

Rbl. 1.20

M. Stelmahh Suur perekond I

M. Stelmahh

Suur perekond

M. Stelmahh

SUUR PEREKOND

ROMAAN-KROONIKA

I

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1962

N
S 81

Originaali tiitel:

Михайло Стельмах

БОЛЬШАЯ РОДНЯ
Книга первая

Советский Писатель
Москва 1958

Kaane kujundanud A. Koemets
Tõlkinud V. Paas, R. Paavel
ja J. Kurfeldt

Vajab mõtlemaid päid,
käsi töömaid ja häid
meie uudismaa künd,
külvi, külluse sünd,
vajab põimajaid häid
meie kodumaa pind.

T. G. Ševtšenko

MEIE MAAL

I

Märkamatult nagu kala vetesügavusse kaovad igavikku aastad ja sa ei püüa neid ei võrguga ega taba mustadel täkkudel järele kihutades; ka ei pöördu nad ise sinu juurde tagasi, nagu kauged sugulased sulle aruharva külla tulevad.

Kevad pole jõudnud veel oma esimesi vihma välja puistata, kui löoke juba hoolast peremeest adraga põllule meelitab, kui kägu juba aedadesse koidikul kukkuma lendab, kui orased oma ninad mullast üles ajavad ja kartul põlluleviimist palub. Vaevalt saad juurviljaga korda, kui juba hein aasal hõbedaseks muutub, tema järel küpseb vili ja teed hakkavad varahommikust hilisõhtuni häälitsema. Ja sa ei jõua veel märgatagi, kui tuuled rukkipõllu pruunikalt lainetama löövad ning sügisene vihm seejärel tihedate taliviljade kohale sinakashalli võrgu koob. Siis aga ilmuvad pakasepoisid, tulevad lumetormid ja poolnäljane küla jääb kuni kevadeni vakka, vaikib kuni selle ajani, mil kägu jälle hakkab «pikki aastaid» kuulutama, mõnele sealjuures ühtainustki paljuks pidades.

Igapäevast tööd ja toimetusi tehes ei pannud Dokia tähelegi, kuidas Dmitro suureks sirgus. Tema eakaaslased tunglesid juba nende tarede akende taga, kuhu tüdrukud õhtuti kogunesid aega viitma, Dmitro aga askeldas vanaviisi hommikust õhtuni õuel. Ta oli nii heaperemehelik noormees, et kõik naabrid Dokiast tema pärast kadestasid. Kord võtab kätte ja läheb suhkru-

vabrikust siirupit ning pärssi vedama, sealsamas teeb puusepatööd, vabal ajal aga istub raamatute taga. Palju ta õppida ei saanud, lõpetas ainult kirikukooli, kuid raamatud lausa kiskusid teda enda poole. Sellest siis tuligi, et kui küllasse saabus uus õpetaja — Grigori Martšenko —, hakkas Dmitro alatihti tema pool käima.

«Ega sa viimaks ei kavatse papiks hakata?» nõokas teda eakaaslane Varivon Otšeret naabertalust.

«Pole enam meie asi seelikusse pugeda! Ma tahan õppida nii vilja külvama, et valmis saiad põllul kõrre otsas kõiguksid.»

«Kutsu siis mindki neid saiu sööma!» Lühikeste sõrmedega osavalt vilkat keerates kõõritas Varivon ühe silmaga oma õue poole, kartes, et kas ehk mõni kodustest teda viimaks ei märka. «Mul ongi juba üsna meelest läinud, kuidas saiad maitsevad. Olin terve aasta papi juures sulaseks, aga oleks tema emand kas võinudki midagi peale pooltoore kaerakaku lauale andnud. Kui lihavõtted tulid, toodi papile kulitše ja kirjused mune, kuid emand pani need sahvrisse luku taha ja söötis sulaseid jõuluaegsete suhkaritega. Need olid juba hallitusest õitsema lõõnud ja kõvad nagu raud — kas või nuta, aga hammas peale ei hakka. Tänu loojale, nagu ütleb meie papp, oli sahvri seinas väike auk. Ma siis meisterdasin traadist konksu — noh, ja läkski poistele kulitšide õngitsemiseks lahti. Ja ära ütle: ma muutusin nii osavaks, et niipea kui ainult traadi august sisse torkasin, istus kulitš nagu kala õngekonksu otsas. Küll olid meil siis vägevad lihavõtted! Papiemand ei jõudnud oma sulaseid ära kiita — kõik on korruga hakanud vähem leiba sööma. Nende kulitšidegi juures koonerdas ta seni, kuni need hallitusega kattusid. Siis viis Polikarp Sergijenko ühel hilisõhtul, kui keegi ei näinud, kulitšid Bugisse. Näed, kuidas mõnel pool asju aetakse!»

«Miks see papp üleile nii kangesti kisendas?»

«Ta ei tahtnud lepingut teha. Maa- ja metsatöölise ametiühingust sõitis keegi seltsimees kohale ja astus meie õiguste eest välja. Isake pidi seepärast peaaegu südamerabanduse saama. Pärast aga purjutas ta kulkutega terve öö ja pidas aina nõu, kuidaviisi töölepin-

gusse võimalikult väiksem palk kirjutada. Kuid külanõukogus võeti ta kogu rahva kuuldes niimoodi läbi, et papp oli sunnitud oma rumm-mütsi nurka heitma, ja ka hulk koguduseliikmeid läks ta juurest minema. Sa ju tead, kuidas Svirid Jakovlevitš peapesu oskab teha... Jah, niisugune on meie papp!»

«Ega siis tema kohta asjata öelda: «Püha ja vagune, vanakuradi sarnane.»»

«Mis sa arvad, kas ikooni uuenemine Berjozovkas on samuti tema töö?»

Dmitro hakkas naerma.

«Nende asjade kohta lugesin ma «Töölise ja Talupoegade Lehest» huvitava lookese. Peeter Esimesele jutustati, et ühe vanausulise ikoon olevat pisaraid valanud. Peeter aga võttis kätte ja kirjutas resolutsiooni: «Ikoon jätku nutmine järele, sest muidu hakkab vanausulise ihul see paik nutma, kustkaudu truualamlikke tundeid sisse aetakse.»

«Asjalik resolutsioon!» puhkes Varivon naerma. «Ega sul midagi lugeda ei ole?»

Talveõhtutel, kui Dmitro oli loomadele juba ööseks toidu ette andnud, armastas ta pingile istuda, pea kätele toetada ja vaevumärgatavalt huuli liigutades oma ette lugeda.

«Loe kõvasti, pojake,» palus Dokia, hetkeks ketramist katkestades.

Millegi üle nagu aru pidades tõstis Dmitro pilgu, lappas karedate paindumatute sõrmedega raamatulehti ja küsis:

«Võib-olla tahate talupidamisest kuulda?»

«Jäta see talu — nagunii seisab ta päev läbi silme ees. Loe parem «Kobsaari!»»

Värten keerutab ning sumiseb kimalasena põranda kohal, väike tuluke vilgub ja Dmitro tuhmivõitu, selge häälel otsekui eemaldub. Silme ette aga kerkivad kauged maad ja raamatusõna tungib — mõnikord lese põsele pisarat manades — otse südamesse.

«Kas sul veel raamatuid on?»

«On. Vladimir Iljitš Leninist.»

«Loe, pojake. Ta on ju nii palju tööd teinud ja vaeva näinud. Tea, kuidas ta tervis ka peaks olema?»

Ja uuesti kannab lugeja tuhmivõitu hääli kuulaja kaugetesse paikadesse. Tare palkseinu ründavad juba Siberi lumed ja tuuled. Selle tuisu seest aga kerkivad esile väsimatu töömehe elutargad vidukil silmad, kes oma sõna, helde südame ning naeratusega soojendab iga küla ja maja.

Dokia libistab mõtlikult käega üle poja kähara pea ega märkagi ta üleolevat pilku, mis otsekui ütleks: «Silitab nagu last!»

Emale on kogu aeg tundunud, et Dmitro on tõepoolest veel pisike. Ja alles täna pidi ta üllatunult mõtlema: «Millal ta ometi nii suureks jõudis kasvada?»

See oli soojal kevadpäeval. Dokia lupjas parajasti lihavõtteks taret, kui Dmitro, uus säärrikupaar õlal, õue astus. Need olid ta esimesed omateenitud saapid.

«Kas on head? Ega ei pigista?» küsis ema. Ta oleks ka ise tahtnud nahka katsuda, aga käed olid savised.

«Tundub, et pole viga. Eks kandes proovi,» vastas Dmitro teeseldud ükskõiksusega.

«Tõmba jalga, ma tahan ka näha, kui ilus sa oled!»

«Nagu vana saunaviht!»

Eeskotta astudes Dmitro muheles, kuid uusi saapaid näitama siiski ei hakanud.

Tare muldriku punase saviga üle tõmmanud, läks Dokia majja ja lõi ootamatusest käsi kokku. Tema ees seisis sihvakas laiaõlgne noormees. Dmitro paremal õlal rippus hooletult lühike pintsak, isa musta, veidi ühele küljele löödud mütsi alt langesid tumeruuged, kuldse läikega juuksed otse kõrvalestale. Noormehel kotkanina varjutas ülahuule sügavat vagu, alahuul palistas kaardudes valgete hammaste kitsast riba.

«On see tõepoolest minu poeg?» imestas Dokia iseeneses.

Alles täna, viiskudes ja leedrikoorega värvitud lõuendpükstes, tundus ta alaealisena, nüüd aga on korraga muutunud täiskasvanud noormeheks, nii et saada kas või laulatusele. Ema tundis rõõmu, kuid ka murekippus südame kallale: poeg võtab varsti naise ja hakkab omaette elama. Aga või sa tead, missuguse naise ta välja valib, — viimati ehk niisuguse, kellel on ämale kahju vanadusepäevil isegi lusikatäit borši anda.

«Noh, ema, kuidas on?»

Naabaste kriuksudes kõndis Dmitro kergel sammul üle toa. Kuhu küll on jäänud tema kohmakus, kust on ta ometi selle uhke ja iseteadva kõnnaku võtnud?

«Küll ta on ikka tore! Otse Timofi suust kukkunud!» Ema jälgis Dmitro iga liigutust, ja kõik — kõrvalseisja pilgule isegi kõige tavalisem — tundus talle erilisena ning ainult tema pojale omasena. «Otse Timofi suust kukkunud! Ainult liiga vaikne ja rõõmsat meeltki on vähe. Aga pole viga, küllap ta inimeste hulgas oma nurgad juba maha nühib, ta on ju tark!» rahustas Dokia ennast.

II

Küla upub soojusse, päikesekiirtesse, kirikukellade vaiksesse kõminasse ja kevadelaulude ülemeelikutesse, lõbusatesse helidesse.

Laste katkematu vool liigub mööda tänavaid ja juurviljaaedadesse tallatud jalgratu platsile, sealt edasi aga kiriku juurde. Nende järel astuvad noormehed tütarlastega, kõige lõpus aga kõnnivad täiskasvanud — aeglaselt ning ruttamata, elu üle aru pidades.

Suur väljak mäekünkal oleks nagu õitsema löönud laiadest eredavärvilistest seelikutest ja tütarlapsed nendes näivad rohkem liuglevat kui astuvat. Igaühel neist on käes rätikuke — kingituseks poistele, kes neil talvel keelekastega külas käisid.

Poisid seisavad uhkelt, kuna teavad, et neid otsivad nad ise üles. Nii on nende külas juba kombeks, et tütarlaps, olles leidnud noormehet, kes talvel tema juures käis, suudleb teda kolm korda kõigi nähes, kingib talle väljaõmmeldud rätikukese, ja keegi ei leia selles midagi häbiväärset.

Noored mäenõlvakul hakkavadki juba ringmänguks valmistuma. Võetakse üksteise kätest või rätikunurkadest kinni ja juba hakkabki elav ring nagu kalliskiviga sõrmus helkima, lööb lausa lainetama. Kohe katab ka eeslaulja tugev kõrge hääli rahvahulga madala sumina:

Nõgestesse puges mees, äkke varju naise eest.
Õpetan, õpetan oma noorikut!
Äkke alla kadus ta, ime, et jäi elama!
Õpetan, õpetan oma noorikut!

Üha kiiremini keerleb kevadine ringmäng vana kiriku kõrval ja roosad, taevakarva ning tumesinised seelikud ja pluusid sulavad kokku üheks viikerkaareks.

«Pojake, miks sa küll Marta juures käisid?»

Ema silme ette tõuseb Vartšuki must kõrge kuju. Ja see kõik on Dokiale nii raske ning vastumeelne...

III

Hommikud juhtusid olema kastessed. Sel ajal, kui Dokia lüpsikuga õuele tuli, hõbetasid veetilgad pärli-tena rohul. Siis aga, kui idakaar veretama löi, hakkasid ka piisakesed sädelema ja värvusid punaseks nagu küpsed sõstrad.

Küla taga, mäekünka kohal, kangastus päikesest soojendatud helesinine kevadtaevas, orus aga aurasid vaevaltmürgatavalt kolm laia, otsapidi maanteeni ulatuvat tiiki.

Esimesed piimanired ei jõudnud veel lüpsikut kõri-semagi panna, kui Dmitro juba kojaust kääksutas. Ükskõik kui tasa ema ka toast ei väljuks, kartes poega äratada, niikuinii kuuleb see ära. Praegu hakkab ta juba seemnekotte aidast välja tooma ja tõmbab vankriteljed rattamäärdega üle. Ise aga sõitleb sealjuures kogu aeg ema:

«Kas siis hoolikad perenaised niimoodi teevad? Ise tõuseb üles, aga külvajad ei ärata — las see pealegi magada, üks terad lähevad ju ise mulda! Pikast unest kasvavad inimestele hobusepead õlgadele.»

«Või nüüd sinutaoline oma toimetusi teiste kaela viskab! Lähme tuppa, ma annan sulle sooja piima.»

«Milleks ma tarre peaksin tulema? Lüpsik ju siin!»

«Inimesed näevad ja naeravad sind välja.»

«Aga mina ütlen, et joon nende terviseks!»

Kevad tõi Dokia ellu suuri muudatusi. Rohkem kui miski muu tegi talle rõõmu poeg. Alati oma mõtetes,

kinkis ta varem emale ainult mõne harva pilgu. Ta tumedates silmades oli aukartus, kuid soojusest jäi puudu. Kui ta emaga rääkima hakkas, arutas kõigest nagu vaja, päris peremehe moodi, kuid naeratusega ei soojendanud. Dokial oli valus näha poega kogu aeg nukrana; pärast isa surma oli see järsku nagu vane-maks ja süngemaks muutunud.

Nüüd aga oli Dmitro olemus korraga selginud. Poja tumedad silmad olid sõbralikumaks läinud, nendesse olid löbusad sädemekesed tekkinud, huulte tagasihoi-tud naeratus asunud ja ta jütudki olid võtnud avameel-sema ning rõõmsama suuna. Varem juhtus sageli, et Dmitro põllult tulles käigul nagu muuseas heitis: «Külvasin jõekaldal, juurdelõigetel pole maa veel tahe-nenud.» Ja kõik. Nüüd aga istub ta ema kõrvale, küsib nõu ja peab kuuldavalt aru, mis ette võtta. Räägib ühest asjast, huulte aga ilmub korraga naeratus — nagu näha, mõtleb hoopis millestki muust.

«Ema, hirss on meil nõgipeaga. Möödunud aastal sülitasin ma pärast rehepeksu nagu korsten veel kolm päeva tahma välja. Nüüd aga lugesi ühest raamatust, et väärane hirss tuleb läbi nõrga tule lasta.»

«Läbi tule? Kestad kukuvad ju küljest!»

«Kui läbi õlekoo lasta, siis kõrvetab ainult nõgipea ära. Sellest räägiti ka külanõukogus. Agronoom sõitis rajoonist kohale. Küll see on alles tark mees! Lihtsalt kade hakkab! Tunneb põldu nagu hea ema oma last. Näe, mis tähendab teadus!»

«Naabrid naeravad meid välja.»

«Täna naeravad, homme aga teevad järele. Aga mis teie ise arvate?»

«No kui juba targad inimesed niimoodi raamatutes kirjutavad, siis tuleb arvata, et see on õige. Mille eest neile muidu raha makstakse?»

«Ka mina arvan nii.» Poeg vaatas naeratades emale ja hammustas huulde.

«Poiss on lahkemaks muutunud, palju lahkemaks,» rõõmustas Dokia. «Millal see küll algas?» mõtles ta, püüdes meelde tuletada selle muutuse esimesi tunde-märke.

Varsti aga oli tal juhus veenduda, et poeg oskab

peale omaette nurrulöömise ka laulda, ja mitte halve-
mini kui teised.

Ühel pühapäeval, kui Dokia oli Dmitro naaber-
külasse laadale saatnud, läks ta ise põlde vaatama.

Niiske ja soe päev varjutas päikese, kaugel metsa ja
tarede piirjooned olid teravad nagu peitliga raiutud.
Taliviljaorased voogasid hallikassiniste lainetena, tuge-
vad rukkikõrred olid tumedamaks ja jämedamaks
muutunud, nende tippudes aga uinusid juba rohelistesse
siidniitidesse mähitud viljapead.

Hämaruse saabudes oli lesk oma viide kohta laiali-
pillatud neli tiinu läbi käinud. Jalgu vaevalt järel veda-
des, kuid sellest hoolimata rõõmus ja heas tujus, pöör-
dus ta koju tagasi. Vanker seisis juba rehe all, latris
aga trampis rahutult Kõrb.

«Dmitro on laadalt tagasi,» mõtles Dokia ja kuulis
samal hetkel, kuidas aiapoolne aken kerge klirinaga
lahti löödi ning valgustamata tarest hakkas kostma
tugev, tuultest veidi kähisema löönud hää:

Hüva öökest, armas sõber,
nurmele on aeg mul minna;
vahtrad nurmel rohetavad,
lähen ootama sind sinna.

Dokia võpatas ja nõjatus vastu väravaposti.
Maantee tagant kerkis pikkamööda üles kuu. Öhtu
lõhestas oma karmi käega hiiglasuuri rahutuid pilve-
rünkaid ja vedas nende vahele puhtaid siniseid lah-
vandusi. Puud aias laotasid murule varje ja raputasid
rohukörtele kastepiisku.

Ka Timofi oli teda öhtuti oodates samasuguse
tugeva rinnahäälega just seda laulu laulnud.

«Sinu käigud, kallid mees, on siin maa peal käidud,
nüüd elad sa ainult minu südames,» mõtles Dokia.

On see vaher või ei ole,
või on nõtkes kaseke?
Kõigist tüdrukutest külas
oled mulle ainuke!

Aknaklaasid helisesid melodiliselt kaasa.
«Viimaks ehk ootab sindki juba sinu kaseke, aga

võib-olla kasvab ta veel,» mõtles Dokia. «Õeldakse ju,
et poleks on juba hobuse seljas, tüdruk aga alles häl-
lis.» Ja ta astus tasa majja.

«Kas laadal oli lõbus, Dmitro?» küsis ta peergu süü-
dates.

«Oleks raha olnud, oleks terve laada kokku ostnud.
Kahju, väheke jäi puudu!»

«Kas ainult väheke?» naeratas ema. «Mis sa siis
kaasa tõid?»

«See on teile, ema. Viimaks ehk ei meeldi, ma ei tea
ju neid naiste asju. Ja siin on teile pluusijagu las-
tingut.»

Nagu muuseas ulatas Dmitro emale riide, ise aga
uuris, et kas ikka oskas head meelt teha.

«Aitäh, pojake,» tänas ema.

«Ma ei öelnud talle sõnagi, ise sai aru. Poeg! Mitte
kink pole nii tähtis, palju tähtsam on armastus,» mõt-
les ema.

See öhtu lähendas neid veelgi — võib-olla ütle-
mata jäänud sõnadega, võib-olla kallihinnalise rõõmupisa-
raga, mis sädeles poja esimesel kingitusel.

«Mulle tuli su isa meelde,» rääkis Dokia kingiks
saadud rätikult pisarat pühkides. «Ta oli sõnaaher ja
sünge nagu sügisene ilm, aga südame poolest siiski
hell...»

IV

Kolm tiiki tõusid üle kallaste ja liitusid ühte. Vesi
kohiseb nüüd maantee kõrval, ümberringi aga sahise-
vad möödunud-aastased kõrkjad nagu kuivad noo-
led — nende juurte alt tungib päeva poole värske
roheline. Kaldaid katab juba kevadine värvikirevus. Ka
inimese süda rõõmustab ilma igasuguse nähtava põhju-
seta vee kohina ja ööbiku lakkamatu trillerduse üle
päiklisalus, ja selle üle, et tähed säravad oma peegel-
pildis täiesti tema jalgade ees, ja selle üle, et ta kõn-
leb mööda rada, mis viib otse tähtede vahelt läbi.
Ühki käed ja jalad väsinud, on südamele lahe ja isegi
nagu veidi nukker. Süda nagu ootaks midagi, nagu

mingit suurt, alles tunnetamata rõõmu, mis on küll lähedal, kuid ikka veel kättesaamatu.

Jalgrada keerleb piki järvekallast. Õhk on täis vaiguste, puhkemisel olevate pungade lõhna. Üle tee voolab ojake, mille teisel kaldal tee kaheks hargneb; üks teesiil viib külasse, teine — huutori juurde.

Võtnud heinahangu õlalt, astub noormees tasakaalu säilitada püüdes mööda pikka, keskelt toestatud purret üle oja.

«Kas kukun või ei?» mõtleb ta.

«Seda ma arvasingi, et sa vette sulpsatad! Kõnnid nii, nagu oleks sul munakorv pea peal!» naerab kaldal seisev tütarlaps.

«Marta!»

«Viimaks ometi märkasid! Aitäh sellegi eest.»

Üks teesiil viib külasse, teine — huutori juurde.

Kummas suunas nad küll minema peaksid?

Ojake kudrutab nagu tuvi, heites Martale oma vee-silmadest naeratavaid pilke, Dmitro aga tunneb ennast üheaegselt nii hästi kui ka rahutult. Ta tammub jalalt jalale, viskab kord hangu õlale, kord torkab selle haarmeidpidi maasse.

Eha vastuhelgikiirtes lendab noortest mööda isapart ja langeb veepinnale, otse sinna, kus veidi aja eest häälekalt prääksus tema kaasa.

«Oh, käigu see kõik kus kurat!»

Dmitro vihastab enda peale ja jätab kiirustades jumalaga. Ta hakkab minema küla, Marta aga huutori poole.

«Dmitro, kas sa pole midagi kuulnud?» kostab temani sügavast hämarusest.

«Ei.»

«Hundid olevat jälle metsa ilmunud. Kas sa ei mõtle ka, et ma kardan üksi minna? Hambad lausa laksuvad suus.»

«Noh, siis on teine asi,» vastab noormees segadusse viiduna ja astub pilkliku hääle suunas...

Vaikides sammuvad nad kuni uinuva huutorini, mida ümbritseva kõrge varbaia kohal ripuvad noorte puude tumedad oksad. Esimeste kuukiirtevihkude all näib kaugus sügavamana, hämarusest aga tungib teravalt

selle tammesalu nõgus poolring. Tammelatvade kohal lükkuvad linnuparvena pilverünkad.

«Näed, Marta, sa oledki juba kodus.» Dmitro seistas keset tolmust, kastepiiskadega kirjatud teed.

«Mis kodu see on?» küsis Marta kurvalt ja tõstis pilgu.

Dmitro märkas tema kulmude valulist tõmblemist ega teadnud, kuidas tütarlast lohutada.

«On selles lossis siis nii raske elada?»

Tundes, kuidas teda viha haarab, osutas Dmitro peaga sinakasse kuuvalgusesse uppunud maja poole.

«Näe raske nagu surra. Tead, Dmitro, see on ainult võõraste silmade jaoks au ja uhkus, nendele aga, kes asja lähemalt näevad — lihtsalt vangla!» Marta õlgu raputas värin. Tütarlaps pööras ennast nii järsu liigutusega kuuvalguse poole, et isegi ta pats lendas seljalt kõrgele rinnale. Marta kohendas juukseid, ta käsi peatus sügava rinnaväljalõike kohal ja ta muutus üleni liikumatuks, otsekui oleks korruga kivistunud.

See, mis juhtus edasi, algul üllatas, siis aga otse rabas noormeest. Märganud, kuidas tütarlapse silmadesse ilmus kannatusehelk, oli ta valmis juba midagi ütleva, Martat lohutama, kuid, heitnud neiule veel ühe pilgu, jäi lausa sõnatuks. Marta pisaratest niisked suured silmad, tema otse ennenägematult ilusate kaardus kulmudega nägu, millelt järsku olid kadunud tumedad varjud, alistas Dmitro oma puhta värskuse ning kaunidusega. Veel viimane tume vineke libises mööda Marta põski alla — ja juba vaataski Dmitrole vastu ruugejuukseline noor iludus, kelle mõtted kandusid temast hoopis kaugemale, kuhugi lootuste tundmatutele radadele. Dmitro ei osanud muud kui endalt ainult küsida: mis küll Martaga toimub? Kuidas ta silmanähtavalt muutub ja üha kaunimaks läheb! Või on see tõesti ainult tema enese silmade pete?

Dmitro kortsutas laupa, langetas pea ja vaatas siis uuesti Martale. Nüüd üllatus juba ka tütarlaps ja muutus veelgi kaunimaks, imestas, oli valmis iga hetk naerma puhkema: tema neiuvaist ütles talle, mis noormehega praegu sünnib. Dmitrot haaras vaimustus,

helge ja isegi veidi hirmutekitav oma ootamatuses ning sügavuses. Ta ei teadnud, keda tänada selle ime eest, mis tema silmade all toimus; teda läbis isegi värin mõtte juures, et võib-olla ei olegi ta seda imet väärt, et Marta kõrval peaks ehk seisma hoopis teistsugune noormees.

Niiviisi tunnetas Dmitro esmakordselt neiulikke võlusid — ja sattus segadusse. Need raputasid tema jonnakat uhkust, pühkisid südamest välja talupoegliku noormehe igivana tütarlapsest üleoleku tunde. Dmitro tajus, et tema ees on ta saatust, kuid tärkavat veendumust piserdas jäise vihmana hirmutunne: mis siis, kui see kõik on ainult salakavalus, kui see õnn on hoopis kellegi teise, mitte aga tema jaoks määratud? Ta heitis salamahiti kõrvalpilgu Martale, nautides tema olemust, kuid kartes samal ajal seda, mis peab veel tulema.

Tütarlaps kehtas ta pilgu all kohmetult õlgu, punastas ja naeratas.

«Miks sa mind niimoodi vaatad? Kaed viimaks veel ära...» ütles Marta lihtsalt selleks, et oma segadust varjata ja mitte vaikida.

«Ära karda, ei kae!» Dmitro muutus korrapealt valvaks — ega Marta tema üle viimaks nalja ei kavatse heita?

«Kes sind teab!» nokkis tüdruk, noormees aga, keda piinas tema enese seltsimatus teiste inimeste suhtes, tunnetas teravalt pilkenoolt, süngestus ja heitis endast jonnaka käeliigutusega eemale kõik neiu võlud, mis ähvardasid teda endasse mässida nagu hilissuvised ämblikuvõrgud.

«Noh, kui sa kardad, siis ma lähen parem ära,» ütles Dmitro, lootes, et Marta püüab teda tagasi hoida.

Kuid ega tütarlapski armastusest rohkem teadnud kui tema ise.

«Tee, kuidas tahad, Dmitro,» solvus Marta ja ka tema nagu läks pilve.

Kavalalt öeldud! Muidugi ei tahtnud Dmitro ära minna, kuid ta ei saanud ju seda ometi öelda, ei võinud oma loomust muuta. Dmitro pöördus järsult ümber, astus üle sügavate teerööbast, otsides silmadega rada,

mis viis küla poole, aga kuulis samas selja taga tasast naeru.

«Mis sul on?» heitis ta üle õla.

«Ma ei ütelnud isegi head ööd. Kah kavaleri!»

«Head ööd!»

Dmitrot solvasid Marta pilked, valutunne tema südames aga tugevnes üha. Noormees püüdis sellest tundes vabaneda, surus käe kõvasti vastu rinda ja hakkas nii ruttu mööda jalgrada astuma, nagu ei põgeneks ta mitte noore neiu ilu, vaid lausa õnnetuse eest. Kuid mida kaugemale ta tütarlapsest jõudis, seda raskem oli tal astuda — kogu aeg hõljus Marta kuju nagu lummulis ta silmade ees. Aga mitte niivõrd see kuju kui just laulu kurb meloodia sundis Dmitro peatuma. Iga laulusõna langes igatsusepiisana noormehe hingesügavusse. Ja kes oskakski seletada, kust kohalt küll pärineb see põhjatu kurbus, mis leiab vastukaja nii ääretus öös kui ka väikeses inimsüdames?

Järvepinnalt, mäekingult
kandub tuule külma hingust.
Keerleb tuul ja kurjalt puhub,
kurbus neiu maha rõhub.
Neid ei tea, kuis kurbust peita,
tema peig on võõra hoida.

See tütarlapse lauluke, mis hingepõhjast esilekerkiva nutuna pilvede alt niiskele kevadisele maapinnale langes, ajas Dmitro südamest välja tema rumala eneseuhkuse. Tundes piinlikkust oma liigse tormakuse pärast, läks ta lauluhelide saatel huutori juurde tagasi.

Kui noormehe silmad hakkasid pimeduses varbaeda ja selle kohal kõrguvaid noorte puude tumedaid piirjooni eraldama, laul vaikis. Kiiresti jooksis Dmitro tuule sõtkutud maanteele, kuid Martat ei olnud enam seal. Ainult kuskil õuesügavuses, trepil, kajasid sammud, kriiksatas kaeblikult uks ja siis jäi ümberringi kõik vaikseks.

Dmitro ohkas, astus taas mõned sammud mööda teed, heitis pilgu tumedatesse puudesse uppuvale, kuuvalgusega ülekalatud külale ja hakkas järsku kahtlema: oli see tõepoolest neiu ilu, mis teda äsja nii tugevasti pae-

lus, või nägi ta kõike lihtsalt unes? Kuid järsku lõi Vartšuki maja ühes aknas valgusekuma helendama. Dmitro surus enese vastu varbaeda ja nägi, kuidas Marta mõtlikult ühe käega rasvalambi aknalauale ase-
tas, teisega aga patsi kohendas.

Ei, see ei olnud unenägu! Ja seda raskem katsumus oli see noormehe erutatud südamele.

V

Öö ei andnud und, päeval aga ei tõusnud käed tööd tegema. Dmitro rabeles oma heitlike mõtete võrgus, tajudes isegi päikesevalgust läbi sellesama nägematu võrgu, mis kattis tema eest nii kauged luhad, tumedad põllulapid kui ka sinakasse uduvinesse mähitud tamme-
salud. Metsadki tuletasid talle kogu aeg eileõhtust koh-
tumist meelde. Dmitro pahandas enese ja Marta üle, püüdis neiu kuju oma silmade eest ära peletada, kuid see ilmus uuesti ja uuesti ning noormehe kõrvades kõ-
las kord tütarlapse naer, kord tema kurblik lauluviis. Dmitro ei teadnud isegi, mis temaga sünnib, mis ta peab otsustama ja edaspidi ette võtma. Kõige parem oleks neiuga juhuslikult kokku saada — see ei riivaks Dmitro mehelikku eneseuhkust. Kuid võib-olla oleks veel parem teineteist üldse mitte näha; las kõik läheb pikapeale mööda nagu see valge pilv seal... Ent pilv kadus silmapiiri taha, Marta aga seisis endiselt Dmitro vaimusilma ees. Noormees ei aimanudki, et tema süda-
mes olid üheaegselt tärganud nii armastus kui umb-
usaldus. Ja viimane oli esimesest tugevam, kuna Dmitro ikka veel püüdis põgeneda teda vallanud tunde eest ning piilus hirmuga tundmatusse neiu hinge, kartes kogu aeg selles pettuda.

Dmitro pöördus koju tagasi siis, kui põldudel sinen-
dasid juba varjud ja teed näisid tumedate paeltena. Tema näol, millel võis märgata kuivanud higi jälgi, peegeldus samasuguse varjuna mõtlikkus. Kitsas luh-
tade poolt algavas poolunustatud külatänavas paitasid teda roheline vihmana leinapajude hiirekõrvul lehed, kuid ei puud ega otsekui kunstnikukäega maalitud tä-

navake suutnud noormehe meelt kergemaks muuta. Hõnatuna saabus ta koju, sõi nagu muuseas õhtust, läks varava juurde ja astus tänavale. Ema küsis üle varba-
eda, kuhu Dmitro kavatseb minna, ja pärast hetkelist mõtlemist vastas poeg, et läheb vaatama vana aeda, mis rajati juba siis, kui ümberringi alles mets võimutses. Nüüd on mets juba väga kaugele nihkunud lagunud ta-
rast, mille taga ikka veel õitsevad igihallid õunapuud. Oma elu lõpul puud pehkisid ja kuivasid tuulte käes, nende oksad langesid maha, tüved aga, mis punaka roostekorral all otsekui hõõgusid, vahtisid maailma hai-
gutavate tühemikkudega. Pärast sügistööde lõpetamist oli Dmitro kännud ja kõige jõuetumad puud välja juu-
rinud, hiljuti aga peaaegu poole vabastatud pinnast noori puid täis istutanud — las kasvavad enda ja teiste rõõmuks!

Kuid sellel õhtul ei kiskunud mitte aed teda enda poole, vaid see tee, mis viis külast Vartšuki huutori juurde. Möödunud viimastest taredest külaserval, jõu-
dis ta varsti orgu, mis kohati tähtede vastupeegeldusest nagu pisikestest tulukestest sädeles, sest kevadised veed polnud jõudnud veel täielikult hapukasse mulda im-
buda. Päril oru põhjas plagisesid korraks hobusekabjad ja oli kuulda hirnumist, seejärel aga valitses maa kohal jälle niisugune vaikus, et oleks peaaegu kuulda või-
nud, kuidas Linnuteest maailma äärele täheliiva pude-
neb.

Võõrana kõndis Dmitro oma aias, peatudes hetkeks ainult suure õunapuu juures, et nagu tavaliselt selle elujõudu imetleda. Ei möödunud ainsatki aastat, mil see puu poleks vilja kandnud. Kui kevadel hallad võtavad õied kõigilt teistelt puudelt, puhkevad need temal kas
või suve alguses, kuid siiski puhkevad. Aga see puu ei leppinud isegi ühekordse õitsemisega. Väga sageli kat-
tus ta valkjasroosa vahukorraga ka sügisel ja — mis oli veel kõige kummalisem — see kõik ei seganud teda
iga aasta tublit koormatäit piklikke punapõselisi vilju andmast. Kuni uue aastani ei võinud neid suhu võtta —
nii kibehapud olid nad —, pärast jõulu aga andsid õunad juba tagasi ja nende vihasse mahla ilmus ma-
gas käärimismaitse. Puu üllatas veel sellegi poolest, et

õunad võisid tema okstel püsida ka talvel. Rohkem kui üks kord olid vana Goritsvit ja Dmitro märganud puu okstel vilju sel ajal, kui lumi juba põlvkõrguselt maad kattis.

Dmitro puudutas käega kergelt puud ja suundus aeglaselt huutori poole. Otsekui küla keskest kerkis taevarannale kuu, kiskudes pimedusehõlmast välja mõned tared ja üksiku papli. Talu tiigil pahistas lind, kui Dmitro aga kaldale lähenes, tõusis veepinnalt mitu veehindu raskelt õhku. Kuuvalguses oli näha, kuidas nende tiibadelt ja ujulestadelt hõbedasi veepiisku alla sadas. Noormehe tulek ei kohutanud ainult koduparte, kes rahulikult jätkasid oma lõputut ringlemist.

Ja seal, sellel tiigikaldal, muutus Dmitrole kõik korraga mõistetavaks ning lihtsaks. Milleks närvitseda, ennast piinata ja oma rahutute mõtete ning oletustega pimeduses ringi ekselda! Kõige õigem on Martaga kokku saada, temaga rääkida — küll siis kõik selgeks saab. Ja Dmitro suundus kiiresti selle koha poole, kus ta oli eile neiuga jumalaga jätnud. Ta lähenes Vartšuki maja ümbritsevale kõrgele aiale ja kuulis korraga summutatud kõnekõminat. Veel mõni samm — ja üsna käeulatuses kõlab tütarlapse naer. Kuid see ei tee noormehe südant rõõmsamaks, vaid põletab seda tuliste sütena — Dmitro teravnenud pilk märkab Marta kõrval mehekujut. Dmitro on valmis kaduma, kuid teda on juba nähtud. Seepärast astub noormees hooletul kõnnakul Marta ja Gnat Fesjuki juurde, surub endast vaevasi välja tervitussõnad ja läheb neist mööda, märkamata seda, kuidas neiu pea nagu päevalille õis pöördub talle järele vaatama.

Taevas oleks nagu korrapealt alla langenud ja Dmitro õlgadele laskunud, päevased kahtlused ja lootused andsid maad kogu keha haaranud tuimale valule. Dmitrol oli vastik mõelda nii enesele kui ka eilsele õhtule, mis, nagu talle tundus, oli kuhugi kaugesse minevikku vajunud. Talle näis, et kui seda oleks võinud tagasi pöörata, oleks tagasi võidetud ka kõik see, mille ta oli kaotanud. Aga muides — mis ta siis kaotas? Kas eilse naeru ja laulu? Kui vähe oli seda kõike olnud eilse jaoks, aga kui palju oleks see tähendanud täna! Dmitro

mõtted takerdusid nagu kanad takku, keerlesid kogu aeg ühe punkti ümber ja ta ei näinud enda jaoks mingit väljapääsu.

VI

Kui Dmitro oli ära läinud, vaatas Gnat kahtlustavalt Marta otsa.

«Miks ta nii hilja teie maja ümber hiilib?»

«Eks mine järele ja küsi,» vastas Marta sunnitult, tundes, kuidas kogu ta olemus kisub hämarusse kaduva kuu poole.

Dmitrot nähes kohkus ta algul, kuid samas turgatas pähe mõte, et noormees ei tulnud siia niisama. Oh, kui see ainult nii oleks, kui ta ometi lõpuks märkaks, et Marta ootab teda nagu pühapäeva! Kui poleks olnud üsnatti, ei oleks Marta suutnud vastu pidada ning oleks Dmitrole järele jooksnud, et temaga kas või ühe sõnagi vahetada ja kas alatiseks tülli minna, või siis näidata, kui väga ta noormehe järele igatseb.

Ja miks küll talle säärane õnnetus Dmitro näol kaela langes? Sattus kord koos Varivoniga tüdrukute juurde palkide peale istuma, istus nagu tõhk ega saanud sõnagi suust, kuid ära viis Marta südame. Pärast seda muutus maailma elu tütarlapsele ühteaegu raskemaks ja meeldivamaks. Juhtus sageli, et ta ennast päeva jooksul tööga niivõrd tappis, et ei tundnud enam käsi ega jalgu, siis aga mattis jälle soe laine teda enda alla. Mille üle ma küll rõõmustama peaksin? küsis Marta neil kordadel eneselt. Dmitro aga seisis ta silmade ees, täpselt selline nagu tookord, kui ta Varivoniga nende juurde tuli. Ja neiu naeris õnnelikuna omaette. Siis aga tuli noormees, ja neiu võttis teda pilkega vastu.

Gnat, kes ikka veel kahtlustavalt Martat vaatas, võttis tütarlapsel käelt kinni ja viis ta tiigi äärde, kus kalad vaikuses aeg-ajalt sulpsu löid. Gnat kadestas kuuldavalt tiigi ja kalade omanikku. Üldse tekitas kõik temas kadedust — kõik peale vaesuse ja haiguste. Tema suust võis kuulda ainult talupidamisega seotud arutlusi ja kaebusi selle üle, et nüüdne võim ei anna agara

hakkamisega põllumehele võimalust ennast üles töötada. Sääraste inimeste hulka arvas ta ka ennast ja ootas seda päeva, mil ta viimaks saab õiguse isast-emast lahku lüüa. Et vanem välja näha, hakkas Gnat isegi enne õiget aega habet ajama.

Ta peatub tütarlapsena purde juures, sülitab vette ja küsib siis mõtlikult:

«Mis sa arvad, Marta, mis Safron sulle kaasavaraks võiks anda?»

«Seda peaksid sa parem temalt eneselt küsima!» Martale teeb see jutt nalja, kuid on samal ajal ka vastik.

«Aga kas sa siis tõepoolest ise kunagi selle vastu huvi pole tundnud?» jätkab Gnat nagu mitte midagi mõistes, silmad ainiti tüdruku näol, kes talle — mis siin salata! — tõepoolest ka meeldib.

«Mitte kunagi, Gnat.»

«Tjaa, ma ei näe sinus veel õiget perenaisevaimu!» Gnat raputab mõtlikult pead. «Noh, pole viga, kui tubli mehe saad, küll see kõik siis mööda läheb. Tööd teha sa oskad! Kuid Safronilt küsi kaasavara kohta kas või möödaminnes siiski järele.»

«Ei mõtlegi!»

«Siis tuleb mul enesel seda teha!» Gnati iseteadev nagu tõmbub kipra.

Seepeale puhkeb Marta täiesti vastu oma tahtmist naerma.

«Mis sa naerad?» imestab Gnat.

«Ah, mitte midagi!»

«Ei, ütle ära!»

«Imelik asi — kaasavarast oled sa juba kakskümmend korda juttu teinud, aga seda, kas ma sulle tulen, pole sa veel üldse küsinud!»

«Näe, kus lugu! Jah, tõepoolest, seda ei ole ma veel küsinud,» üllatub ka Gnat. «Noh, hea küll, eks ma siis nüüd küsin: kas sa tuled mulle naiseks?»

«Hoidku jumal selle eest!» löikab neiu vastuseks.

Gnat aga pahvatab naerma.

Nagu ta ei teaks, et iga tüdruk on nõus temaga abielluma!

Ei ole ta ei vigane, näo poolest inetu ega varast vaene. Temasuguseid peigmehi annab külas sõrmede

peal üles lugeda. Aga see, et ta pole õppinud kõrva sisse saatama ilusaid sõnu mingitest ööbikutest, pääsukestest ja turteltuvidest, ei ole suur häda. Sääraste juttudega raha majja ei too. Gnati lõbusamaks muutunud silmad vaatavad armastuse ja kerge pilkega neiu otsa. Kahju, et ta on ainult kasulaps ja mitte Vartšuki enda tütar. Sel juhul võiks Martaga koos oi millise varanduse saada! Ta püüab neidu kallistada, kuid neiu lööb talle vastu sõrmi. Noormeest see ei pahanda — nii see peabki ju olema! Ta saadab Marta Vartšuki huterini ja läheb koju, lakkamatult mõeldes sellele, et täna-homme tuleb isaga hakata varandusejaotamise üle rääkima. Gnat on juba ammu märganud, et tema vana on rikkuse vastu külmaks muutunud — ei püüa enam äri teha ega nõua karmilt renti kätte. Pärast seda kui neilt osa maad ära võeti, kaotas vana Suprun korrapaalt kogu oma ahnuse, hakkas vähem tööd rühmama ja pühendas iga vaba minuti mesilastele ning aiale. Kui Gnat talle midagi ütleb, kostab ta ainult üht ja seda-sama: «Minu elupäevadeks jätkub!» Tema elupäevadeks jätkub, aga poja jaoks? Gnatile on isa rikkusest vähe, ja ega siis Fesjukid lõpuks Vartšukkidest ning Bozonenkodest rumalamad ole!

Kui Gnat koju jõudis, kiresid juba kuked, kuid tema suureks üllatuseks vanemad ei maganudki veel — isa õmbles peenikese nahkrihmaga hobuseleisid, ema aga askeldas ahju juures.

«Kus sa hulgid?» küsis ta pojalt.

«Ta on endale kambamehed leidnud — aina Vartšukid ja Denissenkod,» vastas Suprun rõhutult poja eest, pigimõõr hammaste vahel. «Teda ju lausa kisub äritsemise ja nende lollakate rahade poole.»

«Mille poolest need lollakad on? Raha on alati tark, aga inimesed ilma selleta on tõepoolest rumalad,» vastas poeg asjalikult, nokkmütsi varna riputades. «Ja need teie jutud äriajamisest on mind samuti juba ammu ära tüüdanud.»

«Võib olla, et ka meie ise oleme sind samuti ära tüüdanud?» Isa raputas oma halli juuksepehmet.

«Teie mitte,» vastas Gnat tasakaalukalt ja nagu hüp-
paa siis korruga jooksmiselt jääkülma vette, «kuid sellegi-

poolest, isa, on meil kõigil parem omaette elada. Andke mulle minu osa kätte!»

«Mis sa ometi räägid, lapseke!» hüüatas ema hirmunult pead raputades. See pidi tähendama: ära ometi isa vihale aja.

Aga Suprun ei vihastanud. Ta viskas leid pingi alla, pühkis pigised käed puhtaks ja tõusis.

«Tahad, et ma sulle sinu osa kätte annaksin?»

«Jah!» vastas poeg ja taganes tahtmatult mõne sammu ukse poole.

«Aga kas sa endale tüdruku oled juba leidnud?» küsis isa endiselt rahulikult, nii et Gnat sattus segadusse ega suutnud arvata, mida see kõik tähendab.

Ta ei mõistnud, et oli vanamehe oma ahnuse ja ülbusega juba ammu ära väsitanud, et see, nagu iga teinigi aastates inimene, rohkem kui midagi muud püüdis lihtsalt rahu saada.

«Olen.»

«Oi, kes see siis on?» Ema hirmunud näole tekkis rõõmuilme.

«Vartšukkide kasutütar Marta.»

«Tore tüdruk!» kiitis isa. «Ainult kes teab, kas Vartšuk talle üldse kaasavara annab?»

Gnat ei märganud isa hääles varjatud pilget ja vastas enesekindlalt:

«Kui ei anna, siis tuleb vägisi võtta.»

«Eks siis võta, õpi töö selgeks!» Suprun istus laua taha. «Mismoodi see sinu osa siis sulle kätte tuleb anda?»

«Õigluse järgi,» vastas alandlikult Gnat, kelles tärkas tänutunne isa vastu selle eest, et kõik ladusalt läks.

Ta lõi ikoonide poole risti ette, astus isale lähemale, aga laua taha siiski ei istunud.

«Õigluse järgi, ütled sa? Mida see tähendab? Meid on perekonnas kolm — niisiis, teeme kõik kolmeks?»

«Ei, isa, nii see ei lähe!» vaidles Gnat vastu.

«Aga sa ju ise tahtsid õigluse järgi,» süngestus Suprun.

«Ma mõtlesin seda teisiti...»

«Noh, eks siis räägi, kuulame ära.» Isa süda muutus üha raskemaks. Ei saanud talle pojast niisugust tuge, nagu ta oli oodanud.

«Lepime kokku nii, et teid on kaks ja meid on kaks — mina ja mu naine. Tähendab, varandus tuleb pooleks teha. Kuid teie ju enam — vabandage — lapsi ei saa, meil aga sünnib neid kindlasti, sellepärast peab ka nendele mõtlema.»

«Sa oleksid siis võinud kohe juba ka oma lapselaste jaoks küsida,» torkas Suprun.

«Lapselaste jaoks?» Gnat jäi mõttesse. «Kes teab, kas minu silmad neid näevadki.»

«Küllap juba näevad,» kinnitas isa ja tõusis kogu pikkuses püsti. «Nüüd aga kuula! Ma ei taha sinuga tülitada ega kakelda, mulle pole vaja, et inimesed või kohtud meie üle õigust mõistaksid. Ma mõtlesin, et sa hakkad oma naisega meie juures elama, aga nähtavasti pole mulle seda rõõmu antud. Niisiis kuula: ma annan sulle poole maast, loomadest ja inventarist ning ehitatan ka maja, kuid rohkem ära midagi nõua.»

«Aga mis saab lastele?»

«Lastele saab naise kaasavara. Ja kui seda sulle ei anta, siis võtad vägisi. Ainult ära sa lapsi vägisi võtma õpetal!»

Gnat mõtles ja kibrutas kulmu.

«Aga kuidas oinaga jääb? Meil on ju ainult üks oinas...»

«Võta endale. Kas nüüd on kõik? Kiirusta, muidu mõtlen veel ümber ja jagan varanduse hingede järgi ära!»

Neid sõnu kuuldes Gnat kohkus. Ta tundis vanamehe järsku iseloomu, teadis, et rohkem ta enam midagi välja ei nori — ema võib-olla annab ehk midagi salamahti lisaks —, ja nõustus.

«Aitäh sellegi eest. Kui ma midagi päris õigesti ei ütelnud, siis ärge pahandage — eks minagi taha omaette peremeheks saada.» Hetke jooksul laskis ta oma silmade eest mööda libiseda kõigel sellel, mille omanikuks ta homme võib saada, tundis end otsekohe peremeheks ja isa käe poole küünitades suudles esmakordselt elus selle tursunud sooni.

See liigutas Supruni niivõrd, et ta laud hakkasid värisema. Ta patsutas pojale õlale ja astus naise juurde, kes talle tänulikult läbi pisarate otsa vaatas.

VII

Kui eile öösel ei saanud sõba silmale Dmitro, siis täna ei suutnud uinuda Gnat. Pärast kolmandat kuke-laulu avas ta salamahti toa- ja eeskojaukse ning väljus.

Kuu paistis, külvates pihutäite kaupa laiali valguse-piisakesi, mis sädelesid veel lehituil puudel nagu kalli-hinnalised helmed. Noormees tõstis pea ja naeratas kuule nagu ustavale sõbrale. Juba tänasest ööst alates paistis kuu tema põldudele, hellitas oma kiirtega tema oraseid, sellesama kuu valgusel hakkab Gnat lõikuse ajal habrast otra niitma või talvel turule kiirustama. Millega ta just kaupleva hakkab, seda polnud Gnat veel kindlasti otsustanud, aga ta teadis, kuidas Vartšukid ja Sozonenkod turult toodud kopikatest üha rik-kamaks läksid. Jah, tema, Gnat, saab niisama jõukaks! Koidueelsesesse hämarusse vahtides püüdis ta oma uue elu saladusi tabada. Tumedate teelintide kaugetel ris-tumiskohtadel tõusid ta silmade ette tulevase rikkuse võrdkujud: kord terendusid seal viljavihkude koor-mad, kord sädeles krigisev lumi ree all; mis ägises äsjaostetud kaupade raskusest ja millel lõhnasid nõõri otsa lükitud kuivatatud kalade kimbud. Annaks taevas, et see kõik ometi täide läheks! Lootused matavad Gnati oma soojade, värelevate tiibade alla ja trepil seistes saadab ta palveid jumala poole. Kas see siis taevaisale palju tähendab, kui ta oma armust jagab inimesele, kes just praegu hakkab jalule tõusma!...

Palve maha lugenud, teeb ta peremehelikult ringi mööda õue ja astub siis aeda. Niiskel läikival jalgrajal tantsisklevad hääletult kasteste puuokste varjud. Gnat läheb viljakuivati juurde, istub vihmast läikima pestud söehunniku kõrvale ja mõtiskleb selle üle, kas ta peab uue kuivati ehitama või saab veel vanaga läbi. Annaks isa talle ometi aia parempoolse osa — seal on rohkem taliõunapuid. Õunad säilitab ta lihavõtteni, selle ajani,

nii hind kõige kõrgemale tõuseb. Pepingid aga võib paise sisse teha. Gnat naeratab — talle meenub Marta. Ta saab endale tööka ja ilusa naise! Ainult seda ei tea ta veel, kas õnnestub Safronilt midagi välja kaubelda. See ei saa muidugi kerge olema!

Aga just sel ajal, kui Gnat oma mõtetega tegevuses on, hoolitseb saatus tema tulevase majapidamise eest. Algul kuuleb ta ebaselgeid, otsekui läbi une kostvaid häält. Noormees kuulatab, üle tema sügaval asetsevate silmadega näo libiseb uskmatuse- ja rõõmuilme ning ta kiirustab õuele. Ta jalgadest jäävad niiskele läikivale teele tumedad jäljed. Ühe ropsuga hüppab Gnat üle värava, peatub siis silmapilguks ja kuuleb nüüd selgesti lambalaudast kostvat määgimist. Nagu ta ei teaks, mis see tähendab! Gnat avab kiirustades laudaukse ja otse-kohe tungib kuuvalgus piinatud, korrapealt kõhnaks jäänud lamba silmadesse, kelle jalgade juures liigutab ennast must, veel niiske tombuke — noore peremehe esimene puhastulu, sest Gnat ei kahtle sekundiski, et lambas saab temale.

Tarest väljub isa — ka tema on määgimist kuulnud.

«Mis seal lahti on, Gnat?»

«Meie Kessu tõi talle,» vastab Gnat, silitades hellalt västaündinu säbrulist selga.

«Sis on ju tore! Võta ta endale!» Isa kingib pojale liikuva tombukese, tema õnne esimese nurgakivi. Kõik märgid näitavad, et uut elu alustatakse õigel tunnil.

Sel päeval Gnat ei kõndinud, vaid lausa lendas, ülla-tades nii mõndagi naabritest oma lahkusega ja mõõde-tud lugupidamisavaldustega. Öhtuks oli ta jõudnud juba oma tulevaste hoonete platsid välja mõõta, nende nurkadesse vaiad taguda, metskonnas käia ja oma põllud üle vaadata. Kui aga saabus hämarik, pesi ta ennast kalli seebiga ja seadis sammud Vartšukkide poole.

Värava avas talle metsloomana vilgas, läikivtõmmu nahaga Sofia Kušnir, kes oli Vartšukkide juures tüd-rukuka.

«Kus sa, tütarlaps, enese nii mustaks oled määri-nud?» naljatas Gnat.

«Eks leka põrgus. Jooksin sinna sarvikuid paluma, et

nad sind oma kampa võtaksid,» vastas tütarlaps naerdes ja lippas seeliku lehvides aida poole.

«Sofia, Sofia!» hüüdis Gnat.

«Mis sa tahad?» heitis see jooksul üle öla.

«Kas Safron Andrijevitš on kodus?»

«On, ja Marta samuti!» Sofia puhkes valgete väikeste hammaste välkudes naerma ja oligi noormehe silmist kadunud.

Gnat tõusis mööda treppi üles, mille räästalt rippusid alla suured maisikimbud. Korraga muutusid ta jalad raskeks ja ka enesekindlus vähenes: õigupoolest poleks tal sobinudki Vartšukiga rääkida — enne oleks tulnud isamehed kohale saata, et need kõiges, mis tarvis, kokku lepiksid. Kuid isamehed ja peigmees oleksid võinud kaasavara suhtes eri arvamusel jääda ja sellest saanuks siis jutuainet tervele külale. Gnat aga ei tahtnud, et küla temast rääkima hakkaks. Seejärel otsustas ta kõik vaikselt korda ajada. Eeskojas tuli talle vastu Marta ja pörkas ehmunud tagasi.

«Miks sa nii vara tulid?»

«Pean Safron Andrijevitšiga rääkima. Kuidas ta tuju on, ega mitte väga halb?»

«Oh ei, üsna hea. Ta tuli alles laadalt.»

«Nähtavasti vedas.»

«Vist küll.» Marta vastas nagu muuseas, kogu aeg pead murdes, milleks Gnat küll tuli.

«Eks soovi siis mulle õnne!» Noormees heitis tütarlapsele pilgu ja astus vaikides uksest sisse.

Martast käis otsekui kuum juga üle — tuli Gnat tööpoolest kaasavara pärast?

«Gnat... kui sa minu pärast, siis parem jäta... Ma ei taha...»

Aga Gnat ainult naeratas põlglikult.

«Ära karda, jutt ei tule sinust!» Ta otsustas tütarlast hiljem üllatada ja rõõmustada.

Või see nüüd mõni naljaasi on sulaselapsest järsku perenaiseks saada! Selle eest tuleb mehele kogu eluaeg tänulik olla ja teda alandlikult teenida. Gnat sai oma enesekindluse jälle tagasi ja avas nagu õige mees ukse.

Toas põlesid savist pilakus vaigused pürrud, mille söestunud otsad susinal veega täidetud ämbrisse lan-

gasid. Saarane kokkuhoidlikkus tegi Gnati südame otsakohe soojaks.

«Näe, kuidas maailmas elama peab,» mõtles ta. «Külaliste jaoks pannakse lühter põlema, enda tarbeks aga peetakse isegi rasvalampi paljaks.»

Noormees tervitas kõlava häälega. Ahju pealt vastas talle lopsakate kehavormidega Gorpina, toa puhtamalt poolt aga kondine Safron. Viimane hakkas just õhtust sööma.

«Istu, Gnat, kinnita keha!» Safron ulatas külalisele oma tuima käe. «Gorpina, pane mõni parem valgus üles — ajad niiviisi asja ees teist taga toa nõge täis,» ütles ta, nagu ei täiks just naine, aga mitte tema petrooleumi raisata.

«Pole viga, küll me ajame pimedaski oma jutud maha!» Gnat seisatas laua ääres. «Saame hakkama!»

Kuid käega leeki varjates tõi Gorpina juba väikese rasvalambi ja asetask selle kummulipööratud kausile. Ikonikapil hakkasid hüplema varjud, kulla ja hõbedaga raamitud pühakute palged elustusid, nende all aga tundus tõmmu, teravanäoline Safron päris paharetina. See võrdlus tõi Gnati hea tuju lõplikult tagasi.

«Kuidas teil laadal läks, Safron Andrijevitš?» küsis ta aupaklikult ja kavalalt peremehe poole vaadates.

«Oh, või siis nüüd enam niiviisi kaubelda saab nagu vanasti! Varem ostsid kaupmehed kindralite moodi loomad üles ja saatsid nad kõiksugustesse võõrastesse maadesse. Nüüd aga on kaupmehed vaesed nagu kirikutid — pole neil ei raha ega kraami... Sul oli vist minu poole asja?»

«Oli, Safron Andrijevitš. Te teate isegi, kuidas ma teist lugu pean. Nojah, tahaksin teiega sugulaseks saada,» pahvatas Gnat ootamatult ja kiindus pilguga ahnelt küla rikkaima mehe näkku, mis algul väljendas üllatust, seejärel tõmbus aga süngelt kinniseks. «Mis teie sellest arvate?» surus Gnat teesklematu rahutusega peale.

Safron näppis oma musti vuntse, ta läiketus, tursunud laugude alla peidetud silmad, milles praegu peegeldus rasvalambi vastuhelk, muutusid süngelt tina-

«Sa tahad vist Martat naiseks võtta?» küsis ta lõpuks.

«Seda küll. Ma olen nüüd omaette peremees. Isa annab mulle minu osa kätte.»

«Ja mis ta siis annab?» Safroni nägu elustus.

«Poole kogu varandusest.»

«Etskae, kuidas ta sind hellitab! Mina küll nii palju poleks andnud.»

«Oh, teie üks kümnendik teeb juba rohkem välja kui meie pool!» otsustas Gnat Safroni meelitada, kuid ainult vihastas teda sellega.

«Kuule, poiss, millal sa oma nina minu rahakotti oled toppinud, et mu varandus sulle rahu ei anna?»

«Ega ma kadedusest! Arvan ainult, et kõigi ümberkaudsete külade peale ei leia paremat peremeest kui teie. Aga mis te Marta kohta ütlete? Küll tahaks teiega sugulaseks saada!»

Safron vaikis ja mõtles.

«Jah, Gnat, sugulasekauba tegemine pole naljaasi. Sa tead ju, kuidas öeldakse: võta kas või äbarik, kui ta sugupuu on pikk. Eks ole tõsi?»

«Võib olla,» vastas Gnat ebakindlalt, teadmata, kuhu Safron sihib, kuid taibates, et tema toon ennustab kõike muud kui head.

«Nüüd aga, sõbrake, mõtle ise, mis sugupuu see sinul ka on?!» Vartšuk pani lauale oma tõmmu, haraliaetud sõrmedega käe, mis kangesti meenutas ämblikku. «Ära pahanda, aga rahvas räägib, et sinu isa olevat kõik-suguseid lõpnud loomi nülginud, et te olevat nende raibete arvel oma maadki kokku ostnud. Võib-olla ei ole see tõsi, kuid säärane jutt siiski küla peal liigub. Nii et tasapisi asju ajada ma teiega veel võin, aga sugulaseks saada pole nagu kellegagi.»

Gnat mõistis, et kogu ta kosjanõu oli lootusetult kokku varisenud, tema ise aga Safroni ees korrastealt nagu tolmuteraks muutunud. Ent järsku nõudis metsiku jõuga väljapääsu tema eneseväärtusetunne. Silmi pilgutamata vahtis ta ainiti küla võimumehele otsa ja paiskas sellele siis vihaga näkku:

«Oodake, küll tuleb veel aeg, kus te nende sõnade pärast kahetsete! Kes teab, võib-olla ei taha mina isegi

teiega seepärast sugulaseks saada, et te mitte raibete, vaid elavate inimeste naha üle kõrvade tõmbate! Näe, kus tuli alles aadlik välja!»

Gnat lausa lendas tarest välja ja pörutas ukse enda järel nii kõvasti kinni, et rasvalambike Safroni ees pilkuma hakkas ning kustus.

Teda saatsid sõim sõnad, kuid noormees ei kuulnud neid enam.

Värvatas nägi Gnat Martat, pomises midagi omaette ja lius, kuidas jalad kandsid, küla poole. Kuigi tal oli tühjusest kahju, ei võinud ta teda ju ihualasti oma majja viia... No kas pole see Safron ikka elus saatan — ei liiguta Marta õnne heaks sõrmegi! Peaasi, et külarahvas sellest kosjaskäigust kuulda ei saaks!...

VIII

Kuid terve küla teadis juba järgmisel päeval, kuidas Safron oli Gnatile nina pihta andnud. See lugu jõudis ka Dmitro juurde põllule. Teate tõi Klim Vassilenko, kehv töömees ja käre viinavõtja, kõige selle juures aga siiski suur raamatusõber. Ta peatus teel, oodates, kuni Dmitro vaoga tema juurde jõuab, ja naeratas oma lüütnud, mittemidagiütlevate silmadega.

«Mul on uudiseid, sõbrake!»

«Mis siis lahti on?» Dmitro peatas hobused ja astus, ise hobusekarvu üleni täis, Klimi juurde.

«Kas välja teed?»

Klimi eredad kitsad huuled tukslesid pahuralt. Kogu tema pinguletõmbunud, väljasirutatud keha ja nägu meenutasid tagajalgadele tõusnud rebast. Ainult noormehe muutlikud vesised silmad rääkisid üle keskmise küündivast mõistusest, mis on suuteline vestluskaaslase hinge tungides samal ajal omaenese pilgu sügavusse, läbipaistva, värvitu kile taha varjule jääma.

«Need väljategemised on sulle lausa harjumuseks saanud!»

«Näe, kes on papiks hakanud!» Klim puhkes solvumata naerma. «Mina oma hinge pärast muret ei tunne! Uudis aga peaks sindki veidi puudutama.»

«Kas tõesti?»

«Kellele kinkis Marta lihavõtte ajal kirjatud rätiku? Kas mitte sinule?» Klim vaatas kavalalt Dmitrole otsa.

«Ütleme, et minule. Aga mis siis sellest?» Dmitro võpatas sisemiselt.

«Noh, see uudis käib tema kohta. Hea küll, nägemiseni!» Klim vidutas silmi, lõi käega ja hakkas minema.

«Pea, Klim! Aga uudis?»

«Ah see ikka huvitab sind?» imestas Klim süütult ja sirutas oma rebasekeha välja.

«Ütleme, et mitte väga, aga siiski...»

«Kas välja teed?»

«Noh, mis siis sinuga peale hakata?!»

Ja Klim jutustas naerdes noore Fesjuki kosjaloo.

«Aga mis Marta nüüd teeb? Kas nutab ja kaebab?» küsis erutusest põlev Dmitro ükskõikselt.

«Või veel! Naerab!»

«Küll need tüdrukud on naljakad!» imestas Dmitro, et Klimi arvamust kuulda saada. Ise aga oli ta ääretult rõõmus ja täis tänutunnet Marta vastu.

«Jah, nagu nõiajook!» nõustus Klim otsekohe. «Aga Marta on siiski väga tubli. Teda ei meelita ei Fesjukide ega Sozonenkode varandus.»

«Kas siis Lifergi teda püüab?»

«Sa pole kuulnudki?» küsis Klim imestunult.

«Pole juhust olnud... Mis Marta sellest arvab?»

«Heidab ainult nalja. Räägib, et peigmehekesel polevat muidu viga, ainult mao pea pidavat otsas olema.»

«Ah nii!» puhkes Dmitro kergendatult naerma.

«Marta juba oskab — torkab nagu noaga. Noh, ma astun siis õhtul sisse. Nägemiseni!»

Et varjata oma rõõmu, mis ähvardas vägisi üle huulte pudeneda, pöördus Dmitro kiiresti Klimist ära ja astus hobuste juurde ning silitas neid hellalt ohjade ja hõõvli hoidmisest pahkunud käega. Ja kuigi ta üldse ei teadnud, mida Marta temast mõtleb, langes tema hingelt määratu raske koorem ja ta süda täitus hea eelaimusega.

Suur maailm muutus Dmitro ümber korrapealt lahkemaks. Maapind hingas lootusrikkalt, kiigutades oma

turjal tõuviljade rohekat uduvinet, pilved metsa kohal pidasid omavahel nõu, kelle põllule vihmahoog säbrutada, taevasinas aga kodus kuldset lauluredelit väsimatu lööke, põllumehe kõige ustavam kaaslane.

Rõõmulainest haaratuna suutis Dmitro vaevaga seda tundi ära oodata, mil päike silmapiirile vajudes üha suuremaks muutus ja oma kiirtepärja kaotas. Ta jõudis varasel õhtul koju ja suundus kohe Vartšuki huutori poole. Orus valis ta välja kõige kõrvalisemad ja kääruisemad jalgrajad, et võimalikult vähe inimesi kohata, sest armastus, nagu lapse sündki, ei salli pealtnägijaid.

Kuu ei olnud veel tõusnud, kui Dmitro, kes polnud kedagi oma teel kohanud, tegi ringi ümber huutori ja laskus tiigi äärde. Jälle tõusid selle pinnalt õhku mõned piilpardid. Lindude tiivad sahisesid, nende kõrid häälitsesid, vihma maapinnale meelitades hakkasid konnad oma rauget muusikat tegema. Mustade rahnukena keerlesid kaua taevas pilved, teadmata, millisesse külge pöörata, nende all aga helises meloodiliselt kelluke — nähtavasti oli kellegi lehm enese lahti liikunud ja sõi nüüd värskel rohul. Dmitro eemaldus paju alt, ta tahtis maja juurde tagasi minna, kui järsku kuulis, kuidas keegi tiigi äärde ruttas. Ta surus selja tugevamini vastu pajutüve ja nägi siis selgesti tütarlapse kuju. Neiu jooksis kaldale, peatus purdelaudadel ja hakkas kiikuma. Vesi ta jalgade all lõi rahutult loksuma.

Dmitro väljus oma peidupaigast.

«Oi!» hüüatas tütarlaps kohkunult ja puhkes naerma: «Oled see sina, Dmitro?»

«Mina, Marta!» Dmitro seisis tütarlapse ees, võimetu midagi lisama.

Marta hüppas purdelt kaldale ja kivines raidkujuna Dmitro ette, vahtides teda pärani silmadega.

«Marta!... Tere õhtust, Marta!...»

Dmitro leidis ise neiu abitu kätte ja haaras teda siis küünarnukist.

Nii nad seal seisis, kuulatades ümbrusest kostvaid õhtuhääli ja mitte midagi mõistes.

«Dmitro, kas sa otsisid mind?» küsis Marta lõpuks nukralt, peidetud lootusega.

«Jah, Marta.»

«Tõesti?»

«Päris tõesti.»

Siis sirutas Marta käed Dmitro poole ja kallistas teda, noormees aga kummardus tütarlapse kohale, otsides kohmakalt oma huultega tema huuli.

Dmitrole polnud midagi paremat sellest esimesest suudlusest, nendest esimestest neiuhuultest, mis lõhnasid kevadise looduse ja piima järgi.

Kui ootamatult ja toredasti see kõik juhtus! Marta vabastas enese Dmitro käte vahelt, ahhetas nagu unes ja tõmbas noormehe hirmunult vanade pajude alla.

«Inimesed võivad siin näha!»

Ja kui nad puude varjus uuesti teineteise kaenlasse langesid, surus tütarlaps ennast tugevasti noormehe vastu.

«Oi, Dmitro, kust sa küll minu ellu ilmusid?!...»

«Mis siis on, Marta?»

«Kas sa siis ei aima, ei tunne ega näe, kuidas ma sind armastan?»

«Kas tõesti?»

«Rumaluke!» Marta surus Dmitro pea oma rinnale. «Olid sa siis pime, kui ma sinu peale vaatasin? Sa oled mu kõige kallim...»

Ent Dmitro suurde õnne, tema erakordsesse rõõmu langes siiski rahutusepiisake: mitte Marta, vaid just tema ise, Dmitro, oleks pidanud neiule armastusest rääkima. Kuid siin ei kõnelnud mitte enam noormehe hing, vaid talupojatraditsioonide kõigutamatus. Aga see rahutusepiisake lahustus otsekohe armastuse- ja tänu-tundelaines. Käega neiu nagu hellitades tahtis Dmitro teda näha, teda vaadata ja veel kord vaadata, kuid pimedus, mis oli ainult silmapiiril sunnitud tõusva kuu valguse eest veidi taganema, muutis näo nii kummaliselt võõraks, et vahetevahel haaras Dmitro südant isegi hirm: «Viimaks ei olegi see Marta?»

Järsku võpatas neiu kohkunult ja rabeles Dmitro embusest lahti.

«Oi!... Kindlasti otsitakse mind juba tükk aega — seal on veel süle ja seljaga tööd!»

«Marta, kallid, ole veel veidi!»

Neiu suudles teda ja küsis kuuma sosinaga:

«Kas sa siis ei näe, et ma annaksin sinu eest kas või oma hinge? Tule homme siia tagasi...»

«Oota ainult üks hetk veel!...»

«Ei saa! Nad peksavad mind, Dmitro!»

Marta pöördus ümber ja jooksis seeliku kahisedes kiiresti pimedusse. Dmitro aga seisis veel kaua pajude all, silitades imestunult nende tüvesid. Siis läks ta kaldale, astus purdele, kus oli seismas Marta, ja suundus aeglasel sammul küla poole, et mitte lasta ühtki piiska oma noore südame tunnetest üle ääre valguda.

Zajatsuki tare lähedal jätsid aiamulgu juures jumalaga noormees ja neiu. Dmitro naeratas. Et paari mitte segada, astus ta üle tänava. Kuid otsekohe kuulis ta oma selja taga samme. Dmitro vaatas tagasi ja tundis tulijaa ära Jurko Pidoprigora. See tervitas kohmetult.

«Kust sa tuled, Dmitro? Kas samuti oma neiu poolt?»

«Siida küll, Juri.»

«Miks siis nii vara?»

«Tema ju muud ei näegi kui hommikust õhtuni aina tööd.»

«Eks minu omalgi ole sama lugu. Ei anta talle ei argipäeval ega pühade ajal rahu. Mis teha — teenija!»

«Kes see on? Kas Galina?»

«Galina,» kordas Jurko ja hoidis hinge tagasi — mida Dmitro tema väljavalitu kohta küll ütleb?

«Tore tüdruk!»

Jurko tundis oma südames rõõmu, kuid ei näidanud seda välja ja ohkas ainult.

«Vaeseke! Need kuradi Zajatsukid tapavad ta hoopis ära. Tead ise, kui külm on veel vesi, teda aga sunniti kanepit leotama. Ta käte nahk on lausa verele mõra-nenud ja põleb nagu tules. Ma tahtsin talle veel enne pulmi mingid jalavarjud osta...»

«Ja miks sa siis ei ostnud?»

«Oh,» heitis Jurko käega. «Kogusin ja hoidsin neid kopikaid nagu eluõnne, kuni isa mind ühel heal päeval viimase pennini paljaks tegi — sai lõpuks ometi hobuse jaoks raha kokku. Dmitro, kas sinu tüdruk sind väga armastab?»

«Tundub, et jah! Aga sinu oma?»

«Kust ma seda tean?!»

«Kas sa siis temaga rääkinud ei ole?»

«Ma ei julge seda kuidagi teha,» tunnistas noormees häbelikult. «Kui tema juurde lähen, siis tean, mida ütleva pean, niipea aga kui sinna olen jõudnud, on kõik meelest läinud.»

«Näed nüüd, ja ise oled veel igapidi koolitatud!» naeratas Dmitro.

«Kool ei loe siin midagi...» Jurko madaldas häält. «Ütle, kuidas sa temaga rääkisid? Võib olla, et mina võin sinu moodi teha...»

Dmitro mõtles hetke, kuid tundis, et ta ei suuda vale-
tada.

«Minu tüdruk ütles ise.»

«Koguni sellega on sul vedanud!» kadestas Jurko. «Minu oma aga vaikib õhtud läbi, ei lausu sõnakestki. Ootab, et mina ütleksin. Noh, ma siis mõtlesingi, et viin talle kingad ja laon kõik korrapealt lagedale, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Ma vaatan, et sinu armu-
asjad lähevad kergemini kui minu omad.»

Nende armastus polnud kerge. Nad varjasid seda inimeste, aga kõige rohkem just Safron Vartšuki eest. Kokku said nad õhtuti kuskil Vartšuki huutori taga.

Kui talus olid kõik puhkama heitnud, tuli Marta, hiilides puude vahel ja hoides hinge kinni. Dmitro laotas oma pintsaku rohule ja nad istusid vana kõvera õunapuu alla.

Noormees vaikib, ei lausu sõnagi.

Marta teadis ja tundis kogu oma neiusüdamega, et Dmitrol on temaga hea olla, ega nõudnudki jutuajamisi. Ta ainult surus oma sõrmed Dmitro tihedatesse ruugetesse juustesse ja aina vaatas üksisilmi, pilku kõrvale pööramata noormeest. Ja võpatas siis järsku, meenutades, et Vartšuk kavatses teda naiseks anda ülbele Lifer Sozonenkole, kes talumehi poes kaaluga petab...

Kust veel niisugust Dmitrot leida? Et kogu rikkus põrgusse käiks, kui see neetu, kes sulle armas ei ole, nagu konn risti teele ette hüppab! Aga viimaks ehk Safron halastab? Ei, kodus piiluvad kõik Sozonenko poole — tal on raha lausa jalaga segada...

«Mis me teeme, Dmitro?»

«Kust mina tean! Kui sinu ahnepäits veel päris hullus pole läinud, siis lubab ta meid abielluda. Mis peigmees see Sozonenko õige on? Igaüks näeb, et pole tal ei nägu ega tegu.»

«Küll oleks tore! Miks sa vaikid?»

«Millest ma rääkima peaksin? Mul on sinuga hea olla, Marta! Abielluksime, hakkaksime elama... Elaksime nagu õiged inimesed kunagi.» Ja Dmitro naeratab nii, et tütarlapse peast kõik kurvad mõtted kaovad.

«Kallis, ma pean minema...»

Marta tõuseb ja kiirustab küürutõmbunult mööda külma rohtu. Tema järel sulgub ja tõmbub aeglaselt kodu vaikiv, salapärane pimedus.

IX

Madalal maa kohal veeresid udukangad, metsa poolt ohkus jahedust ja niisket seenelõhna.

Metsaserval hakkasid hüplema pikkade hambuliste varjude tipud. Otse jalgade eest lendas üles tsiitsitaja, hüüdes kellelegi hirmunult «tsiit-tsiit». Ja õhtu jäi kuulutama väikese linna häält, tegi tuulele roheline aseme, sosistas sõnakese tammedele ning need vaikisid — pidulikult ja uhkelt.

Safroni talus oli juba ammu viimane tuluke kustunud, kuid Marta polnud ikka veel tulnud. Dmitro pahandas ja muretses üheaegselt: ega Safron või Karpo nende kohtumistest viimaks aimu pole saanud?

Pühapäeval oli Karpo simmanil teravalt oma suurte hallide silmadega Goritsvitti vahtinud, mõistaandvalt silma pilgutanud, suu laiade irvele kiskunud ja pillimeeste juurde läinud. Siis tantsis ta ülemealikult kuni pimedani, tagudes kätega kord saapasäärte, kord huulte vastu, ise higist märg, lõõskavpunane juuksetutt põletamas hüplemisest vappuvat prisket pöske. Lõpuks väljus Karpo kuumaksaetuna ning hingeldavana tant-
suringist ja jälle peatus ta pilk Dmitrol.

«Miks ma sind ometi nii halvasti näen, Dmitro?» küsis ta tahapoole kallutudes. «Kas mu silmad pole korras või mis?»

Vartšuk pigistas käe rusikasse ja hõõrus kaua ning põhjalikult silmi. Tahtis veel midagi juurde lisada, naerata juba ette peas mõlkuvale teravmeelsusele, kuid just siis astus tema juurde kiitsakas Sozonenko ja viis Karpo simmanilt ära.

«Pea meeles, kaupmehehing, kui sa pooletoobilist lauale ei pane, siis lasen su soolikad välja!» ütles Karpo lahkudes Liferile.

«Eriti sõbralik Karpo temaga just ei ole,» oli Dmitro tookord rahuldustundega mõtelnud.

«Praegu aga ei tule ka Marta. Ega seal viimaks ometi midagi juhtunud ole?»

Noormees muutus üha rahutumaks.

Pimeduses kostis metsa ohkeid. Niisked kõrrepõllud lõhnasid magusalt tulevase leiva järgi, halli uduloori kohal kiikusid otsekui tüvede küljest äralõigatud puukroonid.

Nagu tavaliselt laotas Dmitro pintsaku laiali ja heitis õunapuu alla pikali. Raske potsatusega kukkus õun maapinnale — ja jälle valitses vaikus. Näis, et võis isegi kuulda seda, kuidas väsimatu maakera maailma-ruumis edasi kihutab.

«Emale tuleks homme ütelda, et ta mahalangenud õunad ära korjaks. Tuleval aastal aga hakkavad vist ka noored puud õitsema. Esiteks ilmuvad roheliste kroonlehtede vahele roosad nupukesed, siis...»

Kõrb tõusis, raputas pead, tõmbas tugevasti sõrmetesse jahedat ööõhku ja lonkis õunapuu juurde.

«Näe looma, kohe sai aru, kuhu peremees heitis,» mõtles Dmitro.

Hobune jäi inimese kohale seisma, uhtus ta oma sooja hingeauruga üle.

«Kõrb, ära müra!»

«Kes mida, aga kana näeb igatahes hirssi unes!»

Dmitro avas silmad. Tema kohale kummardus Marta õnnelik, naeratav nägu.

«Tõuse, laiskvorst, hommik pole enam kaugel!» naeris tütarlaps ja sikutas teda käisest. «No on aga sinuga häda! Nihku siis vähemalt kõrvalegi! Terve pintsaku oled enda alla võtnud, kade oled või?»

«Mina — terve pintsaku? Kuidas terve? Ma sulle näitan — terve!...» Ikka veel unine, ei tea Dmitro, mida vastata.

«Mia rumalusi sa ometi jahvatad, mu murede algus ja lõpp, no mis sa puhud? Oh sind õnnetut unimütsi!» ütles Marta ja kaelustas teda tugevasti.

«Vaata ainult, et sa surnuks ei pigista! Kes sinuga siis veel nii pikalt-laialt juttu rääkima hakkab?» puhkes Dmitro naerma.

«Nojah, ega sinul juba sõnadest puudu tule!... Tead, missugune tore uudis mul on... Mingi hinna eest ei oska sa seda ära arvata!»

«Missugune siis?»

«Arval»

«Sozonenko kukkus koorma pealt maha ja murdis kaela?»

«Peaegu nii.» Käe suu ette tõstnud, turtsatas Marta peopesasse. «Meie vanamees läks temaga riidu. Nad viisid Odessasse kartuleid. Müüsid kalli hinna eest maha, kuid kasude jagamisega ei tulnud enam kuidagi toime. Poimees hakkas vigurdama. Safron vihastas, läks näost punaseks ja kui siis pörutas rusikaga vastu lauda: «Et sa haisugi enam mu õues ei oleks, saatanahing nüüsgune!»

«Kas ta nii just ütleski?»

«Täpselt nii.»

«Ja mis Sozonenko vastas?»

«Kohkus ära, tõmbas rahad laualt kukrusse ja pani nagu vähk, tagumik ees, ukse poole. Alles hoovil julges ohata: «Asjata ütlete mulle kurje sõnu, Safron Andrijeviti! Sõprus sõpruseks, aga äri äriks. Poleks mind olnud, oleksite mitte kasu, vaid pika nina saanud. Poolmuidu oleksite oma kartulid maha müünud. Kes ütles, et tuleb seni oodata, kuni enam midagi juurde ei tooda? Mina ütlesin! Tähendab, kauplemise seaduste järgi peab mulle ka suurem osa tulema...» ahvis Marta Sozonenkot järele.

«Mis siis Safron ütles?»

«Tiris haopinust paraja kaika, vandus korraaks ja praui! Sozonenkole pihta.»

«Kas tabas märki?» küsis Dmitro naerdes.

«Kahjuks ei tabanud,» ohkas Marta kogu südamest. «Aga kuidas poemees liduma pani! Jookseb ja aina surub rahakotti kahe käega vastu kõhtu. Ja ongi mul üks peiuke vähem! See on hea, et must kass nende vahelt läbi jooksis.»

«Oh, ei kaaren nii kergesti teisel kaarnal silmi välja noki! Suurt usku mul sellesse loosse ei ole.»

«Ah sind, uskmatut Toomast! Meie vana on ju isemeelne. Kui mõni mõte pähe hakkab, siis annab mind kas või küla kõige vaesemale poisile. Noh, ma lippan nüüd, muidu on tõepoolest varsti koidik käes. Annaks taevas, et mind veel otsima poleks hakatud!»

Ta kaisutas Dmitrot tugevasti, suudles otse huultele ja jooksis laia seelikut kahistades mööda kastemärga rohtu minema.

«Oota nüüd, Marta!»

«Teine kord, teine kord! Oota mind laupäeval!»

Lainetav udu varjas tütarlapse läbinägematu eesriidega.

«Ja veel viimane küsimus, seltsimehed!» Mirošnitšenko tõusis kogu pikkuses püsti ning tõstis oma mõlema suure käega paberilehe kõrgele. «On tulnud korraldus kubermangu kehvikute komiteest.»

«Kas tõesti vilja kohta?» imestas Polikarp Sergijenko, kes sõnast «korraldus» ei oodanud midagi head.

«Sa ei tabanud märki, Polikarp! Meile on antud üks koht Põllumajanduse Instituudi töölisfakulteedis. Me saadame ühe oma kehvikutest õppima!» Ja Mirošnitšenko südant läbis rõõmunool — viimaks ometi on seegi aeg kätte jõudnud, mil kehvikud oma lapsi õppima saadavad! «Mis te selle kohta ütlete?»

«Luba mina ütlen, Svirid!» ajas Kirillo Ivanišin enese sirgu.

Kõikide näod tõmbusid muigele. Nad teadsid juba ette — vana sepp hakkab kõnelema sellest, et vana maid inimesi tuleb austada, või lihtsalt muidu õpetussõnu jagama. Ta ei võinud valet ega ülbust kannatada. Selles vaimus oli ta ka oma seitse last üles kasvatanud. Õigemini — need lapsed olid alguses tema naise omad ja muutusid alles hiljem ka tema lasteks. Külasse oli

vähe neid järele jäänud, kes mäletasid veel tõkatist musta tõrvaajajat Ilko Trohhimenkot. See aga, et Ilko näos valendasid ainult hambad, ei paistnud üldse midagi lugavat, sest igal aastal sündisid talle nii heleda-päised lapsed, nagu oleksid nad nisuleivataignast välja visatud. «Ära tehtud!» vangutas Ilko iga kord pead ja hakkas taas kannatamatusega tõmmu imiku ilmalehtekut ootama. Kuid ta ei jõudnudki seda ära oodata. Ühel kevadel, kui mõisametsa maha võeti, jäi tõrvaajaja jämeda puu alla.

Matustel ei nutnud Stepanida mitte niipalju mehe järele kui kaebles just oma laste pärast: «Mu väikesed ahitud lapsed, mis ma nüüd peale hakkam?!» Tundus, et ta ei matnud mitte meest, vaid oma pisikesi. Ööl pärast matuseid jooksis lesk Bugi äärde, et ennast ära uputada. Veest tõmbas ta patsipidi välja Kirillo Ivanišin, kes just samal ajal hauakoha juures põhjaõngi sisse laskis. Noormees viis Stepanida oma ema juurde ja abiellus sügisel lesegaga.

Küla imestas veel kaua tagantjärele, kuidas ilus noormees, kellel oli käes kindel töö ja kellele oleks pikemalt mõtlemata läinud ükskõik missugune tüdruk, tulges endale seitse last kaela võtta. Kuid Kirillo teadis, mida tegi: ta tagus palehigis rauda ja kasvatas lapsi nii, et nad töösuses isegi täiskasvanutest ette jõudsid, täiskasvanute ees aga juba kaugelt mütsi maha võtsid, sest see pole inimene, kellel puudub lugupidamine vanemate inimeste vastu.

«Kuulake, mis ma ütelda tahan!» Kirillo tõstis oma tulest ja rauast puretud, armilise rusika. «Lõpuks ometi jõudis komitee niikaugele, et meie lapsed lähevad professoriks õppima!» Ivanišin ei kahelnud hetkekski, et instituutidest tulevad välja ainult professorid. «Ma arvan, et saadame professoriks õppima Jurko Pidoprigora! Juri, kus sa oled?»

«Siin, onu Kirillo!» Kahvatades ja punastades tõusis noormees püsti.

«Kas tahad professoriks saada, võrukael?»

«Tahan, onu,» pilgutas Jurko segaduses silmi.

«Opi siis, vigurivänt, ja veel nii, et sind professorist ka inseneriks õppima pandaks! Ainult et pea alati neid

meeles, kes sind teaduse juurde saatsid. Või ehk hakkab sul pärast häbi töömeheks vaadata?...

«Oi, onu, mis te nüüd räägitel!» Pisarad silmis, suudles Jurko Kirillo kätt.

«Noh, õpi, õpi, pojake!» Ivanišin heldis, kuid et seda mitte näidata, käskis otsekohe: «Nüüd aga kummarda inimeste ees.»

Ja Jurko, käsi südamel, kummardas igasse külge.

«Svirid Jakovlevitš, aga kuidas siis minu õppimisega jääb?» sirutus nurgast ettepoole ärevusest kahvatu Klim Vassilenko.

«Kõigepealt õpi vanematest inimestest lugu pidama!» sähvas Kirillo talle halastamatult.

«Ega siis kõik ole vasikadena maailma sündinud!» urises Klim vastuseks ja, tõmmates nokkmütsi silmle, hüppas mõisahoonest välja, nagu oleks teda kuuma veega üle kallatud.

Kadedustunne Juri ja viha Mirošnitšenko ning Ivanišini vastu närisid Klimi südant. Nüüd paneb ta kogu jõu mängu, et oma õnne eest võidelda! Ainult et kuidas seda teha? Hea meelega klopiks selle Jurko läbi!... Ei, Klim jookseb veel täna linna kehvikute komitee esimehe juurde ja tingib talt kas või pisarsilmil välja ka enese õppimasaatmise.

Ta läks ainult hetkeks koju, seadis tasa, et keegi ei kuuleks, leivakoti korda, soris isa pintsakutaskutes, rõõmustas, kui tundis oma käe all raha, ja sammus õige pea hoogsal kõnnakul linna poole.

Oleksandr Pidoprigora juurde kogunesid kõik lähemad ja kaugemad sugulased — Jurko saadeti õppima. Mehed tervitasid noorukit tagasihoidlikult, teda silmitseti igast küljest, kästi isa ja ema austada, keelitati inimeste ees nina mitte püsti ajama ja manitseti mitte unustada, kuidas reha välja näeb. Ootamatult ilmus ka Vassilenko, keda juba kogu külaga otsiti.

«Ka mina, vennas, tulen koos sinuga õppima!» heitis ta juba lävelt uhkelt Jurkole.

«Kas tõesti?» rõõmustas see.

«Sain paberi! Lähme koos ühte ja samasse instituuti.»

«Kes sind aitas?»

«Kehvikute komitee esimees, seltsimees Netšui veter.»

«Seltsimees Netšui veter ise?» küsis Klimi juurde astudes õpetaja Danilo Pidoprigora, kes samuti oli tulnud vennapoega saatma. «Noh, mis inimene ta on?»

«Asjalik. Küsitles mind tükk aega. Uuris järele, mida ma tean, ja õpetas pärast, kuidas maailmas tarvis elada.»

«Vaata siis, et sa tema sõnu ei unusta!» tähendas Oleksandr Pidoprigora. «Niikuinii ei kuula sa õieti kedagi.»

«Aga muidugi,» vastas Klim ja istus lauda.

Suure rõõmu pärast jõi ta ennast esimesena täis ja paisid lohistasid ta rehe alla.

Kui külalised olid lahkunud, saatis Jurko natuke maad tädi Galjat ja onu Danili, astus hetkeks kodunt läbi ja lippas siis Zajatšukkide poole. Ta ei lootnud enam Galinat kohata — oli juba hilja. Ent kui ta väravale lähenes, eemaldus varbalt tuttav tütarlaps. Galina silmitses mõtlikult Jurit ega lausunud sõnagi.

«Ootasid sa mind, Galja?»

«Mõeldasik ilme näol, astus Juri tütarlapse juurde.»

«Ootasin!» Neiu ohkas.

«Mis sul viga on?»

«Mitte midagi!»

«Ma siis sõidan homme,» ohkas ka Jurko.

«Tähendab, saatus tahab teisiti,» pahvatas Galina samakordselt välja selle, mida Jurko nii väga oli oodanud.

«Mismoodi teisiti?» Noormehe süda hakkas kiiremini lööma.

«Minust saab professor, mina aga jään ikka teenijatööraks.» Galina hääles tundus pisaraid.

«Minust ei saa kunagi professorit,» ütles Jurko, et tütarlast rahustada. «Selle mõtles meie sepp välja.»

«Kas tõesti?» Galina toonis tundus lootust.

«Ükskõik kelleks ma ka ei saaks, aga sind ei jäta ma kunagi maha! Armastad sa mind?»

«Nagu oma elu!»

«Ootad?»

«Niikaua kui tahad!»

Jurko ei kallistanud seejärel tüdrukut, nagu oleks võinud arvata, vaid ulatas talle kohmakalt käe, milles oli kingitus.

«Mis see on, Jura?» imestas Galina.

«Nojah!... Vabanda, Galja, et ma midagi paremat kinkida ei saa. Korjasin kogu aeg sinu kingade jaoks raha, aga isa pani kõik hobuse alla. Tead, ühes raamatus räägitakse sellest, kuidas noormees oma neiule tsaarinna enda käest olevat kingad välja nõudnud. Nüüd aga, nagu sa ise tead, tsaare ju enam ei ole. Nii ma siis punusingi sulle ise künnapuukiust viisud. Kui need jalga paned, tulen sulle alati meelde.»

«Oh, Jura, kui hea ja naljakas sa oled!»

Tütarlaps muutus rõõmsamaks, surus oma esimese kingituse vastu südant ja langetas, täpselt nagu kõik tüdrukud, pea poisi rinnale. Jurko aga tundis selle üle uhkust ja rõõmu — täpselt nagu kõik noormehed.

X

Vahule-aetud musti traavleid tagasi hoides kappas Karpo õhtu eel laadalt tulles otse Goritsvittide õue. Ohjad pingul, seisis ta kindlalt kaarikus, kõverad harkis jalad luupekseni sõiduki põhjale laotatud heintes.

«Dmitro, et kurat sind võtaks!» pistis Karpo lõugama, ent Dokiati märgates muutus kohe vaiksemaks. «Tere päevast, tädi Dokia! Häid pühi teile!» Ja käsi kõhul ristates tegi sügava kummarduse.

«Häid pühi sullegi!» Lesk heitis noormehele karmi pilgu. «Kuidas sõit läheb?»

«Nagu lepase reega! Sõidaksin veelgi paremini, aga nõukogude võim kisendab «tpruu!». Hääleõigusegi võtsid ära. Tuleb nähtavasti kuke kombel kirema hakata... Elu on kord niisuguseks muutunud! Lubage Dmitrol meie poole tulla!»

«Ei tea, ta pidi vist kooliõpetaja juurde minema,» kahtles ema. Kuid mõtles sealsamas: «Las näeb pealegi Martat. Ainult kas see kõik hea poole viib?»

«Küll ta jõuab! Mulle on väga tähtis, et Dmitro

mu uusi hobuseid vaataks, — tema taipab neist isegi rohkem kui mõni loomatohter.»

«Noh, kui aega jätkub, las siis vaatab.»

«Istu peale, Dmitro!» hõikas Karpo nõusolekut küsimata ja välgutas oma halle silmi. Ta ripsmete järsud pooldaared sähvatasid noolena üles, peaaegu puudulades laiu hõredaid, kohati nagu väljakitkutud karvadega kulme.

Dmitro ei jõudnud veel rautatud kaarikuäärest kinnigi haarata, kui noor Vartšuk juba hüüatas, vilistas ja piitsaga nähvas. Pori laiali pritsides pistis mustad traavlid metsikus galopis kihutama.

Sõitjate ümber keerles põllusiiludeks jaotatud maa. Majad ja rehalad hüppasid nagu elusolevused kõrvale, tugev tuul peksis näkku.

«Nöö, et kogu teie sugu kõngeks!» möirgas noor Vartšuk metsikult. Tema roosad täidlased põsed vappusid, punakas lopsakas juuksetutt tantsiskles tugevasti pea küljest eemalehoidva kõrva kohal, rahutu veri aga värvis laiguliseks tugeva kaela. Igas Karpo liigutuses oli tunda kurja ning raiskamata jõudu, poolmetsikut jonnakust. Punutud nahkpiits tema suures rusikas võnkus edasi-tagasi ja keerdus ussina.

Ohelt küljelt teisele kaldudes ja sõitjaid lausa imekombel mitte välja paisates lendas kaarik kõrvalisele külatänavale, mille mõlemale servale oli istutatud ühedas reas noori kirsipuid. Läbi paljaste oksaharude vilksatas eemal Vartšuki suur, puude vahele surutud plakk-katusega maja.

Kuigi kehvikute komitee Vartšukilt kahekümnnendal aastal Bugi ääres kolmkümmend tiinu ära löikas, oli tal siiski veel lahe ja küllane elu.

Kui Safroni pikakasvuline kuju varem musta varjuna küla kohal laskus, ahmides endale kehvikute tiinud ja põlluneljandikud, siis nüüd taandus ta metsa, rikastus ja ajas kännuna juuri laiali, aga juba nii, et see inimeste silmale märgatav poleks. Nüüd ei võinud enam unistadagi sellest, et kogu piirkond oma võimusesse võtta: maad juurde ei osta, talusid ei raja; aadlilisust, millest nii palju oli mõeldud, ta enam ei taotle.

Ainult üks rõõm jäi veel üle — raha koguda. Ja ta ajas seda kokku kogu kulakliku leidlikkuse, kavaluse ning kraapimisoskusega.

Üksnes mets puistas nüüd oma kuldseid lehti Safroni peenikestesse, kangetesse sõrmedesse. Peaaegu igal ööl sõitis ta koos Karpoga kahel veovankril lehtpuumetsa ja kõige paremad ning uhkemad saared langesid, viimast korda kastepiisku laiali pritsides, oigega külmale maapinnale. Nende veel elavast kehast lõikasid Safron ja Karpo neljaarssinalisi palke. Sealt veeti palgid mööda metsateid ülesostja Ivan Sitškar juurde, kes oli ettepoole vimmas ja kelle nägu, nagu auru alt tulnud saarepalkki, oli alati hiline ning punane. Sitškar vaatas palgid tähelepanelikult üle, praakis mõned neist vähimagi oksa pärast välja ja viskas siis osavalt paksu keskmise sõrmega mängeldes võidunud rahakotist tsaari kuldviielisi või hõberublasid — paberraha Safron iialgi vastu ei võtnud.

«Varsti kraabid sa ainuüksi metsa pealt endale hõbemaja kokku, Vartšuk!» muigas Sitškar ja ta näo alaosa vajus naerust ripakile.

«Kuldse!» vihastas Safron.

«Kuldseks ei jätku ehk materjali, aga hõbedase jaoks piisab küll! Tõsi, eks ole?» Sitškari väikesed silmaterad värelesid lõbusate õlapiisakestena hallidel, nagu tuhaga üleraputatud silmavalgetel. «See olid ju sina, kes Odessasse vagunitega pörsaid ja hanesid vedas?»

«Aga kuidas minult nende vagunitest eest nõõriti? Kui palju altkäemaksuks läks?» ägestus Vartšuk. «Kuidas sinuga on, kas pigistavad ka maksudega?»

«Pigistavad nii, et hing on kinni jäämas,» nõustus Sitškar. «Pole meil sellelt võimult abi ega toetust loota. Revolutsiooni ajal tahtis komitee mind kaubitsemise eest seina äärde panna, nüüd aga kooritakse patentidega paljaks. Kogu aeg aina võim ja võim, millal siis viimaks tasku pista võib?» Sitškari niisked ja kiilavad, nagu rasvaga määratud huuled ei läinud enam pilkavalt torru, vaid tõmblesid kurjalt ja nende nurgad laskusid solvunult allapoole. «Või me siis muidu nii viisi elaksime?...»

«Ja-ah, elame! Murra aina pead, kuidas läbi saada... Maa võtsid ära, et kurat neid praeks ja kupataks!»

Aastad olid möödunud, tükeldatud kulakumaadelt maitseid kehvikud juba oma leiba, vanad piiriribad olid kadunud, ainult Safroni viha ei kustunud. Nagu vahugaigus oli see tema kuivetanud kehasse sööbinud ega andnud talle hetkekski rahu.

«Elada selle päevani, kui näljarottide kõhud leiva asemel sedasama mulda täis topitakse, — rohkem pole mulle midagi vaja!» rääkis Safron kulakutele ja elas ainult sellest lootusest ning vanadest mälestustest...

«Noh, mis sa mu uutest traavlitest arvad?» Karpo peatas hobused värava ees.

«Aisahobuse kabjad ei kõlba kuhugi, on lamedavõitu. Aga nii, külje pealt, pole viga... Kabjaalust tuleks puhastada.»

«Vaata kuradit, ära nägi!» ütles Karpo ja hüppas kaarikult alla. «Sina peaksid küll mustlane olema!»

«Ega seegi paha oleks!»

Nii kriiksatas ja poolavatud jalgvärava ning tahutud tugiposti vahelise heleda taevariba taustale ilmus Marta, üleni punasesse riidetatud, imestunud. Tema aval nägu lõi lõkendama, roosad sõõrmed hakkasid värisema, hallid väljendusrikkad silmad kiirgasid rõõmu ja uudishimu. Ühe käega väravat hoides näppis ta teise käega kõrgele lainetavale rinnale langenud paksu ruu-riid juuksepatši. Kogu tema olemusest õhkus noorust ja tervist.

Dmitro heitis Martale pilgu ning kaotas liikumise ja kõnevõime. Ainult tema silmad särasid — ei tea millest rohkem, kas rõõmust või imestusest.

«Mis sa siin vahid nagu mullikas uut aiaväravat!» rahmas Karpo Marta poole piitsaga. «Tee lahti! Dele-geet! Ega see sulle koosolekul kõnepidamine ole! Näed sa,» pöördus ta Dmitro poole, «hilpas külanõukogusse mingisugusele nõupidamisele. Eks siis isa teinud talle mingisuguse koosoleku, et tervelt kolm päeva ei saanud pingile istuda. Hei, kiiremini seal!» hüüdis ta ja saatis Martale vihase pilgu.

«Mis sa lõugad, punnsilm!» mõtles Dmitro, silmadega

Karpo selga mõõtes. «Jalad on sul nagu rangid, aja nende vahelt kas või sigu läbi.»

Avar õu oli täis palke, voodrilaudu ja tammekoorehunnikuid. Telliskivist vundamendil ilutses uhke välis-trepiga ja üleni puunikerdistega kaunistatud maja nagu mänguasi. Aiapoolse akna vastas vohas kreeka pähklipuu — tõendus selle kohta, et majas on tütarlaps.

Malmpada käes, jooksis Sofia Kušnir tulijaist mööda lauda juurde. Dmitrole vaadates välgatas ta korra kavalalt silmadega ja laskis need siis tagasihoidlikult langeda, ise sealjuures mõistvat naeratust varjates.

Uks avanes ja majast tungis välja «pinutaguse», õunte ja puskari lõhna ning inimkeha aurude kibe-kuuma leitsakut.

Tihedas ringis istusid külalised kolme laua ümber. Ikoonikapilt peegeldus seintele pühakujude tuhmunud kulla ja hõbeda jõgi, nende all olid üksteise kõrval vanad suurtes raamides päevapildid, kolde kohal aga pungitasid silmi punased maalitud tuvid, jalad valge saviga eriti silmatorkavaks veetud.

«See vist on Dmitro, kes tuli?» ütles Safron, tõustes pühapiltide alt ja vaadates heakskiitvalt Karpole.

«Tere päevast!» Külaline jäi peremeest silmitsedes keset tuba seisma.

Peene siidnööriga vöötatud valge särk liibus tihedalt Vartšuki kõhna keha ümber. Kitsa kiiluna pigimustadesse rippuvatesse vuntsidesse lõikudes rippus tõmmus piklikus näos otse kulmude vahel suur nina. Mustade tuhmide silmade nurkadest tungisid kahe järsult kool-dunud poolringina esile lillad pisarakotid.

«Sinu isa, kadunud Timofi, oli mu hea tuttav. Ta oli taibukas peremees. Tõsi küll, revolutsioon andis talle tüki mõisamaad.» Safron madaldas häält. «Aga mis seal ikka — kes siis ei võtaks, kui antakse... Eka ole?» pöördus ta külaliste poole, kuigi ta käsi millegipärast hakkas värisema ja näpud ämblikuna mööda laudlina jooksmas.

«Miks siis mõisniku maad võtta ei tohi? Aga vaat meie oma — see on juba teine asi,» vastas Jakov

Danko kõikide eest ja laskis oma pikad rasvased sõr-med ruugetesse juustesse vajuda. «Mõisamaast ei tuleks ka ma ise ära.»

«Või veel!» hakkas keegi laua taga naerma.

«Isttu, Dmitro, ja tunne ennast nagu kodus!» kutsus talle valgevereline Gorpina Vartšuk, kõigutades oma pruuni laia seelikut.

Dmitro sai koha Karpo kõrvale — õnneliku, näost ilusti õhetama lõõnud Marta vastu. Noormees tundis ennast ebakindlalt — talle näis, nagu vaataksid kõik sinuükski teda, — ja seepärast olid ta liigutused raske-parased ning kohmakad. Alles siis, kui ta oli kaks pitsi viina ära joonud, muutus ta veidi julgemaks, kuid kohmetas sedamaid uuesti, tundes laua all tütarlapse jala puudutust.

«Marta, kas see on isa- või emahani?» küsis Karpo kättega rasvast haneliha rebides karmilt.

«Ise ise oled isahani!» naeris tütarlaps Dmitrole pilku heites.

Puskarit oli külluses ja kära muutus järjest tugevamaks. Vaikis aga kohe, kui peremees, klaas käes, hakkas külalise juurest külalise juurde käima. Vartšuk astus aeglaselt, peites vuntsidesse rahulolevat naeratust.

«Joo, Safron! Kui peremees joob, siis kannab ta kasu eest hoolt, hakkab aga kehvik viina võtma — paneb viinase särki hakkama!» ütles purjus Danko ja lõi klaasid heleda kolksatusega kokku, nii et puskar punasetriibulisele kodukootud laudlinale loksatas.

«Ära kisenda, Jakov!» krimpsutas Vartšuk nagu. «Ise jood nagu... Pool jookseb maha. Viska toobitais kurgust alla, ära piiska mööda kalla! Nii joovad peremehed. Ja ära üleliia lobise!» Ta võttis klaasi õhukeste huulte vahele ja lõi pea nii selga, et vuntsid tantsiskema hakkasid ning peaaegu silmadesse tungisid.

«Ega Jakov oma jooki maha kalla, nii teeb ta ainult võõra viinaga!»

«Ära jama!» käratas Danko Denissenkole. «Olen sind rohkem kui ühe korra välja vedanud!» Ja ta kõrgete põsenukkidega nagu värvus punaseks.

«Ka mõisniku varanduse vedasid sa välja, ja veel

nii, et hobune vaevalt sikutada jõudis,» ei taltunud nokastanud Denissenko.

Danko kõõritas vihaselt toanurka ja tõmbas sõrmedega kiiresti üle kulmude. Juba pidid sõimusõnad üle tema huulte tulema, kuid samas mõtles ta ümber ja pahvatas naerma, kusjuures ta silmad rahulolevalt särama löid.

«Tõepoolest vedasin! Isegi pianiino tõin ära ja panin õue kanadele istumiseks. Mul oli üks säärane imelik kirju kanake, kes käis ainult vahetevahel teri nokkimas, muidu aga hüppas aina mööda klahve ja mängis. Teater, ja veel missugune! Hiljem võttis see kuradi klubi siiski pianiino käest... Aga kes seekord varandust ei vedanud? Öeldakse ju, et ära õiget aega maha maga, Foma! Kahju, varsti pärast seda hakkasid komiteelased korda looma, et meiesugused üleliia ei ahmiks. Seepärast ma kinnitasingi vankri külge punase lipu, ja kas usute või mitte — igasse häärberisse lasti sõna lausumata sisse. Vii kas või terve maja minema.»

«Tasa, vanamees, ära ülearu jahvata! Kreisiülem on siin.»

«Ülem! Kelle jaoks ülem, meie jaoks aga ainult Petro Kramovoi. Oma inime!»

«Meie külanõukogu, see tähendab Mirošnitšenko — temagi on meie jaoks juba ohtlikum kui see ülem, rahustas joobnud Sitškar Danko naist.

«Küll see Mirošnitšenko veel tantsima pannaksel lisas Danko süngelt.

«Aga kas mulle ei tehtud ülekohut! Süda lausa kõrbes sees. Kõige parem maa läks käest — ja kadus nii nagu oleks lehm ta keelega ära nilbanud...» Pika Danilo Zajatšuki punased vuntsid lähenesid kellegi mustale habemele, huuled puutusid kõva matsatusega kokku.

«Mis te ilmaasjata ärritute, tulite ju pidu pidama, beatas neid Safron. Ta jõi, aga joobnuks ei jäänud. Tema suured silmad jälgisid külalisi valvsalt ja üleolevalt.

Laua taga aeti läbisegi juttu.

«Tütrelle ladus niisuguse kirstu vara täis, et ühe hobusepaariga ei liiguta päigastki. Üksi poolkasukaid

panaanovi tõugu punane, valge, must, üks kaetud kasu-

«Ka mina panin kirstu ääreni täis — et pärast vanemate peale nurisemist ei oleks.»

«Minu vanamees ostis täku, sõitis koju — ja siis tuli välja, et polnudki täkk, vaid hoopis mära.»

«Ha-ha-haa!»

«Küll sa veel saad mu käest, eit!... Ära inimeste ees hahi tee, see on sihuke uutmoodi täkk...»

«Minu terviseks, Dmitro!» Safron jäi nende laua juurde seisama. «Mulle on sellest palju räägitud, et sa oleval täiesti isasse läinud. Ela, aja juured sügavale maa — selles on meie jõud!» ja ta lõi klaasid kokku.

Marta pidi laua tagant peaaegu üles hüppama ja oma õmbluse varjates tõstis temagi häält:

«Aga minuga?»

«Voib ka sinuga, vigurivänt!» Vartšuki silmad tõmbusid pilukile. «Olgu sul õnne!»

«Minu õnn on teie käes,» vastas Marta, tõusis üles ja hakkas teeseldes.

«Mumala käes!» ütles Safron ja tõstis musta nimetissõrme. «Mina sulle halba ei soovi.» Ta hääl muutus uuesti arutlevaks ning karmiks, nagu oleks tema ja ta kaastütrel vahele järsku müür kerkinud.

Kuid Marta seda enam ei märganud. «Kuuled sa?» küsisid tema silmad, mis Dmitrot piilusid.

«Mis sa turritad nagu ikkes pörsas?» müksas Karpo Martat. «Vaata parem, kuidas Denissenko põrandalauade pikkust mõõdab.»

Sagrine, laiade õlgade ja rippuva kõhukesega talunaine vahtis kaua ust, astus kaks sammu ettepoole, kuid mingi nägematu jõud paiskas ta jälle pingi juurde tagasi.

«Oh sa mädand!» hüüatas Larion imestunult ja hakkas uuesti ukseriivi sihtima.

Esikojas embas Marta Dmitrot.

«Kas sa kuulsid, sa ju kuulsid, mis räägiti?!»

«Muidugi kuulsin.» Ta lükkas tüdruku endast minema. «Jäta, viimaks näevad!»

Vallatrepi kohal rippusid rasked, kimpudesse seotud lahtjapuumarja kobarad. Lahtijäetud aiavärvast libi-

ses sisse kahvatu loojangueelne päikesekiir, valgustas hetkeks tütarlast ja noormeest ning kustus. Keegi sulges tänava poolt värava.

«Valin niisuguse hetke, kui vanamees on veidi paremas tujus, ja räägin talle meie armastusest. Kuulsid ju, mis ta sinu kohta ütles?»

«Kes teda teab... Ei temast niisama lihtsalt aru saa. Tema sõnu tuleb kuulata ja hästi tähele panna. Ta ütleb üht, selle taga aga on veel teine mõte nagu päiksel koos...» Dmitro toetus seljaga vastu päiklipuu tüve.

Marta võpatas järsku ja pöördus värava poole.

Tänaval hakkasid kuljused helisema.

«Kas tõesti meile?» Marta krimpsutas nägu, nagu oleks tal valus hakanud, ja vaatas küsivalt Dmitrole otsa.

Aga see oli kellukeste helinat kuulatades ka ise juba süngeks muutunud.

Väravad avanesid. Paar vahule-aetud, palmitsetud lakkade ning lintidega ehitud musti tække tuiskas trepi ette ja Mitrofan Sozonenko, kõrge karvamüts peas, astus kaarikust välja. Tema järel venis lõngas, isast tubli peajao pikem Lifer. See heitis Dmitrole korrapealt raevuka pilgu.

«Marta, kas vanad on kodus?»

Pühkides higi sinakaspunaselt, suurte tedretähetradega ülekülvatud näolt, ulatas vanem Sozonenko tütarlapsele telliskivikarva kae.

«Kodus!» Marta pöördus Dmitrost ära, kehtas õlgu ja juhatas, pilk maas, külalised majja.

Üleni musta rietatud Lifer ujus isahanena Dmitrost mööda, teda pealaest jalatallani pilguga mõttes.

«Ei üks kaaren teisel silmi peast noki! Ole nüüd lahke ja mine Safroni jutule!» Dmitro astus trepist alla ja laskus väsinult niiskele madalale pingile noore kirakapu varjus. Kibedatest mõtetest oleks ta sisemusest nagu midagi rebenenud ja tihenev hämarus tundus korraga läbitungimatu ning raske nagu äikesepilv. Üle pingutatud silmade ees muutus üksik täheke taevavõvil kaheks heledaks punktikeseks.

Hetkeks avanes eeskoja uks ja majast kandus Dmitro pahmakas joobnud, läbisegi põimunud hääli. Trepi tül Safron. Aeglasel sammul astus ta värava poole. Ta kuju mustendas kaua avatud väraval nagu vana portree piirjooned raamis. Sinakas hämarus ümberriingi tihenes ja neelas lõpuks ebamäärase silueti. Veel keegi astus üle läve.

«Tundub, et see on maakonnaülem... Kuidas ta sinu nüüd oligi? Kuhu siis Marta jääb? Lifer ajab nagu takjas talle ligi. Vana raibe säärane! Vaatame veel, kes võidab! Asjata lootus — ei mina Martat hangeidaja kätte anna...»

«Keda te ootate, Safron Andrijevitš?» kõlas väraval Kramovoi vaikne hää.

«Niisama... Veel üht külalist.»

«Küllap vist tähtsat? Ma ju nägin, kuidas te alatihti ühe ja õue vahet käisite. Ilma põhjuseta te juba...» Safron lühike naer ja nii ei kuulnudki Dmitro lause lõpu.

«Mis kostis jälle Safroni hää:

«See on auväärt külaline.»

«Aga ometi Omeljan Krupjak?»

«Jah! Aga kuidas sa sellele tulid?»

«Mis raskust siis minul on sellele tulla!...»

«Ta astub mõnikord minu poole sisse. See päev on tal ju igaveseks mees.»

«Või veel! Tookord te ju päästsite Omeljani. See nagu juhtus vist kahekümnendal aastal? Aga vaevalt ta tana tuleb.»

«Kas juhtus midagi?» Safroni hääles kõlasid ärevad noodid.

«Ei... Näib ainult, et talle anti ametikõrgendust.» Kramovoi viimastes sõnades sisises halvasti varjatud kadedus.

«Krupjak on nupukas poiss!»

«Mis nupukas!... Meeletu! Mis õigusega ta siia teie juurde tuleb? Kas selleks, et rahvas näeks? Poisikese sambud! Puudub ainult, et Mirošnišenko haisu ninasse saad! Kah julgus!...»

«Ah, jäta juba! Ta on julge poiss! Ja pealegi ei näe teda minu juures ükski kuri silm.»

«Praegu on ettevaatlikkus suuremas hinnas kui julgus. Enam pole endised ajad.»

«Mis siis Omeljaniga lõppude lõpuks lahti on?»

«Kuulsin poole kõrvaga, et ta on saadetud Vinnitsasse. Seal istub Teaduste Akadeemia filiaalis Otamanovski — meile üsna vajalik inimene. Sellest ajast peale, kui Gruševski välismaalt tagasi tuli, on ta otse silmanähtavalt eluvaimu juurde saanud.»

«Jahe hakkab. Lähme õige tuppa.»

Tikutuluke väreles linnukesena läbipaistvates tuulekaitseks kokkusurutud pihkudes ja valgustas hetkeks Vartšuki sünget nägu. Jalgvärv kriuksatas tasa, nagu oleks õhtuõhk teda liigutanud. Safron peatus.

«Kes seal on?»

«Mina,» vastas vanainimese hääl.

«Safroni ema tuli,» taipas Dmitro. Kohe kerkis tema kujutlusse küüruvajunud, kuivetonud eideke.

Röövinud ema viimase niidini paljaks, ajas Vartšuk ta majast välja. Ainult tänu Gorpina eestkostmisele üüris ta emale külas toauberiku, kuid sellegi kodust võimalikult kaugemale, et teda harvemini tülitataks.

«Mine sisse, Petro. Ma tulen kohe.»

Trepile lähenesid sammud, mida saatsid ebakindlad, nagu maapinda kobavad kepitoksatused.

«Häid pühi, pojake!» ütles vanainimene väriseval häälel, nagu paluks ta aralt ja hirmunult midagi.

«Häid pühi, ema!» Safroni hääl kõlas metalselt. «Hea, et ikka meeles pidasite! Kas te paremat aega ei osanud leida? Alati tulete just siis, kui majas on külalisi!»

«Ma mõtlesin, pojake, et pühade aegu...»

«Paljugi, mis te mõtlesite! Ma ei saa ju teid külaste juurde laua taha panna!»

«Ega mul laua taha asja olegi... Olen seal juba oma jao ära istunud. Lähen teenijate juurde. Mul on kodus külm, niiskus aiva pakitseb kontides. Tuli äkki meelde, kuidas me üheskoos elasime, kuidas sa mul suureks sirgusid. Sina, pojake, ära pahanda, ma lähen peretuppa. Sofia on minuga alati lahke olnud.»

«See veel puudub! Juhtub mõni külalistest nägema, ja kohe jutud lahti! Juba niigi on mul teiega küllalt sekeldusi. Kas te veel kaua mõtlete mu ukseläve kulu-

lada? Teie elamise eest ma maksan ja riidedki ostsin niisugused selga! Teie olete vist endale pähe võtnud, et mul on raha nagu aganaid — ajan muudkui labidaga kolku.»

«Ma ju andsin sulle kõik, kõik ära...»

«Andsite,» osatas Vartšuk. «Võtke kas või praegu tagasi! Nagu te ei teaks, et selle maa näljarotid endale hakkavad? Lõpetage juba kord see oma varandusega mulle hinge peale käimine! Oli, ja enam ei ole!»

«Pojake!» Dmitro kuulis nii valulist ohet, et pidi ta ise tahtmatult ohkama. «Ma olen ju sinu ema, sina aga käid minuga halvemini ümber kui tõpraga... Mina isegi sureksin rõõmuga, aga elusalt hauda minna ei saa! Ma ju toitsin sind oma rinnaga...»

«Hästi!» raevutses Vartšuk. «Ütleme ämbri piima järele ma teil ära. Homme toob Sofia teile pangetäie. Kas sellest jätkub? Minge!»

Trepil trampisid vihaselt kiired sammud.

Dmitro haaras endal kätega peast kinni. Ta ei suutnud kujutleda, et omaenda emale võib niisuguseid häbituid sõnu näkku paisata.

«On see Safron vast peletis! Vanainimest peab ju aitama... Ja Marta ei tule ega tule... Mitte iialgi ei anna Vartšuk teda heaga mulle naiseks! See ei ole inimene, vaid...» Ning ta ei leidnudki sobivat sõna.

Tuppa tagasi pöördudes märkas Dmitro kõigepealt juba tugevasti purjujäänud Safroni, kes istus Sozonenko kõrval ja midagi ägedasti seletas, ise sealjuures oma vurre näppides:

«Häärast õigust ma ei tunnista! Maad on vaja perele, aga mitte laiskvorstile! Mina aga, sa mu jumal,» joobnud pisarad tuhmistasid ta silmi, «mina aga sööksin mulda lusikaga nagu tatraputru, mina rebiksin kas või oma hinge tema eest tükkideks!» Pisarad niisutasid Vartšuki hõredaid ripsmeid.

«Kas sa just oma rebiksid, kuid võõra hingest sul küll kahju ei oleks,» mõtles Dmitro.

«Aga sina, Mitrofan, ei teinud sel korral õiguse järgi. Ega mul rahast kahju ole...»

Sozonenko pühkis sinivervkjalt näolt suuri higitilku ja puhkes kähisevalt naerma:

«Kui õiguse järgi käid, jääd silmadest ilma! See asi pole meie jaoks, see toob vähe sisse!»

Kahvatu, närtsinud ilmega Marta läks inimesi häbenemata Dmitro juurde. Näljaste silmadega jälgis Lifer Sozonenko tüdruku iga sammu. Goritsvit püüdis kinni pilgu tema kalkidest silmadest, mille teradesse oli hängunud lambivalguse punakas vastuhelk, ja kõõritas nii ägedasti poodniku suunas, et see hakkas kiiresti ripsmeid pilgutama ning pöördus kõrvale.

Vana Sozonenko, kes jälgis poega ja Dmitrot, kõhatas kurjalt ning lõi äkki nii lõkendama, et hetkeks polnud ta näol isegi tedretähti näha.

Dmitro tundis samas, kuidas kulakute uudishimulikud, valvsad ja kurjad silmad teda jälgivad. Ta laskis oma vihasel pilgul üle toa käia. Näis, et teda põrnitsevad külaliste silmad on justkui valmis raevust plahvatama.

«Hakake peale! Kes tõstab esimesena käe?» näis ütlevat kogu Dmitro olemus.

Tema lihaseline keha tõmbus pingule. Ei teeks viga mõned nendest tugevatest tammepuust toolidest kulakute peade vastu puruks lüüa. Tema jõudu tunti kogu külas ja kellelgi ei olnud julgust talle lausa kätega kallale minna.

Dmitro väljus hüvasti jätmata aeglaselt ja uhkelt toast.

Trepil ootas teda Marta. Ta pani oma käed Dmitro õlgadele, surus ennast kogu kehaga noormehe vastu.

«Dmitro, mu saatus! Oh, Dmitro! Ja mina mõtlesin, et õnn jääb minu juurde kogu eluks, aga juba ongi ta pilvede taha kadunud.»

«Missuguste pilvede taha? Ära nuta! Ma murran selle Sozonenko nagu pilpa põlve peal puruks, aga sind ma ära ei anna!»

Tütarlaps astus hirmunult tagasi. Mitte kunagi polnud ta Dmitrot sellisena näinud.

«Ei ole mul ilma sinuta elu! Sa ei tea isegi, milline sa oled — kõikidest kõige parem maailmas...»

«Marta!» kostis lävelt Vartšuki ähvardav hääl.

Tütarlaps hüppas Dmitrost eemale.

Samal ajal kääksatas jalgvärv ja peremees sööstis hoiatavalt ette rutates sinnapoole.

Värvast kostis naeru, tugev lõbus hääl lausus: «Tere äärmist, Safron Andrijevits!»

«Tasem, tasem, Omeljan!» kähistati hoiatavalt vastuseks.

XI

Dmitro läks koju nagu lind oma külma ja mahajäetud pesasse.

Puudutas oma tugeva käega väravat ja tema sõrmede all hakkasid tillukesed sädelevad härmatisepärlid sulama. Tõstis korra märja peopesa laubale — otsasine hõõgus.

Tasase ohkega langes saarepuult sügiskülmast lõigatud lehepundar, ja maad närtsinud lehtedega üle puistatena hakkas puu latv sahisema ning halisema.

«Hommikuks kaotab saar ka viimased lehed,» mõtles Dmitro kurbusega ja taipas äkki, et just säärastel tundidel aastaajad muutuvadki. Täna on viimane sügisöö, homme arvatavasti on lumi maas ja koidikul tungivad sellest peente suitsujoakestena üles kahutanud mulla lõhnad ning pehkinud lehtede veiniaurud.

«Millest ma küll mõtlen?»

Elisemuses näriva valu pärast nagu krimpsutades kuulatas ta lehtede kurba sahinat ja talle viirastus pidevalt, et ööpimedusest astub välja Marta ja viskub tema käte vahele nagu tookord aias...

Toas laua taga istus Mirošnitšenko ja soris tähelepanelikult raamatupakki. Dmitrot tervitas ta pilkava vaatega.

«Noh, kuidas on, kas Vartšukil olid ilusad hobused?»

«Laita ei saa,» vastas Dmitro tagasihoidlikult, märkates Svirid Jakovlevitši hääles nõokavat alatooni.

«Läksin ma, Dokia, mööda tänavat ega tahtnud oma silmi uskuda: Vartšuki kõrval kaarikus istus sinu poeg! Ohetas näost, üleni rahulolev. Kui minu kohale jõudis, ei võtnud vaevaks teregi ütelda.»

«Ma ei näinud teid, Svirid Jakovlevitš...»

«Kus seal enam aega näha oli! Sinu silmis olin ma kübemeke! Küllap su pea hakkas ringi käima. Mõelda ainult — milline au Vartšuki enda kaarikus ringi kihutada! Milline õnn! Ja hiljem oli isegi valmis kulakutega koos pidu pidama. Kuigi sai viimaks pika nina, aga sedagi ikka kulakute käest! Või mine tea, viimaks veel kiitsid su üles, meelitasid ära?»

«Svirid Jakovlevitš, mind kutsus Karpo...»

«Kutsus, kutsus,» katkestas Mirošnitšenko kannatamatult ja tema silmades süttisid hõõguvad tulukesed. «Aga sina aina rõõmustasid selle üle?! Vahetasid oma töömeheuhkuse viinaklaasi vastu? Kas tead ka, kuidas Safron sinu isa seitsmeteistkümnendal aastal enda juurde kutsus? Rohkem kui viinaklaasi oleks ta siis Timofi ette pannud!... Ja sinu isa, minu ustav sõber, ütles talle: «Tulen, ilmtingimata tulen, kuid ainult siis, kui me sinu neetud suguvõsa juurtega hakkame välja kiskuma. Aga sõprusejootudeks minu jalg üle sinu läve ei astu!»»

Veri tungis Dmitrole pähe. Ta hakkas Mirošnitšenko sõnade põletavate löökide all kõlkuma. Ainult ühe nõrga õigustuse võis ta selle jutu vastu välja panna: «Ma ju läksin sinna tüdruku pärast, oma õnne pärast.» Aga ütle seda Svirid Jakovlevitšile, ja ta sähvab veel teravamalt: «Mis armastus see säärane on, kui sa selle eest oma uhkuse jalge alla tallad, oma südametunnistusega sobinguid ette võtad? See on näruse argpüksi armastus!» Ja tal on õigus.

Dmitrol oli valus ja piinlik. Nagu elav süüdistus tõusis tema silmade ette isa mälestus.

«Mis sind küll nende juurde tõmbas?» Mirošnitšenko tugev kuju näis Dmitrot otse maadligi suruvat. «Võib-olla on nende leib maitsvam sellest, mida sinu ema oma väsinud kätega küpsetab? See leib, see kulakute oma, on ju kehvikute silmaveega kastetud! Või hakkasid samasuguseid hobuseid himustama, sulle hakkasid kergelt saadud rahad meeldima? Otsustasid Vartšukilt kulakutarkust õppida?»

«Käigu see tarkus kuradile!» vihasas Dmitro lõpuks. Ta nägu oli kahvatu, ainult kõrvad hõõgusid nagu söed. «Mis te minust tahate? Kas teate ka, mida ma

praegu tunnen? Teie Vartšukki on mulle sama palju vaja kui koerale «tere»!»

Isagi ema ei tundnud oma Dmitrot ära — nii kuri ja kannakas näis ta praegu. Dokia ees oleks seisnud nagu vihaleaetud Timofi ise.

«Aga miks sa häält tõstad, nagu oleks õigus sinu poolel? Kas südametunnistus hakkas vaevama?» raius Svirid Jakovlevitš iga sõna üksikult välja. «Julgesid kulakutega koos pidutseda, julge siis nüüd ka inimestele otse vaadata. Pea ainult meeles, et hilja ei oleks... Mitte üksnes alatuste, vaid ka iga eksisammu eest tuleb maal ajal vastust anda. Mina tean väga hästi, milleni säärane sõprus viib! Ja ma kannan sinu eest vastutust — sinu isa mälestuse ees kannan vastutust! Seepeet ma kardangi, et poiss murtakse puruks nagu pihlakas sügistormis, kistakse nahk niinekoorena seljast ja jäetakse siis haledana ning tarbetuna ilma rahva naeruks.»

«Mind juba ei murra! Käed ei ulata!»

«Kes teab! Seda juttu olen ma varemgi kuulnud. Sinust kangemaidki on puruks murtud. Vartšuk annab Marta sulle naiseks, saad temaga sugulaseks, ja enne kui jõuad veel ümbergi vaadata, oled juba kulaku kannupoiss.»

«Ah, mis sellest rääkida!» krimpsutas Dmitro valuliselt nägu. Marta kohta lausunud sõnad tõusid kuhugi ta meelekohtadesse, undasid seal raskelt ja piinavalt.

Mirošnitšenko jäi teda tähelepanelikult vaatama ega ühtlasi enam midagi. Istus siis uuesti laua taha, kus raamatud olid juba kahte korrapärasesse virna laotud, ja sõnas rahulikult:

«Need raamatud korista kuhugi kaugemale või aja lihtsalt ahju. Ära nendega käsi määri,» ja ta osutas väikeemale raamatupakile.

«Miks?» Dmitro astus külalise kõrvale ning jäi seisma, oma õlaga peaaegu tema õlga puudutades.

«Näed, nendest kahest hallist siin,» Svirid Jakovlevitš osutas brošüüridele, «tõuseb hinna natsionalismivõitu, nad lausa lehkavad lambanahast kasuka järgi. Nendes aga, mu poiss, alandatakse inimest, teda kujutatakse väikese ja tähtsusetu olevusena. Mitte inimest

ei kirjeldata neis, vaid lootuste, mõtete ja unistusteta orja. Oled sa kuulnud, mida ütles Gorki inimese kohta? Tule minu juurde, ma tean, mida sulle lugeda anda. Kubermangukomitee kinkis meile toreda raamatukogu.» Mirošnitšenko silmad muutusid südamlikumaks, näoilme leebemaks.

«Svirid Jakovlevitš, miks te küll endale nii palju raamatuid kogute? Kogu tare olete täis kuhjanud!» tõstis nüüd Dokia häält.

«Tahan veel vanas eas targaks saada! Noorpõlves ma hariduse ligi ei pääsenud, alles revolutsioon tegi tee lahti. Istu, Dmitro! Ütle, mida see raamat sulle andis?»

«Kuidas — «andis»?»

«Nojah, mille poolest ta sind rikkamaks tegi, millega ta su meelt rõõmustas? Jäid mõttesse? Selles see asi ongi, et mitte millegagi! Aga vaata, kuidas siin on pappide rikkust ülistatud; kulakute talud on aedadesse mattunud, valgeks lubjatud majad kirsipuude vilus. Ühesõnaga — paradiis! Kuid milleks see kõik? Selleks, et sulle näidata, kui tore oli vanasti elada, kui sõbralikud olid kõik isakesed ja emakesed, härrased ja kulakud, kui õige oli sulasel nende heaks läätseleeme eest selga küürutada. Nii juhatakse sind kavalaid ja märkamatud teid mööda maailma, mida kunagi pole olnud, maailma, mille kodanlikud natsionalistid välja mõtlesid, needsamad, kes hiljem koos Petljuraga, püssivar dad peos, meie meeste liha kontide küljest lahti peksid. Selle kirjatüki järgi on ülim õnn see, kui inimesel on oma talu, mesipuud ja töövaimud. Kõige kõrgema mõtetegevuse avalduseks aga on papi jutlust kuulata ja pärast oma allasurutud naise ning näljaste kirjaoskamatute laste ees ohata: «Vaadake ometi, kui tark meie batjuška on!...» Kuidas siis jääb, kas sinagi tahad niisuguseks saada?»

«Ei kunagi saa minust tuima töölooma!»

«Seda ütlesid sa õigesti: inimesest, kes on revolutsiooni näinud, tuima töölooma ei saa!... Kuid tead sa ka, mis inimene õieti on?» Mirošnitšenko täidlastel huultel väreles siiras poisilik naeratus. «Inimene — see on suur, ainulaadne talent, kes sünnib ainult kord: just see agronoom, see insener, see meremees, see väe-

juht, see poliitik, see vaba maaharija vabal maal, mis kannab raskeid nisupäid ja punetavaid puuvilju.»

«Teid kuulates, Svirid Jakovlevitš, tuleb välja, et iga inimene on talent!?» ütles Dmitro ja naeratas esimest korda kogu õhtu jooksul.

«Aga mis sina siis arvasid? Sellest just jutt ongi. Muidugi on iga inimene talent! Ja pealegi veel niisugune, mis enam kunagi ei kordu.»

«Tuleb ju välja, et meil on seitsekümmend miljonit talent!?» Dmitro vaatas juba üsna kahtlevalt külalisele alla, kuigi selle sõnad maa kohta olid toonud rinda magusa pigistuse.

«Ma ütlesin juba! Kõik töötajad! Oled näinud kevadist aeda? Tuhanded pungad katavad puud ja igaüks neist puhkeb. Ja on siis inimene sinu arvates halvem kui puu, kas tema ei suuda kõige ilusamini õitsele puhkeda? Meie oleme talentide maa! Ainult meie minevik pehendas meid, lõhestas meie hinged kaheks, imes meist kogu elumahla välja ning ajas meid hukatusele vastu. Sel ajal, kui leivakoorukest peeti elust kallimaks, ei olnud meie väärtuslikul jõul võimalust ennast maksma panna. Kuuma liival kasvasime, härraste jalad tallasid meid. Kuid nüüd on ka meie maale õnn tulnud! Nüüd võib iga inimene nagu vikerkaar oma seitset värvi näidata! Ära ainult laiskle, tee kogu hingega rahva heaks tööd ja ära mõtle ainult oma õnneraasukest, mis pole pikem varblase nokast. Meil on veel raske, oi kui raske meil veel on! Ja kui palju takistusi on ees ootamas! Kuid need pole enam sellised takistused, mille ees inimese käed lõdvalt maha vajuvad. Meie raskuste najal inimene kasvab ja tugevneb! Kui poleks olnud revolutsiooni ja parteid, oleksid sa juba oma elupäevad õhtule saatnud. Nüüd aga laad sinagi endale tee, kui sul vaid tahtmist on. Ainult sin kulakute kaarikutes ringi kihuta! Nii on lood, mu poeg... Ma lähen nüüd. Elage hästi!»

Mirošnitšenko näost õhkus karmi, uhket veendumust. Ka Dmitro ilme oli selginud.

Svirid Jakovlevitš, ma tulen homme teie poole raamatute järele. Vaadake mulle midagi põllupidamise kohta.»

«Vaatan. Mul on üks teos. Asjalikult kirjutatud raamat.»

Dmitro saatis külalise teeristini, kus niisked liivaterad tuhmilt läiklesid. Huvasti jättes hoidis Svirid Jakovlevitš Dmitro kätt veidi aega oma peos ja ütles siis südamlikult:

«Marta on tore tüdruk. Hakkasid armastama — võta naiseks!» Ja jätkas juba rahulikumalt: «See on väga hea, kui inimene armastuse leiab. Tõelise, mida ükski plekk ei määri. Niisuguse, nagu oli sinu ema oma. Pärast Timofi surma ei julgenud talle keegi läheneda — kõik tundsid teda. Aga kas leidubki meest, kellele su ema ei oleks meeldinud?»

Dmitro märkas imestusega, et Svirid Jakovlevitš hoidis jõuga ohet tagasi. Kuid samas muutus Mirošnitšenko hää uuesti kindlaks:

«Ainult mitte sammugi enam Vartšuki poole! Ma arvan, et Vartšuk, ainuüksi Vartšuk on sinu isa surmas süüdi! Seda ütleb mulle mu süda, ja nii see just on... Timofi oleks võinud mitte ainult üle jõe, vaid ka üle mere ujuda. Oli see vast mees!»

Ise seda märkamata, kirjeldas Svirid Jakovlevitš oma hukkunud sõpra mis aasta edasi, seda värvikamalt. Ta unustas kõik Timofi iseloomu puudused, mida oli põhjustanud kehviku raske ja rõõmutu elu. Ise järjest edasi arenedes ei kujutanud Mirošnitšenko sõpragi enam endisena, niisugusena nagu ta oli enne surma, vaid sellisena, kelleks ta oleks muutunud, kui oleks ellu jäänud.

Mõnikord vaatas isegi Dokia jutustajale imestunult otsa, mõeldes, et see ei räägi tema mehest just tõtt. Kuid Mirošnitšenko kõrgendas sellistel puhkudel oma madalat häält:

«Mis sa vahid? Mina tundsin su meest paremini kui sa ise! Sina mängisid sel ajal veel nukkudega, kui ma kahekesi ennast mõisniku juures katkestasime. Saks sõjas sõdisime koos, läksime õlg õla kõrval ühes revolutsiooni tegema. Neil puhkudel, kui surm käis varjuna selja taga, saad inimesest kõige selgema pildi. Vähe tundsid sa oma Timofit, ta oli puhas nagu kristall! Niisuguseks peab ka Dmitro saama!»

Hobusevabrikust tagasi tulles murdus Dmitrol ree — see tuli ära parandada. Hiljem hakkas hobune juba aeglasemal sammul edasi liikuma. Kollakast jää-
lunud pärsist tõusis hapukat lõhna. Saanijalased sahi-
sivad ühetooniliselt sinakasvalgel lumel, teeveerte kohal
kristallid valgete pikanarmaliste lumerättidega kaetud
pind.

Tuvad öieli, istus kaaren murelioksale, paisates puult alla tema kallihinnalist katet, mis sädeleva tolmuna laiali lendas.

«Kraal!» hüüatas lind võidukalt, sirutades välja oma lumetolmu hallikaks muutunud kaela.

Hobusega sammu pidades ja alatihti lumehangedesse vajudes astus Dmitro aeglaselt ree kõrval.

Läänetaevas kustus pikkamööda hele, päikesest mahaunustatud loojanguribake. Eemal vilkusid küla-
majade kollased tuled. Koerad haukusid, sõõrmeid kõ-
lavalt lõhnas kibeka suitsu järgi. Sel silmapilgul, kui
Dmitro labakindaga kraelt härmatist maha löi, lenda-
di talle vastu rinnuni lumetolmu mähkunud tugevad
hobused ja lai saan.

Kindla käega keeras kutsar hobused teeservale ja
peatas järsku keset kõige suuremat sõiduhuugu.

Karpo õlale toetudes ajas Safron enese saanis püsti, ta
kobenjaki¹ kapuuts peaaegu kulmudeni tõmmatud.

Vartšuki viril naeratus ei ennustanud midagi head.

«Tervist, Dmitro!»

«Tere õhtust!» vastas Dmitro oma hobust tagasi
lõides.

«Tead sa mis!» Safron vehkis labakindaga. «Raiu see
sõdale pähe: sinule ma Martat naiseks ei anna!»

«Aga miks siis?» Dmitro isegi naeratas, mõõtes kurja
muljeiga hambad irvi ajanud Karpot.

«Kuidas — miks?» raevutses Vartšuk. «Ei ole su
rahu ega rahakott temani kasvanud! Panen ta Liferile
mehel! Ja et su haisugi mu maja lähedal ei oleks!»

«Vaata aga, kui ägedalt!»

¹ Kobenjak — peakotiga varustatud ukraina üleriie.

«Juhtun nägema — kolgin läbi. Minu sõna on püha — läbi kolgin!»

«Ka lammas uhkustas, et tal on samasugune saba nagu täkul!»

«Oota sa!» Vartšuk hüppas saanist ja rebis poja käest piitsa.

«Onu Safron, ärge näppe kõrvetage!» sõnas Dmitro süngelt.

«Ma kõrvetan sulle nii, et sa veel enne õhtut teise ilma rändad!» Safron laksas piitsaga vastu saani. Ta mustad silmad muutusid ümmarguseks nagu linnul.
«Ma sulle kõrvetan, kuradi näljarott!»

«Nõõ!» sikutas Dmitro hobust rahulikult ohjadest ja toetus paljuütleva liigutusega reepardale.

Dmitro kõrvad kohisesid. Kohin aina kasvas ja haaras kogu pea, nii et noormees ei kuulnudki enam, kuidas Vartsuk lumel hüpeldes sõimas.

Kodus rakendas Dmitro hobuse lahti ja, ilma et oleks õhtustki söönud, seadis sammud kohe Vartšuki huu-
tori poole.

Pakane tugevnes, suits tõusis korstnatest otse üles ja sulas taevavõlviga ühte. Dmitro kõndis nii kiiresti, et läks isegi higiseks. Ta hüppas üle varbaia, viskas vastu Marta akent lund ja ruttas siis kõrge lumemattunud heinakuhja juurde. Dmitro süda tagus nii kõvasti, et ta ei kuulnudki, kuidas Marta sammud lumel krigisesid. Villasesse rätikusse mähitud tüdruk langes Dmitro rinnale.

«Õnnetul päeval sündisin ma maailma!» Dmitro lõuale langes pisar.

«Mis sinuga on juhtunud?»

«Vaata, kuidas vanamees mu ära kirjas!» Marta lõi rätiku tagasi.

Tütarlapse nägu oli üleni siniselaiguline. Paiste huultel oli tarretunud verd, silmade all paistsid tumedad valumid.

«No on see vast lurjus!»

Dmitro suudles Martat ega suutnud kuidagi mõista miks tema huuled soolased tundusid.

«Kui ma kuulda sain, et ta mind Liferile mehele

paneb, langesin tema jalgade ette. Tema aga — kus
happas üles ja mulle otse jaluli peale... Kisendas, et
«Mina su, kuradihinge, tùmaks teen ja sisse soolan.
Hae, mis mõtted ta näljarottide juures pähe on võt-
nud! Selle poisi peksan ma sul koos südamega seest!»
Ja kus tormas siis Gorpina kallale, et see minu järele
salvata ei osanud. Ma olen kadunud, Dmitro!» Ja neiu
hükkas uuesti nutma.

«Noh, mis sa nüüd ulud!» rahustas teda Dmitro, hoides ikka veel Marta teravamaitsele, soolasele suudlusele.

Kuid Marta tagus oma pead tema rinna vastu ja ta alad värisesid nagu linnutiivad. Dmitro vaimusilma ette kerkis ema kuju — väsinud, lõhenenud kätega, mis olid oma elus juba nii palju tööd teinud. Ta ilu oli hävinud, palgeid uuristasid sügavad vaod, ainult välendusrikkad pruunid silmad olid tütarlapselikult noore ja kauniks jäänud.

Veidi mõelnud, sõnas Dmitro otsustavalt:

«Tead, Marta, mine nüüd koju, võta mõned riided kaasa ja lähme minu ema juurde.»

«Sina ema juurde? Aga ta ajab mind ju ilma kaasa-
varata välja!...»

Tähtlapse hakkas veel rohkem värisema.

«Ma ei tunne mu ema!» vastas Dmitro uhkelt. «Meie saame ka ilma rikkuseta läbi! On siis inimese õnneks palju vaja? Tööga oma leiba teenida ja eluaeg sõprudele elada — ning ongi kogu õnn. Eks ole tõsi?»

Nii kujutles Dmitro endale talupoja õnne, kuid see oli väga raske kätte saada.

Kui iselaadne sa oled, Dmitro! Mõelda ainult, kui palju on meie juures inimesi käinud, kuid kõigil on ainult üks ja sama peas: rikkus, raha, maa ja kasu. Ainult sina oled niisugune... kõigist kõige parem...»

«Ole lahke, leidis kah aarde! Ära kiida mind, Marta!
Ja tean isegi, missugune jändrik ma olen.»

«Sa oled parem kui kõik teised! Dmitro, mu kallis, mu elu...»

Dmitro ees ei olnud enam see hakkaja tütarlaps, kes
 mesena kutsus teda hämarasse kevadõhtusse, kes
 mesena tunnistas, et armastab... Marta seisis, pea

veidi tahapoole kallutatud, vaikne ja puhas nagu koidik. Ta põhjatud silmad hiilgasid nii, et Dmitro ei suutnud neilt pilku ära pöörata ja pidi rõõmsa üllatusega tunnistama, et Marta armastus oli tugevam, kui ta seni oli arvanud.

Varem oli kahtlus korduvalt Dmitro hinges pead tõstnud: kui tütarlaps ise esimesena armastust avaldab, siis on see tavaliselt nali. Kuid praegu, neil minutitel, kadus tema umbusaldus, sulas jäägitult rõõmus — hoopis teisiti mõistis ta nüüd Martat.

«Marta! Kallis! Mine pane asjad kokku!»

«Ma kardan, Dmitro!» Tütarlapse silmad tuhmusid.

«Hirm on nendel, kelle süda pole puhas, kes teistelt nende vaevaga teenitud veeringuid välja pressivad. Kuid mis on meil karta? Me oleme lihtsad ja ausad inimesed.»

«Sa mu õnn!» Marta kallistas teda. «Kuhu sa aga käsid, igale poole tulen sulle järele. Tänase öö magan veel kodus, homme aga tulen teile. Asjad tuleb ju kokku panna! Sina räägi kõik emale ära. Kui ta mind vastu ei võta — anna teada!»

«No mis veel! Ära ainult palju kaasa võta, et vanamees hiljem näägutama ei hakkaks. Tema kokkuvarastatud varandusest ei taha ma midagi! Mis vaja, muretseme endale ise!»

«Muretseme, Dmitro!»

Kergel sammul, täis jõudu ja lootusi, läks Dmitro koju.

«Ja hakkamegi kolmekesi elama!»

Ta pures oma ülahuult. See oli soolane ja kleepuv.

«Aga see on ju ometi veri!» taipas ta lõpuks.

XIII

Dmitro ei ütelnud emale midagi. Heitis soojale lavatsile ja surus ninä raamatusse, kuid ei suutnud sõnagi lugeda.

«Kui kummaliselt kõik elus välja kukub! Poleks ma temaga tol kevadöhtul kokku juhtunud, oleksin teadnud ainult seda, et Vartšuki talus elab tema kasu-

litar. Kull ta on tore, ema saab endale tubli abilise! Ühtekül pulmi me ju pidada ei saa, aga selle eest...»

Kujutluses nägi ta Martat juba oma tares. Naerata, vallapäastetud patsid rinnal, uinub ta Dmitro käsivarrel...

Järgmisel päeval ei jõudnud Dmitro kuidagi õhtu saatumist ära oodata. Ta läks külavahetele, silmitses kuu sinakaid, kuuvalgusega ülekallatud künkaid. Põldudel liikusid varjud, tuhmistades lumeräitsakate äärmistes lummemattunud taredele, mis kollakaid akna-silmakesi pilgutasi. Kuskilt eemalt kostis reejalaste kriginat. Pärnapuu raputas korra hõbedasi litreid alla ja vajus siis uuesti kurbadesse raugamõtetesse.

Kuid Marta ei tulnud — ei esimesel, teisel ega kolmandal öhtul. Dmitro läks nende kolme päeva jooksul üha enam lausa mustaks.

Neljandal päeval võttis lumetuisk küla oma võimuse. Üdini tungiv tuul tormas maanteelt alla nagu hirmutatud hobusekari, põikas ka kõige kitsamatesse külatänavatesse, paiskas külma ja kohevat pulbrit üle majakatuste.

«On see alles ilm! Ainult nõidadele luuavarrel ratsutamiseks,» mõtles Dmitro poolkasukat selga ajades.

«Kuhu sa lähed?» hüüdis ema, kes ahju juures as-
keldas.

«Vaatan, mis Varivon teeb.» Dmitro uuris üksisilmi jaatilledega maalitud akent ja väljus.

«Uhuu!» rõõmutses tuul ja uhtis ta mõlemalt poolt järele tolmuga üle.

«Mis sa hirnud, lollakas?» mõtles Dmitro ja pöördus maanteele.

Küla oli raske, alatihti vajus ta pehmetesse hangedesse, kuid rajuilm lausa õrritas võitlema. Põldude vahel muutus tuul päris metsikuks. Sasitud metsloos torman ta teelise kallale, sellel hinge kinni matted.

«Tühj töö, mind sa jalust ei raba!»

Dmitro tõmbus küüru ja sammus jonnakalt edasi. Soolane higi koidas selga, näkku, eriti lõua alla peksid jakkunud nagu kuumaks aetud nõelad.

Lõpuks kerkisid pimedusest esile Vartšuki huutori ähmased piirjooned. Marta aken helkis tuhmilt, nähtavasti oli ta lambitahi madalaks keeranud.

Koerad hoovil hakkasid haukuma — küllap nad olid samme kuulnud. Seejärel kriiksatas kuskil midagi ja otse Dmitro kõrva juurest vihises mööda lumeil. Dmitro seisatas varbaia ääres. Ta süda oli täis ärevust. Käimisest kuumaks aetud ihu kiskus nüüd külmast kokku. Miskipärast meenus talle Safroni akna all kasvav kahar pähklipuu (selle tüvi oli nüüd kuni kroonini lumme mattunud).

Dmitro hüppas üle aia ja vajus vööni hange. Lumi tungis saapasäärtesse ja hakkas õhukeste jalarättide all sulama.

Tuluke Marta toas pilkus ja kustus. Dmitro surus enese vastu seinu ja koputas sõrmega tasa aknale. Järsku kostis selja taga kuiv naksatus, nagu oleks puu pakase käes lõhkenud. Näpp ikka veel külmal ruudul, vaatas Dmitro ringi.

Küürutõmbunult lähenes talle mustade mügarikena neli kogu. Ülestõmmatud kasukakrae vahelt paistis Larion Denissenko lopsakate juustega pea, tema selja taga nihkus edasi pikk Lifer, kaigas peos. Kolmandana veeres kaapekakuna ümarik vilgas Karpo, kes püüdis iga hinna eest isast ette jõuda.

«See on kõige kardetavam!»

«Ole sa neetud!»

Safron lendas, nii pikk kui lai, siruli lumme.

Kiiresti hüppas Dmitro tema selja tagant varbaia juurde. Tarast väljarebitud latt raksatas korra.

«Säh, peigmees!» Ja Larionist kõrvale põigates lahmatas Dmitro raske latiotsaga Liferile pähe.

Lifer lõi vaaruma ja vajus, kaigas peos, istukile. Kähisedes andis Dmitro talle uue hoobi mööda selga. Kuid samas tormasid ta kallale Safron ja Larion ning kaks roigast põrkasid koos kolmanda pihta. Sel hetkel tajus Dmitro, et selja tagant hiilib juurde Karpo, ning hüppas aia äärest eemale. Sujuvalt nagu kass libises ta kõrvalt mööda noor Vartšuk, assipulka pea kohal hoides.

«See oleks pea ühe hoobiga pooleks löönud!»

Dmitro virutas noorele Vartšukile roikaga lapiti selga.

Karpo tegi kukerpalli ja uue hoobi eest kõrvale põigates tõusis kohe jalgadele.

«Tõmba sellele härjale mööda sääri! Muidu teda pikali ei saa!» kisendas Safron pojale.

«Ma sulle tõmban!» Dmitro hüppas Safroni ja Larioni kallale.

Vana Vartšuk jooksis seinu varju. Latt Dmitro käes vingahtas veel kord ta pea kohal ja praksatas siis pooleks. Goritsvit tahtis üle sirakilevajunud keha hüpata, kuid korraga tundus, nagu oleks kogu huutor hirmsa undamisega talle pähe vajunud. Silmade ees virvendasid ruuged, punased ja kollased liblikad, keegi hakkas seljal tantsu lööma. Siis lõi maa Dmitro all kõikuma ja hakkas hällina edasi-tagasi kiikuma, kuskilt kaugelt jõudsid tema teadvuseni kähisevad ning raevukad hääled.

Kaua aega ei suutnud Dmitro tõusta. Külmunud juuksetukad tilisesid ta laubal tasa nagu jääpurikad.

«Kus ma olen?»

Dmitro ümber vilistas maru, sadas lund, külm aheldas keha. Lõpuks ajas ta enese istukile, aga kukkus uuesti pikali — kangestunud jalad ei kuulnud sõna.

«Kus ma siis lõppude lõpuks olen?»

Põlki üle tema rippusid kahe heinakuhja vahele surutud vana puu oksad.

«Olge küll, see on ju Safroni huutor!...»

Uuesti püüdis ta tõusta, aga kukkus — jalad olid all nagu puupakud.

«Mööda lõite, maod! Kui kohe ära ei tapnud, siis ise nüüd küll ei sure!»

Ta roomas külje peal edasi, jättes kohevasse hange sügava vao.

Lumi tungis suhu ja ninasse, takistas hingamist. Käed kohmetasid. Dmitro soojendas neid, surudes käenla alla, ja roomas edasi. Ta kukkus kraavi. Vingerdades ja küüsi murdes rabeles ta sealt välja ega tajunud enam seejärel sõrmi. Ta roomas jälle, roomas...

«Aajata nägite vaeva, mind te ei murra!»

Tuulehood ründavad Dmitrot nagu metsikud hobu-

sed, tuiskavad temast lumega üle, oigavad, möirgavad. Kui sa ennast nende jäisest vangistusest vabastada ei suuda, siis matab lumi su enda alla ja alles kevadel avastab talumees kas mõne kiskja või lihtsalt hiirte poolt paljaksnäritud luud, ning ainult riideräbalate järgi taipab ta, kes oli see inimene, kes tema põllul oli igaveseks uinunud.

«Oodake ainult — minu elu on veel ees! Ema ootab mind! Ma rooman koduni!»

Dmitro ees hakkas paistma lummetuisanud maantee.

«Ainult maanteele jõuda, sealt pole enam kojugi kauge! Puhata oleks vaja, hinge tagasi tõmmata...

Kui palav hakkas! Päike tõusis põldude kohale... Mis kuradi päike! See on ju pakane, mis kõrvetab ja keha puiseks muudab...!»

Pea lumme, küünarnukk lumme, mõlemad peod keha alla ja külitati, külitati välja tee! Seal ootab teda ema, Martagi loodab temale; tal on vaja elada, töötada... Neetud jalad!... Ja ka suu täitus verrega.

«Ei tohi välja sülitada, külmub lõual ära!...»

Dmitro neelatab hapukassoolast paksu vedelikku ja lõpuks ometi tõuseb maanteele.

«Rooma, rooma, sõbrake, ega sa asjata pruudi juures käinud!»

Kuskil lähedal hakkas inisema lehm.

«Loom tunneb verelõhna...»

Ja korraga hääl:

«Oled see sina, Dmitro?»

«Näe, mis kõik pakase käes ei kummita — keegi hüüdis Dmitro! Ei, see pettus ei lähe läbi!»... Pea lumme, küünarnukk lumme, käed keha alla ja — edasi!...

«Dmitro! Pojake!»

«Kas tõesti ema? Säärase koerailmaga?»

«Ema, teie!» kähises Dmitro, tundes ema juba lapsepõlvest tuttavast juustelõhnast ning sõrmede paitusest üle näo... «Ema, ma olen halb, ärge mõistke mind hukka! Oleksin kas või surnud, kuid teie ju olete mul alles!»... Ja Dmitro vajus teadmatusse.

Ainuüksi ema teab, mida tema poeg väärt on. Ainult ema oskab tungida tema südame kõigile teistele ligi.

pääsmatuksse soppidesse. Dokia taipas kohe Dmitro suvi — mitte kedagi appi kutsuda. Tugevate, raskest kurnatud kätega võttis ta pojalt kaenla alt kinni ja hakkas teda vedama mööda lund, tundmata raskust, tundmata väsimust.

XIV

Valu tungib luudeni, liigub, veereb, puurib oherditi kehas; mööda nagu voolab kleepuv lõga, tumedat juuksesalgud on üles sulanud, ema aga jäändab ühes saabastega — kuidagi ei saa neid jalast. Sõnatult võtab ta viimaks lõukalt noa ja lõikab saapasääred ära. Kui ta jäätunud jalanartsud ära rebib, ägab Dmitro, hammustades tursunud huuli. Jalad hakkavad paistetama. Öödusega ristuvad neil kaks pilku. Varba vahed tõmbuvad pingule, tursuvad sinakasroosaks taigaks, millesse küüned peaaegu ära kaovad.

«Pole viga, pole viga!»

Ema jookseb sahvrissi, toob magedat hanerasva ja määrab paistetatud jalakõmbid sellega põlvedeni sisse, siis mässib ta need puhtasse linasesse lõuendisse ja annab pojale üheksavägise ning võlujuure peal hoitud viina juua.

«On need siis inimesed? Nad on ju elajad — need kulakud!» räägib ema vihaselt.

«Aga mis teie siis arvasite?! Ütelge kõigile, et kukkus lakast alla, minestas ja külmetas enese ära. Ma ei taha, et igas tares sellest kaklusest räägitaks, hiljem järele teisest — ma ei anna ju eluaeg seda Vartšukki-teie andeks. Teie aga ärge liiga kurvastage, küll ma terveks saan...» kähiseb Dmitro.

«Tean, tean, pojake...» Dokia kummardub ta üle ja paneb ta nagu lapse voodisse.

Muut veri määrab valget patja; kogu keha tuikab ja põleb, liigutada on võimatu. Ja jälle kõrvetab lõhnav viina suud...

Mitu päeva sülitas Dmitro verd ega saanud end ilma ema abita liigutada. Päeval muutus tal veidi kergemaks, aga öösiti näris ta padjaäärt või jõi ahnelt samaaegselt, et mitte karjuda.

«Võib-olla tuleks rajooni, arsti järele sõita?»

«Mitte mingisuguseid arste! Saan ise terveks, elaval kehal kasvab iga haav kokku!» kähises Dmitro oma külmetanud rinnaga.

Ema ajas tal juuksed maha, et haavad kiiremini kinni kasvaksid. Sinised laigud läksid heledamaks. Kõige rohkem tegid muret jalad — Dmitro ei saanud püsti tõusta.

«Kas ma tõesti sandiks jään? Ja ei saagi Vartšukki-dele kätte maksta?»

Ta krigistas jõuetuse ja viha pärast hambaid. Kõige raskem ja kõige hirmsam ei olnud mitte vigastus, vaid just see jõuetus.

«Tappa vana kui ka noor, et neile hingekella löödaks!»

Isegi valu andis järele, kui ta vaenlasi võidetuina kujutles.

Viha kees paksu tõrvana ta veristatud kehas, summutas kaine mõistuse helgid.

Ta mõtles sageli Martale. Neiu tuleb, kummardub ta üle ja tema huuled lõhnavad värske lume ning kevadiste öökülmade järgi, millel on juba mulla hõngu juures. Marta võtab ta suure käe, silitab seda, ja läheb ära niisama ootamatult nagu tuli, kaob silmist, sulab nagu hommikune udumine madalas nōos. Või jälle läheb tema Marta juurde koju, kus see teda juba ootab nagu kevad ise. Kahekesi tulevad nad Dmitro aeda. Vana õunapuu kummardub nende kohale, kattes neid toreda õitepärjaga. Nende ümber on kevadisest mahlast pakatavad istikud ja Marta, noor perenaine, ise samasugune värske ja nõtkes nagu noor puuke, hakkab neid lubjaga pritsima ning ravima, vaadates puude tagant Dmitro poole.

«Mis ta küll praegu peaks tegema?»

Uks kääksatab. Dokia astub tasakesi voodi juurde. Millal ta küll magab?

Talv aga märatses edasi, maalis aknad külmalillide täis; jääne lumi vilistas tihasena, tuisates vastu aknaruute, ja maja kõmises tumedalt tuule käes.

Solvav ja valus oli lamada, kui nii palju toimetust ees ootas. Lehm ammus, minnes laudast joogikohale

Marta all nutsid lambad kaeblikult nagu kerjuseided, ja Dmitro oleks nii väga tahtnud astuda üle kambriläve, tungata helesinise lume veidi läägjat lõhna ja kas või ehk tahuda, hõoveldada kõlisevat puud, või lonkida ühaga Bugi äärde, enda taha sügavaid jälgi jättes! Seal vaheldumisi Varivoniga rohekat jääd raiuda, kohutõmbunud, punaseid käsi lõkke kohal soojendada! Ohtul aga — kas Marta juurde või koos noortega klubi...

Tare teises otsas, seal, kus seisis kruupink, õppis lähikast kasvu nooruk, Goritsvittide kauge sugulane vaenlaps Grigori Ševtšik tisleritööd. Ta hoolitses kivi eest ja vedas metsast välja metskonnast tööasuka saadud hagu. Mõnikord pistis Grigori pea ukse vahelt sisse.

«Tahib teie juurde tulla?»

Gritsko ütles ainult «teie». Isanime järgi ei olnud poormeest nagu sobiv nimetada, aga «sinast» ei tulnud ka midagi välja — Dmitro oli vanem.

«Tule sisse, Gritsko!»

«Kuidas teie tervis on? Šefid superfosfaaditehasest saadud eile meie poole. Nad räägivad, et neil jahvatakse seal kividest mingit erisugust jahu. Raputad maa sellega üle — ja kõik hakkab nagu vee mõjul kasvama. Teil oleks vaja seda superfosfaati muretseda... Võrastele mindi külast välja vastu. Hiljem oli klubis pidulik koosolek. Šefid jutustasid rahvusvahelistest suundumustest, inglise konservatiividest, kes meie vastu löökele puhuvad, — neetud lurjused, neil on ainult enda meeles. Seejärel rääkisid uuest elust ja linna ja maa sidemetest. Kõige paremini kõneles keemiatseshi insener seltsimees Nedrjomnõi. Noh, nagu istutab sõnad alla hinge! Ei kisenda, ei vehi tuuleveski moodi kätega, aga kõik on arusaadav. Paistab, et sõjamees — põsel on haavaarm. Tema järel pidas Mirošnitšenko kõne. Ta soovitas seda Nedrjomnõid juba küla taga nagu oma venna. Nad olevat üheskoos igasuguste kontrate vastu võidelnud. Hiljem kõneles Ivan Bondar. Polikarp Serženko hakkas ka lavale trügima, mehed aga sikutasid teda hõlmapiidi tagasi. Tõusis kära ja naer. «Vaata, vaata! Polikarp tahab hakata loengut pidama!» —

«Kuhu hobu kabjaga, sinna vähk sõraga!... Hei, kuule, ära rahvale kometit mängi!» Tema aga ei hooli mil-
lestki, ronib lavale ja teeb näo, nagu poleks midagi
juhtunud!» Gritsko pahvatas naerma.

Ka Dmitro naeratas, enesele jutukat, kõva hooplejat
Sergijenkot ette kujutades.

«Nojah... Niipea kui Polikarp hakkas jutustama
punaarmeeleste lahingust bandiitidega, langesid mehed
naeru käes põrandale pikali nagu pirnid.» Kõnelejat
järelle aimates ajas Grigori kaela õieli, lõi mütsi ühe
kõrva peale, tema silmades aga värelesid kavaluse- ja
pilkesädemed. ««Lähen,» räägib ta, «mööda teed... See
juhtus kahekümne esimesel aastal. Noh, kuidas sa või-
sid kahekümne esimesel aastal mööda teed käia! Süda
vajub saapasäärest sügavamale — ümberringi on igal
pool bandiidid. Sõjamehele kas lähevad kallale või ei
lähe, aga rahulikule teekäijale juba armu ei anna —
kas käsutavad siis naljapärast viimased püksid jalast
või raiuvad pea otsast nagu kapsa juurika küljest...
Lähen. Äkki kuulen, kuidas kuulipilduja kädistab —
«ta-ta-taa». Siis suurestükk — «põmm-põmm!». Astun
küürakil, maa kisub mind enese poole. Ja kuigi ma
hirmu ei tundnud, veeretasin enese pelmeenina kraavi.
Kuulen, kuidas tammesalus on säärane nagistamine,
nagu peksaks keegi taevast kuradeid alla. Mõtlen ise,
et nüüd sa, Polikarp, oled asja ees, teist taga kadunud.
Oled kadunud ilma sõjaväelise au ja kuulsuseta! Jah-
vatavad su nii väikesteks tükkideks, et isegi oma ei
su konte kokku ei korja ega sinu kohal pisaraid ei
vala. Mina mõtlen, bandiidid aga kihutavad maanteed
mööda otse minu poole. Teavad nähtavasti, lurjused
et olen kehvikute komitee liige. Oleks mul kuulipil-
duja olnud, oleksin nad kõik hobuste seljast maha
põmmutanud. Silm on ju mul missugune! Ütlen au-
salt — nagu sihik. Lennu pealt taban varblast haavli-
püssiga.»

Missugune torm nende sõnade järel saalis tõusis, seda
ärge küsige! Stepan Kušnir hüppas presiidiumis üle
aga kukkus siis uuesti pingile tagasi. Orkestrimeeste
tärisesid pillid naeru pärast. Aga Polikarp ei pannud
seda miskikski! Valetab nii et suu suitseb. «Nii oleks

juustab ta, «mu hing ära lennanud nagu udusulg. Aga
nähk näen, kuidas punased bandiitidele kahes aheli-
s kallale tormavad. Ainult et neid on vähe, bandiite
— kuradi moodi. Noh, mõtlen, omadele tuleb jala-
müü appi minna. Punased liiguvad teed mööda, mina
aga lendan tee äärt pidi valgetele lurjustele risti
vastu. Just enne lahingut kisendavad meie omad: «Hur-
ra!» Siin ei jäänud ka mina maha — karjusin oma
häälega kõik teised hääled üle. Bass on mul ju mis-
sugune! Nagu kõuemürin. Ükskord vihastasin ma naise
peale, ja nii kui kisendasin, kukkus ta keset taret
pikali — kurdiks tegin! Käis mitu päeva ringi, kurt
hagu käänd.»

Niipea kui Sergijenko naine Oleksandra seda juttu
kuulis, pistis ta tagumiselt pingilt üürgama: «Pange ta
nõtkoni! Valetab, kurivaim niisugune! Ei häbene isegi
kõlalisid külalisi!» Ja jälle langes klubitäis rahvast naeru
kõrva loogu. Polikarp heitis korra naisele pilgu ja lõi
müü käega: «Paljugi mis rumala inimese suust ei
lõua. On vana tõde, et eit jääb eideks.» Ja jutustas
järel: «Meie omad tungivad bandiitide ahelikku ja
kõrlevad siis tee peal, ainult möögad välguvad. Näen,
kuidas bandiidid üht punaarmeeleste minu poole suru-
vad. See raiub nii, et vaadata on õudne ja ka lõbus.
Kord lööb kogu õlavarrega, kord tagantkätt, kord vis-
kab mööga hoopis teise kätte. Tundub, et ta käes pole
mitte terariist, vaid päris välk kohe! Ainult et üks
kurjus varitseb momenti, et teda selja tagant susata.
Nagu näha, on samuti löömamees, niisugune, kes pole
mitte kanadel päid maha võtnud. Meie oma aga sai
peale vihaseks, pööras hobuse ümber, tõmbas
sõnimehe — ja kui sähvas! Lõi pealuu ühe hoobiga
mõrka.»

Kui seltsimees Nedrjomnõi seda juttu kuulis, tõusis
ja läis tagant üles ja kõndis korra üle lava. Kõik
peale vaiksuseks — hakkasid nüüd juba tõepoolest kuu-
sina. Polikarp aga ajab oma joru: «Nojah, aga teine
kurjus raius sel ajal punaarmeeleste. Ainult et mõök
sõnimehed ja pörkas õla pealt tagasi.» Siin krimp-
tas Stepan Kušnir nagu ja ütles: «Näe, hakkas ini-
mene tõtt rääkima, aga läks siis jälle tühja lora peale.»

Polikarp vastu: «Mina ajan tühja lora? Kas sul häbi ei ole, Stepan?» — «Aga kuidas siis mõõk saab öla pealt tagasi pörgata?» Polikarp vastu: «Seda ei tea ma isegi. Ja mida ma ei tea, sellest ma ka ei räägi. Ma pole mõni... Parem küsige meie šefi seltsimees Nedrjonnõi käest. Temap see oligi, kes tookord lurjustega võitles. Näe, kus nüüd tuli juhus kalli kaitsjaga kokku saada,» ja läheb külalise juurde.

Nedrjonnõi naeratas: «Oli tõepoolest niisugune lugu, seltsimehed. Panin vormipluusi alla metallplaadid. Imperialistlikus sõjas õppisin selle selgeks. Mõnikord aitasid.»

Pärast seda olid meie omad nagu ümber vahetatud. Ronisid ise lavale, tõuklesid, kõik tahtsid korraga rääkida. Küll poliitikast, küll sõjast, küll kehvikute komiteest. Koosoleku lõpul kinkisid šefid meile raamatukogu. Õpetajanna otse viskus raamatutele. «See on ju varandus!» räägib ta. «Klassikud!» Ma tõin teile Dmitro, sellest kogust ühe raamatu. Missugune raamat! Viib südame kaasa. Enne ma seda käest ei pannud, kuni polnud kaanest kaaneni läbi lugenud.»

Ja alles nüüd märkab Grigori, et on unustanud müüa pähe. Käharaad mustad juuksed langevad kõrgele järjale otsmikule. Kokkukasvanud kulmude alt naeratavad silmad, eemalt tumedad, aga kui lähemalt vaadata — taevakarva sinised, ainult tihedatest ripsmetest varjutatud. Tõmmu nägu on tütarlapselikult ümar, lõug lohukesega, põskedel samuti lohukesed. Vaatamata säärast noorukit ja tahes-tahtmata naerata.

«Millest see raamat siis räägib?»

«Revolutsionäär Sergei Lazost. Jaapanlased põletasid ta veduriahjus elusalt ära. Neetud lurjused! Ühesõnaga — kontra. Kuidas nad teda piinasid! Tema aga ei teinud häältki... Ainult et elada ja elada oleks tal vaja olnud.»

Gritsko erutus kandub ka Dmitrole; ta sõnab vaikselt:

«Ja ta elabki meiega.»

«Jah, tõepoolest, õigus!» nõustub Gritsko. «Säärase inimese jaoks pole surma olemas.»

Mõlemad jäävad tükiks ajaks mõttesse. Grigori silmad lähevad tumedaks, väikese, pisut lameda nina sarnased tõmblevad.

«Dmitro, kas te ehk vajate midagi?» katkestab ta lõpuks vaikuse.

«Praegu mitte midagi.»

«Homme vean viimased palgid välja. Tara rehe kõrval tahab kohendada. Mis teie arvate?»

«Pole viga, küll ma ise kohendan. Kas sulle hobust veel vaja on?»

«Jah, tahaks veel paar-kolm sülda hagu välja tuua, et mu memm ahju peal ära ei külmaks. Tema ju mul muud ei armastagi kui soojust, koonlaid, lehma ja topsikest,» naerab Gritsko.

«Kes siis topsikest ei armasta! Isegi Jeesus Kristus jõi.»

«Noh, tema juba ei joonud!»

«Kust sina seda tead?»

«Teda ei ole olnudki. Meile rääkis sellest lektor klubis. Näitas isegi pilte,» ja Grigori läheb tasakesi loost välja.

Dmitro avab raamatu. Tare teiselt poolelt põimuvad tema mõtetesse hõõvlisahin ja noor tugev hääl:

Bugil kolmat päeva kajab
tammik raskest lahingust.
Mustakulmne nelja ajab
sõjavankril sinna iust.

Ja Dmitrol tekkis võitmatu tahe elada mitte sõdima, vaid tugeva võitlejana. Kevadisel ajal kõndida teel, siis kui läbipaistev sinendus mässib endasse lõpu- ja avarused ja taevast pasundavad pidulikult toone- hured, lennates Bugi-tagustele madalatele, kõrkjaid ja põõsastikku täis kasvanud saartele.

«Eksite, mind te põlvili ei suru!»

Ta toetus kätega voodiotsale, kergitas ennast ja hakkas jalgu põrandale laskma.

Mõne päeva pärast võis Dmitro juba kõndida, ehkki suure vaevaga. Tema punus talle õlgedest suured viisud ja ta komberdas ettevaatlikult nagu vana mees mööda lühki.

«Ravisitegi mu terveks, ema. Kuidas te mind tookord üles leidsite?»

«Sa ütlesid, et lähed Varivoni juurde, minu süda aga oli kogu aeg rahutu — aimasin, mida sa mõtled. Ma panin juba varem tähele, et su südamega ei ole kõik korras: niipea kui õhtu kätte jõuab, jooksed sa kas akna juurde või välja teele, kogu aeg nagu ootaksid kedagi, otsid aina silmadega. Aga keda siis sinul vaadata? Sel õhtul ketrasin ma juba terve koonla ära, sind aga ei tule ikka veel. Noh, nii ma siis läksingi Varivoni juurde, pärast aga suure tee peale... Tuul tahtis jalust maha tõugata, muutusin külmast üsna kangeks. Kuid uskusin ise kindlasti, et ma su leian. Kõnnin, kõnnin, kord vaatan küla poole, kord huutori poole ja ikka tulen pärna juurde tagasi. Pärn häälitseb nagu minu kurbus...»

Iseenesest nagu muusikasse põimuvad ema juttu mälestused.

...Tuul kammib lehtpuumetsa rohelist lakka, rohust tõuseb küpsete maasikate joobnustavat lõhna. Mööda huutori poole viivat teed, keset noori viljavälju tuleb punases pluusis tütarlaps, vaadates aeg-ajalt heinamaa suunas.

Dmitro kuulab ema juttu, endal aga on kogu aeg tüütu mõte peas: «Miks sa siis tookord minu juurde ei tulnud?...» Tütarlaps vaikib, vaatab ainult aeg-ajalt hirmunult selja taha. Süngena nagu kivikull hiilib tema järel Vartšuk ja ta kurjad silmad puurivad kord Dmitrot, kord Martat.

«Milleks sa küll maailmas elad?» mõtleb Dmitro hambaid kokku surudes Safronist. «Mitte elu, vaid õnnetu rubla hoiab sind enda küljes. Tema pärast näriksid sa nagu kiskja loom kõikide kõrid läbi.»

Mõtetesse süvenedes märkab Dmitro imestuse, viha ja isegi mingi alateadliku hirmuga, et Vartšuki elu on nagu õõnes puu, milles end maona liigutab raha- ja maa-ahnus. See pilt paneb Dmitro vastikusest võpatama.

«Midagi, mitte midagi ei ole talle püha. Kui isa-ema vanaks jäid, ootas Vartšuk nende surma nagu pidu-päeva, ja abiellus ta mitte neiuga, vaid härgade ja

hansavarakirstuga. Kogu oma elu jooksul pole ta kellelegi öelnud hella sõna, pole sandile andnud leivapala, pole ühtki teekäijat talvel tarre sooja lasknud — nad ei maksa selle eest!»

«Sa veel satud mulle pihku — ei aita siis enam sõnad ega palved!»

Miks Marta siis tema juurde ei tulnud?

Juba ägas lehtpuumets, tuprusid pilved, vajudes puulatvadele, tumenes tuule käes sinkjashall rukis; tütarlaps hakkas ehmunult kiirustama, põldude kohal vilksatas punane pluus. Suurte, hoogsate sammudega jäidis vaikiv ning sünge Safron talle järele ja pani tema musta käe Marta punase pluusi õlale nagu verre.

Alma taga langes katuselt kõlinaga alla lume-hamakas ja mälestused katkesid.

Teel helises aisakell, kihutasid hobused. Joobnud pulmalaul mürises akende taga ja tares muutus kohe pimedamaks — ema surus end vastu aknaruutu, varjates seda õlgade ning peaga. Miks see kelluke ja lõbus pulmalaul Dmitrot erutasid, seda ei teadnud ta isegi, kuid ta tõusis ja komberdas kiiresti voodist akna juurde.

«Ara sina tule,» hakkas Dokia kätega vehkima. «Sa ei tohi nii palju käia — närid öösel jälle terve padja ära...»

Mõistes, et on juhtunud midagi halba, nihutas Dmitro end ema kõrvale ja surus samuti näo vastu aknaruutu.

Teel kihutas üksteise järel mitu inimestest tulvil saani. Korraga pöördus üks saan teelt kõrvale ja lume-keerisest ümbritsetud mustad hobused tormasid teistest ees. Pea kohal piitsa keerutades ja vasaku käega tugevasti ohje pingutades seisis Karpo Vartšuk saani ees. Kuklasse libisenud hall papaaha püsis ta peas ainult ime varal, tuul puhus ega suutnud kuidagi kustutada punase juuksetuka tuleleeki. Sillal vajus saan küljeli, üks punases poolkasukas mees veeres pallina lümele ja mustad hobused kadusid kaugusse...

Tuppa astus Gritsko Ševtšik, piits pakasest punaseks lämbunud rusikas.

«Lifer Sozonenko sõitis nooriku juurde koju. Panid tema tahtmise tüdruku üle maksma, metslased. Räägi-

takse, et nad peksnud ta poolsurnuks. Panid sahvrissse kinni ja hakkasid piinama. Marta olevat altari ees seisnud üleni siniseks pekstuna. Räägitakse, et vanamees koos Karpoga väananud tal käe välja. Küll on lurjusid! ...»

XV

Kui palju rõõmu valmistas Dmitrole see, kui ta viimaks viisud kõrvale heitis ja saabastes mööda taret kõndis.

«Nüüd alles hakkame elama, ema,» surus ta läbi hammaste. «Hakkame elama enesele rõõmuks ja vaenlasele hirmuks!» Dmitro silmis süttisid üksteisega segunedes rõõmu- ja vihasädemed.

«Et jumala välk sind tabaks, Safron! Palju ei puudunud, kui oleksid mu poja vigaseks teinud,» mõtles ema. Ütles aga hoopis midagi muud:

«Unusta sellele mõteldagi. Ma tean sinu plaane küll — heida nad peast! Ei lõpe need heaga... Vaiki, vaiki! Kui palju mul neid poegi on? Sina ainus oledki! Sinuta pole mul mingit elu. Hoidku jumal isa lasteta jäämast, hoidku jumal ema poega matmast. Milleks on sul selle raibe pärast vaja käsi määrada? Ussimürgiga määrid ennast.»

«Jäta, ema! Kuidas ma saan neile andeks anda? Kas siis asi seisab üksnes minus, ainult minule tehtud ülekohтус? Säärastele anna täna üks kuritöö andeks, homme teevad sulle teisel kombel otsa peale. Sellele elajale on ainult üks teadus aru järgi — tubli rusikas!» Ja Dmitro virutas tugeva laia rusikaga õhku.

«Kuule, poeg, jäta rumalused!» Dokia astus talle peaaegu rinnutsi vastu. «Sa oled juba suur, minu jõud sinust üle ei käi. Iseloom on sul tugevam kui raud. Aga kui sa oma ema armastad, siis ka hoia teda. Mu süda oli kõik need nädalad otse lõhkemas. Halasta siis minugi peale, kui sa enesele ei halasta... Kuuled? Vaata mulle silma. Arvad, et mul kerge on?» Väike, kurb, kuid nõudlik, seisis Dokia poja ees, vaadates teda ainiti oma visade mõistvate silmadega.

Dmitro vaikis kaua ja mõtles järele. Tulukesed silmis kustusid, pea langes rinnale. Ema aga ootas kannatlikult vastust.

«Hea küll, ema, ma püüan... Noh, lähen nüüd loomi vaatama. Küllap nad mind juba taga igatsevad.»

«Ja kuidas veel!» Ema rõõmustas, et jutt teisale hoidus. «Kohe, kui ukse avan, ajab Kõrb kaela õieli, aga kui näeb, et pole sina, siis hirnahtab, justkui tahaks sinu hakata.»

«Kasvatasin ta suureks, oma riietega katsin...»

Oues kissitas Dmitro kaua valgusega harjumata silmi. Tähtis väikese utetalle kätele ja silitas noore villa kaharaid keermeid.

Õhtul tuli rutates Gritsko. Tema lühikese ülekuue taskust paistis raamatu serv.

«Tervist, tervist, peremees!» tervitas Dmitro teda silmi pilutades. «Nii et sa kinnitad, et jumalat ei ole olemas?»

Hooruk punastas ja kõõritas Dokia poole.

«Teie, ema, ärge uskuge, et ta on säärane lambakas — ta ei tunnista enam jumalatki.»

«Jääksid parem wait, riivatu! Ise ei löö kunagi ristimärgi ette, teisi aga teeb naerualuseks. Kõik on nüüd ohtemoodi head. Saite kirjatundjateks, teate kõik, klust ei saa teid enam kuidagi eemale.»

«Meie lehm poegis,» viis külaline jutu teisale. «Vasikas on hea kehaehitusega, tähniline, lauguke otsaesil... Memm ei jõua teda kuidagi ära imestada.» Gritsko niiskete kirsivärviliste huulte vahelt helkisid laiad sinakad hambad, ta ilus tõmmu nägu naeratas üpris lapselikult. «Ainult jalad on tal nagu võõrad — astub paar sammu ja kukub.»

«Sellest pole suurt viga, sõraotsad oleks vaja lühemaks lõigata,» andis Dmitro nõu. «Hakkame õhtust sööma, ema. Mis praegu klubis toimub?»

«Politring töötab. Eile jõudsid poisid otse metsast päralt — külanõukogu korraldas metsavarastele haavangu.»

«Kas kedagi kätte ka saadi?»

«Terve kulakute bande. Raiuvad nii, et mets aina hajab.»

«Niikaua kajab, kuni mõne käed lühemaks kärbitakse!» Dmitro laubale tekkis karm kurruke. «Sina too homme endale hagu, kuni tee veel püsib.»

Kaua-kaua vesteldi majapidamisest. Gritsko püüdis kinni iga sõna ja aina silmitses sõpra: ta tahtis juba ammu teada saada, kas tema, Gritsko, tuli töö ja talitustega sel ajal hästi toime, kui Dmitro voodis lamas. Kuid sõber isegi ei meenutanud seda aega. Lõpuks hakkas kurvaks muutunud külaline aeglaselt mütsi oma mustadele lokkidele seadma. Siis tõusis peremees üles.

«Aitäh, Grits, et sa meid aitasid, et sa hobuse nagu oma looma eest hoolt kandsid!»

Nooruki nägu hakkas särama.

«Kuidas te arvate, ema, kas Gritskole tuleks mõni tööriist anda, et ta saaks puutööd teha?»

«Muidugi tuleks.»

«Aituma!» tänas Grigori tagasihoidlikult ja ta üla huulel hakkas värisema vaoke.

Sõbrad läksid eeskotta, ema aga loputas sooja vee sööginõusid ja lusikaid ning mõtles: «Hea, et poeg ihne ei ole. Säärane oli ka Timofi, kopika pärast kaklema ei läinud.»

Tarre tuli Dmitro üleni lumisena, vihase pilgu ja tugevasti kokkusurutud huultega.

«Läks kord välja, ja jälle puutus talle Vartšuki huutor silma, kogu ülekohus tuli meelde,» mõtles Dokia ohates ning vaatas üksisilmi pojale otsa.

Too pööras silmad kõrvale.

XVI

Ema ärkas enne esimest kukelaulu.

Akna taga undab lumetuisk ja tormab tare peale tihedate vallidena. Aeg-ajalt põimub tuule võimsasse bassitoonidesse nagu kanga süstik lõimesse peenike vilin, vingahtab korra ja kaob kuhugi eemale.

Kui pikalt venib talv. Suvi vilksatab mööda, ei jõua ümbergi vaadata.

«Kuidas mu poiss seal küll peaks ennast tundma? Küllap on vist ära külmunud. Seal tare teisel poolel on ju palju jahedam.»

Kohamisi tõmbab Dokia saapad jalga ja läheb, lambanahkne kasukas käes, ukse poole. Läbi õlgedega vooderdatud uksepealse puhub tuul. Dokia läheb tare külmale poolele ja kangestub paigale — voodis pole kedagi.

«Voib-olla on ta lavatsil?»

Pehme lainena libiseb kasukas põrandale, käed kobavad tühjal soojal lavatsil. Kaua ei leia ema tikke. Lõpuks valgustab kollane tuluke tuba, seintel hakkavad liikuma varjud. Toas pole kedagi. Äralamatud voodi on tühi, naela otsas ei ole mütsi ega poolkasukat. Tikk kustub näppe põletades. Lõõtsutav tuul klammerdub akna külge ja palub lõhenenud huultega: «Juua-juua-muu!» Kuid vastust ootamata peksab jälle rinnaga vastu seinu, kutsudes käskivalt perenaist: «Tule välja, tule välja!»

Dokia lööb ukse pärani lahti, tungib pilguga elavasse sügavasse pimedusse. Paremal on ärev sagimine, kuid siiski üleskerkinud vari katab selle. Raskelt hingates siseneb üleni lumine Dmitro lävel.

«Oh, see oled sina? Hirmutasid mu ära... Kus sa käisid?»

«Mitte kuski. Vaatasin teed!» vastab ta külmehaigusega häälega.

«Teed?»

Ema käsi puudutab poja nägu — see on higist niiske ja kleepuv.

«Lähme magama,» ütleb Dmitro imeliku häälega.

Tuul rebib tal ukse käest lahti. Avauses hakkab värisema kord maa ligi laskuv, kord kiiresti ülespaisuv punane eesriie.

«Dmitro, tulekahi!»

«Noh ja mis siis?...» vastab too ust kinni lükates. «Mafroni huutor leegitseb heledas tules.»

«Mafroni huutor põleb!»

Dokia otsekui kangestub, tal ei ole jõudu, et silmi pikalaksale leegi raevukatelt hüpetelt ära pöörata.

Ta ei tea, et Dmitro oli hilja öhtul igast küljest

taraga ümbritsetud Sozonenko maja juurde hiilinud. Dmitro lootis Martaga kokku saada, et teda enda poole tuua. Erutatult ja ärevusega kuulatas ta, mis sünnib kõrge pihtaia taga. Seal oli tuisulgi kitsas. Vormitute juurdeehitustega moonutatud tugevad tammepuust hooned lämmatasid visalt lumetormi ja tegid ta nii viisi jõuetuks, justkui oleks igasse juurdeehitusse elama asunud poodnikest peremeeste vaim.

«Kui ma teaksin, kus Marta on? ... Tuleks ta vähemalt lävelegi...» Kiskudes pihttara harjale löödud naelte otsas käed veriseks, ronis Dmitro aeda ja sammus küürakile laskudes maja poole. Maja kasvas ta silme ees ühes trepi päraniavatud lõugadega. Ja äkki liigutas seal end keegi.

«Seisa! Lasen maha!» kostis Safron Vartšuki raevukas hää.

Ühesugavuses pistsid haukuma koerad, kes kettide helisedes läbi tuisu Dmitro poole punusid. Ta jooksis aeda. Kõlas lask, puude okstes rabisesid haavlid. Koerte kiljumine segunes Sozonenko ja Vartšuki häälega. Keegi tulistas veel kord umbropsu. Lärm suurenes.

«Ma sulle kõmmutan, jäletis!»

Tulivihane Dmitro hüppas üle tara ja suundus Vartšuki huutori poole...

Hommiku eel viskles Dmitro juba palavikus, pildudes patju ja linu laiali. Võib-olla oli see isegi õnneks. Kestab, mis oleks võidud külas rääkida, oleks ta terve olnud...

Une ja ärkveloleku piiril kuulis ta mingeid jonnakaid vaidlevaid hääli. Kord eemaldusid need, jõudmata tema teadvuseni, kord voogasid jälle pehme, katkelise kumminana.

«See oli Safronile paras! ...»

«See oli Safronile paras, see oli Safronile paras...» Kes seda ütles? Oleks nagu Varivoni hää?

«Räägid rumalusi!» kostab Mirošnitšenko jäme hää. «Vartšukile oleks, ehk rohkemgi ära kulunud. Süütamine aga — see pole võitlus klassivaenlasega, see on stiihiline väikeomaniku viha, väiklane kättemaks. See pole võitluse tee, vaid tupik.»

«Tupik, tupik! ...»

Dmitro läheb mööda teed ja toetub järsu kivise mäe vastu; mägi ripub ta kohal määratu suurena, pilvelõhedeist läbilõigatuna...

Ja jälle kostavad sõnad. Svirid Jakovlevitš räägib, nagu loeks ta mingisugusest raamatust:

«See on nõndanimetatud «kaduva jõu» mäss. See mäss sünnib raske väljapääsmatuse piinades ja viib samuti selleni. Meie aga ei ole kaduv jõud, vaid loov, elame elu värske veri.»

«Kuidas ta seda ütles, kuidas ta ütles? ... Ei, ma ei taha olla kaduv jõud!»

Ere mõttesähvatus valgustab kõiki teadvuse soppe, puhastab mõistuse sinna kogunenud rämpsust. Keha lämbub värisemiseni pingule. Dmitro tahab Mirošnitšenko millegi eest tänada; tema silmi valguvad kergete pisarad ja ta vajub teadvusetuse kuumadesse laimetesse.

Vartšuki maja põles kuni vundamendini maha. Koos perekonnaga kolis Safron talveks oma langu Sozonenko juurde. Kevadel aga ehitas tare üles ja hakkas jälle vanas kohas elama.

«Ei saanud kuradid siiski vanamehest jagu — on veel taha, mida kukrus kõlistada,» rääkisid inimesed, kui varandust täislaotud küüdivankrid ühel hommikul külast huutori poole venisid.

Esimesel vankril istus kärsitult hobuseid taga sundides Karpo, teisel Safron, kes nägi endisest veel kõhnem välja, kolmandal laiutas nagu sibul peenral Safroni taskas emand. Ainult Marta ei saatnud neid. Külas räägiti, et ta ei ole ikka veel suutnud Vartšukkidele andestada oma pulmapäeval valatud pisaraid.

Ja uuesti venisid tööpäevad, täis higi- ja viljalõhna. Lõikajad panid suve hakkidesse, peksjad löid sügist talviga, ketrased ketrasid talve, külvajad aga katsid kevade tee roheline vaibaga. Neli korda lendasid tooned lõunasse ja pöördusid tagasi oma vanasse pessa Varivoni tare katusele. Marta kannul jooksis juba lina- ja riidepriske tütreke. Gritsko oli muutunud sihvakaks meheks. Dmitro aga ei leidnud endale ikka veel paigutust. Oieti öelda ta ei otsinudki, käis harva pidudel,

oli morn ja sõnaaher. Kuid riides käis ta hästi ega olnud tal kahju selle peale raha välja anda.

«Dmitro tõstab aina oma hinda,» rääkisid tüdrukud. «Keda ta küll peaks otsima?»

XVII

Väravad avanuvad kriginaga, mis meenutab kaugusest kostvat sookurgede kruuksumist. Lõgiseb võru ja aeglaselt sõidab koorem rehe alla. Varblaste parv lendab kahinal õue; poolhämäruusest kandub vastu metsaheina, poolkuivade viljavihkude ja vanade õunte lõhna.

Surunud parema käe sõrmed kõvasti kinniseotud vihku, kobab Dmitro jalaga vankritiisliit ja hüppab rehepõrandale. Tõmbab siis kõieotsast, koormapuu kargab üles ja juba hakkavadki vurruka nisu vihud nihkuma, liikuma, kattes koorma kollase kähara katusega.

«Käisid kähku ära, pojake.»

Dokia seab redeli tala najale ja ronib partele.

«Teemehed said just praegu silla valmis,» teatab Dmitro. «Nüüd pole vaja enam ringi sõita,» ütleb ta ja lisab vähese vaikimise järel: «See ei olegi lihtne sild, vaid vikerkaar! Kõrge, ilus, ja nagu naerataks kohe. Tehnika!»

Ta heidab partele esimese viljavihu. Vihk lendab kergelt, ei riiva ema ei viljapeadega ega tüüga.

«Vaata... on täiesti Timofisse läinud!»

Teine vihk lendab üles, ja Dmitro keskendunud, tumekullakate kulmukaartega nagu saab emale nähtavaks. Tugev pingul lõug toetub läbihigistatud alusärgi punasele kandile, sassis juustele on takerdunud piklikud viljaterad ja kõrrekesed.

Kuumas rehes laialilaotatud linnaste joobnustavat hõngu sisse hingates laob Dokia osavalt ja ettevaatlikult viljavihke nagu mähkmetes lapsi partele.

Ülal on lämbe. Turdunud männitalad lõhnavad ikka veel metsa järgi ja tundmatutest salapaikadest kerkib nende pinnale läbipaistev kuld kollane vaik. Näib, et tuleb ainult varju maha istuda, ja maa ise kisub keha väljast kogu väsimuse, mis töörohke lõikusnädala jooksul

siin kogunenud. Homme aga võib tõepoolest puhata — homme on pühapäev. Dokia asetab tüseda vihu partele ning piilub silmanurgast allapoole: vanker on õnni kotiriidega kaetud, selle peal helgivad kuldsete kullukestena viljapead. Vankri kõrval askeldab Dmitro.

«Kõblaast tuleks teritada,» mõtleb Dokia. «Muidu muudkui tao ja tao kivikõvaks kuivanud maad, nii et mul vastu põrub. Aga olgu pealegi, ei hakka ma tänaseta sellega tülitama — las teeb seda, mida ise tahab.»

Ta asetab jala esimesele redelipulgale ja laskub nagu tatarlapse vilkalt rehepõrandale.

Kaela õieli ajades sirutab veohärg oma hiiglasuure sarvilise pea usaldavalt perenaise poole ja puudutab hareda keelega tema kätt. Dokia libistab sõrmedega üle hargi kaela all rippuva loti ja ohkab tahtmatult.

Silmi kissitades ja endale alahuulde hammustades vaatab poeg teda vaevaltmärgatava naeratusena.

«Dmitro, ma nägin veel täna ööselgi unes...»

«Tean, tean, ema. Varsti saab juba pool aastat sellest, kui te aina meie Kõrbi unes näete.»

«Oli see alles hobune! Harjusin temaga ära nagu inimesega!»

«Olgu ta minupärast hõbedast või kullast... Noh, suri, siis suri. Kahju on muidugi... Kuid mis siis ikka — peksame vilja ära ja kogume uue jaoks raha. Annab aga Danko võlgu, siis ostame veel paar varssagi juurde. Kaer kasvas meil hea.»

«Tuleb kuidagi vastu pidada. Loomadeta sellel maal ikka ennast ära ei toida. Teopäevad kündmise ja vetude eest ajavad kopsu üle maksa. Nende härgade eest tuleb sul talv läbi Danko juures puutööd teha... Kõrb aga seisab mul kuni tänase päevani silme ees. Oli tark hobune, justkui inimene, ainult rääkida ei osanud...»

«Oleks veel veidi elanud, oleksite ta vist küll rääkinagi õpetanud.»

«Ütleb kah!...» Ema võtab poja pilke vastu heasüdamliku üleolekuga, mis on omäne ta rahulikule, higevale iseloomule. «Oh, Dmitro, oleksin peaaegu unustanud... Jälle käisid ostjad Maidanist. Niipea kui üks nendest sinu kirstu nägi, haaras kohe sellest kinni.

«Mina,» ütleb, «tabagu või välk, ei anna seda mingi hinna eest maailmas käest ära. Kas tõesti tegi selle teie poeg? No on aga poisil käed! Siin on teile käsiraha, ja ärge mitte kedagi, tabagu või välk, sellele ligi laske!» Niisuguseid välke pörutas mööda taret ja häälgigi kõmises tal nagu piksemürin; kogult ise hirmuäratav mürakas, peaga ulatas laetalani. Ütles, et ta on masina-traktorimajandi ülem. Ja pole vigagi — töö aina edeneb, vaesedki on hakanud leiba sööma. Kas poleks parem kirst temale müüa kui mõnele rikkale? Las sinu käed rõõmustavad ka tema tütar. Käsiraha võtsin vastu.»

«Asjata!»

«Miks?»

Dokia vaatas imestunult poja otsa. See pööras kohmetunult silmad kõrvale.

«Aga sellepärast, et...» Dmitro takerdus, valides õr-nemaid sõnu. «Pähklipuust kirst sõitis suurde talusse vist...»

«Vaata sulle lugu! Hoidsid, hoidsid, ja äkki müüsid ära?»

«Ei müünud...»

«Aga mis siis? Andsid ära? Ütled veel, et...»

«Kuidas seda teile seletada?... Mäletate, sel pühapäeval tuli meie poole Svirid Jakovlevitš...»

«Kuidas siis ei mäleta! Selle parteilasega.»

«Nojah, rajoonikomitee esindajaga.»

«Tore inimene! Oli samuti sinu kirstust vaimustatud. Aga kuhu sa selle kõigega sihid?»

«Me läksime seekord ühes koosolekule. Seltsimees rajoonikomiteest tegi ettekande rahvusvahelisest olukorrast...»

«Kas Chamberlain, või kuidas ta nimi on... ei jää ikka rahule?»

«Jääb siis seesugune rahule! Saatis terve eskaadri Balti merre. Nii Soomes kui Poolas seisavad sõjalaevad. Kas arvate, et tulid kala püüdma?»

«Mis seal arvata, ega ma laps ole.»

Ema vangutas kurvalt pead, jäi mõttesse ja laskus naiste kombel käsipõsakile.

«Sellel koosolekul hakkasime koguma raha eskadrilli.»

«Meie Vastus Chamberlainile» jaoks.»

«See läheb lennukite ostmiseks?»

«Nojah. Kes annab rubla, kes kaks, kes annab vilja, aga Zahhar Poberežnõi, külanõukogu sekretär, võtab harraga kätte ja ütleb: «Annan põrsa, et sead meie juurde ei roniks.» Mis seal siis juhtus, seda parem ärge küsige! Naersid kõik. Svirid Jakovlevitš annab ootamatult mulle sõna. Aga te ju teate, et inimeste ees kõnelda on minule sama mis kände juurida. Vaatan nagu läbi udu ja enam ei mäletagi, kuidas järsku sõnad minu sain: «Mul on hea kirst. Ise tegin. Annan eskadrilli jaoks. Las teevad sellest Chamberlainile kirstu.»»

«Nii kohe ütlesidki?» hüüdis Dokia, unustades, et kirstu kinkimise eest oleks tulnud poega noomida.

«Nii ütlesingi. Kus alles tõusis naer! Siis aga kisesin üks kulak nurgast: «Kas sul kahju pole, kuradi sigitta?»»

«Mis aina siis tegid? Olid vait?»

«Ütlesin, et selles kirstus jätkub ka teile ruumi. Ei minul kahju ole, musitage, kui tahate, Chamberlainiga. Kõik hakkasid koguni käsi plaksutama...» Ja lisas südamlikult: «Vaata mis kõik üle huulte ei libise, kui ei oska nagu vaja rääkida.»

«Tuleb välja, et andsid kirstu sellepärast ära, et rääkida ei oska?» küsis ema karmil toonil.

«Ainult sellepärast,» nõustus Dmitro hea meelega.

«Miks sa valetad? Kas ma sinuga selle kirstu pärast vaideldan? Mulle näib, et me ei ole teistest kehvemad. Ainult tee rutem uus valmis. Oi, kuidas meil raha vaja läheb!» lisas ta, süvenedes oma argipäevamuredele.

«Teen, ema,» naeratas Dmitro vaevalt märgatavalt.

Täielike toetudes ajab Dmitro härgi tagaspidi ja vanha veereb rehe alt väikesele, lillenuppe täis kasvanud aiale. Tolmunud, käkratõmbunud saapad tallavad käharat rohtu. Hoogsa liigutusega lükkab noormees kriikuvad väravad pärani.

«Kuhu sa lähed? Kas lõunat ei söö?»

«Toon veel ühe koorma.»

«Kuidas siis nii? Sellega läheb ju õhtuni aega.»

«Mis sellest? Seda parem isu!» ja Dmitro hüppab vankrile.

Härjad müksivad kõlinal sarvedega, rataste taga ker-
kib üles sagrine tolm.

«Kas siis söömine nii palju aega võtab, Dmitro!»

«Jõuan veel!»

«Alati sa sedaviisi. Keeda, keeda, aga tal ei ole sel-
lest mitte kui midagi.»

Dokia saadab väravaid sulgedes silmadega poega.

Soolasest higist läbiimbunud sark ümbritseb tihe-
dalt noormehe laia, sügava seljanõoga ülakeha; kuklasse
lükatud müts ja vesti väike väljalõige toonitavad tuu-
lest ja päikesest põletatud kaela.

«Minu peremees,» naeratab Dokia.

Siis võtab ta kuuri alt kõpla ja läheb murelikult läbi
rohtaia leitsakus soikuvasse köögiviljaaeda.

Aias tukuvad valvakad varjud: punapõselised õunad
istuvad nagu leevikesed rohelistel okstel; kollakasrohe-
lised pirnid ripuvad nagu kukkurtihaste pesad.

Ja Dokiale tundub, et nüüd kohe ilmub tema vaikne
Timofi nähtavale, jalgraja kohal kõrgeid päevalilli
laiali lükates. Istub aiamulgu kõrvale, mis lahutab roht-
aeda köögiviljapeenardest, paneb rasked tööst väsinud
käed põlvedele ja vaatab talle tumeda kurva pilguga
otsa.

Päevalillede karmid lehed löidki korraaks liikuma.

Süda tõmbus rinnus kokku, hakkas pekslema.

Ei, see on ainult tuul...

Ja Dokia näeb kujutluses inimeste paljastatud peade
kohal raske kirstu õõtsumist, kuuleb omaenese kibedat
halamist:

«Sa mu sõbrake, sa mu meheke! Kust maalt ma sind
nüüd küll ootama pean? ...»

Aastad leevendasid ja vaigistasid valu, kuid ei suut-
nud välja kiskuda mõtteid ja mälestusi: need tulid lese
juurde ootamatult tagasi nii mures kui kurbuses. Hei-
dab pilgu pojale, meenutab meest; õmbleb pojale särki,
silmade ette tõuseb Timofi. Nii elas Timofi Dokia
südames, ainult et aastatega põimus mälestustesse
mingisugune kummaline tunne. Endine elu hakkas
talle tunduma unenäona — ärkad üles ja kõik kaob,
nagu päikese kauge helendus, mille järsku katavad
pilved.

Isegi nagu imelik hakkab Dokia vahel, kui tuppä-
tuleb pikakasvuline sihvakas noormees, samasugune
noormehekseline ja kongninaline nagu Timofi, viskab
süda liigutusega maha õlgadele heidetud kuue ja jääb
sina kõrvale seisma.

Küllalt! Ja on see tõesti tema poeg? Kas siis tõesti
teine aastad on kadunud nagu kevadine vesi rohelistelt
aasadelt?

Kõblas kopsib musta kuiva maad, lõhub halli tolm-
vinnase mattudes kõlinal mullapanku ja raiub maha
kõrged umbrohud. Nagu tuli põletab valu kummar-
dunud selga, kuid vaibub kohe, ja teraskiiluke rapsib
vilkalt rohelisti roosade õitega pitsitaolisi kassitappe,
murutarna tihedat tähnelist punutist ning sinkjashalli
harjasputke peeni nooli. Mõtted aga käivad oma rada.

Tõuka Dmitro ometi naise majja, muutuks elu ehk
lõbusamaks. Aga kus nüüd seda, temaga ära sellest
sõnagi. Katkestab poole sõna pealt jutu, süngestub,
sümbub endasse. Tal on ainult üks vastus:

«Kui teile abi nii hädasti vaja on, siis viskan muu
sina kõrvale ja hakkas ka umbrohtu kitkuma.»

«Tulen isegi toime!»

«Sina pole ju millegi üle rääkida.»

«Rikkusid, nagu näha, poisi ära, rikkusid igaveseks

Kas siis tõesti ei näe mu silmad miniat, ei saa ma oma
lapselapsi äiutada, nende eest hoolitseda, nii nagu
Dmitro eest hoolitsesin? Läheks Dmitro vähemalt arsti
juurde — aga kuidas sa seda talle ütled? Et selle Saf-
roni elupäevad varsti lõpeksid!»

Dokia ajab kõplale toetudes selja sirgu.

XVIII

Rahulikult ja laialt kulgeb tee sätendaval keskpäe-
val. Küla taga tõusevad võimsa võlvkaarena kaks
tornime, otsekui oleksid nad ühel ja samal päeval istu-
tatud, ja toetavad oma õlgadega kumerat taevasina.
Tume mustiline lehestik hoiab kadedalt oma aardeid,
kuid tuulel tarvitseb ainult läbi kaharate okste tungida,
kui valgusetäppide kullane vihm äkki igasse külge

laiali paiskub, et sealsamas roheline katuse varjus kustuda.

Ümberringi, kuhu ka ei vaata, voogab kitsastel põldudel ohteline ja ohtetu nisu, põldpüüna peidab end vagudesse arg umbrohi, tumesiniste silmadega naeratab roheline vikk, kirendavad verepiisakesed hernehaarmetel ja oder liigutab oma pikki vurre.

Otse tee ääres sähvatas kiirtevihk — sirp käes, ajas noor viljalõikaja oma selja sirgu, pühkides linase särgi varrukaga laubalt higi. Sirbi hõbedane poolkuu sädeles nagu kamm tema patside ümber, mis olid kaetud stepitolmuga.

See oli Safroni teenijatüdruk Sofia.

«Näe, kuidas ta ennast võõral põllul vaevab!» mõtleb Dmitro mööda sõites. «Tütarlapsel on kuldsed käed. Endale teenib ta ainult kuiva koorukese, vanatondile aga ajab rikkust kokku.»

Vartšuki meenumisel käis Dmitrol värin üle keha.

Viljahakkidega piiratud kollakal põllul laulsid vikatid, hõbetasid sirbid, õitsesid naiste kirjud seelikud.

Dmitro pöördus maanteelt väljadevahelisele rajale, ja põllud muutsid otsekohe oma ilmet — nad ei olnud enam niisugused, nagu paistsid kaugelt. Siin-seal kehvadel nurmedel kerkisid esile ka paljakud; nukrad viljapead surusid ennast karmi stepiheina keskel arglikult üksteisele lähemale; seal oli palju teravaid halli villaga piimohakaid; mustad täpilised päevakoerad roomasid mööda punakaspruune kõrbenud põllupeenraid.

Pigistada silmad kinni, et mitte vaadata nende armutute kõrte poole, mis oma kõdutõbiste kätega tõrjuvad eemale orasheina ja kaebavad oma peremehele: «Miks sa meid oled unustanud? Tegid liiga meile ja ülekohut endale...» Ah! Ülearu tihti tuleks siis silmad sulgeda.

Mustjaspruunil nisuvihul, mis umbrohuga pooleks kokku köidetud, peab lõunatundi Mokrina Karpets. Ta päevitunud käes on kivikõva leivaviil. Leiva kõrvale hammustab naine kurki, pööramata sealjuures hetkekski oma mõtlikke silmi kahelt püstipandud viljavihult — sealt kostab imiku ponnistav hääleke. Laps ei nuta, vaid ägiseb, nagu teeks ta üle jõu käivat tööd; pingutab, kuid järele ei jäta.

«Kas siis onu Vassil on?» küsib Dmitro, kui on tervitanud.

«Tahiseks jäi. Võib-olla tõmbas jaheda maa peal tuul jaht, võib-olla sai rabas palaviku külge... Niitis kula-
kuta soodes, teenis ainult krosse, nüüd aga panen mina
sinasse raha rohtude peale. Muud ei näegi kui ainult
muretsi»

Pahkunud käega võtab naine kõrretüügastelt sirbi ja selle sädelus kustub hõredas kiduras nisus.

«Aarase põllu pealt ei söö kõhtu täis. Kui jõuludeni
jätub, on isegi hästi, hiljem aga, pakasega, võid päevi-
tama ainult tõve tasuks saada,» mõtleb Dmitro. «Mok-
kinal on kaks last, kuid on nad kunagi lusikatäit piima
nõud? Vaata, et leivapudinärtsust veel ära ei lämbu.
Kas ju küll on, aga mis kasu on sellest ilma looma-
leta...»

Taast pisut eemal lõikab otra noor niitja. Ta läbi-
higistatud särk on keha külge kleepunud, kuid poiss
võib edasi, nagu poleks sellest midagi.

«Hei, Grits, löök on nõrk, löök on nõrk! Väana ometi
särki väljalt»

Dmitro hüppab vankrilt maha ja läheb Ševtšiku
poole. See liigab varrukaga otsaesiselt higi, kuid ära-
hutatud pliskade asemele ilmuvad kohe uued.

«Ära väsitas, et kurivaim teda võtaks! Lõunale ma
ei läinud, tahtsin lõpu peale teha. Kuid sa tead ju küll,
et kui lõikaja ei söö, siis kuivab kõhunahk selgroo külge
kinni.» Gritsko paneb vikati kõrvale. «Kas teie oma
kõhtu juba kokku panite?»

«Küll aga oled nobe! Alles pühapäeval alustan. Minu
kõht on madalamal maal, küllap jõuan veel.»

«Vaata, kas see pole mitte Bondari naine, kes sealt
sõnniga tuleb?»

«Võib-olla ongi nemad,» vastab Dmitro ükskõikselt.
Bondare, kes temast kaugel elavad, ei tunne ta kuigi
hästi. Kuid mõne aja eest hakkas kogu küla järsku Ivan
Bondariat rääkima. Inimene tuli mõttele rühmakeste
ühikutega asutada maaharimisühistu. Millised kuul-
mused küll ei levinud mööda peresid maaharimisühis-
tust küll üheskoos magamisest, küll ühistest naistest,
küll antikristuse pitserist... Ärahirmutatud Mariika ei

andnud Ivanile enam rahu: astu ühistust välja, ja kõik!

Vankrist mööda minnes pöörduvad ema ja tütar noormeeste poole, ka Dmitro heidab neile kiire uuriva pilgu.

«Tere päevast, poisid! Kas tõmbate hinge tagasi?» tervitab käigu pealt Mariika Bondar, kuivetu, päevitunud, ripneva kullininaga naine.

Hetkeks vaatab ema öla tagant ka Jugiina, heleda-päine keskmist kasvu tütarlaps selgete uudishimulike silmadega ja poollapseliku naeratusega huultel.

«Vallatu tüdruk! Kui naerab, siis on põskedel lohukesed,» mõtleb Dmitro ja pöörab pilgu ära.

«Kena tütar on Bondaridel,» lausub Grits, saates lõikajaid pika pilguga.

Dmitro jätab hüvasti ja Ševtšik surub soojalt tema kätt: ta teab, et Dmitro suhtub temasse paremini kui teistesse noorukitesse, ja Gritsko peab endale vanema seltsimehega sõbrustamist suureks auks.

Vankrirattad krigisevad, keerutades üles sooja kuldse tolmu pilvi. Eemal terenduvad Mariika ja Jugiina kujud. Kauguses tunduvad nad tumedamad ja selgemad.

«Tõepoolest tore tüdruk! Ja ka silmad on tal ausad.»

Dmitro vajub mõttesse ega märkagi, kuidas priipassi-härg Lassi pöörab aisahärja Kirju teelt kõrvale, tõmbab katu endale kaela ja suundub pead raputades kõige tihedamasse otra.

Kõlab kuri kohkunud hää! «Et ta sul veel enne õhtut kärvaks! Oleks peaaegu sarvedele võtnud!»

Tee kõrval, vööni odras, seisab Safron Vartšuk. Ta vehib vikatiga, püüdes Lassit eemale peletada.

«Niisuguseid kisakõrisid nagu teie ei salli isegi lojus,» kõmistab Dmitro kurjalt, vaadates Vartšuki hirmust ning tigidusest ümardunud silmadesse, hüppab vankrilt maha ja pöörab härjad teele.

«Et sulle, saatanale, kuri haigus kallale tuleks! Et sulle...!» kostis selja tagant Safroni kähisev hää.

Dmitro silistas Lassi rinnaalotti ja loom vaatas talle tuhmunud pilguga otsa. Suur silm pilgutas sageli, paistades oma sinakat, suitsukarva valget silmamuna.

«Kahju, et sel nurjatul reol soolikaid välja ei lasknud,» mulgas Dmitro vankrile istudes. «Süüdistadagi ei oleks mind selle eest saanud — hoidku ennast kõrvale, isegi lojus mõistab, kus on rämp, kus head inimesed.»

Mõlemal pool teed lainetab lakkamatult kollane ja punane nisu, kuid päris künka tipul on see segatud lüpsade moonidega. Ainult mõtteid ei suuda miski segada — need voogavad, tungivad minevikku nagu mudilased sügavasse vilja.

XIX

Avaralt laiub tänav. Varbaedade kohal kaarduvad kirsid ja ploomipuud; varbaedade all surub ennast maadliigi okasõunte nõiarohi. Tema lamedate valge-puneliste lehtede kohal kumerduvad risti-rästi läbi-õigatud rohelised torkivad peakesed, millelt levib raskesti kalmistulõhna.

Pühapäevaselt rietatud Dokia sammub aeglaselt katu poole. Nagu kõik aastates naised, on ka tema teisel teise rätiku pähe sidunud, nii et paistavad ainult silmad, nina ja suu.

Klubi kõrval hakkas mängima orkester — igalt poolt rüüavad noored üksikult ja salgakesi tantsima.

Teeristi poolt läheneb Dokiale raskevõitu kõnnakul pikakasvuline Ivan Bondar. Tema pingul nahaga päevitunud nägu on morn ja keskendunud. Kulmud on ninanurvel kokku tõmbunud, tubakavärvi vurrude alt pole näha huuli peaaegu nähagi.

«Tere, Dokia Petrovna!» tervitas ta oma mõtetest vabades ja tema silmad selgenesid.

«Tere päevast, Ivan Timofijevitš! Mulle näib, et sa oled kellegi peale kuri?»

«Paistab see tõesti välja?» imestas Bondar, kortsus- ja kulmu, kuid naeratas samas. «Tead sa, seitsmes higi on juba seljas: käisin kogu küla läbi, ajasin kõik kula-koerad vihale, aga hobuseid ei andnud ikkagi välja keegi. Ja varandust pole mul rohkem kui üks talivilja, ning sellegi tassivad kariloomad laiali.»

«Ei nüüdsel ajal jõua hobuseid välja manguda,» märkis Dokia kaasatundvalt, ise mugavamalt tarale tootudes. «Ja ka hinna kruvivad nii kõrgele, et kuidagi ei pääse ligi. Kulakud on valmis viimase naha seljast maha tõmbama.»

Ja ta kujutleb, kuidas Dmitro toob laadalt hobuse, täpselt samasuguse, nagu oli Kõrb.

«Minul on veel mitu korda halvem,» jätkas Bondar. «Ma hakkasin maaharimisartelli liikmeks, et kõigil koos oleks kergem puudusest välja rabelda. Kulakud panid muidugi ulguma. Ajasid nagu rotid hambad irvi. Rääkisid omavahel kokku ja mitte ükski ei anna ei mingisuguse raha ega tööpäevade eest hobuseid. Vartšuk ja Denissenko ütlesid otse näkku: «Astud maaharimisühistust välja — veame tasuta kõik koju, isegi vilja peksame oma peksumasinal ära; ei astu — tuleb sul vihud seljas koju tassida, hobuseid sulle keegi ei anna.» Pistisin nina korra keskmike poole — kulakud olid ka neid ähvardanud. Tahavad meid ühiskäendusega hirmutada ja põlvili suruda. Ning sinna juurde ka veel see, et niipea kui mina oma väravast välja saan, tulevad saadikud üksteise järel majja. Manitsevad ja ajavad Mariikale hirmu naha vahele. See kuulab ja teeb mulle säärast märulit, et paremat ära tahagi... Muud ei kuulegi, kui: «Astu välja, astu välja, enne kui häda päris suureks läheb.»»

Ivani nägu muutus hetkeks Mariika omaga nii sarnaseks, et Dokia jõudis vaevu naeru pidada.

«Jonnakas on ta sul.»

«Oh, nii jonnakas ja säärase keelekesega, et vaata ainult ette... aja kas või habet.»

«Kardad?»

«Mis seal karta, panen vaikselt viisil vastu. Niimoodi me siis elame: Mariika tuleb mulle kallale, mina aga kuulan ja kuulan, kuni korraga lõikan ta jutu mõne krõbedama sõnaga katki. Juhtub vahel, et panen isegi nutma. Eks siis ole abielumehel jälle tööd: lei ära, lohuta. Aga aeg ei möödu siiski kasutult. Kui mõnikord rahuneb ja lahkemaks muutub, siis tunnen ise, et millestki oleks nagu puudu. Sel juhul õrritan teda millegagi esimesena... Siis keeb ta mõni päev

nagu tõrvapada ega jää kuidagi rahule, närib aina maaharimisühistu kallal. On isegi kõhnaks jäänud.» Ivan muutus lõbusamaks, üle tema näo libises naeratus. «Tal ei ole sellest aimugi, et kogu maal algab uus elu. Ja mitte kuidagi ei suuda ma talle selgeks teha, et oma maalapike varjab ta eest päikese, et ta ise ajab oma naise enda juurest eemale.

Neil päevil käis minu juures tehaseseltsimees Nedjonnõi. Kui ta Mariikaga rääkima hakkas, sulas see süguse üles, jäi kõigega nõusse: nii sellega, et meie ühistus kasvab, kui ka sellega, et maale saabuvad traktorid, ning et kulakuid varsti ei ole. Aga niipea kui jutt artellini jõudis, kukkus perutama: «Mina tahan iseenda seltsimees olla! Pole mul tahtmist vanas eas oma elu lõpetada.» Ja siis tegi ta enese nii põduraks ja leidis enda juurest nii palju haigusi, et vaata ja imesta, kuidas ta olge su silma all ära ei sure. Isegi mina üllatusin — mängib nagu näitlejanna. Pilgutasin Jugiinale silma ja ütlesin: «Mis see siis on, Mariika, kanad on köögiviljamaal pääsenud?» Ta pani nobedamini kui mõni noor naine jalu minema, unustades kõik oma haigused. Pärast, kui aru sai, milles asi seisis, oleks mulle peaaegu meeldinud ta sellele vaatamata uuesti tagasi: «Just niihaigused pilkajad,» räägib ta, «lähevad maaharimisühistusse, hakkavad seal meie kulul nalja heitma. Teie, seltsimees, ütleb, võtke ta enda juurde tehasesse, ma ei voi seda artellimeest enam silma otsaski sallida. Revolutsiooni ajal värisestin tema pärast, sest kogu aeg kartsin, et bandiidid tapavad ta ära, nüüd värisen tema enda pärast, terve eluaeg pole mul temaga rahu. Isegi silmapilku olnud. Sõidaks kas või Dneprostroi ühistöödele nagu teised mehed... Kuivagu mu jalga, kui ma sellesse ühistusse astun!» Vaat kuidas kulakud on ta ära hirmutanud ja tema pea segamini ajanud.

Küll nemad juba ajada oskavad. Vartšuk üksi juba lahendab midagi! Rist käes ja palvesõnad suus, paneb ta inimese elavalt nahka! Ei saa ta oma isu täis. Anna oli voli ja ta kahmib terve maailma endale sülle!»

Terve maailma! Ainult et meie koos Mirošnitšenko

ja ühistumeestega raiume ta maosaba maha. Kui vaja, tassin öösel viljavihud seljas koju, aga oma tahtmise viin ma läbi. Kui me maakorralduse maksma paneme, siis uluvad kulakud juba teisiti kui praegu. Kõikjal üle kogu maa algab tõeline töö. Maaharimisühistu — see on alles uue elu algus! Rajoonikomitee sekretär jutustas sellest eile. Me ajasime temaga kaua juttu.»

«Savtšenkoga? Kas see on seesama, kes varem vabrikus töötas?»

«Tema! Ise ta on tööline, kuid tunneb, kuidas maa hingab... Jah, kõik oleks hästi, ainult ma ei tea, kuidas Mariikaga toime tulen...» Bondari silmades välgatasid uuesti kavalad tulukesed. «Aga, Dokia, kuidas siis sina elad? Miks sa külla ei tule?»

«Töö ei anna mahti. On kibekiire aeg.»

«Tahad jõukaks saada?»

«Tead, kuidas räägitakse: «Kes kuni neljakümne aastani pole varandust kogunud, see enam ei kogugi.» Häda aga on ära tüüdanud. Paneme viimase välja, et mingi setukas osta. Võib-olla läheb elu siis kergemaks.»

«Astu vahel sisse, Dokia Petrovna,» ütles Ivan jumalaga jättes ja astus oma raskel sammul kodu poole.

«Seda meest kulakud juba sõrme ümber ei mäsäl. Missugune oli, niisuguseks on ka jäänud.»

Ja süvenenud nende kaugete aegade mälestustesse, mil tema Timofi Ivaniga sõbrustas, läheb Dokia aeglaselt mööda teed.

Lõbusalt tervitades jõuab talle järele Grigori Ševtšok. Lüheldane ja tugeva kehaehitusega, naeratab ta siiralt ning sõbralikult. Tema tõmmul näol mängleb puna kõrget laupa varjavad juukseähärad, mis ulatuvad peaaegu kulmudeni.

«Lähed vist simmanile, Gritsko?»

«Kuhu siis mujale!» Ta lühendab sammu, kohandades seda Dokia omaga: «Ajage ka Dmitro välja!»

«Teda nüüd ajad! Kuidas majapidamine edeneb Gritsko?»

«Ah niisama, mõnikord mesiselt, teinekord kesisealt. Kuidagi ei teeni nii palju, et saaks tare üles lüüa. Kui palke ostsingi ja tahusin, vaata et suvi ongi läinud. Kui on selle majakese jaoks ikka palju raha vaja! Palju

peal elades pole aga mingisugust majapidamist, ainult mure mure otsa.»

«Mis, kas sa oled siis ehitama hakanud? Naist tahad võtta või?»

«Jah...» sattus noormees segadusse. «Ei tea veel täpselt.»

«Head õnne! Pulma ikka kutsud?»

«Kui vaja peaks minema, siis palun teid mõrsjaks.»

Kuid Dokia ei kuule viimaseid sõnu enam. Ammu see siis oli, kui nad Gritsko emaga alles tütarlapsed said. Ja Dokia tundis nii selgesti patsipaelte värinat rinnal ja õlgadel, et isegi võpatas.

Siis elasid siis Võgnankas. Hakkasid koos hanesid karjatama, koos Koltšaki mõisas teenima. Hommikust kuni küürutasid, kõplad käes, tihedate peedivagude vahel ja verised küünenahad rippusid neil pärjakesena kinnisel. Ohtul lüripisid hiirte järgi haisevast, räpata- nud aiasid keedetud leent ja uinusid otsekohe, kui pea peadunud-aastastele kopitanud õlgedele vajus. Ainult roõmuks oli pühapäev.

Laupäev, kui hämarduma hakkab, kiirustavad teenijad üksteise võidu neetud mõisast kodu poole, peadates põldudele palmikutena laulu ja naeru. Süda ajutiselt ülekohtu, unustab mõisavalitseja ja tema ümberringi on nii sinine, nii lahke, nii salapärase avarus nagu varakevadine öö... Ja kes võib teada, mida tulevik tütarlapsele toob. Võib-olla ei tule ja mitte ainult pesurullide ja saabaste ning raskete kottidega. Võib olla, et koguni õnn ise tuleb tee peal... On siis vaesele tütarlapsele palju vaja? Tuleb teada hea mees, muretseda lapike põldu ning köögi- ja aia- ja see on teine asi. Temal on juba nii palju teada, et ühe lehma hinna eest ei jõua neid osta, ja tead, mida isegi härgadega kohalt ei liiguta, kaasa- võttes mõlema käe jaoks mitu tiinu. Kogu teenija- kottu kaasavara koosneb ainult künkal aganaid näl- vast lehmast, kõplast käes ning rakkudest sõrmedel. Laupäeva õhtu laotub siidina jalgade alla, kutsub tütarre, mis on niisama kühmuvajunud ning kookus

nagu ta raugaeas pereisa ja pereemagi. Isa popsutab muldrikul piipu; hall juuksepärg langeb ta kortsudest uuristatud, puukoorena kõvale laubale; kulmupuhmad kerkivad — märkab tütar — ja ta nägu kaob üleni sinisesse suitsupilve. Pehkinud lävelt tõuseb puukolmolu; hurtsik on nagu seen maa sisse vajunud, mustaks tõmbunud õlgkatusel kirendavad samblalaigud. Aga ehkki hurtsik on vana, kasvab temagi harjal viljapea ja selles võrsub uus elu; kannatab, piinleb kitsikuses, niiskuses ja puuduses, kuid kasvab siiski.

Säärane on praegu ka Gritsko ubrik. Kui peremees teda lammutama hakkab, pudeneb ta tolmuks ja põrmuks ning koos temaga kustuvad viimased mälestused endisest elust. Uude majja tuleb noor perenaine ja punutud hällis kiikuv põngerjas hakkab sooja piima jooma ning ema laulu kuulama.

«Ainult sulle, mu poeg, ei tohi pulmadest rääkida. Näe, Gritsko on sinust neli aastat noorem, kuid sügisel võtab naise. Mis sinuga küll lahti on?»

Kooperatiivini jõudes märkas Dokia klubi juures suurt ringmängu. Algul hüplesid tantsijad lindudena taktis, siis aga hakkasid tolmupilve üles ajades väljakul tuulekiirul keerlema.

«Ainult minu oma pole nende hulgas. Istub jälle kodus.»

Dokia pöördub kodu poole. Tare uks on aga väljast poolt suletud. Ta läheb aeda. Pea vasakul käsivarrel magab Dmitro jämedal lõuenditükil laiavõralise õunapu all. Kerge tuuleõhk hõljutab ta kõrval lebava raamatu lehti ja liigutab tumeruugeid juukseid noormehe laubal. Suu on pooleldi avatud, päevitunud nägu rahulik. Magavana on Dmitro emale lähedasem. Siis ei häiri Dokiast tema näojoonte ja pilgu teravus, see tabamatu, kuid siiski kindlalt olemasolev jonnakus pitser, mis paistab ja ei paista läbi sinakate silmalvalgete häirimatu valvakuse ja kongis nina õhukeste sõõrmete värina. Poega silmitsedes istub lesk murelikult.

Ümberringi on vaikne.

Aed tukub, kummardades perenaisele, kes on tema eest hoolitsenud ja ta üles kasvatanud. Iga puuke

talle kallid, igatühes on osake tema elust. Nagu laste Dokia tuulest murtud pepingi oksa, pani sellele ta alla, määris aednikuvahaga ja sidus oma särgikihkuga kinni. Õunapuu oksahaav kasvaski kokku, taitus kareda, pastelkrobelise koorega, lõi helendama hõlme vahastest kerakestest.

«Kas see olete teie, ema?» Dmitro märkab poolunes häälest nii varbtara kohal kõrguvat taevast, puu-õhke põimikut sellest paistva taeva helendusega kui ta ema rätikutega kaetud nägu.

«Aeg on sööma minna.»

Järsu liigutusega tõuseb Dmitro üles ja järgneb okste all kummardudes Dokiale.

«Ema paneb söögi lauale.»

«Klubi juures on poisse ja tüdrukuid nii palju koos, nagu oleks keegi mesilaspere lahti lasknud. Tants ja muusika. Grits küsis sinu järele.»

«Hevääk?»

«Hevääk. Käskis ka sind välja ajada. Tuleb mul vist tema sõna kuulata ja sind ahjuroobiga õuest välja kühutada. Või lähed ehk ise?»

«Mis mul seal veel nägemata on?» vastab Dmitro, kes sealjuures tundes, et teda tõepoolest kisub väljakuulda, kuhu on kogunenud noored.

«Mis see küll on?» küsib ta endalt.

Mingi rahutus sunnib teda riidesse panema ja välja minema, kaaslastega ühinema, kuulama lõbusat naeru ja tusedaid nalju: «Näe, kuidas Varka tantsib, pane ka või hapukoorekirn pea peale!» — «Aga missuguse meenilise on Varivon välja otsinud — täpselt nagu karu kasvaga. Vaata ette, Vassilina, ta tallab su jalad ära! Ja tantsib ju pahupidi valssi — vaata ette, muidu võid jalgadest ilma jääda!»

«Mine ikka, mine...» käib ema peale.

«Mis teid küll nii kihevile ajas? Nagu ma simmanil käinud ei oleks?» räägib Dmitro, tabades ennast sellest, et ema sõnad talle meeldivad, et teda tõepoolest kodust välja kisub.

«Tõesti on ju seal. Ta ei jäta ühtki tantsu vahele. Ning tantsutab kogu aeg ainult temaga!» Dmitro silmade all kerkib ümaranäoline tumeblond Jugiina Bondar.

«Kui ta naerma hakkab, siis tekivad ta põskedele lohukesed.»

Jugiina kõrvale aga kerkib Marta, just niisugune nagu Dmitro nägi teda kunagi ammu Safroni õuel heledas valguselaigus poolavatud jalgvärava ja tahutud tugiposti vahel liikumatult seisev, üleni punasesse riietatud, ruuge pats kõrgele rinnale heidetud. Ainult näojooned on meelest läinud, nende asemele on tekkinud Jugiina Bondari naeratav nägu.

Et mälestusi eemale peletada, katsub Dmitro hõhest tööst mõelda. Koidikul on vaja vikatit pinnida ja siis otra niitma minna. Tööle hakkab ta nii vara kui vähegi võimalik, juba kastega, et niitmise ajal teri maha ei pudeneks. Ja seal, põllul, juba kõnnib Jugiina... Tulise pihta! Dmitro tõusis laua tagant ja astus kohvri juurde.

«Missugust särki sa tahad?» elavnes ka ema.

«Särki? Mitte mingisugust,» tahtis Dmitro öelda kuid ise vastas:

«Sinist.»

Dmitro riietub kaua ja hoolikalt ning, heitnud pintsaku õlgadele, sammub aeglaselt mööda laia külatänavat, ise veel kogu aeg kõheldes, kas minna tantsima või metsaäärsesse aeda. Kord vaikselt jäädes, kord üle kogu küla kajades kostab väljakult pillimäng — uljas polkaviis veereb hüpeldes üle õunaaedade ja tiheda kirsilehestiku all tukkuvate tarede.

«Dmitro! Et välk sind pikali põrutaks! Tervist! Jässakas, näost lõkendama lõõnud Varivon ulatab oma lühikeste sõrmedega peo. «Kas sa hopakki lüüa ei taha?»

«Ei taha sinu käest leiba ära võtta!»

«Tervist!» Gritsko ulatab käe, roidunud näolt taskurätikuga high pühkides — ta tuli just äsja tantsuringist.

Pääsukesena tõusis Jugiina ta kõrvalt ja lendas tüdrukute sekka nagu pesasse. Vanemad sõbratarid kõnnitasid tema poole üleolevalt: «Kitseke hakkas alla kepsu lööma, aga näe, juba jõuab mörtsja-ikka.»

«Aga seda ma ütlen, poisid, et kui rikkal seda võime oleks, siis paneks ta kas või iseenese nahka,» räägib omakasvatatud tubakat paberisse keerates tumeda

värviline pika ninaga nooruk Omeljan Sinitsa. «Prudištšel mul kaerapõlluveerandik. Hea kaer tuli seal üles. Maatülek aga on just Ljubartšide oma kõrval. Seadega aga ole ettevaatlik — muudkui passivad juust, et võõral põllul tasuta loomi sööta. Seepärast annagi isa mulle magamisaega. Niipea kui silmad sulguvad, piniseb ta kõrva ääres: «Omeljan, lippa Prudištšele!» Jooksengi, midagi pole parata. Kui minu vanamees vihale läheb, siis ei ole tal oma piitsast kahju — taob selle selja peal narmasteks.»

Dmitro läheb jutustajale lähemale ja tabab endal Jugiina helesinise muretu pilgu. Tütarlaps tervitab teda naeratusega, surub siis huuled kokku ja pöördub vanasuguse helge naeratusega kuhugi mujale, teiste poole. Tüdruku ümarikul näol värelevad tõepoolest lohukesed; tema nina ümber on valmimata hõõrseemnetena laiuli puistatud roosad tedretähed; juust all aga kumerduvad kahele poole nõtked rinnad nagu kaks õuna ühe ja sama oksa küljes.

«Tema pole midagi erilist,» mõtleb Dmitro.

Kõrvalgi õrritades trambib Jugiina lapse kombel jalgrattaga. Jälle vaatab Dmitro huvitatult tema poole, kuid mõtleb samas: «Ärahellitatud memmetütar!»

«Läppangi siis Prudištšele,» jätkab Omeljan. «Suur on veel päevasest päikesest soe, jalgrada aga juba — ümberringi on ju kaste. Maantee tagant kerkib Vutt ksendab: «Lähme magama, lähme magama!» Kuid sa seal lähed, pagan võtaks! Sain vihaseks nii et kogu tõusin kurgaanile, seal taga on Prudištše, ja juba mööda läheb kuuvalgel tee otse minu põllule. Vastan — minu kaeras on kellegi härjad, ümberringi ei ole mitte ühtki hingelist. Tõmban ennast küüru ja jooksin jooksma, ise kogu aeg ringi vahtides. Otse kurgaanra kõrval aga liigutab inimene, kord kumardub alla, kord ajab enese püsti, siis jälle alla ja jälle üles. Vaatasin paremini ja sain siis aru — paljast. Ta koogutas nii käbedalt, et ei kuulnudki, kui ma juurde kargasin. Muudkui sosistas: «Püha jumal, kõigeväeline jumal, surematu jumal!» Ma siis läksin omalt poolt: «Halasta meie peale!» ja äigasin kord parema, kord vasaku õla pihta. «Mis sa, kuradi

värdjas, peksad?!» hüppas mu palvetaja üles ja kus hakkas koeranuudiga pea kohal vehkima! Vaatan teda ega usu oma silmi: Safron Vartšuk seisab minu põllul, tema all aga ajab äratallatud kaer ennast püsti. «Miks te oma härgasid võõral põllul karjatate?» kisendan talle. «Aga kas sul siis kahju on, et jumalaloomakesed veidi süüa saavad?» Ja teeb minekut, kuid nii aeglaselt ja taarudes, nagu ajaks ta härgasid välja oma kaerast.»

Kõik lagistavad naerda. Pillid hakkavad uuesti mängima. Noormehed haaravad tüdrukute järele. Punaste õitega väljaõmmeldud käistele laskuvad rasked tumedad käed. Kümned jalad trambivad uljalt vastu maad.

Jugiina keerleb lõbusalt ümber Gritsko. Omeljan Sinitsa lööb tublit tantsu väikese Sofia Kušniriga, Safroni teenijaga, sosistades tütarlapsele, kuidas ta tema peremeest kaks korda vitsaga lõi.

«Kas sa ei valeta?» ja innukalt kuulates lähendab tütarlaps talle oma tõmmu näokese.

«Õige mul asja valetada! Kas sa siis mõtled, et kui Safron sind kamandab, on ta juba suur ülemus? Sa parem hirmuta teda veidi töölikomiteega, et ärgu ta sind ühtigi mõnitagu.»

«Kanäe, Sofiagi on juba mõrsja-ikka jõudnud. Alles see oli, kui ta veel kohmaka lühikeste patsidega plika kesena mööda Safroni õue jooksis, nüüd aga on ta juba mehelemineja tüdruk. Püüab nähtavasti Safroni juures kas või veidigi kaasavara teenida.»

Uuesti hõljub Gritsko Jugiina mööda. Dmitrol on ühest küljest kahju, et miks tema ise tütarlapsega ei keerle, teisest küljest aga ka naljakas: küllap kõik alles imestaksid, kui ta tantsima läheks! Tantsijatele vaadates leiab ta nende hulgast eksimatult Jugiina. Näe, nüüd kohendas oma patsi, nüüd naeratas Gritskole...

Muusika on tantsuplatsi vasksete helidega üle ujunud. Mitmevärviline ring hakkas marulise veekeerisena pöörlema ja lagunes siis järsku vikerkaarevärviliste piiskadena laiali. Pasunad aga alustasid hinge tõmbamata uuesti midagi sellist, millest jalad hakkasid ise maad mööda liikuma.

Puisid löid ennast uuesti uljalt sirgu ja tütarlapsed ei tunne oma kallimaid ära: need ei ole enam eilset raske tööga tapetud kehvikupojad ja sulased; need ees seisavad maalilistes vabades poosides uhked ja rõõmsad, selliste sädemetega silmis, et nende kannul võiks minna maailma otsa!

Uus hetke seisavad kõik liikumatult, siis lendab tuul ringi keskele uhkesti naerata Varivon Otšeret.

«Mis sellest, et ta kogu nädala kestel pole sirpi käest vabanud, et ta on ennast sulaseleiva pärast katkestanud? Praegu pole ta enam sulane, vaid noorus ise.

«Tema seisatab ta hetkeks, lööb laia žestiga mütsi kukkuma ja läheb, läheb vihtuma niisugust tantsu, et tihe hulk inimesi tõuseb nagu udu kahe lainena ta jalgade ümber.»

Kümned silmad jälgivad innukalt iga tema liigutust. Noored käed sirutuvad teiste samasuguste käte poole, nagu päevalille õied päikese poole, pöörduvad üksteise pead ulja, kauniks muutunud tantsija suuna poole.

Tema aga, lennanud vihurina üle terve platsi, läheb jalaga nagu pitsatiga Jugiina ees ning jääb veidi aegamööda kaldununa liikumatult seisma.

«Kergena nagu välgunool hommikusest pilvest lendab tuul oma sõbrataride rühmast välja ja hõljub Varivoni poole. See aga hüppab maapinnalt pallina üles, taganeb, taganeb... Näib, et ta ei suuda kuidagi jalga peale panna, ta ei leia tantsupunkti leida. Kuid on tunne, et kui ta selle punkti leiab, siis lendab majakatustest kõrgemale. Tütarlaps aga ei leia, ta ei leia, ta ei leia...»

«Kui ta pole taga ega suuda teda kuidagi kinni püüda, hakkab Varivonil neiust kahju, ta trambib ümber tema ühel paigal ja tõuseb varvastele. Jugiina ei leia tema juurde. Teinud järsu pöörde ümber enese, läheb ta poisi ees ja tema liigutused muutuvad üheks liigutuseks ringiks. Ikka kiiremini ja kiiremini keerleb ta. Pole enam võimalik näha Jugiina nägu, ka riiete värvid on ühte sulanud. See pole enam tütarlaps, vaid tütarlapsi pärg. Nagu lainest välja ujunud, jääb ta ootama, et Varivon tuleb ja tema käed põimuvad ühte õhetama.»

«Kui on tütarlaps!» Ettepoole kummardunud jälgivad kõik tütarlapsed ja tütarlapsed. «See pole tütarlaps, vaid õnn ise!»

«Kui on tütarlaps!» Ettepoole kummardunud jälgivad kõik tütarlapsed ja tütarlapsed. «See pole tütarlaps, vaid õnn ise!»

«Kui on tütarlaps!» Ettepoole kummardunud jälgivad kõik tütarlapsed ja tütarlapsed. «See pole tütarlaps, vaid õnn ise!»

Päike vajub. Orkester hakkab marssi mängima ja tütarlapsed pudenevad esimestena mööda kitsaid tänavaid laiali. Nende järel lähevad poisid, et kusagil teeristil või aiamulgu ääres veel pisut vestelda — õhtuti ei luba emad hea meelega tütreid kodunt välja.

Grigori jättis Dmitroga hüvasti ja järgnes Jugiinale. «Nendest saab kena paar,» mõtles Dmitro, tundes äkki, kuidas süda kokku tõmbub.

Koos tüdrukute salgaga läheb ees Sofia Kušnir. Imestunult ja uurivalt Dmitrole vaadates pöörab ta oma kena tõmmu näokese mitu korda tagasi. Külavärvate juures hakkab keegi laulma ja juba kajavad värsked hääled niidetud põldude kohal.

«Läksidki laiali, kõik läksid laiali!» mõtleb Dmitro Vartšuki huutorist mööda minnes ja oma aeda pöördudes.

Õunapuu sirutas oma vanad käed tema poole. See sama õunapuu, mille varju all oli nii palju mõeldud ja läbi elatud.

Tütarlapse pole enam näha — nad on kallakut mööda nõkku laskunud, laul aga kostab ikka veel Dmitroni. Kui laul vaikib, kõlab metsas kaja, aga lõppude lõpuks kustub ka see ja ainult erutatud süda peidab endas ähmast vastukõla.

Tarre minna pole tahtmist. Dmitro laotab pintsaku õunapuu alla ja heidab selili.

Tasa hõljub tema kohal kuldseid viljateri täiskülvanud kõrge taevas. Eemal seisab üksikuna siniselt taeval kõrvale kaldunud, murdunud aisaga Suur Vanker.

XX

Svirid Jakovlevitši mõtlikul näol roosatavad vihmapiisad.

Bugi suunas purjetades liikus lillakas pilv hõbedaviltuse vihmavalinguga ja kuumade teeradade kohal tõusid maa-aurud. Vihmast kastetud põllud löid ümber ringi magusasti lõhnama. Nii lõhnab värske uudseleemis on äsja ahjust võetud ja perenaise soojade käte hoolikalt kastetud.

«Svirid Jakovlevitš, rukis hakkab juba idanema.» Kõnsumollirakukese äsjavalitud sekretär Samoilo Kuldašuk seisatas viletsal, äranäritud põllulapil kükitava nabra juures.

Lõmmimuljutud haki tumedaks tõmbunud peast puksunud viljaterad olid tillukeste hädiste noolekestena idanema hakanud. Valged läbipaistvad juureniidikesed kasvavad abitult mulla järele. Põllul haljendama löökis orashein, üksik vihmasadudest mahapekstud nabsa, alasti juurekeste poolsurnud põiming — säärane ja muu täielik pilt vaesusest. Mirošnitšenko astus valus südamega sellele võõrale nurmele — oli see ka tema nurm, osake tema elust. Nagu pojalt on raske vanemate vaesust, nii oli ka temal valus vaadata oma hooletusse jäetud põldu.

Kas võib külvajale veel midagi jubedamat olla kui kühkova maa, mis ei jaga temaga enam leivapala ja mis meeleheites kattub põldsinepi ning piimohakatega nagu veremädaga!

Svirid Jakovlevitš mäletab seda põllukest hästi. Siin elas ta kulakute maadest kahekümneandil aastail ühe ühe lesknaisele Darina Opanassenkole. Päevilise tööga kulakud igal aastal ainult kuidagi kriimustasid tema maalappi adraga, ja see muutus kõvaks, kattus mullikihuga, kandes vimma perenaise vastu nagu see võis vastu.

Tundesid nii inimesed kui ka maatükk.

Pärsi aasta pärast, pannud vanema tütre mehele, jättis Darina nurme pooleks, ja kui sai täisealiseks ka tema tütar, jäi lesele ainult vilets veerandik. Maalappi pudenes piiripeenardest tükeldatuna.

Kas paneme tädi Darina ka kirja? Mis? Kust tal kirja ja vankrit võtta?» Samoilo tõmbab taskust märkmikku ja pliiatsi.

«Kirjuta,» ütleb Mirošnitšenko tasa. «Tõsi, lesk on juba jäänud. Katkestas enese tööga võõrastel põldu ära. Vajus nagu kõrs kokku.»

«Kui ta rõõmustab, kui külanõukogu talle viljapõldu koju toob. Kui saab teri kas või ainult seemet — eks seegi ole juba varandus.»

«See varandus see nüüd on!»

«Ikkagi parem kui mitte midagi,» lausub Samollo kaastundlikult.

«Just nimelt! On need siis vihud? Siin on umbrohtu rohkem kui viljapäid.»

«On vaja, et vihk oleks nagu päike,» kordab Samollo Mirošnitšenko armsamat kõnekäändu. Ta hääles on kurbus aset andnud lõbususele.

«Tõsi, nagu päike! Et ta ei kurvastaks, vaid rõõmustaks südant.»

«Küll maaharimisühistus päike ka meie jaoks paistab. Kollektiivis...»

«Paistab, Samoilo...»

«Mina, Svirid Jakovlevitš, heidan nüüd õhtuti magama ja tõusen hommikuti ainult ühe mõttega: kuidas me pärast ühinemist elama hakkame? Alguses paistab kõik väga udusena. Läksin Frunze-nimelisse kommuuni vaatasin — ja aitas: oleks nagu pisut selgemaks saanud. Kuid pilguga kogu maad haarata, mõista, kuidas meil kõik uueks muutub, — seda küll ei suuda, silm ei võta...»

«Ega see olegi lihtne — üldist õnne ilmsi enda näha. Ühe inimese õnne on kergem ette kujutada: see on väike, lühike ja mõnikord varastatudki — ei julge teistele inimestele ausalt silma vaadata... Üldrahvalikku õnne nägi esimesena Lenin, tema seisis selle õnne hälli juures. Nüüd aga annab partei selle õnne meile kätte. Kõigest sellest peaks järgmisel komsomolilõpetajale olekul teistele rääkima.»

«Aga kas teie aitate? See on ju suur teema! See on sama hea kui kõrgelt mäelt esimesena päikest tervitada. Kas aitate?» Nooruki selged silmad vaatavad usalduslikult Mirošnitšenko otsa.

«Püüan. Tuleb võimalikult rohkem noori kokku kutsuda. Tule homme õhtul minu juurde, arutame üheskoos läbi.»

«Külanõukogusse?»

«Külanõukogusse. Seal räägime ka Frunze kommunist. Frunzelased kohtusid kahekümne esimesel aastal Vladimir Iljitšiga.»

Pilved läksid laiali. Järsu võlvina tõusis maa kohal

hõrkaar. Selle paistel põllud noorenesid, muutusid kaunimaks, kerkisid kõrgemale.

Mirošnitšenko rõõmustas meeleolu muutus looduses. See oli nagu seotud tema unistustega homsest päevast. Ehkamööda astus ta ühelt põllult teisele, mõtlike silmadega lugedes talupoegade murede ja lootuste raskest raskust. Ta ei lugenud seda raamatut esimest korda. Sellega tutvus ta juba lapsepõlves, kui tema õrn, veel varustamata nahk põldude kurja piitsa all nagu paber lõhnes. Aastad olid ammugi pühkinud vana vägivalla ja rüüa, koos prahiga minema pühkinud mõisnikud ja nende võsud, kuid puudust ei olnud nad jõudnud ikka veel välja juurida.

Svirid Jakovlevitš aitas kehvikuid millega suutis. Saanud külanõukogu esimeheks, jõudis ta niikaugele, et küla vastastikuse abistamise komiteest kulakute eharakud välja kihutati; tuulatud ja puhitud seeme kanti nüüdsest peale kehvikute põldudele. Oma kasu ei ka laenutuspunkt ja põllumajanduslik krediidiabi. Kuid sellest kõigest oli veel vähe. Seetõttu ta pidi maaharimisühistu loomise pärast nii suure andumusega muretseski. Kulakud ässitasid ühistumeeste vastu üles omad jõud, kasutasid ära mõningate talupoegade pimeduse ja mahajäämuse. Isegi Bondaril oli kogu kõlvõimalikest kuulujuttudest ärahirmutatud hirmuga hakkama saada.

Ivan Timofijevitši põllul seisis veel äravedamata viihakk. Karjused olid selle kõrvale lõkketule teinud. «Vaata et panevad veel vihud põlema,» sähvatas ta. «Vaja järele vaadata, kes seal ulakust teeb.»

Kahtlused tugevnesid, kui tuletegijateks osutusid kulakute lapsed. Vastumeelselt viisid need lõkke teise kotta.

Svirid Jakovlevitš kohendas loomade poolt laialiräsitud vihud hoolikalt kokku ja muutus süngeks, meenutades kulakute kokkulepet — mitte anda artellistele härgi ja rakendeid vilja põllult äravedamiseks.

Küla teel sõitis Dmitro Goritsvit tühja vankri ja viinud härjadega. Rataste taha jäid värsked rööpad, mis kohe vihmaveega täitusid; neis peegeldusid laisalt

taevaribakesed. Mirošnitsenkot ja Samoilot märgates hüppas Dmitro vankrilt. Ta märjad riided aurasid.

«Kuhu siis nüüd, noormees?»

«Vihkude järele.»

«Kas sul neid palju on?»

«Üks hakk jäi veel.»

«Võib-olla ehk võtad siis ka need kaasa?» osutas Svirid Jakovlevitš põllule.

«Need on vist Ivan Timofijevitši omad?» taipas Dmitro.

«Aga mis siis sellest, kas kardad või? Ei taha kula-kuid õrritada?»

«Või veel! Näete, kuidas püksid püüli sõeluvad! Kas tööpoolest läheb abi tarvis?»

«Läheb.»

Toimekalt läks Dmitro härgade juurde. Vankeeres viljarõugu kõrvale.

«Tõsta peale, Samoilo!»

«Sa oled kärmas!»

«Pudrukausi taga,» lisas Dmitro nagu krimpsutades. Kiitusest tundis ta alati piinlikkust. Ise ta arvas, et teeb ainult väikese osa sellest, mida vaja on teha.

Hakati ettevaatlikult vihke vankrile laduma. Karjalapsed jätsid lõkke maha ja tormasid trobikonnas Bondari põllule.

«Tõstavad peale!» pääses ühe suust imestushüüe.

«Mis õigus on tal võõrale vankrile koormat teha?»

«See on ju Goritsvit!»

«Kui ta tuleb härgi tahtma, näitab onu Jakov talle nüüd trääsa!» hüppas välja väikesekasvuline, jässakas Jevdokim, Danilo Zajatšuki pojuke. «Kus on alles häbematu,» lisas ta vaiksemalt, et Dmitro seda ei kuuleks.

«Jah, noormees,» kinnitas Svirid Jakovlevitš, pannes raske käe Dmitro õlale, «ei anna Danko sulle elu enam härgi.»

«Aga mis Danko mulle teha saab? Kui talle just krambid peale ei tule, siis sõimab näo täis, ja kõik minu töökäteta ei tule ta kuidagi toime — kes talle siis tiseritööd tegema hakkab?»

«Noh, ole tänatud! Poleks hakanud sind tülitama

kuid kardan, et poisid oleksid siin muidu kõik maha põletanud. See on ju ka üks artellimeeste hirmutamise võte.»

«Kui mitte artellimeeste, siis nende naiste hirmutamise võte.»

«Õige! Tule õhtul külanõukogusse, seal toimub jutustamine keskmikkudega.»

Kuorem hakkas tasa liikuma ja kõrrepõld raskete talaste all kahisema.

«Ta on vahva poiss, ei löönud kartma!» Vaimustatult pilguga saatis Samoilo Goritsviti tugevat kogu, kes, pilades härgadega sammu, vajutas aeglaselt oma jälgi harjale maale.

«Ei see kartma löö! Uhke ja õiglane, kahju ainult, et liiga kinnine ja seltsimatu... Isa surm tabas teda raskesti. Beisis kirstu juures nagu kivikuju. Hiljem tuli tema nagu haige eest hoolitseda...»

Svirid Jakovlevitšile meenus minevik. Aastate sügavusest vaatasid tema poole Timofi ja ta enda laste silmad... Ei tahtnud ikka veel uskuda, et need on igaveseks kustunud.

Namajal ajal kajasisid kulakute õuedes ametlike käskjalade hoogsad hüüded.

«Kodanik Danko, teid kästakse külanõukogusse minna.»

«Keda kuradit neil vaja on?»

«Telega tahetakse juttu ajada.»

«Hakk rebeneb juba nendest jutuvajamistest.»

«Ta rebeneb teil juba ei tea kui kaua. On nähtavasti minema paks nagu härjal.»

«Mis te irvitate? Kas tehakse jälle mingisuguseid otsuseid, või pannakse mõni uus maks peale?»

«Teile hakatakse tööstuskaupu välja jagama. Mak-

sa.»

«Et teid...»

«Võtke tädi ka kaasa — aitab tassida; ükski võite minust veel ära venitada!»

«Et te, kuradid, ennast ükskord ise ära venitaksite!»

«Hoovime teile sedasama, terviseks!...»

«Andron Andrijevitsš! Kähku külanõukogusse!»

«Mis seal lahti on, tulekahi või?»

«Oleks tulekahi, küll te selle ääres siis juba ammu oma käsi soojendaksite.»

«Marss, välja mu õuest!»

«Varsti aetakse teid endid välja, ärge muretsage... Kas need puud seal on teil varastatud?»

«Kus?»

«Seal, õlgede all.»

«Kuidas nad siis varastatud on?»

«Miks te neid siis õlgede all hoiate? Vaatame järele!»

«Muud te ei teegi kui aina nuhite!»

«Teie aga aina kraabite kõike kokku. Ajage koerad minema, muidu hakkame veel arvama, et lasksite mees lega lahti, kui nägite, et ülemused tulevad.»

«Kah... ülemused...»

Esimesena ilmus külanõukogusse kohevajuukseline, tugevate põsenukkidega Jakov Danko. Särgi rinnaeslaid kaunistav lai väljaõmblus kirendas suurtest mustadest lilledest, tugevasti kinninööbitud krae pigistas ratta-rehvina pehmet kaela. Pilg alla suunatud, lähenes ta rõhutatud aupaklikkusega sekretär Zahhar Poberežnõi. Minevikus oli Zahhar aktiivne komiteelane, kula-kud püüdsid teda kord koguni maha lasta. «Selle eest, et ma nendega kõigist asjadest kultuurselt juttu ajan, alates toitusmaksust ja lõpetades samagonniga, võiks mind kas või kohe diplomaatilisele tööle saata!» rääkis Poberežnõi veendunult.

«Te kutsusite mind?» Danko huuli kõverdas teeseldud naeratus.

«Kutsusime. Istuge, Jakov Pilipovitš,» vastas sekretär, mõõtes külalist kullipilguga.

«Võin ka seista. Ei ole mul aega istumise peale kullutada. Miks te mind kutsusite?»

«Olge nüüd hea ja istuge! Ega tõde ole jalgades.»

«Pole teda nüüd paraku enam kuskil.»

«Mis te sellega tahate öelda?» vidutas Zahhar silmi.

«Või pole te millegagi rahul?»

«Oma eluga pole rahul.»

«Ega minagi teid kadesta,» nõustus sekretär. «Nurjetult elate, kulakulehk on teil juures.»

«Kas teil on lõhnaõli hõng küljes või?» pahvatas Danko. «Mis meist siis tahetakse?»

«Mis te homme teha kavatsete?»

«Meeseni on vaja alles elada.»

«Küll alate,» lubas Poberežnõi, nagu oleks see ainult üheksa olenenud. «Kui kaua te veel elate, seda ma ei tea, kuid homme päeva luban kindlasti.»

«Kas see käib ka ringkirja järgi?»

«Ei ilma selleta. Kas te hakkate homme vilja ve-

ma? Vilja seal nüüd või! Peksad, peksad, aga teri ei ole — ainult aganad lendavad õhus.»

«Küll me juba teame, mis õhus lendab! Olgu siis — homme tuleb teil kahe veovankriga küüti tulla.»

«Küüti tööajal? Ei ole nõus!»

«Ei ole nõus?» kordas Zahhar pehmelt. «Meie aga teile selle eest säru, nii et teil tuleb kogu oma eluajaks ahjutagusest välja koukida. Kas kaup-
ma tulite või?» pöördus ta nüüd juba kõikide ukse-
tõukute tunglevate kulakute poole. «Kodanikud kula-
kud! Teie härjad on kõik teed ära lõhkunud. Ja ärge
kõnakegi mulle kitsendustest! Maantee sillutamise
eest me teid ei kitsenda. Küsimusi ei ole? Ja
teid vajagi. Sõnavõttud toimuvad homme maan-

külanõukogust väljudes hüppas Vartšuk mööda teed
kukk. Danko kõrva juurde kummardudes sisistas
tõugu ja vihaselt:

«See on Mirošnitšenko töö! See sõnameister Zahhar
on ise niimoodi peale pressinud. Tema soolikas on
jooksu liiga peenike! Svirid maksab oma palja-
suse eest kätte. Teda ja Bondari oleks vaja õpetada.
Kas targaks on läinud!»

«Teda küll.»

«Aga artellimeeste vilja me siiski välja ei vea. Las
nõuk ja mädaneb hakkides. Surusime nad kõvasti
seinal!»

«Kõvasti küll, aga maanteele tuleb homme ikkagi
sõnna. Kas nemad meid siiski rohkem ei suru kui meie

hakkides?» ägestus Safron.

«Mis mul kahetseda!» vihasas Danko. «Mitte elu

seeski ei anna ma paljasjalgsetele härgi, kuid üht teist õpetada oleks tõesti vaja...»

Õhtul oma väikeses hästikorrastatud kabinetis lilledega kaunistatud laua taga istudes vestles Svirid Jakovlevitš keskmikkudega. Enamik neist inimestest olid kehvikuseisusest välja rabelnud: revolutsioon andis neile maad, üht-teist pudenes mõisnike inventarist ja loomadest. Selle kõige abiga tungisid need tugevad väsimatud käed välja puudusest, nagu jonnakad lilled tungivad välja maapinnast.

Mirošnitšenko vaikne ja südamluk hääl tungis arusaamisvõimega päevamuredega koormatud külameeste südamesse. Ta kaalukas jutt peletas eemale argipäevavaraskused, meenusid ammused sündmused, liitudes käesoleva aja hälvusega. Talupojad armastasid oma esimeest kaine mõtuse, vahel küll jämedavõitu, kuid alati siiski õiglase sõna ja kindla iseloomu pärast. Ei avalikult ega salaja püüdnud ta joonduda ühtede või teiste meelsuse juurde, nagu tegid teised juhid külas, ei lipitsenud ühegi poliitiliselt üleskerkinud rühmituse ees, et võita endale odavat autoriteeti. Töö juures juhendus Mirošnitšenko alati ühest ja samast põhimõttest: «Kas see on riigile kasulik? Kui on kasulik, tähendab, on kasulik ka meile.»

Iga küla on sugulussidemetega nagu jalgradade läbi põimitud. Ja seepärast tundiski alguses üksteise sugulastest Svirid Jakovlevitši vastu pahameelt. «Sai ülemuseks! Meie ise hääletasime kahe käega teie poolt, tema aga ei võta seda asjakski, ei tee mingisuguseid soodustusi. Mis sugulane see niisugune on?» Kõik pahvataski onupoeg:

«Uhkeks, uhkeks oled läinud, Svirid, unustama hakkad! Mina aga ei ole veel unustanud, kuidas petlikult rälased mulle sinu pärast püssivarrastega aukirja peale kirjutasid. Läbivemmeldatud sooned on praegugi keha peal püsti nagu kaunad. Selle kuluks mulle mõndagi sinu poolt hüvituseks ära.»

«Ole vait. Sa ei raputa õunapuud õigest küljest.»

«Võib olla, et mitte õigest, kuid midagi peab ikka märkamatuks minu kasuks tilkuma.»

Mirošnitšenko läks näost valgeks.

«Ma sulle olen, kas samagonniaparaat või, et tilkuda sul jätkus mõistust, et suurt üritust räpaste tilkudega segada. Oota ainult, varsti tõuseb sulle säärane ümber, millest kulakuokkad igasse külge hakkavad. Tulevikus aga pea üht asja meele: minu ülesandeks ei paindu mitte kellegi ees ja mitte mingimisel. Vigu teha — jah, seda ma võin. Aga ma olen ka kogu külarahva ees: «Eksisin, andke mulle!» Kuid autule teole mind üles ässitada ei

«Ja võrrad mõistsid esimeest paremini kui sugulased. Akende taga vehkisid aeg-ajalt välguksad, kas ma raputades mühasid puud.»

«Kaalukalt vestles Svirid Jakovlevitš külameestega, uurimata neilt uurivat pilku. Ja siis saabuski tema jutt kehvikute aitamisest kuulajad üles ja ühte liitis. Seda oli näha silmadest, liigutustest ja vahelehehüüete rohkusest.»

Kõnena tõusis kavalavõitu Kornei Vološin, kes aastates, torutaoliseks keerutatud vasekarva vürtsi mees. Talle meenus kohe, et Darina Opanasovna on ainult üks hakk ning et seda pole kuigi raske teha. «Tõeliste seas vankrile võtta...»

«Ma seal ilka, ma ei ütle abistamisest ära. Viin Darina tema haki koju.»

«Jah, Kornei Danilovitš, see pole ju sugugi teie teel,» ütles Mirošnitšenko kavaladajat läbi nähes.

«Mida? Püüame külanõukogu heaks teha, mis meil on. Ega ma tea missuguste elementide hulgast koosneb Kornei suuremeelselt ja vaatas uhkelt

«Jah, Kornei Danilovitš, aidake parem Frossinja

«Pärast tuleb ju kaks korda käia!» andis Vološin täiesti välja.

«Kui puhkesid naerma. Mirošnitšenko aga viis jutu jätkamiseks ühistule.»

«Mina teiat on hakanud kulakute kuulujutte ja ähvardusi kartma. Kahekümnenal aastal, kui maid jagasid, ei märganud ma näiteks Oleksandr Petrovitš juures mingit hirmu, aga niipea kui Olek-

sandr Petrovitš endale varsad muretses, läks ta koha vaenlase suhtes leebeks.»

«Võlad, võlad sundisid!» ütles Pidoprigora ja naaberitele häbelikku pilku heites tõmbus kõssi.

Need aga vaikisid nagu karmid kohtunikud.

«Võib olla, et ka nii,» jätkas esimees vaikselt. «Kuid ega te ole ometi unustanud, kuidas kapitalistid vanade võlgade pärast meie riigi peale karjusid? Tärastades relvi, nii et maailm kajas.»

«Aga mitte midagi ei tulnud välja.»

«Üksnes sellepärast, et kindlalt vastu panime.»

«Anna ainult järele — ja küllap nad juba teavad, kuidas kaela kahekorra käänata.»

«Svirid Jakovlevitš, keda seal aidata vaja on, võttis sõna seni vaikinud jändrik metsavaht Miron Pidoprigora, Oleksandri vanem vend.

Kui talle Karptsod nimetati, ei lausunud ta enam sõnagi, noogutas ainult piipu imedes pead. Kuid tema paljuütlev pilk sundis tõusma ka noorema venna.

«Pane mind samuti kirja. Tulen homme appi. Võlgadeks, küll me juba hea nõu leiame. Ainult ei ole ei vea päeval, vaid öhtu eel.» Ja lisas juba vihastades: «Sel ajal kohtab neid nurjatuid vähem — et neil ringi hulkumise himu ükskord täis ei saa!»

Ümberringi naerutati.

«Neist naeratustest läheb kulakute elu mõrudaks,» mõtles Svirid Jakovlevitš.

Ta jõudis koju hilja, oli väsinud, kuid rahul.

Küüruvajunud tarede kohal hõljus pimedus; tundis et ta sosistab endamisi vaevalt kuuldavalt nagu põlve milledel tähtsate orased. Sinakatel majaseintel muusikadasiid jääaukudena aknad.

Mirošnitšenko läks trepi juurde ja seisatas. Mulaikul valendas midagi, mis väga sarnanes taskuraha. See oli ümbrik. Toas rebis Svirid Jakovlevitš ümbriku lahti ja tema silmade ees valgusid niiskeks muutunud paberil laiaili kohmakad tähed:

«Svirid, ära ole üleliia agar, muidu lõikame su kideks ja viskame liha sigade ette. Teie maaharimise ühistu variseb kokku nagu tühjad kaatsad.»

«Veel üks kirjade kollektsioonile lisaks!»

Ta heitis paberitüki kirstule.

Ümbriku ümbrikus oli Mirošnitšenkol juba kümme aastat sadelikust. Nende järgi oleks võinud kirjutada kulakute kantseleitehnika arenemise ja nõude korra vihkamise ajalugu. Esimesed anonüümilised olid kirjutatud söega, pliiatsijuppidega või puumahlaga pakkimispaberile. Ähvardused segusid siin holetustega ja isegi vihjetega äraostmisele. Kirjades viitu kirjutatud tähtede tagant vahtisid vastu punane kukk ja surm.

See anonüümikiri erines eelmistest ainult ühes asjas: seal seisis esimest korda sõna «maaharimisühistu».

Kardavad meid, kardavad,» mõtles Mirošnitšenko.

XXI

Kõik sumises.

Kulakud, kes olid salkadena klubinurkadesse pugenud, püüdsid kõnelejat kära ja hüüetega rivist välja ajada. Ainult Vartšuk üksi seisis rahulikuna ja kesken-akna juures. Kuid tal tarvitses ennast ainult kogemata liigutada, ja lärm tärkas uue jõuga.

Kui palju kohustusi võib siis peale panna?»

«Kui palju võtavad ja võtavad! Puupaljaks olete saanud.»

«Kas te meil seda vilja nägite?»

«Vastu tuleb meil endil hakata kive närima.»

«Kas vabrikurahvas hakkab ise maad kündma.»

«Jad on harjunud tunnitööd tegema!»

Mirošnitšenko andis väikesekasvulisele ja väledale Kuanirile märku ning see hüppas kergelt lavale.

Kuanir liigutas ennast uuesti. Tema poeg Karpo, naevast, hakkas kummardus Lifer Sozonenko poole:

«Kuike mängib dirigenti, ainult kammerton puu-»

Kuanir lülitas Lifer ka oma hääle üldisesse mü-»

«Kas veel üks aktivist välja tuli!»

«Jad, Stepan! Võta muidusööjatel tukast kinni!»

«Kas ta ise normiks andis?»

«Mõned tühised naelakesed!»
«Mis oli ette nähtud, selle ka andsin!»
«Buhharin kirjutab: «Minge jõukaks», teie aga ei lase meil jõukaks saada!»

«Teie Buhharin on ise kulakute käsilane!»
«Kui kaua meid veel ninapidi veetakse? Aina kitsendavad ja kitsendavad!»

«Varsti kitsendavad puha ära — teevad lõpu peale!»
«Niikuinii oleme juba näljast paistes!» kostis aga Ivan Sitškar häälel.

Kulakud tõstsid uuesti lärmi. Aga Kušnir ajas jalgade harki ja kissitas pilkavalt silmi.

«Minust te juba üle ei karju,» rääkis tema tugev kogu.

Kui kisa oli veidi vaibunud, heitis Kušnir ümarikuul rasvaläinud Sitškarile kõõrpilgu ja ütles:

«Ivan Sitškar kuulutas siin, et ta on näljast ümber paistetunud. Aga just tema enese naine kiitles meiega aeg tagasi, et Sitškar käis arsti juures liigse rasva vastu abi otsimas. Ühesõnaga, ma näen, et nende peres pole kõik korras. Isegi naisega ei oska ta kokku rääkida!»

Kajas naerupahvatus.

«Mul on süda haige!» hüüatas Sitškar.

«Ja südametunnistus pole korras,» täiendas Kušnir tõsiselt.

Klubi täitus uuesti naeruga.

«Oh, küll Sitškar saab täna nahutada!» tähendas Varivon Otšeret, tungides läbi rahvahulga ukse ja rest Dmitro poole.

Viimane kummardus sõbra riisikana punase kottide juurde ja küsis sosinal:

«Leidsid?»

«Kõik, mis vaja! Otsisime sinuga vales kohas. Ta on kavalam.»

Ning Varivon hakkas ennast ettevaatlikult lava poole nihutama, ise kogu aeg Mirošnitšenkot silmas pidades. Svirid Jakovlevitš püüdis tema paljutähendava pilgu väljus hetkeks laua tagant.

«Te mõtelge ainult, seltsimehed,» jätkas Kušnir «kui kaugele võib kulakute häbematus minna! Nad ei geivad töölistele, meie šeffidele, karjuda: «Las valit-

«...hakkab ise maad kündma.» Aga kes siis tööstust arendab? Kes annab meile sahu ja traktoreid?»
«Buhharin hakkab uuesti sumisema, kuid kõneleja pöördus kohe presiidiumi poole:

«Ma mõtlen, et kodanikud Zajatšuk ja Denissenko peaksid koosoleku nurjaajamise pärast vastutusele võtma.»

«Vatame teatavaks,» vastas Mirošnitšenko.
Buhharin jäi vaikseks.

«Seltsimehed, te ise näete, milleni kulakud on jõudnud. Sellest on neile veel vähe, et nad vilja ära võtavad, — nad koguni lõhuvad meie sõprust töölistega. Kuid elu ei lähe mitte teie tahtmist mööda, nad ei tsiit!»

«Kuidas vesipead, ei lähe! Teie vilja me saame kätte,» vastas teine.

«Kas või mulla alt välja, sest see on kodumaale tarvis, see on meie riigi tugevdamiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«...industrialiseerimiseks vajalik. Neil aga, kes meid häirivad,»

«Olgu peale, toon oma normi ära. Laske ainult suvi vili kokku panna.»

«Sedaviisi oleksid pidanud juba ammu ütlema!»

«Ta hirmutati nõojutuga ära.»

«Kulakul on koera süda, aga rebase nägu.»

«Sülitan teile!...»

«Parem sülitä oma supi sisse!»

Kušnir ootas, kuni inimesed rahunesid, ja jätkas siis:

«Töölised ehitavad ja toodavad meie jaoks. Ei nad mata maa sisse traktoreid, atru ega ühtki teist masinat — saadavad kõik meile. Kuidas siis on, kas nõukogude küla jätab nad ilma leivata? Ei iialgi! Kehvikud ja keskmikud pole oma riigi ees millegagi ees. Kulakuid aga tuleb sel kombel raputada, et igast õnne lusest vilja pudeneb.»

«Vaata ette, et sinu enese kondid laiali ei pudeneks!»

«Varsti lendab kogu teie krempel laiali!»

Kušnir vahetas Mirošnitšenkoga pilgu ning noogutas kulakute poole:

«See kulakute pesakond teeb enese otse hädavajalikuks: mitte midagi neil ei ole, midagi ei kasvanud. Ma mõtlen, et nende salvedesse tasuks praegu pisut pilke heita.»

«Ammu on juba aeg!»

«Käidi juba kord!»

«Kaua te veel meie kallal omavoli tarvitate?» tootis Sitškar uuesti häält.

«Hakkamegi just kõige vaesemast peale — sellistes kes meile pilkeks puudakest vilja pakub. Kae, kas helde teine! Alustame Ivan Sitškarist!»

«Alustage, kui tahate!» surus Sitškar läbi hammaste ja ta väikesed kollased silmaterad läigatasid kurja.

«Kogu metsa olete juba ümber kaevanud.»

«Kaevame veel kord!»

«Mis minul sest on! Kes küüslauku pole söönud, ei tema järgi ka ei lehka.»

«Sina ei lehka mitte küüslaugu, vaid soomarde järgi!»

Otse koosolekuruumist venis suur rahvahulk

kari talu poole, ja rasvunud peremehel polnud selles summas end kuhugi peita.

«Ma on alles elu, susi teda söögu,» kurtis ta kehva-vaatuse keskmikule Oleksandr Pidoprigrorale. «Sattusime meie aga portsu otsa!»

«Jajah, jajah,» nõustus Oleksandr, muretsedes kõige rohkem sellepärast, et Sitškar kuidagiviisi vana võlga ei meenutaks.

Tüüli ääres asuv suur kulakutalu võttis külalisi juba kauselt vastu kettide kõlina ja koerte haukumisega — Sitškari penid sarnanesid rohkem huntidega. Peremees lüüdis kaua kavalalt väljamõeldud lukkude ja riividega. Lõpuks avanesid väravad ja rahvahulk voolas sisse. Tüüliäärne muutus kärarikkaks.

Kindla sammuga astus Svirid Jakovlevitš suure rehe juurde ning käskis seina voodrilaua kõrvaldada. Veel ei jõudnud käsutäitja kirvega ülemist tammelauda lahti lõigata, kui juba kahe seina vahelisest tühemikust hakkas kuldse joana nisuteri voolama.

«Küll on kaval, kuradi külakurnaja!»

«Kes oleks võinud mõelda, et siin on kahekordset seinad?»

«Ja sattusidki portsu otsa!» pääses Pidoprigora huu-til. Ta unustas isegi võla, kõõritades vihaste silmadega rahvatanud Sitškari poole.

Svirid Jakovlevitš vaatas ringi ja ütles valjul häälel Bondarile:

«Tuleb sul volimehega Denissenko juurde minna.»

Denissenko, kes jälgis esimehe iga sammu, jooksis oma vanuse kohta erakordselt kärmesti tema juurde ja näitas karedate huultega:

«Svirid Jakovlevitš, ma toon ise ära. Oleksin juba vana ära andnud, aga härjad on ju töös kinni. Suvi-ajad juba pudenevad, nagu tuli on takus!»

Mirošnitšenko mõtles ja otsustas:

«Hea küll. Tooge kohe ära.»

«Silmapilk, võtan ainult poja kaasa!» Denissenko võttis oma määratud juuksepuhma, keeras ringi, näitas millegipärast käega üle punetavate kaelavoltide ja jooksis õuest minema.

«Kartma lõi,» pilgutas Bondar silma. «Arvas, et tema peidupaik kaevatakse samuti lahti.»

«Neid tuleb silmas pidada,» tähendas Mirošnitšenko tasa ja lisas siis kõvasti: «Nüüd aga, Ivan Timofijevitš, mine Pilipenko poole, too vili ära!»

Ringi pöördudes märkas ta, kuidas kõhnuke, palvevenna välimusega mehike talle kartlikult lähenes. Mehe silmad olid kurvad ja niisked. See oligi Pilipenko. Ta kauss-ümmarguselt püगतud pea kohal sumisesid nagu niidi otsas kaks parmu.

XXII

Varivon kissitab kavalalt silmi ja kergitab punakat kulmu, Gritsko aga kahetseb juba, et ta üldse juttu alustas.

«Mn-jaa... Minu onutütar, tähendab, missugusest küljest sa teda ka ei vaata, on igatepidi tore tüdruk,» räägib Varivon, keelega omakeeratud plotskit niisutades. «Säärased leiavad kosilased ahju pealtki üles.»

«Kui kaua ta iga üksikut sõna veeretab!» mõtleb Gritsko, keda kaaslase kaval naeratus pidi tasakaalust välja viima.

«Ma tean ilma papi ütlematagi, et pühapäev on puhkepäev.»

«Miks sa enese nii koheville ajad, nagu seemned veega täidetud kausis?» imestab Varivon.

Gritsko punastab. Tema sõber naerab.

«Sina nähtavasti pole tüdrukuid veel suudelnud? Noh, pole viga, see haigus läheb aastatega üle.»

«Mina räägin talle aiast, tema mulle aiaaugust!» ägestub Gritsko.

Ta punastab, pöördub enda peale vihastades ümber ja tahab ära minna.

Siis katkestab Varivon naeru ja astub Gritskole lähemale.

«Noh, hüva... Kui see sulle ei meeldi, siis jätan järele. Jugiina perekonnaga võin sind tutvustada. Ainult pea meeles, et tühi lusikas kriibib suud,» ja koputab endale sõrmedega paljutähendavalt lõua alla

Pealegi armastavad onu Ivan ja tädi Maria hullumädi viina. Nii et kõigepealt on vaja muretseda punase pea ja rohelise põllekesega teekaaslane.»

«Kas läheme kooperatiivi?»

«Miks kooperatiivi? Seal näevad sind poisid, löövad kampa, joovad su pudeli tühjaks ega anna aega ka tüdrukuga kõnelda. Küll ma neid juba tunnen! Läheme parem Fedora Kutsi juurde, tema käest saame kõik, mis vaja.»

Ja Varivon on uuesti valmis naerma pahvatama, aga tema puhmaskulme kipra kiskudes kustutab tulukesed suurevaikkollastes silmades.

«Kui Fedora juurde, siis Fedora juurde,» nõustub Gritsko.

Ning mõlemad sammuvad läbi köögiviljaaia lese väikese majakese poole. Muldrilt tõuseb neile vastu pikavuline naine. Ta kleidihõlmast pudeneb maha kirjutatud päevalilleseemne koori.

«Tore päevast, kotkakesed!» ütleb ta ja tema täidised huuled avanevad naeratuseks.

«Kas sul ei ole seda, et kui juuakse, siis sind käpuli kuhu tuuakse; mida võiks võtta ainult ühe pöraka, kuid mis oleks siis ka põhjata?» põristab Varivon kiirkõnes.

«Mõne teise jaoks võib-olla ei ole, aga kuidas siis sõistele kotkastele mitte otsida!» Fedora naeratab veel avatamalt ja mängib tütarlapselikult silmadega; ta tõelisel, juba veidi närtsinud näol eretavad punased põsed.

«Kui ilus ta on!»

Gritsko punastab sügavalt, tabades endal lese kavala pilgu.

Õunedas sahvris ulatab Fedora pudelid, põletades neid käsi oma kuumade tugevate sõrmedega.

«Kui vaja peaks minema, siis astuge aga sisse,» räägib ta otse silma vaadates.

«Astun!»

Teadmata, kuhu pilku peita, väljub Gritsko sahvrast. «Ihhe eit, aga näo poolest pole viga. Kurat ise on juba lusikasse mett valanud,» tähendab väljas Varivon, pidades pudelit taskusse. «Kuid see viinahulk, mis ta oma eluajal ära on joonud, uputaks küll tare ära.»

Päike on üle keskpäevajoone jõudnud.

Kuumaks köetud õhk lõhnab päevalilledest, kanepist ja õuntest. Lähed läbi küla ja lõhnad muutuvad alata: Võgnankal tungib sõõrmetesse kopsurohu ja ussi-keele hõngu, Zaretsnajal annab end tunda rohekas-roosa mõrkja ristikheina taoline vesipipar, samuti lõhnab seal kuldse üheksavärgise järgi, metsa läheduses haistame kuivanud kanepit ja kummelit, teel aga mägimünte. Aga kusagil ei kao õunte soe lõhn. Tundub, nagu oleks õhku lastud seista mõrkjal sablukõunal, punapõselisel suislepal, mahlakal valgel klaaril ja tumepunasel martsipanil. Varem kasvasid need sordid mõisnike, suurmaaomanike ja kulakute aedades, karjamõisates ning huutorites. Kuid tuli revolutsioon, heitis mõisnike põldudelt piirikivid, andis kehvikutele ja hooajatoõliste maad — andis maad neile, kes eluaeg pidid läbi ajama magdeburgi kartuli paastutoiduga. Uued peremehed panid istikud mulda kirsiaia külje alla ja puhastasid rohtaedade õunapuudega äärestatud teed. Sügiseti ja kevaditi oli laatadel raske pääseda vankrite juurde, mis ägisesid Vinnitsa puukoolist toodud istikute raskuse all.

«Mille üle sa mõtlema jäid?» küsib Varivon, sõpra küünarnukiga müksates. «Olemegi kohal!»

Kõrge plankaed eraldab Bondaride õue tänavast. Majast paremal, väikeses rohtaias kummardub kaevukook, vasakul rohetab köögiviljaaed. Elumaja vastas kahe mooruspuu vahel seisab uus rehi. Bondaride õue pole suur: kõik, mis oli võimalik üles kaevata, läks köögivilja alla. Maja vasaku külje akende ees paistab väike eredavärviline lillepeenar. Igal pool valitseb puhtus, maas ei leia õlekõrrekestki — kohe on näha, et siin peavad korda tütarlapse käed.

Aiapoolsest pilukil aknast vilksatab Jugiina musta põhjaga punaseroosiline pearätt.

«Ajasime tüdrukule hirmu peale!» naeratab Varivon rahulolevalt, kuid võtab samas tõsise ilme — muld-
ril istuvad tädi Maria ja onu Ivan.

Bondar hoiab mõlemakäega «Radjanske Selo» numbrit ja loeb, peaga kaasa noogutades. Tema lühikesed vaevalt huuli katvad vurrututid värisevad veidi.

«Hüva päeva, kes siin majas näevad vaeva!» tere-
tab Varivon.

«Ah, see oled sina, kõrgustekütt!»

Onu Ivan tõuseb naeratades muldrilt. Ta on tugev, õhke ja rahulik. Tema tarkadest kavalavõitu silmadest hargnevad igale poole kanavarbad.

Tädi Mariika kummardab külalistele vaikides.

«Tuleme Gritskoga otse põllult. Ilm on nii kuum, et ei taha endid päris higiseks. Lähme, ütlen talle, minu õiguste poole sisse, sest janu on niisugune, et kui ilma loomata lõunat pidada, siis tuleb ka öö peale jada.»

«Luiska aga, luiska!»

Mariika tõstab pilkavad hallid silmad üles, ta kühina juures värisevad peened kortsukesed. Kuid ta noogutab külalistega igati nõus olles tähtsalt pead.

«Jah, jah, säärane kuumus, niisugune hirmus kuumus, et isegi kanad ei tule aia alt välja,» räägib ta tantsi Gritskot silmitsedes.

«Nüüd aga on kogu aeg kuidagi ebamugav. Ta tammub jalalt jalale ega tea, mida öelda. Veri tõuseb pealekohtadesse, kõrvus kumiseb.»

Ja Mariika veendub lõplikult, et poiss ei tulnud tühja pära, seda enam et Varivonil on taskud märgatavalt pungis. Kuid ühegi liigutusega ei anna ta oma kühlast märku. «Teadagi, tulevad põllult, tahtsid küsustada... Oskab aga see Varivon valetada!»

«Astume siis tuppa,» kutsub ta ja paneb esimesena sisse trepiastmele.

Tema järel läheb aeglaselt tugev, õlgadest ja vöö-
kohast lai Ivan Timofijevitš.

Tasas on puhas ja valge. Lenini portree ning kahe
pildustöö — «Talvepalee vallutamine» ja «Ko-
stinski nimelises kommuunis» — kohal ripuvad käte-
võid Lailal voodil on mägi patju. Valgete püüride alt
paistavad läbi sirge vahepitsi punased padjakotid.
Voodi kõrval seisab rautatud, kaanele ja külgedele
kõrvaldatatud lilledega kirst.

«Jugiinka, too värsket vett!» hüüab ema vöörusse.

Tare teisel poolel koliseb ämber, kriiksatab uks ja keegi jookseb kiiruga aeda.

«Istuge, istuge, kallid külalised!» kutsub perenaine, pühkinud põlleservaga üle tammise pingi.

«Sihukesel pingil on kosilastel hea istuda,» ei saa Varivon ennast enam pidada.

Sõbra nende sõnade puhul käib Gritskol võbin üle keha. Pea häbelikult rinnal, tuleb Jugiina peaaegu joostes tarre, asetab ämbri kärmelt puust alusele ja hakkab kruusiga vett ammutama.

«Joo terviseks, janune!» sõnab ta Gritsko juurde astudes.

«Kes sa armusid kaunisse neiusse,» sosistab Varivon vaevalt mõistatavalt, et vanemad ei kuuleks.

Kuid kas on praegu võimalik Mariika eest midagi varjata? Ta teab juba üksnes huulteliigutuse järgi, mida keegi ütleb, oskab mõtteid ja tundeid ette ära lugeda.

«Ilus, tubli poiss ja, nagu näha, pole ka tuulepeade hulgast. Mis siis ikka, vaatame, mis edasi saab...» Ta pöörab silmad Gritskolt tütre õhetavale ja õnnelikule näole. «Häbeneb — esimest korda tulid noormehed majja.»

«Joomisest ei taha nagu midagi välja tulla,» krimpsutab Varivon nagu, kruusi suu juurest ära pannes. «Liiga külm. Võib-olla on see veidi soojem?» Ja ta paneb kaks pudelit lauale.

«Niisuguse kuumusega?» imestab Ivan Timofijevitš, kuid tema laia, põletatud telliskivi värvi näo ja silmade läikimise järgi on näha, et isegi kõige kuumemas suhtesahjus ei ütleks ta napsist ära.

Märkamatu täitub laud kausside ja klaasidega.

«Külaliste terviseks! Aitäh, et vaatama tulid!» Ivan Timofijevitš tõuseb kombekalt laua äärest püsti. Tema jutt on sel hetkel kindel ja väarikas.

«Teie terviseks!»

«Minu vanaema, olgu muld talle kerge, rääkis alati nii: «Kui jood — siis sured, kui ei joo — sured samuti, seepärast on juba parem juua.»» Ja Varivon tühjendab klaasi ühe sõõmuga.

«Ei, küll see on kibe, küll on kibe,» krimpsutab Mariika nagu, joonud ainult ülemise rummuni.

«Aga mis sina siis mõtlesid — et me joome mett?» teaskleb Ivan pead vangutades imestust.

«Eh, nii see asi küll ei lähe!» räägib Varivon haaramisi Jugiinale. «Sa ei teinud huuligi märjaks.»

«Ma ei taha,» ajab tüdruk vastu.

«Tadi Mariika, ütelge siis teie ise talle! Minuga on nii, et kui keegi ei joo, siis nagu noaga torgatakse südamele.»

«Joo veidi, Jugiina! Ta sündiski meil niisuguse arakena.»

«Säärane arakene olid ka sina ise,» naerab Ivan. «Kui pulmi ei taha maitstagi, peale pulmi aga rüüpa — kruusikaupa...»

«Joo kinni, vanamees!»

Jugiina joob, hammustab ruttu pekki peale ja püüab Ivan seg Gritsko pilgu eest kõrvale põigelda. Sellele aga annab viin julgust, jutt muutub kindlamaks, lõbusaks. Läänud pilk peatub üha sagedamini Jugiinal. Ivan varjates värelevad tütarlapse meelekohtadel kõrvad lokid, laineline pats langeb seljale, kukla peal kiharduvad kuldsed juuksesäbrud. Praegu meeldib ta Gritskole veel rohkem kui tookord tantsuplatsil.

«Kui abielluks temaga?» Kuid viinaiuimasest rõõmust lähevad läbi külmad kõhklusepiisakesed: «Kui õige see veidi vaba elu maitsta... Aga kui vaba elu maitsta tuleb teine sel ajal tüdrukule kosja. Säärane ei ole kaua toaseinte vahel!» Lõpuks püüab ta kinni Jugiina helesinise pilgu ja ohkab tahtmatult: «Kahju, et vaderist ja kahju on ka meest. Tahaks veel veidi tahtmise järgi elada, kuid tüdrukut käest lasta ei saanud hirm.»

«Joo terviseks, Grits!» Klaas suure, otsekui pronksist valatud käe sõlmeliste sõrmede vahele surutud, vajutab Ivan Timofijevitš tema poole.

«Joo terviseks!...»

«Eh, kuidas see kõik küll välja kukub?» Gritsko krammutab klaasi. «Ka tüdrukut oleks vaja paremini tundma õppida. Ei saa ju, pea ees, vette hüpata, kui sa selle sügavust ei tunne.»

«Meie Jugiina terviseks!» Varivon tõusis, juba mär-
gatavalt raskemini. «Et oleks jõukas...» ja lõi endale
ise ehmunult suu peale; keelelt oleks peaaegu lip-
sanud torkav pulmanali «...ja seljast küürakas.»

Mariika ja Grits teevad näo, et nad midagi ei kuul-
nud, Jugiina aga punastab pisarateni.

«Kui kauniks ta muutus! Jumala eest, ilusamat pole
kusagilt leida,» mõtleb Grigori.

«Sinu terviseks, tütreke!» Ivan naeratab ega pööra
tädiipoja sõnadele tähelepanu.

«Eeh, ees on veel palju päevi. Küllap jõuan iga asja
üle järele mõelda!»

Tütarlapselt pilku pööramata joob Grigori aeglaselt
malt kui teised.

«Kelle juures sa praegu niidad?» pöördub Bondar
Varivoni poole.

«Kelle juures juhtub. Eelmine nädal olin Danko
juures, siis kolm päeva Denissenko pool, nüüd aga
läksin Safroni juurde üle. Ainult et — sealt vist tuleb
varsti plagama panna.»

«Näljutas su ära?» naerab Ivan Timofijevitš. «See
juba oskab!»

«Oskab, ja kuidas veel!» nõustub Otšeret. «Kui ta
lõuna toob, siis kalla see või koerale — toit lehkab
millegi muu kui kuradi enese järgi. Küll ma proovi-
sin kord nii, kord teisiti Safroni meiega koos lõuna
sööma panna. Ütlesin, et borš on nii vägev, et ei puu-
rasvakorrast läbigi. Tema aga, ihne siga, isegi ei na-
ratanud selle peale, pressis ainult läbi hammaste.
«Kibeda töö ajal ei söö ma kunagi lõunat, võtan ainult
hommikust ja õhtust. Ei minul ole aega lõunat süüa.»

«Kas kirjutasid enese maaharimisühistusse sisse?»
küsis peremees häält tasandades, vaadates viivuks tel-
sele tarepoolele läinud naisele järele.

«Aga kuidas siis! Kahju ainult, et minu nimi selles
nimekirjas viimasena. Mina aga armastan töö juures
ja viinaklaasi taga esimene olla. Ühistule on pandud
praegu kõik lootused. Kui ainult taliviljade külvi ajaks
veoloomi ja inventari antaks... Jugiina, sa oled juba
nagu kihlatud pruut! Vaata, et sa viina pisarate jaoks
ei jäta! Ivan Timofijevitš, mis te arvate, kas meil

veel enne sügist loomi antakse? Sellest päevilisetööst
on mul sooned nagu juurikad üles tursunud.»

Varivon kõõritas oma laiale vasktõmmule käele. See
oli kaetud siniste joonekeste võrguga nagu jõesuu
kaardil.

«Ilmtingimata annavad,» vastas Bondar veendunult.
«Tõesti? Kuid meie põhikirigi pole veel kinnitatud.»

«Kas teda kinnitama hakkab?»

«Hajoon.»

«Nõukogude võim! Tema kinnitas juba ammu kehvi-
tutele nende õigused. Peremeesteks kogu eluks. Mõis-
tad?»

«Miks siis ei mõista!» muutus noormees lõbusamaks.
«Siis tuleb välja, et meil on lootus oma maalapikesed
inimese moodi üles künda?»

«Leidis kah lootuse!» Ivan Timofijevitš tõmbas sil-
mad pilukile. «Sinu lootus on väikesevõitu,» lisas ta
Mironitšenko sõnu meenutades.

«Miks siis?» erutus Varivon ja pani viinaklaasi kõr-
vale. «Kulak juba oma hobustega sulle korralikult
kunagi ei künda. Pöörab maa segamini nagu seakari
karsadega, nii et su põllul kasvab ainult orashein ja
pürohakas.»

«See on tõsi,» kordas Grigori kajana. «Rikka pärast
pigistad endast kas või seitsmenda higi välja, tema
aga ainult narrib su põldu. Rehitseb seda ainult pisut,
sinu süda aga tilgub verd nagu lähedase inimese pärast.
Jah, mis seal rääkida — puudus tapab meid ja meie
põluisid!»

Pidulik meeleolu tuhmus. Pakatanud käed ei siru-
tud enam klaaside ning lusikate järele ja noore ini-
mese erksusega mõistis Jugiina isa ning külaliste nägu-
delt, et kõik mõtlesid ühe ja sellesama peale.

Haledad, kidurad põllud sirutusid nende poole nagu
süüaselt viilud. Suur talupoja rõõm ja suur kurbus
vaheldusid inimeste silmades nagu unenägu ja tõeli-
sus. Kõrvad püüdsid põllu igavesi hääli nagu muusi-
kat, mis heliseb talulapsele juba hällist saadik. Säten-
davad, üleni valged kõrred kümblesid varju hajutades
juurteni päikeses; ohtelise nisu kuldsed kellukesed
helisesid ja helisesid. Kuid kained mõtted tagusid süda-

messe ilustamata ja ebapoeetilist karmusetalba; higit märjas sulasesvitkas¹ külmetas väsinud keha, silmade sädelus kustus näljasel uudseleiva-eelsel ajal...

«Ivan Timofijevitš, teie hakkasite ennist väikestest lootustest rääkima ja heitsite need siis kõrvale. Kuid suurtest lootustest sulaseelus pole ma veel kuulnudki,» katkestas Varivon esimesena vaikuse. «Mida me siis oma põllulapikestega peale hakkame?»

«Viskame kulakutele näkku, las lämbuvad! Meile aga antakse kõige paremad maad, ja kõik ühes kohas koos.»

«Mis te nüüd?» Noormees isegi tõusis laua taga püsti ja vaatas lootusega elatanud rahuliku peremehe otsa. «On see tõsi?»

«Tõsi.»

«Kes teile ütles?»

«Parteil! Rajoonikomitee sekretär Savtšenko.»

«Siis on tõsi!» Varivoni ilme läks rõõmsamaks. «Kuid see esindaja, teate ju küll — Kramovoi —, ajas niisugust udujuttu: «Kollektiviseerimine peab toimuma järk-järgult, seaduspäraselt...» ahvis ta Kramovoid järele ja muigas.

«Oleme meiegi teda kuulnud,» lõi Bondar põlastavalt käega. «Küllap ta sinulegi muinasjutte jutustas, et alustada ei tule mitte maaharimisühistutest, vaid kokkulepperühmadest?»

«Täpipealt niimoodi. Kelle ees ta küll värisema peaks?»

«Peab sidet trotskistidega. Kulakute tagapukis väriseb.»

Näost õhetama löönud Grigori kuulas tähelepanelikult ja hakkas korraga oma värske tenoriga tšastuškat laulma; uljalt tiirutas laul tares ringi.

Igasugu rühmitused
loovad vastasrinda,
aga rahvas seisma jääb
leninlikult, kindlalt...

«Nagu rusikaga silmaauku!» noogutas Bondar pead. «Murravad ainult iseendal kaela.»

¹ Svitka — ukraina pikk ülekuub. (Tõlkija.)

«Tahendab, parim maa saab meile?» ei jätnud Varivon järele. «Ja ühes kohas? Kogu meie artellile?»

«Nimelt! Kas meie pole siis parimad? Oma võimu ees pole me mitte võõraspojad, vaid lihased lapsed.»

«Teie sõnad, Ivan Timofijevitš, on nagu viinauim — lga keharakk tunneb seda.»

«Kulakute ette aga visatakse meie lapikesed?»

«Nojah! Las mängivad vahel ka laialipaisatud maatakkidel peremeest!»

«Minul aga on kulakute jaoks isegi maalapikesest kahju. Peaks neile nagu pahadele vaimudele ainult sood andma.»

«Kas sul soost ei ole kahju?»

«Soost? Ei, soost ei ole kahju,» muutus nokastanud Varivon heldeks, kui oli pisut järele mõelnud.

«Vivrid Jakovlevitš aga rääkis, et Maidan-Sobolivskis kuivendasid kommunaarid kõik madalad, kõrkjaid ja põõsastikku täis kasvanud jõekaldad ära ning saavad praegu säärast saaki, et aina imesta!»

«Bila ei anna me neile ka sood. Heinahang neile ribide vahelt.»

Varivon lõi rusikaga vastu lauda ja sööginõud linal vastasid sellele kaebliku helinaga.

Grigori pani käe sõbra õlale.

«Makedoonia Aleksander oli suur mees, kuid ega sellepärast veel maksa toole lõhkuda.»

«Makedoonia Aleksander? See vallutaja? Ei olnud tema meie külast pärit... ja ega ta ka Vartšuki juures päevi teinud.»

Kõik hakkasid naerma.

«Aga kuidas siis sina, Gritsko, elada mõtled?» küsis Ivan Timofijevitš. «Kas sa ühistusse varsti astud?»

«Mul on enne veel vaja uus maja valmis ehitada.»

Mariika tuli tagasi ja jutt ühistust katkes.

«Tehke teie kuidas tahate, aga mina lähen küll aeda ja viskan vähe pikali,» ütles Ivan Timofijevitš ning väljus tarest.

Tähelepanematult kadus ka perenaine. «Las räägivad omavahel...» Kuid aeg-ajalt tuli ta mitmesugustel vihkänetel tuppa tagasi.

Et mitte sõbra jutuaajamist segada, pööras Varivon pilgu aknale.

Jutt aga ei sobinud. Kuidas Gritsko ka läheneda ei püüdnud, vastas tütarlaps kõige peale ainult lühidalt: «Jah, muidugi, aga kuidas siis...» ega tõstnud langesatut peadki. Sellega aga meeldis ta poisile veelgi rohkem.

«Kartlik. Hakkan tema pool käima,» otsustas Grigori kindlalt.

Tagasiteel süüdistas Varivon Grigorit.

«Oh sind küll, tedrekukk! Kas siis tüdrukutega nii viisi juttu aetakse? Puupakk mis puupakk... Sa oleksid pidanud talle kõige lõbusamat laulu laulma, teda naerma ajama, värsikesega lähenema, midagi kõrva sosistama. Sina aga nämmutad ühte ja sedasama. Läila kuulatagi. Tähendab, sul on hoopis vasika keel!»

«Nonoh, ära sa nii väga laiuta midagi!» Gritsko katkus Varivonist nagu tüütavast parmest lahti saada. Tal endalgi oli imelik, et ta ei suutnud tüdrukuga kokku leppida, kuid kõik on ju siiski alles ees...

XXIII

Siin ongi Gritsko eluase.

Õhtuse päikese viimastes kiirtes tukub eidekesena igivana maja — keegi ei tea, millal ta ehitati. Isegi talasse raiutud aastaarvu on täitmatu puuko'i ammu välja uuristanud. Kui vanaema Orina unustab läve saviga määrinata, hakkab see pimeduses kahkjaskuldse pehkinud puutükina helendama. Mõned kirsipuud liibuvad nagu lapselapsed tare ligi, katavad selle väikesed aknad kinni, sirutuvad okstega tema madalate väsinud õlgade poole. Nii tuule käes kui ka vaigse ilmaga kägisevad osmiku vanad kondid, paluvad rahu ning puhkust.

Tare oma poolpimedate aknakestega on palju näinud, nii palju, et nüüd on juba igav vaadatagi. Seepärast lebavadki nüüd varbaia kõrval värskest tahutud palgid, oodates meistreid. Gritsko pole vähe võõrast põldu kündnud, voorides vaevelnud ja riigimetsas külmetanud, et teenida kord rubla, kord palgikene uue tare

jauka. Vana tare aga on toestatud seestpoolt postidega ja väljast titsidega.

Tare tervitab peremeest punaste väsinud silmadega ja temast hakkab kahju nagu elavast inimesest.

Grigori istub tahutud palgile ja silitab käega tüvesse lõigatud märki. Selle tamme valis ta Vartšuki metsas välja möödunud aastal. Grigoril andis hea hulga aega viisatiga Safroni põllusiiludel vehkida, enne kui Karpo selle palgi tema õue tõi. Aga selle kase ja tolle lepa leenis ta endale metstkonnas istikute rohimisega. Sellest pärnast aga teeb ta suurepäraseid sarikad... Kas pole nii?

«Jah,» nõustub vana tare ja suleb oma punased silmad.

Päike loojub. Tare vajub helesinisesse lõhnavasasse unne, ainult tema harjal õõtsuvad tasakesi mõned kukkipead.

Madalast uksest tuleb õue vanaema Orina. Tema silmad on udused, suu sisse langenud, kuid tööle on ta veel karmas, võib terve päeva peenraid rohida, ilma et ühtkaks.

«Kas sina siis ringi hulkusid?» Ta istub pingile ja istub rohust tumeroheliste pihkudega vahtrapuust lüpsikule, milles on tükk leiba, kuhu on vajutatud näpu- ja sõrmeaasta soola.

«Kogu küla käisin läbi.»

«Kogu küla? Seda ma arvasin, kui panid minema nagu prunt vaadilt. Kõik te olete meistrid võõraid koeri hõltama... Ütle, missuguse tüdruku juures sa käisid?»

«Vara mul veel tüdrukute juures käia,» naerab Gritsko.

«Kuidas vara, saatananahk! Ega sa ometi poissmehena mõtle halle juukseid oodata? Ütle nüüd selge sõnaga, millal sa naise võtad?»

«Ootan veel.»

«Püü, hull oled!» Vanade hammaste tüükad helgivad hõlmilt ning sisselangenud suud ümbritsevate sügavate kortude võrk hüppab kord üles, kord vajub loiult alla. «Ma ei suuda ka enam rusikaga lehma lüpssta — pool piima jääb kogu aeg udarasse, kunagi aga võtsin kahe sõrmega viimase piisa välja. Kui leiba hakkab sõtkuma,

tõmbab taigen mind ennast astjasse... Võta rutem naine, nurjatu...» Kuid isegi selles «nurjatus» on tunda armastust lapselapse vastu.

«Võtan, vanaema.»

«Millal?»

«Uus tare on vaja püsti ajada.»

«Oh sind, peremeest! Kui naise võtad, aitavad nooriku sugulased ehitada, ülearune kopikas jääb taskusse. Sa kuula sõna, sest kui vanad töö ju jätaavad, siis noored õppust võtavad... Kas sa arvad, et ma sunniksin sind naist võtma?» Ta häälel nõrgeneb. «Aga jõudu ei jätku enam. Olen oma töö juba ära teinud, Gritskol Päeval liigun veel kuidagi ringi, aga hommikul, kui lavatsilt tõusen, valutavad kõik kondid... Kus sa, kus sa, pimeloom!...»

Väravast jooksis sisse lehm, kes tümpas madala aiamulgu poole, kavatsedes köögiviljaaeda karata. Lüpsikuga vehkides sörkis vanaema Orina talle kergel sammul risti vastu.

«Käbe veel! Kae, kuidas lippab!» Gritsko puhkes hääletult naerma, toetudes seljaga vastu palki. «Laseks õige memmele talveks saapad õmmelda. Tal pole ju millegagi välja minna. Kui palju on ta oma eluajal rassinud, kui palju tööd teinud!»

Hämaridub.

Metsa poolt lähenevad tumesinised varjud, kuid siin, köögiviljaaedades, on nad veel vaevu tuvihalli vinega kaetud. Päeva jooksul kuumenenud tahutud palk lõhnab teravalt, meenutades seda, et üsna hiljuti elas ka tema, kasvas uhkelt ja kahistas oma lehti. Köögivilja-aia taga luhal hakkas häälitsema rukkirääk, kusagil eemal sõitis teed mööda vanker. Siis aga muutus külas nii vaikseks, et isegi tuul ei julgenud kustutada kahte esimest tähekest taevatelgil.

Südamesse valgus soe ja rõõmus tunne. Sellisel tunnil ulatavad unistused julgemini käe tegelikkusele.

«Ehitan niisuguse tare nagu Bondaridel — kahe poolega, välistrepi ja sahvriga, ainult veidi väiksema. Kui palju see õige maksmata läheks?... Oi, ei jätku sul, pois, selleks raha! Ei jätku... Katsuks lihtsama üles lüüa, vilksatab jonnakalt kaine mõte.

«Võiks ka lihtsama. Mis mulgi siis viga oli?» ohkab pimeluses saja-aastane osmik oma hambutu suuga.

«Sa oled oma aja ära elanud, ole nüüd parem vait,» ütleb Grigori käega.

Ta hakkab endamisi arutama, kui palju kahe poolega tare ehitamine maksmata läheb.

«Neli ust — esiteks,» painutab ta sõrme. «Kaheksa akent... Juba klaaside eest üksi võtab meister kolm naha seljast... Tuleb talvel jälle päevatööle minna.»

Gritsko vajub kõssi — kas ta lapsest saadik vähe on võorastel põldudel töötanud?

«Jälle hakkab mõni habemik sinu üle päeval kui ööl tevitama, ja ei oska sa talle, neetud paisele, millegagi meele järgi olla... Kui õige lehm maha müüa? Või selleltki rahalt laenata? Kuid pea! Viimaks ehk aitab mind Dmitro? Olgu kuidas teistega on, aga Goritsvit laenab küll, kui ta nüüd ainult hobust ostma ei hakka. Eii ma teengi: müün lehma maha, poolkasuka saanuti — talvel saab ka sviitkaga läbi —, ajan päeval ühesõõli, vahetan selle kribu-krabu vastu ja ehitän niisuguse maja, et isegi Vartšuk läheb kadedusest lõhki! Jumala eest, läheb lõhki!»

Gritsko meel muutub rõõmsamaks, kuigi ta südamepõhjas alimab, et tare tuleb ehitada ainult ühe poolega ja et sedagi on raske püstitada. Uni embab noorukit lugevate hellitavate kätega. Ta kuuleb ainult veel, kuidas pilmanired hakkavad vastu lüpsikupõhja põrisema.

«Jugiina lüpsab lehma...»

Uues tuleb vana maja Gritskoga jumalaga jätma. Tema väsinud punased silmad on pisarais. Pehastanud, talendav uksepakk pudeneb laiali, katusele aga ronib millegipärast Vartšuk ja kasvav rukkipuhmake hoidub hirmuga tema eest kõrvale. Järsku kaob tare, selle kohal aga seisab uus maja kivivundamendiga ning suurte telesniate silmadega nagu Jugiinal...

XXIV

Külakoosolek lõppes. Nagu suur mesilaspere hakkas rahvahulk väljakul lainetama, liikus paigalt ja pudenes ümminaga mööda rohelusse uppuvaid tänavakesi laiali.

Lõpetamata vaidlused löid uue jõuga lõkkele: jutust hakkasid osa võtma ka need, kes kogu oma elu jooksul polnud koosolekutel suud lahti teinud. Nende meeste jutt oli napolisõnaline, kuid raske nagu muld. Nagu uudismaad kündes tõstsid nad üles otse riiklikke küsimusi.

«Vili! Vili!»

Selles sõnas oli tunda elava nurme hingust, see täitis kõik tänavad nagu seeme põllud; tema järel joondus kogu maa pingeline töörohke elu, kerkisid sinise taeva all tehased, piiridele seati üles tankid...

Rajoonikomitee sekretäri Pavel Savtšenko kõne värskendas nagu kärestikuhoovus talupoja hinge ja visad argipäevamured taganesid, andes teed värsketele tõusmetele.

Kulakud ja nende ustavad suuvoodrid läksid ärevile. Küll lõikavate, küll ettevaatlike, küll jämedate, küll alandlike sõnadega püüdsid nad neid tõusmeid maha tallata — on ju väga ohtlik, kui kehvik hakkab mõtlema mitte ainult omaenese maatükist, mitte ainult võlgadest ja teopäevadest, vaid ka üldriiklikest asjadest. Igalt poolt hakkas mürgitilkadena sadama vihast keelepeksu, ohkeid, rämpseid summutatud naljatusi.

Mõnda kivi visates on kerge stepilättekest sogaseka muuta, kuid järve lainet ei vaigista ka metsikuks läinud hobusekari. Kehviku üksildasse hinge on kerge kahtlust poetada, eriti veel siis, kui ta läheb kulaku õue kummardama, paludes laenata härgi või teopäevade eest kausitait jahu; kuid bolševistlikust sõnast kinnitust leidnud kollektiivi jalgade ees pudeneb see kahtlus laiali nagu räpane, kõlbmatu seen. Sellest asjaolust ei saanud tugev, kuid lühikese aruga kulaklus aru.

Kuulates, kuidas Danilo Zajatsjuk karvakahludesse kasvanud suud kõverdades juba mitmendat korda tütava parmuna pirises, et sel aastal oli tal viljaikaldus, küsis muidu sõnakehv metsavaht Miron Pidoprigora tehtud imestusega:

«Nii, ütlete, et vili ka teil ikaldus?»

«Aga kes siis mina olen, kas teistest parem või?»

«Ei, ega ma seda ütlegi, et te teistest parem olete. Seda teab igaüks, küsi kellelt tahes.»

Ümberringi hakati naerma.

«Oota teda, Miron Petrovitš, et ta kehvikut ei mändi!»

«Küllap ta on kodus kõik kruusid kuldrahasid täis pannud!»

«Need on maa sees hallitama läinud!»

«Moi pole üht rublakestki!» kuulutas Zajatsjuk.

Ümberolijate naer piitsutas teda nuudihoopidena. Zajatsjuk sõstis ette, taganes, otsides kaastunnet, kuid poolt poolt helkisid vastu niisked, nagu kastemärjad, hõhukad silmad.

«Ta küllap vist mitte puudakestki vilja?» ründas Pidoprigora.

«Mitte puudakestki!»

«Mitte ühtki?»

«Mitte ühtki!»

«Kas sa ei valeta?»

«Ei jumala välk mind keset laia põldu maha lööks!»

Zajatsjuk lõi karvase rusikaga endale vastu rinda. Ta hõõris öökullisilmades peegeldusid vaheldumisi viha ja kartust.

«Patsid! Lähme õige Gorodištšesse. Seal ootab meid kullas ega jõua kuidagi ära oodata,» pöördus mehine Zajatsjuk Pidoprigora talupoegade poole. «Ma arvasin, et pärast koosolekut klubis nii mõnigi oma pattu kahetseb, kuid tuleb välja, et hunt kärvabki hundina.»

Zajatsjuk käsi libises rinnalt alla. Kokkupigistatud kahtlusi tulid nähtavale liigeste kondid. Rövedalt vanuse tormas maruvihane rahajõmm metsavahile kalale.

«Kuid «poisid» — noored kui ka eakamad talupojad —» hakkasid sõnatult ja asjalikult Zajatsjukist kinni, nii nagu sõnatult ja asjalikult viskasid ta täie hooga üle kottide köögiviljaaeda ja pöördusid temale pilku heitma külanõukogusse tagasi.

«Ei, pärast hakkas köögiviljaaias kiirkõnes kädis-õue perenaise vihane hää!»

«Vaata aga, vaata, on ennast rasva õginud ja käib poolt poolt peenraid tallamas, susi sind söögu! Noh, kas siis, muldu kisun sul terve habeme välja, nii et su ei oleki sind ära ei tunne!...»

«Käik pöördusid ümber.»

Köögiliviljaaias taarus nagu joobnu üleni mullane Zajatsjuk, tulivihane perenaine aga ründas teda hauduja kanana.

Miron Petrovitši kõrval kõndides mõtles Dmitro lakamatult ainult ühest ja samast: «Kui Zajatsjuk peitis oma vilja Gorodištšesse, järelikult ka tema sugulased peitsid selle kuskile lähedale. Peaks Varivoniga metsa ära käima.»

Ta rääkis oma mõtetest ka metsavahile ja kõik suundusid külanõukogu poole.

Külanõukogu trepil tuli neile imestunult vastu kiskjalg Pivtoratski, väike kollase näo, helesiniste pleekinud silmade ning pimestavalt valgete hammastega mees.

«Jälle kambaga! Kas te siis tõesti ei jõudnud ennast koosolekul tühjaks rääkida? Kas sa, Miron Petrovitš, kavatsed tööpoolest peaoraatoriks hakata? Vehid koosolekul kätega nagu aruandja. Ainult kas tribüün sind välja kannatab?»

«Tribüüni pärast võid mureta olla. Tribüün ei kannata ainult lobasuid.» vastas Pidoprigora rahulikult ja võttis äranäritud piibutobi suust. «Kas seltsimees Savtšenko on külanõukogus?»

«Ei ole.»

«Aga Mirošnitšenko?»

«Samuti mitte. Mina üksi jäin majja.»

«Noh, sind me juba näeme. Kus nad siis on?»

«Pärast koosolekut läksid ühistumeestega põllule.»

«Ühistumeestega?»

«Nojah! Nad said maa nagu mahlaka õuna. Kulakud tõstavad nüüd kära!»

«Missugune maatükk neile siis antakse?»

«Mäeseljak.»

«Teavad, kuhu minna! Seal on kõige parem maa. Dmitro poole pöördudes tegi metsavaht ettepaneku. «Lähme ka meie sinna.»

Kõik hakkasid minema. Nende varjud veeresid hiiglasuure massina mööda puude voolitud varje.

Kost Pivtoratski pidi hämmelduses kohe neile järele ruttama, kuid jäi tagasi vaadates kõheldes seisma.

... ja külanõukogu juurde, sulges ukse ja veeres läbi luhtaka herneterana teistele järele.

See luha hallikassinise kaare tagant kerkis mäestik nagu pärast leivapäts.

Vahkides, ebatavalise ettevaatusega liikus väike rühm ühistumehi läbi luha põllule. Pavlo Mihhailovitš Savtšenko, ise samuti erutatud, mõistis, mida tema kaaslaste tundsid.

Tuultest karedaks muutunud otsaesistele laotusid vahtu pingelised, toekad mõtted. Kinnistel kortsulistel näudel vaheldusid imestus, rõõm kui ka kahtlusevari. Kõrked, sirged õlad kerkisid kõrgemale, mehed otsekui pikemaks.

See märkas ka Mirošnitšenko. Ta naeratas.

«Kui hea see on, kui maa ei rõhu inimesi alla, vaid tõstab enesest kõrgemale,» sosistas ta Ivan Timofijevitš Bondarile.

See noogutas, jagas aga pärast samuti sosinal oma mõtteid.

«Kahekümnes aasta tuleb meelde. Esimene maa-annus...»

«Nüüd tulevad suuremad asjad päevakorda...»

«Õige,» tähendas Ivan Timofijevitš teda poolelt sõrmestades ja pani parema käe rinnale — sõrmede all tundusid südamelöögid.

Savtšenko puudutas õlaga tema õlga: «Harvitsed?»

«Kasavuline, noormehena sale, kuid varakult haldajaks saanud Savtšenko näis talupoegade keskel ühtaegu nii vanemana ja kõige nooremamana. Mõnikord tundus Mirošnitšenkole, et sekretär läheb aastatega koguni vanemaks, eriti just siis, kui ta koosolekutel esines. Sekretäri kõned olid alati noored ja tarmukad nagu noorte veed.

«Harvitsen, Pavlo Mihhailovitš,» vastas Bondar. «Alati ei julgenud ma mäeseljakust veel mõteldagi. Nüüd, et maa antakse kusagilt heinamaa servast, et see vähem suupruukimist... Kuidas te siis ise selle mäeseljaku peale tulite?»

Savtšenko hakkas naerma.

«Meil rääkis on säärane halb komme kujunenud:

niipea kui ühe maaharimisühistu kinnitame, kutsume otsekohe koosoleku kokku — rajooni põllumajandusosakonna juhataja, rajooni täitevkomitee esimees, vanem agronoom... Tähendab, me ei eksinud?»

«Oleks ainult kogu mäeseljak meile antud, muldu aga on kulakute naabrus meile nagu nuga selga. Nad trambivad ja tallavad viljad ära,» sõnas Stepan Kušnir.

«See on teie eneste teha. Töötage koos rahvaga ja kehvikute komiteega. Elu ei lähene sotsialismile mitte ojakestena, vaid laiade jõgedena. Mäeseljak — see on alles teie esimene samm. Unustamatu ja erutav nähtus, nagu emale ta lapse esimesed sammud. Nende järel algab tõeline kasvamine.»

Oru niiskus jäi selja taha. Ühetasaselt nagu magava inimese hingamine hoovas näkku küpse punase tatra soojust ja rahu. Tõusti veel kõrgemale.

«Siin ongi teie maa, seltsimehed!» Savtšenko laskis oma selged silmad üle ühistumeeste käia. «Võtke ta endale. Töötage. Looge ta hoopis uueks.»

Sõnatud, tõsised ühistumehed vaatasid põldu, nagu näeksid seda esimest korda. Nüüdsest peale sai see nende leivaks, nende eneste lihaks. Sellel ei ärganud enam sulasevikatite oiates parandamatu puudus, vaid avanes teine, alles tundmatu, kuid lootustest tulvil maailm. Ärevus polnud südames vaibunud, aga silmad muutusid juba niiskeks ja heaks.

«Nii heaks muutuvad talupoegade silmad siis, kui nad on nurmel esimese viljavihu kätele tõstnud,» naeratas endamisi Savtšenko, jälgides talupoegi ja õhuelset põldu.

Päikese vastuhelk oli kastel juba tuhmunud, pilved sinasid, nagu oleks sinikamarju maha poetatud. Sinine oli ka kogu maa, kandes hoogsa taeva lõbusaid pilvi. Imeilusates värvides lillevanikuna puhkes silmapaistlik Läbipaistvas õhus kostis jõekohin hällilauluna.

«Nüüd oleks meile maamõõtjat vaja,» ütles Bondar Savtšenko juurde astudes.

«Ehk ootame veel veidi?» Savtšenko kurdudepärja silmad ahenesid uurivalt.

«Miks?» imestas Bondar valvsaks muutudes.

«Kas ei jõua enam oodata või?»

«Ei jõua oodata, Pavlo Mihhailovitš, nagu sulane ütleva. Seda maad olen ma ainult sulasena ja päeviti talle tallanud, nüüd aga tulen peremehena põllule. Kõik teie inimestega. Ja pealegi veel missuguse perehõltsena! Minu kannatus seisab küll viimase niidikese taga.»

«Mida, Ivan Timofijevitš, vähemalt mõni päev, kuni te inventari ja hobused saate.»

«Seda muldugi...» ohkas Bondar kergendatult.

«Häle aja jooksul mõelge oma naabritele,» pöördus ühistumeeste poole. «Ajage juured laiuti ja lahvuti maasse. Las igaüks tõmbab endaga alguses kaasa kas või ühe oma parima sõbra, oma naabri. Mitte ainult mäeseljak, vaid kogu põld tuleb ühistu kätte.»

«Püüame, Pavlo Mihhailovitš,» vastas Mirošnitšenko rahusena. «Kulakutega me juba naabrimeesteks ei hakka. Ajame nad sohu.»

«Eh, mis te räägite! Nende jaoks on soostki kahju. Mõnda Bobolivskis saavad kommunaarid võsakallastelt ühikust saaki, et...» segas Varivon end jutu sekka.

«Aga kust sina seda tead?» küsis Ivan Timofijevitš, naeruga naeru tagasi hoides.

«Kust ma tean?» pidi Varivon juba solvuma, kuid ta pigel ajal aru. «Sellest räägivad paljud.»

«Ei tarvis, et kõik hakkaksid sellest rääkima, et uus heas inimeste silma all nagu taim heas mullas,» ütles Savtšenko tähelepanelikult noormehele vaadates.

«Seda mõtlesin minagi... Jutustasin kõikidele sõpradele ja naabritele,» kiitis Varivon ennast.

Bondar ainult ümahtas korra ja pöördus kõrvale. Maajalami poole jooksid põldpüüde parvena mõned lapsed.

«Lütlarlapsed tulevad meie juurde,» tõusis Varivon ühele poole.

«Meie omad!» pomises Stepan Kušnir imestunult. «Nii naised! Ainult sinu eite, Ivan Timofijevitš, pole.»

«Seda parem, saab vähema käraga läbi,» tähendas Bondar rahutult alla vaadates. «Näha on, et igasugused

elemendid on neid üles kihutanud. Pane tähele, võib veel mölluks minna!»

«Minu arvates on nad päris rahulikus meeleolus. Vaadake, nad ei astu, vaid otse hõljuvad,» ütles Mirošnitšenko ja heitis lõbusa kõrvalpilgu Bondari poole.

«Teame juba neid luigekeksi!» vangutas Bondar pead ja lisas häält tasandades: «Vaata et häbistavad meid veel seltsimees Savtšenko ees... Et nende eest ka kuskile pääsu ei ole! Svirid Jakovlevitš, võib-olla lähme peame nad kinni? Juhime vähemalt tule kõrvale.»

«Ei maksa,» vastas Mirošnitšenko naisi uurides. «Tuli on neil, nagu mulle näib, küllaltki selgesti sihitud.»

«Kui meil sellest ainult palav ei hakkaks!»

Naised tulid piiripeenra juurde, jäid kohmetult seisma, tervitasid ja vaatasid meeste poole lootustest tulvil silmadega.

Bondarile jäi see hetk kauaks meelde. «Meie abi vägi,» mõtles ta tulijaid tänu ja vaimustusega vaadates.

Eredates rätikutes pead olid nagu päevalilled päikese poole pööratud. Pilgud olid suunatud kauaoodatud maale.

«Mängitavad silmadega nagu tütarlapsed,» lausub Varivon Ivan Timofijevitši poole kummardudes.

«Küll nad sulle mängitavad...» ennustas viimane, vaevaga naeru tagasi hoides.

Esimesena sööstis mehe kallale mustasilmne sihvakas Olga Viktorovna, Kušniri naine:

«Pole midagi öelda, aktivistid! Lähuvad maad valima aga naistele mitte sõnakestki...» Ta vaatas mehele käskivalt ja pilkavalt otsa.

«Kahetsen, kahetsen...» laiutas Stepan käsi.

«Näen, kuidas sa kahetsed! Südametunnistusega imemene!»

«Neil kellelgi pole südametunnistust!»

«Millal seda enne on nähtud, et ilma naisteta!»

«Salakoi!»

«Ma räägin oma mehega kodus!...»

«Noh, nüüd lähed laat lahti!» Ivan Timofijevitš hakis käega, mõeldes kurvastusega, kuidas teda kodus läbi võetakse.

«Me ju tahtsime teile ütelda...»

«Tahtsite... Äiapapa tahtis ükskord mähkmeid teha.»

«Andke neile, andke neile!» lõi Pavlo Mihhailovitš hämatades sekka. «Et nad oma naisi ei unustaks...»

Ja meeste naer põimus sundimatult naljadega ja naiste teeseldud kirumistega. Suured sõnad maast-istast olid haaranud kõikide meeli, ja mehed hakkasid nagu noorpõlves naistega kõrvuti mööda järsku jalgratast Bugiäärde laskuma. Rasked, tööst kurnatud käed astusid ustavalt naisi; need noorenesid, nende põsed kustusid maheda õhtueelse punaga.

Kõik puudutas juba jõe avarat voogu ning igas laiuses peegeldudes veeres kümneid päikesi üle terve jõe kaldani, kus ühistumehed koos naistega uue paadi kõrvale peatuma jäid.

Suures paadis leidsid kõik endale istepaigad ja kuulasid Pavel Mihhailovitši.

Ta istus paadi ninas, näoga kuulajate poole, mõtlik ja hää nagu tuvi... Näis, et sellest oli alles veidi aega jäänud, kui ta kaugel Siberis asumisel olles samal komal puust laevade pardal puhkas. Ainult et siis oli ta ühe tõrvane ja täis katkiste köite kopitanud udemeid, millega ta äsjaehitatud, jääst vabastatud laevu tihtis... Hakkasid hakkasid talle isegi kaldaäärsed puud täis- ja poolpuud purjedena plagisema.

Suure elu ühendas mineviku olevikuga nagu ühe jõe voolu haru ning voolas edasi. Ja aastates mees, kellele juba kortsus, närvises nagu nooruk. See ei olnud üheksa- ja kaheksa päevase oraatori järjekordne kõne, väliselt hiilgav ja tulus, aganapilved kasina mõteteojakese kohal. Savtšenko sõna pidi inimeste südames leidma vastukaja, üht leppimatus võitluses saama relvaks, võimsaks loova ja relvaks. Savtšenko tundis sõna hinda: tal oli õnn olnud seitsmeteistkümnendal aastal Leninit kuulata; ta oli näinud Leninit sellisena nagu ajalugu on juhi meheks jäänudvustanud.

Kalupojad kuulasid Savtšenkot nagu võlutuina. Ja kogu sõnad sulatasid umbuskliku kahtlusevaimu, mis ja raskelt kõigutatava ettevaatlikkuse, mida raske oli neis tekitanud.

Naised surusid end kuidagi märkamatuult meestele

veel lähemale ega pööranud jutustajalt silmi, uskudes et nende tööst parkunud käed võivad seda kõike teha.

«Pavlo Mihhailovitš, ega see ometi muinasjutt ole?» pääses viimaks Olga Viktorovna suust.

«See on meie homne päev. Ta on igast muinasjutust parem.»

«Aga kas me jõuame seda ära oodata?»

«Kui palju me seni ka ei rassinud, kuid kogu aeg elasime ainult peost suhu. Iga viljatera oli higiga läbi imbunud.»

«Kas tõesti tuleb kord niisugune elu?» kordas Kuzniri naine.

«Tuleb. Seda tahab bolševike partei.»

Järsandikult laskus alla rühm talupoegi. Nende ees sammus Miron Pidoprigora.

«Mis inimesed need on?» küsis Pavlo Mihhailovitš.

«Need on meie kehvikud.»

«Seal on ka keskmikke.»

«Ausad inimesed!»

«Siin ongi teie jõud. Ärge neist lahti ütelge, tõn make nad endaga kaasa.»

«Jõud» veeres aga kära ning müraga kaldale ja peagi ei jätkunud nende jaoks enam paate.

... Öhtul, kui jõe sinine udu oli orgudesse valgunud tõusis Safron Vartšuk tühjaks jäänud mäeseljakuks. Nagu üksildane hunt, pea süngelt ölgade vahel, lähenes ta tatrapõllule, silmitses kummargile laskudes maas jäänud sügavaid jälgi, vaatas siis vihaga ringi ning jäi mõtlikult seisma, pörnitsedes küla poole. Seal vilkuvad ühte sulades salapärased ärevad tulukesed nagu maha puistatud kuldsed terad.

Kusagil lähedal häälitsevad põldpüüd. Safron võpatas, tal hakkas külm. Ta toibus alles siis, kui arvas kellelegi samme kuulvat.

«Kes kurat seal ringi kolab?» hüüdis ta ja imestas tema hääles polnud enam endist jõudu.

Ta sammus edasi ja libastas kastest niiskel põllupeenral. Kukkudes silmas Safron tumedat kogu ta hüppas püsti. Kuu tuli pilve tagant välja ja valgustas üksiku metspirnipuu külma kühnus varju.

XXV

Need päevad möödusid nagu läbipaistmatus udus. Iga tahtmine rahutust tööga summutada. Dmitro ei saanud peaaegu ühelgi ööl ennast täielikult välja, tema tema kõhnunud näol oli jonnakuse pitseri kõrval ka väsimuse vari, mis kustutas mustade silmade sära.

Ta töötas valkides ja sageli ei kuulnudki, millest ema rääkis. Ninajuure kohal ühinesid kaks valminud viljapõõsa värvi kulmu, nendest madalamale aga oli tekkinud lühike sügav kurd.

Udu lendas tema tugevates kätes. Dokial hakkas vahel hirm, kui poeg pisut kühnus hoidudes lõi poolteise pikkuse löega vikatiga ja millestki hoolimata jäi läbi, iga vikatilöögiga maha lüües rea lõhnavaid hõbedast viljakörssi.

Kaer sahises vikati all, nagu oleks keegi teda juurte põletanud. Viljapead kummardusid hambulisele liikumisele ja langesid kõrrele ühtlaselt laotatud kaadras. Nüüja peatus, hakkas vikatit luiskama, sellelt langes põllule hulk pikki hõbedasi kiiri, ja kummardus jäi varjuna ehmunud kellukate kohale. Nii käis ta kaks korda põllu läbi, ilma et oleks kordagi vikatilööjale nojatunud või puhanud.

Vihuseid käes, astus Dokia Dmitro juurde.

«Kas võib, pojake, niiviisi rassida?»

«Millest te räägite?» Dmitro tõstis imestunult kulme, aga aga helendas kõrtes nagu välg pilvede vahel.

«Katkestad enese ära. Isegi loomadele antakse puhkust.»

«Ah näe, millest te räägite! Ei katkesta midagi — te jätate mu sitkena ilmale,» naeratas Dmitro nukralt.

Uuesti sahises kaer vikati all ja maha langesid viimased pisarad niidetud, veel elavatest kõrttest.

Nüüja ees laius põllu ääretu avarus. Tõusvast päikese hirmutatud roosakas udu jooksis talle vastu.

Enam, otseselt aastasadade hämarusest ilmus nähtav maantee, sahistades laiavõraliste pärnadega, mis juba elu jooksul kuulnud nii Karmeljuki, Kotovski, kui ka Boženko laule. Kaugel paistis lohust aedadest ümbritsetud küla ja tegi maanteele

kummardusi. Kusagil jääraaku taga helises vikat nagu süda teisega kaasa ning kustus siis kõrgel heledal noodil.

Dmitro heitis pikad juuksed märjalt laubalt tagasi. Viljapeade tihnikust helendasid talle uuesti vastu sinised silmad. Ühe hoobiga niitis ta kaks rukkilille maha ja hirmunult värisesid need külmal kõrrel.

Mis asi teda vaevas? Ta ei saanud sellest ka ise aru. Rahulolematus pures teda uneski. Oli kahju millestki ebamäärasest — ei tea kas möödunud aastatest või armastusest, mis südame ainult lõkkele süütas ja alla tuhaga kattis, nii et polnud enam nurgakestki näha. Võib-olla tuli see pooleldi ununenud tunne tema juurest uuesti tagasi? Rumalus! Ei võinud ta ju esimesest pilgust armuda — ta on paremaidki näinud. Jugiinast ilusamadki tüdrukud on Dmitrole silma vaadanud ega ole sealt leidnud seda vastusetulukest, mis on selgem igasugustest sõnadest. Pärast esimest armastust lasuvad ühed end pimesi lainetest kanda, keereldes kuumas või ainult soojas, tõelises või kunstlikus keerises, vahetaval ajal elustavaid voogusid sogastest ojadest, teisel aga sulguvad endasse nagu tigu. Dmitro muutus karmimaks, nõudlikumaks enese ja teiste vastu.

«Tütarlaps peab olema puhas, nagu oleks ta kevadees kümmelnud, et minu ja tema vahel ei oleks ühtki varju. Seda varju ei saa südamest peletada ega liivaga kinni katta. Mitte rikkus, vaid au kaunistab mõraja!»

Sellest ununematust ajast on palju vett merre valanud. Väsimatu töö hommikust õhtuni, ohjeldamatu nagu esimene äike, või kuum ja raske nagu kibekas põllutöö, töö, mis pani kogu keha valutama, rahustas ning lohutas teda. Südames aga asusid külvamata tunded nagu seemned salves. Ja nüüd hiilis kutsumatu erutus uuesti tema südamesse. Ja sellesama tööga tahtis ta oma erutust summutada.

Dmitro ei töötanud nii ennastsalgavalt mitte rikkuse pärast. Ta armastas maad nagu oma ema. Näis, nagu oleks ta isegi seemne idanemist kuulda võinud. Ta kas mitme versta taga esimesi oraseid vaatamas, kummardas rõõmu ja murega nurme kohal. Viljapea all kas lõbustas või kurvastas kätt, viljapõllu rohelist

rohmustasid tema südant. Kas ei leidnud ta tööd ja toimetust iga päev midagi uut ja huvitavat head? Kas ei laiendanud ta seda tööd vahetpidamata kord äsjaloetud agrotehnilise raamatiga, kord Vinnitsast toodud uute seemnete abil? Kas ei meisterdanud ta talvel armastusega sääraseid kirste ja laudu, et isegi puu naeratas, elustudes tema tugevate ja osavate käte all?

«Tahtakalt sahib vikat ning kulmudelt langevad tilgad.»

«Hästi niidad, peremees!» Hangule toetudes jäi Dmitro pilripeenra äärde seisma.

«Tema ja raske nagu sügisene vesi, lainetas tema ja hangile vahel riba niitmata kaera.»

«Tervist!» vastas niitja selga sirutades. «Kuhu sa lähtud?»

«Ma tahan praegu Vartšuki juures viljapeksumasinal.»

«Võttis sind tööle?»

«Tule ära. Tuleb ju kopikat koguda. Pagana tare on viimase mahla soontest välja imenud. Võta ette mõni midagi — kahest käest on ikkagi vähe!»

«Maagitakse, et sa tahtvat naist võtta?»

«Kuidas siis muidu. Vanaema on üsna haige, ilma ravimiseta on aga meie elu teadagi missugune. Nii et haigega on ikka parem. Ammu oleks aeg vaesusest välja minna, pole enam mingit tahtmist talviti sulaseiket võtta. Uuh, kole mõteldagi!»

«Ta abiellub Jugiinaga,» tabas Dmitro ennast kadehõltselt mõtelt. «Mis siis, peame lõbusad pulmad. Raske on peasi jalule tõusta, iga kopikas on tal verehinnaga maksetav.»

Ja Dmitro kujutleb, kuidas peiupoisid toovad nooriku naise Gritsko uude tarre.

«Huh, astu vahel sisse. Peame emaga nõu, võib-olla peame rahaga, kui tarvis on,» sõnab ta aeglaselt, sõbrale üsna vaatamata.

Dmitro ei oleks pidanud rahast rääkima — hobune peab alles ostmata. Kuid oma kavatsuse ja tahtmatu rahaga kiuste, mida ta Gritsko vastu tunneb, otsustab ta kindlalt noorukit aidata.

«Antuma hea sõna eest!»

«Astu homme õhtul sisse, täna ei lähe ma enne õhtu põllult koju!» Ja Dmitro sammus teisele põlluservale mööda kahara kaerajõeekese kallast, mis teda Grigorit lahutas.

Raske vihu sidemega osavalt kinni köitnud, sirutas Dokia nõtket, veel kühmu vajumata selga ja vaatas poja poole.

«Ehk sööme veidi? On aeg.»

«Võib ka,» nõustus Dmitro. Ja hetkelise vaikimise järel lisas: «Ema, Grigori palus pisut raha laenuks.»

«Kõige parema meelega annaks, kui ainult meie Kõrb poleks ära surnud... Otsigu mõni jõukam välja.»

«Ma juba lubasin talle.»

«See veel puudub! Ise ju ütlesid, et peale lõikamist ostame hobuse. Aitab juba Danko orjamisest.»

«Ostame hiljem, talvel. Siis on hobused ehk ka odavamad.»

«Nagu ise arvad. Ainult ära taliviljadega hiljaks jää.»

«Ei jää. Danko ütleb, et annab mulle härgi niipea kui vaja peaks minema. Tal on neid rohkem kui üks paar. Ta tahab minu käest oma vanemale tütrele mööblit tellida. Ma viskasin paberile, kuidas mööbel välja näeks, mille peale ta heast meelest isegi üles kargas, kuradi ahnepäits! Nüüd püüab iga hinna eest meeltmööda olla. Ei kukkunud kirumagi, kui ma tema silma all rohkem hakke vankrile ladusin.»

«Seda kõike on ainult lühikeseks ajaks,» ohkas Dokia. «Kõige parem on ikka endal hobune muretseda. Praegu ei ole sobiv aeg Grigorit laenudega toetada. Kahju on poisist küll, aga millal ta ükskord raha tagasi maksab...»

XXVI

Päike loojus. Pilved ohkasid, virgusid ja hakkasid purpurpunase jõena metsalatvade ja õhtutähe vahel liikuma.

Õös sahisid küpsed suviviljad, kõrgel kurgas aga, väärikalt nagu kaks venda, seisid kaks viljakuhja

hõnguses kägisesid hilinenud vankrid ning tihe lõhnav suits laotas end kuulmatult väljadele.

Dmitro sõitis koju. Tee hingas talle sooja tolmu nina, ohkas roidunult ja krigises rataste all. Väsinud juba nõudis puhkust. Dmitro kujutlusse tõusis küla, ta juba nägi õues ema, lüpsik käes, ja talle meenus, kuidas poolavatud uksest väljub veel üks naine. Ta isegi kujutles, et naisel on valge rätik peas, ainult näojooni ei suutnud ta tabada.

Talvi puukste paistvas helesinises valguses õõtsus metsas kohal kitsas kuusirp. Kaks rida vanu haralisi puid ühinesid pea kohal mustiliseks võlvkaareks; need levis meelõhna nagu perekatest soojadest pakkidest. Väsinud ja majesteetlikud pärnad kulgesid kuni küalani, ühinesid seal noorte aedadega ja liikusid edasi, möödudes talupoegade elamuist ning põldudest kuni lõppematu elu ise.

Peerialil paistis kotovskilastele püstitatud mälestussõnnik.

Astreni vett täis põlluäärsel allikal õõtsus kuu hõbedane peegeldus. Dmitro pidas härjad kinni, need jäid selma ja väänutasid oma ülespoole sarvedega pead külgedele.

Allikas ei ole suur, kuid temasse mahuvad siiski nii kumardatud puud kui ka kõrge kummis taevakuppel kuuvalguse ja pilvedega; isegi allasähvatanud välgunooled puhkavad ta põhjas, hommikul aga kohtub temaga vesi. Vesi allikas on külm ja sellel on puujuurte maitse — juba vanadest aegadest saadik kiidavad põllumehed seda vett.

Mõtema kläega niiskele murule toetudes kummardus naine kulvanud huultega vastu noore kuu hõbedast valgust. Ehmunud tähed põgenesid laiali, peitusid kallaste taga, aga kui inimene üles tõusis, hakkasid nad uuesti liikuma. Tundus, et pimedusest kerkivad esile murede tumedad piirjooned; tema tare aga on ainus, mis valendab. Keegi ootab seal niitjat, vaadates välja koguist akendest. Ainult et väljastpoolt on ruudud tumedad — midagi pole neis näha.

«Tere õhtust, Dmitro... Timofijevitš!»

Dmitro isegi võpatas ootamatusest, ent tajus ka ise tütarlapse hääles kõhklust: nähtavasti ei teadnud too kuidas teda parem oleks hüüda.

Eha kahvaturhelises paistes seisis teel, reha õlal Jugiina.

«Tervist, tütarlaps! Oled vist küll endale liiga teinud!»

«Seda küll, Dmitro Timofijevitš. Tahtsin odrapõllu täiesti kokku panna — ribake jäi veel järele, kui pime-nema hakkas!» Ta muigas leebelt ja nagu enese üle naerdes. Kähharad juuksed varjutasid tema näo, tehes selle kahvatumaks ja vanemaks. «Seon vihkusid ja kardan hirmsasti — koju on ju kauge minna. Kui vihud hakkidesse said, oligi öö juba käes. Ja kuskil pole ainust hingegi!»

Üle naeratava näo libises hirmuvari. Dmitrol oli aga hea tunne. Ta silmitses vargsi Jugiinat, silitas mõttes käega rasket neiupatsi, vaatas tema suurtesse piklikesse silmadesse ja talle tundus, nagu oleks ta juba kord niiviisi temaga õhtusel niidetud põllul seisnud.

«Kartma hakkasid?»

«Ja kuidas veel! Hakkasin teed mööda edasi jooksmas. Ise mõtlen, et lähen otse üle põldude. Pistisin kord mööda jooksmas ja torkasin jala katki. Otsesihis lenda-vad ju ainult varesed. Nüüd siis lonkangi...»

«Küll on äpardus! Kas jalg sai väga haiget?»

«Küll ta paraneb!» Vasakut jalga varvastele toetas astus Jugiina Dmitro kõrval härgade järel.

«Istu peale!...» Dmitro kohendas kõige äärmisema viljavihu istumiseks.

«Aitäh, ma lähen jala.»

«Ma sulle lähen! Roni peale, ütlen ma!»

«Nojah, roni! Aga mis inimesed ütlevad, kui seda näevad?»

«Mis nad siis ütlevad?»

«Nagu te ise ei teaks! Satu ainult mõnele lõuapoolikule hammaste vahele, kohe hakkab terve küla rääkima: «Dmitro sõidutas Jugiinat laulatusele.» Kui ma neid juba tean!» ja vaatas Dmitrole oma ausate silmadega otsa.

«Küll ma siis ta küljekondid selle eest üle loen!»

«Istu siis peale. Ainult et küla vahel tulen ma uuesti maha.»

«Kuidas tahad.»

Jugiina pani reha vankrile.

Maadiv oli tütarlast peaaegu märkamatu käeliigutusega vankrile tõsta, hetkeks läbi pluusi tema keha alla hingust tunda. Toetudes reha vahakarva varrele, läks Jugiina vihu tüükapoolsele otsale.

«Et terad välja ei pudeneks. Kohe näha, et peremehe laager naeratas Dmitro, astudes koorma kõrval.

Ta sammus mööda kitsast, kuust valgustatud jalgteed, koorem aga kerkis kord valgusse, kord mattus pimedade kähharasse varju. Valgus ja pimedus vaheldusid tütarlapse näol, muutes kiiresti selle ilmet. Dmitro oleks tahtnud ka istuda, oma õlaga puududa Jugiina õlga, tunda põsel pehmete lokkide puudust.

«Istu sa sellega! Hirmutad veel...»

Kui sõitagi niiviisi koduõue ette: ta lööb väravad avani ja vanker veereb mööda kastest muru, jättes taha kaks tumedat niisket rööbast. «Tule maha, peremaine, tee õhtusöök valmis! Ohoo, ma näen, et sa juba ju koorma otsa hoopis magama jäänud...»

Dmitro vaatas tagasi. Ratastega puude varje tallates tõusis vanker künkast alla ja tütarlaps naeratas, õõtsutades koorma otsas.

«Kas nüüd ei ole enam hirmu?»

«Mida siis sellisega nagu teie karta on?»

«Õhtusööguse sellisega?» oleks Dmitro küsida tahtnud, kuid vaikis. Ta pani ainult käe rehale, tütarlapse käe kõrvale.

Hea oli minna mööda kuupaistelist teed, vaadata lähedalt tuumakate terade kuldset külvi ja mõelda, mille lõikaja oli taeva helesinisele põllule maha lanustanud... Dmitro tundis, kuidas tema hinge- ja tasakaal tagasi tuli ja terav südamevalu vaibus.

«Mis isa praegu teeb?»

«Käes metskonda hooajatöödele.»

«Kas on tõsi, et maaharimisühistu võtab kulakute kaudu maa seljaku ära?»

«Tõsi.» Tütarlaps vaatas uurivalt noormehele otsa.
«See on tore,» naeratas Dmitro ainult huultega. «Kas kariloomad saate varsti?»

«Räägitakse, et varsti. Kas Danko teile selle eest peapesu ei teinud, et meie rukki tema härgadega koju vedasite?»

«Pidi päris marru minema, tuli nagu kull kallale.»

«Aga mis teie tegite?» hoidis tütarlaps hinge kinni.

«Möötsin teda silmadega pealaest jalatallani. Selle peale hammustas ta ainult huulde ja astus tagasi.»

«Jah, te olete ju selline!» Jugiinale meenus, mida Goritsviti iseloomust külas räägiti.

Kuid Dmitro ei saanud temast aru ja muutus tussaks: kas Jugiina mõistab teda hukka või?

«Ja millega see siis lõppes?» uuris Jugiina, märkamata, et noormehe nägu pilves oli.

«Ma ütlesin talle lihtsalt: «Härgade eest olen teile tööga tasunud, andsite nad mulle teatud ajaks, kuid kellele ma vihke vedasin, see on juba minu asi. Ärge kartke, teie sabarakkudele ma juba ei vea.»»

«Nii kohe ütlesitegi? Kas tõesti?»

«Kas arvad siis, et ma hooplen?»

«Oi, jätke nüüd!»

«Ma vihastasin, lõin värava kinni ja panin otseteed tulema. Kuid Danko hiilis nagu rebane mulle vabandades järele: tal on palju tisleritööd teha ja minu käed on talle vajalikud. Räägib küll vaga juttu, endal aga keerab sisikond viha pärast sees ringi...»

Juba laotaski küla oma kahte tiiba, hakkasid paistma tared; tumedates aknakestes sädelesid hõbekillukesed. Jugiina tõusis koorma otsas püsti, kuid lõi äkki vaaruma — vististi olid ta jalad ära surnud. Dmitro ei saanud isegi aru, kuidas ta tüdrukust mõlema käega kinni haaras, tema koormalt õrnalt alla tõstis ja maha pani. Ja sel hetkel, kui ta silmade eest mööda vilkatas Jugiina hirmust ja ootamatusest kahvatanud nägu, Dmitro rohkem tajus, kui nägi, kui kena tüdruk silki on. Aga kõige enam meeldisid talle Jugiina silmad, sügavad, ausad, selged, mitte sellised, nagu on ebasäärastel inimestel, kes peidavad ühe mõtte taha rea teisi.

«Sellised ei peta. Kui suu tahabki valetada, annavad silmad ikkagi ära.»

«Siis peaks peaaegu koorma otsast maha kukkunud — silmad talad kangeks istunud. Torgib nagu nõeltega.»

Jugiina näolt polnud hirmuilmne veel kadunud, kuid juba ta naeris enese üle:

«Aitäh, Dmitro Timofijevitš, et vigase koju tõite!»

«Kui sul veel peaks pähe tulema oma jalga katki tagada, siis ütle enne ette — sõidan tingimata sulle järele!»

«Jäidate ka, kelle järele!... Head ööd! Et te unes nägskite ainult kõige paremat.»

«Kõige paremat — ja sind!»

«Teie juba sõna võlgu ei jää!»

Jugiina lõi silmad maha ja ulatas käe. Siis, raputades korraks lokke, hakkas ta mööda tühja külatänavat minema. Reha vari langes valgele pluusile ja hakkas liusuma, nagu kammiks ta oma pulkadega juuksepatši.

Dmitro aga tundis veel kaua oma käel tütarlapse armude puudutust.

Danko võttis teda ebasõbralikult vastu.

«Kas sa nii kaua ringi hulkusid? Nii jäävad loomad varsti ainult luu ja nahk järele.»

«Eks te andke siis need luud Kijevo-Petšerskaja kloostrile. Olete lugenud? Pühad isad tunnistasid kohus, et pühakute säilmed on härjakontidest tehtud...»

Danko võpatas nii tugevasti, nagu oleks keegi teda naaskliga torganud.

«Vale jutt! Kui sa mulle sellest veel ühe sõna peakid lausuma, siis saad minult palavtõve, aga mitte hargit!»

«Palavik mind ei võta. Olen küll Bugi-äärsetes mada-
lades ööd olnud, aga palavikku pole kordagi saanud.»

Dmitro väljus tänavale.

Õnneku pealegi õues maruvihane Danko ja karjugu naine solvavaid sõnu järele. Peale kohtumist Jugiinaga tundus kõik talle kaunina, nagu pärast armastatud ja hästi kordaläinud tööd.

Ena ootās teda kärsitusega.

«Oi, kui hilja sa tuled, Dmitro!»

«Kas tõesti on hilja? Ma ei pannud tähelegi.»

Tagasihoitud naeratusest värahtas ainult parem põsk. Isegi huuled surus Dmitro tugevamini kokku, et mitte oma erutust välja anda. Kuid kas on võimalik ema kõikenägevate silmade eest midagi varjata? Juba siis, kui poeg õue astus, mõistis Dokia esimesest pilgust, et tema süda on rahulikumaks muutunud, ja ema rinda asus murega segatud rõõm.

«Aeg on õhtust süüa, pojake.»

«Kas põrsas on laual?»

«Oli, kuid ei jõudnud sind oodata ja jooksis ära.»

«Näib, et kurvastus on tõesti mööda läinud,» mõtleb Dokia.

Dmitro astus tarre, kuupaistest üleni valgustatud ema aga seisis veel kaua keset õue. Kitška¹ alt tungisid välja kaks juuksesalku, piirates varjuna kurdudest uuristatud laupa. Läbi kortside peenikese ämblikuvõrgu oli veel näha endist ilu, nagu sügispäeval vaatab ämblikuvõrgu vahelt välja varjujäänud leedripuumarja kobar.

XXVII

Tuli kustub ja ahju mustas suuavas helendavad kuldhammastena söed. Vahetevahel puhkeb oranžhalide süte kohal altpoolt tungiva sinise leegi hambuline lakk ja siis hakkavad ahju vastas seinal kolm varju tantsisklema. Jugiina asub kärmesti õhtueinet seadma. Ikoonidenurgas istub Ivan, tema kõrval Mariika, väsinud ja väga rahul sellega, et mees on lõpuks ometi suvivilja rehe alla vedanud.

«Nüüd on mu süda jälle oma õige paiga leidnud. Ma saa vihm enam vihkusid märjaks teha ega loom laiali tassida.»

«Sinu südameke langeb ju korda viiskümmend saapa-säärde ja tuleb siis uuesti ilusasti oma paigale tagasi,» ütleb Ivan ja puhub huuli prunti ajades lusikale ning liigutab oma lühikesi vurrunutte.

¹ Kitška — vanaaegne ukrainlannade pühapäevane peaeht (Tõlkija.)

Mariika on täna pehme nagu vaha ja tal ei tule pähegi meest sõnadega õrritada. Või veel! Nisu on juba juba all, hirss, mis veel põllul kasvab (just täna käis ta seda vaatamas), pole küll eriti tihe, kuid see-eest ilma nügipeata ja ka pöörised on pikad. Kõigele sellele lisaks on homme veel pühapäev ning ta võib hiljem tõusta, kuna majas on juba keegi, kelle kaela tööd veeretada: üht on kasvanud käbedaks, laiskleja ta ei ole.

«Tule õhtust sööma, Jugiinake,» ütleb ema sõbraliik, rõõmuga oma tütart silmitsedes.

Jugiina istub ema kõrvale, võtab lusika ja toetab seda altpoolt leivaviiluga.

«Vaja oleks kusagilt härjad muretseda ja kohe peale taliviljad maha teha. Varased külvid andsid täna palju välja, hilistel põldudel aga vehitakse vikaaga mööda paljast maad. Iga rohukörs tahab nagu inimene sooja,» arutab Mariika.

«Kitskae, vahel ajad sinagi asjalikku juttu,» tähendab Ivan.

«Kas see pole tõsi või?»

«Kas seda on öelnud? Oota, varsti saavad meie ühistu liikmed loomi ja põllutööriistu.»

«Ja mis siis sellest on?»

«Kuidas mis? Eks meiegi külva siis õigel ajal.»

«Mii et sa ei astunudki välja? Petsid mind? Kui palju kordi olen ma sulle rääkinud!» tõstab naine häält.

«Ja ei astugi. See loba unusta kohe heaga ära. Kula-kula kannupoisid on su pea päris segamini ajanud... Aitab mulle juba sellest rikaste ees kummardamisest: kinnad põllu üles — tee päevi, vead viljavihud koju — tee päevi, tood metsast puuprahi välja — tee päevi! Kogu oma elu olen ma nende sulasepäevade nahka kannud. Nüüd on juba aeg puudusest välja rabelda. Ära tee kõverat nagu, Mariika, ega see midagi ei aita.»

«Elasid meie vanaisad ega teadnud ühistust midagi, elasid isad — samuti polnud ühistut, saame ka meie temata läbi!» loeb Mariika nagu raamatust ja hakkab juba lusikavarrega vastu lauda koputama.

«Elasime isandate maatagi omaenda külas nagu ma-jalised, kuid oma päevi niiviisi lõpetada me siiski ei saanud.»

«Maa — see on üks, ühistu aga — hoopis teine asi! Sellega ei too sa endale midagi muud kui ainult häda kaela. Vaata, kuidas inimesed sind vihkama on hakanud, keegi ei anna isegi enam härgi.»

«Kas need siis mõned inimesed on? Need ju kulakud!»

«Kulakud, siis kulakud, kuid ühistust astu välja.»

«Tuleta vanapaganale välku meelde! Kui sulle pole ühistut tarvis, siis on teda vaja Jugiinale. Kas sa tahad ka teda võõra tööga kurnata lasta? Saadad ta päevilisena tööle, nagu ise oma elu maha matsid? Meie sinuga venitasime kõik oma sooned võõral põllul ära, las siis tüdargi saab vähem vaeva näha. Jätkub juba igavesest sulaseelust!»

Ivan teab, millega naist veenda, ja see vaikibki hetkeks, ise sealjuures ohtes ning vargsi Jugiinat silmitsedes.

«Hea küll, kui näed, et midagi on halvasti, siis anna ilma pikemata lahkumisavaldus sisse.»

«Mis sa veel ütled?»

«Ema, te ärge kartke — ühine maaharimine toob meile ainult kasu. Kõneleja rääkis sellest komsomoli koosolekul!» pistab ka Jugiina oma sõna sekka ja punastab, et ta jutt nii abitult välja kukkus. Kuid isa julgustab teda pilguga. «Ivtšanka külas töötavad inimesed hästi, ei jõua oma elu ära kiita.»

«Oled oma vanuse kohta liiga tark! Lähed mehele, siis astu kas või kommuuni!» katkestab Mariika teda kurjalt ja läheb teisele tarepoolele.

«Ahaa, tähendab, et hakkame üheskoos ema kolitama,» naeratab Ivan Timofijevitš. «Ainult et ega ta meil nii väga leplik olegi. Tulipea, muud midagi. Aga Ivtšanka kohta ütlesid sa tõtt. Inimesed on seal uue moodi, ühes meeles elama hakanud. Maakorraldustööd viisid nad läbi. Nüüd aitab neid agronoom. Ei meile viljasaak nende oma vastu saa.»

Ivan sirutas käe värske ajalehe järele. Tema pahelikud sõrmed avasid ettevaatlikult suure, juba tolmuga kattunud paberi. Ajaleht on Ivan Timofijevitšile pidulikult sündmuseks. See mitte ainult ei ühenda teda kogu maailmaga, vaid tõstab teda kõrgemale igapäevase

ist muredest ning avab uued teed, mille poole ta juba ammugi kõigest südamest on püüdnud. Isegi läbiloetud ajalehed ei kaota tema silmis oma väärtust — ta suhtub nendesse hoole ja armastusega ning peidab nad Mariika väledate käte eest kaugele kõrvale.

«Miks Sofia sinu juures käis?» meenutas isa, silmadega üle noorte lehekülje libisedes.

«Läheme temaga koos rajoonikomiteesse.»

«Rajoonikomiteesse?»

«Komsomolipileteid vastu võtma,» ütles Jugiina varjatud uhkusega.

Isa tõusis laua tagant.

«Ohoo! Head teed sulle, tütreke!» ütles ta pidulikult. Ta suudles Jugiina pead tugevate pakatanud huultega ja lisas: «Ela... ela nii väarikalt, et peale vanemate ka teised sinu üle uhkust tunneksid!»

«Pänan!» Jugiina vaatas isale säravate silmadega otsa ja surus oma rinna vastu tema rasket, tööst parkunud kätt, sooja nagu päikesepaisteline õhtune nurm, mis lõhnab küpse vilja järgi. Jugiina tundis isegi läbi pluusi südame all isa käe kõva soontevõrku. «Ma teadsin juba ette, et te rõõmustate. Süda on teil säärane... hell...»

«Ei, tütar,» lausus Ivan Timofijevitš mõtlikult. «Sinu isa pole kaugeltki mitte kõigi vastu hell. Ja ta ei tahagi niisugune olla. Selleks pole meil praegu aega. Helled on need vanaeided, kes juba samme teise ilma seavad. Meie aga peame tõelise elu eest veel kulakutega võitlema... Minu süda, et sa seda teaksid, on mõnikord ka kare ja kõva nagu lõuend, mille tööst kurnatud käed on pimedate näljaööde kestel kudunud. Ja hele on ta ka nagu pleegitatud lõuend. Seitsmeteistkümnendast aastast teeb teda ikka heledamaks meie võim.»

Jugiina vaatas pärani silmi isale otsa.

«Mis sa mind vahid? Ei lootnud sääraseid sõnu kuulda? See, tütreke, on puhas tõde. Ja ka sina pead niisama õiglase olema, nagu teid komsomolis õpetatakse. On halb, kui inimeses kõik on hall — süda, mõtted ja pilk. Hall värv on ainult põldvuttidele kohane, inimene aga... No hea küll, mine nüüd pealegi magama...»

«Tuleb välja, et te olete nüüd Svirid Jakovlevitšiga täiesti ühel meelel?»

«Me oleme temaga alati ühel meelel olnud,» vastas isa, mõistes, mida Jugiina küsida tahab. Ja selgitas, esimest korda seda küsimust puudutades: «Sa arvasid õigesti. Mõtlen, tütar, parteisse astuda. Enne paneme maaharimisühistu nii jalule, et poleks häbi inimestele silma vaadata... Siis sõidan koos Svirid Jakovlevitšiga partei rajoonikomiteesse...»

«Kuhu me siis küll ema paneme?» Jugiina silmad tõmbusid kavalalt kissi.

Isa hakkas naerma.

«See pole kerge asi. Peame tingimata naissaadikutega nõu. Ta tuleks mõne laisa ülemuse juurde panna. Seal ta siis kas õpetab teda tööd tegema või tapab oma keelega hoopis ära.»

...Tare oli vaikne. Tumesinine, pilvemägedest tiine öö liibus vastu aknaid.

Ivan hingas ühetasaselt, kuid Mariika pani hirmuga tähele, et ta käed on rinnale ristatud nagu koolnol. Ta lahutas need kähku ega suutnud kaua oma pekslevat südant vaigistada.

Kuu kallas oma kahvatut valgust tuppa ja põrandal hakkasid liikuma aknaraamide mustad varjud. Mariika silmitses magava mehe nägu — see oli nii omane ja isegi unes veidi pilklik. Juba noorukina pani ta Mariika oma naljadega mitu korda nutma ja on ka tänapäev samasugune. Isegi oma «ahaa-st» pole ta loobunud. Aastatega on see sõna temasse üha sügavamaid juuri ajanud, väljendades kord rõõmu, kord mõtlikkust, kord kurbust, kord viha.

Eeskojas krigises riiv ja kolisesid veeämbrid. See oli Jugiina, kes tõi vett ja sulges ööseks ukse. Ema teadis, et praegu peseb tütar leelisega pead, kammib juukseid ja seob need ööseks lahtiselt paelaga kokku.

«Ei Gritsko pühapäeval niisama lihtsalt meile tulnud, ei, kaugeltki mitte!» mõtles Mariika.

Siin on, mille üle rõõmu tunda. Kas see pole küll kõige ilusam noormees, kes ta tütrele silma heidab? Kuid on ka põhjust kurvastamiseks. «Ilu ju patta ei panda, Gritsko on kehvik mis kehvik, pole tal õiget

tarvet. Lähed säärasele mehele, pole siis aega armatseda, võõra teenimine on kurb põli. Tahaks veidi rikkamat väimeest, et tütar ei peaks ei teenijaks ega päevitööks minema, vaid saaks kohe perenaiseks. Temast tuleb tore noorik...»

«Näpus ta, näpus ta!» kõmistas bass õues.

«Armas ta, armas ta!» vastas viiul.

Mis see on? Vilksamisi paistsid sinisesse lõuendisse mahitud hoonete tumedad piirjooned; läbipaistvasse pilve lõikus terav hõbedane adrahõlm; põrandale langetas akende viltune tume raamistik, pennil pistis kukk lähest jõust kirema ja tiibadega vehkima.

«Kas tõesti hakkab varsti koitma?»

Ja uuesti kõmises bass, seekord juba tänaval mõrsja sõbrataride kõrval: «Näpus ta, näpus ta!» Mariika aga lisaks joobnut ning väimehel tuli teda käealt toetada...

«Oh häda, kes siis mu väimees on? Vaat kus lugu!» hakkas Mariika ja ärkas. «Ei jõudnud teda õieti nähagi. Kui kui vaatad, pöörab, kavalpea, oma näo kõrvale ja naerab su üle...»

Ka Jugiina ei saanud kaua sõba silmale. Soojad märjad juuksepalnikud olid õlgadel laiali nagu rahutute laste sülem. Nüüd ootas ta pühapäeva rõõmsa elamisuga ja kujutles, kuidas ta pärast lõunat hakkab end ehtima, imetleb ennast peeglist ja vaatab aknast välja kas sõbratarid tulevad talle järele? Ta kõrvus kottas pillimäng ja kahisesid tütarlaste seelikud. Jälle meenutas Grits teda vanemate sõbrataride kadeduseks tantsuringis.

«Olen siis mina süüdi, et tantsin teistest paremini?» ja Jugiina naeratab, tabanud ennast mõttelt, et ta ka ise säärast seletust ei usu. «Ei maksa Ševtšik* pillimeestele ainuüksi mu kergete tantsujalgade eest.»

Oi, vaat-vaat, oi, vaat-vaat!

Kingsepal läks keerdu traat...

meenutas ta lastelaulu ja hakkas hääletult naerma, kuttledes, kuidas Gritsko, jäme põll ees, istub väikesel

* Kingsepp (ukraina k.).

kumeral kingsepajäril ja paneb mustade, pigitraadi viirudest kirjude sõrmedega harjast traadi otsa, harjas aga on habras ja läheb katki. Gritsko närib viha pärast peaaegu rusikaid.

Muusika mängib, Gritsko aga, saapaliist käes ja pigitraat hambus, kukub tantsima ning vihaselt laulma:

«Oi, vaat-vaat, oi, vaat-vaat,
kingsepal läks keerdu traat!»

«Miks ta küll pühapäeval meile tuli? Miks, miks? Tahtsid viina võtta ja astusid selleks sisse.»

Ta teadis, et petab ennast, kuid ta tahtis oma visa oletuse peita sügavamale, katta selle teistega, et sel oleks rõõmsam ja raskem üles kerkida. Kuid oletus ajas ikka enese üles, raputas teised mõtted maha, nii nagu rohi raputab kaste, ja häälitsetes: «Mina aga tean, miks...»

«Mitte midagi sa ei tea,» pahandab Jugiina. «On siia külas vähe minust ilusamaid tüdrukuid?»

Ja Jugiina hakkab mõttes oma sõbratare vaagima. «Näiteks Sofia Kušnir — Safroni teenijatüdruk, mille poolest ta ilus ei ole? Ainult et väikest kasvu ja liiga tõmmu. Või Ljudja Vitrenko. Tumedad juuksed ja sinised silmad, sihvakas. Ainult liiga uhke, kõnnib ringi nii, nagu maksaks iga tema samm kulda. Või Kilina Prokoptšuk...» Kuid siin hakkab tal häbi. «Mis see siia nüüd õieti on? Tuli äkki pähe sõbratare arvustama hakata, nagu oleksin ma ise tõepoolest kõige parem? Küll on inetu!» Jugiina isegi punastab häbist.

Ent siiski on meeldiv kuulata külanaiste sosinat: «Tore tütreke on Bondari Mariikal.»

Õo kestab edasi — pehme ja hell, nagu ema käe puudutus lapsepõlves. Jugiinale meenub eilne õhtu teel ja Dmitro pikk tugev kuju. Kuidas ta siis Jugiinat vaatas... Ja kuum laine voogas üle tütarlapse, kui ta meenutas noormehe tugevaid kindlaid käsi, mis teda olid puudutanud.

«Ta pole üldse nii uhke ja metsik, nagu räägitakse.»

Meenusid jutud sellest, kuidas Vartšukid Dmitro olid läbi peksnud.

Kord ketrusõhtul Šuljakovide juures rääkis tüdi Dokia: «Arvasin, et poiss on igavesti jalgadest ilma

Kuid ei, kevadeks hakkas kõndima. Kord tuli õhtul koju, võttis jalad lahti, kõndis mööda taret ja kui kargas alla äkki ahju juurde, et lampi süüdata. Hüppasin voodist välja. Mu pojuke seisab keset tuba, nagu kahvatu nagu haavakänd, ja närib huuli. «Mis sinuga on, Dmitro?» küsin ma. «Ei saa isegi aru. Heitsin saapad ja tallukad jalast, kuid jalas tundusid veel ühed tallukad olevat. Võib-olla see viirastus mulle?» Tegin toa valgeks, temal aga oli nahk kuni pahkluni maha tulnud, vaadates nagu paber põrandal. «Viimane mälestus tuli teha küljest maha,» naljatas Dmitro. «Kuid vaevalt küll saab see südamest.» Ja ta hakkas tükkidena vana nahka maha koorima, selle all aga oli noor roosakas ihu nagu vastanditud.»

Ja tütarlapsele tundus, nagu liiguks ta pea kohal Dmitro vari. Noormehe silmad on süsimustad ja vaadavad nii sügavalt ning karmilt hinge, nagu küsiks: «Kas sa oled? Missugune sa oled?»

«Ei, Grits on sõbralikum, temaga on lihtsam olla, ja kui sa temaga tantsid, siis ei tunne maad jalge all...»

Oi, vaat-vaat, oi, vaat-vaat!
Kingsepal läks keerdu traat...

«Oled vist küll endale liiga teinud.»

Veidi kõhe oli temaga kokku puutuda. Ei teadnudki, kuidas teda kutsuda — kas lihtsalt Dmitroks või Dmitro Timofijevitšiks. «Kõik nad on head: nii Dmitro kui Gritsko ja isegi Varivon. Varivonil on ainult ülemäära terav keel...»

Juba läbi une kuuleb Jugiina, kuidas Grits temalt midagi küsib, tema aga punastab ega oska vastata...

XXVIII

Tütarlapsed tõusid märke.

Vaateväli nende ees muutus otsekohe avaramaks, taevakuppel laiemaks. Seal, kus metsad taevaranna taha kadusid, sähvisid loojangus hõbedased pälgud. Nad puhkesid fantastiliste lillepeenardena, puistasid metsa metslehtedega üle ja too vastas neile maheda helinaga.

Nägematud töökad sepad ruttasid, et tööpäeva lõpuks päikesevalatisest veel lugematuid tähti välja taguda, kuusirpi karastada ja hõbedast kuuteed sepistada, mis iga silmapilk peab tiigile ilmuma.

«Tüdrukud, tüdrukud, vaadake, kui kaunis on ümber-ringi!»

Jugiina peatus, nagu oleks ta seda maastikku kogu tema ilus esimest korda näinud. Tütarlapsele tundus, et terve see avarus — nii põllud, metsad kui ka mägi, millel nad seisid, — hõljub kiikudes kaugusse. Ja see oli arusaadav. Täna oli kogu maailm talle avaramaks ja rikkamaks saanud.

«Niisugune taevast on ka meie tammikus. Ainult madalam,» lausus tasa metsavahi väikesekasyuline mõtlik tütar Vassilina.

Ta vaatas nagu Jugiinagi imetlusega värviküllast loojangut, olles erutatud harjumatu vastutustundest, tööjõust, mille uued seltsimehed täna nendele selgeks tegid.

«Mida te küll nii vaatate, tüdrukud?»

Püsimatu Sofia Kušnir haaras peenikeste päevitunud kätega sõbrataride õlgade ümbert kinni, tõmbas jalad üles ja hakkas kiikuma.

«Oi, kui salalikud! Nägid kavalere, aga ei lausu sõnagi!»

Tegelikult aga silmas tema ise esimesena all orus põlluteel noormehi, kellel olid labidad ja kirved käes. Nende järel hakkas kõrgendiku tagant paistma traktor ja mägi vastas selle mürinale vaevalt märgatava värinaga.

«Tüdrukud, need on ju Komsomolski kommunistlikud noored,» tundis Sofia poisid ära. «Lippame nende juurde.»

«Väike laps oled või?» peatas Vassilina teda karmi pilguga.

«Selles just asi ongi, et ei ole laps!» pahvatas Sofia.

Ta loojangukumast valgustatud tõmmu näoke otsa hiilgas trotsist. Ta armastas õrritada seda häbelikku ja tasakaalukat metsavahitütart, keda ta hüüdis «mamma-tütteks», kuigi tütarlapse ema juba ammu väikesel metsakalmistul puhkas.

«Kas sul häbi ei ole, Sofia?»

«Oota ainult, ma tutvustan sind traktoristiga. Las ta hakkab ohkama ja tähtedest rääkima, siis võib-olla puustast minagi nagu pojeng.»

«Hilivatul!»

«Kui sa niisuguseks sõnakehvaks jääd, siis ei suuda sa oma kallimat kinni pidada — ta lüüakse sult üle, traktoristist juba rääkimata...»

Vassilina nagu kattus heleda punaga, abitult pilgutas ta pikki musti ripsmeid.

«Sofia... noh, ma tõesti ei tea... Kas sul häbi ei ole?»

«Vassilinka, ära pahanda, ega ma seda kurjas mõttes öelnud,» hakkas Sofia tema ümber nurru lööma. «No mis sellest siis on, kui me poistega tuttavaks saame? See on ju esimene komsomolikollektiiv rajoonis. Temaast on ka ajalehes kirjutatud, täna aga kiideti neid rajoonikomitees. Nemad teevad eimillestki imesid. Kotkad! Kas see sind tõesti ei huvita?... No näed nüüd — huvitab. Ja kui ma sind traktoristile mehele panen, siis muutub veel huvitavamaks!»

«Jäta ta rahule,» astus Jugiina lõpuks Vassilina kaitseks välja.

Kivine, vihmast pestud teemosaiik laskus oru hall-sinisesse hämarusse. Noormehed lähenesid. Nad jõudsidki juba tütarlaste juurde.

«Tere, iludused!» hüüdis tõmmu, terve välimusega, sinises spordisärgis poiss.

«Tere õhtust, kui te ainult nalja ei tee!» vastas Sofia julgelt.

«Ha, tüdruk, oled terav, vaata et torkadki.»

«Ja teie olete nüriks läinud? Pärast tööd juhtub seda.» Noormehed hakkasid naerma.

Vassilina sikutas piinlikkust tundes sõbratari käisest.

«Helliseid ma armastan!» Tõmmu poiss välgutas silmi.

«Aitäh armastuse eest. Ta on teil varane nagu lõoke. Arge teda hirmutage — lendab ära, aga veel halvem on, kui hambad hellaks teete: kahju on ikkagi,» teeskles Sofia kaastunnet. «Kas te olete Komsomolskist?»

«Komsomolskist, Komsomolskist,» muigasid poisid. «Aga kust kohast teie olete?»

«Jäi ütle, et te teed ära ei tallaks.»

«Siis sõidame traktoril kohale.»

«See on teine asi.»

«Teist räägiti täna rajoonikomitees. Kiideti,» ütles Jugiina, silmitsedes poisse, kelle nimed olid kuulsaks saanud.

«Teie olite rajoonikomitees? Kas olete kommunistlikud noored?» rõõmustasid noormehed.

«Saagem tuttavaks,» andis väikesekasvuline poiss otsustavalt Jugiinale käe. «Mark Lebedev Volga äärest.»

«Kas te juba kaua meie juures elate?»

«Kahekümne esimesest aastast. Nälja ajal toodi meid siia.»

«Levko Orlenko. Olin enne sulane, nüüd aga olen komsomolikollektiivi esimees,» esitles tõmmu nooruk end Sofiale.

«Sofia Kušnir. Olin teenija enne ja praegugi.»

«Varsti enam ei ole.»

«Kas olete mu elukäigu ennustaja?»

«Olen,» vastas Orlenko kindlalt. «Paari aasta pärast tuletad mu sõnu meelde.»

«See oleks tore,» ohkas tütarlaps. «Kas tulete töölt?»

«Töölt. Teeme soo aiaks, et seal mitte hundimarjad, vaid maasikad punetaksid... Mis asi see teil käes on? Komsomolipilet?»

«Täna saime.»

«Nii võib ta kaduma minna.»

«Ei lähe. Aga kus teie oma hoiate?»

«Südamele lähemal.»

«Meie paneme ka sinna,» vastas Sofia sõbrataride eest.

Kohale jõudis traktor. Sofia võttis Vassilina käest kinni ja vedas ta masina juurde. Kähara juuksetukaga tolmune traktorist hüppas teele ja nagu kasvas selle külge.

«On alles masin!» oli Sofia vaimustatud. «Kas kat- suda tohib?»

«Tohib,» lubas juht suuremeelselt.

«Soe, nagu oleks ta elus... Vassilina, pane käsi külge! Ta näeb sageli unes, et istub traktoril,» selgitas Sofia noormehele.

«Sofia!...»

«Kas tõesti?» huvitus traktorist.

Vassilina punastas kõrvuni ega saanud sõnakestki suust.

«Tõsi, tõsi,» vastas sõbratar tema eest. «Te ajage temaga juttu. Ta teab isegi, mis on radiaator.»

Sofia läks Jugiina juurde, osutades paljutähendava pilguga Vassilinale ja traktoristile.

«Tütarlapsed, kas te ei karda koju minna?»

«Mitte sugugi. Aga kas teil ei ole õudne metsas elada?»

«Oleme harjunud.»

«Hundid ei tule kallale?»

«Juhtub, et vahel hiilivad ligi. Vahel neljajalgsed, aga vahel ka kahejalgsed.»

«Aga kas te hästi elate?»

«Kõigist kõige paremini, neiukenne. Alguses oli raske, kui meil metsas veel peavarju ei olnud. Magasime siis maa peal, katsime ennast taevatelgiga, huntide eest kaitsesime lõkketuledega. Pole viga, seadsime end sisse. Valitsus abistas. Tulge meile külla, vaadake, mis me teinud oleme.»

«Aitüma, küll me tuleme.»

«Tervitage Samoilo Polištšukki. Kavatsime tema juurde reidi teha. Tuleme vaatama, kuidas te töötate.»

«Olge lahked!»

«Räägitakse, et viljanormi tasumise poolest ei ole teie külla esimeste hulgas?»

«Aga mitte ka viimaste seas...»

«Elage nüüd väarikalt!» Orlenko surus soojalt Jugiina kätt ja tütarlaps märkas noore esimehe hääles isalikku hoolitsust.

«Vassilina aga pole oma traktoristiga veel kudrutamist jätnudki. Istus koguni rooli taha. Vaat kus tal- le!» sosistas Sofia sõbratarile.

Ja noored läksid hämaratel teedel koju, viies südamega kaasa lootuste helisevat muusikat.

Bel ajal oli kuu oruhällide kohale oma kuldsed nöörid tõmmanud, metsa oma särava kedrusega läbi põiminud, see aga oli liikuvate varjukallaste vahel nagu voolav jõgi.

«Toredad poisid!» ütles Jugiina mõtlikult, kui tütarlapsed üksi olid jäänud.

«Toredad,» kinnitas Vassilina.

«Eriti traktorist,» haaras Sofia sõnasabast kinni. «Ja toredam veel see, et pani su kohe rooli taha istuma.»

«Sofia!»

«Ehitavad uut elu,» jätkas Jugiina. «Me oleme nendest maha jäänud. Tuleb järele jõuda.»

«Milles me siis neile järele peame jõudma?» pööras Vassilina usalduslikult sõbratari poole.

«Kõiges. Meil on nüüd silmad lahti, saame ise aru, mida me teha suudame. Mina hakkan maaharimisühistus tööle...»

«Mina hakkan isa aitama, et kurjad inimesed meie metsadele kahju ei saaks teha,» ütles Vassilina. «Hakkan metsa istutama... kõige paremaid puid... Jugiina, eks see ole ka komsomolitöö?»

«Mina aga uurin välja, kuhu Vartšuk vilja peitis. Kas mäletate, tüdrukud, Lenini sõnu: «Võitlus vilja eest — see on võitlus sotsialismi eest.» Kui aga mu teenistusaeg Vartšuki juures täis saab, astun samuti maaharimisühistusse liikmeks. Kas võtate vastu, Jugiina?» küsis tõsiselt muutunud Sofia.

Teel hakkasid mürisema vankrirattad. Tütarlapsed jäid vaikselt pimedusse vahtima. Nähtavale ilmus sõiduvanker ja sõbratarid jooksid sellele hüüete ning naeruga vastu — vankris istusid Bondar ja Mirošnitšenko.

«Õnnitlen teid komsomolipiletite saamise puhul!» teritas tütarlapse Svirid Jakovlevitš. «Olge oma kõrge nimetuse väärilised. Kasvage julgeteks, õiglasteks ja kaunisteks inimesteks!»

«Aitäh! Kuhu te nüüd vastu ööd sõidate?»

«Sõitsime teile järele, ööhulkurid.»

«Svirid Jakovlevitš hakkas muret tundma, kus meie tüdrukud on, miks nad nii hiljaks jäävad. Seepärast tulimegi vastu,» selgitas Bondar.

Vanker veeres mööda kuiva, puujuurtega põimitud teed.

Tee ääres vilksatasid puud; padrikus vaheldus valgus varjuga.

«Kas laulame, tüdrukud?» tegi Mirošnitšenko ettepaneku.

«Laulame, Svirid Jakovlevitš!» vastas Vassilina kohe. Ei kandnud ta ilmaaegu oma imeilusa hääle pärast «metsaööbiku» nime. Tema laul pani karge õhtuse õhu laulutama. Nooruslik tuhin võttis laulu tiibadele ja kandis metsa, meeste madalad hääled vastasid sellele nagu kaja.

XXIX

«Häaletan Ivan Timofijevitši poolt!» hüüdis juba üksteisest juurest lühikest kasvu laiaõlaline Stepan Kušnir.

Ta astus laua juurde ja hakkas presiidiumile tähelepanu pööramata kõva häälega ning veendunult rääkima:

«Kes meist ei tunneks seltsimees Bondari? Tunneme teda meie ja tunnevad ka kommunistlikud noored.» Ta tõusis kivistarvule ja laskis pilgu üle klubinurgas istuvate noorte käia. «Imperialistlikus sõjas lõi ta sakslasi, kodusõjas võitles valgete lurjuste vastu. Ta mõistab kogu meie elu uut moodi. Võtan ühe lihtsa näite — puhapildid. Kui äge tema Mariika ka ei olnud, kuid kambris pole neil enam ühtki ikooni näha, mitte sinustki! Tõsi,» Stepani silmad sädelesid naerust, «selles osas aitasin ka mina Ivan Timofijevitši. Läksin ükskord enne pühi tema poole...»

«Jäta, Stepan!» palus Ivan Timofijevitš presiidiumist. «Inimesele anti sõna — las räägib,» kostis kellegi pilkav hää.

«Õigus, seltsimehed! Bondar ei lase mind kunagi juttu lõpetada. On harjunud, et temaga sõbrad oleme. Hurub minu initsiatiivi maha.»

«Küll nüüd pani sõnakese hakkama!»

«Aga kuidas teisiti! Keeran mahorkat ajalehte alles alla, kui olen selle läbi lugenud. Sina aga, Polikarp, suitsetad kohe ära... Nojah... Niisiis kodus on neil sihuksed lood, et ära parem nägu näitagi. «Ei anna ma sulle enam süüa! Ei ole sul minuga enam elu, jumalalagajal!» ütleb Mariika talle, ise aga punub kambrist välja...»

«Jäta juba, Stepan, palun sind!»

«Ehee, küll ma sulle jätan! Seltsimees esimees, kut-
suge presiidiumi liige seltsimees Bondar korrale!...
Lugu oli niisugune... Mariika võttis pühade eel ikoon-
id maha, võõpas seinad valgeks, aga enne kui ta jõudis
uuesti oma habemikud üles riputada, otsustas Ivan
Timofijevitš kähku tuba portreede ja piltidega kaunis-
tada. Noh, läski siis peremehe ja perenaise vahel kõ-
vaks nägelemiseks. Kui mind poleks olnud, siis oleks
potihargid platsi võetud... Mariika jooksis tarest välja,
Ivan aga tegi akna lahti, läks ikoonidevirna juurde ja
ütles: «Niikuinii keeb eit mõni aeg edasi, siis parem
viskame ikoonid kohe välja. Las siis karjub end juba
lõpuni tühjaks.» Mina aga ütlesin talle: «Tola...»

«Stepan!» oigas Bondar.

«Noh, mis sa kibeled?» pahandas Kušnir. «Kõik tea-
vad, et sa tark mees oled. Siis, tõsi küll, oli säärane
juhus... «Veidrik!» ütlen talle. «Sa võta ikka enne
klaasid välja, majapidamises läheb seda tarvis. Piltide
ja raamidega aga, ütlen talle, prae endale munarooga,
Mariika ju sulle süüa ei andnud...»

«Muidugi ei andnud.»

«Niimoodi tegimegi. Munaroog suriseb, Mariika aga
lendab tarre nagu maru. Ivan pidi peaaegu pingi alla
pugema, mina aga taipasin, mis teha: teesklesin joob-
nut, kukkusin kiruma. Naine arvas tõepoolest, et oleme
seltsis pool pudelit viina kinni pistnud. Pani oigama,
haaras peast kinni — ja andis jalgadele valu! Isegi
munarooga ei maitsnud!»

«Sa jutusta parem toonekurgedest,» heitis Ivan Timo-
fijevitš talle vihaselt.

«Seda teavad juba kõik,» ütles Kušnir rahulolema-
tult ja lõi käega. Nähtavasti viis vahelehuue ta tujust
välja ja ta lõpetas ootamatult ruttu monotoonisel häälel:
«Paremat esimeest kui Ivan Timofijevitš Bondar pole
maaharimisühistule võimalik leida. See inimene seisab
rinnaga meie kehvikuõiguste eest.»

Kušnir astus poodiumilt alla ja surus enese esimeses
reas seisjate vahele. Elav ja tähelepanelik, kuulis ta
kohe, kuidas keegi tagapool naeris ja toonekurgedest
jutustas. Stepan pöördus ümber ja hakkas sünge pil-
guga otsima, kes seal naljatab.

Armastades lõbusat sõna ja osates seda õigel kohal
sarvitada, ei võinud Kušnir siiski kannatada, kui keegi
talle seda ammuaegset lugu meenutas.

Lapseas oli ta kunagi olnud tööpoisiks Pilipp
Danko, erakordselt jumalakartliku ja osava külakurnaja
juures. Nälja-aasta kevadel märkas peremees, et poiss
nurrab oma leivaviiluka kaheks ja peidab teise poole
taskusse.

«Kellele sa, karjalaps, selle leiva viid?»

«Emale.»

«Kes sind seda teha lubas?»

«Ta on mul nälja käes paiste läinud.»

«Kõõ kohe ära!» Maruvihane kulak võttis tal leiva
taskust välja. «Mina ei suuda kuidagi taibata, miks
sa, mait, hobuste taga vaevalt jalgu järel veab, tema
aga, raibe, toidab veel teisi inimesi minu söögiga!»

Pärast seda hakkas peremees tööpoissi laua taha ja
mitte enam ukسلävele sööma panema ning jälgis, et see
kõik, mis talle on määratud, ära sööks.

Stepani ema, haige, jõevirvendusena heledate piina-
tud silmadega naine, hingitses armetus leseubrikus
vaikalt oma viimaseid tunde. Ja kuidas ka taibukas
poiss ei püüdnud, siiski ei suutnud talle midagi han-
tida.

Lõpuks tärkas tal peas kaval mõte, kuid see polnud
shutu.

Igal kevadel kasvatas Danko üles suure hulga hane-
poegi. Vanamees armastas suvehommikutel Bugi äärde
kämpida ja oma lopsakat habet silitades vaadata, kui-
das tema haned nagu kaagutavad valged saarekesed
mõnda jõge ujusid. Sügisel toitis ta linde pudru ning
kõrreka pähklitega ja alles jõulu eel, kui hinnad tõusid,
võttis nad linna turule.

Et kuidagi ema aidata, otsustas Stepan hanemunad
andada toonekure omadega. Talus ei pannud seda
keegi tähele. Ja milline oli küll Danko imestus, kui ta
kord haudekastide ees istudes ja rõõmsalt munakoorte
purunemist ning sealt seest kostvat piiksumist kuulates
nägi, kuidas õrna hanepojukese asemel tõusis haudepesa
kohale pikajalgne, pika nokaga toonekureke! Jalga üles
mõttes hüples ta, märg ning õudsalt kõhn, rahutu hane-

mammi ees ja hakkas siis mööda taret ebakindlalt edasi minema.

Peremees taipas kohe, kelle vigurid need on, ja rutatas raevukalt, kepp käes, sulast otsima, kuid sel ajal oli Stepan enese juba teise külasse tööle kaubelnud.

Hiljem, revolutsiooni ajal, kui Kušnir oma endise peremehe maad jagas, oli see tema ees peaaegu põlvili.

«Kas tõesti tõuseb su käsi minu omanduse vastu? Päästsin ju su ema surmast!...»

Koosoleku lõpetas Svirid Jakovlevitš. Uuest elust kõneldes erutus ta endale märkamatuks ja tema sõnad leidsid kuulajate südames vastukaja, eriti noorte juures.

«Milles seisab meie tulevik, seltsimehed? Ainult kollektiivis. See on ainuõige tee, mis on meile kätte näidatud meie suure õpetaja Lenini poolt. Olgu igaühel igaveseks meeles Vladimir Iljitši sõnad: «Kui me jääme ka edaspidi vanaviisi väikemajanditesse istuma, kuigi vabal maal vabade kodanikena, siis ähvardab meid ikkagi möödapääsematu häving...» Meie aga ei ole põdurakesed, me ei taha hukkuda. Me kasvame nii, et luud krudisevad. Kasvame vaenlaste kiuste... Võtame kas või kommunistliku noore Sofia Kušniri. Küsige temalt, kas ta tahab kogu oma eluajaks Vartšuki teenijatüdrukaks jääda, nagu ta oma lapsepõlve ja nooruse ära rikkus? Ei taha!

Mäletan, tungisime kord petljuuralastele peale. Varasel talvel oli meil vaja üle Bugi minna, et vaenlast ootamatult rünnata. Jõgi oli jääkaane peale tõmmanud, noor jää paindus nagu paber. Isegi roomates oli raske edasi liikuda. Me leppisime kokku, et kes sisse kukub, see rabeleb ise vaikselt välja või upub — päästa ei saa niikuinii... Roomasime öösel ja kuulsime, kuidas kord siin, kord seal jää ragises ja vesi mulksus. Aga oleks kas või ükski meist sõna lausunud! Vaikides vajusid meie vennad põhja. Pärast seda ei jätnud me petljuuralastest märga kohtagi järele. Kas meie omad tõesti tookord seepärast hukkusid, et nüüd nende lapsed kulakute juures palgatöölistena vireleksid? Mitte seepärast, seltsimehed! Vaid seepärast, et nii Bugi kohal kui ka kõikjal meie õnn õitseks. Et noorte aedade keskel uued

majad kerkiksid, et need õhtuti elektrivalguses säraksid, et meie lapsed ülikoolides õpiksid, komandörideks ja teadlasteks saaksid, et selline noormees nagu Varivan Otšeret mitte kulakutele, vaid enesele kuldset vilja kasvataks, et ta riiki valitseks. Tee meie õnne juurde läheb ainult kollektiivse töö kaudu.»

Parast koosolekut valgusid noored väljakule. Kuskilt otseselt maa alt ilmusid pillimehed ja kohe alustas viiul hoogsat ning lõbusat lugu, kutsudes tantsule.

Mirošnitšenko vaatas poiste ja tüdrukute rõõmsat summa ning mõtles oma lastest, kelle bandiidid olid juba lasknud. «Minugi Nastjake oleks praegu juba juba vanune olnud.»

«Kui läheksime õige Ivtšankasse,» ütles Mirošnitšenko Bondarile. «Tasuks vaadata, kuidas nende maaharimisühistu töötab. Nende kogemused oleksid meile kasulikud.»

«Mis seal's ikka, lähme.»

Svirid Jakovlevitš laskis veel kord oma mõtliku pilgu üle väljaku käia, naeratas tantsivale Sofia Kušnirile ja hakkas Bondari kõrval edasi astuma.

Naolena ületas paat Bugi kääru ja lõi nina täpselt teerajasse, mis katkes otse vee ääres. Hanipajude tagant silitas parajasti välja kooritud pajuviitsu täislaaditud vaevanker.

«Hea mees,» pöördus Bondar hobusemehe poole, «kust, kus elab teie ühistu esimees?»

Elatanud hobusemees, loomult nähtavasti juurdleja ja mõtiskleja, silmitses tükk aega tähelepanelikult võõraid, kohendas koormasidet, keris ohjad peremehelikult raknepuule ja küsis:

«Missugust esimeest te otsite?»

«Maaharimisühistu esimeest.»

«Ühistu, siis ühistu, ainult missuguse ühistu? Meil on neid tervelt kolm.»

«Kuidas kolm?»

«Üks lihtsalt. Kolm ühistut ja kolm esimeest. Igal ühistul oma esimees. Alles paar päeva tagasi tõi oma ühistule rajoonist põhikirja. Kinnitatud põhikirja. Anti ka juba hobused. Pole viga, ilusad loomad... Nõndaks siis, missuguse esimehe juurde te tahate minna?»

«Kes teil nüüd need esimehed on?»
«Petro Savtšenko, Ivan Ištšuk ja Danilo Samoiljuk.»
«Samoiljuk?» sai Mirošnitšenko rõõmsaks. «Partisan?»

«Partisan.» Hobusemehe hääl muutus kohe.

«Tema juurde meid saadagi.»

«Mjah,» venitas hobusemees ebakindlalt ja pöördus demonstratiivselt külalistest kõrvale.

Need vahetasid pilgu ja hakkasid ka vaikides koorma järel liikuma.

«Ärge minge selle Samoiljuki juurde,» hakkas hobusemees lõpuks rääkima. «Ta tegi midagi niisugust... et isegi minu perekonnas on nüüd pahandus.»

«Mida ta võis siis teha?» muutus Mirošnitšenko rahutuks. Ta tundis Samoiljuki kui head partisini ning bolševikku.

«Mida ta võis teha? Viis otse meie nina alt traktori ära!»

«Endale?»

«Muidugi mõista, et mitte meile, vaid oma ühistule. Mulle on sellest ainult pahandusi. Minu poeg Mikola õppis traktoristiks. Nüüd aga kiskus Samoiljuk traktori endale. Arusaadav, kuhu läheb traktor, sinna läheb ka traktorist. Ja nüüd tuli välja, et mina olen ühes maa-harimisühistus, poeg aga teises. Ma räägin talle, et tulgu meie juurde üle, et mis töö see on, kui üks perekond on kahes organisatsioonis. Tema aga vastab mulle: «Kuidas ma tulen, kui teil pole traktoritki? Ma olen ju nüüd tehniline intelligent. Tulge teie meie juurde.» Aga kuidas ma saan üle minna, kui meie ühistu on ühes, Samoiljuk aga teises küla otsas. Niiviisi kulutad kõik saapad läbi. Milleks oli Samoiljukil vaja traktorit just enesele kiskuda? Kas siis see traktor oleks meid seganud või? Seda enam, et ka traktorist on meil omast käest...»

Mirošnitšenko ei suutnud naeru pidada.

«Aga kus ta siis ise elab?»

«Minu Mikola või?» Hobusemees sai suurepäraselt aru, et temalt küsitakse Samoiljuki kohta, kuid ta tahis siiski mehi teelt eksitada. «Mitte väga kaugel. Ainult et teda pole kodus. Jäandab aina masinatega: kord künnab, kord peksab vilja, kord näitab kino.»

«Ei! Ma küsin, kus Samoiljuk elab?»

«Samoiljuk?» kehtas hobusemees õlgu. «Minge paremat kätt mööda kirssidega äärestatud tänavat, siis meie väimehest mööda, siis keerake orgu, sealt üle silla...»

Ta seletas nii pikalt ja segaselt, et Bondar ja Mirošnitšenko mõistsid: neil tuleb juba külas küsida teed esimehe juurde, kes nii ettevaatamatult on rikkunud naabri perekonnarahu.

XXX

Jugliina avas käsikambri ukse, et veel soe pearätt lasta otra riputada, ja otsekui tardus kõrge tünni kõrvale paigale.

Seina tagant kostsid summutatult isa pilkavad sõnad: «H-he-hee! Kruus on vee järele käimise selgeks saanud...»

Jugliina mõistis kohe, et jutt on Gritskost, ja tundes ära punastavat, surus silma vastu väikest lõhet kahe palgi vahel. Grigori tuli üle tänava otse nende maja poole.

«Tore poiss... ainult vaene... Vaat kui oleks...» kõlas seina tagant ema hääl.

«Mis siis sellest, et vaene? Kas meie oleme rikkad?» vaidles Jugliina mõttes emale vastu, pööramata külalist silmi.

Madalakasvuline, kuid tugev Gritsko astus aeglaselt sammul, kõigutades veidi oma ümaraid õlgu. Laineline juuksetukk langes musta tiivana mütsi alt tõmmule laubale. Valge särk oli sinistesse kalifeepükstesse topitud.

«Mu riided jäid ju kirstu peale laokile,» meenus Jugliinale.

Ta tormas tuppa ja hakkas korda looma, ning kuigi seal oli juba selletagi puhas, pistis ikkagi oma nina nurga; viht käis veel kord üle põrandale ja jäi hõlpsalt kurekesena ahju kõrvale valvele. Õues hakkasid sadanud kostma ja karvane müts möödus aknast. Tatarlapse süda hakkas ägedasti pekslema nagu talvel püütud linnuke kohmetanud kätes.

«Mida küll näppu võtta? Ukse juures on näotu seista, hakkan aga raamatut lugema, mõtleb veel, et teen seda meelega tema pärast...»

Kohmetanud käed värisevad, ja linnuke peksleb, suutmata vangist vabaneda. Grigori aga astus juba eeskotta. Jugiina jäigi keset tuba seisma, vaadates hirmuga uksele, mis iga hetk pidi avanema.

Külaline aga läks tare teisele poolele vanemate juurde ja tütarlaps hingas kergendatult. Seina taga hakati veel vaiksemalt rääkima. Aeg venis lõppematu lõngana. Väljas pimenes, kartlikud varjud pikenesid, Jugiina ei kuulnudki õieti, kuidas uks avanes ja vanemad koos Grigoriga sisse tulid. Ema ruttas kohe sahvrisse toidu järele, isa tõi kirsiviina. Külaline pani salaja suupistekausi kõrvale pudeli ja pühkis laua all käel, nagu tunduks neil veel Fedora sõrmede kleepuvat puudutust.

Kui Gritsko lese juurde viina järele läks, puudutas see vööruses ust avades nagu juhuslikult rinnaga tema õlga — valas ta nagu kuuma veega üle. «Tule ikka vahel, Gritsko!»

«Langeb ise kaela. Kuid ilus on see lesk siiski!...»

Gritsko silmitses Jugiinat pika pilguga. Neiu ei vaadanud sel hetkel tema poole, kuid Gritsko pilku tundes lükkas juukseloki kõrva taha ja punastas. Nende silmad kohtusid alles mõne minuti pärast, kui mõlemad laua tagant püsti tõusid ja viinaklaase kokku löid, ühes klaasis valge, teises punane viin.

«Miks sa punastad? Ma ei tee ju sulle midagi halba. Näed isegi, et sa mulle meeldid,» ütles Gritsko pilk.

Isegi sel hetkel ei osanud Gritsko öelda, kas ta Jugiinat armastab, kuid oli siiski hea vaadata tema sinistesse silmadesse, näha punasejumelist nägu ning langetatud pead. Tundus, nagu hõnguks temast augustikuu antoonovkate lõhna.

Klaas punase kirsiviinaga värises tütarlapse käes, silmad aga palusid: «Ära ometi vaata nii! Ema jälgib iga meie liigutust, tema eest ei saa midagi varjata.»

Gritsko mõistis ja hakkas naeratades Ivan Timofjevitšiga vestlema ega unustanud perenaist hea toidu eest kiitmast.

Mariika ajas huuled torru.

«Sel korral ei läinud märki — Jugiina tegi süüa.» «Nii et ta oskab teil isegi borši keeta?» heitis külaline tütarlapsele pilgu ja hakkas naerma.

«Ja veel missugust!» kiitis ema. «Oleks ainult vürtse lisada!»

«Kui!» palus tütarlaps.

Akki süttisid Jugiina silmis kelmikad sädemed ja ta naas kavalalt kissitades:

«Ärgo kuulake teda! Meil on säärane ahi, mis ise küpsatab ja keedab. Peaasi ainult, et jõuad potid sisse lükata.»

«Kuidas mulle säärane ahi ära kuluks! Terve päev ei läheks ta juurest eemale,» vastas Gritsko klaasi tõstes vaimustunult.

«Päeval keedaksid, öösel aga magaksid ahju peal ja süksid peremees üle terve küla,» ütles Ivan, liigutas oma vurrunutte ja ta mürisev naer täitis toa.

«Ei sul ka piinlik ei ole, vanamees!» vangutas Mariika väarikalt pead.

Talle ei andnud rahu üks sügavale juurdunud mõte.

«Tore poiss, tore poiss, häbi oleks seda salata, ainult vaene, vaene on ta! Tahaks tütrekese jõukale poisile anda!» Ja ta pilk jäi peatuma tütre julgemaks muutunud näol, meenutades oma tüdrukupõlve ja pisaraid hõltsaki mõisas. «Kui nii on määratud, olgu siis peagi... Ainult et põld on väikesevõitu ja loomi ka ei ole...»

Jäänud videvikus Jugiinaga üksi, hakkas külaline millegipärast mütsi otsima ega leidnud seda kuidagi, pärast mudis mütsi kaua veel käes, pani lõpuks uuesti pingile, lähenes otsustavalt tütarlapsele, asetas käe tema õlale ja tõmbas ta enda ligi. Viimane ei pannud vastu, kuid ei vaadanud poisile otsa, seisis ainult sügavas mõttes, vaikne ja alandlik. Kohmetades ütles Gritsko mõtlematult esimese lause, mis talle pähe tuli:

«Ma suudlen sind jumalagajätkuks.»

«Miks?» küsis Jugiina, vaatas talle uduseks muutunud silmadega otsa ja langetas uuesti pea.

See küsimus viis poisi lõplikult segadusse. Kui ta ühelt öelnud: «Pole vaja», «Ei taha», lükanud ta käed

eemale — ühesõnaga, käitunud nii, nagu sellistel puhkudel tehakse, poleks Gritsko imestanud. Tema aga — säh sulle: «Miks?»

Vaikus astus kutsumata külalisena tarre ja istus nende kõrvale. Gritsko murdis pead, et tuletada meelde mõnda sobivat sõna. Ja tundis oma sõrmede all millegi korrapäraseid lööke. «See on ju tema süda, mis taob!» mõistis ta.

Mõelda ainult — esimest korda Gritsko elus lööb tema käe all tütarlapse süda. Grigorit valdas võõras, erutav tunne, ja ennast mitte valitsedes põimis ta sõrmed Jugiina pika patsi ümber, kummardus tütarlapse imestunud näo kohale ja puudutas kuivanud huultega oskamatult nagu poolpõiki tema alahuult ning lohukest lõual. Tütarlaps libises tema kaenlast välja ja Gritsko tardus laialisirutatud kätega keset tuba.

Eeskojas kriiksatas uks. Grigori pani mütsi pähe ja astus aralt Jugiina juurde.

«Kas võib sellel pühapäeval tulla?» küsis ta, võttes erutusest uuesti mütsi peast.

«Tulge,» sosistas see vaevalt huuli liigutades ja ulatas vaikselt käe.

XXXI

Lõunaoodet võeti püstijalu. Vana Vartšuk ruttas ülevalminud kaera niitmisega ja sundis Karpot, Varivoni ning Gritskot tagant, vaadates ise hirmuga päikese poole — kas ikka tulevad õhtuks tööga toime?

«Andke pihta, andke pihta! Venivillemid! Nüüd pole enam heinaaeg, häda sunnib tagant,» sõitles Safron viljalõikajaid ja niitis kurjalt — ainult vikat helises kaeblikult kaasa — veel järelejäänud kitsast põllusillu.

Karpo õrritas vikatiga vehkides isa — ajas silmad punge ja suu prunti —, kuid niipea kui see töös peatus, muutus ta ilme jälle kohe alandlikuks.

Noor Vartšuk oli alles eelmisel päeval tagasi jõudnud parandustöödelt — ta tabati ebaseaduslikult niinekoorimiselt — ja nüüd ei rutanud ta vikati vehkimisega las sulased pingutavad, ta ei lase neid silmist.

Ülevalminud kaera niitmine oli raske ja aeganõudev töö. Iidid kord vikatiga ja hakkad uueks kaareks hoogu võtma, kuid maast tõuseb end raputades üles lõikamata jäänud kõrreke ning viibutab ähvardades niitjale justkui inimese sõrmega. Niisiis hõõveldagi verssokiha, püüa vikatiga üksikuid viljapööriseid, mis langetavad kõrrestikule nagu varblased tolmu ja vangutavad uuesti üles tõustes pilkavalt oma halle säbrulisi niitjaid.

Õhtu eel, olles juba veendunud, et kõike on võimatu karistada, sülitas Safron, võttis vikati õlale ja ühmas päike.

«Mäike veel õhtuse kastega ja ärge laiselge.»

Kergekaasvuline, vimmas ja pikajalgne, hakkas ta mõnda piiripeenart minema, tema järel aga lonkis kuuksa koerana vari, ja tundus, et vikatiots lõikub otsekohe selle moondunud kitsastesse õlgadesse.

Karpo saatis isa pilkava vaatega ja ütles:

«Kas sina, pojake, niidad ja mina lähen koju, või mina lähen koju ja sina, pojake, niidad?»

Varivon turtsatas. Vana Vartšuk, saades nähtavasti ära, et naerdakse tema üle, pöördus ähvardavalt ümber. Kuid kolm vikatit hakkasid sahisema, kolm niitikut heitsid põllule valgeid jooni, Karpo näole aga ilmus süürase hoolas peremehe-ilme ja tema kõverate jälgade sirklipaar astus nii kiiresti edasi, et Safron lõi kahtlema: kas naer talle mitte lihtsalt ei viirastunud? Kui isa kadus kallaku varju, viskas Karpo vikati maha, raputas kord tulekarvalist juuksetukka laubal ja niitistas.

«Paneme suitsu, nii et ämma suguvõsa kärssab!» Ja nagu eksitusest aru saades lisas ta: «Oh, mu keel kinnistab, mul ei tulnud ettegi, et üks meist tahab ju väimeheks hakata.»

«Kes siis?» imestas Varivon.

«Kuidas kes?» Noor Vartšuk koguni istus maha, lüües endale vastu põlvi.

«Kritsko lebas niidetud viljal ja kissitas umbusklikult.»

«Mis sa, süütu hing, lesid ja vaikid, nagu poleks see sinu, kelle pärast klaase tühjendatakse? Leidsid endale

lõpuks ämma?» ütles Karpo, puurides Ševtšiküt külma pilguga.

See vastas väsinult ja ükskõikselt, et tüütava perepojaga mitte nägelema hakata:

«Leidsin!»

«Kas sa Jugiinaga koidikut vaadanud oled? Tema ju...» pilgutas Karpo paljutähendavalt silma ja ta roosad paksud põsed rappusid naerust.

Grigoril käis värin üle keha, kuid ta vaikis kangekaelselt, näsides magusavõitu kaerakõrt. Süngestus ka Varivon. Keelt peksma on temagi meister. Ainult et sellise tüdruku peale nagu Jugiina, kui ta polekski tema sugulane, on alatu varju heita. Karpo aga irvitas edasi, nagu poleks ta pinevat vaikust märganudki:

«Magusa tüdruku oled välja valinud...»

«Ole vait!» heitis Gritsko hoiatavalt ja tema silmad kitsenesid veelgi.

«Vaata eest või vaata tagant...»

«Pea suu, kas kuuled!» ütles Grigori ja tõusis püsti.

«Kui juba vaadata...» jätkas Karpo, rahul sellega, et suutis vaikselt poisi endast välja viia.

«Suu kinni, lobamokk, kui sa ei taha, et homme sulle hingekella lüüakse!» kisendas raevunud Ševtšik. «Oat-sid mu käed ära ja mõtled, et sellega koos võib ka mu südamesse sülitada?» Ja tõmmanud käed rusikasse, lähenes Karpole.

See hüppas hirmunult niitmata kaera, vaadates imestunud pilguga ühelt sulaselt teisele.

«Mis te nüüd! Kas nalja ei mõista või?»

«Et sa oma naljadega kuradile käiksid! Ütle isale, kui sul südametunnistust jätkub, et ta võtaks meilt kümme kopikat maha selle eest, et me ööni välja ei niitnud. Muidu ehk jääte viimaks veel vaaseks... Lähme, Gritsko!»

Varivon tõstis vikati ja astus ettevaatlikult, et mitte niitmata vilja maha tallata, üle kaare. Tema lai nagu põles pahameelest.

«Mis te teete, poisid? Tulge tagasi!» kutsus noor Var-tšuk segadusse sattudes.

Kuid Ševtšik hammustas ainult huulde, Varivon aga vastas mõlema eest:

«Ma oled harjunud, nagu su isagi, igaühelt viimast välja võtma, võõrasse hinge pugema... Poe parem järele... määrid enese seal ära nagu siga lom-bis.»

«Heetud paljasjalgsed,» pomises Karpo tasa ja viru-las vikati raevuga kõige tihedamasse kaera.

Varivoni terav kõrv aga püüdis need sõnad kinni ja ta hüüdis juba naaberpõllult:

«Pea suu, täimuna! Su ainus lõbu on alati teiste kal-lat narida. Küll sa oma kaela murrad!»

Karpo rapsib kogu kehast kooldudes jonnakalt vika-tiga. Nüüd on tal jõudu ööni niita; vihahetkedel tun-nub ta ennast alati tugevamana, väsimus lendab temastemale nagu suits.

«Kui õrnaks nad on muutunud! Paljastest paljamad, kuid kõrgid nagu ei tea kes!»

Aga ehkki ta ennast igapidi rahustab, pesitseb rin-nas siiski ebameeldiv tunne, mis tekitab ärevust.

«Kae, kui pirtsakad! Mõtlen ometi, kus mul tähtis-lik — Jugiinka! Kõik nad on nagu ühe vitsaga lõõdud. Kas saatat kümme tagasi oleksid päevilised nii rää-kida julgenud? Nüüd ei painuta neid enam kopikaski, ei, ei painuta, liiga kergesti on hakanud kätte tulema: ükskõik kas linnas, sovhoosis või teedetrustis — igal pool on nende jaoks tööd. Et nad kõik kärvaksid! Isale aga ütlen, et palgast maha arvaks. Rääkis, koerapoeg, südametunnistusest. Teed südametunnistuse järgi — avavad silmad pealuust välja. Südametunnistusest rää-givad ainult need, kellel pole punast krossigi taskus. Kui ka neil midagi kukrus kõliseks, küllap nad siis meist laulu laulaksid. Kui õige Gritskolt Jugiina üle ütle ja siis maha jätta!» Karpo muigab poole suuga sel-lise mõeldes, kuidas ta Gritskole soolab. «Küll me veel vaatleme!»

Helge, mahe loojang, kauge tütarlaste laul ja mõte-mine, et tema, Gritsko, läheb täna õhtul Bondaride poole, — kõik see pehmendas solvangut ja lahutas viha.

Varivon läks külasse karjamõisa kaudu, Ševtšik aga hüppas üle pujudest mustendava teeäärse tammi ja las-kus kitsast niisket jalgrada mööda luhale.

Ädalheina sinkjashallil siidil näisid noored leppapõõsad tumeroheliste pallidena, kuiv hobuoblikas aga edvistas oma sarlakpunastes ehetes; teerada tegi kalda ääres järske käänakuid.

Kollaste hundinuiade, kõrkjate ja tarnapadrikute vahel helendas arglikult väike jõgi, kalda ääres roheline, keskel sinine, loojaõngu punaste viirudega. Madalaid, kuivanud võsaga kaetud kaldaid ühendas vana, piksest murtud remmelga moonduv tüvi. Selle hambuline põlenud käänd oli õõnsa puutüvega ainult ühe kiududekeeruga seotud, teisel pool jõge aga kasvav tugevasti vastu maad surutud pehastunud tüvest lõp sakas roheline kroon. Selle alumised oksad lebasid otse maa peal. Siinpool kaldal aga tõrkasid noored võrsed pärjana juurte ümber.

Kui Gritsko jõe äärde jõudis, hüppas teisel kaldal kergelt remmelgatüvele väike neiuke, kes, tõstnud käed kaelkookudena kõrvale, sammus nüüd kõikudes vee kohal.

«Kukud!» hüüdis noormees naerdes.

«Oi!» hüüatas tütarlaps ootamatust hüüdest kohkunud ja hakkas tasakaalu hoidmiseks kätega kiiresti vehkima.

See oli Sofia Kušnir. Gritsko tundis ta alles nüüd ära.

«Uh, kui halb! Oleksin peaaegu vette sumatanud. Küll te oleksite siis tundnud!»

Ta välgutab lõbusalt pruune silmi. Tema väike päevitunud nägu oli ette sirutatud nagu orava koonuke. Uudishimu ja valvsus paistsid välja igast tema liigutusest ja kogu ta ilmest — tõmmust näost kuni tantsisklevate sihvakate jalgadeni.

«Mis ma oleksin siis tundnud?» Gritsko jäi remmelga peajuurele seisma ja tõkestas tee.

«Oleksite siis tundnud!» Sofia vaatas trotsivalt poisile otsa, välgutades kaht väikeste tihedate hammaste poolringi.

Ja samas ohkas ta märkamatuks. Juba ammu unustas ta sellest vaiksest selgesilmalisest noorukist ja kadestas Jugiinat, kuigi see oli ta parim sõbratar.

«Minul poleks sellest midagi olnud, aga sina oleksid

küü seelikusabaga Safronile õhtusöögiks kala püüd-

«Ei ta nende kalade kätte lämbuks! ... Laske mind!»

Sofia seisis otse kaldal. Ta krimpsutas pahaselt nägu, kuid ei suutnud siiski naeratust varjata. Pikkadest peemetest varjutatud silmade kelmikaist sädemeist Gritsko juba taipas, mida tütarlaps tahab talle ütelda. Ta teegi meeldiv teada, et ta oskas Sofia mõtteid lugeda.

«Lõdake ainult, ütlen Jugiinale, kui häbematu te olete!»

«Mis Jugiina siis teeb?»

«Kisub teilt juuksetuka peast, küll siis näete, mis teeb.»

«A, küll teie olete ikka meie juuksetukkades kinni!»

«Teie aga meie seelikutes!»

Sofia hüppas remmelgalt maha ja kukkus kiljatas otse Gritsko käte vahele.

«Noh, oota sa! Nüüd viskan su vette!»

Tütarlaps aga, nõtkes nagu pajuvits, väänas end kordaks ja oli ühe hetkega Gritsko käte vahelt väljas. Ta jäi poisist veidi eemale teerajale seisma ja kohen- das pearätti.

«Kui te mind pulma ei kutsu, räägin Jugiinale kõik ära.»

«Ära karda, kindlasti kutsun, pea ainult suu lukus!» Gritsko pani sõrme huulte.

«Pidage aga sõna!» hakkas tüdruk naerma. Pöördus siis ümber ja pani kitsena kepseldes mööda looklevat jalgada minema, libistades seelikuga üle ädala.

«Kuradi Safron! Teab, keda tööle võtta! Säärasele mehele anna ükskõik mis teha — kõik käib ta käes nagu käikitegu! Tore plika!»

Gritsko vaatas Sofiale järele, keda hämarus üha rohkem neelas.

Hüüd jooksis neiu kõrgele teetammile, hüppas siis pealt käsi laiali lüües alla ja kadus nõkku. Hetke pärast hakkas vaikne nõgu laulma ja puud ümberringi kuul- sid, kuidas tütarlaps noormees pimedal ööl paljajalu enda poole kutsus, et ei plagiseks hobuse kabjarauad,

et ei hakkaks urisema koerad, et ei naksuks põrandad lauad ega kuuleks isa ja ema...

«Isa ja ema sul ju polegi, vaeseke,» mõtles Grigori mööda remmelgat teisele kaldale minnes.

XXXII

Jugiina valmistub klubisse etendusele minema, aga ta ei saa end kuidagi meele järgi riidesse. Kord seob rätiku pähe, kord proovib parga patsidele; tõmbab selga punase seeliku, ent mõtleb samas, et helesinine oleks siiski parem, — ja riietub uuesti ümber ning jookseb kirstu juurest eemale, et juba kümnendat korda peeglisse vahtida. Sealt vaatavad talle vastu kaks kitsastest mustadest kulmukaartest raamitud sinist silma, lokaalid juustest piiratud ümmargune nägu ja väike sirge nina.

«Mis ta küll minus leidis? Nöbinina, jumala eest, nöbinina!»

Ise aga naerab, teades väga hästi, et see pole tõsi.

«Hei, Gritsko, sa hoia karja!»

«Paljaid jalgu viisk ei varja.»

«Hei, Gritsko, sa härgi ajal!»

«Pastlad jalga panna vaja.»

«Pastlad küll on, härgi ainult pole veel kuskil näha... Pole viga! Küll tulevad ka härjad, tulevad!»

Kui ilmub Grits, on Jugiina ikka veel häbelik, üksinda olles aga lobiseb ta lakkamatult, on elevil ja naerab.

Kui toredad päevad on nüüd saabunud! Niidad ja köidad võõral põllul või töötad köögiviljaaias, värsid kuuma käes päevatööl, ise aga mõtled kogu aeg temale ja räägid mõttes temaga. Pärast aga hakkad koos tüdrukutega laulma ja kuuled, kuidas laul veereb kergena üle põldude, lendab niitjateni ja muidugi ka Gritsini. Tütarlapsed aga on nii mahedaks ja heaks muutunud. Ja Jugiinal on nii rõõm kui ka hirm mõelda, et juba sel aastal jätab ta oma sõbrataridega jumalaga, et kevadel laule lauldakse nüüd ilma temata ja tema asemel hakkab keegi teine õnne ennustama. Tema aga paneb jää-

davalt oma neiupärja kirstu, peidab palmikud tanu alla ja seob laialt, naiste kombel, rätiku pähe.

«Miline noorik küll minust peaks saama?»

Silmad hakkavad uljalt särama ja, kaks rätikut käes, jookseb ta uuesti peegli juurde. Ühe keerab ja seob ta silmevaatlikult tanu asemel ümber pea, teise heidab vahalt sellest üle. Pea muutub suureks. Sellisena tundub näha on harjumata ja naljakas.

«Kui kaua sa mõtled ennast veel ehtida?» hüüab ema järelt. «Ah, kas sa hull oled! Küll on aga tuulepea! Vara, liiga vara veel naisterätikut kanda!» Mariika vangutab etteheitvalt pead.

«Ema!» Jugiina punastab, rebib rätiku peast, jookseb ema juurde, kallistab teda tugevasti ja surub pea tema rinnale.

«Küllalt! Küllalt! Oleksid peaaegu jalust maha löönud! Sinu õnn, et pole head vitsa käepärast!»

«Kas te oleksite mind siis löönud?» Jugiina surub end veel tugevamini ema vastu ja vaatab alt üles ema silma.

«Kindlasti!» vastab Mariika ja ohkab järsku.

«Mis teil on, ema?»

«Ei midagi.»

«No öelge, öelge!»

«Õtlen ju sulle, et pole midagi. Pane rutem riidesse!»

«Öelge!» Jugiina suudleb ema huultele ja vaatab surinalt ta kõhna näkku.

«Vaatan sind — noorus ju kunagi tulevikku pilku ei heida...» Mariika kohendab tütre seelikut: «Ta on ju mõistlik ja ilus poiss, ainult et vaene, liiga vaene. Kui tuleb raske elu, kui talle mehele lähed.»

«Teie jälle oma jutuga, ema.»

«Mitte oma jutuga — ma mõtlen sinu õnnele. Meheleminek pole vihmahoo lõpu äraootamine. Ka armastus muutub kibedaks, kui pead niiskes, külmas tares võõra ketruse kallal sõrmed verele hõõruma ja päeviti viimase jõu välja panema. Sina istud isa selja taga ega tea midagi, mina aga olen oma jao juba ära teinud. Kuni me selle tare jaoks raha kogusime... isegi vaenlasele ei sooviks ma midagi säära. Oleks üritasid kas või taregi. Kui vana kokku langeb, küll siis

tunda saad, kui magus on võõras tarenurgas elada. See pole elu, vaid virelemine. Oleks sind keegi jõukam kosinud — kohe annaksin su ära.»

«Mina aga ei läheks!»

«Küll sa juba läheksid! Jõuga paneksime mehele! Kas sa mõtled, et me sinu pärast vähe oleme vaeva näinud? Hea küll, lähme sööme õhtust, ja aeg on ka klubisse minna.»

«Ma tulen kohe, ema, otsekohe!»

Mariika läheb tare teisele poolele. Jugiina paneb kitaruga rätikud kirstu ja astub peegli juurde juuksed korraldama.

Midagi vilksatas peeglis, kuid Jugiina isegi ei näinud, et see on ta enda nägu. Kõrvus kõlasid veel oma sõnad, süda oli vallatud ärevusest ja huuled sosistasid tahtmatult:

«Gritsko!...»

Tumesinisest taevast langes täheke, välgatas kolme kiirekesega ja kustus siis otse maapinnal.

XXXIII

Taevas oli tähti täis.

Sume varasügisene õhtu ei liigutanud ühtegi lehest. Õunte soe lõhn täitis kahelt poolt lainetena tänava.

Külas süttisid tuled. Oli kuulda, kuidas kägisevad kaevukoogud üksteisega vestlesid, ämbrid vastu raketid kõlisesid ja vesi pladinal üle pangeserva voolas.

Pimedusse mähituna astus Dmitro aeglaselt klubi poole. Paremat kätt, Fedora juures, sulgus paugatades uks ja kaks poissi hakkasid laulu jorutama.

«Vaiksemalt, kotkapojukesed!» kostis paluv naise hääl.

Dmitro tõmbus poistele teed andes kõrvale — need ei märganud enam, kuhu lähevad. Ta krimpsutas vahtikustundest nägu, tajudes tugevat puskarilehka, mis nii ebameeldivalt õhtu lõhnalist vaikust häiris.

«Kaaniksid siis vähemalt kodus, saatananahad!»

Nurga tagant paistsid klubi valgustatud aknad. Klubi uste juures ei vaibunud hetkekski kõnekõmin

platakid hõõgusid sütena, üldises suminas tekkisid ja häjusid naljalaulude katked. Saal oli nii valge, et tuli isegi silmi kissitada. Portreede ja maalide värvid sulasid ühte. Taamal punetas lai, keskelt heledamalt valgustatud eesriie. Lava sügavusest kostis haamrite kõpsimist. Esimestest ridadest noogutas usalduslikult naeratades vastu Gritsko.

Oma koha poole pugedes märkas Dmitro Ševtšiku kõrval Jugiinat ja Mariikat. Tume pahameel tõstis temas pead ega tahtnud kaua vaibuda, kuidas ta ka ei pöödnud endast võitu saada.

«Kas oled kade? Tore seltsimees küll, kes parimat sõpra kadestab! Aga ei, oma südame üle olen ise perepoisi kui tahan, võtan ta nii pihku, et ta ei liigahtagi. Jaa vait, küüled, ja lõpp sellega!»

Ja ta läks ettepoole, pööramata pilku Jugiina õlgadele heidetud mustalt, punaste roosidega rätikult.

«Tere õhtust!» tervitas Dmitro Bondari naist ja tütar.

Ta koht oli sattunud Mariika kõrvale.

«Tervist!» Bondari emand naeratas ainult huultega. «Häe, tütar sunnib veel vanas eas mööda pidusid käima,» ja nagu ennast vabandades vaatas ta Jugiina poole.

«Mis siis sellest, see on ju hea. Pärast tööd pole patt puhata.»

«See on teile, noored, aga meile...» ja lauset lõpetamata väärutas Mariika pead.

Mariikal oli meeldiv hea peremehe kõrval istuda ja ta viis jutu otsekohe majapidamisasjadele. Dmitro vastas tasakaalukalt ega vaadanud kordagi Jugiina poole, kuigi tajus iga selle liigutust ja naeratust.

«Taliviljad külvasin maha. Rukis peaks juba tõusnud olema. Tuleks vaatama minna.»

«Annaks jumal, et meie poole kuu pärastki valmis saaksime. Tuleval nädalal sõidab Ivan rajooni maahari-
misühistu inventari ja hobuste järele. Ei tea veel, kas annavadki.»

Mariika tahtis väga teada, kas Dmitro tema mehe plaane hukka ei mõista. Kuid ei, see lausus ikka ühtevõrri vaikelt ja rahulikult:

«Annavad. Hobusteta talupoegi aitab riik nüüd kõvasti. Oeldi juba, et nüüd on oma valitsus. Tahetakse, et igaüks jalad alla saaks.»

«See'p see on!» kinnitas Mariika.

Ta silmitses noormeest rahuldustundega. Kõik temas meeldis talle: tasakaalukas jutt, uhke kumer nina, päevitunud pikergune nägu, tumeruuged juuksed painduva kõrva kohal ja põlvedele asetatud suured käed. Kui palju on need käed vilja külvanud, kui palju laudu ja kirste teinud... Mariika libistas pilgu üle Gritsko ja Jugiina ning ohkas.

Dmitro aga vaatas uurivalt naise kahvatukollasesse, kortsudest küntud kõhetusse näkku ja jäi mõttesse. On hetki, mil inimene võib eksimatult ära arvata võraid mõtteid, ja Dmitro süda hakkas tugevamini lööma ta mõistis, et mitte Grigori, vaid tema on Bondari emandale rohkem meele järgi.

Gritsko pöördus sõbra poole ja sosistas:

«Vaata, suur ülemus tuleb — see on Petro Kramovoi, rajooni täitevkomitee esimehe asetäitja.»

«Kas seesama, kes ennast lehe kaudu trotskismi süüdi tunnistas?»

«Tema ise. Viidi ringkonnast üle rajooni. Selgus, et on suur süüdlane. Keerutas ja tegi igasuguseid kuradi-tempe.»

«Seda ta võib!» Dmitro meenutas meelepahaga, kuidas ta Vartšuki juures Kramovoiga kohtus.

Portfell kaenla all, trügis tüse heledajuukseline mees prilliklaase välgutades hooletult inimeste vahelt läbi ja istus esimesse ritta. Musta pintsakusse surutud lihav keha vajus sügavale tugitooli. Valgest kraest pressis välja hiline tumepunane kael.

Lavale tuli laiaõlgne jässakas külanõukogu esimees Mirošnitšenko. Ta tõmbas sügavasti hinge; kurd ala-huule all teravnes, piiritledes sirget, vaokesega kergelt kaheks poolitatud lõuga. Svirid Jakovlevitš tõstis aeglaselt käe ja libistas pilgu üle ridade, peatudes hetkeks Dmitrol, ilmselt millegi üle järele mõeldes. Kõnesummin vaikis.

«Seltsimehed!» Esimehe kume bariton kandus kaugel-massegi nurka. «Et kergendada talupoegadel vilja

saamist riigile, lubas rajooni täitevkomitee saata vilja mitte jaama, vaid otse rajoonikeskusse. Kellel aga on kergesordilist kaera «Kuldvihm», see võib seda rajooni põllumajandus-osakonnas vahetada. Ühe puuda eest saab kaks puuda tavalist kaera... Nüüd aga alustab draamaring näidendiga.»

«See on tore!» Dmitro arutles mõttes, kui palju ta võib kaera vahetada.

Grigori kallutas end tema poole:

«Sul veab! Önn tuleb sulle uksest ja aknast sisse, haara ainult kinni.»

«Millest sa seda arvad?»

«Enda õnne inimene ei näe,» mõtles Goritsvit, püüdes kinni Jugiina selge pilgu.

«Aga vaat, kas või kaer. Sul on seda vähem kui tiin, önn aga tuleb välja, et su saak on kahekordseks muutunud.»

«Mia siis ikka, see on mulle suureks abiks.»

«Nüüd on ka hobuseostule kergem mõelda.»

«Kergem,» nõustus Dmitro ja kibutas kulmu: tütar-lapse juuresolekul poleks ta tahtnud majapidamisest rääkida.

Realis kustus valgus, eesriie avanes ja nagu udus hakkasid lavalt liikuma inimesed. Nad avasid suid, varistasid habemeid, kuid millest nad rääkisid, seda ei suutnud Dmitro kuidagi taibata: ta tundis tuska, kui talle hetkeks paistis, nagu oleks Grigori õlg Jugiina alla riivanud. Enda peale pahane, jäi ta üksisilmi lava poole vahtima, et mitte naabrite poole vaadata, kuid kahe pööras pilgu tagasi, sest talle näis, et Gritsko oli siiski tema eest varjanud. Kuid see ainult paistis nii — Gritsko kui ka tütarlaps istusid teineteist puudutamatult ega pööranud pilku lavalt.

Pärast etendust tuli Dmitro juurde Svirid Jakovlevitš.

«Kuidas elad, Dmitro?» küsis ta kumedalt.

«Teadagi kuidas! Meiesuguse elu, nagu mustlane öö, on lihtne — künnä, jahvata ja söö!»

«Lähme, Svirid!» Kramovoi lõi Mirošnitšenkole oma lihava käega õlale ja haigutas suure suuga.

«Kõhe lähme. Saage tuttavaks — Timofi Goritsviti poeg,» naeratas esimees,

«Väga rõõmustav, väga rõõmustav,» ütles Kramovoi ükskõikselt ja ulatas Dmitrole paksu roosa käe.

Viimane hoidis seda ettevaatlikult omas ja laskis lahti, tundes, et ka tema pihk oli niiskeks muutunud. Nad läksid tänavale.

Unise küla kohal helises laul. Mööda maanteed tor-
mas laternatega helgitades auto. Luhalt kostis varsa
katkendlik hirnumine. Kuskil rehetares hakkas unine
kukk tiibadega pekslema, kires mõni aeg kähisevalt ja
lõi siis uuesti, kuid juba rahulikumalt, tiibadega. Kõik
see oli nii lihtne, tavaline ja lähedane.

«Ilus öö!» Mirošnitšenko tõstis pea üles. «Niisugusel
tunnil oleks kõige parem veskis istuda. Veski väriseb
ja nagiseb; tammi kõrval kohiseb vesi ja ohkab veski-
ratas; kuum, nagu pehmeks aurutatud, pudeneb roo-
sakas jahu rennilt alla, kogu ümbruskonnast kokkusõit-
nud veskilised aga arutavad kuni hommikuni uudiseid.
Kus muretseti traktor, kus pandi kino käima, kus asu-
tati maaharimisühistu. Ühe ööga kuuleb rohkem uudi-
seid kui varem terve aastaga... Veskis on nüüd tore!»

Kramovoi puhkes sunnitult naerma.

«Pagan teab, miks see talupoja loomus küll nii idüll-
line on! Partisan, parteilane, külanõukogu esimees,
rajoonikomitee liige, aga kuidagi ei harju suurte mas-
taapidega ära. Ei, küla jääb ikka külaks, kuidas sa teda
ka ümber ei kujunda. See on ebaus, piiripeenarde ja
reaktsiooniliste ideede taimelava...»

Kramovoi jutt voolas enesekindlalt ja ladusalt.

«Oskab aga vadrata,» mõtles Dmitro ebasõbralikult
ja vaatas lootusega Svirid Jakovlevitšile.

«Algas segadus,» vastas see millelegi mõeldes aegla-
selt.

«Seal ongi su segadus!» naeratas külaline põlglikult.
«Sa heida oma roosad prillid kõrvale ja vaata kord
küla. Mis see on? Stiihia! Ja seda sa ümber ei ku-
junda.»

«See ei ole kaasaegse küla määratlus, vaid ülbe sülje-
lärts meie pihta!» vihastas Mirošnitšenko.

«Sa vihasad, Jupiter, järelikult pole sul õigus!»

«See'p see on, et oled oma Jupiteriga ühe müta
all!»

«Tahad öelda, et see pole tõsi?»

«Määrast «tõde» pasundasid meile tüütuseni menše-
vikiud juba enne tuhande üheksasaja viiendat aastat.
Tahad öelda, et see pole tõsi?»

«Hoh, tead,» ägestus solvunud Kramovoi. «Mina sinu
asemel ei laskuks säärase analoogiateni. Analooiad
on kahtlane kraam.»

«Ja kuidas veel!» nõustus Mirošnitšenko. «Eriti just
sügis, kui nad kellelegi kahjuks tulevad.»

Kramovoi vaikis.

Kooperatiivi kõrval kostsid valjud hääled, puristasid
hobused, krigises vanker.

«Oh kui sandid inimesed te olete! Säärastel maitse-
dei paistetak maks üles,» rääkis Karpo Vartšuk kelle-
legi vihaselt, sõnadest läkastades, nagu oleks tal kont
kurgus.

«Vaata, et ta sul endal üles ei paisteta! Rikkal paiste-
tak maks alati nagu sägal. Et teie isu ka kunagi täis ei
saaks.»

Dmitro tundis ära vana mesiniku Marko Grigorovitš
hääle, kes elas üksildasena metsas läbipääsematu
terodiatse ääres.

Mirošnitšenko, Kramovoi ja Goritsvit läksid vankri
juurde, mis oli siledaid saaretüvesid täis laotud.

«Kukkus lõpuks sisse!» Svirid Jakovlevitš peatas
hobused.

«Kukkusin!» hüüdis Karpo endist tooni muutes ja
hakkas naerma. «Kõige naha ja karvadega. Ei oleks
arvanud, et vana inimene nii osav on. Ah-ti-vist! Met-
savahid ei tabanud, aga see...»

«Su isa ostis metsavahid ära, sellepärast nad sind
ei taba,» tähendas Sinitsa. Ta habe helendas pime-
duses.

«Kas te nägite, kui ta nad ära ostis? Ma varastasin
asult, äraostmist pole olnud.» Ning ta hakkas kuivalt
ja katkendlikult naerma. «Koostage akt ja trahvige.
Vahid on nüüd teie, küür — meie.» Ja ta laskus küüra-
ga nagu rasket kotti selga võttes.

Karpo Vartšuki häbematu ja enesekindel toon oleks
Mirošnitšenko peaaegu endast välja viinud.

«Niisuguse poja on vana hunt üles kasvatanud!»

Karpo aga jätkas:

«Ütelge, seltsimees esimees, kuhu palgid maha panna? Saagu siis juba külanõukogu nende arvel rikkaks. Aeg on hiline, tarvis koju minna.»

«Kodu sa ei lähe.»

Svirid Jakovlevitš ütles seda tasa, kuid nii, et Karpo muutus kohe valvsaks ega pööranud esimehelt pilku.

«Kas tahate mind hommikuni kinni pidada? Asi on ju selge — maksan, mis nõutakse. Kukkusid sisse, siis maksa. Midagi pole teha.»

«Õo oled külanõukogus. Hommikul aga saadame sind miilitsasse, et inimesed varast näeksid. Ma teen kõik, et sulle vähemalt kuu aega paranduslikke töid antaks. Ainult trahviga sa ei pääse.»

«Nii on õige. Muidu veavad kulakud kõik saared metsast välja. Künnapuusalus pole enam ühtki korralikku puud järele jäänud, aga kui vägevad nad varem olid! Tõusid taevasse nagu rohelised mäed! Süda kisub kokku, kui neile mõtled!» ütles Marko Grigorovitš kibedusega.

«Mis pagan sa temaga jändad!» pöördus Kramovoi järsku Mirošnitšenko poole. «Lase ta lahti. Trahv aga maksku ära.»

«Praegu on viljakoristamine, Svirid Jakovlevitš, ja iga tund on kallis.» Karpo hääli muutus tumedamaks.

«Paranduslikel töödel koristadki vilja, et see sul meelest ei läheks. Pööra hobused ümber!»

Mirošnitšenko suunas vankri külanõukogu poole.

«Lase ta siiski lahti,» segas Kramovoi uuesti vahele.

«Ei lase,» vangutas esimees jonnakalt pead. «Metsavarastega ma tseremoonitsema ei hakka. Raske on isegi ette kujutada, kui palju nad rahvale ja riigile kahju teevad. Need on kõige suuremad vargad!»

«Jälle liialdused!» heitis Kramovoi käega.

«Tahaksin minagi, et see nii oleks. Ütle: mitu miljonit tessatini on nad viimaste aastate jooksul metsa hävitanud? Alles hiljaaegu oli meie küla metsaga nagu pärjaga ümbritsetud, nüüd on ainult Gorodištše ja künnapuuharvik järele jäänud. Ja siin on sulle ka tulemused: väike jõgi, mis metsast välja voolab, jäi madalaks, selle tagajärjel aga on kõik tiigid luhtadel kui-

vaha jäänud. Juhtusid sealkandis kõndima — tiigikesed olid pärlikeena jõe kõrvale lükitud. Rõõmus silmale kui ka südamele. Ja mis veel jõekesest rääkida — isegi hõõ on alanema hakanud! Suhhovei tungib stepist lahustamatult põldudele, vihma ootad suvel nagu õnne. Ja kui palju on sääraseid paiku nagu meie oma! Vaatame kas või Polesjet. Nüüd on seal, kus männisalud sirve alla sattusid, ainult liikuvad liivakünkad — põldud ja isegi külad tuisatakse täis. Tead sa ka, kui palju meil kulakute ahnuse tõttu vilja kaduma läheb? Seda ei jätta isegi plaanikomisjon välja arvestada. Sina aga ütled — «liialdused»! See on riikliku tähtsusega asi! Mida seda kurjategijat lahti ei lase. Ta pole vähem kahju teinud kui kõige jultunum bandiit. Kahju, et meie kohus metsavargaid nii pehmelt karistab. Nende tuleks mõrtsukatega võrdselt kohut mõista!»

«Annan alla! Veensid mind tervenisti ja täiesti. Pane metsavarastele pihta,» katsus Kramovoi asjast naljaga ühe saada ja pöördus Zaretšje poole.

«Jah, Svirid, metsa kohta rääkisid sa väga õiget juttu,» tähendas Sinitsa. «Valvet oleks vaja tugevdada.»

«Tugevdame. Kommunistlikud noored abistavad. Õige aeg on aga metsnik kohalt maha võtta.»

«Juba ammu on aeg. On altkäemaksude peal rasva läinud nagu siga, isegi silmad ei paista enam näost välja. Ja külalised on tal samuti, kui lähemalt vaadata, vägagi kahtlased. Ma elan metsas, näen paremini, mis seal sünnib. Saad aru, Svirid, — tahaks, et inimene oleks puhas nagu metsaõhk, et ta oleks nõukogulik inimene, aga mitte rämps, mis ennast päikese eest peidab.»

«Kahtlased inimesed, ütled sa?» muutus Mirošnitšenko valvsaks. «Kontrollime, tingimata kontrollime.»

«Hõredaks on jäänud meie metsad, hõredaks,» jätkas Marko Grigorovitš oma mõttekäiku. «Paiguti paistavad õhest servast teiseni läbi. Varem tõusid nad otsekui akenepilved. Mis aga saab veel mõne aasta pärast?»

«Mõne aasta pärast? Uuendame oma metsi. Noored inimesed hakkavad mühama. Kõik raiesmikud ja kolad istutame täis parimat sorti puid — tammi, vahtraid, mändi. Põldudel ja teede ääres aga lõovad aiad õitsele.»

«Tahad vanainimest rahustada?» vangutas mesinik umbusklikult pead.

«Tõtt räägin. Meie elu ju alles algab.»

«Noh, elan ma selleni või mitte, aga hea sõna eest aitäh. Sa oled parteilane, küllap sina juba tead... Aga mida teeb Inglismaa, kas ikka peab oma eskaadrit Balti merel?...»

Kuigi aeg oli juba hiline, ei saanud Marko Grigorovitš hoiduda poliitikast rääkimast.

Järgmisel päeval pöördus Kramovoi rajooni tagasi ja läks otsekohe miilitsaülema asetäitja juurde. Juba lävelt küsis ta, ilma et oleks tervitanud:

«Kas Karpo Vartšuk istub sinu juures?»

«Praegu just koostame akti. Näitab teine nii julgelt hambaid, et on isegi huvitav teda kuulata. Iseloomuga noormees. Mirošnitšenko kirjutas tema peale ägeda ettekande.»

«Vihavaenust. Trahvi ja lase koju. Poiss on tubli. Et ta aga nina püsti ajab — no kes meist siis lõpuks noor pole olnud? Vanamees ei saanud öö otsa sõba silmale. Saatis sulle pütitäie mett.»

«Pütitäie mett? Ega ta sellesse viimaks maisijahu seganud, nagu tal kombeks on?...»

Juba samal päeval pöördus Karpo koju tagasi.

XXXIV

Küla jäi vaikseks.

Tare tagant kerkis kõrgele Veomees, tiheda parvena ujus Taevasõel läände ja Suur Vanker laskis oma kuldse tiisli maa poole.

Omaette mingit lauluviisi ümisedes läks Grigori kodu poole. Ta samm oli rahulik. Kõik arenes hästi: tare ehitab ta juba tänavu — Dmitro andis raha laenuks —, talvel arvatavasti abiellub Jugiinaga ja nad hakkavad elama üksmeelselt ning sõpruses. Hakkavad kündma, külvama, niitma, lõikama ja lapsi kasvatama.

Kas ta seda tütarlast väga armastab? Seda küsimust on ta endale korduvalt esitanud ja on ikka vastuse

välgu jäänud. Jugiina meeldib talle, ta on ilus, — tõsi küll, mitte kõige ilusam külas, kuid tema liigutustes, pilgus ja naeratuses on midagi sellist, mis ei või meeldimata jääda. Aga taolist armastust, nagu ta sellest nii palju oli kuulnud, ta siiski ei tundnud.

Sellest ainult räägitakse ja lauldakse lauludes, et tütarlapse pärast uputatakse ja mürgitatakse ennast, surustatakse endal pea, tütarlaps aga on sageli valmis armastuse pärast kas või sada surma surema, — tegevikult aga on elus kõik palju keerukam kui ka palju lihtsam. Armastuse keerdsõlm raiutakse harva ühe hoobiga läbi. Mõni ohkab natuke aega, nutab ka pisut ja — läheb siis teisele mehele. Elada on ju tarvis.»

Kodu lähenemisega hakkasid mured üha rohkem Grigori rõhuma. Seal, kodus, vaatab terav puudus talle ligast nurgast vastu. Vaesus tegi ta tigidaks.

«Vara mul veel naist võtta, tahaks...»

Aiamulgu juures paistis üks naisekogu. Noormees väpatas ootamatusest. Laul katkes sõnapealt.

«Nii hilja veel teel, laululind!» Pimeduses kostis Fedora allasurutud naer. «Kas sõbranna võttis hästi vastu?»

«Jah...» pomises Gritsko, vaadates ümber, kas ehk kedagi nägemas pole.

«Kas süürasel ajal veel ringi luusib!» lausus Fedora, nagu oleks ta Gritsko mõtteid aimanud. «Ainult sina oleksi nii hilja veel kõndimas.»

Nagu kuum laine haaras Grigori endasse.

Ta jäi seisma ja astus vaevalt hingates lähemale, tundes, kuidas naise põsed hõõguvad.

Nüüd riivas Fedora ta õlga ja see puudutus joovastav polsi. Jalad, käed ja huuled hakkasid värisema.

«Mis tal mõttes on?»

Ta pingutas aju, nii et valus hakkas, kuid ei saanud millestki aru. Ainult naer mähkis teda enesesse, süüv naer nagu «vananaiste suvi».

Peas kohises.

«Ega sa ometi joobnud ole?» Fedora pani naerdes talle käe otsaesisele. «Nii see ongi.»

Tuleks see käsi kõrvale lükata ja koju joosta ning ühele mitte ümber vaadata! Kuid selle asemel istus

Grigori aiamulgule, et «ennast koguda». Naise käsi aga sasis juba õrnalt ta lokiides.

«Tule, ma kostitan sind.»

«Mitte kuhugi ma ei tule!» peaks talle teravalt vastama.

Enda jõuetus teeb Gritskole piina, kuid ta ei saa Fedora kätt kuidagi kõrvale lükata. «Küll on alles naine, kurat ise on temasse lusikataie mett valanud,» meenusid Varivoni sõnad.

«Mis seal's ikka, võib ka!» lausus ta lõpuks ja astus roika vastu komistades üle aiamulgu.

Ta vaatas mitte midagi nägevate silmadega veel kord ringi ja läks kirsisalu poole, mille varjus kõssitas Fedora väike maja.

Kui Grigori poleks sel hetkel nii joobnud olnud, siis oleks ta ehk märganud üksikut mehekogu keset tänavat, just aiamulgu vastas.

«Eh, noormees, pole su armastus nähtavasti kuigi tugev, ei oska sa oma õnne kinni pidada. Aga võib-olla läks ta viina järele? ...» kahtles Dmitro ikka veel. «Säärasel kellaajal... Ei, on näha, et ta pole siin esimest korda.»

Imestus asendus varjatud rõõmuga ja otsekui koorem langes Dmitro õlgadelt.

«Ei oska oma õnne kinni pidada,» kordas Dmitro mõttes, vaevaga muiet tagasi hoides. Kuid ta muutus kohe süngeks. «Aga mis kasu minul sellest on? Nagu Jugiina teda on armastanud, nii armastab ka edasi, võib-olla ei saa surmatunninigi teada, et poiss kerge-meelse naisega ringi ajas.»

Kuid sellest hoolimata tundis ta kergendust.

XXXV

Kui Pavlo Mihhailovitš Savtšenko Frunze-nimelisest kommuunist koju sõitis, vilkusid Linnutee võrkudes juba hilised tähtkujud.

Täna oli rajooni elus olnud tähelepanuväärne päev — moodustati esimene kolhooside rühm. See kasvas tööpoolest elava rohelise põõsana kommuuni ümber, sul-

lades endasse või tõrjudes kõrvale üksiktalunike kirjud põllusillud. Aktiivi, reakommunistide ja rajoonitöölajate igapäevane töö kandis vilja — uus majapidamine võitis ilmet. Ja kolhooside nõupidamist klubis läbi viia oli lihtsalt meeldiv. Lisaks sellele tuli veel Moskvast teada, et üleliidulisel kommuunide konverentsil said frunzelased preemia. Rajoon oli ilmselt murdnud «kuldse keskte» raamid, mida ringkonnakomitee sekretär nii teravalt välja naeris. Mitte enam üksik saateks ühistatud maad, vaid väike arhipelaag tõusis nüüd ühtlalt kitsaste, umbrohtu kasvanud põllutriipudest teinetei kohale. Juba laiutas ka ettevaatlik külamees meestunult käsi, kui ta oli kommuuni risti ning põigiti läbi käinud ja igasse nurka pilgu heitnud.

«Utelge ainult, mis ime see on? Nägin oma silmaga, kui mõni aasta tagasi kogu kommuun mahtus ainult kahte muldonni. Ja kõigi peale kokku oli üksnes kolm paari saapaid. Käisid ka lumega paljajalu. Nüüd aga elavad puumajades. Ja kui tore nisu neil kasvas! Nimi veel mihuke — «Podolje Triumf»! Andis sada kaks-kümmeend kolm puuda tessatinilt. Lausa muinasjutt! Kui ma ise ei oleks näinud, siis poleks küll uskunud. Ja näe, traktor ei riku sugugi maad, vaid pöörab niisugused mullakamakad ümber, et otse lõhnab värsket tsüaast.»

Ja kuulunud jutte ning kaalunud pikkamisi ja hoolikalt iga sõna ning fakti, kirjutas põllumees end kõhklematult kogu küla ees kollektiivi liikmeks. Tõsi, juhust ka nii, et unustas sealjuures kaasa tuua uued leid või rattad. Kuid naabrid, kes teadsid kõike, isegi seda, mis naine talle täna lõunaks keedab, tuletasid neid selle meelde ja peremehel tuli puhtsüdamlikult imestada.

«Näe siis! Tööpoolest unustasin! Perenaine ajab oma tutvadaga pea segamini. Kui latrama hakkab, siis unustad kõik ära.»

Tõelisus, küllastatud võitluse heroismist, traagilisest olukordadest, hoovõttudest, väsimatust tööst ja igapäevase elu koomikastki — kõik see tõusis kogu oma raskete ning radade keerukusega Savtšenko silme ette, nagu avar koidukuma mürdaastikul.

Sekretäri kaless pöristas sillal nagu kuulipilduja. Silla all rennis kohises vesi ja ohkas poolunine veski-ratas; vilkuvatest tähtedest sillerdades loksutas ta maheda helinaga vett. Tiigi hiiglasuur peegel kiigutas pidulikult tähistaeva kaarti. Ajuti murdis kala tähtkuju oksakese katki ja too ei suutnud tükk aega oma mahavarisenud vilja üles noppida. Kaldaäärsetes taredes aga süttisid teistsugused tähed — elektrilambid. Ja sekretär mõtles, kuidas küll seesama elektrivalgus elu ümber kujundab.

«Inimesed muutuvad teiseks. Ega seda ilmaaegu «Iljiti lambiks» nimetata.»

Lenini surematu ennustus oli juba tõelisuseks saanud. Selle valguses paistis selgesti homme päev.

Kalda lähedal laksusid mõlad. Tugev naisehää pani pimeduse värelema. Siis ühines temaga mõtlik tenor ja laul kandus kõlavalt üle vee. Vilksatas paat — noormehe ja neiu nagu puust voolitud tumedad siluetid värelesid tähtede teel.

«Laulavad!» Küüdimees ütles seda nii, nagu oleks tähtsat uudist teatanud. «Ja hästi laulavad. Meie nii ei laulnud...»

«Kuidas seda mõista, Panass Jakovlevitš?»

«Kuulete? Laul on ju kurb ja igatsev. Lauljate südames aga muret ei ole. Kui meie kunagi mõisas seda laulu laulsime, siis oli iga sõna kui lese itkemine. Ajad pole enam endised, Pavlo Mihhailovitš. Minu jaoks on selles laulus kogu mu noorus nagu viljatu kalju, minu lastele aga lendavad seal ainult tuvid.»

«See on sellepärast, et noorus algas meie maal alles nüüd,» ütles Savtšenko, meenutades ka oma rõõmutut noorust. «Mida poeg kirjutab?»

«Tuleb varsti elektrotehnikuna tagasi. Kuulete juttu kõminat? Rahvas tuleb külanõukogust. Arutasid viististi ka viljavarumise või ühistu asju.»

Varbaia ääres valgustas tikutuli hetkeks kaht talumehe nägu. Vaikse tiigi kohal kõlasid sõnad selgelt.

«Ilm on nagu kuld.»

«Terad otse kipuvad mulda.»

«Tähendab, et umbes kümne päeva pärast saame ka loomad?»

Iona Tšabanu ise käskis teatada. Tema juba ei peta. Usaldusväärne inimene.»

«Häägitakse, et ta naine olevat haigeks jäänud.»

«Voi sa siin soos siis palavikuta jääd? Sääski on seal nagu must pilv. Ma kuulsin, et ta naine olevat Kotovski brigaadis õeks olnud.»

«Tubli naine, seda on kõigest näha.»

Need sõnad erutasid Pavlo Mihhailovitši nagu laul. Ta tundis hääletoonist ja kõneviisist ära vana bolševiku Marjanenko, kes rajoonikomitee poolt hiljuti maale ajalisele tööle saadeti.

Kui rajoonikomiteesse jõuti, kutsus Savtšenko otsekohe enda juurde rajooni põllumajandus-osakonna juhataja. Pikakasvuline sihvakas bessaraablane Iona Tšabanu astus kätatult sekretäri kabinetti.

Sõrdei Tšabanul oli kolm poega ja kõigile neile määrandas ta sulasesaatuse. Nende lapsepõlv ei laotunud nende ette pehme muruna, vaid torkiva kõrrepõlvana. Sõnge mõisnik Andronaki Todika rõõvis Sõrdei lapsed üksteise järel ema sülest ja väikesed kräsupäised poisikesed jooksid stepis nagu talled võoraste lamakarjade juures. Päike kõrvetas nad süsimustaks, tuul andis nende häälele melodilise kõla, vihmad aga kasvatasid nad üles. Lapsed läksid vanemaks saades isasse nagu mustad kotkad — ilusad, uhked, töökad ja üksmeelsed. Nad olid lahutamatud nii töö kui pidudel. Heid ei viinud lahku ka revolutsioon: 1918. aasta talvel saduldasid nad Andronaki Todika mõisast kõige paremad, seni veel rautamata hobused ja kihutasid Grigori Kotovski juurde. Ainult valge lustakas lume-
nisk keerles nende järel.

Sõrdei jälgis oma sõdalasi läbi äikesepilvede, siniste vihmade ja vinguvate lumetormide. Ta ei jõudnud neid ära oodata. Vanem, olles juba eskadronikomandör, langes Podolje väljadel, mis olid kattunud nisu ja punaste õunidega, hiljem aga tähistati see koht mälestussambaga. Isegi pärast surma põlnud tal raske hoida oma kivist mõõka, mida mööda vabastatud maale voolasid mitte verepiisad, vaid vihmaojakesed. Noorem poeg varises Tambovi kubermangu metsades. Kesk-
müüsi pojast Ionast aga lahutas vanameest bojaaride

Rumeenia piir. Bojaarid panid vana sulase poegade pärast raudu ja heitsid räpasesse, haisvasse vangikongi, tema maalapikese ning hüti andis bojaaridekogu Andronaki Todikale.

Vangist tuli Sördei välja poolpimedana ja lumivalgena. Selle eest, et ta pojad Kotovski juurde olid läinud, keelati tal kodukülas elamine ära. Ja hakkaski vanamees rändama teel, mida mööda tema lapsed kunagi olid idasse kihutanud. Valge lumerähk keerles nälisamuti nagu kaheksateistkümnendal aastal, kuid see ei rõõmustanud praegu vana sulast. Puud maantee kohal ei laulnud enam, vaid värisesid nagu hulgused külma käes; okstelt langes jääkillukeksi nagu külmunud pisaraid ja päike oli kauaks räpaste pilvede varju kadunud. Vana Sördeid haaras lootusetus ja lumi ta silme ees läks mustaks.

«Ära kuku, isake,» püüdsid noored käed teda toetada.

Bulgaaria külas andsid võõrad lapsed, tema poegade sõbrad, vanakesele peavarju. Nad lohutasid teda, et ta näeb veel oma lapsi, näeb veel inimeste õnne.

Ja Sördei ootas kannatlikult suurt päeva idast.

Tema poeg aga — kolmekümneviie-aastane pikakasvuline sihvakas, tore mees Iona Tšabanu — oli juba ammu Podolje talupoegadele lähedaseks saanud. Ei olnud rajoonis ühtki küla ega huutorit, kus tal poleks olnud sõpru, kus teda poleks vastu võetud kui oodatud külalist ja nõuandjat. Kui saabus sügis ja tütarlaste hääled täitsid tänavaid pulmalauludega, tuli Ional peaaegu igal pühapäeval küladesse sõita, et oma puudumisega sõpru mitte haavata.

«Buena seara, prietene ¹!» tervitas Savtšenko Ionat.

«Buena seara, frate ²!»

«Kuidas on Iljana tervis?»

«Täna. Iljana paraneb.»

«Nüüd ta enam sohu ei sõida?»

«Sõidab! Soodest ta ainult räägibki. Muretses endale raamatuid. Kardan, et soopalavik muutub tal viimase raamatupalavikuks.»

¹ Tere õhtust, sõber! (Rumeenia k.)

² Tere õhtust, vend! (Rumeenia k.)

«Vaata, et ta ennast ei väsita.»

Mis sa siin vaatad või midagi!» ütles Iona paha-meelvarjundita, koguni uhkusega. «Ma tahtsin raamatuid majast ära viia, tema aga tuli mõttele panna need kehasoojendajate asemele. Nagu sa teda ei tunnustaks!»

«Tunnen. Kuid sellest hoolimata — hoia teda.»

«Varem ta veel ehk kuulas mind. Tõsi, olin siis noor,» naeris Iona. «Täna aga tegi ta mulle juba lõplikult selgeks, et Bugi-äärased võsad on samasugused nagu Doo-na-äärased.» Ta istus, pannes käed lauanurgale otsekui mõtlemisele.

«Ja milline on järeldus?»

«Üsnagi tähtis: Bugi-äärsete võsastike melioratsioon on suurepärane ettevalmistus edaspidisteks töödeks Bessaraabias. Pärast aga tungis ta mulle kallale — ma närvavat vähe tähelepanu soode kuivendamisele. Ähvardas isegi küsimuse rajoonikomitee bürool üles tõsta. Ja tead, Pavlo Mihhailovitš, ta võib mind terve rajooni ees häbistada.»

«See sõltub juba sinu tööst.»

«Tema tahab, et ma päevade viisi soodes ümber hulgastin. Ja nüüd veel nagu kiuste tulid melioraatorid ilma hommikul siia. Hoidsin Iljanat vägisi tagasi — tahis nendega Krugljakki sõita.»

«Kas nad tulid soodest tagasi?» küsis Savtšenko huviga.

«Kahjuks tulid. Selgus, et nad ei ole nende hulgast, kes sinna kauaks jäävad. Puhkavad «Talurahva Kodu» juures.»

«Kutsume nad kohe välja.»

Savtšenko ruttas koridori. Sealt kostis kõlav noor hää: «Silmapilk! Lähem tulise ajuga!»

Vallitrepilt kajasid kiired sammud, siis jäi kõik vaikseks.

«Iona, oled sa juba inventari ja loomi «Sirbi ja Vasara» ühistu jaoks saanud?» küsis Savtšenko läbi vahet.

«Veel mitte. Isegi ratsarünnak ei aidanud!» Üle Iona kõrva kiharatega kaetud lauba libises vari.

«Halvasti. See on raske küla. Esimeses järjekorras

on vaja abistada Bondari. Millega nad oma viivitamist seletavad?»

«Asi on selline, et isegi vihistada ei saa: ühistute kasv jõuab nende varustamise tempost ette.»

«Põhjus on meeldiv. Kuid viivitus jääb viivituseks. Millal lubati abi?»

«Kümne päeva pärast. Meie ei ole nimekirjas kaugelegi esimesed.»

«See on hoopis halb. On vaja, et ühistumehed esimestena külvi alustaksid. See on näitlik agitatsioon. Seda enam käib see Bondari kohta. Tead, millised kulakud nende külas on?»

«Teeme kõik, mis võimalik. Ma ei hoia oma nahka. Sain Põllumajanduse Instituudi katsepõldudelt Ivan Timofijevitši jaoks veidi nisuseemet. Vaata, mis-gune tera! Nagu pronks!» Ta raputas paberkotikesest mõned terad kitsale peopesale.

Pavlo Mihhailovitš kummardus laua kohale.

«Hea, väga hea seeme. Just sellest näevadki meie põllud und... Kuid kas leskede ja vaestelaste vili on koristatud?»

«Lõpetasime. Kommunistlikud noored võtsid sellest tööst täie jõuga osa. Hästi töötasid tüdrukud Novobugovkast — Jugiina Bondar, Sofia Kušnir, Vassilina Pidoprigora.»

«Suurepäraseid tüdrukud. Nägin neid rajoonikomitees, kui neile piletid kätte anti... Iona, võin sind rõõmustada: kinokroonikat «Bessaraabia Kommuun» hakkame demonstreerima igas külas. Mõistad, mis see tähendab? Eile istusin ma Ivtšanka klubis ainult selle pärast terve seansi. Oleksid sa näinud, mis seal sündis!»

«Kujutlen, Pavlo Mihhailovitš!»

«Pärast seanssi tuli minu juurde terve delegatsioon. Üks nendest astus ette, nagu kurde täis, käed tõmmud ja tugevad nagu puujuured, rind nagu sepa abillisel. «Kallis seltsimees! Kas meile puru silma ei aetud? Ega te filmi ei ilustanud?» — «Tõde,» vastasin mina, «ei ole vaja ilustada.» — «Aga võib-olla siiski aeti puru silma?» — «Sõitke meile ja te näete ise,» räägin mina. «Siit ei ole kauge — Krõžopoljst jääb kakskümmend kilomeetrit.» — «Ja sõidangi!» hüüab tema. «Isegi kui

ilustat ainult pool õige oleks, kirjutan ma ennast kollektiivi liikmeks.»

«Ja kirjutabki, toob veel teisigi endaga kaasa. Kuidas ta nimi oligi?» Iona tõmbas taskust märkmiku. «Deniss Homenko? Tunnen teda. Tal on suur perekond, hiljuti sündis ta naine. Pean teda meeles.»

«Ta väärrib seda. Taibukas talupoeg.»

Väljaast kostsid hääled.

«Melioraatorid tulevad.»

«Mia sa nendest arvad?» küsis Savtšenko, tundes, et tema seltsivad iseloomu, tema oskust inimestega kergeti kontakti luua ja neid õigesti hinnata.

«Nad ei meeldinud mulle. Neid tuleks küll natuke hoiduda. Vaatavad maailmale kitsarinnaliselt. Eriti see vanaspetalist. Ta on tooniandja. Ta võib maa ja ka taluuse toimikutega nagu savipoti kinni katta. Peale selle on temas veel mingisugused kahtlused. Aga milles ta kahtleb, seda ma ei taibanud. Noor — sel pole üldgi, ainult et arg ja hoiab autoriteetidest kahe käega kinni.»

Kabinetti astusid melioraatorid.

«Võlg Faddejevits Tšepurenko,» esitles end elatanud, vähe mees väarikalt. Ta massiivne, suure laubaga pea muutus altpoolt kitsamaks, lõppedes pleekinud rohu värvi habemekoonusega.

«Velodimir Slobodenjuk,» kummardas suurte mõtlike silmadega kõhnuke nooruk.

«Istuge, palun. Kuidas kohale jõudsite?»

«Hakkasime asjatult aega. Teie rajooni põllumajandusosakonna juhataja on suur optimist.» Vanamehe hääle hakkas valgel särgiesisel tudisema.

«Kas teie olete pessimistid?»

«Meie oleme täpsuse ja realiteedi inimesed.»

«Mia siis sellest, see on väga hea.»

«Mitte halb,» nõustus Tšepurenko vastutulelikult. «Teadus armastab täpsust, aga mitte poetilisi väljamõeldisi.»

Slobodenjuk kortsutas kulme.

«Vististi ei kuule ta seda esimest korda,» mõtles Iona.

«Iga teadus, kui ta on tõeline teadus, on poeetiline,» parandas Savtšenko ettevaatlikult.

«Noh, selle mõtlesid välja poeedid ja fantasöörid, kes teaduse juurde on pugenud,» vastas elatanud melioraator veendunult.

«Aga Lomonossov? Mendelejev? Lobatševski?»

Tšepurenko vaatas teraselt sekretärile otsa. Pavlo Mihhailovitš kannatas selle pilgu rahulikult välja ja jätkas:

«Aga meie päevade suur poeet, uue suurepärase looduse poeet — Mitšurin? Tänu temale nägi ju maailm maad sellisena, milleks ta meie jaoks muutub homme. Kas see ei ole poeesia? Õpetlase mälu ilma poeetilise fantaasiata, see on faktikesi täistopitud kerjusepaun. Aga loov inimene on alati poeet... Kas te teate, mida rääkis Lenin partei üheteistkümnendal kongressil fantaasia kohta?»

«Ei, ei tea,» tunnistas Tšepurenko. «Kas tõesti rääkis Lenin fantaasiast... kongressil?» Sügav imestus pehmendas ebameeldiva iseteadvuse ilmet ta näol.

Pavlo Mihhailovitš läks kapi juurde, võttis raamatu ja luges ette vastava koha, iga sõna rõhutades:

«...isegi diferentsiaal- ja integraalarvutuse avastamine oleks olnud võimatu ilma fantaasiata. Fantaasia on suurima väärtusega omadus...»

«Annan alla, annan alla!» tõstis melioraator käed püsti.

Tšabanu ja Slobodenjuk puhkesid naerma.

«Te olete tõsine oponent, Pavlo Mihhailovitš,» tähendas melioraator. «Teiega pole kerge vaielda. Lõõte mäluga...»

«Rohkem tõega kui mäluga,» parandas Iona Tšabanu — ta ei suutnud taluda ebatäpsust väljendustes.

«Võib-olla te tutvustate meid oma plaanidega?» pöördus Savtšenko inseneri poole, püüdes pehmendada lahke helisid tema ja Tšabanu vahel.

«Meie missioon on väga tagasihoidlik — melioratsioonühing saatis meid uut maad avastama.»

«Kolumbused!» ei saanud Tšabanu end tagasi hoida.

«Käesoleval ajal,» jätkas Tšepurenko rahulikult, «ei ole meie ühikul vastavaid vahendeid ja ta tahab, et

me teie juures viiksime läbi ainult ühe operatsiooni ning seejuures, nagu räägitakse ühes näidendis, kavalalt, targalt ja odava hinnaga.»

«Tiigile on iga kopikas kallis. Ja kui tarkus aitab raha kokku hoida, siis on see hea tarkus. Mis te siis otsustasite?»

«Me valisime säärase ümmarguse pindala — neli tuhatkilomeetrit. Seda on kõige kergem kuivendada.»

«Kuidagi ei suuda meie pool sellist sood või luhta püstitada,» ütles Savtšenko rajooni suure kaardi juurde astudes.

«See ei ole soo, vaid... tiik.»

«Kas te teete nalja või?» Sekretär pöördus valjuna ja valvsana kaardi juurest tagasi.

«Milleks peaksime seda aadlike ja mõisnike maasika vältimatut ilustust säästma? Me teeme kiiresti...» Kuid heitnud pilgu Pavlo Mihhailovitšile, Tšepurenko lakerdus ja lõpetas juba kohmetult: «Nii räägiti ka tiigust.»

«Kas spetsialistid rääkisid?»

«Spetsialistid.»

«Ja teie süda ei valutanudki?» Sekretäri sõnad võtsid meelise kõla. «Kuhu te siis vaatasite, kas tulevikku või minevikku?»

«Ma ei mõista, milleks see...»

«Meie aga mõistame, milleks,» sähvas Tšabanu.

Tšepurenko näppis närviliselt oma habemetutti. Ta nägu muutus laiguliseks.

«Ma täidan ausalt oma kohustusi.»

«Pole näha! Kas mõistate, mis see tähendab — tiigid hakkaksid lasta? Meie keeles tähendab see kahjurlust. Kas teie ei ole sellega nõus?» pöördus sekretär Slobodenjuki poole.

«Nõus,» ütles nooruk erutatult ja punastades.

«Te olete partei liige?»

«Kommunistlik noor.»

«Kuidas te siis seda lubasite?»

«Ma lõpetasin hüdro-melioratsioonitehnikumi vastavaleval aastal. Alles hiljuti hakkasin tööle.»

«Kas teie ka alles hiljuti tööle hakkasite?» pöördus Pavlo Mihhailovitš süngelt Tšepurenko poole.

«Ei, mul on staaž.»

«Ja soliidne?»

«Soliidne.»

Tšepurenko suust lipsas tahtmatu ohe. Nüüd kadus ta näolt lõplikult iseteadvuse ja üleoleku mask, ta ilme muutus isegi sümpaatseks. Ta kõhkles veel hetke ja ütles siis äkki:

«Püüdsin teie tiiki isegi kaitsta, kuid...»

«Kartsite konflikti minna?»

Pavlo Mihhailovitši pillk jäi peatuma Tšepurenko massiivsele peale. Turgatas meelde võrdlus: «Tema teodki sarnanevad ta näoga — alguses laiuti, siis kiilukesega nagu habe.»

«Jah, ei julgenud,» tunnistas insener. «Olen juba aastates inimene, mul on perekond. Kohta vahetada ei taha.»

«Ja seda nimetataksegi ausaks tööks?»

Tšepurenko ohkas ainult, sekretär aga jätkas:

«Te olete haritud inimene, peate kõik oma teadmised rahva teenistusse andma, aga vaadake, mis teil välja tuleb? Kuuma südame asemel toote meile külma kärnkonna. Kas te tõesti kaotasite kõik oma unistused ja jõu, lasksite neil oma sumbunud kabinetides ära kuivada? Ja niisuguse kahjuliku praktika juures räägite ise veel loogilistest järeldustest!»

«Vaadake, Pavlo Mihhailovitš, meie esimees Semipal tõukab meid otse sohu...»

«Kas tema propageeribki tiikide kuivendamist?»

«Tema. Ainult... ärge rääkige...»

«Ärge visake kivi meie vaiksesse vette...» segas end jutuaajamisse Iona. «Ei, Oleg Faddejevitš, kui te ka edaspidi nii tahate elada, siis te soid ei kuivenda — jääte ise rabasse kinni.»

Tšepurenko huuled kõverdusid. Kogu ta nägu kattus kortsude võrguga. Segaduses ja peaaegu anuvalt vaatas ta sekretärile otse silma.

«Aitäh õpetuse eest! Ausalt öeldes vaevas mind kogu aeg ebakindlus, Ma ise armastan tiike ja järvi. Siis aga tulid tarvitusele moodsad sõnakõlksud: «Hävitame aadlipesade kaunistused!» Ma püüdsin vastu vaielda, kuid Semipal valas mu üle üliortodokssete sõnade tul-

vaga. «Võib-olla olen vana ega saa aru,» mõtlesin ma ja südant kõvaks tehes sõitsin teie juurde...» Tšepurenko vahtis pisut. «Ma ei tea, mida teie minust mõtlete, kuid isegi pole ma üldse säärane, nagu olin teie kabinetti tulles... Te veel näete mind... töö juures.»

«Kas te tõsiselt tahate meie juures töötada?» pöördus Pavlo Mihhailovitš melioraatorite poole.

«Tõsiselt,» vastas Slobodenjuk.

«Kogu hingest. Kui ainult ühing lubaks...»

«Lubab. Siis tuleb teil kõigepealt üks soostunud metsala kuivendada. Üsna selle lähedale asutati uus kollektiivmajand. Selle liikmed on kõik viimseni kommunistlikud noored.»

«Kommunistlikud noored?» võpatas Slobodenjuk. «Muidan hommepäev nende juurde.»

«Mööda tasub teha. Neilt võib paljugi õppida. Targad need ja kuldsed käed... Aga kas te teate ka, kuidas meie Podoljet vanasti nimetati?» küsis Savtšenko ootamatult ja naeratas. ««Kuldne maa». Ja siin on tõepoolest kuldne maa. Podolje on kuulus nii oma metsade ja nurme ihu kui ka sangarliku rahva poolest. Kuid kes küll pole oma käsi Podolje tulekahjudel soojendanud, kes küll pole teda röövitud? Polovetside khaanid ja Ungari kuningapojad, Valahhia hospodaarid ja Tatari hordid, suurvürstid ja suurvesiirid, sultanid ja panid, meenikud ja kulakud. Ainult seitsmeteistkümnenda sajandi ühe aastakümne jooksul purustati meie praegune rajoonikeskus kaks korda. Mööda nurmi voolas veri, asulad põlesid, külad kasvasid umbrohtu. Maa muutus ahtraks, jõed kuivasid ära, metsad harvenesid. Alles meie praegune riik lõpetas röövretked sellel maal ja tegi ta rahva omanduseks. Me kujundame ümber mitte ainult elu, vaid ka loodust. Selle suure eesmärgi saavutamiseks pole kahju kogu oma südant ohverdada. Otse meenik on teie pärast, Oleg Faddejevitš. Kas te tõesti arvate, et meie kabinetivaikuses pole kuulnud, et rahvas on edasi liikunud? Teil on tema kohta veel narodniku vaated. Elult õppida. Võtke näiteks kas või seltsimees Tšapanu naine. Ta on lihtne bessaraabia talutüdruk, oli kooliväki brigaadis õeks, nüüd aga juhib aktivistide rühma ja töötab soode kuivendamisel. Vestelge temaga

ja te näete uut, ebatavalist Ukraina küla. Iljana jutustab teile nii kuivenduskraavidest kui ka tiikides kalade kasvatamisest, samuti sellest, kuidas põldudel võhkade ja astelpõõsaste asemel nisu ja hirss lainetama hakkavad. Ja kõik see pole mitte muinasjutt — see on meie elu ja töö poeesia.»

«Ma hakkan teie juures tööle nagu künnihärg,» teatas Tšepurenko jumalaga jättes vaikselt. «Te andsite mulle perspektiivi.»

Rajoonikomitees põles tuli veel kaua. Rajooni kaardi kohale kummardusid kaks pead: hall ja must. Ja oma piirjooni muutes maalis kaart inimeste silme ette homse päeva näo, liitudes elava piisakesena maa arenemise suure hoovusega.

Telefon helises. Savtšenko võttis toru.

«Ma kuulen.»

«Tere hommikust, Pavlo Mihhailovitš!»

«Kas tõesti on juba hommik?»

«Meil juba koidab,» puhkes ringkonnakomitee sekretär naerma. «Meie linn seisab künkal, teie aga olete orus.»

«Ka meie püüame kõrgemale.»

«Seda ma näen. Mis on uudist?»

«Rajoonikomitee saatis külasse pidevale tööle rühma kommuniste. Tagajärg on silmaga näha. Täna viisin läbi kolhooside üldise nõupidamise. Meeleolu on reibas.»

«Nii. Meie selektsioonijaam annab kolhoosidele parima seemne. Kas melioraatorid jõudsid juba teile?»

«Jõudsid.»

«Kas nad puid pole veel mürdma hakanud? Ei tahtnud tiikide kallale asuda?»

«Me tahame nende energia kasulikumate asjade peale rakendada. Mihuke Semipal see sinna melioratsioonühingusse on pugenud?»

«Ära muretse, rohkem ta tiike kuivaks ei lase. Selle pärast ma helistasingi... Ega ta vaenlane olegi, vaid lihtsalt pugeja ja võhik, kes juhuslikult on vastutavale tööle sattunud. On joobunud administreerimisest ja kahtlastest projektidest... Seni oleme intelligentidel hulgas nõrgalt tööd teinud, selles on asi.»

«Võtame ka endi juures arvesse.»

«Tingimata pöörake erilist tähelepanu õpetajatele. Kuidas sinu komsomolikorrektsiooni käsi käib?»

«Teie vaadates muutud ka ise nooreks.»

«Kas sa siis vana? Pole märganud! Soovin edu.»

«Täna! Iona Tšabanu laseb tervitada.»

«Kas ka tema ei maga? Ennustate muidugi kaardi kohal? Küll ma teid tunnen. Ütle Ionale, et tema ratsa- ja hobusekudest on kogu oblasti põllumajandus-osakond laiali jooksnud. Teda on meil juba terroristiks hakatud nimetama. Las sõidab ülehommeme siia — saab oma teenete kohaselt. Ega ta juhtumisi «Sirbi ja Vasara» esimese sugulane ole?»

«Poolvend. Mõlemad võtsid kodusõjast osa.»

«Iona pidi rõõmu pärast peaaegu tantsima hakkama.»

«Küll Bondar nüüd rõõmustab! Tema pärast olen ma juba kõikide bürokraatide hinge seest söönud. Kui ainult häid hobuseid saaks — keskmisi ma Ivan Timofeevitšile ei anna...»

«Anna taga külvas koidik murule juba kastepiisku ja laulvas puhtas õhus hõljus vee lakkamatu kohin.»

Linna kohal laotas tiibu uus hommik.

XXXVI

Puudele ja rohule langeb kaste. Lõkketule punane kustuv leek kiigutab metsa varjusid, toob pimedusest välja kaks sihvakat kaelustavat tamme ja valgustab pöörmehe mõtlikku ilmet, kes pikutab murul, nagu lõkketule poole.

Ramb, niiske tammik on vaikne. Metsalagendiku järele laksutab korraks noor ööbik, nagu meelde tuleks, et suvel on juba aeg pikale teele asuda, et lähemas on paljajalgne sügis oma ududega.

Dmitri ei ole und.

Matted tulvavad igast küljest, nii nagu sügisel linnud lendavad pihlakale: sagivad, tõukavad üksteist kõrvale, teevad südame rahutuks, ja ei näe sa selles sügis mingit korda. Dmitro lisab risu tulle, ja sink-

jashalli vinega leek mähhib kuivad oksad pahase pragi-
naga suitsusse ning muutub tumedamaks.

Eile nägi ta jälle Jugiinat, tema taga metsalagendi-
kul aga seisis varjuna Marta lapsega. Dmitro ei suut-
nud sellest nägemusest vabaneda — kui varjad teda
teise kujuga, annab ta endast hetke pärast jällegi
märku...

Jah, eile. Ta sõitis kõrrepõlluvahelist teed mööda
veski poole.

Vastu tulid veskilised, kotid seljas. Kõigil rahulole-
vad näod — inimesed rõõmustasid, et olid uudseviljani
ära elanud.

«Hilja tuled, noormees. Oleksid varem tulnud, võtake-
sid mindki peale,» ütles tädi Darka vankrist möödu-
des. See oli kondine lesknaine sisselangenud põskede
ja hämmastavalt nooruslike tumedate silmadega. Jahu-
kott rõhus tema õlga.

«Oleksin teadnud, et teie siin olete, oleksin varem
välja sõitnud.»

Tuuleveski alt lendas linnuna välja tuul, vehkides
kõrgel oma vägevate tiibadega. Vesikivid mürisesid,
kolusse voolas väsimatult uusi viljateri.

Veskis oli umbne. Kottidel istusid veskilised ja väl-
gutasid plotskite tulesilmi. Üleni valge habemik möl-
der hõõrus näppude vahel kuuma jahu.

«Peenelt jahvatame,» ütles ta endamisi rahulolevalt
ja hüüdis üles: «Jugiina, puista sisse!»

Pael hammaste vahel, ärgitas tütarlaps rasket kotti
kolu servale tõsta. Dmitro läks redelit mööda üles, võt-
tis koti Jugiina käest, valas selle tühjaks ning viljate-
rad sahisesid mööda kolu puust kallakseinu alla: säuhhi

«Oi, kuidas te mind kohutasite!» ütles tütarlaps koh-
metult, aga puhkes samal hetkel naerma ja jooksis alla
salve juurde jahu vastu võtma.

Ülevalt oli hästi näha tema kummargil peake ja tih-
ruske pats, mis oli vajunud üle õla.

«Ütelge, kui minu jahu tuleb!» hüüdis Jugiina, va-
dates Dmitro poole usaldava, poollapseliku naeratu-
sega.

«Kuidas tal ometi südant jätkus temasugust petta?»
Dmitrot haaras tume viha. «Ah, Gritsko, kui sa ta nägid

siis kergesti teise vastu vahetasid, mis siis küll edaspidi
jahu?»

Tuli lõi lõkkele, varjud hakkasid liikuma ja hajusid
mõlemasse külge laiali; paistis, nagu oleksid tammed,
jahvikud ning majesteetlikud nagu sügis ise, tulele
lähemale tulnud.

«Miks ma ometi kogu aeg temale mõtlen?»

Dmitro tõuseb ja läheb oma südame rahutut tuksu-
mist kuulates metsa äärde.

Puude vahel ripuvad suured küpsed tähed; taevast
näib maale lähenevat; Kotkas ja Luik hõljuvad teine-
teise vastu, nende vahel asuval teraval Noolel aga
kustub ja süttib kaheks hargnenud sulg.

Üha lähemale laugleb taevast, metsaservast õhkub
jahu ja sügist. Kaugel, üsna kaugel põllul süttib ja kus-
tub tuluke. Kas tõesti kustub? Ei, näe, uuesti särab ta
mõlemasse georgiinina ja nagu liiguks eemale. Kustub ja
süttib uuesti leekima. Keegi süütab tulelõkke ja see
vareleb puhtal põllul nagu kaugel lootus. Ja noor-
mehele näib, et tule juurest eemaldub tütarlaps, tuleb
sammul nagu maad puudutamata metsa poole,
haab uttu ja ilmub jälle naeratavana, lohukesed põs-
kedel, kolm lõbusat sädemeket kummaski silmas.

«Jugiina!»

Ja äkki tunneb Dmitro otsekui poolunes, kuidas teda
haarab tugev ja võitmatu jõud, mis pühib teelt viima-
sed takistused; ta ei suuda seda peatada, nagu lauda-
dest tamm ei suuda tõkestada suurvett.

Ilma et tunneks põõsaid jalge all, astub ta piki metsa-
sart ralesmiku poole, laskmata silmist kaugelt vilkuvat
tuld, mille nähtamatu ööbija oli keset põldu süüda-
nud.

«Siis, meie teed viivad kokku,» sosistavad ta kuivad
huuled, «viivad kokku.»

Kohutud visadusest ja sellest ohjeldamatust jõust,
millest isegi hing rinnus kinni jääb, püüab ta veel vii-
mast korda endast võitu saada, kuid näeb juba selgesti,
et ta ei suuda raugematut, tugevat tunde vastu võidelda.

Sellest ööst alates oleks nagu kogu ümbrus temast
haigetele maha jäänud. Iga tunniga tõmbas teda üha
tugevamini Jugiina poole.

«Ei, sa ei lähe sõbra teele risti ette. Ja kas ei ole selgesti näha, et tüdruk Grigorit armastab?» Kuid teine hääl kinnitas veendunult: «Sa lähed! Nüüd on sul selleks õigus.»

Pidupäevadel ei käinud ta kuskil, lebas selili aias või püüdis lugeda, tabades tuseselt endal ema uurivaid murelikke pilke. Kulmuliigutustega ja kokkusurutud huultega andis ta emale mõista, et see temalt midagi ei päriks, ning Dokia jäi nukralt ja mõtlikult vait.

Pühapäeval tuli Varivon ning maja elavnes, hakkas rõkkama, nagu oleks terve pulmaseltskond uksest sisse murdnud.

«Kas kõik on elus ja terved? Tädi Dokia, miks see sinu poeg istub siin süngelt nagu öökull? Vist ootab vihma? Oh, kuidas vihma vaja oleks! Istu, istu, võib-olla lähebki sajuks. Meie ühistu külvas juba veidi nisu, aga nüüd äkki säärane põud!»

Dmitro pani rahulolematult ajalehe kõrvale.

«Oi, sa mu hädavares küll!» lõi Varivon käsi kokku. «Vaatas mulle otsa, nagu oleks kalli kingituse teinud. Vaata, et ära ei kae.»

Kui Dokia toast väljus, hakkas Varivon mingit ennenägematut tantsu tantsima, püüdes kogu aeg Dmitrot küünarnukiga riivata. Siis hakkas tuttavaid poisse ja tüdrukuid matkima, näidates, kui väärikalt nad end vanemate nähes ülal peavad, kuidas nad tantsu ajal julgeks muutuvad ja kui vabalt nad käituvad õhtul, kui kuu poeb pilve taha.

«Aga kuhu sa täna Grigori jätsid?» küsis Dmitro, vaadates sõbra merevaikkollastesse naervatesse silmadesse.

See muutus kohe tõsiseks.

«Me läksime Grigoriga tülli.»

«Kuidas siis nii?»

«Jah, just nii!» Varivon istus koiku servale ja heitis käed kukla taha. «Hakkas, kurat, Fedoraga amelema. Tuleb Jugiina juurest ja läheb Fedora poole. Et teda saatan võtaks! Mina arvan nii: kui sa ei armasta, amelekas või kännuga, kui aga armastad, siis ole aus. Kas on mul õigus?» Varivoni kõrgete põsenukkidega nägu muutus karmiks, pilkavad tülukesed silmades kustusid.

«Võib-olla on see vale?» küsis Dmitro, jäädes kannatatult vastust ootama.

«Või veel! Ise nägin. Nüüd ei tõsta ma temaga enam sõna üle Bondaride läve. Vaju häbi pärast kas või alla...»

Dmitro astus sõbra juurde ja pani käed tema õlgadele.

«Aga kas sa minuga tuled?»

«Minuga?» ajas Varivon silmad pungi. «Ega sa täna ühtki sedapaei ole?» Ta lõi endale lõua alla sõrmega sõrme.

«Ei, ei ole! Kas tuled?» küsis Dmitro veelgi tugevamat Varivoni õlgu rõhudes.

«Ah siis nii?» Varivon kohmetas hoopis. «Ütle, mis-ugune kärbes sind täna hammustas?» ja lükkas end tagasi, et näha sõbra rasked käed kõrvale.

«Õh...» Dmitro takerdus, otsides vaevaga sõnu. «Tädi talle juba ammu silma heitnud, ta meeldib mulle. Kui ta tööpoolest niisugune on, nagu ma temast aru saan, saadaksin kohe, ilma pikemalt mõtlemata isalööki. Räägin seda ainult sinule, ema ei tea sellest midagi. Kui piiksatad, siis rebin pea otsast!»

«Noh, palun kergemat karistust!» ütles Varivon oma kaela katsudes. «Kui pead ei ole, siis pole kuhugi minna riputada.»

«Kuidas paremaks pead. Nii et hoia keel hammaste vahel.»

«Vaat kus lood!» arutas Varivon endamisi. Dmitro pole peigmeheks viimaste hulgast, temalt võib loota hoopis kui üht peekrit viina.

Ta uskus ega uskunud ka. Ainult mõelda: kolm aastat ei rääkinud ühegi tüdrukuga sõnakest, nüüd aga tuleb nagu karu mesipuu poole.

«Kõik nad on säärasead, kuradi kinnised. Vaikib, vaikib, ja siis peaga tulle. Tore peigmees!» mõtles ta, jälle rõõmuga sõbra erutatud nägu.

«Kas minuga tuled?»

«Jah, kuid kas tead, tee on ju pikk! Noh, tahtsin sulle öelda, et mu jalad valutavad,» ohkas Varivon.

«Küll ma juba tean, mida su jalgadele vaja on, viina-õli sihuke,» naeratas Dmitro, võttes kapilt pudeli.

«Sa peaksid tõesti velskriks hakkama. Nagu kõlaga on valu pühitud!» Klaasi tühjaks joonud, krimpsutas Otšeret nägu ja nuusutas leivakoorikut. «Mis ime see niisugune on? Vedel jook nagu vesi, muud midagi, aga ajab igasuguse tõve kehast välja. Näib, nagu oleks seal põhja peal veel midagi?»

«Mine kus pagan! Vaata, et ma su jalgu veel ahju-roobiga ravima ei hakka. See igatseb juba ammu sinu järele.»

«Aga tead,» hakkas Varivon tõsiselt rääkima, «sinu valikut ma kiitma ei hakka, see on selletagi hea! Jugiina on väärt tüdruk!» Varivon tõstis sõrme üles.

«Mina mõtlen sedasama.» Dmitro kulm läks kipra. «Kas sellest aga midagi välja tuleb?»

«Peab tulema,» ütles Varivon veendunult. «Võib ju ka nii öelda: kas kätte saad või ei, aga taga ajada võib.»

«Hea kõnekäänd, kuid mitte minu jaoks!» Dmitro avas järsu liigutusega kirstu ja hakkas ümber riietuma.

«Kuhu siis nüüd?» küsis tagasitulnud Dokia lävelt.

«Viin teie noormehe kosja...» naeratas Varivon, kuid tabanud endalt kaaslaste pilgu, lisas kohe hoopis teistsuguse häälega: «Jalutame korra küla peale.»

«Ammu juba aeg,» nõustus Dokia.

Märgates Dmitro liigutustes ebatavalist rutakust, heitis ta Varivonile küsiva pilgu. Aga see kõõritas pelglikult sõbra poole ja hakkas innukalt igasuguseid uudiseid jutustama.

«Sozonenko tuli linnast tagasi, kisub nüüd endal juukseid peast. Parkalitöökoda läks käest ära. Küllap ta, kaupmehehing, vist mõtles, et saab kogu eluaeg pehkinud nahal nagu pärmil ülespoole tõusta, arvas, et nepile lõppu ei tulegi ning rahakott mingu tšervoonetsitest kas või lõhki. Kuid valitsus tegi nende alatule ärile lõpu. Täheandab, üks sisemise kapitalismi paise on nüüd jälle vähem.»

«See on neile paras,» vastas Dokia. «Vähe veel sellest, et nad inimesi petsid, nad ju mürgitasid ka linna õhku — jõest ei võinud enam möödagi minna.»

«Nüüd ehitatakse sinna vabrik.»

«Nahavabrik?»

«Nahavabrik. Tehnika viimase sõna järgi. Kõrvale

kerkib aga uus elektriijaam, niisugune valge nagu õit-
se õunapuu, ja vägev — vana lõõtsutaja ei saa sinna-
peale! Ainult unustasin, mitu tuhat kilovatti... Hak-
kaki valgust andma kõikidele ettevõtetele ja ümber-
kaudsetele küladele. Ühesõnaga — Dneprostroi. Linn
muutub otse silma nähes. Kivid laulavad tööliste käes
nagu lõokesed koidikust ehani.»

«Kas vaatasid kõik hästi järele?»

«Vaatasin, kui Vartšuki eest viljanormi viimas käi-
ga. Vana rebane tahtis riiki petta, kuid ei saanud siiski
kõrvalt kõrvale hiilida: kommunistlikud noored leidsid
ta peidupaiga üles. Nüüd hulgub ringi, süngem kui
sõjajärg. Kord panime Sofiaga vilja kottidesse, mina
hakkasin sealjuures naerma, kus siis Vartšuk käratas:
«Kas oled rõõmus, et mu varandust vead? Et te kõik
kõrvaksitel!» Mina aga vastasin talle aeglaselt ja rõhuga:
«Aga see asi liigu kärvamise suunas, onu Safron, vaid
jätu selu poole.» Lugu oleks peaaegu piitsani jõudnud.
Kõrvalest läksid kortsud ta näol higiseks. Kärjib kõigi
peale. Hiljaaegu sõimas üht külalist, enne kui jõudis
kõrvalt tervitada: «Kõlgute nii pahem- kui parempoolsetes
kottides, kuid tulu pole sellest tuhkagi.» Siis aga
naeratas minu poole ning jäi vait...»

«Sozonenko aga tabasin ma peaaegu värskelt kuri-
kalt. Tema järele tuleks valve panna. On peitnud oma
võlga metsa, kuskile raiesmiku lähedale.»

XXXVII

Päikese septembripäev mattis päikese sinakashallide
pilvede võrku; päike näitas end ainult tükati, valguta-
des pilvede vahelt oma kuldset uime ja elustades kolme
nädalat tumedat vett; neil hetkedel lõi kogu küla särama,
nõnda põlde ning teid veeresid varjud.

Dmitro ei kuulanud enam Varivoni lobisemist. Tema
mõtted ja lootused olid visalt ühte punkti koondunud.

«Näe, seal läheb Gritsko,» tõukas ta Varivoni õlast.
Kõrvale metsa poole viival teel paistis Ševtšiku lühel-
kese küju. Noormehi lahutas köögiviljaaedade lai
vööd. Rohelisi kanepipuhmi valgustades kustus päike-

sekiir vanade päevalillede kübaratel, mis millegi üle nõu pidades üksteist oma raskete peadega riivasid.

Puude vahelt tuli nähtavale Bondaride maja.

Dmitro lõi kõhklema: kui läheks õige tagasi? Kuid tabanud endal kaaslaste pilkava vaate, kortsutas kulmu ja astus kindlalt värava poole.

Pererahvas istus lõunalauas ega oodanudki selliseid külalisi. Mariika hakkas taret mööda askeldama. Jugiina aga pani segaduses lusika lauale. Ainult Ivan tõusis väarikalt lauast, tervitas ja ütles naisele:

«Mariika, külalistel pole ju kuhugi istuda.»

Bondarihha tõi tare teiselt poolelt toolid.

«Istuge, istuge, ja vabandage, et majas on säärase korralagedus: ootamatu külaline kaarikust hüppas, pererahvas aga veel riieteta lippas.»

«Kutsumata külalistele on ka kondid lihaks,» vastas Varivon ja pilgutas Jugiinale silma.

Punastav tütarlaps naeratas, ja Dmitro tundis ennast nii rahulikuna, nagu polekski ta esimest korda Bondaride juures, ning märkas imestades, et laua ääres algas lihtne, sundimatu vestlus majapidamisküsimustest.

Pärast lõunasööki istus perenaine Dmitrole lähemale. Iga minutiga sidusid neid üha tugevamalt nähtamatud sõprussidemed. Tundus, et Bondarihha ei kuula, vaid lihtsalt imeb endasse iga tema sõna. Ainult Jugiina vaikus, üle tema mõtliku näo libisesid sageli varjud. Dmitro mõistis, et tütarlaps mõtleb Gritskole ja võib-olla isegi aimab nende tuleku põhjust, aimab ega suuda seda uskuda — sageli vaatas ta rahutult ja imestunult Varivoni poole. Näis, et ka Ivan külaliste üle rõõmustas, kuigi vahtis sageli pilkavalt naisele otsa, kes Goritsviti mõistlikust jutust sulas nagu vaha.

Hüvasti jäeti juba videvikus.

«Ärge teinekordki meie majast mööda minge,» kutsus Mariika, ulatades külalisele kuiva kollase käe ja silmitsedes noormeest sõbralikult.

«Astuge ikka sisse,» toetas teda peremees.

Tütarlaps aga läks kombe kohaselt külalisi saatma. Varivon lipsas otsekohe õue, Dmitro aga jäi Jugiinaga pimedasse eeskotta.

Siis ta siis on, tema kauaoodatud õnn!

Wagu läbi udu vaatab ta saledat kogu, tema rikkalike käharaid juukseid, värisevaid lohukesi põskedele, tunneb selget pilku ja tütarlapse keha soojust.

«Jugiina!» Dmitro vaatab kiiresti hingates tütarlapse näole nagu ega suuda erutuse pärast sõnagi lausuda.

Ta võtab neiu käe oma pihkude vahele ja surub kiirelt ta peenikesi sõrmi oma suurte, karedate ja rahulduselt raskete kämblatega.

«Kõike head!» lausub ta vaevaga.

«Kõike head ka teile,» sosistab Jugiina.

Ta Dmitro astus õue. Pimedus haaras ta otsekohe ära.

Erutatult vaatas ta tagasi ja nägi, kuidas lai valge tee vilksatades võõrusse kadus.

«O, neiu kallis! Mis õnne maailmas veel leida võib? Sinuga tunduks kõige rängemgi mure kergena.»

«Jugiina!» sosistas ta silbikaupa, olles haaratud muusika tundest.

Varava juures läitis Varivon plotskit.

«Tubli poiss, naljahammas, meister igasugustele vempudele. Tema ja Jugiina soontes voolab üks ning sama veri,» mõtles Dmitro ja surus tänulikult sõbra kätt.

«Täna puhkes naerma.»

«Hoh, kas näkkas?»

Siin teisel korral oleks Dmitro säärase sõnade peale solvunud, nüüd aga...

«Bondarid on kenad inimesed, ja nende tareski on nii tore olla...»

«Siis armastavad kõik korda. Oled siis kõrvuni või?» küsis Varivon pilkavalt.

Dmitro ei solvunud ka seekord.

«Hoh, pea, vennas! Mulle hakkas sinu sugulaste juures nii meeldima, et ma koguni mõtlen: tulgu Jugiina mulle või ärgu tulgu, aga seegi on hea, et ma nende juures olen käinud.»

«Nii et sa siis armusid nende taresse? See on neil juhuslik kena — tammepuust,» narris Varivon plotski tammates sõpra. «Nii et ööbikutest ja lilledest sa ei ei räägi? Teiesugustele sääraseid jutud just sobi-»

vad... Alguses muud ei kuulegi kui «arimsake» ja «kallike», aga kui abielluvad, siis on kohe «nõid» platsis. Küll on see maailm imelik!»

«Kahju, et see tõepoolest sageli nii on,» nõustus Dmitro ja jäi mõttesse.

«Mis minu armastusest küll välja tuleb?» mõtles ta. Jugiina ei unista ju sugugi temast. Suudab ta Gritori tütarlapse südamest välja tõrjuda? «Võib-olla polegi tal Gritsko vastu veel tõelist armastust?» tõusis temas lootus. «Ja kui ongi, tuleb sellest ikkagi jagu saada...»

Sel ööl ei suutnud Mariika kaua uinuda, keeras aina ühelt küljelt teisele, tõusis küünarnukile, vaatas mõnikult aknast välja ja ohkas.

«Sa ei maga veel, eideke? Mõtled oma noorusele?»

«Oh, ole parem vait!» vastas see pahaselt.

«Võib-olla mõtled Dmitrole?» küsis Ivan lepitavalt.

«Dmitrole,» tunnistas naine sosinal, nagu oleks tütar talle teisel poolel seda kuulda võinud.

«Mõtles, mõtles, mina aga magan ka sinu eest.»

«Ivan, mis sa arvad, miks ta meile tuli?»

«Vaata kus rumal! Nagu oleksin mina ta mõtteid lugenud? Küll ta ise ütleb!»

«Arvan, et ta tuli Jugiina pärast.»

«Muidugi mitte sinu pärast!»

Mariika vaikis, siis aga müksas meest õlast.

«Ivan! Mis siis, kui ta tõepoolest isamehed saadab?»

«No mis sa mind tüütad? Mis siis ja mis siis... Kas sulle Gritskost veel vähe on, et Dmitrot tahtma hakkad? Suur tükk ajab suu lõhki.»

«Mine oma Gritskoga! Mis inimene sa küll oled, et sulle ei saa midagi öelda! Kas oled oma tütre isa või ei ole? Mina tunnen kogu südamega: Dmitro ei tulnud asjata — niisugune poiss ei astu ilmaaegu üle läve.»

«Nüüd räägid sa küll tõtt. Mina neid Goritsvitte juba tunnen. Niisugune oli ka Timofi.»

«Peremees, tõeline peremees. Tööoskus on kätes. Kõik on saanud oma tööga. Maa on korralikult haritud. Niisuguse mehega on naisel hea elada. Ise aga näeb ka hea välja. Nagu kotkas! Kogu aeg seisab ta mu silme ees.»

«Vaata, et sa Jugiina asemel ise temasse ei armu...» Mariika ei jäänud veel kaua magama, pärast aga nägi unes, kuidas Gritsko ja Dmitro mõlemad korraga ta laua ees istusid.

XXXVIII

Nagu haavatud lind vidistas tuul uniselt lehestikus, nii heitunudult tiibadega vastu kitsast teerajakest ja lipas kraavi. Ohtu valas orud nagu sooja piimaga üle, jahutas tasa kuivanud maisilehtedes, sammus vaevalt-kandavalt põllult põllule. Mööda tumehalli taevast kukkusid suitsukarva pilveräbalad. Õhk oli täis kirsade lõhna.

Külas kõogiviljaaedade taga süttisid üheaegselt kolme kaks tulukest, ja kui Dmitro neilt pilgu ära pööras, muutus teerada veel tumedamaks. See näis katkevat otse tema jalgade ees. Mõtetesse süvenenult ei pannud ta tähelegi, kuidas ümberringi üksteisest lahipõimunud puuksad tasa lehti langetades kurvalt jahisesid, ega tundnud, kuidas rasked hirsipähikud ta kätt pekisid. Ainult tükati, justkui läbi une, kandusid mehaaniliselt ta kõrva lindude sügishäälitsused.

Kuidas ta küll oma Jugiinat armastaks, kuidas küll armastaks!... Ta teeks tema heaks kõik mis suudab, et oleks hea elada, nagu lauldakse laulus.

Ja äkki kostab läbi mõtete rahuliku käigu justkui meenunud aegade hämarusest kellegi rinnahääl, ununenatu, nagu on ununenatu tükike lapsepõlve, mida kergastab südamesoojus ja valgus:

Kalliga kus kohtusime,
kasvab rohu kõrge müür.
Aga seal, kus lahkusime,
suured puud on kuivand nüüd.

Ainult sellisest, ei millestki tumestamata armastusest võis Dmitro unistada enda kui ka oma tulevase pruudi jaoks. Võõraste naiste küttijaid ta põlgas, naisest aga, kellel oli halb kuulsus, läks vaikides mööda niiskul tühjast kohast. «Lähevad kerge eluga ülekäte.

Kui nad nii tööle panna, et iga luukest kehas tuikamas tunneksid, küllap siis otsekohe lollused järele jätaksid!»

Säärased ranged vaated naise aule oli ta endasse juba emapiimaga imenud, noorus neid ei muutnud ja täisikka jõudes tugevnesid need veelgi.

«Ega naisevõtmine ole janukustutamine. Vali endale niisugune elukaaslane, et hiljem süda ei vaevaks ega oleks häbi ka inimeste ees.»

Kuidas ta küll oma Jugiinat armastaks!... Kuid jätkem — mis oma? See õnn saab Gritskole osaks. Ei, ei saa! Ta astub sellele jõuga vahele. «Või Ševtšik peaks sellist tüdrukut armastama! Ta ju ei teagi, mis armastus õieti on. Juhtub mõni teine tee peal ette — jookseb ta sellele järele... Ei, kuigi olime sõbrad, ei loobu ma sellest tütarlapsest!»

Ta astus otsustaval sammul edasi ja oleks pimeduses peaaegu kokku põrganud vastutuleva naisega.

«Dmitro!» Kellegi soojad karedad sõrmed puudutasid õrnalt tema kätt.

«Marta!» Ta tundis naise häälest ära ja vaatas silmi vidutades tahtmatult ringi.

Sõnatult astusid nad teerajalt kõrvale, jäid seisma vana laiavõralise murelipuu all ja ohkasid üheaegselt.

«Mõtlesime ühest ja samast,» naljatas Marta kurvalt.

Dmitro ei teadnud, mida vastata, näpitses käes ainult Marta sõrmi ja uuris pimedas tema nägu, meenutades tuttavaid ja kunagi nii kalleid jooni.

«Kuidas elad, Marta?» küsis ta ja isegi võpatas säärasest igapäevasest küsimusest.

Mitte nii poleks vaja olnud juttu alustada; parem juba vaikida kui sääraseid tarbetuid sõnu öelda.

«Kuidas elan?» kordas Marta nagu läbi une ja Dmitrol hakkas sellest veel raskem. Marta surus end tema vastu ja hakkas aeglaselt ning kirglikult rääkima. «Halvasti, Dmitro, oh kui halvasti! Ei olnud mulle määratud sinuga elada, kelle juurest siis peaksin ma nüüd õnne otsima? Kas need on siis inimesed? Need on ju poodnikud. Ühe lisakopika pärast on valmis kas või omaenda isa maha müüma. Sõnugi on neil ainult napp palju: sajaline, kümmeline, viieline, müüsin, ostsin, tüssasin, vedasin alt, tõmbasin naha üle kõrvade. Kui

astab ühavoõtteks mulle uued riided, siis ütleb kõigepealt: «Viiskümmend rubla nõõriti!», pärast aga ainult heitab neid mulle. Ei ole mul nende keskel mingit elu. Üks hommikust ööni nagu põrgus. Niipalju on ainult rõõmu, kui üksi saan põllule jääda. Susi söögu küll saarast elu!»

«Aga tütar?»

«Niina?» Naise hää l värahtas ja pehmenes. «Niina on täiesti minusse, nii näo kui iseloomu poolest... Tamas nende verd ei ole. Millise hingepiinaga ma teda kandsin!» sosistas Marta uuesti kuumalt. «Kogu aeg meeldin ennast, et mul ei jätkunud jõudu jääauku heiteta. Oleks see sinu laps olnud...»

«Pole vaja, Marta,» ütles Dmitro, pannes talle käe otsale. «Kui polnud määratud, siis ära vähemalt oma hinge mürgita.»

«Polnud määratud,» ohkas Marta otsekui nuuksudes. Vaikiti.

Lõpuks hakkas Dmitro rääkima, kuid justkui võõra, meenutatud häälega.

«Marta, tahan sinult nõu küsida. Sa olid mulle kallis ja jääd selleks kuni surmani. Ainult et meie teed peaksid lahku... Nii et kui sa ei saa naiseks olla, siis ära vähemalt nõuandjaks...» Ta takerdus, leidmata sõnu.

Kuid Marta mõistis, millest on jutt.

«Ütle, mis sa vaikid?... Kas tahad abiellumisest rääkida või?»

«Abiellumisest... Ära mulle pahane ole.»

«Nagu ma aru ei saaks! Räägi. Ma saan kõigest aru...»

Marta hää l murdus. Ta käsi Dmitro õlal hakkas värisema ja langes alla.

«Mulle hakkas meeldima (Martale ei suutnud ta öelda «hakkasin armastama») Jugiina Bondar. Oleme Gregori Ševtšikuga ühe ja sama peale silma heitnud... Mis sina arvad?...»

Kui kaua Marta vaikib! Musta rätiku alt paistab kõrge lauba kolmnurk, silmad on pimeduse varjus.

Milleks oli vaja seda rääkida? Martal on ju selletagi küllalt raske. Tema aga suurendas veel ta muret.

Dmitro mõistis alles nüüd, kui raske Martal on. Alati on nii, et mõtled rohkem enese kui võõra murele...

Ta pani käe naise õlale. «Naine» — isegi mõttes ei saanud ta seda sõna Martaga siduda.

«Mis seal rääkida — hea tüdruku oled välja valinud. Kui ta rumal pole, tuleb sulle naiseks.» Marta ohkas ja jätkas kiirustades, nagu kardaks ta, et Dmitro võib tema ohet vääriti mõista: «Soovin sulle kõige paremat, Dmitro! Kui sul hästi läheb — unustad mu ära, läheb aga halvasti — siis tuletad meelde...» Ta hääli katkes, huuled värisesid, raskelt hingates puudutas ta rind Dmitro rinda.

«Miks sa nii räägid? Sa tead ju ise, et esimest armastust ei unustata.»

Dmitro kaelustas Martat ja suudles kolm korda, nagu suudleks ta ema. Vähemalt üks inimene on maailmas peale ema, kes teda armastab.

Marta ise palus ennast mitte saata ja läks kühmu vajunult üksinda minema.

Tuul puhus murelipuult kastepiisakese ja see kukkus Dmitro kuumale põsele. Ta mõtles kogu tee sellele, miks Marta lahkudes kummargile vajus: kas ta nuttis, või lihtsalt kummardus selleks, et oksa alt läbi pugeda?

Dmitrol oli temast kahju, kuid nüüd ei osanud ta enam ette kujutada, kuidas nad koos oleksid elanud. Mitte külm — ei, vaid rahulik teerada lahus tas neid, rahulik nagu sügispäikese kiir. Oli raske, ent samal ajal ka rõõm mõelda, et Marta teda ikka veel armastab.

Marta aga astus ega tundnud teed oma jalge all. Ta süda pööritas, pea käis ringi nagu pärast pikka paadisõitu, kui kaldad justkui kiiguvad ja vesi paneb silmad virvendama.

Ta oli arvanud, et on oma eluga juba leppinud. Algu ses elas ta nagu unes, päev vajus päeva järel öhtule, hiljem parandas aeg haavad ja laps tõi ta uuesti elu juurde tagasi, ning Dmitro tuli talle mõttesse ainult lahkuva rändurina kaugel kingul, kes iga hetke pärast kaob kinguharja taha ja kelle jäädavalt katab heles

sinise laotus. Kuid piisas ainult ootamatust kohtumisest — ja nagu torm oleks üle käinud; Marta vajus nagu mingisse tühjusse, süda tundis jälle ahistust, nagu tundis seda neiupõlves.

Et mälestusi summutada, surus ta tavaliselt neil hetkedel tütre oma rinnale ja pühkis pisaraid, mis langesid tütrekese roosale väikesele näole.

Õhtu kogus põllud oma kitsasse rõngasse. Tuul, raske nagu suurveeaegne laine, puhus käänaku tagant.

Õhel pühapäeval hakkab külas muusika mängima, pühapäevad keerlevad ringmängus ja tema Dmitro, viljateradega üle puistatud, liigub sujuva pidulikkusega, Jugilina käevangus. Selle võõra helge õnne kujutuse tõttu hakkas Martal pisarateni kahju enesest, oma juurusest, mille oli rüvetanud vastik inimene, kellest ta üha väärinata isegi mõelda ei saanud.

Kogu küla läheb pulma, ainult tema peab nagu kivi istuma: ei lase teda välja mees ega ämm, ja kui hakkabki — kellel oleks siis tahtmist, et selja taga peidataks sinu peale näpuga: «Marta tuli! Vaata, vaata, kuidas ta kannatab! Verepiiskagi pole näos!» Ja kas peaks tal jõudu võõrast õnne vaadata?

«Miks püsid sa nii kindlalt mu südames?» sosistas ta kurbalt.

Maja kõrval seisis heinakuhjad ja pekstud talivilja kuhlad. Vartšuk kraapis kokku mis sai: võttis maad maad, külvas kehvikutele pooletera peale, ajas metsnikkudega musti asju, haaras enda kätte viljakad taimestikud ja rohtunud metsalagendikud.

Liska hakkas hoovis haukuma. Toast paistvate varjude samuti ka toidunõude klirina järgi taipas Marta, et Vartšukil on külalised, ja otsustas tuppa mitte minna.

«Õige nüüd asi kah — Bondar!» kõmises Larion Bondarenko bass nii kõvasti, et aknaklaasid värisesid. «Kas sinu räägitakse Bondaridest,» võpatas Marta.

«Jah, Bondar tuleb teelt ära koristada!» kostis Vartšuki summutatud hää.

Marta astus nagu joobnu välistrepile.

Võõrusest jooksis välja Sofia.

«Heed tervist, Marta! Ruttan komsomolikoosolekule. Mis sul on, et näed välja nagu vette kastetud? Mina

sinu asemel... Ära kurvasta, mu südamekel!» Sofia kallistas sõbratari jooksu peal, suudles teda ja jooksis jalgvärava suunas.

Maja teisel poolel oli pime. Marta viskus oma toa voodile ja kattis näo kätega. Rinnast paiskusid summutatud nuuksed.

Gorpina puudutas teda õlast. Ettevaatlikult lükkas ta kasutütre käed näo eest kõrvale ja suudles sõnalt tema märgi põski.

«Ära nuta, mu vaeseke!»

«Ma ei ela enam temaga! Lähen ära!» Marta surus end Gorpina rinna vastu.

Läbi avatud ukse tungis külaliste summutatud kõnekõmin ja kostis peremehe räme hää:

«Gorpina! Kus kuradi kohas sa seal oled?»

Naine tormas hirmunult kööki.

«Ma ei ela enam temaga, ei ela!» Marta tõusis otsekindlalt voodist. «Võtan Niina kaasa ja üürin külas kellegi juures toa. Ainult... jah, nad mürgitavad alla kogu mu elu ära, hakkavad kohtuid mööda vintsutama. Võtavad lapse käest, nad saavad ikkagi oma tahtmise!»

Ta tundis hästi kulakute jõudu ja nende sidemeid kõikidega, kes on rahale ahned, samuti ka neid, kes on kulakute poolt ametisse pandud või lihtsalt nende kampa sattunud. Tasub inimesel teha ainult üks eksisamm, ja nad on kohe platsis: pressivad ähvardustega, ostavad kingitustega ära ja keeravadki nii moodi ümber sõrme.

Keegi avas ukse ja sealt kostis Larioni bass:

«Kärnad neile külge, aga mitte maakorraldus. Bondar...»

Ukselink löksatas ja kõik jäi vaikseks.

Marta sai alles nüüd aru, et majas oli juttu maahari misühistust, millele antakse mäeseljakult kõige paremad maad — Vartšuki, Denissenko ja teiste kulakute põllud. Kuid see kõik oli temast väga kaugel... Ainult aeg-ajalt põimused üksikud jutukatked pealetükkivalt tema enese mõtetega nagu vihmapiisad äikese-eelsest vaikuses.

Gorpina tuli uuesti sisse, istus tema kõrvale ja kallistas teda.

«Ma lähen ära...» ütles Marta.

«Ära seda parem mõtlegi! Ajavad surma nii sind muist kui ka mind koos sinuga,» sosistas Safronihha.

«Õigul! Parema juba kõdunen kirstus kui piinlen kogu mu teema kõrval!»

Uuesti meenus talle kohtumine Dmitroga kõigis selle elu etappides — säravad tähed värvirikkas tammikus, hõõguvate vilkumine noores rohus, armastatu tugev käed —, kuid äkki oleks nagu rästik nende vahelt ära roomanud: kõik selle kattis Liferi umbusklike, hõõguvate silmadega nagu ja ta kuivetu pikk kogu. Et mitte meest näha, pigistas Marta silmad kõvasti kinni, kuid selle kuju ei kadunud. Siis lõi Marta vaikselt kühkudes peaga vastu lauanurka; ta ei tundnud enam ei valu ega mõistnud kohkunud Gorpina sõnu. Tal oli lihtsalt ükskõik.

«Mu vaeseke! Vanamees tuleb!»

Gorpina tormas kõrvaltuppa mehele vastu.

«Kas sa, vanamoor, tahad mind inimeste naeruks jätta või?» müristas Safron lävelt. «Külalised vahivad sinu kausel!» Siis tasandas ta hääle sosinaks: «Pannud juurde ära koort anna, pühkigu sellest suu puhtaks. Ega täna ole need kõige suuremad isandad kogu talnud.»

«Safron, kuule, Safron!» pistis joobnud Larion Denissenko pea ukse vahelt sisse. «Tähendab, et teeme Bondari jaoks igaks juhuks kaelarõnga valmis?»

«Tasa sõuad, kaugele jõuad!» ja Safron andis külalisele matsu õlale.

«Kas sa siis mind, Larioni, ei usu? Mind, kasakat...»

«Õiged sa kasakas või nässakas, seda saame veel näha,» puhkes Vartšuk iseenese nalja peale naerma.

«Kuidugi, meie jaoks on Bondar null, kuid nende juures on ta jõud.»

«Ega selles ei peitu hobuse jõud, mis värvi ta on, vaid selles, kuidas ta veab.»

«Aga mis siis saab, kui ta hästi veab? Bondar on veel suurev mees ja kaval on ta ka.»

«Lõõme ta pea lõhki, ja ongi ühistu laul lauldud.»

Mõlemal pool maanteed venisid ühtlased, vihma- tasandamata äkkejäljed, mille vahel siin-seal lipendasid talivilja rohelised noolekesed. Teekraavi pervel levis eredalt ämblikuvõrgu läbipaistvasse linikusse mähitud kibuvitsapõõsas. Pärnad olid selle kollaste, vaha- karva lehtedega üle külvanud. Tammik pimenes ja rattad, põrgates aeg-ajalt vastu sõlmelisi puujuuri, sahistasid pehmelt sügavates lehtedega täidetud rööbastes. Läbi puuvõrade tungides joonistas päike kentsakaid ringe hobuste laiadele selgadele; valguse käes hakkas nende karv läikima, üksikud karvakesed hõlendasid kullana.

«Head hobused! Kuuerakendis võivad nad terve päeva traavida,» rääkis Ivan Timofijevitš endamisi juba ei tea mitmendat korda ja muisutas hellalt mitte niivõrd hobuste ergutamiseks, kuivõrd selleks, et tajuda oma võimu nende võikude üle.

Vastuseks tema muisutamisele lingutasid uue peremehega veel harjumata hobused kõrvu, surusid neid valvsalt pea ligi ja jooksid kaelu välja sirutades hoogsalt mööda teed. Nende kapjade alt lendasid lehed kohkunud parvedena laiali.

«Homme sõidame külvama.»

Ja Bondar nägi ennast juba kodus: mõttes jutustas ta Mariikale, kuidas ta täna jälle rajooni põllumajandus-osakonnas oma ühistu jaoks kõige parema hobusepaari valis ja kuidas Bagrinka küla mehed oleksid selle paari temalt peaaegu üle löönud. Aga kas ta siis juhm on, kuigi ka tema vastased on hobuste alal asjatundjad! Küll nad käratsesid ja püüdsid kavalusega teda üle trumbata — jooksid korda kümme ülemuste juurde, hiljem aga hakkasid võike igati laitma: need olevat suure kõhuga, kubemed värisevat neil, seljad olevat pikad, jõudu aga sama palju kui kassipojal. Kuid tema jäi enda juurde kindlaks:

«Meie ühistus on kõik võigud hobused! Tulgu mis tuleb, aga oma valikust ma ei tagane!»

Kui aga võigud olid raudtelgedega vankri ette rakendatud, naeris Iona Tšabanu:

«Üldi ikka bagrinkalastest kavalam. Sina, Ivan Timofijevitš, tunned hobuseid. Või on teie ühistus tegelt kõik võigud hobused?»

Tšabanul on nuppu. Teda juba ümber sõrme ei keerata.

Bondar aga kummardas viisakalt trepi juurde kogunenud bagrinkalastele:

«Head tervist!»

Vanim nendest, kuivetunud mees, koguni sülitas viha pärast.

«Sa, uradinahk, iskusid meie nina alt head hobused! Hoolitse nende eest hästi, odanik!» hüüdis ta Iona järele.

«Püüan!» vastas Bondar, naeratust vaevaga tagasi pöörates tema küla inimesed naersid alati bagrinkalaste üle, kes eriti sõna alguses «k»-tähe ära jätsid. Oli veel säärane kõnekäänd: «Istusime Ritskoga irsipuu all. See virutas irsipuule rahh, irsid sadasid alla — ta rahhi!»

«Hüüd alles hakkame elama! See ei ole sul poolelisa peale kündmine ja külvamine. Iga mullatüki hõõru oma sõrmede vahel peeneks. Ja niipea kui maa külmumine on lõpetatud, hakkame mäeseljaku pihta nii et hõia alt!»

Puukõdunenud sügislehtede hõng meenutas talle hõõrkühveldamata vilja lõhna salvedes ja ta kujutas ette, kuidas Mariika puistab nisutündritesse kuldseid hõõsaid, et kurjad inimesed nende saaki vaadates kadehaha ei saaks. Ta käed, mis nii kaua olid igatsenud oma majapidamises, värisesid ohje pingutades mõnutundest. Las Safron Vartšuk, Denissenkod, Denissenkod raevutsevad ja vaatavad tema peale viltu. Nendega tal koos lapsi ristida ei tule.

«Oodake, oodake, veel suuremat kisa tõstate siis, kui meenootja hakkab mäeseljaku ringi käima!»

Ta keeras endale naudinguga rohelisest tubakast plitsi ja tõmbas kibedat suitsu sisse.

Puude vahelt hakkas valguselaike paistma ja varsti hüüdsid hobused metsast välja. Küla juurde jõudes nägi Iona, kuidas pikakasvuline noormees keeras põllult tagasi. Tema kogu vilksatas kahe pärnaderea vahel. Sel-

les aeglases kõnnakus ja õlgadele heidetud pintsakus oli midagi tuttavlikku.

«See ju Dmitro Goritsvit!»

Ivan plaksutas ohje ja vanker hakkas teel mürisema.

«Istu peale, viin kohale!» Jalakäija kõrvale jõudes peatas ta hobused.

«Teil tuleb liigud teha, onu Ivan!» Dmitro vaatas tunnustavalt hobuseid, hüppas osavalt vankrile ja laskis jalad üle kartsa rippu.

«Mis siis, asi on lihtne — minu liigud, sinu viin. Kust sa tuled?»

«Käisin orast vaatamas.»

«Noh, kuidas oli?»

«Lokkab nagu umbrohi!»

«Jah, ma vaatan, et sinul on igal aastal nii: maa on nagu tangupuder, pane kas või laps mulda — ka see kasvab üles.»

«Nii see peabki olema, et mesi on alati magus.»

Ivan Timofijevitš muiatas: «Näe kus teeb ennast viletsakeseks, nagu ta ise ei olekski seda maad harinud. Tore poiss! Jah, tema juba asjata sõnu ei tee!»

«Lähme minu poole ja kastame veidi keelt, et hobused ära ei väsiks,» tegi Bondar ettepaneku ja keeras võigud oma tänavasse.

«Lähme,» vastas Dmitro tagasihoidlikult.

Ta huuled tuksatasid vaevaltmärgatavalt, ja Ivan Bondar mõistis, et noormees tahtis ka ise neile tulla.

«Küll vanaeit nüüd rõõmustab. Jugiina aga näib temast nagu kõrvale hoidvat — Gritsko on tüdruku pea segi ajanud. Ega toogi halb peigmees ole. Kes siis neist lõpuks võidab? ... Näh, ka mina olen Mariika moodi ennustama hakanud!»

Õuel võtsid nad hobused lahti, viisid higised rakmed rehe alla ja läksid koos tarre. Dmitro nägi kõike nagu läbi udu. Ukseriiv lõgises kuivalt, süda lõi kiiresti. Vaevalt oli uks avatud, kui Dmitro nägi kõigepealt Grigorit, kes seisis, müts käes. Vastu tuli perenaine, kes hoidis oma rõõmu tagasi. Paremas nurgas — Dmitro teadis seda ilma vaatamata — istus laua ääres pingil Jugiina.

Gritsko silmitses sõpra valvsa uudishimuga, millest hõlpsalt otsekohe süngestus ja huuled kokku surus. «Jõudsimegi päralt. Tere päevast! Lubage ahju vaadata!» kõmises peremehe lõbus hää.

Nurgas rippuvalt kroveletsi¹ käterätikult vaatasid Dmitrole otsa ümmarguste silmadega kohevasabalised lapsed, olles iga hetk valmis teineteisele punasesse harja hüppama.

«Kuidas siis sina siia sattusid?» küsisid Grigori silmad imestuse ja valvsusega, kuna tema käed näppisid lahutult mütsi halle karvakeerde.

Dmitro vastas külma pilguga, nagu oleks ta millegi pärast mures, surus jahedalt sõbra niiskeid sõrmi ja astus laua juurde. Tütarlapse helesinised silmad vaatasid talle heitunud otsa. Rasket vaikust õhkus igast toanurgast ja see täitis kogu ruumi.

«Kõike head teile!» kostis Ševtšiku kohmetu hää.

«Istu veel, Grits,» ütles Bondar pingile laskudes.

«Aitäh, jään juba niigi kauaks!» Ševtšiku silmad tõusid uuesti küsivalt Dmitrole.

Võimane nagu poleks seda pilku näinudki. Tundes hõlpsalt õhkuvat ebasõbralikkust, kummardas Grigori ja väljus vaikselt võõrusesse. Kuulmatult järgnes talle Jugiina.

Võõruses haaras Grigori tema käsivartest ülalpool kinnitunud kinni. Ta sõrmed libisesid närviliselt tema punaseid lilli laiadel käistel.

«Miks ta tuli? Kas ta juba ammu teil käib?»

Jugiina ootas seda küsimust, kuid ta oleks tahtnud kanda hoopis teistsuguseid sõnu. Ta vaikis, pea õlale kallutatud.

«Miks sa siis ei vasta?» Grigori laskis neiu käed lahti ja haaras vihaselt ukselingist.

«Mis mul temast!» tahtis Jugiina öelda, aga kurku tõusnud pisarad takistasid teda rääkimast ja ta vaikis uuesti.

Grigori hoidis vaevaga raevu tagasi. Ta manas juba mäletas nii Goritsvitti, Jugiinat kui ka tema vanemaid.

¹ Krovelets — paigake Ukrainas, mis on tuntud oma ilandite poolest.

«Tähendab, minu jaoks pole sul sõnugi enam? Dmitroga on parem kudrutada?» Ta rebis ukse lahti ja jäi lävel seisma.

«Gritsi!» Tütarlaps sirutas käed tema poole.

Kuid otse Jugiina ees paugatas uks kinni ja tüdruku üle öla heidetud patsile pudenes allakukkunud savipuru. Kibe tolmu tungis silmadesse. Grigori sammud kostsid juba tare nurga tagant.

«Grigori!»

Häälentu oie surus ta südame kokku. Käed näo ees, läks Jugiina huupi oma poolele ja langes voodile. Ta pea hakkas padjal võppuma. Ölad värisesid, liigutades pikka rasket patsi.

«Vaata kus vaikne vesi! Oleks mulle vähemalt öelnud, et Dmitro on hakanud tema pool käima,» kurjustas Gritsi koduteel.

Käänakul ta komistas. Kätega vehkides ja küüru tõmbudes säilitas ta vaevaga tasakaalu, kuid vihastas veel rohkem.

«Himustad Dmitro varandust. Kõik te olete ühe viisaga löödud. Kuivagu mu jalg ära, kui ma veel kord üle sinu läve astun! ... Kas ma siis tõesti ei astu?» rivas südant teine mõte.

Gritsko mõistis kibedusega, et tal ei ole jõudu Jugiinat unustada. Siis hakkas ta oma peas kahjurõõmsalt arutama kõiki Jugiina puudusi, et endale tõestada — pole millegi üle kurvastada. Kuid mida raevukamalt ta oma mõtteis Jugiinat ründas, seda veetlevamaks muutus tütarlapse kuju. Seda selgemini särasid Jugiina silmad, seda ilusam näis tema väike ümarik nägu. Alles nüüd mõistis Gritsko õieti, et ilma Jugiinata on ta tühi nagu õõnes puu. Ja ometi ei tahtnud ta seda tunnistada ning leiutas üha uusi ja uusi puudusi.

«Niipalju tal ilu ongi, et palmik on paks, muidu aga pole ta ei liha ega kala. Sofia on palju ilusam,» kordas ta endale. Kuid nägi siis uuesti, kuidas talle lähenes mahe helesinine pilk, kuidas värelevad lohukesed Jugiina põskedel. «Et sa kaoksid! Millal sa küll ometi jõudsid mu südamesse pugeda!»

Õhtupäikese kiirtes pilgutas tema küürakas tare oma punaste silmadega. Tuultest räsitud kõrretuust rippus

katuse all, kuivanud rukkililled kimbud mustendades.

Ja järsku nagu põletas Grigori kukkur Goritsvitilt laenatud rahaga. Gritsko tõmbas rahakoti välja ja kaalus seda käes. «Käigu see raha kuradile!» Noormehe pikki liigeses valmisvarutud, sadudest tumenenud palkidele ja peatus viltuvajunud tarel.

«Tähe sa, hooletu, kadusid mul terveks päevaks. Isegi lõunale ei tulnud!» alustas vanaema Orina oma lavastat laulu. «Vaata palke üle? Sel pühapäeval võib hakata seinu üles raiuma — jumalale tänu, et me töödega õigel ajal valmis saime.»

«Või küll,» nõustus Gritsko, mõistmata, millest on tegu. «Andke see raha Dmitrole tagasi, öelge, et mulle ei ole seda vaja.»

Ja ta ulatas vanamutile rahakoti. Orina kukkus istuli. «Kuidas ei ole vaja? Millega sa siis taret hakkad ehitama? Ega sa ometi joobnud ole?»

«Sel aastal me ehitama ei hakka,» ütles Gritsko ja astus tarre.

«Korranael sulle keele peale, meeletu!»

Vanaema Orina seisis segasena keset õue, piiludes laenatud rahakotti.

«Laksid, logardid, vist raksu, sina aga, vanamutt, kirutas vanas tares edasi, soojenda hõõgivate sütega selle märgi nurki ja nühi seintelt hallitust maha. Oli juba väike lootus, kuid kõik pani ühe hoobiga nahka. Ja siis, mis öeldakse: noor ja roheline alles. Ptüi, teid ei ole! Oleksid sa väiksem, õpetaksin sind, kuidas ilmas elada tuleb.»

Ja ta ruttas tippivate sammudega ukse poole, pühkides akendelt kirsipunase loojangu kustuvad kiired.

«Ei, niiviisi tuleb ju kõik lootused korraga maha mätta ...»

Kuid kostis tema torisemine Gritsko kõrvu juba vöö-
pööst.

«Millega sa seal siis hakkama said? Kust leiaks matala su jaoks! ...»

See roheline kortsunud rahakotike, mille ema Dmitro ette pani, meenutas talle vastikult kärnkonna. Gritsko jättis oma ehitamisplaani katki. Nähtavasti

käib see poisil üle jõu. Läheb talvel jälle sulaseks. Häda, häda nagu alati!» Dokia ohkas ja vaatas teraselt pojale otsa: kas too hakkab esimesena hobuseostmisest rääkima? Kuid Dmitrol oli nii vastik tunne hinges, nagu oleks teda kogu ilmarahva ees häbistatud.

«Jonnakas on ta. Häda seda poissi juba kaevu ei aja,» mõtles ta Ševtšikust, pani hõõvli pingile ja haaras mütsi.

«Kuhu sina siis lähed? Oota,» peatas Dokia poega, istudes uuele, alles sügisese metsa värskusest lõhnava toolile.

Ema häälest ja näoilmetest taipas Dmitro kohe, millest ta rääkima hakkab.

«Zajatsuk müüb oma teise paari setukaid maha. Nad on tema käes sügelistest kärna läinud. Sina raviksid nad terveks. Hobused pole muidu halvad, ja ka hind on meile vastuvõetav. Kaera ju müüsimine,» lisas Dokia, nagu Dmitro seda ise ei teaks.

«Palju ta tahab?» küsis see süngelt.

See pani Dokiast imestama. Ta ei märganud poja näol seda rõõmu, millega see varem oli hobuseostmisest rääkinud.

«Ei saa öelda, et just palju, kuid...» takerdus Dokia.

«Kas tuleb võlga teha?» lõpetas Dmitro.

«Aga mis sina siis mõtlesid? Sinust jõukamadki peremehed ei jõua hobuse eest raha korraga välja panna.»

«Sel juhul juba hobuse eest, mitte aga sügeliste kronude eest.»

«Kuu ajaga maksame võla ära. Sinu käed on osavad ja töökad. Danko annab laenu. Ma juba küsisin temalt.»

«Noh, ja mis ta ütles?»

«Mis tal öelda oli? Luba talle kõva protsent ja ta lööb oma kukru lahti. Kes siis muidu laenab? Sina üksinda võid seda teha, kui aga sulle mõni omataolistest tahakski anda, siis pole neil punast krossigi hinge taga. Sa mine Danko juurde. Ainult ära nendega tüli nõi. Lizaveta oleks mul nende neetud säilmete pärast pea aegu silmad välja kriipinud. Riiakas eit on ta. Hobustega aga teeksid sa laenu kergemini tasa. Võid teetegijatele kive vedada ja vooris käia. Nii rabelema siis pikapeale ka võlgadest välja.»

«Muinasjuttu on kerge jutustada...»

«Aga asju pole raske ajada, kui käed külge panna ja veidi selga vaevata. Nüüd on hea juhused käes — osta sa muidu sulab meie rahakopikas nagu jänserasv. Hakkame selle juba ühe kevadega ära. Kuid ega mina sind enam õpeta. Tead ise, ega sa väike ole.»

«Jah, tean. Lähen Danko juurde.»

Ja alles nüüd hakkas Dmitro süda rõõmsalt lööma: oma hobused, mitte võõrad! Ta juba kujutleb, kuidas ta neid Bugis peseb, kujutleb seda nii selgesti, et tunneb isegi kreoliini teravat lõhna. «Aga võib-olla ei olegi need sügelised, vaid midagi hullemat?» käis kaine mõte läbi pea.

Ta väljus aeglaselt majast, ema aga seisis veel kaua lävel ja saatis silmadega poja pikakasvulist kogu.

XL

Danko tugevate aknavõrestike taga valitseb pool-tämarus. Nurgas vilgub rängenäolise, kitsaste pilusilmadega ikooni ees lamp. Seintel ronivad rasked kohvikad varjud. Pooljoobnud peremees tõuseb raskesti laadilt ja ta vari murdub toanurgas.

«Mul on rahaga kitsas, Dmitro, kitsas. Hirmsa hulga rahast panid peale. Nõukogud otse kähistavad, lõikavad laenu kōri läbi...»

Danko vigurdab kaua, et oma kasusid silmas pidada. Hõõritavilt näeb ta lihtsa mängu läbi ja tõuseb kindla otsusega pingilt.

«Mul No mis siis teha, tuleb mõne teise käest laenata.»

Peremees krimpsutab pahaselt nägu ja hoiab külalist laadil.

«Võlg siis pealegi, annan sulle viimase ära. Inimest ei ole ju aidata. Suurt protsenti ma ei taha, teed ainult minu tütardele rautatud, lillmustriga kirstud, niisugused nagu tarvis. Ja saamegi jumala abiga hakkama.»

«Kõikidele tütardele?»

«Kõikidele,» ohkab vanamees ja tema kõrgete põse- ja näole ilmub siiras meeletu härm. «Neid sündis mul nii palju, et vii kas või laadale. Öeldakse ju, et tüt-

red jätavad isa särgita. Igäühele anna kaasavara, muud kui anna, ja saada siis majast välja! Tütred on kahjulik kaup.»

«Teie kirstudega jätkub mässamist kogu talveks.»

«Mis talveks? Sinu kuldsete käte juures?! Kirstud saavad sul iseendast valmis,» kukub Danko Dmitrot kiitma.

«Ei, Jakov Pilipovitš, ei saa kaubale.»

«Näe kui jonnakas sa oled! Selle eest saad ju hõbused. Oled korraga peremees... Noh, hea küll, mu noorem tütar saab praegu veel ka kirstuta läbi. Kuhu meie varandust küll kadunud pole! Priska!» hüüab ta kõvasti. «Viska oma teadus kõrvale ja tule siia.»

Teisest toast ilmub väikesekasvuline, laiade õlgade ja laiade puusadega, rikkalikult kirjatud särgis tüdruk. Tal on korallkee kaelas.

«Priska, kirjuta leping. Ta juhib minu raamatu pidamist,» kiitleb Danko külalise ees. «Kirjutab nii hästi, et isegi vallakirjutaja ei oskaks paremini. Ja õpib hästi seal... noh, kuidas seda nimetatakse... tehnikumis.»

«Isa!» katkestab teda Priska ja tema silmad puuruvad hoiatavalt Danko nägu, mis korrapealt taltub.

«Kardab, et saadakse teada, kus ta õpib,» talpab Dmitro.

«Küll ma suu pean... Kirjuta, tütar.»

Tütarlapse käekiri on tööpoolest ilus, ümmargune ja keeruliste konksudega. Lepingu kirjutab ta kiiresti valmis, küsib isa käest ainult seda, millised arvud tuleb panna: arvatavasti pole see tal esimene kord sõnades paberit koostada.

«Pane käsi alla, Dmitro,» ütleb Danko, silmitsedes vaimustusega veel kuivamata ridu. «Näe kui ilusti on kirjutatud! Vaat mis teadus teeb!»

«Teadus,» kinnitab Goritsvit pilkavalt. «Teadust on igal pool vaja.»

«Aga kuidas siis, selge see, et igal pool,» noogutab vanamees pead.

Priska ei kannata külalise pilkavat vaadet välja punastab ja lahkub helmeid kõlistades vihaselt toast.

«Püka sai-vihaseks,» naeris Danko. «Ta on jonnakam kui see praegusel ajal kasulik on. Oh kui kahju, et sa ei kuuldud, kuidas ta loeb! Mitte põrmugi halvemini kui näitlejanna, kes kord Prosvitast siia sõitis. Nüüd on ta ühe huvitava raamatu, kus meist, peremeestest, kirjutatud. Ja kuidas veel kirjutatud — ilakud sõnadki puhtaks!» Viimased sõnad lausus ta uhkelt, ajades rinna ette.

«Missugustest peremeestest?»

«Tugevatest, nii-öelda «kultuursetest rentnikest». Selles raamatus tuuakse ära meie portreed. Ollakse nende uhke. Vaat kus on kirjanikud.»

«Ei ole perekonda ilma vördjata,» surus Dmitro silmade ahenedes läbi hammaste.

Hobusekronud Dmitrot ei rõõmustanud. Kidurad ja vanad, olid nad kaetud kestendava kärnakorraga ja istusid nii aralt jalgu, nagu oleksid kartnud komistada.

Varivon vaatas neid ja vangutas pead:

«Pole selle rikkuse kohta midagi öelda! Kukuvad need tuuleta ümber. On nii abitud nagu pimedad kasurajad. See pagana paksmagu vedas sind alt.»

«Mõtles ka Zajatsjuk ise. Kord Goritsvitist läikivalt hästihoidetud hobustel mööda sõites hüüdis ta pilkavalt:»

«Kas sa varsti oma karvata kronud sabapidi auku saad?»

«Mitte enne, kui teid ennast sinna veetakse, vahest sa hiljemgi!» vastas Goritsvit.

Zajatsjuk võpatas. Ta mõõtis Dmitrot vihase pilguga ja pöördus ära.

«Hoi!» Hobuste kohal vihises piits ja vanker kadus lojusse.

Hüüd viis Dmitro igal hommikul hobused jõe äärde. Rannaga varasügisel laiska voogu tungides astusid need kartlikult vette, milles peegeldusid pilved. Püüdes üles kääritud, hõõrus Dmitro hoolikalt hobuste selgi roheline seebiga.

Samal päeva pärast jooksid hobused juba ise jõe äärde. Nad sirutasid usaldavalt päid Dmitro poole,

nühkisid ennast tema öla vastu ja tänasid peremeest rõõmsamaks muutunud silmadega.

Kord viis Dmitro nad varasel hommikutunnil Duga äärde. Pajuvõsastikus takerdudes hajus pikkamööda roosakas udu. Ümberringi muutus valgeks ja iga järveke jõe taga säras nagu päike. Linnud lendasid kohal, jõepind virvendas; kord siin, kord seal kuuldus laksatusi — kalad löid sulpsu.

Kaugel krigisesid vankrirattad. Dmitro vaatas uudishimulikult mäeseljale — oli huvitav teada, kes täna nii vara hommikul põllule tuli.

«Ühistumehed,» mõtles Goritsvit imestusega ja naeratas. «Hoolas rahvas.» Heitis siis pilgu ühistumeste hobustele ja ohkas.

«Dmitro, rakenda omad meie hobuste kõrvale!» hüüdis Varivon rõõmsalt.

«Niisuguseid hiiri poleks ma isegi muidu vastu võtnud,» tähendas Polikarp Sergijenko põlglikult.

«Võtke ikka, onu,» kummardas Dmitro naljatades.

«Ei, ei võta. Nendel pole lihtsad sügelised, vaid kulaku omad, mis on kõige halvemad maailmas,» vastas Polikarp.

Svirid Jakovlevitš tuli lähemale ja vaatas kaastundlikult Dmitro kiduraid hobuseid.

«Upitad end üles, Dmitro?»

«Upitan, Svirid Jakovlevitš. Olen põlvini mudasse vajunud, kuid upitan siiski.»

«Et sa mudasse oled vajunud, seda ma näen, kuid mis sellest kasu on?»

«Kasu on tõesti vähe,» tunnistas Dmitro, «aga ega siiski või käed rüpes istuda.»

«Sinu käte jaoks on midagi tähtsamat. Tule meile kampa, mis?»

Vaikiti. Lõpuks suutmata taluda Mirošnitšenko uut pilku, vastas Dmitro süngelt:

«Ei riski, Svirid Jakovlevitš.»

«Mõtled nende kärnastega jalad alla saada?»

«Mitte selles ei ole asi.»

«Milles siis?»

«Säärast asja ei saa ühtäkki ära otsustada, Svirid Jakovlevitš. Algul tuleb vaadata, kuidas inimesed

ennast tööle hakkavad, kuidas asjad ümberringi arenevad ja meie külas samuti — kuidas kivid uuel teel liigutada tambitakse.»

«Kas sa vaatad kulakute poole või mis?»

«Ei, miks peaksin ma nende poole vaatama? Nendest ma ma hästi aru — nad on oma viimse tunnini meie jaoks. Kuid... niikaua kui teie ühistus olete, usun ma, et kõik on korras. Aga räägitakse ju, et teid viiakse linnale.»

«Ja mis siis sellest?»

«Kuidas mis? Ma kahtlen, kas Ivan Timofijevitš ilma sinu kaua vastu peab. Te ju näete ise, mis lood tal on... Võitlusest kulakute vastu ma ei räägi. Sergijenkole ma aga suurt ei looda.»

«Aga Kušnir?»

«Kušnir on tugev, kuid teid ta ei asenda.»

«Hakkas üht ja sama kordama nagu harakas, justkui oleks asi ainult ühe inimese najal püsti! Kuid meil on ju kogu rahvas! Rahvale aga pole midagi raske. Selle najal me püsimegi. Saa sellest aru ja tule meie juurde. Ja mida rutem, seda parem!»

Ja hüvasti jätmata läks Mirošnitšenko omadele hobustele.

Dmitro heitis pilgu oma sügelistes hobustele, krimpistas nagu ja hakkas neid seebiga hõõruma.

XLI

Jugina näost, varjudest silme all ja tema märgadest hõõrtest järeldas Dmitro, et tütarlaps oli äsja nutnud. Tema parema silma all tõmbles veel sinine laigake.

«Kui muutlik on ta ilu!» imestas külaline, vaadates tütarlast.

Tütarlapse nagu näis hall ja pikk. Selle jooned olid muutunud veetlevuse, lohukeste all põskedel paistsid lüües ja ninajuurele laskusid mõlemalt poolt ots-otsu kaks peenikest kortsu.

«Kas sa ei muutu kaheksa või kümne aasta pärast,» arvas Dmitro. Ja tal oli ebameeldiv, et ta juba

praegu võis ette näha, kuidas halastamatud aastad Jugiinat muudavad.

«Teda on vaja hoida, et ta enneaegu ei närtsiks. Hoiangi, kui meie elust midagi välja tuleb...» Ja ta vaatas peaaegu lakkamatult tütarlapse morni nägu.

Mariika jooksis rahutult ühelt tarepoolelt teisele.

«Jugiina on haiglane. Viimaks ehk tõmbas tuul läbi? See keerutas ju eile nii kangesti põllul,» püüdis Mariika tüdart õigustada. Kuid märkas, et see on iga hetk uuesti nutma puhkemas, ja ütles: «Ehk lähedasi oma tuppa ja heidaksid pikali. Vabandage meid. Ta tunneb ennast täna kogu päeva halvasti.»

Bondarihha viis süüdlaslikult naeratades tütre ära. Võõrusest kostis tema ärevat sisinat:

«Ah kui halvasti kõik välja kukub!»

Dmitro krimpsutas nägu ja pööras silmad Ivan Timofijevitši poole. Kuid peremees, säilitades näol asjakohast väarikust, muutus ainult hetkeks valvsaks ja külalisele sõbralikult ning soojalt naeratades ütles:

«Vaatan sind ning mõtlen — minu ees istub ju Timofise. Niisama vaikne, niisama kuri, kui endast välja viia, ja niisama hea omainimestega. Kas me vähe sinu isaga mööda maailma rändasime: küll Kiievis kullases, küll Taurias mustmullases, küll Krimmi mägede taga — igal pool tuli meil leivarahha teenida. Seepärast me olengi rõõmus, et sa puudust ei kannata, ei helbi sulasse leent hiirepabulatega. Minu asi aga on praegu maahari misühistu. Kuidas küli, nõnda vili. Kui riik aitab, siis harin maa üles nagu sulgkoti, et oleks nii leiba kui leivakõrvast. Kas ma räägin tõtt?»

«Tõtt, onu Ivan! Meil on ainult üks tee: hoia maa kinni, seisa temal mõlema jalaga, et mitte tema sind ei narriks ega kasvataks sulle rapsi ning nõmmekaera, vaid et sina oleksid tema käsutaja. Kuid ka siin on vahe sees: mõni, näe, on saanud juba hallid juuksed pähe ja tal on hobused, kuid põlluga ei tule kuidagi toime. Maad tuleb kuulata nagu oma südant, teda tuleb tunda nagu poeg tunneb oma ema, teda tuleb nagu koolilaps kirjatarkust — iga päev tundma õppida, tuleb raamatutestki vaadata, mida targad pead tema kohta kirjutavad.»

«Täpselt Timofi! Ainult et tema raamatuteni ei jõudnud Luba, et ma sind suudlen.» Bondar sirutus Dmitro poole.

Ennast leidsid nad Mariika, kes, lamp käes, lävele ilmus. Enne unustas ta tütre vaikivad etteheited ja pisarad. Mis on nelupisarad? Nagu kaste. Tõuseb päike ja neist pole jälgegi järel.

«Juba saitegi sugulasteks!»

Ta asetas lambi lauale.

«Vaiki, vanaeit. Sa ei löö õige naela pihta,» ütles Ivan tähendusrikkalt. «Poiss hakkas mulle lihtsalt meeldima.»

«Aga millest mina siis räägin?» hakkas Bondarihha ennast õigustama. «Ükskõik kuhu hea inimene tuleb, ta meeldib kõigile. Söö munarooga, Dmitro, ega sest midagi, et ta on juba veidi jahtunud,» pakkus ta külalise kõrvale istudes. «Tütar on mul säärane õrnake. Enne tõmbas tuul läbi ja täna on ta haiglane. Nii et sa ära pahaks pane.»

«Hägi aga, räägil!» katkestas Ivan pilkavalt.

«Mina ära sega ennast naiste asjadesse, kui sa midagi ei mõista.»

«Kas kus kamandaja! Vaata, et tõmbab veel panniga pead! Sinu terviseks, Dmitro!»

«Kahju, et Jugiina terve pole. Kõigest südamest soovin talle tervist ja õnne kogu eluks,» ütles Dmitro enesest ootamatult.

«Aitama sulle, kallid laps!» heldis Mariika. «Las ma suudlen sind!» Ja ta puudutas kuivade karedate huultega Dmitro kõrget laupa.

«Vaata kus su õnn on, tütreke!» mõtles ta.

Dmitro tundus talle praegu nii lähedasena, et oleks tahtnud teda nagu poega kaelustada, oma lapseks, oma sõnaseks hüüda. Bondarihha teadis, et kõige parem on praegu nagu muuseas esitada lõpuks küsimus, miks peremees nii tihti nende pool käib, kuid uuesti peatas teda mehe pilkav vaade. Ja ta viis jutu kaudsetele rõõmustele: hakkas rääkima selleaastasest viljasaagist, maahari misühistust, sellest, kui sõnakuulmatu on praegune maa, — ühesõnaga, ajas asja nii sassi, et kuidas Ivan leidsid tema jutulõnga tabada, jäi talle ometigi tume-

daks, kuhu naine sihib. Ta kehtas ainult õlgu ja ütles:

«Ta keerab sulle juttu kokku nagu tuul kesvarõuku, ja kui hakkad lähemalt vaatama, on kõik pead seest tühjad.»

Dmitro aga taipas perenaise mõistujuttude tähendust. Ta seadis end Bondarihha asemele ja sai kogu jutukäigust nagu omaenda mõtetest kiiresti aru. Ja kui jutt jõudis sinnamaale, et väikeste laste pärast valutab pea, suurte pärast aga süda, et see on emale tõsine mure, kui ta ei tea, kelle kätte tema tütar satub, — oli Goritsvit juba täiesti veendunud, mis sellele järgneb, ainult ta polnud veel kindel, kas Mariika ajab uuesti jutuotsad sassi või hakkab teda ettevaatlikult küsitama. Dmitro mõistis, et Jugiina ema on tema poolel, ja ootas vaid üht: et ta juba täna Dmitro mõtteid teaklas ainult Bondarihha ise asub selle küsimuse juurde.

Akna taga valitses hämarus; kuukarikast voolas läbi pitskardinate kollast õunaveini; köögiviljaaiast hooletas sügise mörkjat hõngu. Jutuajamine venis. Dmitro ei tahtnud Bondaride juurest ära minna ja ta meel muutus kurvaks mõttest, et Jugiina ei istu tema kõrval, vaid võib-olla nutab oma poolel, siunab teda ning küsub oma südames Grigorit. Ta süngestus ja jälgis vaevaga Bondarihha sõnu.

«Ka Ševtšik on hakanud sageli meil käima, kuid millegipärast ei tõmba mu süda tema poole, kuigi ma ei tea tema kohta midagi halba ütelda.»

«Ei pidanud siiski vastu!» pahvatas Bondar naerma. «Eit jääb ikka eideks. Sa lõbusta meid veel millegagi!»

«Ja lõbustangi!» vihastas Mariika. «Ma tunnen Dmitrot vähe, aga kui ta esimest korda majja astus, tärkas minus otsekohe tema vastu usaldus, kuigi ma ei tea, mis ta meist mõtleb.»

«Aitäh hea sõna eest!»

Dmitro tõusis, astus kord vaikides üle toa ning läks peremehe ja perenaise vahele seisma. Ta tabas endal Mariika ärev-rõõmsa naeratuse ja Ivani rahuliku vaate.

«Ma ei oska targalt rääkida,» algas ta vaikselt, «kuid ütlen ainult, et te meeldisite mulle kohe ja teie tütar hakkasin ma armastama. Tore tüdruk. Seesugusest ma

alust unistasingi kõik need aastad...» Ta takerdus, kuna tahtmatult meenus Marta. «Kui Jugiina mulle järele tuleb, siis ei oska ma paremat soovida. Tööd pean tegema kolme eest, et ainult õnnelikult elada.»

Kolme eest pole vaja, jätkub ühegi eest, kuid siis juba algu see ka hea,» tähendas Ivan.

«Kui aga midagi välja ei tule, jääme siis tuttavateks ja äst sellega,» lõpetas Dmitro oma jutu ja istus pinnale, kus enne oli istunud Jugiina.

«Haa, keda ma väimeheks nimetan!» Mariika kallistas teda. «Jugiina saab sinule. Ainult hoia teda, ta on sinu ainus nagu süda rinnas.»

Jah, see oleks hea,» kinnitas Ivan.

Dmitro suudles kuumalt Bondarihhat, vaevaga ohet hoides. Ta tundis, kuidas aastatega kogunenud rõõm ta südames sulas. Ta tahtis nende lihtsate inimeste nagu omaste juurest õrnust otsida, lõpuks puutuda seda õnne, millest ta nii palju oli mõelnud. Ja ta ei lahkunud ka sel hetkel temast ebakindlusega, mõte sellest, et tema õnn on nagu sügisene taevast näib üsna lähedal olevat, kuid kätte ei saa ometi.

XLII

Pärast seda õhtut toimus Bondaride majas midagi niisugust, et tule kas või tagurpidi uksest välja. Ema kinnitas oma, tütar oma ja kumbki ei suutnud teisest midagi saada.

Hommik algas valvsa vaikimisega. Paistis, et isegi kui põles koldes arglikult, Jugiina aga askeldas pottidega, liikus nagu vari. Mariika tuli lüpsikuga sisse, pani seinalt kurna ja peenikesed piimanired hakkama punastele savipottidele oma laulu laulma. Hommikust sõõdi sõnagi vahetamata, nagu oleks tares juba lümanud. Järsku pani ema lusika kausiäärele ja küsis karmilt:

«Kas sa oled järele mõelnud?»

Jugiina võpatas ja puges nurka peitu.

«Muide, mis sulle räägitakse?»

«Mis te minust küll tahate?» küsis tütar väsinult.
«Mis ma tahan? Viska rumalused peast ja unusta Ševtšik!»

«Ärge rääkige mulle temast...» Jugiina hääl värises anuvalt.

Ta ei teadnud, mida mõelda: kas Grits läks lõplikult ära, või ainult vihastas ja pöördub veel tagasi? Grigori etteheited põletasid teda nagu tuli: «Tähendab, minu jaoks pole sul sõnagi enam? Dmitroga on parem kuld rutada?»

Ta surus käe tugevamini vastu nägu, otsekui võiks võõruseuks, mis Gritsi taga kinni paugatas, teda rüüvata ja nagu langeks ta patsile jälle lahtipöörunud savipuru.

Mariika muutus iga sõnaga üha ägedamaks ja, pannes juba vähe tähele, mida tütar räägib, puistas talit välja kogu oma paljude raskete eluaastate jooksen kogunenud valu.

«Leidsid endale õnne! Üks lehmakont — see on kogu tema vara, tare langeb täna-homme kokku ja sinu mingu perenaine teiste juurde majuliseks. Kui sa tuleb võõra ketruse taga sõrmed tuliseks hõõruda, vesist laket lürpida ja võõral põllul viljavihu pära selga küürutada — küll siis tuletad rohkem kui kord ema sõnu meelde. Dmitroga aga hakkad elama nagu perenaine. Nagu perenaine, mitte kui tüdruk või paviline! Selle poisi järele jookseb ükskõik missugune neiu!»

«No mis te mind kiusate? Ma ei lähe ei sellele ega teisele!»

«Ole lahke! Võib-olla lähed siis ehk poollollakale Vlassile? Küll on aga lapsed nüüd sõnakuulmatuks muutunud! Ei ole teilt isale-emale nende vanadusepõlvil enam toetust oodata! Panen su kui rakikoera sarvrisse luku taha, et ükskord aru pähe võtaksid!»

«Siis ma jooksen kodust ära!» lõikas Jugiina vahel.
«Kuidas — jooksed? Kuhu?» jahmus ema. Ta hakkas alles nüüd aru saama, et tütres peitub tema enesest Mariika jonnakus. Ja see Bondarihhhat just eriti ei rõõmustanud. «Kuhu sa siis jooksed?» küsis ta mitte eriti kurjalt, tehes näo, nagu ei võtaks tütre sõnu tõsiselt.

«Komsomolide juurde!» Jugiinale meenus pisimate sõbraskasjadeni kohtumine poistega teel ja see õhtune nägu oli nii meelitav, et pisarad langesid nagu iseenevõtt perandale. «Lähem nende kollektiivi!»

«Nende kollektiivi? ... See tähendab — komsomolide jahtamisühistusse?»

Mariika vaikis abitult, teadmata, mida ütelda. Seda ei jahtunud temaga sageli.

Nende päevade kestel oli Jugiina nagu veel rohkem kahenenud ja nii läbipaistvaks muutunud, et naha all näha sinised soonekesed. Silmad olid avardunud, nende helesinine värv näis voogavat üle ninajuure. Silmade all oli kaks tumesinist poolringi, mida katsid punukesed mooniseemnetaolised täpikesed.

Ivan katsis samuti tütrele mõne sõna Dmitro kohta öelda, aga Jugiina vihastas ka tema peale. Bondar vaikis siis, otsustades end naiste asjadesse mitte segada.

«Hah, las teeb, kuidas paremaks peab,» ütles ta naiivselt. «Muidu hakkab meid hiljem, kui midagi viltu läheb, eluaeg süüdistama.»

«Eluaeg on ta meile tänulik, küll sa tuletad veel mu sõnu meelde!» surus naine peale.

Ja Ivan tõmbus tagasi.

«Teie asjadega jännates murrab isegi kurat kaela. Ei ole mina teile kohtunik ega nõuandja.»

«Mis isa sa siis oled? Isegi käskida ei või!»

«Kui Jugiina veel põigiti voodis magas — võisin. Nüüd aga ei mahu ta enam pikutigi sinna ära. Jõuga ei saa sundida. Jäta ta rahule.»

«Mitte enne, kui olen ta Dmitrole mehele pannud! Hinge sõn seest!»

«Vaata, et sa viltu ei löö! Ta on küll vaikne, kuid vilt on siiski sinu oma.»

Kõnega lõpetas Ivan jutu ja läks oma ühistumeeste juurde. Töö juures unustas ta kodused pahandused ja vihastas ainult, kuidas võib nii kaua kõhelda ning miks Jugiina Dmitrole ei lähe.

Vanaa eas, kui jahtunud armastus annab endast märku ainult ebaselgete mälestuskildudega, ei mõista inimesed enam noori. Neid paneb imestama sügav puna

üheainsa pilgu pärast, kohmetus mõnest päris tavalisest sõnast, mis aga armunule tundub vastikuna ning jämedana, samuti pühapäevaste kohtumiste kärsitu ootamine, küll erutus, küll see, et väljavalitu tihti mitmes asjas teistest maha jääb. Vanadus kehitab õlgu ja pomiseb pead vangutades arukaid manitsusi, mõeldes, et üksnes tema saab elust õigesti aru. Aga küsige õige, mis need inimesed tegid ja kuidas nad käitusid aastal paarkümmend tagasi? Kas andis siis kõik elukogemuse ja arukuse mõõdu välja?

Noorus on tõesti nagu jõgi suurvee ajal — valgub laiali igasse kaarde, otsa ega äärt pole näha, peseb üle kõik suured tähed, heidab kuust silla kaldalt kaldale, tema kohal sõuab kellegi laul, ja aer noortes kätes löikab hõbedasi kihte, heites laulvale veepeeglile süten-dava kaelakee. Seal aga, vaata, libisevad mööda kuldsed silda pilved, löikavad jõe kaheks, katavad varjuga, veel tõmbub kallastesse, ja tähti sellel nagu poleks olnudki, vaikides sõidab mööda tumedat jõge küürus kalamees, ahtri taga aga sõuavad hääletult udud, hallid nagu mehe habegi, ja ainult kuskil väga kaugel nagiseb aer nagu ammune mälestus.

Keskpäeval hakkas peent külma vihma sadama. Põld kattus halli rõõmutu võrguga. Maanteed mattis sinkjashall udu. Kuid tuul ajas suitsuvärvi pilved varsti laiali. Tuhm, kiirtetu päike näitas end ehmunult pilvede vahelt ja veeres metsa taha ööbima.

Tütarlapse käed tuimenesid ja ta suutis neid küpsas hirsis vaevalt liigutada. Ta ei jõudnud oma ett ära lõpetada, pani vihud hakki ja hakkas aeglaselt küla poole minema.

Õhtu moonutas põldude ja teede piirjooni, kuid kõige rohkem muutus läänetaevas: ta läks algul rohekassini, siis aga hakkasid kellegi käed sinisesse põhikoosse-lükkima tulevärvi lõngu ja varsti hõljusid tumeda metsa kohal kuldsed saarestikud. Pärnade-alune pime-nes. Märjad lehed kleepusid paljaste jalgade külge, sahistades läbi une millestki tuttavast ning kurvast.

Jugiina ohkas: raske oli koju minna, kus teda ootasid ühed ja samad lõputud etteheited ning usutlused

...tehtu ema mis tahab, kuid tema Dmitrole ei lähe! Aga talle on ka omamoodi halb: rääkis igasuguseid rumalusi, haavas hingepõhjani, ja nüüd ei näita nägugi. Kui vastav siis oli Gritsko armastus! Aga tema, Jugiina, armastab kõik-kõik ära, läheb vanatüdrukuna halliks, ja tema otsusest ta ei tagane. Ja mitte sellepärast, et tema oleks halb, — ei, vaid ema kiuste ei lähe ta kuni hinna eest temale! Kui aga kodus teda edasi kiustatakse, siis läheb ta tõepoolest kommunistlike noorte poole. Las siis otsivad teda!

Jugiina!

Maanus kohkumus valdab nagu tuulepuhang kogu tema olemuse. Talle läheneb tuttav nägu ning mustad käed. Teda kallistavad tugevad käed ning suudlus suleb ta suu.

«Hulluks oled läinud!» tõukab Jugiina kõheldes ema poole ja vaatab ringi. «Kui inimesed näe-

vad!»

Tema sirutab end tema poole. Nende silmad kohtu-takse õnnelikus naeratuses.

«Ma arvasin, et sa oled mu täiesti ära unustanud.»

«Ära räägi nii!» Grits toetub vastu suure pärna jäänd-ku tüve ja tõmbab Jugiinat enese juurde. «Alles ma mõistsin, kuidas ma sind armastan,» ütles ta ja nägi punastas häbist, kui talle Fedora meenus.

«Miks?»

Pärast seda tüli ei leidnud ma kuskilt rahu. Varem ei olnud selge: Bondaridel on tütar Jugiina, tema armastab mind ja mina teda ning talvel teeme pulmad... Aga ärsaku nagu oleks midagi katkenud. Kui sööma istun, kukub leib käest, hakkan tööle, siis seisad sina silme ees. Õhtul aga tulen sinu akna alla — van- nemeast ja lähen koju, surmväsinud, nagu oleksin kogu rüütu vilja ära peksnud.»

«Aga kes siis süüdi on?»

Jugiina astus sammu tagasi ja vaatas noormehele otsa. Talle ilus ja õhtuvalguses rahulik nägu tundus võõrasteenina. Kuid pimedus tihenes ruttu ja tuttavad näod hakkasid varjudega.

«Kas Dmitro pärast seda veel teil on käinud?» küsis

Gritsko, tõmbas tüdruku uuesti enda ligi ja vaatas talu uurivalt silma.

«On.»

«Kuidas ta teil käib, kas lihtsalt niisama või teiselt?»

«Kes teda teab...» ohkas Jugiina ja laskis kohe pea longu, mõeldes, mis teda kodus ootab. «Kardan, et naljapärast ei käi, kuigi pole minuga kordagi kõnelnud.»

Ta ei tahtnud kõike jutustada, et ennast ega oma armastatut mitte kurvastada.

«Kui ta tõsise nõuga käib, siis on asi halb. Teda ei ole sugugi lihtne teelt kõrvale tõugata.»

Grigori jäi mõttesse, ta oleks tütarlapse nagu unustanud. Ta langetas pea ja lokid katsid kogu ta näo.

Tuul vilistas raagunud puuokstes, keerutas lehti ja gade all ja kihutas mööda kraavi külma kauguse. Vanade pärnade pehastanud tüved kõmisesid õõnalt, neist õhkus kopitust ja uimastavat soojust, millele sügavalt hakkas juba salämisi lähenema.

Grigori tõstis pea, kuid Jugiina ei näinud enam selgesti tema näojooni.

«Mis seal ikka, Dmitro, olime küll sinuga südame sõbrad, kuid jäid mu tee ette, süüdistasid mind ennast.»

«Mul on hirm, Grits. Lähme koju!»

Jugiina surus end tema vastu ja Gritsko rahustas teda tugeva suudlusega.

XLIII

Dmitro laskus käsipõsakile vastu jalgväravat ja vastas äreval pilgul eesriidega kaetud valgustatud aknale. Raske oli majja minna. Ta teadis, et teda võtab vastu tütarlapse kurb-ehmunud pilk. Jugiina peidab oma nägu tema eest kogu õhtu ja vaikib, vastates ainult võtmatult ema küsimustele. Dmitro taltsutamatu uhkus kannatas nagu ei kunagi varem. Vahel muutus ta ees selegi vastikuks, kuid ei suutnud ega tahtnud enam alla suruda ja sellelt raskelt teelt kõrvale põigata. Raske

teadus tundis mõistuse vaikima. Dmitro istus sünnimäe lähedal, hõlmas pool kogu õhtu ja jättis tütarlapsega ühes hõlmas, kui see kombekohaselt ja ema sõnatult läks, jättes teda eeskotta saatma läks.

Grigori tuli mööda tänavat, olles pimeduse tõttu peaaegu täiesti nähtamatu. Et mitte kellegagi kohtuda, läks Dmitro hiirvaikselt jalgvärava. Ukselengi leidis ta varjuses kobamisi ja astus kummardudes tuppa. Tütarlapse hirmunud pilku heites hüppas Jugiina kirstu taga emale.

«Tere õhtust, Jugiina!» Dmitro seisis keset tuba.

«Tere õhtust!» sosistas see vaevaltkuuldavalt ja tõusis voodi ning kirstu vahelisse nurka.

«Kui siia vanemad on?»

«Mis? ... Isa on ühistu koosolekul, ema aga peaks siin silmapilk tulema.» Tütarlapse huuled tõmblesid kergelt.

Dmitro taipas, et Jugiinale ei meeldi emast kõnelda.

«Hah,» ütles ta ebamääraselt ning istus pingile, vaadates kogu aeg teraselt Jugiinat.

Tütarlapse nägu muutus kogu aeg, kord kahvatades, kord punaga kattudes; õhukesed ninasõõrmed värisesid silmadest põles jonnakas tuli.

Dmitro laob ta mulle välja kõik, mida ma juba ilma tema abita tean,» arvas Dmitro tütarlapse näo resoluutse ja järgi. «Hea küll, las hakkab esimesena rääkima!» Jugiina ta ja huuli kokku surudes ning silmi pilu-ks andis mõista, et on valmis Jugiinat kuulama, ja veel enam — et ta koguni teab juba ette, mis see on.

Tütarlaps muutus tema meeletu, sõgeda pilgu all rahulaks, kuid ajas enese siiski kindlalt sirgu ja pani endale tõmbunud käe kirstu raudkaunistusele. Külmal õhul nagu põletas tema kätt. Jugiina pidi käe ära tõmbama, kuid unustas ja pani selle uuesti tuhmile naas-tele.

«Dmitro Timofijevitš,» algas ta kogu oma julgust kokku võttes, suutmata siiski varjata anuvat nooti hääle. «Dmitro Timofijevitš, ma ei soovi teile midagi teha, soovin teile ainult head...»

Ta kohmetas, nähes Dmitro pinevat, kurja muiet.

«Jumala tõsi, soovin ainult head,» veenis ta noormeest. «Kuid mis võin ma sinna parata, kui me Gritskoga juba enne teid sõpradeks saime! Ta hakkas mind armastama ja mina teda... Olen teile kogu elu tänulik... Mis ma nüüd ometi räägin?... Ärge küsige minu pool... Mis mõte sellel on? Teil pole kerge, näen, ma näen, ja ka minul pole sellest rõõmu.»

Siin oleksid talle vististi pisarad silma tulnud, kuid Dmitro ruttas neid ennetama: ta viskas mütsi üle laenuurka ja astus ettepoole, nii et põrandalauad nakasid Jugiina vaatas ainiti tema tumeda, hõõgivate vihasädemetega ahenenud silmi.

«Sinu jutt on hea, kuid pole sina selle rääkija ega mina selle kuulaja. Kerge on öelda, et tagane! Ma olen ise ka püüdnud endast ööd ja päevad võitu saada, kaitsunud sind oma südamest välja kiskuda, kuid ometi ei suutnud seda. Mis ma siis nüüd pean tegema?»

Ta lähenes tütarlapsele. Jugiina taganes, toetus vastu voodiotsa ning vaatas teda imestuse ja hirmuga.

«Kui sa mulle head soovid, siis on mul ainult üks õnn, ja see oled sina! Kui sa mulle naiseks tuled, siis pole mul maailmas rohkem midagi tarvis! Hea on inimesele õnne soovida — heita oma varandusest mõni kulunud kross... Kui ma usuksin, et Grits armastab sind sama tugevasti kui mina, siis võib-olla ehk suudaksin endast kuidagi jagu saada. Kuid ma ei usalda teda ega soovita ka sinul seda teha. Vaata teda paremini. Oma juttudega sa mind aga eemale ei tõuka!»

«Oh häda! Kui meelestu ta küll on... ja kui hea. Kas ta mind tõesti nii armastab?» Esmakordselt välgutas end Jugiinas soe, hirmuga segatud tunne. Aga selle varjas kohe teine: «Mis ta küll Gritsi kohta räägib?»

Ta tahtis Dmitrolt seda küsida, kuid tuppa tuli ema koos Ševtšikuga.

Õhtu möödus vaikides. Külalised vahtisid teineteist altkulmu, ja perenaine püüdis asjatult jutulõnga üles hoida. Ei aidanud ei päevalilleseemned, ei õunad ega pärimine koduste tervise kohta. Aga kui Mariika Gritsilt küsis, kuidas on lood uue tarega, hakkas poisil põlvel nihelema ja välgutas silmi Dmitro poole.

Külalised haarasid üheaegselt mütsid, koos mindi laua alla.

Rahvatusinisel suitsukarva pilverüngastega äärestatud laevaribal lõi kuusirp kord helendama, kord muu- kui tumedaks ja pikad varjud jooksid vahel üle tee ja viiljaaeda, vahel jälle söötsid ehmunult tagasi, istudes kuulmatult jalgade all. Noormehed astusid, lahustasid teel lebavaid lehti, ühel pool sügavat kitsast läbi Dmitro, teisel pool — Gritsko.

Tadi Darka väikese hüti juures, mis tukkus noores põlvkonnas, astus Ševtšik ristteel ettepoole ja seisatas. Tema madal tugev kuju tõmbus pingule, näonaha all kukusid lihased — nähtavasti pigistas ta tugevasti hambaid kokku.

Dmitro! Kuidas seda siis mõistma peab?»

«Mida?» Goritsvit kehtas arusaamatult õlgu, silmitsedes huviga Gritsi valvsat tugevat kuju: «Kärmas ja tugev on ta.»

Gritsko ohkas kergendatult, nähtavasti uskudes, et taastunud pole tõepoolest midagi. Kuid hetke pärast tõusis ta sõrmed uuesti peopessa, nii et valus hakkas ja liigesed pingule tõmbusid.

«Kas sa käid niisama Bondaride juures või tahad minult tütarlast ära võtta?»

«Kui taibutu sa oled!» Dmitro vangutas rahulikult pead. «Kes siis niisama tüdrukute juurde läheb? Muidugi tahan sinult Jugiinat ära võtta.»

Uksemurusest kergitas Ševtšik koguni kulme: «Ega ta ometi nalja tee?»

«Kuidas siis nii?» Grits vaatas millegipärast tagasi. «Tütarlaps armastab mind...»

«...mina aga käin Fedora juures,» lõpetas Dmitro lausumist.

Grigori seisis hetke nagu kivistunult. Siis tõstis käe, tõusis ette ja virutas Dmitrole raske rusikaga näkku; karmine hoop lõi juba tühjalt õhku, kuna Goritsvit kõrvalt hüppas. Kuid Grigori liikus ta kannul.

«Kakeldä tahad?» pääses Dmitro huultelt.

Ševtšik ründas uuesti, aga nüüd põrkasid ta rusikad vastase kõverdatud käte vastu.

«Käi minema... konnapoeg, ära sunni pattu tegema, hoiatas Dmitro, «minu kõrval oled sa udusuleke.»

Ta suutis vaevu lööke tagasi tõrjuda ja komistas kaitsel olles rattarööpasse. Samal hetkel oleks tugev hoop ta peaaegu jalust maha rabanud. Ninast ja lõhkisest huulest hakkas verd tulema.

«Hästi virutas!»

Dmitro tundis, kuidas iga tema lihas raevutses, kuidas neisse jõudu kuhjus, nii et tundus, nagu võiks see iga hetk teda ennast tükkideks laiali paisata. Surudes alla valu jalas — näovigastus ei andnud ennast veel tunda —, paiskas ta oma rusika nagu sepahaamri raevust pimestatud Grigori pihta ja teise löögiga tabas juba lõtva keha, kui see tõmmeldes ning ripnevat paremat kätt enda alla mattes põiki üle rööpa lamges.

Tema ette jäid nagu udus tume siruli kogu, mis oli pooleldi varbtara varjus, kuuvalguse ribad maapinnal, taeva rebitud lõuend ja kuusirp kõrgel.

Dmitro sammus aeglaselt mööda tänavat. Ta tundis iiveldust. Tahtmatult lõi ta sõrmed märgadesse savi juustesse ja peatus, silmitsedes imestunult verist pesa ning varrukate. Ja pöördus äkki tagasi.

Nagu sinega loputatud, voolas tänav vaikse jõena käänaku poole. Keset teed lebas liikumatult must kogu ja Dmitro, sülitades soolakas-hapusid vereklompe, astus selle juurde.

Vari oli Gritskost veidi eemaldunud. Kuuvalguse eraldus selgesti sinakas meelekoht, õhuke kõrvaavaal, mis hoidus vastu musti lokke nagu pilvik vastu maad, kuid ülejäänud osa näost oli varjus, lisaks veel tume tõmmust paksust verest. Dmitro laskus põlvili, võttis noormehe ettevaatlikult süle, tundes oma südame kõrval nõrgalt tuksuvat teist südant. Grigoril oli parem põsk tursunud, nina paistes ja kitsal puhaste valgete hammaste real roosakas hüübinud vaht.

Goritsvit viis meelemärkusetu noormehe Darka talle ette. Lõi jalaga tugevasti vastu ust. Tares oli kuulda samme, kellegi hääli küsis:

«Kes seal on?»

«See olen mina, Dmitro. Tehke lahti, tädi Darka.»

Üks avanee ja käsi kokku lüües tardus valges õõguses, vallapälastatud patsidega naine lävele.

«Oh õnnetust küll! Mis siis teiega juhtus?»

«Ära hädaldage, tädi Darka. Võtke poiss vastu ja ravige teda, nii et pulmadeks oleks kõik paranenud ja terveks.»

«Motte ometi, mis kõik ilmas ei juhtu! Kes teile kallist tuli?» küsis lesknaine, aidates Gritsi tarre kanda.

«Kaklesime ise omavahel,» vastas Dmitro vastu tahtmatult.

Tädi Darkal jäi koguni suu lahti.

«Mis sa räägid! Ise suured sõbrad — ja ei saa omavahel muidu hakkama?»

«Juhtub, et ka sõbrad lahku lähevad.»

«Ja pani Gritsko pingile.»

«Mida teil siis jagada oli? Ühe küla inimesed, üks tüdruk, nagu öeldakse, mõlemad noored ja ilusad. Peak- sime ainult elama ja elu kiitma.»

«Ja pani lauale väikese kausi ja ruttas ahju juurde, poija vee järele. Kuid oiet kuuldes laskis ehmunult poihargi käest.»

Dmitro kummardas ja läks ukse juurde.

«Kuhu sa siis lähed? Lase ma pesen sind, nagu öeldakse, elava veega. Nägugi pole sul enam näha.»

«Aitäh! Hoolitsege parem Gritsi eest,» pomises Dmitro hüvastijätuks ja väljus tarest.

«Oo küll on lood!... Nii suur sõprus oli...» halises lesk, joostes ahju ja lavatsi vahet.

«Dmitro, mis sinuga on?» Dokia jäi keset tuba seisma, hoides vastu rinda surutud.

«Oh, kõik on teil ka vaja teada... Paha veri tuli minust välja... Valage kätele veidi vett...»

«Ja peal ennast sooja veega, pärast aga tuli siiski juba juurde valguse kätte minna, et ema saaks näolt kulvanud vere käterätiga ära pühkida ja lõhkist huult maseada, kollaseks tõmbunud rašvaga määrada.»

«Itaagi nüüd, kes sind niimoodi ehtis?» Dokia istus lauretile poja vastu ja vaatas talle nukrate silmadega otsa.

«Mitte keegi,» mossitas Dmitro. «Komistasin alamul gul ja kukkusin.»

«Luiska aga! Arvad, et ma usun! Kas sul häbi pole valetada! Seda kommet pole ma sul enne märganud. Ega midagi, oled halvale teele läinud. Pea seda mees — sa võid kas või kogu maailma kokku valetada, aga tõde tuleb siiski välja.»

Dokia tõusis ja hakkas pojale pilku heitmata asel tegema. Ta pani padjale katte, et Dmitro seda verest ei määraks, ja heitis ise lavatsile.

Ema süda valutab, teda vaevasid mõtted:

«Kas poeg viimaks jälle Vartšukiga kokku ei läinud? Miks ta tõtt ei räägi?»

Valguskiired tungisid kuldniitidena lambi juures silmadesse. Dmitro jonnakas, kokkukasvanud kulmudega nägu muutus kord ebaloomulikult pikaks, kord jälle ümmarguseks. Siis tõusis ta püsti ja kustutas tule.

Öösel ärkas Dmitro kellegi käe kergest puudutusest. Silmi avamata tajus ta läbi laugude valgust ja (vististi oli see eilse järelkaja, mis teadvust erutas) hüppas üles, kaitses käega pead.

«Mis sul on? Maga, maga... Sa visklesid kogu öö. Ega sa ometi palavikus ole?»

Ema pani oma kareda käe ta tõmmule laubale, kus oli juuste piiril ribake päevitumata nahka. Siis pühkis ta käterätiga lõualt ja padjakattelt roosaka vere.

«Ema, ma kaklesin Gritsiga.»

«Gritsiga? Missuguse Gritsiga?»

«Ševtšikuga.»

«Ševtšikuga? Und näed või?»

«Ei näe. Ka ise poleks ma midagi säärast uskunud.»

«On see võimalik? Mis siis teie vahele on tulnud?»

«Tütarlaps. Jugiina Bondar.»

«Tütarlaps?» Ema tegi suured silmad. «Mõlemale tähendab, on üks ja sama tüdruk meeldima hakanud?»

«Nojah.»

Poega veel mitte uskudes, ent tundes, kuidas tagasi hoidmatu rõõm teda valdab, laskis ta kuuldavale teeseldud ohke ja vangutas pead.

«Kuidas siis nii tohib — oleksite tüdruku pärast teineteist peaaegu ära tapnud...»

Ja suutmata end tagasi hoida, lisas:

«Jugiina on tore tüdruk... Kas ta sulle väga meeldib?»

Dmitro poleks tahtnud oma salajasi mõtteid avaldada. Ta krimpsutas nagu nagu pärast viinasõõmu, kuid oma pilgu eest polnud kusagile pääsu. Ja ta tundis silmi peites kähedalt:

«Väga... Ainult...»

«Mis siis ikka, paremat pruuti ei leia kusagilt... Ainult et kaklus, pea mu sõnu mees, küll midagi head ei too.»

Dokia kustutas lambi ja läks oma asemele.

«Jugiina on Dmitro terve, Vartšukid ei teinud talle midagi,» rõõmustas ta. «Ainult iseloom on tal raske nagu kivi. Mis mõnel teisel läheks paari nädalaga mööda, see istub temas aastaid. Oh, kuidas see kõik küll niimoodi juhtus!...»

Dokia naeratas pimeduses ja jäi kohe rahulikult magama.

XLIV

Maamõõtja, väike vilgas vanamees, kellel oli hallide kikkhabe ja suitsetamisest kollased hästipüganud vurrud, jäi oma lühinägelike silmadega Ivan Bondari jassakat kogu vaatama ja ulatas talle kämbla. Ta katses väike käsi sukeldus lootsikuna Bondari tugevasse pahklikku pihku.

«Mõis teie oletegi, võib öelda, Ivan Timofijevitš Bondar? Mina olen maamõõtja... Köh-köh-köh!... Kõh! Köh! Ptüi... Minu nimi on Karpo Ivanovitš Kõrrouss.»

Ivan Timofijevitš naeratas vaevaltmärgatavalt, surus supaklikult maamõõtja kätt, mille sõrmedel olid hallid torkivad karvakesed. Siis viis ta teodoliidi majja, kandes seda ettevaatlikult enda ees. Külaline aga haas maast kulunud kohvri ja tippis oma peenikestel sõrgadel peremehele järele. Majas sirutas ta oma peenikest kaela, puged kähku palitust välja ja hakkas käsi hõõrudes mööda tuba sammuma. Tema musta pintsaku

alt tungisid teravalt esile liikuvad abaluude kolmnur-
gad, kord teineteisele lähenedes, kord järsult eemaldu-
des.

«Võib öelda, et homme saate mäeseljakult viljaka
maa. Ma tunnen seda. See on juba iidsest ajast Vart-
šukkide pärisomandus. Kuidas ta ka elab? Liigub ikka
veel?» kissitas vanamees küsivalt paremat silma.

«Temast ei saa sepahaamrigagi jagu.»

«Mis te arvate, Ivan Timofijevitš, ega nad meile seal
mäeseljakul viimaks kallale ei tule?» Ta astus Bon-
dari ette ja välgutas oma lühinägelikke lapselikult ab-
tuid silmi.

«Arvan, et ei. Aga muidugi, kes neid teab... Kas
te kardate?...»

«Ah mina või? Ma ei karda, võib öelda, vanakura-
ditki!» vastas maamõõtja, ajades oma kiitsaka rinna
ette. «Ainult instrumendist on kahju; see on kallis
riist, kardan, et teevad viimaks katki.» Ta silitas teo-
doliidi poleeritud jalga. «Pagana eided on nagu takjad
selle küljes kinni. Vanatühi ise on selle ussisoo välja
mõelnud!»

Ta hakkas kohvrast küla kaarti otsima.

Ivan küsis:

«Ehk võtaksite veidi õhtuoodet?»

«Ega ma ära ei ütle, kus sellega. Võib öelda, et sõu-
niikaua, kui elu sees on; kui surnud oled, siis süüakse
sind ennast.» Ja ta pahvatas enesega rahul olles väi-
keste turtsatustega naerma.

«Kas soovite piima või munarooga?»

«Võib nii üht kui teist, aga kui teil borši on, eriti
veel türgi ubadega borši, siis ei julge ma kuidagi ära
öelda.»

Vaadates, kuidas külaline sõi, imestas Ivan: pealt
näha hall vanamehekõbi, kes aina silmi vidutab ja
köhib, kuid süüa vitsutab kolme rehelise eest — just
nagu kotti laob. Näha, et ta oma tööd tunneb: kõik
kohad on tal kaardi järgi tuntud, nagu oleks ta ise sin-
külalises üles kasvanud.

Hommik juhtus udune olema. Pori lendas hobuste
kapjade alt laiali ja vajus nagu puder ratastelt sügava-
tesse rööbastesse.

Boriso Ivanovitš Mokrouss ei tahtnud vankril sõita —
vankritel olevat raske. Ta käskis Varivoni teodoliidi
jalga valvata, ise aga käis teetammi kõrval pajude all,
hüües nagu linn ühelt tallatud jäljelt teisele. Tema
lühinägelikkusest püksid kattusid üha tihedamalt
põlvestetega, kuid maamõõtjat see ei häirinud — ta
hüües ümises omaette mingit laulukest.

Vastame, mis laulu sa siis laulad, kui kogu Vart-
šukkide jõuk mäeseljakule kokku jookseb,» muigas
Boriso vuntsi, jälgides silmadega vanamehe kitsaõla-
li kogukest.

Ei mäeseljakule tulevad kõik need, kelle põllud seal
võinud olid, selles ta ei kahelnud; ainult ta ei teadnud,
kas see läheb kähmluseks või lõpeb see ainult sõimu-
suse ja ahvardustega. Talle meenus, kuidas näost
hõõrdu Mariika palus häda korral hobustega küllasse
läksi kihutada ja mitte kaklema hakata, ning üle Bon-
dari selja libises kerge värin.

Kahju, et Mirošnitšenkot ei ole, kutsuti rajooni.
Temaaga koos oleks nagu julgem.»

Teisel vankril naeris mürisevalt Stepan Kušnir ja
kui ta punetavas käes võbises kergelt: plotskit pahvi-
ga lüüskas seal oma järjekordset lobajuttu Polikarp
Sergatjenko, keda hüüti «Lobisejaks». See oli ilmetu,
hõõrdu mees terava näo ja pikkade vurrudega.

Ebaõnn jälitas Polikarpi peaaegu sünnimisest saa-
ni. Ta sündis mõisnik Koltšaki põllul, põliste sulaste
perikonnas. Tema ema läks just enne sünnitust kolme-
kümnenda viljavihu eest tööle, et teenida natuke-
raisi teiba kuuele võrukaelale, kes nagu veskikivid
võinud toitu jahvatasid ja kepi seljas kõik külatäna-
d läbi ratsutasid. Härgadeajaja Javdokim Sergi-
jenko ei rõõmustanudki väga, kui kaks vanemat last
tema juurde vainule kihutasid ja tõmmu Olenka õhku
hüüdes teatas:

«Meie emale tõi toonekurg põllul poisi!»

«Tallike! Toonekurg sööb ainult konni,» lükkas seits-
meaastane Gnat õe kõrvale ja ütles tõsiselt: «Ema
sünnitas põllul poisi.»

Fapp võttis ristimise eest rubla, kolmkümmend muna
ja kana. Vader andis raha ja munad ära — sünnitaja

oli veel haiglane —, kuid kana sulaseperel ei olnud ning solvunud papieit ei suutnud kaua rahuneda:

«Mis perenaine see nisuke on! Kanapoegagi pole õuel!»

Sergijenko lapsed kasvasid nagu lapsed ikka: nutsid, sõid, olid haiged, kukkusid hällist välja, õgisisid kuni lõhkemiseni igasugust lihtsat toitu, pidid tiiki ära uppuma, kuid ükski neist ei surnud, vaid tõusid kõik tasapisi jalule. Ainult Polikarp oli nõrgakene ega olnud üldse rääkida. Milliseid posijaid küll tema juurde ei kutsutud, millega teda küll ei joodetud, suitsetatud, määratud — miski ei aidanud. Lõpuks, kui tumm pole oli juba nelja-aastaseks saanud, soovitasid külainimesed vanematel ta Kiievisse viia. Orina võttis nõu kuulda ja kevadel palveränduritega liitudes läks, jõmpsikas kaks kõrval, pikale tee.

Aga Kiievisse nad ei jõudnud. Juba teisel rännaku päeval hakkas Litõni juures rängalt vihma sadama ning äike raputas maad ja taevast. Inimesed kükitasid pünnade alla, kuid vihm tegi nad varsti üdini märjaks. Polikarp aga võttis kätte ja lausus:

«Mülistab ja sajab.»

Juba selsamal ööl tõttas Orina koju tagasi. Kogu ta mõtles ta ainult üht ja sama: «Mis siis küll saab, kui poiss uuesti tummaks jääb?» Kuid sellest päevast alates polnud külas jutukamat poissi kui Polikarp. Tema neli jääd liikusid tarest tarre, aga jutustajale endale jäi alati tiseks külge hüüdnimi «Lobiseja». Pidudel kuulasid teda kõik hea meelega ja naersid kogu südamest, kuid ei tüdrukud ega poisid võtnud teda tõsiselt. Ja kui palju ta hiljem ka kosjas ei käinud, ikka anti talle vastuseks ainult kõrvitsaid¹. Elukaaslase leidis ta endale alles naaberkülalt, olles pruudi vanemad ära petnud. Nähes teda püssiga ja kõrgetes jahimehesaabastes, mõtlesid tulevane äi ja ämm, et nende tütrele on kosta tulnud ei keegi muu kui mõisnik Koltšaki jääger. Tegelikult polnud «jäägrist» suurt nahka. Tõsi, üks kord, see oli juba peale pulmi, õnnestuski Polikarpi

¹ Vana kombe kohaselt anti Ukrainas kosilasele äraütlemise puhul kõrvits.

oma part maha lasta. Oma edule uhke, läks kütt koju minema nagu tavaliselt köögiviljaaedade kaudu, vaid minema külatänavat ja tegi isegi keeru sisse, et minna ära väljaku, kuhu pühapäevadel kooperatiivi juurde rahvast kogunes.

«Mida midagi, Polikarp?» hüüdis teda laiaõlgne naaber Vassil Kovalenko naeru tagasi hoides.

«Ah, mis linnud nüüdsel ajal ka on! Näe vanasti oli need nagu sõnnikut!» lõi Polikarp käega ja peatus: «Siis ei ole, et riputad enese neid maani täis, ei jõua saaki kuhugi koju tassida. Seal aga naine juba ees riidlemas: «Kaua sa neid veel vedada mõtled? Niikuinii pole need kuhugi panna!»»

«Mis linnu sa siis lasksid?»

«Ah nitsama; ühe näruse pardikese.»

«Pardi?» imestas Vassil. «Näita!»

Polikarp avas kiirustamata seljakoti, millest järsku lendas part kisaga välja, lõi jahimehele tiibadega kinni, tõusis õhku, hõljus veidi aega väljaku kohal ning kadus siis aedade taha.

«Ah sa kurat! Ära lendas? Ah sind!...» lausus Polikarp hämmastunult.

Kogu plats otse mürises naerust...

Täna põhjas Polikarp Sergijenko nüüdisaegseid noormehi.

«Mis poisid need nüüd kah on?» ründas ta. «Aga vanasti olid küll toredad noormehed. Juhtus vahel, kui me koos Arsentiga poole pudelit ära, panime kumbki kappulga saapasäärde ja läksime siis tüdrukute poole. Kuid poisid pudenesid eest nagu aganad laiali. Pulmade jäi aga toodi meie jaoks alati toobine pudel eraldi kaasa, et me mööda kukalt ei annaks. Jah, mürtsu me teha! Veel praegugi jätkub mul jõudu nüüdse kuni mehe eest!» Ja ta ajas oma kuivetonud selja taga.

Stepan Kušnir kõhis näost punaseks muutudes kogu aeg, et jutustajale mitte näkku naerda.

Külmajalul läks maa kuivemaks ja rataste taga kap-
pale jäigi lõigates jooksid juba ühtlased kerged rööpad. Järgi muutus udu roosakaks ja valgus aegapidi laiali. Ühtlase tagant veeres välja päike nagu kahvatu

ratas; niiske maa auras ja õhus tundus kõdunevate kõrte ning humala hapukat lõhna.

Esimese märgi surus Varivon piiripeenrasse ja Karp Ivanovitš pani harjunult silma vastu teodoliidi läikiva vasega äärestatud okulaari.

Ivan Timofijevitš heitis pilgu ringi. Nii maantee, uduvine mäeseljaku lainelise harja kohal kui ka roheline, kastega kaetud rohi musta kõrrestiku vahel, nii päikesekiired, mis ajasid varje mööda põlde küla poole, samuti ka hobuste kutsuvad hirnatused ja aisade kriiksumine jäid talle sel päeval eriti selgesti meelde.

«Jah, nüüd ei käi ma enam sulasena ega päevilisena sellel maal, vaid peremehena. Rajoon andis mäeseljaku meie kätte. Ja sind, Safron, ei aita nüüd miski. Sina ei vii sind ka ilma mäeseljakuta, niikuinii ei suuda sa kogu oma varandust eluajal ära tarvitada!»

Ivani põllumeheunistused lendasid kaugemale, pöördusid tulevikku ette aimata ja jäid puhkama küpsel põllul nagu vutt viljas.

Bondar juhtis ise hobuseid sihivaia järgi, et vabu tuleks võimalikult sirge. Ta süda lõi rõõmsalt ja ärevalt, kui poolekslõigatud orasheinajuured adrahõlma all ragisesid.

Polikarp Sergijenko kõndis küürutades saha taga, surus käsipuudele ja õnnelik lapsenaeratus valgustas tema nägu.

«Kuidas läheb, Polikarp?» hüüdis Bondar, lootes kuulda järjekordset naljasõna.

«Hästi!» oli kõik, mis Sergijenko seekord vastas.

«Eks ta nii pea olemagi!» Ivan astus pika sammuga tundes oma käel Võigu sooja hingeõhku.

Taevast hakkas kostma nukrat pasunamängu. Endise karjamõisa kohal, allpool pilvi, lendasid ühtlase kolmnurgana kured, jättes hüvasti mõttesse vajunud sügise maaga. Kui nad oma tiivad alla lasksid, siis muutus kolmnurk tumedamaks ja väiksemaks, kui nad neel üles tõstsid, siis helendas ja helkles nende rivi pärlkeena. Midagi seletamatult kurba oli selles pasunahääles, hüvastijätku tiivalöökidest ning valguse ja varju vaheldumises.

Varivon Otšeret tõstis pea.

Taavad ringlendu. Jätavad meid varsti hoopis maha.»

«Hüüa! Näe, luurajad tulevad juba, seelikud keerduvad hõõdis Vassil Karpets selja tagant.

Ole luha tuli joostes naistesalk. Nende järel ilmusid kassapõõsastest ka esimesed mehekogud, kõikad käes.

«Ära tule, ära tule, vaenlasenahk! Saad keretäie!» Shvardas Stepan Kušnir tasa, käsi päikesevarjuks silme ees tõstes.

Polikarp sirutas valvsalt kaela ette.

«Kas tõesti läheb löömaks?»

«Võib-olla läheb, võib-olla mitte,» vastas Kušnir aeglaselt, laia kämmalt silmade kohal hoides. «Kuid igaks juhuks võta teivas kätte. Ettevaatlikku hoiab ka jama!»

Maamõõtja hakkas teodoliidi juures rahutult askeldama. Ta pidi millegipärast vankri juurde jooksuma, kuid keeras poolelt teelt kolmjala juurde tagasi ja puudutas näpuga selle seatinast loodi.

«Minge aga piirivaoga edasi, poisid, muidu nad hakkavad mõtlema, et me neid tööpoolest kardame! Nõõ!» Ivan plaksutas piitsa ja esimese saha järel hakkasid liikuma ka kõik teised.

Musta vagu saabastega sõtkudes hüppas pikk kõhn Hästja Denissenko esimesena mäeseljakule ja tormas otskohe Stepan Kušniri kallale.

«Et katk teid, santlaagreid, võtaks! Kes teid võõrale pühale palus? Käige vanakuradi vanaema juurde, kuni teie küljekondid veel terved ja pea õlgadel on! Kasige minema, kuradi paljasjalgsed!»

«Pea'nd, pea! Kas siis niimoodi inimestega räägib? Kuhu siis su «tere hommikust» jäi, kullake? Pealegi oleme ju sinuga nagu sugulasedki.»

Hästja kohmetas algul Kušniri ootamatult rahulikust häälest ja ajas silmad pungi, aga sai siis julguse tagasi ja kiisendas:

«Mis sa jamad? Kasi minema! Et su lõhna siin enam ei oleks! Kae, kus mul sugulane — seitsmes vesi taari pealt! Mis sugulased me siis sinuga oleme?»

«Ole lahke,» lahutas Stepan käsi, «või oled juba muutunud? Kas siis sellest on sulle vähe, et minu isa

sinu isaga ühe päikese all jalarätte kuivatas? Kas on vähe või?»

«Vader, anna talle põrgulisele õige mööda pead! Ma ta oma tühja lobaga sind hullutab!» kostis hääl jõuga hulgast.

«Ahaa, see oled sina, mu linnuke, kes seal ingliahhalega laulma hakkas,» tõusis Stepan varvastele. «Mina aga käisin sul ükskord kosjas. Hea, et sind ära ei võetud, sest muidu oleks mu pea küll säärasest armastusest paksuks läinud. Tõejutt, just paksuks läinud!»

Rahvasummas hakkas keegi koguni naerma, kuid see naer sulas üldisesse kärasse.

«Kuss, naised! Laske inimestega rääkida!» astus Safron Vartšuk tähtsalt ette.

Tema järel tulid jõugust välja Larion Denissenko koos kahe pojaga, Lifer ja Mitrofan Sozonenko, Jakov Danko, vana Zajatšuk ja veel mitu meest. Veidi eemal seisis roosade põskedega punapäine Karpo Vartšuk, kaigas käes, ja vahtis huviga maamöötljat.

Bondari kohale jõudes peatas Safron käskivalt tema hobuse:

«Ptruu-ruu! ... Tere, Ivan!»

«Noh, mis sul vaja?»

«Sa mõtlesid halva asja välja, Ivan. Sind paluti heaga: ära viska silma meie maa peale, ära külva vaenu inimeste vahele. Ja teie, head inimesed, kündke ja külvake oma põllulappidel. Sest öeldakse ju, et ega võõra käest võetud leivast söönuks saa. Nii et rakendage hobused ette ja sõitke hädast eemale.»

Vartšuki peenike kongnina tõmbles, lillad kotid silme all värisesid ja terve tema kõrge kogu kõikus rütmiliselt.

«Patust eemale!» kordas Denissenko, raputades oma salkus pead.

«Mis neist paluda! Andke neile parem nii et ...» helises uuesti rahvasummast hele naisehää.

«Kuuled, Ivan? Sellel maal on verelõhn juures. Kau nagu pind silmast!» sõnas Danko jalgu harki ajades ja tahutud teivast paremini pihku võttes.

Danko sarnakas nagu läks punaseks, tema rohkehallides silmades hakkasid rahutult visklema päikese

valgid, meelekohtadel tõmblema pruunide kaarjate kühmade otsad. Ta hääl värises pingutusest ning jäi mulje, et see on iga hetk katkemas, millele järgneb sünni ja pea kohale kerkib kaigas.

«Teile antakse ju vastutasuks meie maa,» ütles Polikarp, näidates ennast korraaks Stepan Kušniri laia selja tagant, ja peitis siis jälle oma pea tema õla varju.

«Pistke oma maa kassi saba alla! Näarakad!» kisendas Denissenko tema peale.

Polikarp lipsas küürutades hobuste taha.

Naised panid uuesti lõugama, surudes meeste tagant peale. Inimeste peade kohal hakkasid rusikad ja kaikad vaikuma. Jõuk liikus ühistumeeste poole.

«Mis te veel vahite?» ässitas neid Danko toekas naine lisaveta.

«Õige vait, harakad!» krimpsutas Safron pahaselt nägu. «Õhida koju, Ivan! Meile kõigile on ainult üheks korraks elu antud, milleks siis üksteisel elupäevi lühendada? Näed, kui suur on maailm,» näitas ta ümberlingi. «Sina aga tahad teda hauda ajada.»

«Ma kuulan sind, Safron,» lausus Bondar ning tema silmades helkis jonn, «ja mõtlen, et hoolimata sellest, et elu on sind palju õpetanud ja et sa pole rumal, usud sa veel siiski imesid. Kirjuta nüüd endale kõrva taha: mis aeg on möödas, meie oma on tulnud. Paremini oleks, kui sa elaksid nagu tõuk puukoore all. Aga kui sa minu vastu läe tõstad, siis hävitatakse sind kõigi juurtega. Siis aga kaitses riik.»

Naised! See vilets sant julgeb meid veel ähvardada!»

Üks kepp vihises õhus, rahvamurd valgus edasi nagu laine ja otsekohe ragisesid mitmes kohas kuiva kõmaga ristatud malakad. Keegi kisendas läbilõikavalt:

«O mu jumal, jumal!»

Hobused ehmusid ja korskasid, tõmbasid sahad vao eest välja ja tormasid mööda põldu edasi, kiskudes maa pealt musti lõhkisi haavu.

Maamöötlja, teodoliit kaenla all, lippas hane kombel, kael ees, küla poole. Sergijenko pidi talle järele jooksuma, aga komistas künnivaol, kukkus täies pikkuses siruli ja haaras kohe hirmunult kahe käega peast hinni, ise kogu jõust end vastu maad surudes.

Kellegi kepp tabas Ivani õlga ja hoop kajas kumedalt rinnas vastu. Bondar vastas Prokop Denissenkole samuti vemblaga, see varises vao peale kokku. Naised tõstsid Prokopi üles ja taandusid täiest kõrist kisendades.

Verine Stepan Kušnir tõrjus kahte Sozonenkot, jändrik Varivon maadles vana Denissenko ja Dmitro Zajatsukiga, kes proovisid teda jalust maha lüüa. Danko surus oma meestega piiripeenra poole nõrgemaid mehi — Karpetsi ja Pivtoratskit. Nad oleks vist küll päris pulbriks tehtud, kui kulakute ümber poleks tiirelnud Zahhar Poberežnoi. Ta oli kuskilt aeru pihku saanud ja lõhkus kõige raskematel momentidel raevukalt hallparunite rōngast, ilmudes õigeaegselt kord ühte, kord teise kohta, kuid kähmlejate sekka ta otsa kohe ei tunginud.

Ainult Safron Vartšuk seisis liikumatult mäeseljakul ega võtnud kaklusest osa. Ta ei mõelnud enam lahingule, vaid sellele kibedale kassiahastusele, mis ootab löömingu algatajaid. Kuid olgu kuidas on, temal igatahes pole kähmlusega midagi tegemist, ta püüdis koguni mehi rahustada... Kui ainult Karpo liiga ägedaks ei läheks. Oli neil tarvis päise päeva ajal sääraast lärmi lüüa, nagu jumalal enam öid ei oleks...

Ühistumeeste olukord muutus täbaraks. Vassil Karpets langes juba selili, Danko hüppas Varivoni kallale, Kušniri kohal vihisesid kõikad, Bondarile aga lähenes küljelt Karpo. Kuid sel momendil hüüdis Varivon:

«Pea vastu! Meie omad tulevad!» Nende sõnadega lõi ta Dankole nii tugevasti kaela pihta, et see vurrina keerlema hakkas.

Teelt lähenes joostes kummargile hoidev Dmitro Goritsvit, madjakas käes. Tema kannul jooksid Polikarp ja Marko Grigorovitš Sinitsa, kes samuti vemmaldega vehkisid.

Teel oma põllule oli Dmitro näinud, kuidas mäeseljakul kõikad välkuma hakkasid, ja mõistis kohe, et Bondarile tungiti kallale.

Ta leidis teel paraja vembla ja pani jooksmas, nii et tuul vihises kõrvus. Põrgates jooksul vastu Polikarpi, pidi Dmitro ka ise peaaegu tema kõrvale siruli lendama.

Polikarp hüppas ehmunult üles ja tahtis juba punuma minna, kuid nähes, et tema ees seisab Goritsvit, hakkas jumatult mulda maha rapsima.

«Miks te siis oma inimesi ei aita? Või värisete ainult enda raha pärast?»

«Nad ju ajasid mind minema, ütlesid, et ma olevat nõrgakene. Küll ma neile näitan, kui nõrgakene ma olen!» kiitles Sergijenko.

Karpot määrgates võpatas Dmitro kogu kehast ja kaalus, kuidas kõige paremini talle virutada. See on ju kõige osavam vaenlane.

«Tapan nagu ussi,» otsustas ta kindlalt, tõmbudes nii pingule, et värisema hakkas.

Goritsviti moonduvad nägu nähes taipas noor Varivon kohe, millega lugu lõpeb. Ta viskas vembla käest ja hüüdis kõvasti:

«Laste jalga kõik, kellel elu armas! Kuradi Goritsvit sa siin!» Ja sööstis esimesena pikkade kergete hüpetega lahale.

Temale järgnes Danko ja hetk hiljem näis, nagu jooksis mingit kähmlust olnudki. Mäeseljakule olid jäänud ainult ühistumehed ja nende keskel vihast kahvatu Dmitro.

«O, küll plagavad!» hüüdis Polikarp põgenevatele kulakutele järele vaadates. «Kui ma Denissenkole teiega tõmbasin, kiskus ta keerdu nagu madu!»

«Äitüma, Dmitro! Ma juba mõtlesin, et nad saavad meist jagu!» Ivan Timofijevitš surus Dmitro kätt. «Astu juba sisse ka, ära meid unusta,» lisas ta häält tasanades.

«Need, kurnajad, tuleks kohtu alla anda,» arvas Karpets.

Ta astus kepile toetudes lähemale, ise kahvatu ja süütusest hiline.

«Kohtu alla ja muud ei midagi!» toetas Dmitro, kes jäänud ka veel ärritusest jahtunud.

«Näe, sealt tuleb ju ka meie maamõõtja,» tähendas Bondar silmi vidutades.

Ja lõepoolest, pajuvõsast tõttas tippsammul nende poole Mokrouss. Teodoliidi klaasid helkisid päikeses.

Marta kuulatab õhukese vaheseina tagant jutukõminat ja kuuleb Goritsviti nime. Tal on kahju, et Dmitri ei virutanud teibaga Liferile — tema enese mehele.

«Oled mulle vastikuks läinud, hinge seest söönud, neetu!» sosistab ta kuivade huultega. Pingutusest hakkab kõrvus helisema ja tundub, nagu taoks keegi tulemaks jäänud jalgadesse naelu.

Safron riidleb nendega sellepärast, et nad ägestusid ja veenab neid nüüd ühistumeestelt vabandust paluma, kuni asi kohtusse pole läinud.

«Säärasele nagu Sergijenko jätkub puudast jahust teistega aga tuleb koos märjukest juua. Kõige raskem on Bondarist jagu saada. Teda tuleks naise kaudu mõjutada, Mariikaga on kergem kaubale saada.»

«Mina paneksin punase kuke nendega kauplema,» pahvatab Lifer.

Marta krimpsutab põlglikult nägu, kujutades ette mehe pikka kõhna kuju mustas pintsakus ja kitsastes pükstes, mis teevad ta kidura kirjutaja sarnaseks, kes kord aastas päikese kätte pääseb.

Uks kriiksatab ja üle läve hüppab tuppa hallisilmne, ümaranäoline Niina lillelises kleidikeses.

Marta surub tütre tugevasti rinnale, suudleb tema priskeid põski ja randmekohalt varrukaist väljaulatavaid käekesi.

«Sa nutsid jälle?» Tüdruk vaatab emale karmilt otsa. «Sa ju lubasid, et enam ei nuta.»

«Mul valutasi silmad.»

«Niinal valutasi ka, aga Niina ei nutnud. Sina ära ka nuta.»

«Ei nuta, ei nuta.»

«Las ma suudlen su silmi, et nad enam ei valuta.»

Niina huuled puudutavad ema punaseks tõmbunud lauge.

«Näe, mis vanaema mulle andis!»

Tütarlaps näitab mängulaeva ja peidab selle alla kirstu alla.

Akna taga paistab kuu, mille kollasele pärjale lasuvad üksteise järel pilved ja kaovad samas jäljetult.

Väinud õunapuu kääksub nukralt otse juure ligidalt ja koputab vaikselt okstega vastu akent, nagu sisse-
hõõrut paludes. Kauge külm taevast laotub üle maja, nagu Marta nukker, rõõmudest soojendamata.

Vasestatud õnn naeratas Martale üürikest aega, need mõtted möödusid nagu unenägu. Kui neid poleks, elaks ta praegu võib-olla palju rahulikumalt, hõõrudes vastumeelse mehega ja veaks aastaid niisama edasi nagu härjad vankrit.

Vastikud külalised lahkuvad, trepiastmed nagisevad nende jalgade all. Koer haugub ketti kõlistades ja lahkub alles siis, kui kuuleb Liferi tuttavat vilistamist. Mehe vari vilksatab aknaruutudel ja põrandal. Marta võtab kiiresti jalad lahti ja heidab Niina kõrvale voodisse. Vaheseina taga kõlisevad veel toidu-
pott ja ämm ning äi jutlevad kõva häälega omavahel. Niina läbi une kuuleb Marta ukse avamist. Löönud pinge-
ga silmad lahti, märkab ta meest. Kattes oma kühaga kuuvalguse, istub Lifer voodile ja tirib vana-
mõttelikult ägisedes kitsaid saapaid jalast.

«Kas sa magad?» küsib ta, puudutades Martat õlast.

Võimane on üleni pingul, kuid ei liiguta, teeskleb und ja alles siis, kui Marta näeb, et Lifer võtab Niina kätte ja tahab teda diivanile viia, ütleb ta:

«Ära puutu last.»

«Vaat kus tujud!» turtsatab Lifer lepitavalt.

Tema toonis kõlab kõhklus, ta naeratus on paluv ja hõõrut — säärane on ta alati pärast riidu, kui tahab naisega ära leppida. Tasa, et last mitte äratada, suudleb ta Niinat laubale ja viib tütre diivanile.

«Kui nad kohtus lapse mulle mõistaksid,» mõlgutab Marta oma mõtet, kujutledes ennast Niinaga väikeses kavas tares võõra ketruse taga.

Vari hüpleb seinal, voodi naksatab. Kondine, jää-
mõttelikult puudutab Marta õlga.

«Ära tilku,» sosistab naine kõrvale pöördudes.

«Muustame kõik ära. Olen süüdi. Kuid sa ju ise viid mind enesest välja.»

Lifer tahab uuesti Martat kaisutada, aga see rabe-
leb enese jõuga lahti ja surub näo patja.

«Mis naine sa mulle oled?» kiristab Lifer hambaid.
«Või tahad sa, et ma hakkaksin teiste juures käima?»

«Mine ära kas või maailma otsa.»

«Marta, mis sa minuga teed? Kas siis minul on üldse rasest elust mingit mõnu? Iga päev on kas riid või tumm vaikimine... Sinu jaoks pole mul millestki kahju. Ostan sulle kõik, mis sa tahad. Kullastki pole kahju.»

Küll ta on vastik, küll on vastik! Üleni külm nagu madu... Milleks Martale kuld? Nagu ta ei suudaks oma kätega endale leiba teenida? Talle meenuvad sõnad: «Käi kuradile! Sa ainult ootad, et ma sind siin kanguse pärast majast välja löön. Niina aga jätan siia!» Ja Marta surub ennast veel tugevamini vastu patja.

«Kas sa kaua veel vastu tõrgud, uss säärane? Võib-olla on sul Dmitro või mõni teine mõttes?»

Lifer hakkab kleepuvate sõrmedega naise paremat kätt väänama.

Marta kisub enese lahti ja jookseb paljajalu õue. Ta läheb pisaraist lämbudes läppunud heintest soojaks köetud rehetarasse. Terve keha hõõgub löökidest ja pisarad põletavad nagu. Sügisene jahedus paneb pealt ta keha värisema. Ta poeb kopitanud heintesse.

«Kui poleks sind, tütreke, ei elaks ma enam päevagi siin.»

Läbi ukseprao langevad ruumi kollased kuukihid nired, kusagil väreleb täht ja kaob; nagu millestki mõeldes ohkab lehm laudas raskelt ja rehi hakkab puhtaks pekstud vihkudega kahistades tasakesi kühkuma nagu laev lainetel.

Äkki kostab ta kõrvu nutune hää:

«Ema!...»

Kaua ta siis magas? Ajades jalad teravate hobuoblikate otsa marraskile, hüppab Marta lakast rehetarandale. Õues rudiseb jalgade all härmatis ja sulab sealsamas; tumedates akendes küütlevad tuhmkollased valguselaigud nagu vesiroosid. Kätega vastu seinatõttu des surub Marta näo aknaraami ligi. Diivanil, kües laiali, magab rahulikult tema tütreke. Naeratavate huulte vahelt helgivad väikesed puhtad hambad. Ema

hüüab, ja jälle koormavad teda mälestused nagu pilved laevast, ja südames taob kumedalt kuri ja rahutu mõte.

Enamasti isaga ei läinud meelest.

Kuulnud kaklusest mäeseljakul, jooksis Jugiina palja jala ja pluusi kätega rinna kohalt kinni hoides põlvi. Teetamm ääres nägi ta maanteel kolme vankrit; sellesel neist istus Stepan Kušnir, teisel isa.

Isa hõõdis ta, silmates lõbusat naeratust, lühikesi varvurite ja tumepunaseid pingul põski.

Ivan tõstis tütre oma tugevate kätega õhku ja pani teda kõrvale istuma. Jugiina surus pea tema õla vastu ja vaatas oma otsekoheste helesiniste silmadega isale. Bondar naeratas, nähes, kui erutatud oli Jugiina, ja rõõmustas, et oli kasvatanud sellise kärke, ilusa ja hõlmastava tütre. Meeldiv oli läbi särgi tunda tütre käe kinnust oma õlal.

«Kas te ometi... kuskilt haavata saanud?»

«Veidi ilka. Aga sinu pulmadeks saab terveks. Mis ma teeb?»

«Ta nähtavasti ei tea veel midagi. Teda ei olnud kodus.»

«Vaata siis, et sa midagi ei räägi, muidu ei jõua seda pühimist ja ägamist ära kuulata; silmad on tal ka märja koha peal.»

«Nagu ma ise ei mõistaks!»

Jugiina näppis vuntsi kõrvalt musta kuivanud verepissa sõrmeotsaga ära ja märkas alles nüüd, et pühimist verest on isa põsele jäänud nagu peenike ämbliku-õõs. Kodus võttis ta ahjust poti, valas isa kätele vett ja naeris, kui see puristades ämbri kohal sooje piisku laiali pritsis. Ivan aga istus pingile ja jäi aknast välja vaadates mõttesse.

«Mis teil on? Kas väga valutab?» närvitses Jugiina. «Hoiatke parem pikali ja puhake.»

«Tead, tütreke,» Ivan võttis tema käe ja pani ta enda kõrvale istuma, «mind oleks võidud täna ära tappa. Vah-olla poleks ma saanudki enam sinuga niiviisi istuda.»

Bondar naeratas veidi ja vajus uuesti mõttesse.

«Mis te ometi räägite?» Jugiina surus isa laia käre rannet.

«Kas sa arvad, et mulle oleks halastatud? Esimesena püüti mind tabada. Olen kulakutele juba mitu korda teele ette jäänud. Nad teavad seda väga hästi... Dmitrot tuleb sul tänada: kui teda poleks olnud, võib pea anda — su isa oleks nagu kuivatatud kala vankril koju toodud. Önn ise saatis ta appi. Seepärast annan sulle niisugust nõu: kui sa meid tõepoolest armastad, siis mine Dmitrole mehele.»

«Isa!»

«Kuula! Ma ei ütleks mõne teise pärast sulle sõnagi, tee nii nagu süda käsib. Kui aga su süda praegu Dmitro poole ei tõmba, siis, usu mind, hakkad teda hiljem armastama. Niisugust nagu tema ei saa armastamata jätta, kuigi ta on sünge ja nagu tumedates murepilvedes. Sinu Gritskosse usun ma vähem, ja pealegi räägitakse temast, et tal on Fedoraga...»

Ivan tõusis aeglaselt ja läks tare teisele poolele.

Jugiina aga jäi istuma nagu oli — käed põlvedel näis, nagu oleks ta oma õmblustöö kohal tukkuma jäänud.

Tema kujutlusse tõusis luht. Ta nägi kolme tiigi sinis-jashalli vett ja Dmitro ning Grigori ähmaseid kogusid, kes piki kallast kumbki eri teed kõrkjapuhmastest möödusid. Siis libises veepinnal päikesehelk, ja Jugiinal hakkas kahju möödunud aastatest, sellest ajast, kui tema, tundmata kohtumiste-eelseid ebamääraseid erutusi ja lahkumiste kibedat kurbust, laulis koos teiste tütarlastega nukraid armastuslaule; teda kurvastas ainult võõras mure, ja ta ei suutnud kuidagi uskuda, et see kõik võib juhtuda ka temaga, Jugiinaga, kes soovis kõigile ainult head ja võttis nii väga südamesse vanemate sõbrataride õnnetusi. Nüüd aga...

Ta oleks tahtnud jälle väike olla, karjamaal loomi valvata ja laulda, põllul sinakashallis tuhas kartuleid küpsetada, talvel väljal liugu lasta ja säravate kontsauradadega lapse kõmbel jääle õrnu jälgi jätta.

Kuid ta mõtted pöördusid visalt isa sõnade juurde tagasi. Kui seda oleks öelnud ema, poleks Jugiina silmagi pilgutanud. Isa ei pillu aga asjata sõnu tuulde...

Jugiinal hakkas endast hale, nagu läheks ta juba kaugel Dmitrole mehele.

Õhtulauas ei söönud Jugiina palakestki. Oma mõtetes süvenedes vastas ta ema küsimustele huupi. See muutus rahutuks.

«Mis sul on, tüdruk? Ega sa ometi haige ole?»

Isa aga tõstis ainult pilgu, süngestus ja läks sõnatult tagasi valja.

Enast õhtusööki viis Jugiina piimapotid keldrisse. Kõige kähmarasse tõmbudes raskele, niiskusest läbiimbu-
tud laugile, langetas pea kätele ja tundis ennast seal üksikuna ning kõigist mahajäetuna, et pisarad voolasid otse iseenesest pihkudesse ja voolasid sealt õhustikatesse.

Ta tundis hirmuga, et ei igatsegi väga Gritsi järele; tema arvutas isa vahelesegamine tema tunnete sellis-
sena varjatud soppidesse, kuhu ta isegi kartis pilku heita, et oma õnne mitte eemale peletada.

«Mida isa küll selle Fedoraga mõtles?»

Tavaliselt hakkas Jugiina pühapäeviti ennast juba eelpeeva ajal ehtima, kuid täna ei puudutanudki ta ehtmeid. Ema imestunud pilgule vastuseks ütles ta:

«Ma olen vist haiglane.»

«Võib-olla tahad sa midagi haput süüa?»

Marika vangutas pead, vaadates tütre kahvatusse, nagu raskest haigusest paranenud inimese näkku, ega tundnud enam sõnagi.

Enastilõunal lippas nende poole Sofia Kušnir, täites kogu toa valju jutu ja naeruga.

«Miks sa, tüdruk, täna ninagi välja ei pista? Tahad, et kõik meie poisid kurvastusest sureksid?... Oi, mis sulle küll on? Nagu poleks viis päeva süüa-juua saanud! Mis sa ohkad, nagu oleksid viimase pätsi leiba sööma võtnud?»

Sofia elavad pruunid silmad särasid, tema paljad jalad ei seisnud hetkegi paigal; ta tõmmul näol vaheldusid kiiresti-kord imestus, kord ehmatus, kord uudis-
hõõg.

«Tunnen ennast halvasti!»

«Ahaa!» taipas sõbratar, lüües endale peoga vastu otsmikku. «Sain aru! Sa kuulsid, et Gritsko käib teise juures? Eks?» Ja ta nägu muutus kaastundlikuks.

Jugiina tardus, toetudes vastu uksepiita; ta süda tõusis otsekui kurku.

«Kas Grits käib tõesti teise juures? Võib-olla nad ravad seal kahekesi minu üle... Näe, missugune sa oled!»

Tütart last valdas viha; kibedad solvumispisarad tulid kasid põski nagu vapsikud. Ta kattis pea pluusikälasega ja tal polnud isegi jõudu küsida, kelle vastu Ševtšik tema vahetas.

«Ah, jäta see põrundpea!» Sofia võttis sõbratar ümbert kinni. «Mina sinu asemel ei vaataks selle asjalikuküti poolegi!»

Endale aga meenus ootamatu kohtumine Gritsiga ääres, kui ta remmelgalt alla hüpates tema kaenla alla sattus. Ja unustades, et Jugiinat lohutab, Sofia läbi naeratas.

Kuid samas taipas ta äkki olukorda ja hakkas uuesti Ševtšikut põhjama:

«Pagana logard! Oleks ta siis vähemalt tüdrukuga käima hakanud, kuid tema valis Fedora. Leidis ka asja!... No ära nüüd ometi nuta, ta pole seda väärt. Vaata parem Dmitrot — kotkas on ta, mitte lihtne poiss! Grits on liiga vähe putru söönud, et ennast Dmitroga võrrelda. Mina sinu asemel läheksin praegu kogu tänavale ja jalutaksin jonni pärast Dmitroga terve päeva. Rumal oled, et sa inimeste sekka ei tule. Kõik ei lõksutaks ega peksaks sinu üle keelt, et sa Grits pärast südant valutad. Mina leian, et olgu mure missugune tahes, ära talle alla anna, trambi teda jalga dega, naera, ära inimestele oma valu näita. Kui küll on minulgi mõnikord selle neetud Safroni juures, aga ma ei pilguta silmagi. Kargab vahel mulle kallale muudkui näägutab ja näägutab, loeb nagu evangeliumi. Mina aga kuulan teda tükk aega ja küsin siis leplikult: «Kas nüüd on kõik või tahate veel edasi rääkida? Oodake veidi, ma lähen joodan lehma ära ja tulen siis uuesti kuulama. Te räägite niisama huvitavalt nagu agitaator. Nähtavasti olete kursustel käinud?»

ja süttab ja-läheb ära. Säärase nagu sina paneks ta kogu kuu ajaga nahka, minu kallal aga murrab ise oma hambad.»

Sofia lohutas sõbratarit nagu oskas ning Jugiina rahumeeli veidi, ainult nuuksatas aeg-ajalt.

Hüvastijättes õpetas Sofia teda:

«Pese silmad puhtaks ja mine peole. Siis lööme sinuga ühe missuguse krakovjaki maha, et hoia alt! Ja peale selle viin su otsekohe Dmitro juurde. Mis ta siis küll ei tee! Unustab rõõmu pärast teregi öelda, pilgutab silmi.»

Ta näitas sõbratarile, kuidas Dmitro silmi pilgutab, ja peksis minema.

Kui Jugiina üksi jäi, hakkas tal kergem.

Tahendab, sina käid siis selle halva kuulsusega naise juures ja teed mind naerualuseks. Kuidas mina sind lootsin... Noh, see number ei lähe sul läbi!»

Jätku näeb Jugiina, kuidas Grigori tänaval nende matale läheneb.

«Kuhu küll ennast peita? Kas joosta rehetuppa või minna sahvrisse, et mitte näha vastikuks muutunud sõbra ja kuulda vihatud vaikset häält? Parem juba võinud Dmitro tulla. Tema jaoks leiduks nüüd ka sõnu kui naeratusi... Aga... kas tõepoolest leiduks?»

«Kui sa mulle naiseks tuled, siis pole mul maailmas midagi tarvis...» Ja kahvatanud näol hõõgusid mustad silmad, värisevad kotkanina sõõrmed...

Kui meeletu ja hea ta küll on! Ainult et jube oleks see temaga kahekesi jääda.

Kuhu siis end peita? Jugiina oleks ema otse ukselävel jooksnu pikali jooksnud.

«Mis sinuga on? Kuidas sa välja näed!»

«Ema, meile tuleb see... Ševtšik. Ütelge, et mind ei ole kodus. Ärge laske teda täna sisse... ärge teda üldse laske. Las otsib endale mõne teise.»

Ema otse kangestus imestusest, pöördus siis ruttu ümber ja läks külalisele õue vastu. Jugiina aga viskus toolile ja sulges kätega silmad.

Safron sai teada, et Mirošnitšenko on saatnud rajoonivõimudele ettekande mäeseljaku toimunud kaheluse kohta.

«Kukkusime rumalast peast sisse nagu kärbsed sinu pisse!» ütles Safron maruvihaselt, jooksis tuppa ja hakkas juba lävelt Karpo peale karjuma, kes parajasti Sofiaga lõhutud taldriku pärast riidles.

«Muud sa ei teegi, ajad ainult teenijatega lobajutud. Rakenda hobused kaariku ette. Ja otsekohe!»

Karpo haaras mütsi, jooksis eeskotta ja hüppas üle kõigi astmete kõrgelt välistrepilt alla ning hakkas talu rakmetega kolistama.

Kui ronkjad hobused suuraudu närides ilusaid ohu pingutasid, kummardus Safron kaariku kohale ja sosistas pojale kõrva:

«Kihuta nii nagu papitütar pulma! Kui Kramov kodus ei ole, sõida mesilasse. Noh, lase käia! Vaata ainult, et sa hobuseid ära ei aja!»

«Teen, nagu käsitate,» vastas Karpo, tõusis kogu oma pikkuses püsti, keerutas korraks piitsa ja hobused panid galopiga minema. Kaelad uhkelt rõngas, lendasid nad nagu linnud üle õue, tormasid väravast välja ja kihutasid siis piki tara.

«Iga toll temas on kutsar!» rõõmustas Vartšuk poega vaadates, kuid siis tulid talle mured meelde ja ta läks aita viinapudeli järele. «Kuradi paljasjalgsed, peaks nad kõik ühte kotti ajama ja pärivett alla saatma.»

Ta võttis salvest pudeli ja suundus külasse.

Safron oli juba Denissenko, Sozonenko ja Danko ühistumeeste juurde saatnud, ise aga otsustas ta Bondariga rääkida, kuigi enesearmastus sellele täiesti vastu tõrkus. Kuid keda teist sa sinna ikka läkitad?

«Ennem löödagu mind sandiks, kui et peaksin sinu rase tõpra ees lõmitama. On sellest siis kaua aega tagasi, kui ta peaaegu mu varbaid suudles, et teda uudseviljani välja aitaksin, nüüd aga ajab nina taevani püsti. Vaata, kus tähtis tegelane: anna talle mäeseljaku kätte! Et see mäeseljak küüruna ta turjale langeks!»

Siis jäi Safron varbaia juurde seisma: ta ootas, mil keegi ei näe, kui ta Bondari juurde läheb. Kuiatunud rohtude ja seisnud õunte kange lõhn täidis kogu maja. Piltide ja portreede kohal kirendasid silmi väljaõmmeldud käterätid, äsja ületõmmatud ja tundus tumeda järvekesena punaste savikallaste laudade.

«Bondar on majas,» nentis Safron endamisi ja lõi kolm korda risti ette tühja nurga ees, kus varem seisid hõimud.

«Head pühapäevakest,» kummardas ta peremehe ees. «Tere päevast!» Ivan tõusis laua tagant väärikalt üles, külastas tähelepanelikult ja ebasõbralikult silmitas Safroni.

«Sa tegi, nagu ei oleks ta märganudki teravat helki Bondari silmades.»

«Sul on tore puhaskamber, Ivan,» lausus ta istet võttes. «Otsekohe näha, et majas kasvab vanemate rõõmuga tubli noorperenaine. Küllap ta vist varsti hakkab mehelegi minema?»

«Lõpuks hea inimesega kokku, las läheb,» vastas Ivan tähelepanelikult, püüdes mõista, kuhu Vartšuk sihib.

Kuid sellel polnud asja juurde asumisega kiiret. Ta vaatas endale plotski ja tõmbas selle, huuled torus, aeglaselt põlema; ta pea kadus üleni suitsupilve.

«Ka see on õige. Ainult ei tea, kust kohast nüüdsel ajal neid häid inimesi võtta? Vanasti nägi poiss tüdrukut sama harva kui pühi, nüüd aga saab ta vaevalt hällist välja, kui silmad juba neidu kiikavad. Hukka läheb nooruk. Ei ole enam korda, kus sellega.»

«Hah!» pillas Bondar lühidalt vastuseks.

Safron ei märganud ta pilkav-uurivat vaadet ega saanud aru, kas peremees paneb ta sõnu imeks või tunneb talu kaasa.

«Küll sul aga lõhnab siin õuntest! Kas sel aastal oli õun saak?»

«Polnud vigagi.»

«Minul, jumal tänatud, samuti. Karpo pani isegi toed alla, et oksad katki ei murduks. Õunu oli nii palju, et ühtegi polnud näha... Võtame ehk klaasikese, Ivan? Kas sul midagi söögipoolist leidub?» Safron pani pudeli

asjalikult lauale ja, laskmata Bondari vastu vaielda hakkas teda rahustama: «Ära nüüd muretse. Mõni õnn sibulamugul ja tükike leiba — rohkem pole midagi tarvis.»

«Ma ei taha juua.»

«Kuidas ei taha?» Safron naeratas poole suuga, hoides keemahakkavat viha tagasi. «Kuigi sa oled praegu maaharimisühistu ülemus, ega siis maksa kohe nii uhkeks minna.»

Lipsaski liigne sõna suust ja see viis Bondari otse maid tasakaalust välja.

«Uhkeks pole mul millestki minna, oleme lihtsad inimesed, kuid sinuga koos ma juua ei taha.»

Ja Vartšuk mõistis, et Bondarist ta jagu ei saa.

«Mis siis ikka, eks igaühele ole tema tahtmine taeva riik. Kui sa külalist niimoodi vastu võtad, siis ei kasta minagi oma vurre sinu tares märjaks.»

Safron pistis pudeli tagasi taskusse. Ta käsi värises jõuetust raevust ja lillad kotid silmade all võblisid.

«Nii ei sobi külalisi vastu võtta, Ivan. Ma tulin sinu juurde rahumeeles,» ütles ta, vaadates pinevalt enda ette.

Bondar vaikis süngelt. Ta istus küünarnukkidega lauale toetudes, lõug peopesal, nii et vurrutsad puudutasid jämedaid pahklikke sõrmi.

«Ah, Ivan, see lugu kukkus meil inetult välja! Kuid sa tead ju ise, et maa pärast laseb inimene ennast kas või maha matta, mis seal siis veel tühipaljast kaku-sest rääkida. Meie aga oleme ju sinuga ühest külaast ja vihavaen ainult segab meie elu. Mis head siis sellest tuleb, kui sina hakkad minu või mina sinu peale nuga ihuma? Ja mis pagana pärast peaksid sa niisuguste kilda heitma nagu Polikarp? Need on inimesed, kellele ei saa loota. Nad teevad sulle nii palju muret nagu kägu oma munadega võõrale pesale, sina aga istu siis ja murra pead. Ütleme näiteks — Polikarp ajab hobuse turja veriseks või teeb ta mõnel teisel kombel sandika, kes kahju kannab? Kõik nõutakse sinu käest välja. Vaata et müüakse veel taregi oksjonil maha. Sa haarasid mädanenud oksast kinpi. Jumala eest, see oks on mäda!»

«Kas te sellepärast tulitegi?»

«Ma ju räägin, et tuleb ära leppida. Mehed said too-
ra veidi ägedaks, nüüd aga sügavad kukalt.»

«Ma siis kohtus lepime.»

«Kas siis kohtus? Kas me tõesti rahu ja üksmeeles saame kokku leppida ei saa? Kõik on meie eneste otsustada ju ise peremehed. Halb rahu on parem kui midagi muud.»

«Ei ei vanaeidest enam kaokest saa,» lõikas Bondar taltsutades lutu pooleks ja tõusis laua tagant. «Meie vahel ei saa rahu olla.»

«Ei saa olla?» Vartšuki hääl värises. «Vaata, et sul ei ole veel kahetseda ei tuleks. Ja kui sa siis kahetsedki, ei ole hilja.»

«Teie ärge mind hirmutage! Ennem taote pead pu-
kida, siis tahate viinaklaasiga ära osta. Odavalt tahate. Kui uskaste kaklema tulla, siis osake nüüd ka kohtu-
le minna! Selles on kogu lugu.»

«Kas muud enam öelda ei ole?»

«Ei ole.»

«Ja mõtle parem hästi järele, kuni sul selleks veel aega jätkeb.»

«Kas te hirmutate mind nagu väikest last?» Ivan tõusis ja valgus veri näkku. «Kui ma teid varem ei kartnud, siis nüüd ammugi enam mitte. Teie aeg on juba läbi!»

«Ära kiitle, saatananahk!» Vartšuk haaras raevunult kätt. «Meie maa läheb sulle veel kalliks hõlmaks.»

Safron pöördus raskel lodeval sammul külasse tagasi. Tema pika, juba kantud pintsaku hõlmad lipendasid taljaste kohal.

«Ei ole teie jaoks käepärast ei Šepelit, ei Galtševskit ja ühtki kuradit, et meie maa eest kätte tasuda!» mõtles ta hambaid kiristades.

Vihast pimedana oleks ta lävel peaaegu Sofia pikali langenud, kes päevilistele süüa viis.

«Kas sa neile nii palju tassid?» röökis Safron. «Rõõ-
matsid, et peremeest kodus pole. Kes siis nii ilmatu
leiba põllule tassib? Sellest jätkub tervele
hõlmakarjale! Kas need sandid oma kodus nii palju

süüa saavad? Millal ma sind küll korda pidama õpetan? Kas sa ei võinud mind ära oodata?! Sa ei vaata muud, kui saaks ainult poiste ümber saba keerutada!

Sofia kohmetas hetkeks, aga leidis peagi vastuse.

«Kas te mulle ütlesite, millal te tulete? Kas siis teimesed peavad kogu päeva ainult lusikatäie lakuga kõhtu loputama?»

«Kuss, see asi pole sinu taibu jaoks. Nüüd oled sa siis õppinud koosolekutel suud pruukima! Ah-ti-via! Õpeta parem päevilisi vähem sööma. See tuleb neile kasuks!»

«Muidugi!» irvitas Sofia. «Muidugi! Mustlane õpetas oma mära söömata elama...»

«Küll ma teen sulle mustlast, nii et sa keerled nagu nastik mu käes! Kasi mu silmist, reo!...»

Safron sai nii vihaseks, et unustas teenijalt poole leiba ära võtta. Kui see talle meenus, oli Sofia juba väravate taga.

«Et te lõhki läheksitel!» vandus Safron tuppa minnes.

Ta mõtles kaua selle üle, kas võtta teenija palgas üleliigne kulu maha või mitte. Ja kuigi teda vaevasti palju tähtsamad küsimused, ei unustanud Safron nähtavaliselt ka pisiasju. Ta võttis kirstust võidunud, arvest kirju vihiku ja kirjutas Sofia arvele lõhutud taluriku. Leiba ta siiski üles ei kirjutanud: «Annab sulle nina peale, nii et sa ei oska endaga midagi peale hakata!»

XLVII

Sofia tuli koos päevilistega koju. Peremees sulges nende järel jalgvärava, laskis koerad ketist lahti ja hakkas sügavas mõttes mööda õue kõndima.

Veel kunagi polnud oma varanduse kaotuse valu temas nii tugev olnud. Kuigi kahekümnendal aastal talu osa maad ära võeti ja nüüd see ainult kehvikute halvemate põldude vastu vahetati, mattis mure Vartšuki nagu paks pilv. Ta taipas ähmaselt, et maaharimise ühistu on tema, Safroni jaoks uue, hirmsa elu algus.

«Nüüd nad sind enam kummardama ei tule. Nad karavad sinu elusalt sõlme, kui neil endil keegi kaela ei

ole,» mõtles ta ühistumeestest, vaevaga raskeks muutunud jalgu liigutades.

Õue õue taga mühises rohekassinine mets, selle kohal hõljuvad suured kohevad pilved.

Õuegi tuli metsasihi poolt. Talu koerad tormasid musta kerana peremehest mööda ja kargasid viiruhaukumisega üheaegselt oma tugevate käppadega üksteise plankaeda.

«Kas sealt siis nii sobimatul ajal tuleb?» Safron läks õuegi keelamata süngelt jalgvärava poole.

Kõrgelt ja rahulikult lähenes majale musta riietatud mustlane mees.

«Omeljan!» hüüdis Vartšuk äkki rõõmsalt ja hakkas õuegi valgustama.

Krupjak naeratas peenelt, tervitas, vaatas ringi ja läks juba laasale häälega:

Safron Andrijevitš, ega teil kedagi võõrast ei ole?

«Tule aga rahulikult sisse! Sind ma küll ei oodanud, ei oodanud mitte lootagi. Niisugune külaline... Šelma, kui kuradile!» Ta lõi koera saapaninaga. See pani viiruhauka hüppas eemale ja hakkas uuesti haukuma. «Käi kuradile!»

Kõnalisega üle õue minnes kaebas Safron:

«Halvad ajad tulevad, Omeljan...»

«Olekovitš, Omeljan Olekovitš,» ütles Krupjak. «Mida ei hea, hüüdkegi mind täna.»

«Mida see Olekovitš siis veel tähendab?»

«See on meie juba sajandeid vana ukraina nimi. Vahandage, et te mulle täna tiitleid peate jagama, kuid kellele ei saa — meile tuleb tähtis külaline.»

«Külaline? Kust kohast?»

«Kõrgelt. Siia ei paista äragi. Rohkem aga ärge kõige midagi. Ainult teadke, et see on väga tähtis külaline. Akendele pange katted ette, et mitte keegi... külastata?»

Õue õhtul tõi Krupjak võõra puhaskambrisse. See oli heledajuukseline, keskmist kasvu, punaste silmalauade ja sirge luise ninaga mees. Pehkinud niine järei harvad juuksesalgud langesid tugevatele kulmudele, jonnakas lõug oli habemeharjases. Uustulnu-

kast õhkus teravat kärsahaisu — nii lõhnab sügis
pehkinud tammeleht.

«Ta on nähtavasti palju metsades hulkunud ja lo-
ketule ääres istunud,» mõtles Vartšuk.

«Boriss Borissovitš,» kraaksatas tundmatu rümeda
ja ulatas peremehele pika kitsa käe.

Safron võttis selle nagu kalli asja ettevaatlikult
pihku ja laskis veel ettevaatlikumalt lahti.

Gorpina tõi õhtusöögi lauale ja külalised tormasid
sellele nii kallale, et Safronil tõmbus süda kokku, see
tahes-tahtmata õhutas ta mehi tagant:

«Sööge, sööge! Eit toob veel juurde. Kes teab, mis
meil tulevikus süüa tuleb. Aeg on säärane...»

Boriss Borissovitš vaatas teda mitu korda tähelepä-
liku pilguga ja vastas lakooniliselt, nagu komanda-
andes:

«Varsti muutub kõik. Lootke ja töötage selle heaks.»

Rohkem ta peremehele tähelepänu ei osutanud. Nii
krimpsutades rüüpas ta väikeste lonksudega viina, pe-
leivale õhukesti roosasid pekitükikesi ja ajas õpetlikult
nagu Vartšukile tundus, väga tarka juttu. Külalise kõne-
oli niivõrd täis arusaamatuid sõnu ja nii keeruline, et
peremees, kuipalju ta ka kuulatas, ei suutnud aru-
saada, milles on selle mõte, kuigi taipas, et jutt ka-
nisugustest asjadest, mis võivad ka tema elu paremaks
muuta.

«Meie jõudude tähtsusest räägib kas või seegi fakt, et
paavsti nuntsius Eugen Pacelli seisab ihu ja hinge-
meie poolt. Tähendab, et isegi karjaste karjane — püha
paavst — on meiega. Pacellist räägitakse, et ta saavab
varsti kardinalikübara.»

«Hiilgav karjäär!» kadestas Krupjak avameelselt ja
jõi mõttesse.

«Jah, see karjäär töötab meile paljugi. Ma ei kahtle,
et eilne piiskop homme paavstiks saab. Ma arvan, et
just Pacellile langeb osaks see au — meiega ajaloolise
konkordaat alla kirjutada... Kannatlikkus ja töö võt-
davad kõik. Me ei suuda endalegi veel ette kujutada
milliseid hiilgavaid muudatusi tulevik võib kaasa tuua.
Täna te, Omeljan Olelkovitš, kardate iga krõbinat nagu
jänest, homme aga olete juba Ukraina valitsuse ühe

suurte maavalduste omanik ja elu peremees. Ja
seda mitte muinasjutt, vaid ajaloolise arengu para-
doxus,» lõpetas Boriss Borissovitš, tehes näo, nagu
ta märganudki auahneid tulukesi Krupjaki sil-
mas.

«Ja see ajalooline areng juba rutem näoga meie poole
liigub. Praegu aga näitab ta kogu aeg tagupoolt,»
sõnas Krupjak.

«Kannatlikkus ja töö,» kordas Boriss Borissovitš.
«Kui nüüd — magama.»

Kõik tõusid lauast.

Külaline mõttis jälle pilguga Vartšukki ja selle ase-
met, et toidu eest tänada, ütles teravalt:

«Auge norutage, peremees. Varsti hakkab Ukraina
uueks elama. Meie peale mõtlevad suurriigid.»

«Jätkavad ennast ümarate tuhmide silmadega külalise
suhtes,» väitis Safron teravalt vastu:

«Mõtlevad nagu liiga kaua. Nähtavasti on nende ajud
juba veaga. Või ei jätku ehk jõudu?»

Boriss Borissovitšile need sõnad ilmselt ei meeldinud.
Ta ei olnud enam midagi, Krupjak aga vangutas lait-
likult pead.

«Kõrvaldage näo mingi salviga kokku, heitis külaline
magama sellesse tupp, millel oli kaks väljapääsu,
kõrvaldage Omeljan aga käis paar korda hoovis ja tee peal
kuulatas iga krõbinat. Ka Safronil ei olnud und.
Tema sünged mõtteid valgustasid ootamatult lootuse-
sõnad. Meelitavad tulevikupildid segunesid viimaste
sündmuste kibedate sündmustega. Ta läks tasa välja ja
hakkas trepil Krupjakki:

«Omeljan Olelkovitš!»

«Kõnelge minuga nagu varem,» naeratas Krup-
jak.

«Kui lähemal õige magama, Omeljan.»

«Ei tohi,» vangutas see pead. «Me magame nagunii
pärast. Vaata et me veel oma õnne maha ei maga.»

«Kas mina pean tegema? Juba pandigi mulle sil-
mas kaala...» Ja Safron jutustas küla viimastest sünd-
mustest.

Krupjak kuulas teda vaikides, kogu aeg oma asjadele
mõeldes, hiljem aga katkestas teravalt:

«Mida teha? Tuleb vähem magada. Teilt võetakse varsti mitte enam maa, vaid ka kõik muu ära. Ja see on teile paras. Te ju ootate seda, millal äike otse pea kohal põrutama hakkab. Ei saa isegi käputäiest ühistumest jagu. «Või ei jätku jõudu?»» kordas ta pilkavalt Safroni enda sõnu. «Või kavatsete oodata, kuni kogu teie küla kommuuni astub? No oodake siis! Kurat teiega! Kui teil ei jätkunud julgust asja algatajatele lõppu peale teha, siis hävitage vähemalt ühistu loomad — sel juhul laguneb see varsti laiali...»

«Ära peruta, Omeljan! Kuidas ma neid loomi siis tahan? Sel juhul tulevad need purupaljad mulle ja korraga kallale. Nagunii näidatakse juba minu talu peale päeval ja ööl näpuga.»

«Hüva, kurat teiega! Aitan teid veel kord. Karpo võtan enda juurde tööle, et ta vähem seelikute järele jookseks, ega ta enam väike ole.»

Krupjak vaatas taevast ja ohkas.

«On aeg Boriss Borissovitš üles äratada.»

«Te siis ei jää meile isegi ööseks?»

«Aega siin veel ööseks jääda! Hommikuks tuleb meil veel näed milline haak sisse teha. Ma astun mõne päeva pärast teilt uuesti läbi.»

«Astu. Oled alati kallid külaline... Ütle, Omeljan, kuidas meie asjad edenevad?» küsis Safron häält tasandades.

«Mis asjad?»

«No need üldised asjad ikka. Sa ju rääkisid sellest enne midagi. Kas meid Läänes tõepoolest toetatakse? Petljura ju tapeti ära. Kas tema kohale on kedagi panna?»

«On. Peaataman Levitski. Ta elab oma ministriumiga Varssavis, Pilsudski tiiva all,» teatas Krupjak vastu tahtmist.

«Pilsudski tiiva all?» elavnes Safron, lootes veel midagi kuulda saada.

Omeljan kõõritas veidi ja hakkas siis tõsiselt ning küürustades jutustama:

«Meie direktoriumi esimees peab mitmete maadega sealhulgas just peamiselt Inglismaaga, ühendust. Iga päev saab ta Varssavi Inglise saadikuga kokku. Rumees-

... meile «Rahvaste Liigat» kaitsepolitsei ja eriti kindral Averescu, Prantsusmaal tegutseb «Ukraina Vabariik». Levitski saatis Datsenko Pariisi, kus viimane koostas kõikide atamanide, polkovnikute ja kindralite nimekirja. Saksamaal töötavad Skoropadski ja Dorošenko. Skoropadskil oli isiklik kokkupuude Hindenburgiga. Ühesõnaga, Safron Andrijevitš sündmused küpsevad. Ja veel missugused sündmused! Peaatamani sõjaminister kindral Salski sai sõjaväeminister Tokarevski kaudu Inglismaalt abi ja Pariisis täiesti valmis plaani sõjakäiguks komandantide vastu. «Meie põhijõud,» ütleb Salski, «on Ukrainas ees.» Seda pidage ka teie meeles, sest peamine lootuse paneme just teile, taluomanikele.»

Krupjak puistas nii enesekindlalt ning selgelt petljurlaste organisatsioonide nimetusi ja üldtuntud rahvannimesid, et Vartšuk joobus aukartusest. Pilsudski... Baldwin... Hindenburg... Chamberlaini... Primo de Riveraga — kõik need sõnad helisid tema kõrvus nagu lihavõttekellad ja äratasid ta tagasi saada isegi see maa, mis talt kahekümne aastal ära võeti.

«See on hea, see on hea... Aga sina, Omeljan, aita meid ikka neil päevil, eks? Alt ei vea?»

«Kas te enam ka mind ei usu? Kas Sitškari peale võib loota?»

«Võib!» kinnitas Vartšuk tuliselt, arutades omas meele, et see on veel palju parem, kui mitte Karpo, vaid just Sitškar ja Krupjak ühistule lõpu teevad.

Nad läksid tasa majja. Krupjak astus voodi juurde ja raputas Boriss Borissovitši õlast. See pomises midagi murest ja Vartšukini jõudsid võõrkeelsed kurguhääli-
kud. Omeljan kattis käega kiiresti külalise suu, pöördus aga tardus keset tuba ja lõi hooga risti ette. Loo-
lused paisutasid ta rinda.

XLVIII

Dmitro ol' vaevalt põllult tagasi jõudnud, kui tuppa astus valla käskjalg.

«Võivrid Jakovlevitš kutsub teid.»

Pesnud silmad puhtaks, seadis Dmitro sammud kulla nõukogu poole. Trepil ootas teda sünge Ivan Timofjevitš.

«Meie asjad on halvad, Dmitro!»

«Mis siis lahti on?»

«Kulakud jõudsid siiski ülemusi määrada, et kullusikas suud ei kriibiks. Kas nad leppisid niisama kokku või andsid altkäemaksu — pagan seda teab, kuid Kramovoi ajab asja hoopis teises suunas. Nad röökisid me kallal: miks ma Prokop Denissenko pea lõhki lõin. «Just teie esmajoones vastutate huligaanitsemitest. Ja kes teab, võib-olla just teie alustasitegi esimest kaklust?» sõimas mind Kramovoi. Ise aga välgutab reijuures nagu kärnkonn klaassilmi. Et ainult need talijärele jääksidki ja enda omad peast välja roniksid!»

Bondar heitis suitsuotsa kõrvale ja nühhis selle suu pruuniks kulunud saapaga laiali.

Kantseleist hüppas välja näost punane ja hirmunud silmadega Polikarp Sergijenko.

«Noh, kuidas läks?» küsis temalt Ivan.

«Et kurat teda võtaks!» lõi Sergijenko käega.

«Mis sult siis küsiti?»

«Kas me kaklesime või mitte.»

«Ja mis sina ütlesid?»

«Ütlesin, et kaklesime, ja kuidas veel! Kui kulakud poleks jooksuma pannud, siis oleks neil kõigil...» küsis Polikarp.

Bondar krimpsutas rahulolematult nägu:

«Ole nüüd lahke: ei ole mina midagi näinud ega kuulnud, kui pauk käis, olin puu otsas. Kes kurat su keelt küll taga sundis?»

«Ülemused ju käskisid! Nemad aga juba teavad, mis teha tuleb. Sellepärast ma ütlesingi. Mis siis lahti on? Imestas Polikarp.

«Mis sinult veel küsiti?»

«Küsimine, et kas mitte meie ei hakanud esimestena kulakuid peksma, et nad mäeseljaku ei tuleks...» See prillidega küsib nii lahkesti ja ütleb kohe ise ette, mis vastata tuleb. Andis mõista, et kulakuid oli vaja õpetada.»

«Ja mis teie ütlesite?» ei kannatanud Dmitro välja

«Mia ma siis ikka ütlesin! Minul juba kulakutest kahju ei ole. Ütlesin, et tulime ise mõttele neid klopida, et nad ninatargaks ei läheks.»

«Kas sa ise ka tead, mis sa tegid?»

«Aga ülemused tahtsid nii, nende käes on ju võim!»
«Oli sa kurat! Nüüd tuleb ju välja, et mitte kulakud, vaid meie oleme süüdlased!» Bondar isegi sülitas pahameele pärast.

Kurustamata ja väarikalt möödus neist Vartšuk, kes oli külanõukogust.

Kantselei oli täis suitsetatud. Paberitega koormatud laua taga istusid Petro Kramovoi ja pikk kitsaste, nagu kinnaga sisselõigatud silmadega militsionäär.

Militsionäär seletas tükk aega tema ees seisvale Dmitrole, et tuleb rääkida ainult tõtt ja et valetunnistuse eest võetakse ta kriminaalvastutusele. Siis segas end jutu sekka Petro Kramovoi:

«Kodanik Goritsvit, kas te kinnitate enamiku tunnistajate seletusi, et kaklust Mäeseljaku-nimelisel maal alustas «Sirbi ja Vasara» nimelise maaharimisühistu liige, teie küla elanik Stepan Kušnir?»

Ummarguste prilliklaaside tagant vaatasid Dmitrot teravalt suured, pikkadest ülespoole kooldunud ripsmetest raamitud hallid silmad. Kui ripsmed üles tõusid, ulatusid need peaaegu kulmudeni ja siis tekkisid silmanurkadesse kaks roosat täpikest.

«Ei, nii see ei olnud,» vastas Dmitro, seistes laua ees, mütsi käes, ja silmitses tüsenenud Kramovoid. «Sa oled ennese nisuleival hästi täis söönud,» mõtles ta.

«Kuidas ei olnud? Hoiatan teid, et valetunnistuse andmise pärast võetakse kriminaalvastutusele.»

«Tean, kuulsin juba,» noogutas Dmitro pead. «Kaklust ei alustanud mitte Kušnir, vaid kulakud.»

«Hakkate keerutama, noormees?» Prilliklaasides välkusid akende nelinurgad, varjates Dmitro eest Kramovoi silmi.

«Ega ma jänes ole. Ma ei ole jalgade ega ka keelega keerutama õppinud. Kui minu tunnistust teile tarvis pole, siis laske mind koju minna, töö ootab.»

Ja kulmu kortsutades mudis Dmitro mütsi käte vahel.

«Kodu tahad?» muigas Kramovoi ja kisendas siis

järsku: «Aga mis siis saab, kui me sind huligaanitse-
mise ja valetamise pärast miilitsasse saadame?»

«Teil pole selleks õigust!»

«Me leiame selle!»

«Siis löön ma teie ribikondid sisse,» vastas Goritavil
kahvatades ja pani otsekohe mütsi pähe, et käsi vabaks
saada. «Mina ei ole mitte Polikarp Sergijenko.»

«Vaat missugune sa oled...» tõusis Kramovoi laua-
tagant püsti.

Tema järel tõusis ka militsionäär. Ta kõõritas Kramovoi poole ja naeratas vaevaltmärgatavalt Dmitrole.

«Istu,» käskis Kramovoi militsionääri. «Hästi. Nii me kirjutamegi teie sõnad protokoll, kodanik Goritavil. Aga võimuorganite solvamise pärast alustame teie vastu kohtuprotsessi.»

«Alustage või kaks! Mind te juba ei hirmuta. Õiguse eest lähen kas või Moskvani välja!»

«Selles ma ei kahtle,» tähendas Kramovoi pilkavalt. «Teie, noormees, käite alati omaenese originaalset teed kaudu. Olete õppinud malakaga mööda põldu jooksmas ja ausaid inimesi hirmutama... Mis teist nii küll edaspidi saab, noormees?» Ta vangutas oma ümmargust, tahapoole kammitud kuldkollaste juustega pead.

«Mis minust ka ei saaks, aga trotskisti mitte iialgi!» hüüdis raevunud Dmitro. «Koosolekutel te kahetsate oma vigu, siia aga sõidate inimesi piinama! Mis teed siis need niisugused on? Kas te olete ära unustanud, et me oleme nõukogude inimesed, aga mitte lambakari? Te vajutate kas vale nupu peale või on teile tele kõrged kohad pähe hakanud?»

«Mine!» ütles Kramovoi järsku kahvatades. Kuri, põlglik naeratus oli ta näolt nagu pühitud. «Mine, ütlen ma sulle!»

«Mul pole kuhugi kiiret,» vastas Dmitro juba pilkavalt. «Võib-olla tahate veel midagi protokoll, panna? Ega teile siis asjata palka maksta ja pealegi vist mitmekordselt. Mitte kuidagi ei oska teist aru saada. Keskmikku olete valmis kõige naha ja karvadega ära sööma, kulakuid aga kaitsete!»

«Välja!» hüppas Kramovoi üles. «Neid sõnu tuletan sulle veel teises ilmaski meelde.»

«Haa oleks, kui asi ainult «teise ilmaga» piirduks!» ja Dmitro läks aeglaselt kantseleist kõrvaltuppa, vaevata oma raevu talitsedes.

«Kuidas seal on?» küsis Svirid Jakovlevitš.

«Ah, niisama! Kuldvasikas on ülemuste käsi lakku-
nud. Kramovoi on Vartšukiga ühes kambas.»

«Arvad?»

«Mia seal arvata... Ega ma pime ole.»

«Kui nad siia tulid, siis surusid küll ühistumeeste
peale oma mõtted aga pidasid hammaste taga,» ütles
Dmitro mõtlikult.

«Naarased nagu Polikarp aitasid asju ainult sassi
ajada! Nüüd viivadki kogu loo tavalise kakluse peale
— trumbid on ju nende käes. Oskasid siiski töö
teha alla matta!...» ütles Dmitro meelepahaga.

Viha ajas end ta südames siilina turri. Kramovoi
mõttele läige koos nendel kõveralt peegeldunud aken-
naha lõikus Dmitrole silmadesse.

«Ei saa nad ühtigi oma tahtmist! Tõde ei varja min-
nugused protokollid ega kavalused. Kui neile järele
jooks, siia on see taganemine, mõistad sa?» Svirid Ja-
kovlevitš vaatas tähelepanelikult Dmitrole otsa.

«Mõistan. Annad täna järele, siis homme rebitakse
nad tükkideks ja tallatakse porri.»

«Mis siis ikka, hakkame sõlme lahti raiuma. See on
liiga kõvasti kokku tõmmatud.»

«Panen otsekohe hobused ette ja kihutan rajoonikomi-
tasse,» segas ka Bondar ennast jutu sekka. «Küll Pavlo
Mihhalovitš neile kavalpeadele juba hirmu naha
vahele ajab.» Üle Bondari näo jooksid valged viirud.

«Hoidame koos, Ivan,» ütles Svirid Jakovlevitš. «Mine
sina hobused, vahepeal aga viskan ma need ülemused
nõukogust välja. Riigiasutuses pole neil midagi
tegemist!» Ta astus trepist üles, sünge nagu äikesepilv.

«Svirid, kas tead ka, mis see tähendab?»

«Tean. Kui võitlus, siis võitlus.»

Dmitro jõudis Bondarile järele alles ristteel.

«Vaat kus lugu!» naeratas ühistu esimees tujutult.
«Haa, kui kavalalt see kõik välja mõeldi! Meie oma
kõrva kaitsmise pärast tahetakse meil nahk üle kõrvade
tõmmata! Kavalad, pole midagi ütelda! Kuid rajooni-

komitee lööb ometi kõik nende plaanid uppi. Ei nad suuda meid ära neelata, enne lämbuvad!»

«Ivan Timofijevitš! See on hea, et te parteisse õigust otsima lähete. Ainult... ärge sõitke läbi tammiku, seal püüavad kulakud teid kinni. Olen juba märganud...»

«Võib,» nõustus Bondar. «Tuleb nii läbi pugeda, et... Ühesõnaga — asi on klaar! Vaata, kuidas Danko oma aia najal lõmitab ja meid silmadega õgib!»

«Et ta veel enne õhtut lõhki läheks!»

Märgates, et teda on nähtud, hakkas Danko äkki askeldama, nagu otsiks midagi. Aga kui Dmitro mõne sammu järel uuesti ümber pöördus, seisis kulak, kael õieli, ja vaatas, kuhu Bondar läheb.

«Võib-olla jätate täna minemata, Ivan Timofijevitš?»

«Ei jäta. Sõidame nii et tolm taga! Kas nägid, kuidas nad kartusest värisevad? Meid nad aga ei hirmuta.»

Dmitro pöördus kitsasse tänavasse, mis oli täis südamekujulisi teelehti ja kullakaid võililli. Kirsipuu all tara otsas seisis Zajatšuki poeg Javdokim. Goritsviti nähes lõi ta varga kombel silmad maha, hüppas taralt alla ja pistis mööda kõverat tänavat jooksmas. Ta peatus hetkeks ja vaatas tagasi. Dmitro ähvardas teda rusikaga. Poiss osatas teda ja kadus silmist.

«Vapsikud on ärevil,» mõtles Dmitro.

Kahjurõõmus Vartšuk, jutuaajamine külanõukogus, Danko raske pilk ja Javdokimi grimassid — see polnud lihtsalt niisama. Kulakute vandenõu keerutas nagu madu uue elu allika ümber. Kulakud võivad tappa nii Mirošnitšenko kui ka Bondari...

Ta isegi võpatas, kujutledes, mis küla parimate inimestega võib juhtuda.

«Siis läheb küll maailm silme ees mustaks.»

Ta tundis enda kõrval Svirid Jakovlevitši võimsat õlga ja häbenes, et polnud vahel küll järsusõnalist, kuid alati õiglast Mirošnitšenkot mitte alati õigesti hinnanud.

Murelikuna läks ta koju, ei võtnud mütsigi peast, haaras seinalt jahipüssi ja väljus uuesti. Päike ajas pilve taha vajudes nooljaid juuri otse maapinda ja

valgus, nälgkides varjude ebaühtlasi ääri, hakkas küla poole liikuma.

«Dmitro, kuhu sa lähed?» hüüdis Dokia ärevalt.

«Metsal Gorodištšes olevat hundipesa leitud,» vastas see, püüdes näole muretut ilmet anda.

XLIX

Külanõukogu juures vankrit enam ei olnud. Dmitro jooksis kiiresti välistrepist üles, tõugates sealjuures pea-aegu pikali vana öövahi Kononenko, kes parajasti ust lahti tegi.

«Kus on Svirid Jakovlevitš?»

«Just praegu sõitsid koos Bondariga rajooni. Ta oli mures ja väga vihane. Ma pole veel kunagi teda niisuguseks näinud. Ja kuidas ta veel selle Kramovoiga riidu läks... Asi on selge — kulakute altkäemaks ujub pinna nagu õli...»

Kuid Dmitro ei kuulanud öövahi arutusi lõpuni.

Püss käes, ruttas ta maanteele. Ta oleks küla vahel pea-aegu jooksmas pannud. Ärevus, halvad eelaimused, süüstavus ja viha — kõik põimus temas ühte.

Vanamees saatis teda rahutu pilguga.

«Kaardiväelane. Niisama nagu Timofi. Vaata ainult, kuidas ta kõike südamesse võtab! Nagu tuli! Niisama hea kui tuli, ja niisama kuri!»

Trepist aga astus ettevaatlikult ja aupaklikult üles higinne Sozonenko.

«Kuhu sa lähed?» käratas talle öövaht.

«Mis sa pärid, kuhu ja kuhu,» nähvas poimees. «Lähem vanamees Kramovoi juurde.»

«Siin Kramovoist pole siin jälgegi järel...»

«Kuidas ei ole?» Sozonenko vaatas hämmastunult vanamehe kortsulisse vihatud näkku. Kononenko oli nii mõnigi kord talle koosolekutel terava sõnaga meelehärmi valmistanud.

«Lihtsalt ei ole — ja valmis. Kas see ei meeldi sulle?» ja vanamees lisas eneselegi ootamatult: «Tuli akt... tema töölt vabastamise kohta.»

«Akt?» küsis Sozonenko, teadmata, kas öövaht ajan segamini paberi nimetuse või mõtles selle kõik lihtsalt välja. «Kas siis aktides niisugustest asjadest kirjutatakse?»

«Võivad veel hullemastki kirjutada,» kinnitas Konoenko.

Dmitro jõudis vankrile siiski maanteel järele. Ta imetas ja muutus süngeks, kui nägi Mirošnitšenko ja Bondari kõrval Grigori Ševtšikut. Ka see kõõritas teda ja tõmbus pilve.

«Kuhu siis sina, Dmitro, lähed?» küsis Ivan Timofijevitš Goritsvitilt üle õla.

«Metsa.»

«Nüüd, vastu ööd?»

«See on kõige parem jalutuskäik. Teeb söögiisu.»

Dmitro hüppas vankrile. Svirid Jakovlevitš heitis talle heakskiitva pilgu ja noormehe süda läks rõõmsaks. Esmakordselt tundis ta, et loeb Mirošnitšenko mõtteid, nagu oleksid need ta omad mõtted.

Raudkividega sillutatud ristteel löid hobused kapjadena sädemeid. Ees, juba tumedaks muutuva taevapiiri taustal, tõusis mets. Puude latvade kohal ristusid ja hajusid varjud ning loojangu kiired, nendest allpool aga tihenes õhtueelne hämarus. Kaugeid pärni soojendades valmistus päike magama heitma ja laskus nagu lind oksalt oksale. Svirid Jakovlevitši silmades sädeles päikesehelk. Ootamatult pöördus külanõukogu esimees Dmitro poole ja näitas laia liigutusega ümberkaudsetele põllusiiludele, mis lebasid vaikselt oma argipäevarüüs.

«Meie maa on tükkideks kistud. Ta on nagu kaasarata pruut linte täis. Valus on temal, ja inimesel samuti. Vaata, kuidas need kriimud teda vanaks ja inetuks teevad. Tunned sa seda? Kuid me ühendame selle tervikuks, silume kõik need murekurrud ära. Seda käskis meile kodumaa, kelle sõnad on meile eluaeg saaduseks. Ah, kui saaks õige jalad lahti võtta ja, küll mit käes, minna mitte mööda ühte põllusiilu, vaid mööda kogu seda maad, ja mitte orbude pisaraid koguda, vaid sinna õnne külvata... Miks sa nii kangesti mulle otsa vahid?» hakkas ta naerma. «Mõtled sellele, et in-

meist võib metsas ehk surm oodata, tema aga jutustab teist millest! Kas ma arvasin õigesti?»

«Arvasite.»

«Mis siis ikka, mõtelgem ka kurjadele vaimudele!» ja Mirošnitšenko tõmbas heinte alt iahipüssi välja.

Jõuti metsa. Puude ladvad heitsid maale varje ja tee külges nagu õhtune jõgi. Hobused löid kartma salapäraseid varje ning sahinaid ja lingutasid kõrvu. Puujuurte hüpeldes põrasid rattad veel kõvemini. Trengipuud tõstsid murdunud keeltena. Pilved vajusid ööseks metsa taha unne ja tähtede jõekesed sirasid mõõtmatu taeva tumedal, piirivagudest tükeldamata nurmel.

Svirid Jakovlevitš vaatles sel hetkel taevast, nagu näeks see maa.

Ta armastas oma maad ja oma inimesi. Kaugelt lähenev talle tulevik, tema kõrval aga sammusid noored kui ka hallipäised sõbrad, kes kogunesid kõikjalt nagu ühe sõjavägi punaste lippude all. Sõprade seas oli nii- ja need, kes teda kasvasid, kui ka neid, keda tema kasvas; oli revolutsioonisõdureid ja noorukeid, selliseid nagu Levko Orlenko. Need olid maa ehteks, need olid, kes vere ja tööga oma isamaad kaitsesid ning kuul- saks tegid. Need olid suure partei ustavad sõdurid.

Ümberringi hakkas metsamuusika nagu nukramalt ja arvavamalt helisema, okstelt kukkus sagedamini külmi kastepisaraid.

Korraga vilksatasid puude vahel mustad küürutõmbunud kogud. Üks neist hüppas teetammile. Ivan Timofijevitš nähvas hobustele piitsaga ja need tõusid tagujalgadele, söötsid edasi ning kihutasid nii, nagu tahaksid üle metsa lennata.

«Seis! Seis!»

Kaja tegi püssipaugu tuhandekordseks. Tundes, kuidas tal veri pingutusest soontes tardub, tulistas ka Dmitro oma püssist. Sel hetkel vihises kuul otse tema põse juurest mööda. Ta surus hambad kokku ja oleks laevuga vaskpadruni padrunitaskust kogu voodriga välja tõmmanud. Ka Svirid Jakovlevitši relv pahvatas tuld.

Laadud ristusid. Kohkunud kaja ei suutnud nendega sammu pidada.

Grigori nägi esimesena, et ka eespool liiguvad mõlemat kätt teed varjud. Ta sosistas sellest Bondarile ja too pööras täielt sõidult metsatihnikusse. Hobuseid juhtis ta ületamatu osavusega. Rautatud vanker vilksatas tüvede vahel, põrisedes kändudel ja juurtel ning murtas noormetsa ja peenikesi, jalal kuivanud puid.

Lõpuks jõuti mürinal metsasihile.

«Pea, Ivan!» ütles Mirošnitšenko käskivalt.

Ümberringi jäi vaiksemaks.

«Nüüd me neid veel õpetame!» Külänõukogu esimees hüppas vankrilt raskelt maha. «Dmitro! Minu juurde... Teie aga kihutage Komsomolskojesse.»

«Svirid Jakovlevitš, ma jään teiega,» palus Ševtšik.

«Kas sa kavatsed kõikaga sõda pidada? Mares minema!»

«Ma ei sõida kaasa!» Grigori häälmurdus. «Jah, võitlen kas või hammastega, rusikatega...»

Komsomolskoje poolt kostis laskusid.

«Vististi ruttab Orlenko oma poistega siia. Küllap kuulsid pauke,» ütles Mirošnitšenko, võttes laskevalmis püssi kätte.

Mõne minuti pärast jõudsid kommunistlikud noored päralt ja otsekohe lõppes laskmine, nagu poleks seda olnudki. Metsasihil hakkasid kõlama lõbusad hääled.

«Svirid Jakovlevitš, tulge meie poole,» kutsus Orlenko. «Magate öö ära ja sõidate hommikul rajooni!» Mirošnitšenko nõustus.

Dmitro aga, tänanud kommunistlikke noori abi ja külalislahkuse eest, hakkas koju minema.

«Sinagi võiksid ööseks jääda. Näed siis, kuidas noored elavad. Ja pealegi on nüüd hädaohtlik minna,» andis Svirid Jakovlevitš nõu.

«Hea meelega, kuid te ju teate, mis siis kodus juhtub... Ma ei öelnud emale sõnagi,» vastas Dmitro murelikult ja hakkas kummargile tõmbudes hoogam sammuga tammiku võlvi all edasi astuma. Ta pidi uhkusest ja uljusest peaaegu laulma hakkama.

Grigorile oli see öö nagu unenägu. Süda polnud kõigest läbielatust veel rahunenud, eespool puude vahel aga süttisid juba tuled. Puhastatud metsalagendikul kasvas laiavõraline tamm, mille okstes helendas elekt-

rilampidest tähtkuju. Selle ümber seisis väikesed ilusad majad. Õhk oli täis õhtuse metsa hääli ja vee sulist, mis voolas ühest veehoidlast teise.

Võtnud lilledega kaunistatud söök'as õhtulist, heitis Grigori kitsale raudvoodile traktorist Less Beshlibrõi kõrvale puhkama. Nende jutt venis kaugel üle südaöö. Grigorile avanes uus elu kogu selle tekkimise ja kasvamise ilus, elu, milles ei olnud ei sulase alandusi ega armelast puudust.

Kõdikul jäi väsinud traktorist järsku sõnapealt vait, Grigori aga läks välja ja hakkas kollektiivi majapidamist vaatama. Teda rõõmustas iga pisiasia, nagu oleks ta selle omaenese kätega teinud. Ta ei suutnud kuidagi uskuda, et alles mõni aasta tagasi olid selles padrikus ainult turbakatustega kaetud muldonnid.

Metsade muusikat kuulatades tundis Grigori, kuidas ta ise sellest rõõmsast lootusrikkast tööst osavõtjaks muutus.

Ta ei jõudnud kõike vaadatagi, kui öö eesriie avanes, silmapilr igihaljana õitsema puhkes ja punased lipud ilas pidulikult loitma löid. Kiirte kullased joad libisesid mööda maad, ajades pakku kohkunud varjude halle karju.

Veldi eemal kostis lõbusat jutukõminat. Tammikuga pilratud väikesel spordiväljakul vilksatasid helesinised trikoosärgid. Tugevate lihastega tõmmu Levko Orlenko sooritas kangil «päikest», tõeline päike aga süttis heledate laikudega ta lennukais juustes.

Veel üks noorte kehade rütmiline painutus ja kolhoosnikud sööstavad tuhatnelja tiigi äärde. Varsti lööb vesi vahutama ja tiik täitub ääreni suplejate naerust.

Grigori jooksis samuti tiigi äärde, kuid samal hetkel kostis traktori mürin ja Ševtšik pöördus tagasi.

«Lesko,» küsis ta õhinal traktoristilt, «kus te seda kõike õppisite? Kuidas teil kõik on nii... noor! Ja töö pakub inimestele rõõmu, mitte virelemist ega tülpimust... Kes õpetas teid niimoodi elama?»

Buplusest veel märg traktorist vaatas tähelepanelikult Grigorile otsa.

«Partei ja Lenin — vaat kes meid õpetasid. Ja sa võid kindel olla, et varsti algab igal pool tõeline elu.»

Kui traktor metsateele sõitis, suundus Grigori otsusekindlalt Bondari otsima.

«Ivan Timofijevitš, kas võtate mind maaharimisühistusse?»

«Jõudsid otsusele?» hakkas see naerma.

«Jõudsin. Üheainsa ööga muutusin hoopis teiseks inimeseks.»

Pavlo Mihhailovitši rajoonikomitees ei olnud, ta oli frunzelaste juurde läinud. Kuuldes, et Mirošnitšenko kavatseb kommuuni sõita, tuli tehniline sekretär välja vankri juurde.

«Ütelge seltsimees Savtšenkole, et ta otsekohe siia sõidaks. Viivitamata...»

«Miks sa nii närvitset?»

«Kuidas ma siis ei peaks närvitsema? Pavlo Mihhailovitš peab asjad üle andma.»

«Mis?!» hüüdis üllatunud Svirid Jakovlevitš.

«Ta viiakse üle teisele tööle. Ringkonnakomiteesse.»

«Meie omasse või?!»

«Ei. Kuhugi pealinnale lähemale. See rõõmustab, Svirid Jakovlevitš, kuid teeb meele ka kurvaks. Iona Tšabanu peaaegu nutab, Iljanast ei maksa rääkidagi.»

«Hea inimene töötas koos meiega...» vangutas Mirošnitšenko mõtlikult pead.

Uuesti tõusis maanteel tolm, laulis vesi sildade all, libisesid mööda põllusiilud, sihvakad metsad aga kandsid helesinist taevavõlvi. Ja siis hakkasid mõlemal pool maanteed laiuma suured, piiripeenardest tükeldamata põllud.

«Frunzelaste maad,» ohkas Mirošnitšenko täiest rinnast.

«Näe, neil külv juba lõpetatud!» ütles Bondar vajumustatult.

Eespool muutus üha selgemini nähtavaks noor õunaaed, tihnikust paistsid kiviehitused. Eemal jõekalda kohal aga laius maaliliselt Maidan-Sobolivski, mis rajoonis oli kuulus oma esimese kolhoosinoorte kooliga. Siia sõitsid kõikjalt kokku poisid ja tüdrukud agronoomiat ning põlluharimist õppima. Suurel õppepõllul

demonstreeriti õigeid külvikordi, katselappidel aga kasvatati uusi kultuure.

Pavlo Mihhailovitš leiti koolist, kus parajasti peeti koosmoolikoosolekut. Ta rõõmustas novobugovkalasi nähes ja kutsus neid peanoogutusega noorte sekka.

Pärast koosolekut kuulas Savtšenko tähelepanelikult Mirošnitšenkot ja Bondari.

«Hukkuvad klassid ei lahku võitluseta,» võttis ta kuulnud jutu lühidalt kokku. «Kulakud võtame käsile... Meid aga sõidame frunzelaste juurde. Seejärel vaatame veel ühte kollektiivi. Õppige nende kogemustest. See aitab teil nii elu korraldada kui ka agiteerida.»

«Pavlo Mihhailovitš,» lausus Bondar murelikult, «kuidas jääb teie ärasõiduga? Töö võib jälle ebaustavasse kättesse minna...»

«Külma verd, Ivan Timofijevitš! Nagu juba öeldud — kulakud võtame pihku. Bolševikud sõnu tuulde ei pillu. Meie pead sa eriti meeles pidama — kulub tulevases ühes ära.»

«Pean meeles!» vastas Bondar, mõistes vihjet.

L

Dmitrol tarvitses ainult Bondaride majale läheneda, kui ta rahutu süda hakkas juba kurvalt kokku kiskuma. Haste, ebameeldiva tundega astus ta üle kõrge läve, teades, et tütarlaps ta jälle hirmunud silmadega vastu võtab, siis aga vaikib, kuni ta ära läheb. Kuid jonn ja eademeke usku oma õnnesse tõid ta igal pühapäeval Jugiina juurde. Ta piinles, istudes sõnatult pingil; kogu ta sisemus põles, vahel oli ta valmis iseennastki vihkama, aga istus siiski kuni õhtuni ja alles siis läks vihasena koju.

Täna oli tal aga kõige raskem minna. Dmitro arvas, et pärast kaklust Grigoriga on tütarlaps teda vihkama hakanud ega lausu talle enam ainsatki sõna.

Oues lillepeenra ääres, kus õitsesid uhked georgiinid, sai ta Bondarihhaga kokku.

Naine surus soojalt külalise kätt, vaatas ringi ja sosistas rõõmsa naeratusega salapäraselt:

«Noh, pojake, näib, et asi on korras.»

«Mis te räägite?»

Dmitro vaatas uskmatult Mariika peentest kortsudest küntud kollakat nägu; ta silme ees läigatasid naise hambad närbunud, kahvatute huulte raamis ja Dmitro pööras pilgu kaevuvinnale, mis kriiksus ning helisevat ämbrit alla langetas.

«Jumala tõsi,» kinnitas Mariika, saates külalise tarre ja surudes end tema varruka ligi. «Ta ise ütles, et ma Gritsi enam sisse ei laseks. Ja mis ime see siis ongi isegi väikesel varblasel on süda sees, Jugiina aga peab kaua meeles. No mine nüüd tema juurde, ma tulen pärastpoole. Mul on veel õues toimetamist.»

«Kas tõesti on Gritsiga kõik läbi?» mõtles Dmitro, suutmata Mariika sõnu uskuda. «Ja kui ongi nii, siis võib mu tulek veel rohkem tema tuju rikkuda?»

Dmitro läks aralt tuppa.

Helesiniste kurbade silmade pilk süttis külalist nähes vaikselt, aga kustus jälle. Tütarlaps langetas pea rinnale, lainelised palmikud varjutasid tema kõhna näo.

«Kui kurb sa oled!»

Dmitro mõistis alles nüüd, kui raske oli Jugiinal, ja tal hakkas temast kahju. Ta oleks tahtnud leida selliseid lohutussõnu, mis poleks tütarlapse tundeid solvanud ega mõne kohmaka vihjega haiglaselt tundlikku südamekeelt riivanud.

Kuid nähtavasti kandub siiras kaastunne iseendast tundmatuid radu ühest noorest südamest teise.

«Tere õhtust, Jugiina!» ütles Dmitro ligemale astudes.

«Tere õhtust, Dmitro Timofijevitš!»

Tütarlaps noogutas kergelt pead ja ulatas noormehele sooja käre, mis oli randmeni pruuniks päevitunud.

Dmitro nägi Jugiina kannatusi nii selgesti, nagu oleks talle südamesse vaadanud, ja teda haaras säärane tunne, et kui neiu ütleks: «Minge, Dmitro Timofijevitš, ja otsige endale teine tütarlaps,» siis läheks ta sõna lausumata ära, säilitades mälestuses neiu kuju, kurva ja vaikse nagu sügisene üdune kaugus.

Unustades oma armastuse, unustades ka tütarlapse keeldumise, pani ta oma suure käre temale õlale nagu vend õele.

«Kui muutunud sa oled selle nädala jooksul!» sosistas ta, vaadates neiu punaseid värisevaid lauge, mis olid tal peeni helesiniseid soonekesi. Tumesinised varjud silmade all lõikusid kahvatute põskede ovaali.

Jugiina võpatas, kattis näo kätega ja samuti unustades, et tema ees seisab Dmitro, ei lükanud noormehe kätt oma õlalt ära; Dmitro karedad sõrmed lohutasid teda vastupandamatult. Kui Jugiina eemale tõmbus, oli mõlemal piinlik — alles nüüd märkasid nad ununenud pilvipeenart, kuid tundelaine oli neist juba üle käinud, nagu suvel viljapead kummarduvad ühelt nurmelt teiselt.

Ja Dmitro kartis mõne ettevaatamatu sõnaga purustada seda keerukalt kootud kangastust, mis väreles nagu päikesekiir: avaral väljal pole seda näha, kuid metsas roheliste lehtede vahel lööb see õrnalt naeratahes kullendama ja kaob siis jäljetult. Ta tõusis ja jättis hüvasti, märkamata, et tütarlapse kurbus helises nüüd ka tema sõnades.

«Kõike head sulle,» ütles ta tasa, kartes hoida oma sõrmede vahel Jugiina kätt, et ei kustuks sõbralik kiir, mille tütarlapse pisarad nii ootamatult ja aimamatult üldi tekitanud.

Neli saatis teda vaikides ja soovis kõike head.

«Sa ära muretse, Jugiina, seda pole vaja,» lausus Dmitro temaga võõrusesse astudes.

Võõruses oli pime. Puudutanud veel kord tüdruku kätt, lahkus ta.

Õunapuu varjus hõljus noor kuusirp, kaevu kohal kõlksus säravate rõngastega ämber, aedade tagant tõusis pilmjas udu, mähkides enesesse puude tüvesid.

«Nii seisadki lävel, Dmitro, ega tea, kus sa homme oled — kas siin- või sealpool...»

Goritsvit jäi mõttesse ega märganudki, kuidas tädi Darka teda tervitas.

«Busi teid söögu! Nagu peale ühe tüdruku teisi maailmas ei ole!» pomises ta, komberdades hämaruses Bondaride maja poole. «Seda kraami on küll, et ehita nendest, nagu rahvas räägib, kas või tamm tiigi ette. Siin aga kolgitakse teineteise kolud sisse. Näed nüüd: üks istub plika juures, teine aga annab Darkale käsu: «Kut-

suge Jugiina silmapilgukski välja.» Mina aga aina jooksku teie pärast, susi teid söögu!»

Tuppa minnes eraldas vanaeit hädavaevu voodi juures tütarlapse kuju.

«Oled sa üksi kodus?»

«Üksi.»

«Siis kuula: Gritsko palus tulla omavahel sõnakest juttu ajama. Kas tuled? Ta ootab minu juures.»

«Mis?» küsis Jugiina, taipamata, millest on jutt.

«Ma ütlesin ju, et Gritsko saatis mind sinu juurde, kuna kedagi nooremata polnud käepärast,» kordas Darka.

Kuid Jugiinale tundusid nii tädi Darka, selle tare kui ka Grigori nii kaugetena, nagu lahutaksid neid pikad aastad.

«Kas lähme siis või?»

«Ei, tädi Darka, ma ei tule kuhugi.»

«Säh sulle lugu! Inimesed aga rääkisid, et teie armastus peab hauani vastu. Mis ma siis talle ütlen?»

«Ütelge talle,» vastas tütarlaps vaikselt, kuid kindlalt, «et ma ei luba temal minu au teotada. Las ta leiab endale tee Fedora või kelle juurde ise tahab. Meilt aga pole tal midagi otsida.»

Jugiina vaikis ja tundis, et pea hakkab ringi käima, haaras voodiotsast kinni. Pärast lisas aga veel kindlalt toonil:

«Ütelge, et ta mind unustaks ja enam ei tülitaks.»

«Küll on lugu!» vangutas vanamutt imestunult pead.

Tütarlaps läks külalise juurde, võttis ta käe ja surus selle luiseid sõrmi.

«Ma ainult palun teid, et te sellest külas kellelegi ei räägiks, mitte poolt sõnakestki ei lausuks. Et iga nurga taga mu üle keelt ei löksutataks.»

«Nagu ma ise ei mõistaks! Pole tüdruku jaoks midagi hullemat ilmas kui lõugutamised ja kõmujutud. Mis me siin rääkisime, see läheb koos minuga hauda.» Ta jättis hüvasti ja ruttas koju.

Enda pool tares noomis ta Ševtšikut karmilt. Grigori kuulas ta ära, haaras mütsi ja sõnas võõra, puise häälega:

«Aitäh sellegi eest,» ning väljus.

Kogu tema keha tuikas, nagu oleks ta rehepeksult tulnud, kus oli kogu päeva koodiga vehkinud. Grigori ei suutnud veel uskuda, et Jugiina on ta hüljanud. Ta otsustas Bondaride juurde minna, kuid väravani jõudes pöördus tagasi. Peas aga puuris visa mõte: «See oli Dmitro, kes minust vanematele ja ka tüdrukule endale rääkis. Hüva, küll ma need jutud meeles pean!»

Ja uuesti hiilis ta nagu varas ihaldatud maja poole. Kuid pimedad aknad vaatasid talle süngelt ja sõnatult vastu. Grigori seisis varbaia juures ja võpatas iga heli puhul ning lootis, et Jugiina ehk tuleb õue. Ta oli enda peale vihane ega suutnud valuta meenutada Fedora nime. Esmakordselt tundis Grigori nii teravalt kõige sündinu parandamatust, mõistis, kui lähedaseks oli Jugiina talle saanud.

Tundus, nagu kõnniks keegi ta selja taga... Ei, pole kedagi.

Õunaaia taga tõusis udu ja kuldne kuukarikas säras tühikuna jäisel taeval. Siis läks see pilvede varju.

LI

«Ära hambaid lõgista, see kuramus viimati kuulub...» müksas Karpo Lifer Sozonenkot küünarnukist.

«Külm hakkas,» tõmbus see kägarasse, surudes ennast vastu Bondaride rehe seina.

«Mempoeeg!» rohmas noor Vartšuk põlglikult. «Kes pagan selle Ševtšiku siia ajas! Ei tea, kas ta mõtleb siin kogu öö kooserdada? Kuid olgu, las seisab!» Ja ta hakkas mõtlema, kuidas ka Grigorit nende plaanidesse tõmmata.

Sozonenko vaatas nurga tagant ja teatas:

«Läks ära!»

«Oigel ajal... Noh, hakkame pihta.»

«Oota veel,» sikutas Lifer teda varrukast. «Võib-olla tuleb veel tagasi.»

«Ei tule.»

«Ootame siiski! Mina küll praegu ei lähe.»

«Oled ka mul kambamees! Noh, valva siis! Ainult hoidku sind jumal kõögiviljaaedade kaudu plehku pane-

mast. Mitte sammugi jalgteelt kõrvale! Et ühtki jälge kuhugi ei jääks.»

Küüru tõmbudes jooksis Karpo kergel sammul üle õue. Ta surus enese hetkeks räästa alla, hüppas siis külatänavale, pöördus jalgteele ja sööstis suurte sammudega elumaja poole.

Koju jooksis ta juba läbi metsa ja nägi sealt välja tulles isa pikka kogu jalgvärava juures.

«Kui kargaks äkki tema juurde ja röögiks otse kõrval Ehmataks vist surnuks.»

Ta hoidis vaevaga naeru tagasi ja kõhatas tasa, et isa tööpoolest ei ehmataks.

«Noh, kuidas läks?» Safron pigistas poja kätt. Vana-mehe silmad olid suurenenud, lillad kotid nende all värisesid.

«Poleks nagu vigagi,» vastas Karpo ja pühkis laubalt higi.

«Miks sa siis nii kaua ära olid?»

«Ševtšik lonkis kogu aeg maja akende all.»

Safron puuris uuesti nagu öölind silmadega külma sügisööd.

Küla kohale tõusis sinakaspunane pilv. See paisus ja varsti purskas temast välja kolmeharuline tulejuga. Pilv avanes nagu hiiglasuur must lillia ja tõusis äkki lenneldes üles, muutudes teravaks nagu kuuselatv.

«Toredasti lõõmab!» imetles Safron käega haigutust varjates.

«Toredasti,» kinnitas Karpo ükskõiksel toonil.

Tulekahju ei huvitanud teda enam. Säärane oli kord juba tema loomus: kui asub millegi kallale, siis paneb sinna kogu hinge, niipea aga kui asi on korras, unustab ta selle kohe, nagu oleks kausikillu aia taha visanud...

Dmitro märkas õue joostes otsekohe, et põleb Ivan Timofijevitši maja.

«Lasksid, kuradid, siiski punase kuke lahti,» mõtles ta.

Silmapilgu jooksul olid hobused, kes polnud veel täiesti terveks ravitud, ette rakendatud ja ta kihutas vankriga Bondaride poole.

Leek tõusis sirgelt üles nagu küünal, valgustades oma

varipunase loiduga köögiviljaaedu ja hooneid. Kuiv puu prahus ja tulelondid lendasid kõrgele, lagunedes seal kuumade ning sätendavate viljateradena laiali. Inimesed jooksid tänavate ja tagaõuede kaudu õnnetuskohale, ämbrid ning labidad käes, mõni tuli ka hoopis lähjade kätega.

Bondarid magasid nähtavasti kõvasti, sest ei avanud niipea naabrite koputamise peale ust. Inimesed hakkasid kohe kraami majast välja pilduma. Õuelt kuuldus Mariika hädaldusi ja Ivan Timofijevitši kähedat häält.

Väraval jooksis Dmitrole vastu jändrik Varivon Otšeret, Jugiina kätel. Tütarlapse palmikud rippusid peaga maani. Mõistes, et neiu on minestuses, aitas Dmitro ta oma vankrile asetada ja ütles Varivonile:

«Kihuta otse meile. Ema võtab ta vastu nagu oma lapse.»

«Mõistan,» noogutas Otšeret tähendusrikkalt pead.

Ta hüppas vankrile ja sundis hirmunud hobused traavile. Dmitro aga jooksis tulest haaratud majja.

Kohale jõudis ka tuletõrjekomando. Võimas veejuga paisati sädeleva kaarena tulle ja see hakkas sisisema, kattudes kuuma auru pilvedega.

Tulest õnnestus päästa ainult osa söestunud seinu.

Majakraam kanti ja veeti ajutiselt naabrite juurde, tuleõnnetuid aga palus Dmitro enda poole tulla.

«Mu kallid väimees, meie poeg!» toetus Mariika nuttes Dmitro najale. «Paljaks põlesime, paljaks... Kui poleks seda sinu maaharimisühistut olnud, oleksime elanud oma majas ilma ühegi mu-re-ta-aa...» süüdistas ta, lähenedes vankruval sammul mehele.

«Vait, vanamoor! Kas sa mõtlesid kogu elu muretult ära elada? Põllul kõndida, et ükski kõrs ei torgiks?»

«Et sa juba hommepäev ühistust välja astud! Hommepäev!» hüüdis Mariika, puurides Ivani oma ümmarguste kannatavate silmadega.

«Ah! Jäta! Nagunii ei tule ma, sealt ära.»

«Tuled jah!»

«Nüüd võtame selle asja veel kõvemini käsile. Ei ole kulakutel enam pikka pidu. Omaenda pähe lasksid punase kuke lahti.»

«Mitte oma, vaid meie pähe! Nüüd oleme juba majast

ilma, sina aga seletad veel mingisugusest elust!» Bondarihha värises külmast ja kõigest läbielatust. «Mis inimene sa küll oled?» hurjutas ta väriseval häälel.

«Nagu tamm,» ütles Ivan Timofijevitš ja äkki tekkis tema näole naeratus. «Sa ju saed mind kogu eluaeg, aga ikka pole veel läbi saaginud.»

Need sõnad ja see naeratus tegid naise relvituks.

«Oi, Ivan, Ivan!» sosistas Mariika tasa oma mustaks tõmbunud, pragunenud huultega, raputades etteheitvalt pead.

Dokia võttis Jugiina tööpoolest vastu nagu oma lapse. Ja tütarlaps oskas selle väikesekasvulise mustajuukselise naise südamlikku osavõttu hinnata.

Meelemärkusele tulles tahtis Jugiina tulekahjukohale joosta, kuid perenaine ei lasknud:

«Saavad seal, tütreke, sinutagi hakkama. Varsti tulevad ka teised siia.»

See emaarmastusega öeldud sõna «tütreke» liigutas Jugiinat pisarateni.

«Ma saan ju tööpoolest tema tütreks!» Jugiina tundis ennast Dokia juures hästi, ent samal ajal lõi uuest tunde läbi endahaletsus. «Nüüd hakkab juba kogu küla rääkima, et Jugiina kolis ämma juurde!» Ja ta kattis näo kätega.

«Ära kurvasta, tütreke,» ütles Dokia, nagu oleks ta tütarlapse mõtteid lugenud. «Sa ju ei teagi veel, kui hea ta on.»

Ta surus Jugiina pea oma rinnale. Ja kumbki ei kuulnud, kui Dmitro Bondaridega sisse astus.

Tütarlapse helesinist väsinud pilku ja nukrat naeratust kohates Dmitro võpatas.

«Minu!» laulis temas kõik ja ta läks ruttu toast välja, et oma erutust varjata.

Marta kerge uni katkes juba hädakella esimeste löökide ajal. Ta hüppas voodist välja, tormas õue ja oleks Liferi peaaegu jalust maha tõuganud. Higinena ning hingeldavana tuli see parajasti välistrepist üles. Pikk kogu kargas ehmunult tagasi ja jäi astmetele seisma.

«Kus seda lüüakse?» küsis naine poolunisena ebasõbralikult.

«Seal,» näitas mees käega ebamääraselt.

Martal oli ükskõik, kust mees tuleb, kuid selle segane ilme, ebakindlad liigutused ja hääli äratasid kahtlust.

Tänavalt kostis ämbrite kolinat ja oli kuulda hüüdeid.

«Bondarid põlevad!»

Martale sai korraga kõik selgeks. Ta pöördus järsult Liferi poole:

«Noh, meheke, kas sa keedad nüüd punase kukega putru?»

«Vait, tobu!» käratas Lifer.

«Lähme vaatame sinu kätetööd,» ütles Marta aeglaselt, vihast ja erutusest kahvatades.

«Pea suu, jumala pärast! Lähme tuppa.»

Lifer haaras Martal käest. Ta hirmunud silmad vahelduvalt naist.

«Lähen kohe ja räägin kõik inimestele ära. Las siis seovad su kinni ja õiendavad sinuga arveid, majapõletaja!» Ta vaatas mõnuga mehe jõuetust vihast moonutatud nägu.

«Marta!» Liferi hambad lõgisesid vastikult.

«Mis, kardad või?»

«Ma ütlen sulle, jätta järele... Mis sa küll välja ei mõtle?» Lifer tõmbus kõrvale nagu ennast löögi eest kaitses.

«Kuula nüüd, mis ma sulle ütlen: me laseme lahutada. Ma lähen koos Niinaga tädi Darka juurde... Ole vait! Kui sa aga mõtled mind takistada, siis räägin kõik inimestele ära. Mõistad?»

«Hästi,» vastas Lifer käheda sosinaga.

«Juba hommikul läheme külanõukogusse,» käsutas Marta, tundes, kuidas temasse uus elu valgus, nagu oleks ta huaraskuse koorma õlgadelt raputanud. «Kao mu elust kogu oma varandusega!»

Marta läks oma tarepoolele tagasi.

«Kui hommikul, siis hommikul,» heitis Lifer lootusetult käega. «Kui sa aga pärast lahutust sõnagi iitsatad, siis ei ole sinul ega tüdrukutirtsul enam elu,» sisistas ta lävelt.

Mariika tappis ennast tööga. Iga päev tegi ta juba enne kirsipunaste koidutripude taevaservale ilmumist tuleasemel süüa, äratas tütre ja nad läksid peaaegu joostes põllule.

Kartulivõtmise aeg oli parajasti kätte jõudnud. Teedel krigisesid kasetohuga äärestatud vankrid. Põldude kohal heljusid sinakad suitsjad aurud. Need tõusid üha järsemalt ja ühinesid kuskil Bugi kaljuse kalda kohal pilvedega.

Kuid Mariikat ei rõomustanud ei tõusvad udud ega raskete vankrite krigin. Läänud «möödu» eest kartuleid noppima, küürutas ta hommikust õhtuni võoral põllul ja vehkis nii ägedasti labidaga, nagu oleks tahtnud kogu maa ümber kaevata. Siis noppis ta oma mustade lõhenenud sõrmedega kartulid mullast välja ja surus uuesti kätest läikima hõõrutud labidavarrele. Ta isegi sõi seistes, kartes asjatult ühtki minutit kulutada. Sel kombel piinas ta üle jõu käiva tööga nii ennast kui ka tütar. Ta koguni keeldus Goritsvittide juures elamast, kuna kartis, et Ivan hakkab siis vähem oma majale mõtlema. Igal õhtul töölt tulles küsis ta mehelt:

«Noh, kuidas on?»

Kogu aeg tundus Mariikale, et Ivan muretseb vähe omaenese peavarju loomise eest. Seepärast tormas ta mehele sõnadega kallale ja valas kogu oma valu ning kibeduse lärmakalt välja. Sõnad sisisesid ja susisesid, tungides tema kuivetonud rinnast.

«Kui sa nüüd veel veidi riidled, siis on hommikuks loss valmis,» vaigistas Ivan teda heasüdamlikult.

«Kui poleks seda sinu ühistut, ei vaevleks ei mina ega ka meie laps. Aga sina — sa justkui tahad meid piinata... Kui sa vähemalt katuse jaoks õlgi koguksid.»

«Eks ta ole ka ülim aeg. Alasti inimesel puudub ainult müts peas.»

Arukamatel hetkedel mõistis Bondarihha, et sel aastal nad uut taret ei saa. Kui palju lähevad maksma juba ainuüksi aknad... Kuid sellele vaatamata juurdles ta ikka ja jälle selle üle, kuidas hädast väljapääsu leida. Kümned mõtted vaheldusid ta peas, lipates kord metsa,

kord põllule, kord laadale ja tulid siis mõtiskleja juurde tagasi värskelt tahutud palkidena või valgete ahendena, mille ruutusid on päike ise oma kiirtega pesnud. Mariika lootis kogu aeg, et sünnib ime: metsamaterjalid, klaas ja raud lähevad odavamaks, kartul aga kallimaks. Ta südant täitsid rõõmsad lootused.

Pühapäeval läks ta laadale või metskonda, kuid ärriitas ennast veel rohkem, nii et pidi peaaegu haigestuma: ega päevilise töötasu eest saa siis nii ruttu sooja peavarju üles lüüa ega ka nii ruttu tare kohal vallatut suitsusaba näha. Rusutuna ja teostamatute lootuste raskuse all väsinuna ning kurvana pöördus ta oma põlenud eluasemele tagasi. Isegi siin, keset põlde, jälitasid teda sõestunud palkide ja kõrbenud savi nukraks tegevad lõhnad.

«Kui poleks seda sinu ühistut, Ivan...»

Sügisest mõttelikuks teedeks liikunud voorina vankrid, siis värsket, alles toorest metsamaterjali. Valgekooreliinid kased helkisid mahedalt, künnapuude südamikud punetasid. Bondarihha silmad jäid nagu võlutult nende palkide külge.

«Leidub maailmas veel õnnelikke inimesi! Kellelegi viitakse korraga peaaegu terve tare kohale.»

Ta jooksis hallipäisele hobusemehele järele. See samas kindlalt ja tõttamata oma teed, hoides ohjadest tugevaid hobuseid.

«Tere päevast!» Mariika puudutas ettevaatlikult ja arutatult palki.

«Tervist jah!» Hobusemees vaatas teda sõbralikult nii poorte helesiniste silmadega, et kui ta pea poleks juba hall olnud, siis võinuks teda noormeheks pidada.

«Danilo Samoiljuk, Ivtsanka küla maaharimisühistu esimees,» tundis Bondarihha mehe ära.

Mariikat haaras valu ja viha. Ta pöördus järsku maanteelt kõrvale ja läks tagasi vaatamata mööda piiripenraid küllasse.

«Nüüd laon ma talle kõik, kõik südamest ära,» kirus ta mõttes Ivani. «Näe kuidas targad esimehed endale metsa koju veavad. Sina magad nagu karu koopas, Samoiljuk aga ehitab endale lossi.»

Mariika ei kahelnud hetkegi, et palgid viiakse Iv-

tšanka küla ühistu esimehele, ja siunas teda veel rohkem kui Ivani. Tema mees seisab vähemalt õiguse eest, too aga veab ühistu hobustega endale uue maja kohale.

«Ta on ühistus koguni nooremaks läinud. Ja mis muret tal ongi? Inimesed teevad töö ära, muudkui kamanda. Öeldakse ju, et küüned kisuvad enese poole. Minu loll vanamees on ainuke, kes annab teistele kas või viimase särki seljast. Näe, kuidas muud inimesed elada oskavad!»

Ivan ja Jugiina istusid õues madalal puupinul ja lugesid ajalehte. See viis Mariika lõplikult endast välja.

Leidsid ka aja lugemiseks! Kus mul teadusejüngrid! Nagu mõned doktorid!

«Kas ajalehtedes meie majast ka kirjutatakse?» Ta jäi, käed puusas, mehe ette seisma. «Niiviisi sa siis meie eest hoolitsedki? Mis seal ikka, naine tapku ennast tööga, tema aga vahib ajalehte nagu harakas konti. Või mis seal imestadagi, ta ju suur ülemus, maaharimise ühistu esimees, suur tegelane! Puudub ainult, et ajaks veel kalifeed jalga ja läheks simmanile...»

«Memm, isa pole ju terve nädal saanud selga sirutada...»

«Aga kas mina sain? Mina vähemalt noppisin kartuleid, kuid mida see sinu isa siis head tegi? Muretses endale uusi vaenlasi kaela! Varsti ära pista tema pärast enam ninagi külasse!»

«Kuidas su keel küll valutama ei hakka? Kui sa vähemalt midagi uut välja mõtleksid! Nüüd aga kordad kogu aeg aina üht ja sama...»

«Ja kordan veelgi! Kas see ei meeldi sulle? Näe, sinu kiidetud Danilo Samoiljuk vedas endale pool meetri majaehitamiseks koju. Sina aga pole tänase päevani isegi malakat majja toonud.»

«See on tõsi! Just sinu selga tuleks tubli malakas puruks peksta.»

«Peksa, peksa! Oh, küll on aga saatust mulle mehe andnud! Oleksin ma parem lapsena ära uppunud. Nii kuinii ajad sa mind oma ühistuga hauda.»

Nüüd ei suutnud ka Ivan enam vaikida. Seni kui jutt oli temast, võis ta seda taluda, kuid tarvitses ainult ühistut puudutada, kui Bondaril kops üle maksa läks.

«Mariika!» ütles ta peaaegu sosinal, ise sealjuures kahvatades.

«Mia sa kisendad mu peale?» hakkas naine vastu võnema. Kogemused olid talle näidanud, et mehe sosin ei tähenda midagi head. «Kas ma sinu ühistu peale siis valetan?»

«Mariika!» ütles Ivan Timofijevitš veel tasem ja astus sinu naise poole.

«Ära kisenda mu peale! Ära kisenda!»

Sel hetkel hakkasid tänaval rattad krigisema ja hobused puristama. Värava juurde sõitis Danilo Samoiljuk.

«Tere, peremees! Võta külalised vastu!» hüüdis ta varbata tagant lõbusalt.

Bondarihha otse kivistus paigale, siis aga surus vaikselt ja ärritatult läbi hammaste:

«Ah sa häbitu! Vead endale palke koju, meile aga tuleb nähtavasti lõunat süüa. Leidis ka rikkad! Aga kas Ivan sellest midagi hoolib? Paneb viimase lauale ja saadab veel kooperatiivi viina järele. No küll on mul aga meheke, küll on meheke!»

Akki kostis ta kõrvu nagu läbi une Samoiljuki rahulik jutt.

«Ivan Timofijevitš, me kuulsime sind tabanud õnnest. Tulime kokku, mõtlesime järele, kaalusime ja otsustasime sind veidi aidata. Hobused on meil omad, rajooni põllumajandus-osakond andis palkide peale orderi, inimesed aga on üksmeelsed. Nii me siis sulle hitusmaterjali töömehe. Ehita meie rõõmuks ja vaenlaste ning nende vaenlasevõsude hirmuks, kes meile kahetseda on... Näe, sa tahad isegi suudelda! No hea küll, musitame siis!»

Samoiljuki hallid lokid segunesid Bondari pleekinud, kaitunud heinte värvi juustega.

Ivānka küla ühistumehed ümbritsesid tiheda ringina mõlemaid esimehi, olles rahul sellega, et oma inimest jõudumööda aitasid.

«Oh te head inimesed, head inimesed!» Mariika ruttas plaarilmil külaliste juurde. «Te pole vist hommikust saadik süüa saanud? Tuhat tänu teile, tuhat tänu! Eks ma rääkisin kogu aeg Ivanile, et kes sind siis teine veel

aitab kui mitte omad... ühistumehed! Ja sündiski nii, nagu ütlesin!»

«Ja-jah, minu perenaine oleks nagu peeglisse vaadanud. Ta ju lootis kogu aeg, et kollektiivi inimesed mind aitavad,» nõustus Ivan Timofijevitš, vaadates pillkavalt naise poole.

Mariika aga noogutas uhkelt pead, nagu poleks mitte tema, vaid ta mees ühistus kahelnud. Ta uskus peaaegu isegi, et oli südames kogu aeg kollektiivi eest seisnud. Ja kui ta ka mõnikord mehele valu andis, mis sellest kasuks tuli see ikkagi. Ta tormas õue, vahtis tardunult palke, luges nad üle ja jooksis tütarlapseliku kergusega rehe alla. Sealt tuli ta tagasi puuseppade jaoks hoitud kahe viinapudeliga.

«Saatana eit, oleks ta mulle sellest sõnagi hinganud!»

Bondar vaatas imestunult naist. See aga kandis rõõmsalt silmi välgutades toitu lauale ning kiitis meest selle eest, et ta ööd ja päevad ainult ühistu pärast muretses.

«Tal pole isegi söögiaega. Kuid tuleb aru saada — ühistu on uus ettevõtte ja nõuab igal sammul peremehe silma... Oi, aitüma teile, head inimesed! Õnnelikku elu teile ja teie lastele! Ivan, jookse korraks kooperatiiv! Meie külalised loksusid ju terve päeva teel. Ega sel puhul üks klaasike rohkem liiga tee.»

Mariika silmad rändasid mehe tugevalt kujult hallipäisele Samoiljukile ja teistele ivtšankalastele. Ta otsis kibeles ütleva, et ka tema töötab ühistus, kuid seni kui Bondar polnud veel värava taha kadunud, ta seda siiski öelda ei julgenud.

LIII

«Nii et sa ei ole seal siis kaua, Stepan. Ja ära liiga suurt koormat peale pane, et hobused ära ei väsiks.»

«Ei, ma toon ainult ühe riida hagu. Käin silmapilk ära.»

Stepan Kušnir pidi juba ohjad oma lühikeste sõrmede vahele haarama ja vankrile hüppama, kuid nägi siis kaugemal õuesopis uut, nagu vahast voolitud vankrit ja küsis Bondarilt:

«Kas panite juba tööliste kingituse valmis?»

«Kuidas siis muidu! Valisime kõige paremad õunad välja.»

Mõlemad läksid vankri juurde. Õrn õunaaia lõhn levis üle terve talu ja tõrjus eemale veel haihtumata tulekahjuhõngu.

Täiskuhjatud vankril ilutsesid suurte antoonovkate keskelt kireva mustrina teiste õunasortide punapõksed saiadajad.

«Kes nad siis nii sättis, kas Jugiina? Kohe on tema hästi tunda,» ütles Kušnir ja hingas sügavalt tugevat aroomi sisse.

«Jugiina jah. Ta on juba tehaseneidudega suureks sõbraks saanud — mäletad, nendesamadega, kes meile kingituseks superfosfaati tõid. Nad kirjutavad üksteisele aga suuda ühes asjas kuidagi kokku leppida: tehase omad kutsuvad teda oktoobripühadeks enda poole, Jugiina aga neid siia.»

«Las ta sõidab sinna ja vaatab, kuidas uus elu välja näeb. Las läheb koos Varivoniga.» Kušnir muutus kohe rõõmsamaks. «Kui nad tantsima hakkavad, siis ei saa kogu linn silmi pealt ära. Seniajani on aga ainult šefid meil esinemas käinud.»

«Las sõidavad. Nüüd aga mine, Stepan. Näed, kui madalal päike juba on.»

«Lähem!»

Kušnir hüppas vankrile ja pöördus metsa poole. Küla vahel sõites pingutas ta oma võikude ohje, et igaüks näeks, kui ilusate loomadega tema, elupõline sulane, nüüd sõidab.

Lapsepõlvest peale olid hobused tema nõrkuseks. Juba poisikesena vedas ta karjustega kihla, et ratsutab ükskõik millise peru täku seljas. Ja tal õnnestus tõepoolest alati mõnele tagujalgadele tõusnud hobusele selga hüppata ning metspuugina selle laka külge klammerdudes mööda alendikku kihutada. Mõnigi kord tuli ta tagasi üleni sinistes muhkudes, kuid oli alati heas tujus ja jutustas karjustele vaimustatult:

«Küll on kurat, no küll on ikka kurat! Ta raputas ja viinutas mind nii, nagu oleks tahtnud tükkideks teha. Parast aga, kui nägi, et sellest midagi välja ei tule, tõusis tagujalgadele ja tahtis maha istuda. Kogu aeg valvas

juhust, et selili visata, — tahtis mind vist, kaval loom, laiaks litsuda. Seepärast ma veeresingi ta seljast nagu nott ühe põõsa otsa. Kuid peab ütleva, et see hobune lendab nagu kotkas. Isegi hingata on raske! Kullatükk, mitte hobune. Niisugune saatan, et peale minu ja vana Sinitsa ei suuda keegi temaga ratsutada.»

Hobustest kõneles Kušnir alati hea meelega. Näüd ärkas armastus nende vastu temas uue jõuga ja sageli riidles ta mõne ühistumehega:

«Sa peaksid parem kilpkonnadega sõitma. Nii oled sa hobuse lasknud hukka minna. Kabjaalused on puhastamata, silmad pesemata, saba savine nagu luud. Mina hoolitsesin isegi kulaku loomade eest rohkem kui sina meie ühistu omade eest. Küll oled sa ikka üks ebateadlik element!»

Stepanile jooksis vastu tema tõmmu Nadiika koos väikese Leonid Sergijenkoga. Hallile tolmule jäid laste jalgade jäljed.

«Võta meid ka, meid ka sõitma!»

«Mul pole aega teiega jännata!»

«Onu Stepan, võtke ikka! Mina ajan hobuseid, metsas aga hakkame Nadiikaga koos hagu korjama,» ütles valgepäine poisike ja vaatas Kušnirile üksisilmi otsa.

«Istuge siis peale, takjad niisugused! Sõidutan teid, Anna käsi, Ljonka!»

«Ma ronin ise.»

«Ja mina samuti.»

Lapsed ronisid vankrile ja veeresid kahe naerva kerana selle põhja. Raputasid end nagu varblased tolmus ning istusid tähtsatena Stepani kõrvale.

«Lubage ohjad mulle, ma olen ennegi hobust juhtinud,» teatas Leonid ja haaras asjalikult uutest, veel säravate kiududega ohjanööriidest kinni.

«Ta on tõesti juhtinud. Me sõitsime onu Polikarpiga päris Bugi äärde välja. Hobused kokkusid, kui parve nägid, ja Ljonka oleks peaaegu koorma otsast alla lennanud. Mäletad, Ljonja?»

«Ei mäleta!» Poiss vaatas pahaselt sõbratarile otsa.

«Kas see on ikka tõsi, et meilt hobuseid ära ei võeta?» küsis Nadiika äkki isalt.

«Kes neid siis võtta võib?»

«Ivass Danko rääkis, et meie hobused on kärnas ja säravad varsti maha ja et nad võetakse meilt ära. No küll Ljonka talle selle eest näitas! «Sina ise oled kärnas,» ütles ta Dankole. «Ja meie hobuseid ei võta keegi ära, nad on ühistu omad. Sina aga, räpane kulakupõnn, teed agi... agi...» Kuidas sa ütlesid, Ljonja?»

«Teed agitatsiooni,» lõpetas poiss soliidelt.

Külaserval tõstis Stepan lapsed vankrilt maha ja saatis nad tagasi. Nad panidki võidu jooksmas. Poiss jõudis sõbratarist ette, ootas siis ja käest kinni võttes ning mingit laulu trallitades hakkasid nad ühikelt keset tänavat sammuma.

Sõitnud Vartšuki huutorist mööda, suundusid hobused loojangust roosatama lõõnud lehtpuumetsa. Tee kaharate varjude all muutus pikkamööda laiaks ja vaikseks metsasihiks. Stepan vaatles uue pilguga neid talle tuttavaid juba sügiskullast puudutatud metsapilte ja tema huultel mängles naeratus. Tundus, nagu oleks ümbrus heledamaks ja avaramaks muutunud. Selle põhjus oli lihtne ja Stepan teadis seda. Rasked mured ei röhunud teda enam. Kui mõni ühistumeestest uues ettevõttes ajuti veel kahtles, siis Stepan Kušnir oli sellesse kogu oma olemusega juba sisse kasvanud ning nägi selgesti enda ees avarat teed.

«Kas sa tead, mis seltsimees Lenin ühistute kohta kirjutas?» ründas ta kord ühel kehvikute koosolekul Karptsod.

«Seltsimees Lenin pole ühistute kohta midagi kirjutanud,» hüüdis presiidiumist Kramovoi.

Kušnir kohmetas hetkeks, vaatas vihkavalt Kramovoi poole — oleks see parem vait! —, kuid vangutas siis jonnakalt pead:

«Ega ma ei räägiks, kui ma ei teaks! Seltsimees Lenin on meile kogu meie elu ette näinud. Ta on ka ühistutest kirjutanud. Küll ma selle koha üles leian ja kõigile näitan, just kõigile!»

He samal õhtul võttis ta raamatukoguneiu kaastundliku pilgu saatel mitu Lenini köidet lugeda.

«Mis sa küll välja mõtlesid, saatana punnsilm,» vihastas ta. «Nagu poleks seltsimees Lenin ühistute kohta midagi kirjutanud! See ei või olla!»

Kušnir ei kahelnud, et leiab vajaliku koha ja teeb upsakale ülemusele kõigi külaelanike ees häbi...

Varjud tihenesid. Hobuste laudjatel muutus karv üha mahedamaks, nende targad, peaaegu inimlikult naeratavad tumesinised silmad tundusid juba täiesti tumedaina.

Ladunud haod korralikult vankrile, otsustas Stepan metsas väikese tiiru teha. Oli kerge hingata, ja eneselegi märkamata hakkas ta tasa boguunlaste laulu laulma. Mälus elustusid kodusõja aastad, lahingupildid, vaprad rindesõbrad kerkisid ta kõrvale noortena, nagu nad olid kümme aastat tagasi.

Järsku kostsid metsas üksteise järel kaks pauku. Stepan tormas instinktiivselt oma hobuste juurde tagasi.

Juba jõudiski ta lagendikule. Selle keskel seisis kõrge veovanker.

«Aga võigud? Kus on siis võigud?»

Kušnir jäi nagu naelutatult aisahobuse ette seisma. Hobune lamas kohmakalt sügisesel rohul, kael ebaloomulikult siruli, roosa keeleots suust väljas. Priipassihoobuse sinakatel raudadel värelesid valgusehelgid. Kušnir laskis veel kord pilgu üle hobuste käia. Aisahobuse läbilastud kõrvast voolas tumedat verd. See nirises üle nāo ja valgus ojakesena tumesinise, peaaegu inimlikult kurva silma peale.

Hääletult nuttes vajus Stepan võikude kõrvale rohule.

LIV

«Dmitro, võta püss ja mine kohe metsa!»

«Mis seal lahti on, Svirid Jakovlevitš?» küsis Dokia, jäädes lävele seisma.

«Kahejalgseid hunte on siginenud. Teeme haarangu.»

«Oh!»

Dmitro pani ruttu riidesse, haaras seinalt püssi ja läks kindlal sammul tarest välja.

«Pojake!»

Dmitro pöördus ägedalt ümber, tuli tagasi ja kaelustas ema.

«Ärge kartke, ema. Olge rahulik.»

Teadmata, kuidas ema rahustada, suudles ta tema pead. Dokia aga haaras kahe käega südame järele. Samal kombel suudles ka Timofi enne surma tema pead. Halvad eelaimused võtsid temas võimust.

«Dmitro!»

«Pole vaja, ema!» hüüdis Dmitro juba pimedusest, mis neelas nii tema kui ka Mirošnitšenko.

«Dmitro!» Dokia tahtis pojale järele joosta, aga selle asemel langes nagu niidetult kastesele murule.

«Millal küll jõuame eluni, kus pole enam vaenlasi, verd ega pisaraid? Millal küll ükskord inimesed maa peal õigel viisil elama hakkavad?»

Ta tõusis külmalt murult ja komberdas tagasi tarre. Tõmbas pikkamööda jaki selga, rätti pähe ei pannudki ja läks väiksenä ning nukrana paljajalu metsa.

Tundes vastikust nagu rästiku ees, tegi ta ringi ümber Vartšuki huutori ja laskus jäärakusse, mis oli täis heljuvat tuult ning kastehelinat. Temani kostis kellegi summutatud hää:

«Jällegi on kehvikud oma õiguse eest rinnaga võitlema hakanud. Meie õnn ei tule meile kergesti kätte. Oh, kui raske on seda saavutada! Kes kõik küll ei püüa teda meilt ära rebida...»

Dokia ruttas hääle poole ja oleks pimeduses peaaegu Svirid Jakovlevitšiga kokku põrganud. Kuid ta ei julgenud tema juurde minna: hakkab viimaks riidlema ja siis pahandab ka Dmitro. Parem juba märkamatult neile järele minna...

Aktivistide ahelik oli sügava soise jääraku lähedale laiali hargnenud ja sulgenud kõik teed, mis viisid külasse ning kulak Sitškari metsatalusse.

Mets orus hakkas udutama ja rasked kastepiisad helisesid valjemini kui pingutatud pillikeeled. Polikarp Sergijenko jäi nende helina saatel tukkuma, istudes tuulest murtud puul. Järsku sundis mingi seesmine tõuge teda pead tõstma ja Sergijenko nägi, kuidas väikesekasvuline mees põõsastesse tormas. Polikarp jäi ootamatusest istuma, siis aga jooksis Mirošnitšenko juurde.

«Põgenes, põgenes!» kisendas ta hingeldades ja näitas soo poole.

Svirid Jakovlevitš sai kohe kõigest aru.

«Dmitro, jookse vasakule, jääraaku poole! Mina lähen paremalt!»

Küüru tõmbudes hakkas Goritsvit jooksuma.

Veel üks hüpe ja metsalagendikul hakkas paistma inimese kuju.

Tundmatu pöördus ümber ja Dmitro pea kohal vihis laeng tina. Kuid Goritsvit unustas ohu. Ta ei kahelnudki enam, et põgeniku kätte saab.

Jooksu peal sihtimata tulistades nägi ta, kuidas tundmatu samal hetkel jäärakusse hüppas, mis udujärvena puude vahel valendas. Põgeniku pea õõtsus nagu õngekork veepinnal ja kadus sinkjashallidesse rohulainetesse. Dmitro jäi raevus järsaku äärde seisma ja tühjendas veel kord umbropsu püssi.

«Plehku pani, nurjatu! Poleks see käpard Polikarp tukkunud...» Ta pühkis higist nägu käega, mis oli kare nagu raspeel.

«Sattusime kogenud vastase peale,» märkis kohalejõudnud Mirošnitšenko.

Dmitro kulmud kerkisid imestusest. Millal see eakas mees siia jõudis joosta?

Svirid Jakovlevitš seisis Dmitro kõrval ning silmitses elustuvat udu. Ümberringi levis juba koidikuvalgus ja udu hõljus veretavaid tiibu tõstes sahinal ning ohates ähmaste piirjoontega puulatvade kohal.

Kastene ja hiline Dmitro vaatas külanõukogu esimehe kalgiks muutunud silmadesse. Need olid kas väsimusest või puhkeva koidu kiirtest punased.

«Kas katsume õnne, Svirid Jakovlevitš?» tegi Dmitro ettepaneku, heites sünge pilgu jääraaku suunas. «Niikui nii on päev mokas.»

«Ära ole tuisupea, noormees, lasse järele mõelda!» Jändrik Mirošnitšenko seisis nagu post jääraaku kaldal.

Jonnakal otsmikul värisesid päikese käes roosatama lõõnud juukseharjased.

Dmitro ei suutnud ennast nii kergesti talitseda. Ta tegi veel ühe sammu ja vajus uttu. Õhk siin oli kaotanud kogu oma septembrikuu karguse, oli muutunud raskeks ja umbseks. Allpool, jalgade all, rudises samaldunud maapind, kuskil üsna lähedal sulises nähtamatu ojake, ülalt aga kostis Ševtšiku vali hää:

«Hargneme mööda jäärakut laiali — võib-olla satume jälgedele!»

«Või kukume laukasse. Soo on selles paigas nagu sügel, üleni auke täis,» katkestas Mirošnitšenko järsult ja hüüdis käskivalt: «Dmitro, tule tagasi! Ära tee lolisusi!»

Põrsastest kinni haarates ronis noormees vastu tahtmist üles. Külanõukogu esimehe ümber tunglesid ebasõnnest ja magamata ööst tigedad aktivistid. Kaastunnet otsides seltsis Polikarp kord ühe, kord teisega, kuid kõik pöördusid temast vihaselt eemale ja urisesid:

«Igavene unekott!»

«Millal ennem pörsalt villa on saadud!»

«Kas on inimese südametunnistus?»

«Uppus lobajuttudesse!»

Polikarpi nägu oli lapselikult liigutav ja nukker. Külanõukogu esimees pööras pilgu mehe niisketelt suudlaseimadelt haletsusega ära.

«Kui vähe on temas kindlust! Koguni kahju on temast,» mõtles Mirošnitšenko.

Astunud mõne sammu, sattus ta jäljele, mis oli surutud mustale mutimullahunnikule. Kõrval kastesel muul oli teisi jälgi.

«Siin on Dmitro ise jooksnud, tema jalajälg on suurem.»

Pisut eemal oli mitu kopsurohu sirget roosat nuppu; nende kõrval vedelesid tillukesed suitsunud padrunid.

«Siin ta tulistas... Ei, Dmitro on täiesti Timofi moodi — tule all olles ei viivitanud ta hetkegi.»

Mõttlikult loeb ta jälgedekaarti, tõstab siis pea ja Dmitro pilku kohates noogutab talle sõbralikult. Seejärel kummardub uuesti värske jälje kohale ja sammub juba kindlalt läbi metsa. Aktivistid, kes temast aru said, hargnesid laiali ning järgnesid Mirošnitšenkole.

Mööda sinkjashalli kastest rohtu loogeldes jooksid jäljed, nõgudes ebamäärased, kuivades kohtades laiad, hoogsalt mööda tihnikut. Väikese lohu ümber ringi tehes suundusid need soostunud metsajärve poole. Järve teisel kaldal kõrge pimedat tara varjus seisis Bitakari huutor.

«Näe, kuhu jäljed tõid.»

«Otse hundikoopa ette.»

«Kas ma ei öelnud, et siin on Sitškari käsi mängus,» tähendas Polikarp julgust saades.

Kõik lagistasid naerda. Naer kõvenes veelgi, kui metsasihilt jooksis patside hõljudes Kušnirile vastu Nadiika.

«Isa! Kas püüdsite kinni selle... kuidas teda hütakse?...» pöördus ta küsivalt Ljonja Sergijenko poole.

«Kontrevolutsionääri,» parandas linalakk poisike soliidset ja kehtas õlgu — küll on aga plikadel napp mälu!

Svirid Jakovlevitš lõi kollaste puusamblalaikudega kaetud värava pärani lahti. Õuel aurutuskatla juures seisis pikakasvuline musta habemega munk, keda ümbritsesid naised ja kogu Sitškari perekond. Peremees ise tiris sel momendil kaheharulise hanguga katlast välja neljakandilise tarbepuu, pööras selle ümber ja pistis uuesti tagasi.

«Taeva poolt ettemääratud tee tõi mind nendele päikesepaistelistele nurmedele, kus õitseb jumalasõna...» pajatas munk, kuid katkestas sõnapealt oma jutluse.

Õues tõusis kära. Sissetungijatele mindi vastu. Hangu kõrvale heites läks ka Sitškar ise kutsumata külaliste poole.

«Tulite mind vaatama?» küsis ta, püüdes end koguda, naeratades sunnitult üksnes ripneva lõuaga. Tema põskedel olid punased laigud.

«Kes võõrastest sinu juures käis?» küsis Mirošnitšenko ja vaatas talle karmilt otsa.

Aurutuskatla avatud suust tõusis aurupily, mähkides endasse munga ja tema jahmunud kuulajad.

«Võõrastest?» imestas Sitškar. «Näe — jumalasõna-kuulutaja,» noogutas ta munga poole. «Loeb teine piiblist eitedele igasuguseid... uudiseid.»

«Kes veel?»

«Jumal hoidku, mitte kedagi!»

«Ehk mõtled järele.»

«Tabagu mind issanda välk — mitte kedagi!»

«Küllap juba seadus sind tabab. Kes käis? Tunnista üles, Sitškar!»

«Kui ma juba ütlen, et mitte kedagi, siis ei olnud ka

kedagi. Mis sa norid mu kallal?» Sitškari punased põsed muutsid värvi, väikestes silmaterades välkus ligedus.

«Ma ära keeruta! Jäljed tõi meid siia!»

«Jäljed? No mis siis sellest? Võib-olla tuli minu tallu mõni varas. Paljud, mis võis juhtuda! Siin on ju mets! Kui iga jälje pärast südant valutada...»

Tema silmadesse ilmus ainult hetkeks kartusevari, kuid oli selge, et Sitškar ei tunnista üles. Kera, mis oli veerenud siia madalasse tarastatud majja, tuli lahti kerida. Võõras inimene poleks nii kindlalt metsas orienteeruda suutnud. Täheandab, Sitškar ise oli Kušniri valvanud. Üks hobune tapeti austria vintpüssist, tundmatul aga oli ainult püstol...

Vaevaltmärgatavatest lõngadest kujunes kahtluste- ja silme ette kerkis selgesti raske pilt juhtunust. Sitškari aga pani külanõukogu esimehe pilk juba värisema.

«Kus on su tapariist?»

«Missugune tapariist?» kehtas kulak õlgu. «Kas hang või? Näe, seal katla ääres maas.»

«Kus on austria vint? Austria lühiraudne?» parandas Mirošnitšenko, kes teadis kulakute bantiitlikke kalduvusi.

Sitškar isegi võpatas:

«Svirid Jakovlevitš, kus kurat mul see püss on? Olen ma mõnes jõugus olnud või?»

«Ma oled veel praegugi bandiit.»

«Mul pole õigust mind haavata!»

«Beltsimehed,» pöördus Mirošnitšenko aktivistide poole, «siia pesasse on püss peidetud. See tuleb üles leida. On teada, et kulakute esimene peidupaik on katuseräästas. Otsige läbi rehi ja sara!»

«See on omavoli! Kes mulle kahjutasu maksab?» protesteeris Sitškar.

Kuid külanõukogu esimees ei pööranud nendele sõnadele mingit tähelepanu. Ta läks esimesena redelit mööda rehe peale üles ning varsti hakkasid sealt alla sadama keskelt muljutud mustad õlevihud. Ka Dmitro jooksis kergel sammul redelist üles ja asus Mirošnitšenko kõrvale.

«Noh, Svirid Jakovlevitš, kui me püssi leiame...»

«Kas sa kahtled, et me ei leia?»

«Mina? Ei, ei kahtle. Ainult et see on nii hirmus... harjumatu, lihtne ja keeruline...»

«Aga niisugune on kogu elu. Nagu võitlus. Kõigele tuleb vaadata lahtiste silmadega. Häda inimesele, kas nagu lind elu eest pea tiiva alla peidab!»

«Kas see kivi on minu kapsaaeda?»

«Ei. Kuid siiski esineb seda joont ka sinu juures. Sinult pole veel üksiktalupoja koorik maha tulnud.»

«Jõuab aeg, küll ta siis tuleb,» süngestus Dmitro.

Vihud sahisesid meeste käes ja varsti ilmusid nende alt välja kollased, puutõukudest uuristatud latid.

Kära õues kasvas. Sitškari perekond sagis ringi, munk aga kadus märkamatult väravast välja. Tema must kuub paistis veel kaua puude vahel nagu söestunud känd.

Sel ajal kui aktivistid õhinaga tegevuses olid, määratu suures rehes ja saras tuhnisid, haaras majaperemees varga kombel ümber vaadates hangu ja hakkas külanõukogu esimehe juurde hiilima. Ta mõistis, et Mirošnitšenkole kallale tungides ajab ta kõige hullemale häda eemale. Redel hakkas tema raske keha all painduma. Ta toetus vastu palki ja viskas esimeest hanguga. Selle pikad harud läikisid pimestavalt. Kuid seda liigutust märkas Dmitro. Hetkegi mõtlemata langes ta hanguvarrele nagu ussile. Tõmmates sõrmed vastu katuse roovikut marraskile, haaras ta varrest kinni ja teravad harud jäid peatuma mõne sentimeetri kaugusel Mirošnitšenko õlast. Hetk hiljem praksus kuiv roovik — Dmitro heitis selle kõigest jõust Sitškari pihta ja too langes maha nagu nott.

«Täna,» sõnas Svirid Jakovlevitš aeglaselt. «Kuidas sa seda märkasid, Dmitro?»

«Seda märkas... ettevaatlik üksiktalupoeg.»

«Meelde jäi? No küll on sul iseloom!» puhkes Mirošnitšenko naerma. «Sa ära vihasta, kuula, kui sulle tõtt räägitakse. See ei salli mingeid sünnimärke. Mõistad? Õppida on vaja, pojake. See on aga raskem kui oma uhkust hellitada. Noh, veel kord palju tänu!»

«Leidsin!» hüüdis Grigori võidukalt sara alt.

Ta hoidis kõrgel pea kohal lühiraudset.

Ärritusest veel punane Mirošnitšenko uuris püssi. Värakel suitsjal kelmel oli näha roostekühmukest.

«Võtke bandiit vahi alla!» osutas Svirid Jakovlevitš Sitškari poole.

«Ah, kahju, ei läinud korda sind läbi torgata, Svirid. Sitškari huuled kõverdusid tusasest grimassist. Tema oleks kergem olnud ennast trellide taga jahutada... Las ma jätan loomadega jumalaga. Või kardad sa?»

«Mia siis ikka... Sulle on siis loomad perekonnast kahtlased?»

«Perekonda ma näen veel, nad hakkavad mulle pakke tooma... Kuid hobused te ju võtate ära...»

Ühe ta soontevõrguliste sinkjashallide laugude allises kahetsusevari, karvane nägu aga kattus juba roostekarva laikudega nagu kooljaputke vars.

«Jäta, Stepan, ära hädalda,» palus Svirid Jakovlevitš. «Minutagi on juba küllalt raske...»

«Jah, ega nukrusega muret ei peleta!»

Ivan Timofijevitš pani oma käe Kušniri õlale ja vajus raskelt mõttesse.

Mariika ei suutnud enam välja kannatada. Käsi silmade ees, läks ta meestest kaugemale, puged siis rehe alla ja hakkas seal Jugiina õla najal nuuksuma.

«Kogu eluaeg käib meil aina mure kannul!...»

Jugiina silitas ema pead ja asetas selle oma põlvedele, ning Mariika mõistis, et nüüd pole enam mitte tema tütrest, vaid tütar temast tugevam, et on tulnud aeg, mil Jugiina peab teda lohutama.

Õues aga istusid värskelt tahunud palkidel kõrgete tähtede all kolm meest. Aeg-ajalt vahetasid nad mõne sõna ja jäid siis uuesti wait.

«Missugused hobused, missugused hobused!...» ohkas Stepan veel kord.

«Ka Varivonil lasti Tähnike vigaseks. Ühe päeva jooksi nii palju kaotusi!» sõnas Ivan Timofijevitš. Endas valu maha surudes rääkis ta aeglaselt ja kindlalt: «Kuni me kulakuid viimase võrseni välja pole juurinud, teevad nad meile ikka kahju.»

«Noh, kes võis Tähnikut tulistada?» arutas Svirid Jakovlevitš. «Vartšuk Karpoga olid sel ajal põllul, Denissenko ehitas endale maja, Sozonenkod kauplesid poes... See lõngakera on kavalasti keritud!»

«Missugused hobused, missugused hobused!...»

«Pole viga, me saame veel paremad hobused,» rahu-
tas Svirid Jakovlevitš. «Sina, Stepan, kasvatad veel
sihukesed tulilakad üles, et kuulsus sinust kui ka nen-
dest kajab üle kogu maa. Kõik asjad arenevad selles
suunas. Oleks see juhtunud siis, kui sa veel omaette
maja pidasid, poleks sa kogu elu jooksul sellest lõõgist
toibunud. Oleksid pidanud kogu aeg kas sulasena või
koguni kerjusena hingitsema. Meie eest aga hoolitseb
meie Nõukogude riik ja aitab meid inimeseks saada.
Kollektiivne töö — see on meie jõud. Kulakutele on see
surmaks. Sellepärast nad enne surma nii metsilikuks on
läinudki. Nende arvestus on lihtne: ebaõnnestumised
sunnivad ühistuid alla andma. Ainult seda nad taha-
vad! Kuid seda ei juhtu! Vaata ainult: täna sai küla
meie õnnetusest teada, ja juba täna anti ka neli aval-
dust ühistusse astumiseks. See pole pisi. Rahvas
usub meie jõusse. Ja me teeme veel suuri asju. Kuid
selleks kõigeks tuleb olla võitleja, mitte aga väikeoma-
nik, kellel mistahes õnnetuse puhul pind jalge all
kaob.»

«Aitäh hea sõna eest! Mind juba nii kergesti ei
murta! Aga et mu meel kurb on, siis just seetõttu, et
süda valutab meie varanduse pärast...»

Kõik kolm heitsid rehe alla lahti riietumata magama.
Oli külm. Ivan Timofijevitš tõusis üles ja läks, rahu-
tavad sõnad keelel, Mariika juurde tekki küsima.

«Kui ta vähemalt inimeste kuuldes kiruma ei hak-
kaks!»

Kõheldes raputas ta Mariikat õlast. See võpatas ja
andis ohates mitte ainult teki, vaid ka lina, padja ning
kasuka.

«Te katke ennast seal paremini kinni,» ütles Mariika
tasa. «Õöd on nüüd juba külmad. Teil aga tuleb varsti
linna sõita... Sa ära kurvasta, Ivan, pole viga.»

Bondar kaisutas sõnatult naist.

LV

Elon kihutas üha suureneva mürinaga neist mööda
ja hakkas järsku käänakut tehes tehaseväravasse pöö-
rama. Kõik platvormid olid täis tumehalle ümmargusi
Podolje fosforiidikive.

«Need tuuakse Dnestri äärest,» seletas Kušnirile ja
Bondarile pikakasvuline tehnik, kes oli üleni fosforiidi-
jahune.

Tehaseõu ulatus maalilise heinamaani, see oli üleni
täis superfosfaadikotte ja hiiglasuuri väävelhappepude-
sid. Kõrgete tehasekorpuste taga oli näha hiljuti ehi-
tatud peekonivabriku kerge pool-läbipaistev hoone.
Selle vundament toetus kaldaäärsele luhale, katus aga
kaasvas vastu taevast.

Tsehhis tegi kivipurustaja mürin külalised kurdiks.
Hallid kivid purunesid kärina ja raginaga pooleks,
lagunesid väikesteks tükkideks ning muutusid siis fos-
foriidijahuks. Unustanud hoopis, et tema ees ei seisa
mitte üliõpilased-ekskursandid, puistas tehnik oma jutu
sekka alatasa oskussõnu.

«Meie Podolje fosforiidilademed sisaldavad kõige
rohkem fosforpentaoksüüdi — kuni kolmkümmend
selle protsenti. Liivfosforiidid sisaldavad seda parimal
juhul ainult viisteist, glaukoniitfosforiidid kaksküm-
mend viis, savifosforiidid aga kuni kolmkümmend
protsenti.»

Nad läksid teise, kuumade aurudega täidetud tsehhi.

Tihedas udus askeldasid töölised mehaaniliste sega-
jate juures. Hetkeks eemaldudes torudest, mille kaudu
voolas värske superfosfaat, ruttasid nad külalisi tervi-
tama. Aur kõrvetas rinda ja pani silmad armutult
kipitama. Tsehhis olid ka Nedrjomnõi ja Mirošnitšenko.

«Meil on raskevõitu, eks?» naeris Nedrjomnõi, nähes,
kuidas külaliste näod kahvatuks muutusid. Tema töö-
ülikond oli üleni kaetud suitsjashalli tolmutega.

«Oh, teie töö on ju väga raske! Pole õhkugi hingami-
seks, mida meil põldudel külluses on! Peab palju jõudu
olema, et seda tööd armastada,» ütles Kušnir, austavalt
Nedrjomnõid silmitsedes.

«Mitte niipalju jõudu kui just südant on tööliste

tarvis. Meie pool armastatakse oma tööd ja ollakse sellele uhked. Sellest kasvab ju leib,» osutas ta väetisele.

«Kuidas meie asjadega on?» pöördus Bondar Mirošnitšenko poole.

«Näib, et edenevad,» vastas see tagasihoidlikult.

Päeva jooksul oli Svirid Jakovlevitš jõudnud linnas palju ära teha. Ta käis läbi kõik need asutused, kes võisid kannatada saanud ühistut abistada. Peagi ilmnes, et nende ühistu on peaaegu parim ringkonnas; ainult ülemused teadsid sellest üsna vähe.

«See kõik on tore, kuid traktorit me teile siiski ei anna,» teatas ringkonna põllumajandus-osakonna juhataja asetäitja resoluutselt.

«Miks?» küsis Mirošnitšenko erutusest tardudes. Kui palju kordi oli ta juba oma unistustes traktorit nende ühistu põldudel näinud!

«Masinaid anname ainult kolhoosidele, teil aga on maaharimisühistu.»

«Andke meile traktor ja me asutame kohe kolhoosi.»

«Organiseerige kolhoos ja siis räägime edasi.»

«Ta on faktiliselt meil juba organiseeritud...»

Svirid Jakovlevitš imestas ka ise enese üle: kuidas need sõnad tal keelele tulid?

Kuid asetäitja süvenes oma paberitesse ega tahtnud enam mingeid palveid või selgitusi kuulda.

«Hästi,» sõnas Mirošnitšenko tumedalt. «Millal ma võin juhatajaga rääkida?»

«Teda pole veel olemaski. Vana võeti maha, uut aga pole veel kohale määratud. Astuge homme sisse...»

Ringkonna parteikomitees kuulis Mirošnitšenko, et õhtul kinnitatakse bürool uus juhataja.

Järgmisel päeval ei jõudnud Svirid Jakovlevitš üheksandat hommikutundi kuidagi ära oodata, kirudes asust selle eest, et seal tööd nii hilja alustatakse.

Milline oli küll ta rõõm, kui ta uues põllumajandus-osakonna juhatajas Antanas Donelaitise ära tundis!

«Svirid Mirošnitšenko! Seesama, kes vanu suurtülke remondib,» rõõmustas Antanas ja väljus longates laua tagant sõbrale vastu.

Nad kaisutasid ja suudlesid.

«Kui palju aastaid me juba näinud ei ole!»

«Meie vana kohort aga püsib ikka noorena!» Donelaitise kõhnas näos naeratasid targad rohelised silmad.

«Mina, Svirid, olid selline ka kahekümnendal aastal. Kas mäletad, kuidas me Galtševski Djakovo all pihude vahele võtsime?»

«Kuidas siis ei mäleta! Aga ega sa seda maskeraadi pole unustanud, kui bandiidid naiste hilbud selga tõmbasid ja meid Ivtšankas tabada tahtsid? Meie püüdsime parajasti vähke.»

«Mäletan, Svirid... Mis sa siis nüüd teed, juhud oma majapidamist või?... Millal mina kord oma Neemeni särke jõuan?» Ta jäi hetkeks mõttesse ja lisas: «Traktori ma teile annan. Esimesest partiist saadan kõige parema... tõrtsutaja.»

Mirošnitšenko vaatas talle arusaamatuses otsa.

«Mis sa vahid? Ma pole «Fordsonist» kuigi kõrgel arvamusel. Esialgu kasuta seda... Varsti hakkame ehitama omi, kodumaiseid. Need aga tulevad nagu unistus! Põllud hakkavad rõõmust naerma!»

«Mis seda rääkida!» nõustus Svirid Jakovlevitš.

Õhtul oli tehase klubis tööliste kohtumine külalistega. Parast Mirošnitšenkot võttis tehasekomitee esimees sõna. Seejärel luges Nedrjomnõi ette vanade kaadritöölise kirja šeflusaluse küla ühistulastele:

«Kallid seltsimehed, me loodame, et te lähete kindlasti mööda Lenini poolt kättenäidatud helget teed.

Meie, vanad kaadritöölised, soovime teile, seltsimehed, edu töös, ja lubame lähemal ajal teile oma töökojas teha kaks atra, kaks kultivaatorit ja külvimasina...»

«Suur tänu teile, suur tänu!» sosistas Stepan Kušnir presiidiumis, silmitsedes tööliste nägusid.

LVI

Varivon oli õhtu eel põllult tagasi tulemas. Ivan Timofijevitš istus tema kõrval vankril ja naris kuiva rohukört. Vankris nende selja taga hüplesid teelohkude kohal raudäkked ning lõgises kultivaatori esimene ratast. Ühistumehed olid tänase päeva jooksul poolele

mäeseljakule nisu ja rukist külvanud. Danko ja Denissenko nuuskisid küll kogu päeva sealsamas lähedal, Vartšuk tuli koguni külvajate juurde, kuid kaklust alustada kulakud ei julgenud. Nähtavasti oli rajooni komitee instruktorite külaskäik, mis oli toimunud peale Bondari linnasõitu, oma töö teinud. Lisaks sellele oli ringkonna ajalehes Novobugovka kulakute kohta terav följeton ilmunud, ning kakluse algatajad kartsid, kas neile jälle uurimisorganid kaela ei lange.

Loojangujoone taustal ilmus teele tütarlapse kuhu. Sundinud hobused traavima, jõudis Varivon teekäijale järele ja tundis selles ära metsavaht Pidoprigora tütre Vassilina, kes elas metsaserval sügava tiigi ääres, mis isegi lämmataval lõikuskuul oli jääkülmal.

Kunagi väga ammu sulges töökas Miron Pidoprigora tammiga kitsa ja sügava jääraaku, mille põhjas vullas ööl ja päeval selge allikas. Vesi hakkas tõusma, ujutas üle halli kitsemuraka sitked puhmad ja tiheda põõsastiku, ning varsti säras väike järvesilm nagu kaelakee hõbedase niidi otsas. Hiljem kasvas tiigi põhja- ja lõunakallas kõrgetesse kõrkjatesse, tammile siginesid pajud, vee peal hakkasid prääksuma kodupardid, tiigi äärtel aga laulma ööbikud. Maja taga surus end vastu metsa latt-taraga piiratud noor rohtaed, valgeks lubjatud puude vahel punetasid rõõmsalt mesilastarud.

Vassilina kasvas üles vabas metsaõhus ja hingas endasse selle mõtlikkust, rahu ning jõudu. Väikest kasvu, kuid tugev, vaatas ta rahulikult ja peidetud nukrusega oma tumehallide silmadega maailma. Tänu mustadele kulmudele ja ripsmetele tundusid tema silmad mõnikord samuti mustad. Vassilina tõmmu nägu otse õhkus tervisest. See paistis silma oma muutliku ilu poolest: kord tundus see väga lihtne ja liigagi tavaline, kord aga puhkes ootamatult õitsele, nii et rõõm oli vaadata tema puhast, häirimata, kulumata noorust. Talv peletas Vassilina põskedelt ja madalalt laubalt päevituskorra, tegi tütarlapse tükiks ajaks õhetavaks ning kauniks, kevad aga kattis ta näo tillukeste vaevalt märgatavate tedretähtede ja päevitusega, varjutades värske ilu, nagu pilv varjutab jõepinna.

Esmakordselt nägi Varivon metsavahi tüdruku tantu-

antul klubis ja neiu hakkas talle kohe meeldima. Kuid selle asemel, et tütarlapsena rääkides valida õrnemaid sõnu, hakkas Varivon Vassilinaga tutvudes naljapärast rääkima, koguni jalgadega trampima. Vassilina, kes tema lõbusat iseloomu ei tundnud, muutus häbelikuks ja punastas pisarateni. Ja kuidas ka poiss neidu hiljem laulma ei palunud, ütles Vassilina kogu aeg jonnakalt ära.

«Ühkel!» sosistas Varivon, vaadates vaimustusega tüdruku.

Armastus vallutas poisi ootamatult ja aimamatult. Surunud enesearmastuse maha, läks ta ühel päeval tiigi äärde, lootes Vassilinat näha. Ja kohtas teda tööpuolest tammi ääres.

«Miks sa minust eemale hoiad?» küsis ta erutust maha surudes.

«Miks te siis säärane olete?» küsis tütarlaps, valmis koju jooksmas.

«Missugune?»

«Pilkaja. Püüate igaüht halvaks ja naerualuseks teha. Võib-olla teile see meeldib, kuid meie oleme lihtsad inimesed ega armasta, et meie üle naerdakse.»

Ta pöördus ümber ja hakkas mööda kitsast teerada kodu poole minema.

Kuid Varivon polnud argade killast, kes oleks tühtlase kätega ära läinud. Kahvatuna ja hingeldades jooksis ta tüdrukule järele ja sulges tee.

«Ära oota — ära jookse, sest ma ei häbene isegi tuppa tulla.»

«Teie saate sellega hakkama, sest säärane te olete!» Vassilina tõmbas kulmud karmilt kokku.

Varivon hakkas kiirustades rääkima:

«Jah, saan küll, olen säärane! Sina aga, tähendab, ära jookse eest ära. Sa küsi parem, miks ma selle kõiega hakkama saan? Sellepärast, et armastan. Kuuled, armastan! Ma pole niisugust sõna veel kellelegi öelnud.»

«Mis armastus see on?» Vassilina vaatas talle oma suurte tumedate silmadega umbusklikult otsa.

«Kas sa siis ei usu?»

«Ei usu.»

«Noh, millega peaksin ma seda siis tõendama? Kas sellega, et ma ei liigu enam sammugi paigast?» ütles noormees juba vaikselt. Ta äsjane ägedus asendus meelehäarmi ja valuga. «Kas sa siis tõesti ikka veel selle nalja pärast mulle pahane oled? Või olen ma sulle vastik?»

«Ei!» Vassilina vaatas noormehet rahulikult otsa ja tema täidlastel huultel vilksatas naeratus.

«Aga miks sa siis minu vastu nii kuri oled?»

Tütarlaps mõtles veidi ja heitis siis pea uhkelt selga.

«Kas ütelda teile tõtt?»

«Ütle... Kogu elu olen seda kõnelust oodanud... alustas Varivon ja hammustas seejuures ehmunud huulde.

«Mulle ei meeldi, et te olete... noh, kuidas teile nüüd öeldagi... säärane — jäme. Et te nalja teha armastate, sellest pole midagi, kuid te vannute sageli kurja. Pange pahaks või mitte, aga sellest räägin ma ka komsomolikoosolekul. Häid sõnu kuuleb teilt harva.»

«Enam ei kuule sa minult ühtki vandesõna,» vastas Varivon tüdruku poole piiludes.

Ise pole veel komsomoligi astuda jõudnud, kuid hakkab juba kamandama. Vaata, et saab varsti kõrgele kohale. Ennäe tallekest!... Tore tüdruk siiski, nagu pähkel.

«Eks vaatame.»

«Küll sa näed. Ainult ära arva, et ka minu hing on must nagu vahel mu sõnad.»

«Vassilina!» hüüdis metsavaht õuest.

Tütarlaps jooksis tuppa.

Varivon aga istus sügavas mõttes veel kaua tiigi ääres.

Mõne päeva pärast märkas Varivon, et kuigi Vassilina temast endiselt eemale hoiab, ei võõrasta ta teda enam. Ta isegi saatis tütarlase seekord, kuid kogu tee tulid nendega ühes ka tüdrukud ja tal ei õnnestunud neiega omavahel rääkida.

Nüüdki, kui vanker jõudis tütarlapse kohale, ennetas Bondar Varivoni.

«Tere, Vassilina. Istu peale, viime koju,» ütles Ivan Timofijevitš lahkelt.

«Tanan.»

«Tanan öeldakse hiljem,» tähendas Otšeret vankrilt maha hüpates.

Kui nad olid silla ületanud, pööras Ivan Timofijevitš kuhused vasakule, poiss ja tüdruk aga suundusid sügise muredeks videvikus metsa poole. Kui viimane maja oli seljataha jäänud, võttis Otšeret Vassilinal käest kinni ja lasknud teda kuni tammini lahti. Siis tõstis ta tüdruku kätele ja kandis ta aiani.

«Lase mind lahti!» pahvatas Vassilina.

«Ei lase, sest ma armastan sind! Armastan sind! Mõistad?» Ja Varivon suudles teda põsele.

«Varivon, lase lahti, või ma hakkam karjuma,» ütles Vassilina vihaselt, «sinale» üle minnes. «Isa tüdruk!»

«Ma ei kard! Ütle, kas armastad või ei, siis lasen su lahti.»

«Ei armasta.»

Vassilina naeratas ja vaatas silmi vidutades poisile otsa. See aga tõstis vallatusehoos neiu veel kõrgemale ja surus siis tugevasti vastu rinda.

«Pühapäeval saadan isamehed, eks?»

«Küll sa oled kärmas!»

«Mis siis enam oodata? Aastatega muutub ainult mesi magusamaks, tütarlaps aga — oh õnnetust! — kibedamaks.»

«Ma hakkad jälle...»

«Oh, ei hakka! Saatan ise on mulle säärase keele suhu pannud... Olen õnnelik, Vassilina. Justkui oleksin kogu taeva sülle võtnud...» Ja Varivon kallistas hellalt tütarlase, suudles tema huuli, laupa ja silmi.

LVII

Need päevad möödusid ärev-rõõmsas ja joobnustavas ajas. Ja-jaa, Dmitro oli kõigest sündinust lihtsalt joobunud. Kui palju inimesi oli tema majas viibinud, kui palju silmi oli noorpaari tervitanud ja soojendanud, kui palju oli lauldud lõbusaid ja kurbi laule! Ümberringi saeldasid inimesed, sugulased, pannes neid midagi

tegema, kellegi naise käed puistasid neid üle tuumakate viljateradega.

Dmitro ei suutnud ikka veel uskuda, et muusikandid mängivad tema pulmas, et ta kõrval istub nukker, kahvatu Jugiina, et neid lõtvu, otsekui närbunud huuli suudles ta külaliste kõrvulukustava naeru ja lõbusate pilkude saatel.

Rõõm kerkis rinda, ent kadus jälle nukrate mõtete survele. Millegipärast meenutas ta just praegu toa tähtsamas nurgas istudes Marta sõnu:

«Kui sul hästi läheb — unustad mu ära, läheb aga halvasti, siis tuletad meelde...» Marta läks ju mehest lahku... Kuidas sa aga mõtled oma elu ära elada? Paljudest siis meile õnne määratud ongi... Kas meil Jugiinaga on õnne oodata?...

Dmitro puudutas sõnatult käega naise peopesa. Jugiina sõrmed võpatasid, aga ta ei tõmmanud oma alistuvat jahedavõitu kätt ära.

Sel ajal tungis nokastanud, lõbus Varivon tütarlaste sekka.

Dmitro pani juba laupäeval tähele, et tema sõber keerleb tasase, mõtliku Vassilina, madala matsaka metsavahitütre ümber. See aga hoidus poisist eemale, peites end tüdrukute selja taha.

Vaiksel tähtedeküllasel ööl hakkasid võõrad lahkuma, puistates kogu küla üle laulude, jutukõmina ja naeruga. Varivon jättis viimasena hüvasti ja rattas tüdrukutele järele.

«On keegi, kes minugi südame põksuma paneb!» lausis ta varbtara taha jõudes ja kadus ka ise helisevasse pimedusse.

Otse maa kohal sahistas tasa tuul närbuvas lehestikus. Maantee kohal tumedas taevas lõi särava Neitsi tähtkuju kaelkookudega, allpool aga, otse puude kohal, vilkusid kolm tähte.

Kaugel vaibus tütarlaste laul, ainult kuskil jõe peal alustasid kaks noorukit, vististi kaelastikku koos nagu nende hääledki, tundeüllaselt ja sulavalt armastuslaulu, avarat nagu noorus ise.

Harjumatu igatsus millegi paratamatult kaotatu järele segunes Dmitro hinges erutavate lootustega.

Tunne, et tema õnn pole täielik, piinas teda. Ta pidas ennast Jugiina ees süüdlaseks ja kogu pulmapeo ajal püüdis leida vajalikke sõnu, pilke, liigutusi, mis oleksid lugevdanud peenikest niidikest, mis sidus teda Jugiinaga sel ununematul päeval, kui tal oli tütarlastest lahku nagu õest. Ta lõi araks ja kohmetas tütarlaste vaikes ning sõnatu alistumise ees. Sõnu ta aga ikka veel ei leidnud ja maailm tundus talle praegu tumedana ning rõõmutuna.

Võõrusest tuli ema. Ta jäi lävele seisma ja hüüdis talle:

«Pojake, oled sa siin?»

«Mis siis, ema?» Dmitro tuli valguse kätte ja jäi ema ette seisma.

«Kuidas sa niimoodi nooriku juurest ära tuled? Hoia teda, ta on hea inimene!» Ema puudutas Dmitro põske oma niiskete, viinast lõhnavate huultega.

Dmitro leidis käsikaudu ukselingi ja läks tare vasa-kute poolele.

Jugiinale oli rätik naiste kombel pähe seotud ja ta paistis seetõttu oma aastatest vanemana. Tema tumenevad silmades särasid kas valgusekiired või pisarad.

«Oled väsinud?»

Dmitro varjas seljaga lambitule ja nägi nüüd selgesti, et naise silmis olid pisarad.

«Väsinud.»

Jugiina sosin langes ohkega kokku. Ta oli valmis nutma puhkema. Dmitro pööras ruttu oma pilgu ära.

«Heida pikali, kallid.»

Dmitro tahtis väga naisega avameelselt kõnelda, temalt andeks paluda ja selles endale kergendust leida. Ta suust pidi peaaegu lipsama: «Ära mõista mind hukka. Kui juba saatus meid on ühendanud, siis, arvan ma, ei lähe õnni meie majast mööda. Kui sa ainult teaksid, kuidas ma sind armastan! Maailmas pole kedagi teist, kes suudaks sind nii armastada!», kuid ta arvas, et Jugiina ei mõista teda ja puhkebki nutma, — seda aga kartis Dmitro kõige enam.

Ta heitis lahtiriietumatult voodisse ja kuulatas kaua naise katkendlikku hingamist. Et Jugiinat mitte heidu-

tada, puudutas ta ettevaatlikult tema patsi, mis lõhnas rohust ja sügisvihmast.

Ta keha läbis värin. Lootused kord tärkasid, kord kustusid.

«Aga mis siis, kui ta süda mulle juba avanenud on? See pole ju ometi kivist?»

LVIII

Ilusal sügishommikul läksid noormehed linna, kus toimus territoriaalväe kokkutulek.

Olles juba eelmisel päeval Varivoniga kokku rääkinud, pani Dmitro oma lihtsad kimpsud-kompsud kokku ning ütles naisele ja emale, mis neil ilma temata teha tuleb. Dmitro armastas sõjaasjandust, oli hea ratsutaja ja laskur, kuid seekord läks ta õppusele üsna vastu meelselt: ta ei tahtnud lahkuda noorest naisest, kellega nad, sõbrunemisest kõnelemata, polnud veel õigel viisil rääkidagi saanud.

Jugiina ei läinud pärast pulmi elavamaks ega muutunud Dmitrole lähedasemaks. See peidetud külmus hakkas meest juba vihastama. Ta armukadestas naist Ševtšiku suhtes ja põletas teda mõnikord säärase pilguga, et see pöördus kohkunult kõrvale ja otsis ämma juurest varju.

Oma südames oli Dmitro ilusale ja lahkele naisele uhke. Kuid säärane poolik õnn ei rahuldanud teda. Ta oleks tahtnud tema helesinistes silmades näha rõõmsat, mitte nukrat pilku, kuulda tema sõbralikku naeru ning tunda armsate käte ja huulte puudutust. Kuid see kõik jäi seni ainult unistuseks. Naisest õhkus nagu sügiseste varajaste öökülmade hõngu ja tema silmi vaadates ei märganud Dmitro seal soojust, mis oleks võinud seda jääkirmetist sulatada. Jugiina austas teda, oli talle isegi tänulik lugupidamise ning hoole eest — ja see oli ka kõik.

Koidikul tormas tarre sassisjuukseline lõbus Varivon.

«Juba üleval, pererahvas? Tere hommikust sila, tähendab! Nii et joome klaasikese, Dmitro, ja hakkame astuma! Jugiina, miks sa ei nuta? Mulle nii väga meel-

du, kui noorikud nuuksuma hakkavad: ulgumist on juba täis, pisarad voolavad ojana ja silmad on nii punased nagu oleks keegi neid sibulaga hõõrunud. Sina aga, tähendab, istud nagu kangelane, sinu pärast tõinatakse, sinu pärast valatakse pisaraid, sinu pärast punetavad sõnad. Ajad ennast puhevile nagu kalkun ja lohutad: «Ärge nüüd üleliia kurvastage, ärge muretsege, pole põhjust... Ma tulen ju varsti tagasi...» Ise aga viskad pisarasa viinakest.»

«Terve tare on su juttu täis. Millal siis sinu oma sinu järele nutma hakkab?» naeratas Dokia kausse lauale lastades.

«Varsti, tädi. Kui te ainult teaksite, milline tüdruk mul on! Annaks tema eest kas või kogu varanduse ära, kuid ikka on veel vähe... Noh, selle terviseks, et kõik laheda nagu vaja, joo, Jugiina, põhjani välja, ära untsagi pisarate jaoks jäta!»

«Kas see sul siis on?» uudishimutses Dokia.

«Tii! Ainult vaadake, tähendab, kellelegi mitte kõnele! Vassilina Pidoprivariovna, näh, Pidoprigora lahke!»

Kõik hakkasid naerma.

«Et sul ka sõnad kurku kinni ei jää, lobiseja!» Dokia istus poja ja minia vahele.

«Tüdruk on mul igatekanti nagu olema peab! Ma ei vaheta teda tükki kõigi iluduste vastu ära. Lähen tema juurde nagu kirikusse, tema aga ootab mind nagu poja.»

«Nagu püha Varivoni?» muigas Dmitro ja vaatas teraselt Jugiinale otsa.

See mõistis ta pilku ja punastas pisut.

«Veel rohkem,» jätkas Otšeret. «Ainult üks asi on halb: ta ei lase mul sõnakestki rääkida, ainult käsutab. Noh, ma annan talle esialgu muidugi järele, pean targu sinu kinni, hiljem aga vaatame.»

Hüvasti jättes suudles Dmitro tugevasti naist ja see vastas talle esmakordselt samaga. Dmitro otse säras naost, ja kui Jugiina tuli neid saatma, ei lasknud ta kunagi enamuguni tema kätt oma käest lahti.

Sügis astus nagu hoolitseja perenaine külast külasse, levitades kõikjale tervist ja rahu.

Kõrgel taevas lendasid kured. Sünnipaigaga hüvasti jättes olid nad juba kaotanud oma hõbekeelsed pasunad ning nende kurbades hääldes kumises vaske. Öösiti hakkasid kaldaäärsed luhad sumisema, pakkudes rändlindudele puhkeaset. Päevad lõhnasid oiivaliselt õuntest ja närbuva metsa jahedusest.

Grigori aga kõndis õnnetuna ringi. Tundus, nagu oleks sellest päevast, mil tädi Darka talle Jugiina eitava vastuse oli toonud, möödunud mitte päevad, vaid pikad, rõõmutud aastad. Talle ei meeldinud enam ei oma kodu, lõbustused ega ka ilus sügis, mida oli alati armastanud rohkem kui kevadet.

Viha Dmitro vastu ei pimestanud teda: ta süüdistas ka iseennast oma vahekorra pärast Fedoraga. Kui ta kuulis Jugiina eelseisvatest pulmadest, valdas Grigorit selline nukrus, et teadmata, kust rahu leida, läks ta läbi köögiviljaaedade otse kõige kaugemasse metsa.

Rohekassinises taevas kerkis lootsikuna kuu. Kaugel hakkasid silma üksikute puude siluetid ja tumeda müüri rina seisev tammik, mis veeretas oma võimsatel latval pilvede marmorist rahne.

Vabanedes porist — vastikust kleepuvast kirest — tuli Grigoril säärane tahtmine puhaste tunnete järele, et ta jäi tahtmatult seisma ja arutas mõttes läbi kõik tuttavad tütarlapsed. Ja esimesena meenus talle Sofia Kušnir. Ta oli selle tütarlapse selget, uurivat ja veidi ironilist pilku sageli endal märganud.

«Mis siis ikka, ta on hea tüdruk. Sofia on Safroni juures saanud küllalt viletsust tunda. Miks ma ei võiks teda kosida?»

Ja ta läks huutori poole, lootes neidu kohata.

Eemalt hakkas paistma Vartšukkide suur elumaja. Selle akendel helkisid kuukiired; kõrge varbaia taga hakkasid koerad haukuma.

Toetudes vastu heinasaadu, mis seisis üsna huutori külje all, kuulatas Gritsko öövaikust. Korraga hakkasid kostma lähenevad hääled. Ta kavatses juba metaa

lastada, kuid, tundnud tulijates ära Safroni ja Karpo, ei liikunud paigast, teades, et nad mööduvad heinasaast, keerates jalgvärava poole.

«Heed on head ja tublid inimesed. Ainult et kui sa abiellud, siis ei kõlba sul ei nende ega meiega koos elada,» õpetas vana Vartšuk poega.

Grigori taipas, et nad tulevad Zajatšukkide poolt. Karpo keerles viimasel ajal nende tütre Olena ümber.

«Miks ma siis ei või ei nende ega teiega koos elada?» küsis Karpo.

«Tuleb lahku lüüa ja oma majapidamine rajada, et sinu minu kui ka äia varandus väiksemaks muutuks.»

«Milleks see?»

«Et meile vähem näpuga näidataks. Varandusega on meil ainult häda ja mure. Ustavad inimesed räägivad, et ühistud on ainult algus, — hiljem minnakse isegi pariskommunide peale üle.»

«Vasikas pole veel sündinud, teie aga jooksete juba, nuga käes, ringi!» naeris Karpo.

«Ära jäta see loba! Inimesed, kes mulle seda rääkisid, on sinust mitu korda targemad.»

«Ega ometi...?» tasandas poeg häält.

«Kas või nii. Tema keerutab ju kogu aeg ülemuste ümber. Sihib ka ise ülemuseks, saab asjast aru. Sellepärast tulebki meil keskmikkudeks muutuda. Kui naise võtad, annan sulle otsekohe sinu osa kätte.»

«Enam te rikkaks saada ei taha?» küsis Karpo muheldest.

«Ole vait! Selle võimu juures rikkaks ei saa.»

«Kas te maja annate mulle?»

«Mia veel! Ehita endale samasugune üles!»

Safron läks jalgväravast sisse.

«Näe kus hüppasid keskmikud välja!... Hani kalla veega üle, aga ta jääb ikka kuivaks. Säärased poevad küll igast sõelast läbi.»

Grigori seisis kaua heinasaast ääres, kuid Sofiat ta ei näinud.

Mõni päev hiljem kohtas ta tütarlast põllul. Ta teravitas tagasihoidlikult, märkas endal neiu pärvit, kavatses ning samal ajal sõbralikku pilku ja küsis:

«Miks sa nii vaatad?»

«Te olete nii imelik, nagu oleksite midagi kaotanud.»

«Kaotasid tööpoolest.»

«Jugiina?»

«Jugiina. Kuid võib-olla leidsin sinu?»

«Küll aga leiate kiiresti!» Sofia heitis Gritskole silmanurgast pilgu — kas ta ehk ei naljata? — ja ohkas.

See ilus tõmmu noormees meeldis talle juba ammu, kuid ta ei usaldanud teda. Praegu aga oli tal vaevalt teada, et Gritskot ei tõmba tema poole tõeline armastus, vaid et ta tahab unustada ja mitte enam oma ebaõnnestumisele mõelda.

Imestusega märkas Ševtšik, kuidas Sofia ripsmed pisaratest särama hakkavad. Need pisarad murdsid viimase tõkke nende vahel. Tütart last kaelustades otse noormees tema suud, kuid Sofia libises ta käte vahelt välja.

«Ei tohi. Sa ju ei armasta mind? Sellega ei naljatata.»

Gritsko vaarus nagu joobnu.

«See on ju tõsi, mis ta räägib.»

Kuid hetke pärast tõmbas teda uuesti Sofia poole. Sest ilma temata oleks ta ju oma valuga üksi jäänud...

Ühistumehed tegid orus sügisküüdi.

Kui Grigori adrakäsipuudest kinni võttis ja läikima hõõrdunud adrahõlma alt pehme rabinaga murenes esimene tükk rammusat mulda, tundis ta ebatavalist elevust, mis tegi ühtaegu rõõmsaks ja ärevaks. Selline tunne oli teda haaranud poisikesena sel päeval, kui isa pani ta esimest korda adra taha ja läks ise hobuseid ajama. Ta kartis, et ei suuda atra hoida ja rikub vao ära, aga samuti oli rõõm näha, kuidas värske vagu hõbedana läikima löi.

Maipõrnikate tõuke otsides kõndisid künnimaal tähtsalt varesed; tihked mullapangad aurasid kergelt ja läikisid tuhmilt nagu sinakas poleeritud teras. Ühistumehed kündsid kõige paremaid maid, mis iidsest ajast peale olid ainult kulakutele kuulunud.

Unistustes hellitatud küllus leidis juba tee kehvikute künnisele. Nende mustade mullapankade all lebas senitundmatu õnn.

Grigori oli alles hiljuti ühistusse astunud. Möödunud nädalal ta äestas ja külvas, täna aga tuli esimest korda sügisküüdi tegema. Kibekiire ühistöö ei lasknud tal raskel mõtteid pähe tulla ja vaigistas südamevalu, aga kinnikasvamata haav andis end aeg-ajalt siiski tunda. Peale selle valdas tema mõtteid juba mõnda aega Sofia.

Kas ta oli jõudnud temasse armuda? Või kisub teda muudu tüdruku poole? Grigori kohtas teda rõõmuga, aga lahkus temast siiski kahjutundeta. Võib-olla ei ole ta süda enam võimeline tõeliselt armastama? Pole midagi, on ju öeldud, et sõprus võib kasvada armastuseks. Sofiast aga saaks hea naine. Ta tunneb leivatüki väärtust, niisiis oskab ka tööd-rühmavast mehest lugu pidada ja teda armastada.

Päike veeres kuldse rattana metsa taha, tummaks jäänud põld tühjenes, orus ohkas vana, põdur udu.

Ühistumehed ladusid adrad vankritesse ja hakkasid aegapidi kodu poole liikuma. Tee viis üle mäeseljaku. Ivan Timofijevitš hüppas maha ja läks laialehise nisurase juurde, mis näis õhtul rohekashallina. Tihedad puhmalised tõusmed tegid maaharija südame rõõmsaks.

«On tõusnud üles nagu igihali!»

«Suurepärane nisu!» Stepan Kušnir, Sofia onu, kummardus maha. «Kui jõuaksime ainult ära oodata, kuni sellest nisust leiba saab!»

«Küllap jõuame,» ütles Polikarp Sergijenko kindlalt. «Vaata, missugune maa see on!»

Ta kiskus üles kastepisaraga kaetud niiske oraseorse, pani selle oma kuivale, kondisele peopesale ja silmitses seda kaua nagu suurimat aaret.

«Tuleb lõikuseaeg ja vankrid hakkavad teel põrama... Meie lapsed ei nuta siis enam näljast ja naise pea ei hakka mustadest kehvikumõtetest valutama,» ütles Bondar Polikarpi juurde astudes tasasel häälel.

Sergijenko tõstis imestunult pea.

«Kuidas sa mu mõtteid lugeda oskaid? Nii naisest, lastest kui ka viljavankritest? Sa oled otsekohene mees, Ivan. Oskad inimesele ilma pilkamata läheneda...»

Esimest korda nägi Ivan Timofijevitš enda ees hoopis teistsugust Polikarpi, mitte enam seda puudusest ja

alatoitlusest alandlikuks tehtud mehikest, kes oli olnud kogu küla naerualuseks ja kes püüdis ainult lobajutudega oma rõõmutut elu ilustada.

Väsinult, kuid rahulikkude rõõmsate nägudega panid ühistumehed suitsud ette ja läksid vaikides külasse. Kodu lähedust tundes vehkisid higised hobused rõõmsalt sabaga ja jooksid traavi mööda kitsast põlluteed, millest kahel pool laius tuule käes tumenev kollektiivne nurm.

«Millele sa mõtled, Gritsko?» küsis Bondar tasa. Ta oli juba ammu märganud, et poisi süda on raske, kuid ei tülitanud teda liigsete küsimustega, kuigi ta samal ajal Jugiina õnnetust peigmehest ka eemale ei hoidunud. «Sul on nähtavasti hobuseid vaja — köögiviljaaed tuleb ju üles künda ja kütet vedada.»

«On vaja, Ivan Timofijevitš,» vastas Grigori tänulikult.

Õhtuvaikuse saabudes valdas teda jälle rahutus.

Ta jättis hüvasti ja hakkas mööda pimedaid, tuule käes kahisevaid köögiviljaaedu kodu poole lonkima, tundes veelgi teravamalt üksindust ja rahulolematust kui varem. Ega pannud ise tähelegi, kuidas ta korraga Dmitro Goritsviti maja juurde sattus. Ta seisis kaua, vaadates väikesesse ähmast kollast valgust vilkuvasse aknasse. Ja teades, et Dmitro on praegu territoriaalväge õppustel, lõi kõhklema, kuid otsustas lõpuks siiski sisse astuda. Kummargile tõmbudes hüppas ta kergelt üle aiamulgu. Aknast oli näha, kuidas Jugiina toas kapsaid särvis. Just praegu lükkas ta rätiku alt väljatulnud juukseid tagasi ja haaras uuesti noa.

Grigorile meenus, kuidas ta esmakordselt aralt ning kohmakalt Jugiinat kallistas ja kuidas viimane ta kätte vahelt välja lipsas.

Noormees avas ukse ja jäi lävele seisma.

«Ei oodanud?»

«Ei oodanud.» Jugiina kahvatas. Nuga kukkus tal käest kapsatünni, kopsatades peaga tumedalt selle põhja vastu.

Süüdlaselt naeratades hajutas Ševtšik piinliku pineva vaikuse.

«Tundsin su järele puudust ja tulin sind vaatama.»

«Täna,» vastas Jugiina ainult huultega. Tema nägu valustas kibe naeratus.

Naere naise kahvatut kõhna nägu teraselt silmitse- des otsustas Grigori korraga lõplikult, et neil päevil peab ta tingimata Sofiaga abielluma. Ta juba kahetses, et oli sinna astunud. Nende vahele oli tekkinud müür, ja seda müüri ei saa murda, nagu ei saa eilset päeva tagasi tuua.

«Kuidas elad, Jugiina?» küsis ta ainult selleks, et mitte vaikida.

«Hästi elan.»

«Kas mees armastab sind?»

«Väga.»

«Ma mina otsustasin abielluda. Sinuga ei tulnud sel- last midagi välja...»

«Ara räägi sellest, Grigori,» palus naine vaikselt.

«Mõtlen nüüd, et kui Sofia Kušnir...»

«Ta on tore tüdruk. Soovin sulle õnne, Grigori!»

Need vahetasid veel mõned sõnad, ohkasid ja olid siis juba kaua aega vait.

«Ma lähen, Jugiina. Anna andeks, et segasin. Aga mõnikord on süda nii...»

«On, ma tean...»

Ja Grigorile paistis, et Jugiina silmis helkisid pisa- rad. Või oli see ainult valguse vastupeegeldus?

Võruses püüdis ta naise käest kinni võtta, kuid Ju- giina astus tagasi ja sosistas vaikselt:

«Ei ole vaja, Gritsko! Ole hea, hoia Sofiat — tema on sinu õnn.»

Imestades, kust küll Jugiina sellise arukuse on võt- nud, märkas Grigori ootamatult, et tal hakkas kergem.

«Jugiinal pole ühtigi nii hea elu... Õnne ei saa kätte meelustusega, see peab ise särama hakkama.»

Süda jälle täis rahutust, pöördus ta kodu poole.

LX

Rajalised õppused toimusid vana, pool-lagunenud, juba tatarlaste sissetungi ajal ehitatud kindluse juures. Väinul valendasid kasepuust barjäärid, mustendasid

madalad, kuid laiad kraavid ja olid tõmmatud läbi telefoniiniid. Ratsaväelaste ees oli äsjalaasitud postide allee, mille kohal hõljusid vaevaltmärgatavalt kollased pikad pajuviitsad.

Oma rühmast eraldudes tõusis Dmitro kindlalt jalutele ja vaatas ootavalt rühmaülema poole, kes oli oma kõrgejalgse takuga nagu kokku kasvanud.

Komandör viipas käega:

«Traavis marss!»

Dmitro ajas kannustades, kõike muud unustades hobuse jooksmas ega pööranud pilku postidelt. Kuumaks aetud hobune hakkas galopeerima ja ratsanik märkas meelepahaga, et hobuse kabjalöökide selgesse takisegunes metalliheli, nagu oleks aeg-ajalt väikese haamriga vastu alasi löödud — tagumised kabjad puutusid vastu esimesi.

Valgetele postidele lähenedes ajas Dmitro enese kergelt sirgu ja haaras harjunud liigutusega mõõga tupest. Teravalt vihisedes pimestas teras sinise välguna silmi ja lõi esimese vitsa põigiti läbi. Vits libises alla, seltsi hetke posti kõrval ja kukkus siis kuivale maapinnale.

Dmitro vidukil silmad vaatasid teraselt paremale ja vasakule ning tema mõõk lõi pilgule järgnedes kergesti ühe vitsa teise järel. Iga löögiga üha rohkem süttides raius Dmitro järjest raevukamalt, nagu oleks paju vitsa asemel ta ees seisnud tõeline vaenlane.

Kui hobune vabale teele jõudis, pistis Dmitro künka käeliigutusega mõõga tuppe ja tera pimestav helendus oli kustunud. Vetrup keha tõusis ja laskus galopirütmile alludes naudinguga sadulas. Rivisse tagasi pöördudes kuulis Goritsvit kadestavat sosinat:

«Raiub, kurat, nagu helbiks lusikaga suppi!»

«Kui säärase kätte satud, siis ei kasva su peakolu elus aeg enam kaelaga kokku.»

Pärast päevaseid harjutusi ja suplust kitsas kivise põhjaga jõekeses ruttas Dmitro avarasse tuppa, kus õpiti lõhkamisasjandust.

Tema juurde tuli Varivon, torusse keeratud vihk käes.

«Ohoo, sina, tähendab, ei taha ka siin kellelegi ees kohta loovutada!»

«Laskadele ma ei loovuta,» vastas Goritsvit tõsiselt, istudes männipuust taburetile, mis lõhnas veel vaigust ja metsast. «Ega siis Punaarmee leiba asjata süüa. Mis sina arvad?»

«Mis tõsi, see tõsi,» nõustus Otšeret. «Sõjaasjandust tuleb õppida nii, et pea suitseb. Selleta me läbi ei saa. Ainult et ratsaväelased on sinu peale pahased.»

«Minu peale?» imestas Dmitro.

«Ei, minu peale,» kissitas Varivon kavalalt silmi.

Dmitro mõistis kohe, et sõber teeb nalja.

«Sa ajad jälle tühja juttu?»

«Mis tühi jutt siin enam! Meie eskadronis vahivad kõik sinu peale viltu, Viktor Sniženko aga kõige enam.»

Sniženko ise oli üks paremaid ratsutajaid ja lisaks sellele veel Suprunovka maaharimisühistu esimees.

«Hojah, ta on ju hea sõjamees, hobusel istub nagu valitud ja ka muidu tubli poiss,» nõustus Dmitro, meenutades oma džigitierimisrivaali närvilist, otsekui külgelebitud kulmupuhmastega nägu.

«Ho näed, sina aga paned talle jala ette.»

«Jahvata, jahvata, küll isu kord otsa saab!»

«Või veel «jahvata»! Tõmbasid otse teise inimese nina juurest auhinna ära ja mängid nüüd veel süütut. Teame kõik teid, häid ja paremaid, aga ikka ainult lihtsalt karadeid!»

«Hoh, kui hobune poleks tal komistanud, siis oleks ka Sniženko auhinna saanud. Ta raiub vahvalt — just nii nagu vajal!» astus Goritsvit suuremeelselt võistleja kaitseks välja.

«Sinuga nüüd keegi saab sammu pidada! Sul on ju saarased kõikehaaravad käed, et toovad kuu kah taevast alla.»

«Kas nüüd kuud just toovad, aga sinu lokkidest ei jää küll karvakestki alles!»

«Oh ei, see number ei lähe läbi — kiilaspäisena ei lase Vassilina mind õuegi.» Tütarlast meenutades muutus Varivon näost kohe teiseks.

«Kas ta armastab kah sind?»

«Ma ei oska seda sulle isegi öelda. Tean ju küll, et ma pole mingi iludus ja vaene olen pealegi, kuid tema... Näe, kuidas õige paar kokku juhtus! Võtaksin

kas või oma südame seest ja annaksin tema kätte. Ja on ka, mille eest seda teha!»

Ja mida innukamalt Varivon Vassilinast rääkis, seda enam süngestus Dmitro, mõeldes oma poolikule õnnele.

Pühapäeval sõitsid sugulased kordusõppuslastele külla.

Goritsvit ja Varivon ei oodanud kedagi. Peltunud ennast teelähedase pärnapargi sügavusse, heitsid nad puu alla, rääkisid kodustest asjadest ja laotasid seejärel enda ette topograafilise kaardi ning hakkasid huviga «legendi» uurima — oma kodukanti Podoljet dešifreerima.

«Dmitro, kas sa kaardi järgi leiaksid tee? Ei eksiks ära, mis?» Varivon vaatas varjatud austusega oma sõpra, kes igal sammul teda parandas.

«Kaart — ja ära eksida? Noh, seda küll mitte kunagi!»

«Aga kinniseotud silmadega?»

«See on juba teine asi...»

Puude vahelt tuli nähtavale päevnik.

«Otšeret, naine sõitis sulle külla!» hüüdis ta juba eemalt, pühkides lõbusalt päevitunud näolt higi.

«Meid sa juba haneks ei püüa, viltu lasksid, tähendab,» vastas Varivon pilkavalt. «Kas sul tubakat on?»

«Mina räägin talle aiast, tema mulle aiaaugust. Kui ma sulle ütlen, et naine tuli, siis tähendab, et ta ka tuli.»

Varivon vaatas umbusklikult sõdurile otsa: kas see viimati ei pilka teda selle «tähendab»-sõnaga. Päevnik aga viskas enda murule pikali, naeratas laia avameelse naeratust ja «naissoole» vihjates kibrutas kelmikalt oma pakse kulme. Siiski küsis Varivon ettevaatlikult, kas tes ikka veel sisse kukkuda:

«Kuidas ta siis välja näeb?»

«Väikesekasvuline, mustade juustega. Pats nagu kuu, kas, huuled nagu kirsid: tahad — söö ära, tahad — musita. Ainult vaata, et sa hambaid hellaks ei tee,» naeris punaarmeelane heasüdamlikult.

«Kas Vassilina tuli tõesti?... Küll on aga tüdruk! Ega sa ometi ei valeta? Vaata ette, ma keeran su kaela kahekorra!»

«Mina otsin teda kogu laagrist taga, ja see on nüüd isegi jookse kiiresti, nagu jalad võtavad, ja ära unusta pärast külakosti jagamast. Ta ootab sind valveputka juures ja on häbi pärast juba suremas.»

Varivon kargas üles ja pani jooksuma, Dmitro aga kummardus sügavalt kaardi kohale.

«Vaata, kuidas õnn inimesele sülle langes. Küll rõõmustas!» mõtles ta tahtmatu kadedusega.

Läks õige kaua aega, enne kui Varivon uuesti teerajale ilmus, väike kompsuke käes.

«Minu oma, tähendab, tuli. Mõelda ainult! Söö pirukaid, Dmitro, tema ise küpsetas,» pakkus ta pakikest avades. «Küll on maitavad, eluilmaski pole midagi nii sügavat sõnnud! Arvad, et ma valetan?»

«Ma ei arva midagi!»

«Kae imet! Tead, ma saatsin teda ja küsisin ristteel: «Ütle, Vassilina, mille eest sa mind armastama hakkasid?» Ta vaatas mulle otsa nii, nagu ainult tema seda oskab, ja vastas: «Sellepärast, et sa nii paha ja lohiseja oled.» Ma hakkasin naerma, siis hakkas ka tema ja pärast meie mõlemad. Ei, mis sa mulle ka ei räägiks, aga armastus on suur asi. Siisamaani polnud mul sellest sinugi, nüüd aga... Ah, kui pääseks ainult vaesusest välja ja saaks mäeseljakuks hea saagi! Talvel aga hakkab võrudes käima. Ühistu hobused on head ja nendega võib üsna kena kopika teenida. Ah jah, kas tead uudist? Külakute üle mõisteti kohut!»

«Kalduse pärast mäeseljakuks?»

«Jah. Kes pandi vangi, kes saadeti paranduslikele töödele. Ainult Vartšukid tulid puhtalt välja.»

«Kahju. Nad on mustad nagu pori.»

«Õige,» meenus järsku Otšeretile. «Külas on kuulujutt lahti lastud, kuid sina, tähendab, ära seda eriti usu. Mida kurjad keeled küll kokku ei keeruta!»

«Missugune... kuulujutt?» muutus Dmitro valvsaks.

«No näed, sinu baromeeter juba langebki. Ma ju ütlen sulle, et meil külas keerutavad mõned keelega nagu koer sabaga. Räägivad, tähendab, et Grigori olevat ühel öhtul Jugiina pool käinud... Noh, võib-olla et ei käinud. Aga sa ju ise tead, missugune Jugiina on...» Varivon takerdus, piieldes sõbra poole.

See ajas end istuli, näost valgem kui kriit, ainult tema mustades silmades süttisid kurjad tulukesed. Ta huuled tõmblesid, ninasõõrmed värelesid, tihedad kulumud olid kokku kistud. Hetkeks kattis ta nagu pime käega silmad, siis aga hüppas hooga püsti ja veretud huuled sosistasid ainsa sõna:

«Tapan!»

«Kelle siis, veidrik inimene?» püüdis Varivon sõpra rahustada, kuid võpatas tahtmatult, kuuldes, milline vihkamise jõud kõlas Dmitro hääles.

«Mõlemad,» vastas viimane, vaadates üle sõbra pea.

«Mis sa nüüd nii marru lähed? Mingi koer keerutas vale kokku, tema juba sisiseb nagu isahani. Kas sa siis küla lobasuid ei tunne? Kui midagi head on, ütlevad sulle ainult mokaotsast, kui aga on midagi kahtlast, siis kannavad selle üle maailma laiali. Inimesel pole midagi veel mõtteski, kui nemad juba igasugust lora kokku ajavad, nagu see saksa parun, kellest sa mulle muinasjuttu jutustasid...»

«Mine, ära kiusa mu südant, muidu saad sinagi oma jao.»

«Sa oled ju püstihull!»

«Küll ma sulle näitan «hullu»!» Ja Dmitro virutas rusikaga nagu mõõgaga läbi õhu.

Kuid Varivon kargas õigel ajal kõrvale ja läks kirdes laagrisse.

Dmitro tahtis talle järgneda, aga lõi vaaruma.

«Näed, mis võib juhtuda. Tapan nad mõlemad. Ja siis pärigu mind kas või põrgu.»

Ta jooksis eskadroni komandöri otsima, et koju mineku luba küsida. Kuid komandör oli kuhugi ära sõitnud, homseks aga olid manöövrid määratud ja nii ei õnnestunudki tal küllasse minna.

Vihast pimestatud Dmitro otse kõhnenes, ta nägu tumenes, sisselangenud silmad aga tundusid kord läbi paistmatuina, kord süttisid äkki nagu kaks lampi.

LXI

Raevu juurest jäi veel pool teed metsani, kus varjas ennast «vaenlane».

Puude kohal seisis tuhm päike, üle põldude laius ühtne valguses piimana orgudesse ja jäärakuisse. Tumeda tõmbunud kõrrepõllul roosatas niiske ämblikuvõrk sellesse lükitud kastepärlikestega. Selle avaruse kohal aga kerkisid kollakasroheline lainena pikki maantee äärt vanad kõrged pärnad, kadudes reas tumeda metsa poole.

Hobused jooksid ühtlases rütmis mööda kuiva teed. Madalates oktaavides kajasid vastu märjad lohud ja helisesid nagu raud teekühmud, millele jäid hoburau- dade sinakad jälgede poolrõngad.

Metsale lähenedes pööras Dmitro hobuse vasakule, auruga kattunud teeveerele ja sõitis kahte ritta istu- tatud pärnade varjus. Puud kaitsesid teda «vaenlase» silmade eest. Seda mõistis ka Viktor Snizenko ja pöö- ras samuti teeveerele. Puude muustrilised varjud jooksid vaheldumisi päikeselaikudega kiiresti hobuse tugeval hõljalakisel kaelal ja läigatasid heledate laternakestena selle tarkades sinistes silmades.

Teraselt kaugusse vahtides ei unustanud Dmitro oma meelt, mis mässis teda nagu ämblikuvõrk mähib kõrre- põldu. «Saada küla naerualuseks, purustada oma süda. Ja kelle pärast?...» Kui talle oleks öeldud, et kogu tema varandus põles tuhaks või et naine suri ära, ka siis ei oleks ta nii piinelnud nagu praegu, kus ta nimi, su ja armastus on porri tallatud...

Ta ei suutnud ennast valitseda.

Teel liikusid mõned jalakäijad, pörsasid mööda kaks vankrit, siis hakkas otse metsa ääres paistma kellegi hõljal kogu. Ja äkki tundis Dmitro Grigori Ševtšiku ära. Haritavat pööras jõulise käeliigutusega hobuse maan- teele ja kihutas galopis edasi.

Tee avanes nagu kaks kallast vasakule ja paremale, siis aga, kapaku kiirenedes, hakkas ta vastu võtma hobuse jälgede täpilisi rõngaid. Kõhjad undasid ja heli- sesid, uus lõhnav sadul krigises. Ratsaniku rinnas pakit- ses rahutu süda.

Grigori jäi hetkeks seisma ja tupest tõmmatud mõõga

helesinine helk pimestas ta silmi. Ta märkas Dmitro vihasest moonutatud nägu. Järsku kõike taibates lõi ta korra kätega nagu lind tiibadega, keeras ümber ja pani metsa poole jooksuma. Tagant olid hästi näha muutad juukselokid jooksa kuklas, tugev kael, ümarikud abaluud, esimesed selgroolülid, mis teravalt särgi all kumerdusid.

Gritsko seljale tuli high, särgile tekkis suur tüme laik.

«Nõrgake oled, nõrgake!» mõtles Dmitro, lähenedes vihatud kogule.

Jalustele püsti tõustes kergitas ta juba mõõka, ent samal hetkel kuulis tagant kapjade tüminat ja Sniženko häält:

«Goritsvit, oled sa hulluks läinud?»

«Ei ole hulluks läinud,» vastas Dmitro mõttes.

Viktori järsud sõnad jahutasid veidi tema raevu, ent ta pööras siiski hobuse Grigorist vasakule, et rauda mitte üle ratsu kaela, vaid selle kõrvalt. Gritsko kuulis juba enda taga rasket hingamist. Mõistes, et ta ei jõua metsani joosta, pöördus ta korraka järsult paremale, kõrge teeserva poole, kust paistsid purustatud pärnade juured. Haaranud mõlema käega juurtepunetisest kinni, hüppas ta järsakusse ja jooksis metsa poole. Dmitro ratsu tõusis küünlana tagujalgadele, kuid ei hüpanud järsakusse, vaid peatus teeserval.

Samal ajal haarasid Dmitro ümbert kinni tugevad käed. Ta sikutas, aga ei suutnud ennast lahti rabelda.

«Miks sa marru läksid?» Pingutusest kaamena jäi Viktor Sniženko Dmitrole pärani silmi otsa vahtima. Sniženko kõrgel laubal tuksles püstine sooneke.

Ševtšik kadus metsa, aga varsti kostis sealt tema vihane hääl:

«Kurat oled! Maanteeröövel! Tungisid rahulikele inimesele kallale. Oleks mul ka sõjariist, siis veel vaataksime, kes üle on. Kuulsid laimujutte ja kaotasid pea... Sinu iseloomu mul siiski ei ole.»

«Räägi sa veel!» sisistas Dmitro, aga Ševtšiku viimasel sõnal vaigistasid tema viha ja ergutasid lootusetavusest: «Võib-olla ei ole tööpoolest midagi juhtunud?»

«Miks sa marru läksid?» kordas Sniženko oma külmust.

«Tahtsin üht külameest veidi õpetada.»

«Küllap vist seeliku pärast?»

«Aga mis siis muud!»

«Küll sa oled ikka asjamees, ütlen sulle. Kui sind samalt vaadata, siis paistad hariliku inimese moodi, tule aga lähemale, siis näed, et sul on hullem iseloom kui perul hobusel.»

«Minu jaoks on ka see küllalt hea.»

«O!» venitas Sniženko pilkavalt. «Talupojahing tuli sulle lagedale. «Peaasi, et ainult minul hea oleks!» Kas sa tead ka, mis sellest «peaasjast» välja kasvab? Miks sa vaikid?»

«Kas ma pean sulle kõnet pidama või? Inimese süda ei löhki minemas, sina aga...»

«Läks kribeleb. See tuleb ainult kasuks. Võib-olla katkevad halvad juuredki. Needsamad, mis takistavad sind avaramalt maailma nägemast.»

«Millest sa räägid?»

«Ikka samast. Siis ehk hakkad võib-olla vähem «oma asjade» pärast muretsema ja tuletad rohkem «meie omi» meelde.»

«Kelleks sa mind pead?» hüüdis Dmitro punastades. «Minu põllul on iga kõrreke minu higiga niisutatud. Minu leib juba kurku kinni ei jää, selles pole ühtki terakest, mis oleks valega kätte saadud!»

«Hm! Ma ei teadnudki, et sa nii jutukas oled. Seda ütlesid sa hästi, isegi ilusasti. Kuid oma ninast kaugele sa siiski ei näe.»

Raevunud Goritsvit otse klammerdus silmadega oma teekaaslase näkku.

«Mis sa mind vahid? Ega sina üksi saa öelda, et «minu leib on higiga niisutatud». Vaata ette, et su high porilambiks ei muutuks, kui sa ennast oma taraga meie ühest elust eraldad. Siis hakkad ussitama nagu umbrohki piiripeenral. Sa uhkustad oma murede ja oma tööga. Hästi töötada on auasi. Kuid meile sinuga on selgest vähe. Sa võitsid mind võistlustel. Kas sa arvad, et olen sulle kade? Ei ole. Muuseas, minu hobune ei kumista alati, nii et ära sa ühtigi uhkeks mine.»

«Püüan.»

«Kui sa lõhkamistöid õppima hakkasid, siis ma rõõ-

mustasin. Mõtlesin, et oled taibukas mees. Ütle mulle, miks sõjaasjendus sulle nii väga meeldib?»

«Kes ma siis sinu arvates olen, kas pime mutt või?» hakkas Dmitro vihaselt rääkima. «Kas ma ei näe, kui palju usse meie riigi peale sisiseb? Ega Chamberlain Läänes ainuke ole. Seepärast on kolmerublalise kinkimine eskadrilli «Meie Vastus Chamberlainile» jaoks ainult tilk vett merre. Ükski hea onu juba minu eest sõdima ei hakka. Ja ka mina ei ole mitte nagu see tina sõdur muinasjutust, kelle kala alla neelas ja kes ei pille satanudki. Mind neelates võib ka lämbuda. Ma ei oska sulle öelda, kuidas Bogun võitles, ma pole seda näinud, aga kui minu parem käsi läbi raiutaks, siis suudan ma ka vasakuga mõõka hoida. Oma võimu eest olen ma valmis kas või... Ah, mis sinuga ilmaaegu rääkida! Nagunii sa minust aru ei saa...»

«Küll ma saan! Tahan ainult, et sa kõiges muuski niisugune oleksid. Vaata sügavamale ellu. Sa võid veel suuri asju korda saata...»

«Ülespoole ma trügida ei taha. Minu töö on väikene — tuleb ainult künda ja külvata. Olen ainult tööinimene ja rohkem midagi.»

«Tuim nagu puupakk, üksiktalupoeg. Nüüd aga peame hakkama maa peremeesteks. Said aru — peremeesteks? Et anda oma riigile kogu jõud, anne ja terve süda. Pole mõtet vaielda — meile võidakse tõepoolest kallale tulla, aga me võitleme juba praegugi. Võitleme kogu oma majanduse sotsialistlikuks muutmise eest. Selleta me elada ei saa, ega suuda ka seda hoida, mis revolutsioon meile andis. Kui sina aga oma kronu sabast kinni hoiad, siis ajavad tšemberlenid meid ja meie lapsi veel hullemasse orjusse kui omal ajal tatarlased. Kas sa näed, mis maal toimub? Kuidas me ehitame, kasvame, oma tööstust arendame, kuidas tööliklass aitab meil, talupoegadel, jalule tõusta? Kuidas külades ühistud ja kolhoosid kasvavad? Kas sa saad sellest aru, kuidas partei meid helge elu poole juhhib? Selles on kogu meie tulevik. Ja ka sinu tulevik. Ja sinu koht elus on siin, meie kõrval. Näe, kuidas Varivon Otšeret on sellel uuel teel ilma igasuguse võistluseta sinust ette jõudnud. Kuuled?»

«Kuulen. Ega ma kõrvu kinni ei toppinud.»

«Tuleb välja, et toppisid. Ütlesid ju ise: «Tavaline talumees, ülespoole trügida ei taha...» Aga kulakupoeg, mõisnikuvõsuke, eilne bandiit ja natsionalist kasutavad sinu sõnad ära. Need sõnad on neile meest magusamad. Nemad valvavad nagu prussakad, et leida pragu, kuhu saaks pugeda. Mõistad?»

«Ma ei ole selle üle mõelnud.»

«Pole aega olnud? Aga mõtle! Ega sa enam väike ole.» «Püüan, seltsimees esimees,» raporteeris Dmitro pilkavalt, ent see pilge tundus tehtuna.

Otsel lamas ta Viktori kõrval «salajasel eelpostil» metsaservil. Nende selja taga metsas puhkas laager. Ees sahisid puud. Vaevaga sõnu valides tegi Viktor nende pikast kõnelusest kokkuvõtte.

«Ma pole sinu Jugiinat näinud. Aga Otšereti jutustusest ja ka sinu enda sõnadest teen ma järelduse, et teda tuleb rohkem usaldada, kui sina seda teed. Ja keda siis veel usaldada kui mitte kõige lähedasemat inimest? Mingi lurjus või lobalõug laskis rämpse sõnakese lendu, sina aga lähed juba üleni keema... Nii on ka vaenlasel sind kerge õnge võtta ja kõigi omastega tülli ajada... Kirjuta talle siis vähemalt kirigi ja räägi kõik südamest ära. Täna kirjutagi, veel enne hommikusööki.»

«Kui ta aga tõepoolest Gritskoga ringi ajab?»

«Ei taha nagu uskuda... Aga noh, kui see nii on, siis ära riku ei enese ega tema elu... Ainult et seda ei või olla. Pea mu sõnu meeles — ei või olla!...»

Koldikul näris Dmitro ära terve keemilise pliiatsi, küürutades naisele saadetava kirja kohal. Kuid ta ei leidnud siiski õigeid sõnu ja kiri tuli lühike ning kuri:

«... Siia on jõudnud sinu kohta halvad jutud. Ma usun neid ja ei usu ka. Kui Ševtšik on sinu pea uuesti segamini ajanud, siis kisun su oma südamest juurtega välja. Parema ära tule siis minu silme alla. See on halb melle mõlemale. Oh, Jugiina, tunnen suurt piina! Armastan sind ikka rohkem, aga sinule on see nähtavasti ükskõik. Ole terve, mu valu ja lootus...»

Dmitro luges kirja veel kord üle ja kuigi see talle väga vähe meeldis, saatis ta selle siiski ära.

Koju pöörduti vaikides. Tuul tõstis üles tolmu ja kuivi lehti, sahises summutatult raagus okstel laia maantee kohal, sööstis põllule ja lendas jõulistel tiibadel küla poole. Hakkasid paistma aiad ning tuulikute tipud. Peenike sügisvihm külvas otsekui mooniseemneid kaela ja pintsakukarvadel särasid imepisikesed plüsad.

Värvon vaatas altkulmu seltsimehe poole, sülitades aeg-ajalt vihaselt tumedaks tõmbunud teele.

«Ehk lülitaksid kolmanda käigu teise peale ümber? Kihutad, nagu oleks sind ketist lahti lastud. Põletad kogu oma sisikonna ilma bensiinita läbi!»

Goritsvit ei vaadanud tagasi.

«Kolgib läbi, põrguline. Asja ees, teist taga taob naise terahva vigaseks. On aga saatust inimesele iseloomu andnud, võtku sind see ja teine!»

Värvon mõistis, et torm on tulemas, ja püüdis, kuigi kaudselt, sõpra kõnelema panna. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Lõpuks, koduküla lähedal, asus ta otsekoheselt asja juurde:

«Dmitro!»

«Noh, mis sa tahad?» küsis see ebasõbralikult.

«Ära põrnitse mind nagu hiir tangutera. Kas ma siis, tähendab, sulle enam sõber ei olegi või?»

«Ah, ära jahvata...»

«Sina aga ära jonni! Ma tahan Jugiinast rääkida.»

«Mis sul temast rääkida on?»

«Kuidas — mis? Kas ma olen tema tädipoeg või mõni väravapost? Sa heida igasugune rämps peast välja ja siis näed kohe, et ruumi jääb rohkem! Seesugune nagu Jugiina ei viska ennast kellelegi kaela.»

«Seda näen ma varsti ise.»

«Kuidas?»

«Esimesest pilgust.»

«Ausõna?»

«Ausõna.»

«Kui nii, siis olen ma rahulik. Minu sugulane pole kunagi midagi halba teinud ega teegi. Lähen nüüd julgelt oma Vassilina juurde. Tulge Jugiinaga meile pulma.»

«Täna, tuleme.» vastas Dmitro ükskõikselt ega vaadanud oma teekaaslase poolegi.

Külas oli tuul vaiksemaks jäänud. Hüvasti öeldes lahkusid sõbrad teineteisest ja Dmitro läks sammu aeglastades kodu poole.

«Jugiina nagu ei oska valetada,» mõtles ta, «ta pole nende hulgast, kes... Aga võib-olla ei elagi ta enam meid?»

Varbala ees sai Dmitro emaga kokku. Dokia märkas kohe, et poeg on endast väljas, ja tema silmades välgas hirmuilm.

«Tere päevast, pojake!»

«Tere, ema,» lausus see hajameelselt ja läks täre poole.

«Mis sinuga on?» Ema pani tal tee eest kinni.

«Laste mind!»

Dmitro lükkas Dokia kõrvale, astus lävele ega kuulnudki enam, mida ema räägib. Kahe tugeva tõmbega viskus ta algul võõruse-, siis toaukse lahti ning jäi lävele seisma.

Tuba oli poolhämär ja puhas. Nurgas seisvast rukki-vihust levis kogu ruumis kaua seisnud vilja hõngu, meenutades, et kaunis suvi on kaugel seljataga. Jugiina ei tõstnud mehe sisse astudes peadki üles. Madalalt püheseotud rätik varjas tema nägu.

Dmitro ei mäletanud, kui kaua nad niiviisi teineteise vastas seisid. Jugiina tõstis äkki oma ebatavaliselt kauni kahvatu näo üles ja mehele vaatasid vastu tema otsakohesed silmad. Need vaatasid mitte hirmu, palve või kavalusega, vaid sügava-sügava etteheitega, isegi meesusega. Ja suurte silmade nurkades särasid nutmata jäänud puhtad pisarad.

Dmitrol hakkas häbi enda pärast, oma metsiku raevu pärast ja Grigorile kallaletungimise pärast. Ta ei suutnud naisele silma vaadata, aga tundis juba, kuidas ta rõhuvast raskusest vabaneb.

«Kas siis niiviisi meest vastu võetakse?» hakkas ta äkki vaikelt rääkima. «Viinaklaasi laual ei ole, toit on tegemata. Või pole sa seda üldse keema pannudki? Laiasaks oled jäänud?» Ta naeratas sõbralikult ja süüdlaselt.

Jugiina, kes oli valmistunud kõige halvema vastu, ei

suutnud pisaraid tagasi hoida. Dmitro muutus talle silmapilk sada korda kallimaks ja lähedasemaks. Nuttes sööstis ta mehe juurde ja kaelustas teda.

«Dmitro, kallis!...»

Ta surus oma pea mehe laiale rinnale. Jugiina ei mõistnud veel kõike, mis oli juhtunud, hirm kiskus veel ta südant kokku, kuid ta teadis juba, et Dmitro, tema Dmitro on temast lahutamatu, et ilma Dmitrota jääks ta süda tühjaks nagu rapsitud viljapea.

Ja see ei üllatanud, vaid rõõmustas teda, kuigi ta alles hiljuti oli ennast Dmitro kõrval tundnud just sellise rase tühja viljapeana. Mehe tugevate hellitavate käte puudutus täitis kogu ta olemuse ääreni armastusega nagu naise olemuse, kes esmakordselt tunneb oma rõõmu.

Ta tõmbus tagasi, et mehele otsa vaadata, ja märkas hämmastusega selle silmanurkades niisket, õnneliku läiget.

«Dmitro, minu Dmitro...» kinnitas Jugiina, surudes end ta vastu.

«Mis on, kallis?»

Dmitro tõstis naise kätele ja hakkas teda suudlema.

Ema vaatas neid imestusega lävelt ja läks erutatuna tasahilju võõrusesse.

«Leppisidki kokku. Nüüd hakkab nende elu korda minema.»

Ta sulges ukse. Poja ja minia kujud seisid veel mõni hetk ta silme ees. Siis mõtles ema ohates:

«Ei, niiviisi Timofi oma Dokiati küll iial ei hellitanud...»

TEINE JAGU

ELU POLE LAPSEMÄNG

I

Novembris, kui taliviljaorased õhtuti ja hommikuti hämmastavalt karused on, lendavad viimased rändlinnud ära lõunasse ja noored hundipojad jätavad maha reostatud koduurud. Sel aastaajal nägi metsavaht Miron Fedorigora tihtilugu soodes Gnat Fesjukki. Süngena nagu sügisene sajuilm astus Fesjuk ettevaatlikult ja hõlpsalt oma punakais künnapuukoorest viiskudes — jahikätkudel ei tunnustanud ta saapaid. Ta hulkus üksinda metsades, ei võtnud iial osa ajujahtidest, isegi mitte hundiajamisest. Muide puurisid tema aukuvajunud silmad kõige metsikumadki maastikud läbi ja harva tuli ta ilma saagita koju. Ent sel sügisel polnud Gnatile kuigipalju õnne, ja mitte sellepärast, et soodes või madalal roogukasvanud jõekallastel oleks jahiloomi vähesemaks jäänud.

Sel aastal suri tal just Issanda muutmise püha eel päine. See juhtus täiesti ootamatult ja tema surm oli hirmus.

Nad vedasid öösel põllult vihke. Sõlgpuu abil tugevasti kokkuköidetud kõrget koormat toetas ühelt poolt Gnat hanguga, teiselt poolt Domahha kätega. Tol päeval toetas naine juba hommikust peale aeglaselt, mitte nagu tavaliselt, ja see ajas marru Gnati, kes niikuinii oli vihane kõige ja kõigi peale.

«Mis sa vigurdad?» käratas ta põlglikult, kui nägi, kuidas Domahha, seelikusaba vöö vahel ja toored vihusidemed seljas, seisab äsjaköidetud vihu juures kauem kui vaja ja kuulatab mingi linna siutsumist.

Aga naine ei vihastanud, vaid puudutas heasüdamlikult naeratades oma tüsenenud pihta.

«Laps palub puhkust.»

«Millal see laps alles tuleb, aga sina pead juba lausa püha!» Gnat lõi põlglikult käega, sülitas pihku ja läks kuivaks tõmbunud nisku niitma, mis praksus vikati all nagu sädemeid pildudes.

Domahha tõmbus haledalt kõverasse ja kummardus jälle niidetud vihu kohale, sellal kui Gnat mõttis teda laitva pilguga ja mõtles, et kui naine juba kuuendal kuul nii jäme on, mis siis veel edaspidi saab... Mitte ei ole nii nagu teistel, et viimase päevani pole kõhtu näha. Selleski pole temal, Gnatil, õnne.

Ehkki Gnatil ei tarvitsenud saatuse üle nuriseda, piinles ta oma südames alatasa. Ta oli abiellunud, nagu ise oli soovinud — mitte armsamaga, vaid kaasavaraga. Litõnetši asulas oli ta leidnud jõuka talumehe juures lihtsa, pleekinud kulmude ja pelglike silmadega neiu, saanud inimeste kaudu teada, et vanemad annavad sellele kaasavaraks kaks tiinu maad ja lehma, ning oli ise, ilma oma vanematelt nõusolekut küsimata, saatnud kohale tulikavalad isamehed, et lehma asemel härjad välja kaubelda. Domahha vanemad ei pannud kaua vastu ja isamehed tõid peigmehele rõõmustava teate rikkusest — aga see tõmbus veel süngemaks ja lõi kohe mõrsja tütarlapseaus kahtlema: kui vanemad kaasavara pärast ei tingi, siis peab kuskil ikka mingi salajane põhjus peituma.

Aga Gnat muretses asjatult — ta lihtsalt ei aimanud, et talle on abiks tema vanemate hea nimi. Pärast pulmaööd oli ta meel ühe päeva rõõmsam, aga siis võttis temas taas võimust kadedus nende peale, kes olid rikkamad, ja igatsus Marta järele. Temast käis läbi, kui selgus, et Safron oli andnud mõrsja kaasavarana Liferile kaks tiinu maad ja lehma. Niisuguse kaasavara juures oleks Gnat ise Martaga abiellunud, võtaks tühi need Domahha härjad! Aga mis tehtud, see tehtud, ja aeglaselt nagu härjad hakkasid venima tema päevad, pilgeni täis tööd ja ühtesid ning neidsamu mõtteid — rahateenimise mõtteid.

Rikkuse saavutamiseks haaras ta kõigest kinni: spekuleeris loomadega, sõitis talvel moldaavia ploomide ja varakete pirnidega suurtesse linnadesse, töötles salaja karusnahku, varastas metsa, külvas kahasse, aga see kõik ei võinud rahanälga kustutada, sest võimud jälgisid iga tema ettevõtet ja aina katkusid tal sulgi tiibadest. Isegi pogriss tuli tal mõni päev istuda. Soolaputka ajas tal kohe kaubitsemisist ära ja vihavimma varjates asus Gnat tegelema maaga ning oma härgadega. Ja varjuna järgnes talle tema sõnakehv mõistlik naine, kes mingil laadmatul põhjusel oma meest armastas.

Ja nüüd pole naist enam, kaasatoodud varanduse juures tabaski teda surm. Käänulisel nõlvakul, mis teetamiste viis, kargasid härjad äkki ehmudes kõrvale. Kas kahutasid neid järsku teele langenud varjud, kui kuu pilvede tagant välja vulpsatas, või häiris öökulli kisa. Lühidalt — härjad pörkasid kõrvale ja koorem kaldus küljele. Gnat surus kõigest jõust hangule ja hüüdis Domahhale, et see teiselt poolt vastu hoiaks. Ent oli juba hilja — pajude latvu lõhkudes kerkis raske koorem üles ja raksatas maha, vihkude alt aga kostis metsik kisa.

Gnat nägi veel, kuidas püstiaetud rattad keerlema hakkasid, kuulis otsekui maa alt tulevat summutatud ohet ja jooksis meeleheites teisele poole koormat. Aga ka sealpool ei näinud ta naist, ainult tema valge peanurk paistis haledalt vihkude alt välja ja sellel lebas murtud kollane kõrreke. Ja siin nüüd kahetses Gnat esmakordselt, et tegi alati kõike hoolega ja ostis ainult tugevat kaupa. Isegi kõis sõlgpuul oli tal jäme nagu tross ega katkenud, kui koorem ümber läks. Värisedes askeldas ta kaua kõiega, mis oli pingul nagu pillikeel, ja kui sõlgpuu eemale pörkas, kui poolteist kuhilat vihke kerkisid ning laiali valgusid, tormas ta nende alt naist otsima.

Mehe varandusest muljutuna lamas ta kohmakalt, nagu katkimurtuna ja tema verine nägu oli vihkude müüritest otsekui hirmsatest rõugetest lõhestatud. Mees tõstis ta kätele, surus pea tema rinna vastu, aga kuulis tühjast mitte südame kohal, vaid madalamal. Nähtavasti elas lapsuke viivukese kauem kui ema. Ja kuigi Gnatil

oli juba kolmeaastane poeg, tundis ta alles sel hetkel end isana, tundis, kuivõrd ta oma lähedaste ees süüdlane on, ja see kahekordne surm pani tema tugeva keha vankuma nagu rohukõrrekese. Ta suutis vaevalt jalul püsida, vaatas nürimeelselt poolikule kuule, rasketele härgadele, kes ükskõiksest mäletsesid, ja viis oma Domahha — oma nukra saatuse — tema vanemate juurde, kelle pool ta ei olnud pulmapäevast saadik kordagi kütnud.

Pärast matuseid võtsid vanaisa ja vanaema väikese Justimko enda juurde. Gnat jäi üksi maja pidama, kuigi ta mõneks ajaks oli selle vastu huvi ja armastuse kaotanud. Esmakordselt panid tal pooleteramehed tõuvilja kokku, esmakordselt kündsid kesa palgatud hobusemehed ja enam kui üks kord tabas ta end adra kohale kummardudes mõttelt, et praegugi kõnnib tema naine härgade kõrval. Naine tuletas ennast meelde ka siis, kui Gnat koodiga tööle asus. Kord lõi ta koodinuiaga tugevasti vihusidemele, ja äkki tuli kõrretüüdel nähtavale pruunikas hüübinud jälg — kadunukese veri. Hirmuga viskas Gnat koodi käest, pöördus tagasi tarre, võttis seinalt püssi ja läks esmakordselt nii vara metsa, kütimäe...

Kord kohtas ta tammikus Martat. Noor naine istus oma väikese tütre kõrval haakoorma otsas ja juhtis väsinud, üleni kihulastega kaetud hobuseid. Ta silmitses kaastundlikult Gnatti, hüppas koorma otsast alla, astus Fesjuki juurde ja taas nägi mees neid ettekujutatuid lohukeste kulmude kohal. Naise tasane hääl voolas hõbedaste vihmaniredena, kustutas valutava hinge piina ja soojade mesilastena lendasid tema huultelt õrnad sõnad, mis viisid Gnati tagasi nende kuupaisteliste õhtute juurde, mil ta iseteadva üleolekuga tütarlapse ilu vaatas ja lootis teda oma jõukusega õnnestada. Marta sarnanes praegugi enam tütarlapsega kui naisega, ainult põiad olid laiaks vajunud, jalad suuremaks muutunud, sest ta kandis saapaid vaid pärast jumalaema kaitsmise päeva ja suurtel pühadel — vokki tallates polnud just kerge kopikat koguda.

Kui nad metsaserval teineteisele hüvastijätuks käe andsid, ütles Marta:

«Kui sa aega saad, Gnat, siis astu korraks tädi Darka poole sisse. Sinu Domahha andis mulle juba kevadel tüki lõuendit pleegitada. Nii ei jõudnudki vaeseke endale sellest särki õmmelda...»

«Hea küll, ma astun sisse, Marta!» Gnat noogutas pead, pöördus ümber ja läks ikka niisama ettevaatlikult astudes järve poole, sest ta kavatses lindude õhtusel ühelennul mõne pardi lasta.

Alles tükk aega hiljem astus Gnat õhtusest metsast tulles Darka tarre. Pikana, süngena jäi ta lävele seisma ja silmitses klaasita lambi valgusel Darkat, Martat, Niiat. Tüdrukuke peitis end ehmunult ema selja taha, Gnat aga naeratas ja viskas hooletult pingi alla neli rüüpartit.

«Teile pruukostiks.»

Teda kutsuti õhtust sööma, ta ei ütelnud ära, aga laua taga istuti nagu peiedel; isegi lobiseja Darka ei saanud kuskilt otsast kinni hakata, et jutulõnga jooksmas saada. Ikoonidenurgast oli Gnatile hea Marta nagu vaadelda ja ta uuriski seda tähelepanelikult ning tema sügaval asetsevais silmades tärkas mingi kavatsus. Pärast õhtusööki võttis Marta kirstust tüki peenikest lõuendit ja andis selle Gnatile.

«Kui palju ma sulle võlgnen?» küsis see silmi tõstes ja naisele otsa vaadates.

«Mis jutt see on? Midagi pole vaja, Gnat.»

«Miks nii? Oled rikkaks läinud?»

«Ei ole rikkaks läinud, aga sinu käest ei taha midagi võtta.»

«Noh, siis toon vähemalt lapsele maiustust. Aitäh töö eest, koristuse eest.»

Marta saatis teda eeskoja läveni ja hüvasti jättes ütles Gnat:

«Kuule, miks sa Liferilt oma kahte tiinu tagasi ei võta? See on ju sinu kaasavara. Milleks temale kinkida, kui võib põllul leiba teenida, selle asemel et voki taga istuda?»

«Ogigu ta see maa nahka!» pahvatas noor naine piinatult. «Ma ei taha ja kardangi seda ussipesa puudutada.»

«Kardad?» muigas Gnat virilalt.

«Kardan ja mul on vastik.»

«Tahad, ma aitan sind? Leian nende jaoks niisuguse sõna, et nad pikema jututa sinu põllu tagasi annavad.» Ta liigutas püssi.

«Pole vaja, Gnat!» võpatas Marta. «Ma olen niigi õnnelik, et sellest põrgust pääsesin.»

«See on ju maa, Marta.»

«Nendelt ei taha ma maadki.»

«Noh, siis ei hakka ma vägisi peale käima. Tahtsin ju sulle head.»

Gnat tõmbus tusaseks, pani käe noore naise õlale, vaatas talle silma ja läks siis värava poole, ise mõtiskledes ning imestades: kuidas võib oma maast mitte hoolida? Sest mis on inimene ilma maata? Aga noh, mis sa naise käest nõuad! Ei nende mõistus neid maailma asju jaga.

Ja järgnevail päevadel pöördusid tema mõtted veel korduvalt nende tiinude ja Marta juurde tagasi.

Nädala kahe pärast sai ta viljakokkuostupunkti Dmitro Goritsvitiga kokku. Nad aitasid teineteisel viljakotte tühjendada, said kviitungid, sõitsid kodu poole. Metsas lasksid hobuseid puhata, ilma neid lahti rakendamata, ripsisid metsõunapuult õunu maha, imestades nende suuruse üle, ajasid juttu sellest, et tänavu on viljavarumisega raskem, ja äkki esitas Gnat hämmeldunult nägu krimpsutades küsimuse:

«Dmitro, kas võid mulle ühe... õrna küsimuse kohta ausalt tõtt ütelda? Nagu vend vennale?» Ta vaatas Dmitrot sügavate hõõgivate silmadega, milles helkisid pingeline ootus ja lootus.

«Mis küsimus see siis on?» imestas Goritsvit. Tal polnud niisugust vendlust mõtteski.

«Nii... Üks asi piinab mind.»

«Noh, räägi!»

«Kunagi meeldis meile mõlemale üks ja seesama tüdruk, Dmitro, ja kummalgi polnud õnne...»

«Sa räägid Martast?» muutus ka Dmitro tähelepanelikuks.

«Martast.»

«Noh, mis sind siis vaevab?»

Ja siis lausus Gnat peaaegu oiates:

«Ütle mulle nagu pihil: kas oled temaga maganud? Mul on hirmsasti vaja seda teada...»

Dmitro ägestus, aga sai samas enesevalitsemise tagasi — talle meenus Domahha surm. Ja Gnatist ära-
pöördunult lausus ta:

«Ho küll sa oled rumal, lausa puu ja pakk!»

«Kõik meist on omamoodi rumal ja omamoodi tark,» vastas Gnat, pea norgus, ja hakkas hobuste poole minema.

II

Intrigaanide ja spioonide pesades, ilusates salajaste kokkusaamiste jaoks määratud kotedžites ja välismaise vastuluure rangetes hoonetes vallutas endale õõ varjus koht Deniss Barabolja. Ta tahtis vähemalt vanas easki saada saatuse pailapseks, maitsta kuulsust, rahulikult hing su sees süüa oma leiba kas siis omaenda ukraina talus või maalilises šveitsi villas — sel juhul, kui ta saatuse kapriisi tõttu ei peaks saama ministriks uues Ukraina valitsuses, kuulugu see siis Suur-Poola föderatsioonile koosseisu või olgu loodud raudse kantsleri arglaste poolt.

Ministriportfelligist unistas Barabolja juba siis, kui ta alles esimesi päevi tema ekstsellentsi pan hetmani kantseleis töötas, tookord, kui Vassilenko oma tohutu laia-
des pükstes ataman-ministriks sai. Ent hiljem jäi Deniss uskuma Petljura udusesse tähte, ja see juhtis teda aja-
la prügimägedele, ofensiivisektsioonidesse, püha Sofia katedraali aia taha, kus loodi Tšepilko «valitsus», Homenoi Jari, mis hiljem pidi saama Tsupkomi¹ tegevus-
paigaks, vanasse maalilisse Lvovi ja tumedasse massiiv-
sesse Berliini.

Petljurast jäi järele ainult tükk lõuendit, millele oli trükitud, et tema, Barabolja, tunnistatakse auastmelt võrdseks sõjaväe-ringkonna staabiülemaga. Ja see elas-
tüne lõuend avas talle hiljem Müncheni ja Berliini mustad salaurkad, kus temast pressiti välja kõik teated

¹ Tsupkom — mässuliste peakomitee, petljuuraste ühendaalune organisatsioon.

Ukraina kohta ja kust ta hiljem Podolje kaudu Kiievisse saadeti. Seal uuris ta Punaarmee üksuste asetust Dnepri sildu ja nende kaitset, tugipunkte linna ümber seal haudus ta p'aane, mis oleksid võinud välisriigide liikvele viia, sest ta polnud mitte lihtsalt registraator, vaid oma ala meister.

Pimeduserüütlikele oli ta vilunud ja andekas spioon, ümbruskonnale teataval määral huvitav ajalehekorrespondent, kes kirjutas «Delole»¹, mis oli saanud poliitiliseks evangeeliumiks osale galiitsia provintsiintelligentsist, Ukraina Rahvusdemokraatliku Liidu juhtkonnale aga oli ta usaldusmees. Sellele usaldusmehele oli öö emaks, tumedad isikud vendadeks, prostituudid naiseilu aseaineks. Nende poolt poputatuna lisas Barabolja väsimatult tilkhaaval mürki tulevase sõja karikasse. Senigi täiustas ta lakkamatult oma kutse peenimaid võtteid, oma kõneosavust, oskas hiilata ajaloolaste paralleelidega, oskas silmi vesistada sel puhul, et Dneprogess hävitab ukraina küla ja katab Tšigirini ja Baturini igaveseks surnurüüga. Ta oskas tilgakese tööga värvida klaasitäie valet ja usaldava inimese hinge pilkata musta seemne.

Seda hindasid tema peremehed kõrgelt, aga nende rahutu tööga täidetud aastate kestel nägi surmaapostel oma musta suguseltsi ja Ukrainat ainult pimeduse kätte all. Ja alles nüüd, tuhande üheksasaja kahekümne üheksanda aasta sügisel, sõitis ta rühma poola ühistegelastega vabalt Harkovisse, kus mitmesugustes asutustes oli veel alles härraseid, kes polnud jõudnud kahekümnendal aastal siirduda teisele poole head ja kurja — Lääne-Galiitsiasse.

Lvovi rong lähenes juba Zdobunovile. Nüüd peatus ta neutraalse tsooni ees ja poola kaitsemeeskond hüppas platvormidelt alla. Teisel pool neutraalset tsooni tulid rongi nõukogude piirivalvurid, ja Baraboljal tekkis äkki kõhe tunne, ehkki tal seekord polnud taskus mitte spiooni valepass, vaid soliidse ühistegelase tõeline välispass...

¹ «Delo» — Ukraina rahvusdemokraatliku organisatsiooni häälekandja.

Pärast seda kui tollimajas oli toimunud dokumentide ja asjade kontroll, muutus ühistegelaste meel rõõmsamaks, nad istusid ümber nõukogude rongi ega lahkunud siin enam akende juurest, mille taga hõljus mööda valetav Volõõnia.

«Vaadake, palun, igal pool on põllud külvi all!» imestas paljapäline lopsakate vurrudega ühistegelane.

«Mika see teid imestama paneb?» kehtas Barabolja siin.

«Mika imestama paneb?» Ühistegelane liigutas kulme ja vurre. «Ma lugesin meie ajalehtedest, et siin on põllud igal pool söötis ja rahvas mässab kõikjal. Millegipärast ei näe ma seda mässu ei jaamades ega külates.»

«Küllap saate veel näha niihästi mässu kui ka ülesõudu. Selleks pole vaja kaugemale minna,» töötas Deniss Denovitš ja heitis ühistegelasele vaenuliku pilgu.

Harkovis suunas Barabolja oma jõupingutused mitte ainult sellele, et ukraina ühistegelaste tööd tundma õppida, kui sellele, et endale mitte «saba» — GPU agendi — järele saada. Alles kolmandal päeval pärast vastumist sõandas ta Tööstusmajas Omeljan Krupjakiga kokku saada. Mööda minnes võttis ta suitsu peale tuld ja leppis samas kokku salajase kohtumispäiga suhtes, kuhu ta läkski õhtul kinost tulles, seejärel kui oli vaadanud ainult filmi algust.

Järgi segades jõudis ta kiiresti konspiratiivkorterisse ja andis kohe Krupjakile üle paki õigeid ning valetšer-vaanetseid. Algul rõõmustas Krupjak raha üle, aga kiiresti polnud tema olukord just eriti meeldiv: esiteks ei rahuldanud teda põrmugi töö Statistika Keskvalitsuse põllumajandus-osakonnas; teiseks oli tema teos «Põllumajanduse rahanduslik ülevaade» ajakirjanduses kriitika osaliseks saanud, see aga ei sobinud sugugi ei tema enda, ei Barabolja ega nende peremeeste plaanidega.

«Tele raamat on lihtsalt rumal, Omeljan. Kas võib praegu kirjutada niisugust valet, et söötis majapidamine Polesjes annab neli rubla tulu, kuueteistkümnendane majapidamine aga ainult kakskümmend seitse kopikat!»

«Kas pean ma siis bolševismi kohta tõtt kirjutama või?»

«Ilmtingimata tõtt,» ütles Barabolja Krupjaki imeetama pannes. «Te peate usaldust võitma, valet aga las kirjutavad vanad lollpead, kellel pole meiega kontakti. Neist pole kahju... Kas teid ei kavatseta töölt vallandada?»

«Kavatsetakse küll.»

«See on parem,» pani Barabolja Krupjaki taas imeetama. «Tähendab, et teil pole veel saba järel. Homme päev esitage lahkumisavaldus ja kolige üle Podoljasse. Seal ootab teid elav töö! On algamas kollektiviseerimine! Me ei tohi ukraina rahva aluspõhja — oma talurahvast — bolševikele ära anda. Kui me ta ära anneme, siis oleme kõigest ilma! Me peame neli hella punkti ära kasutama: esiteks — maaomandi kaotamine, teiseks — viljavarumine, mis linnu normileivaga varustab, ja usundlikud tunded ning rahvuslikud meeleolud. Kopalgorodi eraklas leiate autokefaalse õigeusukiriku preestereid, endisi sõjaväelasi ja poliitikategelasi, kes hakkavad külades tulevasi mässe juhtima. Sealsamas tutvute ka mässuliste organisatsioonide skeemiga. Alustage välkestest põllumajanduse ja kodutöönduse gruppidest... Noh, pan Omeljan, õnn kaasa! Näib, et meie aeg on saabumas. Talurahva stiihilisest mässust välismaise abi ja meie võimu juurde!»

Nad suudlesid teineteist palavalt. Barabolja eri värvi silmades tulid nähtavale pisarad ja see pani küünilise Krupjaki heldima: on veel olemas tõelisi Ukraina taassünni eest võitlejaid! Ta ei märganudki Barabolja võltsipisarate taga tema võltsimata üleolevat muiet. Aga nii peabki olema: käsutäitjad peavad alati arvama, et pere meestel on helde käsi ja tark pea.

III

Ja algasid igapäevased koosolekud, nõupidamised, loengud, vestlused. Kaskjalad sõtkusid libedat sügisest pori, teatasid kahedaks muutunud häältega, kuhu koguneda, ja inimesed kogunesid, hinges visadus ja rahutus,

hätused ja kavalus, püüdlused ja hirmud, arg ootus ja usk tulevikku. Öhtuti esinesid külades Keskkomitee liikmed ja teadlased, kes tulid pealinnast, esinesid küla aktivistid ja õpetajad. Öösiti aga sepitseti teistsuguseid kuuldusi. Neid töid pimedailt teedelt tundmatud inimesed — kurvad nunnad, vihavimma hinges kandvad rikkad, kaugetest kloostritest ja eraklatest tulevad pühad inimesed. Ja hommikul hädaldasidki juba naised, et Zbrutši hobuse kolhoosides võetakse emadelt kaheaastased lapsed ära ning antakse kommuunidesse, ja seepärast vajab Zbrutš nutust nagu Petlemm jõulude ajal.

Kõige riiakamad ja nutukamad naised pandi vankritesse ja viidi Zbrutšile. Üks vale hajutati, aga kohe sündis teine. Küsimus, kus on vale, kus tõde, kerkis juba iga tare lävele. Iialgi polnud talumeeste peades nii palju mõtteid keerelnud, iialgi polnud turgudele nii palju loomi müügile toodud kui nüüd. Ja kõige hullem oli hobustega. Kuuldustega traktoritest löid parisnikud ja tumedad tegelased hinna armetult alla: kõige parema, väikseki püikeses kümmelnud täku võis osta viie tservoo- petal eest, setuka aga poole liitri viina eest, mis samas ka ära joodi, nurisedes elu ja valitsuse üle.

Öösiti otsisid naised taeva märke. Ja märke hakkaski tulema: maa peal süttisid aktivistide tared ja kõrgete kumade vastuhelgid langesid madala sügisese taeva taustale. Vanaeided ootasid viimsepäevakohut, vahepeal aga tulid küladesse väljasõiduistungitele tavalised kohutud, ja kaebealuste pingis istusid kahekümnenda sajandi ees silmi peites tulesüütajad ning mõrtsukad. Öösiti löid vanad, ajast mustaks muutunud kirikukellad sageli hädakella, päeval aga võeti nad kellatornidest maha ja viidi linna — tehastel oli puudus vasest. Ja isegi Miron Pidoprigora andis otse mihkclipäeva eel allkirja kirikukellade mahavõtmise poolt...

Äel aastal tuli mihkclipäev valge hobuse seljas. Juba mitu päeva enne seda kuhjusid luitunud-sinakale taevale liikumatud savirasked pilved, mille vahedes mölksid tulevase lume külmad sinkjashallid keerised. Ja tund hakkaski sadama öhtul enne mihkclipäeva, videvikus, kui Miron Pidoprigora külmast ja veest punetavate kätega oma tiigist mõrdu välja vedas. Puhevil püünises

värelesid kalad ja tuhmilt sätendas soomuse niiske kuld. Harjumuse kohaselt sirutas Miron käe peamõrta poole, aga heitis pilgu taevale ja tardus: kõrkjate ning pajude taga liigatas midagi paar korda, osa pilvekihi eraldus, nihkus maale lähemale ja õhus hakkasid keerlema suured suitsjad lasud lumehelbeid. Vaevalt kuuldava sisinaga sulasid nad vee peal, kohisesid kuivades kõrkjates, katsid pehmete viirgudena puutüvesid.

Miron tõusis lootsikus püsti, vaatas ringi, kuulatas õhtust kellahelinat, mis kutsus inimesi teistsugusele koosolekule. Ja täie rinnaga õhku sisse hingates tundis ta nüüd selgesti, et valendama löönud kaldalt tuli külmunud vilja hõngu. Kohe meenusid hirmsad kuuldused, nagu hakkaksid mingisugused komisjonid talumeestele vilja ära võtma, et seda välismaale vedada. Välismaa tahab sõdida, aga meie püüame teda vilja abil lepitada. Tont teab, kus siin on tõde, kus vale. Miron oli viimaste aastate jooksul harjunud igas asjas valitsust uskuma, aga siiski häirisid teda omajagu mitmesugused väljamõeldised, eriti sel sügisel.

Lootsik jõudis kaldale ja siis kuulis Miron sillal hääli — küllap tulevad vist jälle koosolekule kutsuma. Oh, kui raske on Mironil mõnikord neil koosolekutell! Kuulab ja kuulab mitmesuguseid inimesi, aga ise tabab end sellelt, et on valmis kätega oma tiinukestest kinni hoidma.

Miron ei jõudnud veel õieti tuldkki süüdata, kui Stepan Kušniri komisjon raskete saabastega põntsutades tarre vajus. Kušnir oli teistest ägedamini isa Nikolaiga tülis ja oli talle töötanud, et võtab kiriku suure kella maha — küllap jumal kuuleb väikestki. Stepanil ei tarvitsenud Mironi kaua agiteerida.

«Ma arvan, sa tead, milleks me sinu juurde tulime? Kirjuta alla, et kellad maha võetaks.»

«Nad ei sega mind, Stepan!» Miron laskis kergelt hallelineva pea longu.

«Aga kas sa arvad, et mind segavad? Ega nad minultki leiba küsi.»

«Milleks sa siis sellesse kellakomisjoni läksid?» imestas jumalakartlik Miron. «Kas sul pole hea kuulata, kui

nad lihavõtte või mõne teise suure püha ajal helisevad, kuidas röömustavad?»

«Väga hea on, Miron! Ja kui veel meie vana Goida nad helisema paneb, siis jääd päris kuulama!» Stepan naiseratas. «Näib kohe, nagu lendaksid paradiisilinnud sinust üle.»

Punamütsikesega sarnanev kõhnuke õpetajanna vaatas imestades Kušnirile otsa ja otsustas kohe endamisi, et esiteks pole komisjoni esimehel küllalt kõrget taset ja teiseks mängib ta kindlasti kahe otsaga mängu.

Teres aga oli juba käimas täiesti parteitu vestlus sellest, kuidas igal kellal on oma laulev hing, kuidas Stepan ja Miron kellatornist varesemune varastasid ja kirikuteenri kiuste salaja mõttetult suurt kella kõmmutasid. Aga mälestused lõppesid ja Stepan ulatas Mironile sõbrjade kogumise lehe.

«Hea oli kelladega... Noh, aga nüüd kirjuta alla!»

«Fore lugu!» Miron Petrovitš tõmbus kohe süngeks. «Ma ei või, Stepan, ma usun jumalasse.»

«Uuu niipalju kui kulub, kes sind keelab?»

«Aga kuidas saab siis kelladega?»

«Nüüd tuli Stepani näole pidulik, range ilme.

«Kellad läheb nõukogude võimul tarvis, vana sõber. Ega ta neid oma taskusse pista, ei, mitte oma taskusse! Tahendab, et tal on suur häda, kui ta niisuguse asjaga sinu poole pöördub.»

Miron ohkas.

«Igahel on oma häda. Kas siis valitsus ei saa tõesti ilma meie kelladeta läbi?»

«Aga kas sina saaksid ilma selle maata läbi, mille sa kahekümnendal aastal said? No vaat! Tuleb ikka peaga mõelda, peaga!» ägestus kärsitu Kušnir.

Miron vaatas ikoonikapile, kus jumalat ümbritsesid kullatud kollase säraga pühakud, siis tõstis pilgu uuesti Kušnirile.

«Noh, kui valitsus seda nii väga soovib, siis peab alla kirjutama.» Ta heitis rinnutsi lauale, joonistas pliiatsiga mingi varesejala, siis ohkas jälle, vaatas veel kord pühakujude poole ja lõi sügava tundega kõigile ootamata risti ette. «Issand, anna mulle andeks, kui võid!» ütles ta ja laskis pea longu.

Ükski komisjoniliige ei naernud, noor Punamütsik sega sarnanev õpetajanna aga mõtles, et ehkki Kuul pole printsiipiaalne ateist, on tema suhtes olemas välja-vaade klassiteadvuse kasvuks, mida ei saa öelda Miron Pidoprigora kohta.

Polnud veel poolt tundigi möödunud sellest, kui värav komisjoni taga sulgus, ja juba ilmus metsavahi juurde uus külaline — Kuzma Vassilenko. Kui ta mütsi maha võttis, valgus rasvalambi vastuhelk õlise laiguna tema paljal pealael laiali. Kuzma nägi tinnis elusaid kokri, tõmbas ühe veest välja, laksutas keelt.

«Kena suupiste! Siia juurde kuluks topsitais!»

Miron, kes ikka veel oma allkirja üle mõtiskles, vastas nukralt:

«Kui jahu oleks, keedaksime vareenikuid, aga pole kohupiima.»

«Kas võib sult paar kokre võtta?» Kuzma pööras pea metsavahi poole.

«Võta,» vastas Miron ükskõikseltselt, kuulatades ilkooni-kapikese pühade elanike karmi vaikimist.

Vassilenko valis kõige suuremad välja, raputas neid vee maha ja pistis otse põue. Tema silmad muutusid lõbusamaks — ta teadis juba, kus juua saab.

«Aitäh, Miron. Aga mina tulin sinu juurde papi käsul,» hakkas ta häält tasandades kõnelema.

«Mis tal vaja?» muutus Miron rahutuks: kas isa Nikolai juba tõesti tema pattulangemisest on teada saanud?

«Palub, et sa tema juurde lähleksid. Kutsub õhtust sööma — homme on ju mihklipäev.»

Õhtusöögile jäi Miron Petrovitš hiljaks. Kui ta papi toa lävele astus, oli seal juba palju jõukaid peremehi koos ja keegi tundmatu papp jutustas neile ähvardavalt tähendamissõna, milles püha segunes patusega.

«Igal südamel on oma jumalik saladus ja oma ainuke võti. Milleks siis, küsin ma, oo inimesed, panna kõik võtmed ühte kimpu ja anda need ühe ülevaataja kätte? Igal teel on oma algus ja oma lõpp. Milleks siis, küsin ma, pärast sõjalise kommunismi teelt lahkumist jälle pöörata sellele näljatee?»

«Tark jutt, selle üle annab järele mõtelda,» sosistas keegi Pidoprigora kõrva juures.

Miron vaatas ümber ja silmas Gnat Fesjuki sünget nägu.

IV

Vanemad ja naabrid panid imeks, et inimestepelglik Gnat, kes ilalgi kõige ägedamatelgi külakoosolekutel polnud käinud, nüüd ühtki koosolekut vahele ei jätnud. Pöeb teine nurka, kustutab sügaval asetsevad silmad mustaks muutunud laugudega ja istub äranäritud piibu-rossi imedes ega lase mööda ühtki sõna ei omade ega väljast tulnud agitaatorite kõnedest. Kord astusid initsiativgrupi liikmed tema juurde sisse:

«Võib-olla annad ka sina, Gnat, sooviavalduse?»

«Ei anna,» vastas ta lühidalt.

«Ühikid kulakliku kalda poole?»

«Holan enda oma poole,» vastas Gnat väarikalt.

«On see sul siis olemas?»

«Nagu jumal hinges.»

«Ja kas kaua selle poole hoiad?»

«Eialgu on veel aega, pole häda... Millest te täna rääkima hakkate?»

«Milleks sul seda vaja teada?»

«Tähendab, et on vaja, kui küsin.»

Ja ta läks jälle koosolekule, puged inimeste vahele ning imes endasse kõik, mis ümberringi toimus. Gnat ei jätnud vahele ka salajasi koosolekuid, kuhu kutsuti kokku tõelised peremehed ja need talunikud, kes oskasid keelt hammaste taga hoida. Ta märkas, et ühtelugu keerlesid tema ümber Karpo Vartšuk ja Prokop Denisenko, vana Sozonenko aga püüdis teda veenda, et talumehele pole vaja ei mõisasaksu ega kolhoose. Gnat noogutas pead, aga kõnelusse end ei seganud, ja kord ajas see Karpo vihale.

«Kas sa, Gnat, pole ehk viimati keelt alla neelanud?»

«Mis sinul sellest?» Gnat kergitas kulme ja muigas ehamälaraselt.

«Ah, ei midagi. Ainult et isegi kahekümnendal aastal, kui sinu isalt maa ära võeti, olid sa jutukam ja julgem. Nüüd aga, kus kommuunia sinu maa kallale tikub, sügääd ainult vaikides kukalt. Vaata, et sul viimati ühe

ööga juuksed pahameelest halliks ei lähe või maha ei tule. Seda juhtub siisuguste tarkpeadega.»

«Mis sa minust tahad?»

«Tahan teada, mis sul sees on — terad või aganad.»

«Aga mina ei taha sulle hamba alla sattuda.»

«Küll sa mind meelde tuletad, kui siisugusesse hekkimasinasse satud, kus sinust saba ega sõrga järele ei jää!»

«Jumal on armuline, Karpo.» Ja ta astus eemale rikka peremehe juurest, kes nüüd salaja oma varandust muutis ja vaeste sugulaste juurde peitu tassis.

«Nii aina ujudki edasi nagu sõnnik jääaugus?» sisistas tulivihane Karpo talle järele.

Gnat pöördus ümber ja vastas siiralt:

«Ma ei tea isegi, Karpo, mis minust saab. Praegu ma mõtlen.»

«Noh, mõtle siis, aga ära unusta, kus minu värav on.»

Ja Gnat mäletas seda väravat, millest ta oli kunagi üle hüpanud, kui Marta juures käis. Tänapäevani kirus ta ennast kõige hullemate sõnadega selle eest, et oli kaasavara pärast kelmi kombel tüdrukust ära pöördunud. Et Marta poleks temaga võib-olla tahtnudki abi elluda, seda ei tulnud tal pähegi. Järgmisel päeval aga ruttas ta jälle koosolekule ja püüdis tabada iga väiksematki muutust kõnedes, mida pidasid nii või teisiti talumehe saatust juhtivad tegelased. Aga mingit uut tuult ei puhunud, iga esineja tagus kindlalt kirstunaela tema rikkuseloostustesse.

Päevast päeva piinles tema kangekaelne ja ahne hing, see-eest aga puhkas keha, sest ta ei asunud mingisuguse töö kallale. Teel, mida mööda ta seni käinud, oli nüüd kuristik põiki ees. Enne kõiki teisi mõttekaaslasid taipas ta, et kui talumehed kollektiivi lähevad, siis ei lasta tedagi oma tahtmise järgi elada: kas tehakse teistega võrdseks, või käänatakse tõrges kael kahekorra. Aga kuidas talitada, et saaks elada omaette, seda Gnat ei teadnud, ja seepärast pigistas ta üha sagedamini pead käte vahel, hoolimata sellest, kas istus sel ajal üksinda või niheles tema põlvedel rahutu Justimko.

Kord õhtul jõudis ta äkki selgusele. Ta ajas vanadu-

sest tuhmunud peeglikese ees hoolikalt habet, pani uued saapad jalga, kohendas püksisääred kasaka moe järgi ja saabaste, võttis kirstust Marta poolt pleegitatud lauendi, pudeli viina ja külatänavat vältides sammus mööda köögiviljaaedu tädi Darka poole.

Teel summutas ta endas viimaseid kahtlusi ja oli Dmitri Goritsvitile vihane. Mida paganat too Marta juures käis? Ja kuidas käis? See, et Marta oli mehel olnud, ei teinud Gnatile muret, aga tema neiupõli vahandas. Gnat ei tahagi enam tema tiinukesi — õgigu hõsonenikod need pealegi —, aga naiseau on talle vajalik nagu vesi joomiseks. Ta ei talu seda, kui too kuradi Goritsvit kas või hingeski tema üle naerab. Muide, Marta ei ole siisugune, tema au pole keegi ühegi sõnaga rüüganud, kuigi naisel on nii raske puhtalt kõigest välja tulla.

«Noh, nüüd läheb tal kergemaks,» mõtles Gnat lumest valgendatud õuele lähenedes.

Ta seisis veidi aega kõheldes värava juures, ohkas ja sammus siis tare poole.

Seal ei oodatud teda. Tädi Darka küttis ahju katuselt võetud vanade õlevihkudega, Marta töötas kõrgete kääruude juures. Kassipojana jooksis põrandal tema jalgade ümber kõva hargnev lõngakera. Naised hakkasid askeldama, tares korda looma, Gnat aga seisis naeratades läve juures ja silmitses heakskiitvalt noore naise kogu ning värsket nägu. Kui ilus ta on! Täiesti tütarlaps!

Marta püüdis Gnati pilgu kinni, punastas ja näitas talle rusikat. Gnati nägu tõmbus aga aina laiemale naerule.

Siis läks ta juba mööda puhast, veega pritsitud põrandat ikoonidenurka. Pani lõuendi kirstule, pudeli lauale.

«Nii et sina, Marta, vii juba asi lõpule — õmble Justimkole paar särki ja püksid.»

«Ilma mõõduta?» imestas Marta.

«Milleks sul mõõtu vaja? Õmble kasvu jaoks, et aga väikesed poleks...»

Kuivatatud pirnina krimpsus tädi Darka oli esimese klassikese mõjul näost punetama löönud, teise järel ronis

ta juba ahju peale: ehkki vana, taipas ta, et noor lehmamees polnud mitte niisama muidu külla tulnud, pealegi veel viinaga. See mees ei raatsinud ju lihavõtteküünla jaokski kopikat ohverdada.

Laua ääres ei võtnud jutt kuidagi vedu. Marta ei tahtnud oma klaasi tühjaks juua ning jäi kuidagi äkki nukraks.

«Arvab vist, et ma lihtsalt niisama tema juurde tuln, häbeneb,» mõtles Gnat temast aina suurema lugupidamisega.

Ta lobises igasugust tühja-tähja, siis vaatas Martale silma ja küsis tasa:

«Kas tead, Marta, milleks ma tuln?»

«Tean,» ohkas naine ja tõmbas kulmud kibedalt kortsu, nii et nende kohal lohukesed värisema löid.

Gnat imestas.

«Kas tõesti tead?»

«Aiman!» Marta tõmbas käe ära, millest Gnat näis tahtvat kinni haarata, ja ohkas jälle.

«Sa ära arva, et ma kergemeelse mõttega tuln!» erutus Gnat, saades aru, et Marta on temast üle, mitte tema Martast.

«Kui ma seda arvaksin, siis oleksin sulle ammu näidanud, kuhu puusepp on ukse teinud.»

«Ma teadsin seda, Marta. Ma mõtlesin kaua kõige üle järele,» hakkas ta valjemini rääkima, unustades, et Darka ahju peal lamab. «Mul on ainult niisugust naist vaja nagu sina...»

Marta ei lasknud teda lõpuni kõnelda. Ta tõusis püsti ilusana, erutatuna, halastamatuna.

«Võta mõistus pähe, Gnat! Mis sa räägid? Kas nii võib? Kadunu hauakünkal pole muld veel kuivanud, sina kõneled aga pulmadest... Mine ära, Gnat!»

«Marta, ma ju armastan sind...»

Ta ütles seda, mida noormehenagi polnud suutnud endast välja pigistada, ütles ja tundis, et äkki üleni punaseks läks.

«Kust see armastus sul siis tekkida võis?» Marta kulmupealsed tõmbusid valuliselt krimpsu.

«Ma armastasin sind juba viie aasta eest. Kas oled unustanud?» Gnat sirutus tema poole, tundes, et armas-

lah teda nüüd rohkem kui neiuna. «Kas usud, tookord pimestas riiklus mu silmad ja hinge.»

«Ei, Gnat, mitte midagi ei tule meil välja, ära räägigi enam! Kes oma hingele üks kord truudust murdis, teeb seda ka teist korda.»

Gnat tahtis veel midagi ütelda, aga kaval Darka ronis ahju pealt alla. Gnat kargas tarest välja, nagu oleks ta kõrvetada saanud.

V

Heil päevil kihutas oblasti täitevkomitee esindaja Kulnitski mööda Podoljet ringi, oblasti täitevkomitee laulud täkud saani ees. Nagu kull tormas ta ärevile aetud kuulade kallale. Tribüünidel ja poodiumidel rääkides vastustus ta oma esinemistest, vehkis kõne kinnituseks resoluutselt rusikaga või sirutas kuulajate poole harevil sõrmedega kämbla. Ta kutsus üles kohesele kollektiivisõlmimisele, ründas klassivaenlast, ähvardas sellega, et ajellidesse kogunenute protsent on häbistavalt madal. Aktivistide kitsas ringis aga tegi ta halastamatult kõik järgemööda maha, tagus rusikaga lauale ja... ruttas järgi kergesse saani, et suure hooga järgmise küla kallale sõõnata.

Novobugovkas hakkas ta kurjalt Ivan Bondari hurjutama.

«Millal ma saan raporti selle kohta, et viljavarumise plaan on sajabrotsendiliselt täidetud? Või kõlgute ikka alles kaheksakümne juures? Toetate klassivaenlast?»

«Meie plaani tõsteti, sellepärast jäimegi toppama,» lausandas Ivan Timofijevitš häält.

«Mis, mis sa ütlesid?» Kulnitski kahvatas ootamatusest ja pahameelest. «Ajad kulakujoru?»

Ivan Timofijevitš ägestus, tema punetama löönud põskedele tekkisid valged laigud. Ta tõmbas põuetaskust kõik oma nimestikud välja ja pani need Kulnitski ette lauale.

«Niisuguse tänu eest las jookseb mõni teine mööda küla,» ütles ta ja suundus raske sammul ukse poole.

«Sina pole kõik, seltsimees Bondar!» peatas Kulnitski teda ähvardava häälega.

«Kuidas pole kõik?» Bondar pöördus ümber, pistsi väriseva käe taskusse.

«Kui sa neid nimekirju kohe ära ei võta, tuleb nende peale veel parteipilet panna! Meil pole parteis anarhiste vaja... Noh, rahune, va tuletukk!» Kulnitski kiskis jalikud sõõrmed liigatasid, nende all lõi värelema viri naeratus.

Aktivistid hingasid kergendatult, Ivan Timofijevitš aga pöördus norguspäi ukse juurest tagasi.

Ta neelas viha alla ja taltsutas ennast, ehkki tal vahtik oli. Kulnitski laskis pilgu kõigist juuresolijatest üle käia ja hakkas ilma kellegi poole pöördumata kõnelema.

«Jutud sellest, et plaan pole reaalne, on vesi klassivaenlase veskile. Praegu näitab viljavarumise ja kollektiviseerimise kõrge protsent teie teadlikkuse protsenti.»

«Me täitsime ja ületasime ju esimese plaani,» kostis Kušnir kurvalt. «Kas oli siis tarvis lisaplaani esitada? Oh, kui palju sellepärast meie peale needusi sajab! Talumehed ei usu meid enam. Juba peidab keskmised vilja meie eest maa sisse.»

«Nüüd pole keskmikke, seltsimees Kušnir,» katkestas teda Kulnitski. «Nüüd on ühelt poolt kulakud ja kulaku käsilased, teiselt poolt kehvikud! Kollektiviseerimise ja ägeda klassivõitluse perioodil peategi küla niivõrd ära jagama, kolmandat ärge välja mõtelge! Näiteks — kes on teie arvates Gnat Fesjuk?»

«Keskmik,» vastas Kušnir.

«Ei, tõeline kulak. Ja teie võtsite temalt ainult viiskümmend puuda.»

«Tal juhtus hiljuti õnnetus — rase naine suri ära,» lausus keegi komisjonist.

«Kui kahju!» vangutas Kulnitski irooniliselt pead. «Teil hakkab ehk varsti tsaar Nikolai lastest ka kahju?... Minu käsul määrake Fesjukile veel sada puuda.»

«Meil pole selleks õigust,» vaidles Bondar.

«Mina annan teile selle õiguse!» naeratas Kulnitski. «Arvestage praegust olukorda. See õigus aitab teid kolhoosi ajada niinimetatud keskmikke, kes praegu vastu punnivad. Noh, aga mis puutub teie Fesjukki, siis ta ehk pole küll veel majanduslikult tõeliseks kulakule

saanud, aga ideoloogiliselt on ta ammugi üle kasvanud kõigist neist, keda võib nimetada tema sugulasteks raha hokkuajamise alal.»

Selle viimase väite vastu oli raske vaielda, ja Fesjuki nime kõrvale ilmus püüdlikult ülemuse käega maalitud uus arv «sada».

Gnat sai oma uuest plaanist teada otse koosoleku eel ja läks tutasena kohe Kulnitski juurde. Aga see ei tahtnud teda kuulatagi.

«Juba homme vea vili kohale! Plaan on reaalne!»

«Võib ju olla, et plaan on reaalne, aga mis ma siis põllule külvam, seltsimees esindaja?» hakkas Gnat kurvalt kõnelema. Ta ei pannud isegi tähele, kuidas ta Kulnitski ees küüru tõmbus.

«Kas või liiva, kas või oma hambaid!» sähvas see ja pöördus järsult ära.

Uhkus ja viha ajasid Gnati tugeva keha sirgu. Ta astus sammu Kulnitskile järele, aga kui see ümber vaatas, mõistis Gnat, et enam pole mõtet paluda. Ta kiris- tas hambaid ja väljus hoogsal sammul. Hetkeks tänav otseselt murdus tema silme ees. Aga see oli ainult hetkeks.

Ümberringi oli maas ühtlane lumekord. Kiht oli alles nii õhuke, et isegi tähtede vastuhelk sellel ei värelnud. Tarede taga tõusis lumeudu keskelt ähmane kuu, sellest ei langenud veel ühtki varju. Põrmuke aega võitlesid Gnati hinges nukker viha ja haledustunne, aga ta surus haledustunde maha ja läks tagasi oma külma tarre, hinges üksnes viha. Käsikaudu otsis ta tikud, süütas lambi ja istus kaua varjudest ümbritsetuna ning suitsetas. Siis astus millegipärast ülesvõtte juurde, kus ta, vahalilled mütsil, uljalt seisis pruudiloori kandva Domahha kõrval. Pruudiloor meenutas talle äkki valge pearüti otsa, mis oli paistnud naise peale langenud koorma alt. Gnat lõi käega ülesvõtte poole, võttis seinalt püssi, keeras tule alla ja läks ebatavalisel raskel kõnnakul tarest välja.

Ta hoidus hoolega kõrvale iga tuttava eest, jõudis kellegi nägemata tammikusse ja asetis metsaservale. Pää kohal sahisesid saja-aastaste tammede kuivad lehed, pehmelt, nagu halvas unenäos, lendasid üle öö-

linnud, tärkas ja vaibus tuuleile, peas aga kumises valusalt veri.

Suurteel tulid ähmaselt nähtavale hobused. Gnat kuulis rinnus pöörast tagumist, mis summutas jalaste krigina.

Ent selgus, et see oli lihtne regi, millel rahulikult suitsetasid kaks talumeest. Gnat kadestas neid: tema ei saa iial enam tunda sellist rahu, ta on asunud taga-aetavate loomade teele. Ja tal hakkas endast hale. Ta kükitas puu alla, hakkas piipu toppima. Äkki kuulis ta eemal uhkete rakmete kõlinat. Kiiresti lähenesid kerged saani vedavad hobused.

«Nemad!» Tundnud hobused ja saani ära, raputab Gnat endast viimased armetute kõhkluste riismed, paneb piibu ära ja jookseb maanteele. Hobused hüppavad ehmunult kõrvale, nende peade kohal lehvivad kahe musta rätina lakad.

«Kes seal öösel hulgub?» hüüab kutsar kurjalt ja peatab järsult hobused.

Gnat läheb piki teeäärt hobustest mööda, peatub saani juures, milles ajab end püsti rahutuks muutunud Kulnitski, ja suunab talle püsti.

«Säh sulle!» hüüatab kutsar. Ehmunult laseb ta nahkohjad lahti ja tõmbub pukis kõssi.

«Mine õige sina, sõber, siit minema,» ütleb Gnat talle võõra, käheda häälega.

Vaikselt nagu vari hüppab kutsar lumme ja paneb kummargil mööda suurteed sibama. Kop-kop põntsatavad tema saapad noorel lumekoorikul.

«Seltsimees Fesjuk, mis te ometi teete?!» Kulnitski murduvad sõnad tükikesteks.

Vankudes tõuseb ta püsti, luksub, sirutab püsti eest kaitseks aralt käe ette. Nüüd näib Gnat talle vihase hiiglasena.

«Noh, kui sa ristiinimene oled, siis palu jumalat,» ütleb Gnat ikka sellesama võõra häälega. Ta ei tea veel, kuidas inimesi tapetakse. Võtab ise mütsi maha, lööb uue töö ees risti ette.

Nüüd ei kannata Kulnitski enam välja. Kotina vajub ta saanist Fesjuki jalge ette, palub armu anda, veel elada lasta.

«Aga kas mind lasti elada?» pahandab Fesjuk. «Ei keegi muu kui sina ise ajasid mind tapma. Miks ei pannud sa Vartšukile veel sada puuda juurde?»

«Kramovoi, see neetud hing, valetas sinu peale.»

Ja nüüd alles taipab Gnat, et teda kiskusid elust välja Vartšukkide nähtamatud käed, kiskusid välja seltsipärasest, et ta nendega ei ühinenud. Ja näe nüüd värisema tema ees keigar kõnemees, keda ta oli vaimustusega kuulnud... Küll on sellel ilusal poisil aga jänese hing! Hingusest hingest pole valitsusel palju kasu.

«Ma pole süüdi... Anna andeks... Sul endal on parem...» roomab Kulnitski jalasejälgedes ja teeäärel.

«Ma ei saa sind enam päästa. Tahaksin küll, aga ei saa,» ütleb Gnat ja tunneb ise, kuidas viha temast lahkuks. «Muidu ajad sina minu hauda. Tuleb välja nii: mina on küll suur, aga meil sinuga on tema peal kitsas.»

«Anna mulle andeks, anna andeks! Kramovoi valetas sinu peale ja mina jäin uskuma. Tühistan kõik, kogu sinu normi... Ja keegi ei saa sellest iialgi teada... Anna andeks!» Haledana, üleni lumisena tõusis Kulnitski püsti.

«Aga kas sa ei valeta?» Gnat uurib teda süngelt, kaadates, kas võib teda uskuda.

«Vannun elu nimel!» Kulnitski värises taas, mõistes, et palumisega on võimalik pääsemist saavutada.

Gnat mõtles järele ja noogutas resoluutselt pead.

«Kihuta siis kohe külasse ja võta minult viljanorm maha. Leib on püha, ära temaga iial patusta! Aga kui sa sõna murrad...»

Mis edasi tuleb, seda ei tarvitse enam kuulata. Kogu kühast värisedes hüppab Kulnitski saani, pöörab järsult hobused ringi ja tuiskab nagu tuul küla poole.

«Võta kutsar kaasa!» hüüab Gnat talle järele.

Aga oblasti täitevkomitee esindaja vehib ilma ümber vaatamata piitsaga ja nahutab kõigest jõust hobuseid.

Gnat mõtles korra talle järele tulistada, aga hoidis sõnast tagasi ja läks millegipärast kutsarit otsima.

Külas läks Kulnitski ise, ilma käskjalata, Bondari juurde, äratas ta ja ütles lävelt, et ta kustutaks selle maha, mis Fesjukile oli juurde lisatud, ning seejärel saatis teist teed mööda jälle külast välja. Ta jõudis linna

tagasi rahunenuna, mõtles öösel läbielatu üle kainele järele ja läks otsekohe miilitsaülesma juurde.

Hommikul Gnat Fesjuk areteeriti.

VI

Ka Dmitro Goritsvitil oli raske. Tema päevad möödusid küll inimeste keskel, aga ta hoidus varju, et mitte kokku sattuda nendega, kes ise olid end kollektiivi üles andnud ja teisi kaasa tõmbasid. Ega ole nali kõik vaevaliselt kogutud vara ühisesse ettevõttesse anda — mis siis edasi saab? Kes tuleb inimeste ja maaga toime, ja kuidas? Sageli jagelevad perekonnaski lapsed vanematega, kuidas siis tuhanded inimesed omavahel kokku lepid? Pealegi on igaühel oma iseloom ja hingelaad, igaüks on harjunud iseenda, mitte kõikide jaoks koguma, oma pesa eest hoolitsema. Näe, Karpets läks kolhoosi ja viis hobuse kaasa, aga leid peitis ära. Ja et Kuzma Vassilenkost kuigi suurt töömeest pole, seda teatakse külas ning väljaspool küla. Andis end esimeste hulgas üles, nüüd aga kannab igasuguseid uudiseid kulakutaludesse. Kuidas sa ta põllule tööle saad, kui ta põgeneb maa eest nagu kurat viirukisuitsu eest? Aga kas on kerge loomad käest ära anda, kui teised kavalpead on enda omaid ammu ära müünud ja astuvad kolhoosi paljaste kätega?

Inimene mõtles, nii et pea valutab, kuidas tuleks elama hakata, ja iial polnud tema mõtted nii laokil ja püsimatud, iial meeolelu nii muutlik olnud — siiras usaldusest inimeste vastu kuni valusa masenduseni. Ja Dmitro lükkas kolhoosiastumist päevast päeva edasi. Lõpuks vihastas see Ivan Timofijevitši. Kord õhtul tuli ta, piits käes, väimehe juurde ja sõnas kurjalt:

«Kas kaua veel mõtled pilku inimeste eest kõrvale pöörata? Mulle öeldakse juba lausa näkku, et mul on väimehega kaval kokkumäng: üks astus kolhoosi, teine aga elab tema tiiva all ja nokitseb omaette.»

«Ega lolli keelt saa kinni hoida.»

«Aga millest tarkpea nii kaua mõtleb?»

«Mõtlen ühte: kui palju aastaid läheb vaja, et enda oma saaks ühiseks? Kas palju?»

«Ma pole lugenud,» ühmas Bondar piitsa varna riputades.

«Ka mina pole lugenud, aga tean, et selleks läheb vaja pikki aastaid. Eks ole tõsi?»

«Voib olla, et ongi tõsi, aga see on väga narr tõde,» vastas Bondar veendunult.

«Miks siis narr?»

«Hellepäras, et sa oled hakanud mõistu kõnelema, kuigi nende mõistukõnede taga aga on üks kuradi mõtlemine — parem oodata. Kuid mis siis, kui niiviisi oleksid mõelnud inimesed tol ajal, kui revolutsiooni tehti? Seda poleks täninigi olnud. Mina olen terve eluaja küll võõrastes taludes, küll oma majapidamises rahmeldanud, rahmeldate ka teie Jugiinaga, las siis vähemalt lapsetki,» ta astus hälli juurde, kus magas Andriiko, «hakkavad elama mitte seakarjustena, vaid kooliõpilastena. Hakkem ma ei taha sinuga rääkida — sa pole tita.» Ja ta väljus.

Dmitro kõndis veidi aega mööda taret, astus samuti hälli juurde, vaatas poja punetama löönud näokesse, ühmas.

«Noh, ema ja Jugiina, kuidas teie arvate?»

Dokia katkestas ketramise, pani käed põlvedel kokku ja ütles tasa, ent soravalt — nähtavasti oli ta enam kui üks kord selle üle mõelnud:

«Meie pole teistest inimestest paremad ega halvemad. Rahu kõik lähivad, sinna peame meiegi minema. Ei saa elada üksinda nagu takjas tee ääres. Aga eks sina ole ju nüüd meie kõigi pea, mõtle järele.» Ja ta hakkas uuesti ketrama, aga nüüd ei keerelnud kedervars tema ees nii kiiresti ja lõng katkes sagedamini.

«On aeg avaldus sisse anda,» ütles Jugiina last äiu-
tades.

Dmitro meel läks lahendamaks, teda rõõmustas, et seal perekonnas pole lõhet nagu paljudes teistes keskmise perekondades.

«Kui alguses ei lähugi asjad kolhoosis päris hästi, siis sinu ei hakka nad hurjutama,» vilksatas peas ettevaatlik mõtteke.

Aga samas naeris ta enese üle. Pole kerge kõike vana

välja juurida. Palju tõtt oli Svirid Jakovlevitši ja Šenženko juttudes.

Sisemise värinaga asus ta avaldust kirjutama. Koos olekutel oli korduvalt räägitud, kuidas seda dokumenti kirjutada, aga kas siis kõik meelde jääb! Oli tähtsaidki mõtteid.

Väljas oli kuuvalge öö. Tuul rebestas valgeid pilvi tükkideks ja kaevurakete kuivad palgid kajasid vastu sügava meloodilise undamisega.

«Avaldus», maalis Dmitro suurte tähtedega ja jäi mõttesse.

Mis talle nüüd kõik meelde ei tulnud! Kõik tema elu rajad ja teed ruttasid kõikjalt selle päeva poole nagu kuum veri südame poole.

«Kallid seltsimehed kolhoosnikud! Palun teid võtta mind vastu oma uude perekonda.»

Ta tõstis selginud silmad paberilt ja märkas alles nüüd, et ema ja naine olid töö katkestanud ning jälgisid teda tähelepanelikult.

Ta naeratas ja väljus. Õues puhus tuul kuuklirid kord mööda tervet ilma laiali, kord kustutas need kerge pilvede põimiga. Dmitro vaatas ringi ja läks tasa talli oma suurima aarde juurde, millele ta oli nii uhke ja mille pärast seni hirmu tundis.

Kui ta ukse avas, langes kuuvalguse täpp õlgedel lamava hobuse silma. Loom tõstis pea, tõmbas õhku kopsu ja ohkas sügavalt. Ka Dmitro ohkas. Ta laaskus põlvili ja pani käed hobuse pea ümber, millest hõngas soojust ja heinalõhna. Siis läks ta teise hobuse juurde...

Järgmisel päeval möllas niisugune lumetorm, et mõne sammu kauguselegi po'nud midagi näha. Dmitro läks külanõukogusse, silmi ühtelugu poolkasuka külsega varjates. Oli hea ja ühtlasi pisut kõhe tunne, midagi nagu kiskus end südame küljest lahti ja samal ajal tuli juurde midagi uut ning head. Nii oli ta end tundnud siis, kui lapsepõlves esmakordselt üle Bugi ujus.

Kõige enam aga oleks tahtnud silmanurgast pilku tulevikku heita.

Mõttes olles pidi ta peaaegu jalust maha jooksuma asjaliku Oleksandr Pidoprigora, Vassilina onu.

«Dmitro! Tervist, tervist!» rõõmustas too ja hoidis haritaviti kätt tükk aega kuidagi ebakindlalt enda omas. «Küll tormab! Ei näe päevavalgustki... Kuhu sa rattad? Kas mitte külanõukogusse?»

«Sinna jah.»

«Ka mina lähen sinna,» ohkas Pidoprigora.

«Kas kutsuti välja?»

«Oh ei, ise lähen. Lähen ja mitte ei tea, kuidas on õigem — kas edasi liikuda või veidi oodata? Küll on kodumaal keeruline asi!» Ta laksatas käega mütsile, lõi kahuka lumekühmu maha. «Kui hoiad end tagasi — on inimeste ees piinlik, nagu ei oleks ilus, aga nihkud jaks — on justkui hirm. Kas arvad, et ma esimest korda ärgitan avaldust andma? Ta on mul juba murdekahtlastest ära hõõrdunud, paistab läbi. Nagu poolele jään — pööran ümber ja tagasi koju. Aga niipea kui tere juurde saan, kisub jälle külanõukogusse, inimeste poole. Kodus on ju nüüd ka niisugune kord, et parem ära tuleta meeldegi. Eit on kuskilt kuulda saanud, nagu ühistataks naised ära, ja nüüd muudkui parib: «Ära kirjuta ennast sisse, ära kirjuta sisse! Löön kõik potihargid vastu su pead puruks. Uputan enda ära. Kolhoosis ühistatakse kõik ära ja tiritakse kõik ühe teki alla magama...» Ta tüütas mu selle kulakute väljamõeldisega nii ära, et ma ei kannatanud välja: «Kas tont küll sind, vana varet, teki alla tirib! Oleks veel keda... Sa nägid ju, meil oli maaharimisühistu — ja ühistatud teid naisi ühtegi ära.» Tema mulle vastu: «Mis sina ka taipad, va puupakk! Egas mina ole seda välja mõelnud — inimesed räägivad. Olgu selle maaharimisühistuga kuidas tahes, aga nüüd on teine asi. Et sina lõhnagi selles kolhoosis poleks...» Poeg ja tütar järele on kommunistlikud noored ning ajavad oma joru: «Meie astume ilma sinuta kolhoosi, isa, kui sa teiste inimestega kaasa ei lähe.» Ja astuvad kurjad-vaalud, tunnen nende iseloomu. Vaat kus on ülesanne! Kui saaks selleks ajaks kuhugi urguga pageda ja seal nagu jänes põõsa all istuda ning oodata, kuni selgeneb.»

Imestusega märkas Dmitro, et tema enda kahtlused on väga sarnased nendega, millest muidu alati tagasi-

hoidlik Oleksandr Petrovitš rääkis, aga samas tundis ta ähmaselt ka oma üleolekut.

«Ja ka varanduse pärast lööd nagu kartma, kui järele mõtled,» jätkas sel ajal Oleksandr Petrovitš. «Ütleme näituseks, et mul on paar hobusetükki, olgugi nad viletsad, aga ikkagi liigutavad ennast. Mõnel teisel jälle pole rohkem elajalooma kui sabata kana sõnnikuhunniku otsas. Sinulgi on ju paar setukat...»

Need sõnad löiksid hinge. Et sisemist valu summutada, hakkas Dmitro kõnelema rõõmsamalt kui tavalliselt:

«Mis nüüd hobustest, Oleksandr Petrovitš! Hobuse võib jälle muretseda...» Mõtteski vältis ta oma hobustega hüvastijätmist.

«Seda nüüd küll, et võib, aga eks nad ole oma küüruga muretsetud. Usu või mitte, kümme nahka võttis mul seljast, enne kui loomade jaoks raha kokku sain. Käed olid rakke täis — suured teised nagu viiekopikas sed vaskrahad. Lõikad vahel mõne ära — auk nii suur, et kalla või vett sisse.»

«See on tõsi. Nii kogusin minagi enda omade jaoks. Ja siis, ütleme, tuleb taud, ja ongi teie hobused läinud... Mis teha?»

«Ära kõnelegi! Siis poe või elusalt hauda. Mul pole enam nii palju eladagi jäänud, kui mitu aastat ma paari hobuse jaoks raha kokku kraapisin.»

«Aga näe kollektiivis saab niisugusest asjast kergemini üle,» sõnas Dmitro ja tema hääl kõlas kindlalt.

«Kergemini, jah! See on õigus!» Pidoprigora jäi mõttesse. «Aga siiski on hirm — kuidas ma nendest lahkun? Olen harjunud lausa nagu inimesega...»

«Aga mina lahkun enda omadest ilma kahjutundeta,» valetas Dmitro ja suutis vaevu ohet tagasi hoida.

«Noh, sina oled noorem, sul läheb kõik kergemini. Aga mina ei või kohe mõelda, et keegi teine hakkab minu hobuseid talitama. Kas teine inimene siis neid nii hoiab? Mina võtan vahel halva ilmaga kuue seljast ja laotan hobuse peale. Ta ju elajaloom! Ei ta ütle sulle,

kas tal valutab. Ainult nutab vahel, ja sedagi ei märka ka peremees. Teda peab hoidma nagu last...»

«Ma mis te nüüd ajate ikka üht ja sama joru, Oleksandr Petrovitš: muudkui «elajaloom» ja «elajaloom», nagu ei annaks te hobuseid mitte oma inimeste, vaid inimeste kätte,» katkestas teda Dmitro juba kannatamatult. «Kui teid kuulata, siis oleks kolhoos nagu ainult selleks loodudki, et teie hobuseid hävitada! Me paneme ju kõige paremad inimesed hobuste talitajaks... Paneme teid!»

«Ei, tallimeheks ma vist ei hakka,» lõi Oleksandr Petrovitš kõhklema.

«Hakkate! See töö on just teie jaoks,» veenis teda Dmitro.

«Ära käi peale!» raputas Pidoprigora resoluutselt pead, sest kui oleks teda juba selle ameti peale valitud, oleks ta rikkunud kohe oma südame ära igasuguste säästetega,» ta keerutas sõrmi, «kes oskavad ainult hobuseid kihutada, piitsa vihistada ja tüdrukutele silma pilgutada. Ma hakkan neid lurjuseid ise koerapiitsaga tapama...» Tema näole tekkis kuri ilme.

«Noh, kui te ei taha üht, leidub teine tegevus. Teie teate läheb iga töö, nii et lust vaadata,» sõnas Dmitro, nagu oleks ta juba ammu kolhoosnik.

«Kuidas siis! Olen ju tööd tehes üles kasvanud,» muutus Pidoprigora meel kohe rõõmsamaks ja ta vaatas meeskindlalt Dmitrole otsa. «See ei tähenda midagi, et aastates olen, aga kui oma vanema poja enda ette panna panen, siis vahib teine aina üle öla tagasi, et kas ta viimati tal kanda ei raba. Aga minu poeg on ju kõva inimese! Sellele ei pääse igaüks ligigi! Vikat mängib isegi käes nagu viiul.»

«On isasse läinud.»

«Kellesse muusse! Töökas poiss,» naeratas Pidoprigora meesega rahulolevalt. Kuid samas tõmbus tema nägu jälle süngeks. «Dmitro,» hakkas ta kõhklevalt kõnelema, «aga mis siis, kui ma palun, et minu hobuseid võõra kätte ei antaks? Hakkan ise neid talitama ja ise ka nendega töötama. Kas täidetakse minu, vanainimese palvet?»

«Miks mitte? Kolhoosi hakkavad juhtima omad ini-

mesed, parteilased, niisugused nagu Svirid Jakovlevitš Mirošnitšenko... Nad teevad nii, nagu partel õpetab, et rahval oleks parem.»

Iga sõnaga tõusis Dmitro oma kõhklustest kõrgemale. Ta nägi ennast juba uue pere liikmena.

Väljakul jõudis neile järele lärmikas grupp agitatoreid, keda Podolje rahvas oli ristunud «punasteks kosjasobitajateks».

Goritsvitti silmates hüppas Varivon Otšeret saanist maha ja jooksis sõbra juurde. Varivoni käisel ilutses punane side.

«Dmitro, kas sulle võib õnne soovida? Kas astud lõpuks kolhoosi? On ammu aeg...»

«Astun, Varivon.»

«Tubli poiss!» Sõbrad surusid tugevasti teineteise kätt. «Hakkame koos töötama. Tõstame sinuga mägesid paigast! Meid ootab ilmatu suur töö! Ja missugune töö! Sa vormista asi kiiresti ära ja tule minu brigaadi. Hakkad «punaseks kosjasobitajaks» — õpetame sind rääkima, et sa ei istuks nurgas nagu öökull.»

Varivoni ümmargune punane nägu säras jõust ja uljusest. Dmitro tundis isegi kadedust sõbra vastu, kelle hinges kõik oli nii kerge ja selge.

«Mis agiteerija mina nüüd olen!» lõi ta tõrjuvalt käega. «Mina oskan rohkem kuulata. Aga sinust o'evad, nagu räägitakse, kõige riiakamadki vanaeided hakanud lugu pidama?»

«Juhtub igasugust. Mõnikord võetakse vastu potiharkidega, aga saadetakse ära viinatopsiga. Tead ju ise, ma armastan rääkida — noh, ja ka naised armastavad rääkida,» ütles Varivon ja tema merevaigukarva silmalt pritsis naerusädemeid. «Vahel hakkame juttu ajama ja räägime tervelt pool päeva. Ma õppisin Svirid Jakovlevitšilt, kuidas käituda, mida jutustada, ja nüüd juhin brigaadi. Ja kui mõnda asja ei oska ära seletada, lähen jällegi Svirid Jakovlevitši juurde. Tema vaeseke jää haigeks, kolmandat päeva lamab haiglas. Seltsimees Gorovov aga, kahekümne-viie-tuhande-meis, sõitis teise küllasse, nüüd pean üksi rabelema... Asu minuga koos tööle, Dmitro. Jugiina hakkab sind veel enam armastama. Minu Vassilinaga oli nii: nagu teada sai, et naised

minu järele hullud on, kus nüüd on armukade, ei sõbra minult silmi ära, ja kui vähe midagi, viib jutu kohe armastuse neale.»

«No küll kiitleb!»

«Arvad, et kiitlen? Mina olen nüüd meie naistele kõige kõrgem autoriteet.»

«Jahvata, jahvata!»

«Ei, sa kuula või küsi parem ise naiste käest järele, keda nad kõige enam armastavad. Kõik ütlevad ühel häälel: Varivon Otšeretti. Sa ära arva, et mind ilu pärast armastama hakati. Näe, oli hiljuti säärane lugu. Oblas-tat sõitis kohale keegi Kramovoi-taoline mees ja teatas, et lehmad tuleb viivitamatult ühistada. Noh, tead ise, missugune torm küllas tõusis. Naised tahtsid meid, aktiviste, peaaegu lõhki tõmmata. Stepan Kušnir pidi üle Bugi pagema. See agitatsioon oli veeks kulakute vedele, täielik toetus neile. Mul sai süda täis — kogu meie töö läheb tühja — ja kihutasin rajooni, rajooni-komitee sekretäri juurde seletust pärima. Mind võttis vastu esimene sekretär seltsimees Markov — tuli teine hiljuti meie kanti —, jutustas mulle pahempoolitsevatest liialdustest, päris minu töö järele, küllas valitsevate meeleolude järele. Ajasime kaua juttu. See inimene andis mulle otsekui tiivad! Tulin lausa joostes õhtul küllasse. Seal on parajasti koosolek ja nii tormiline, et ahvardavad kas või klubihoone lõhki ajada. Aga niipea kui ma naistele partei sõnad edasi andsin, tõstsid nad mind peaaegu kätele. Sestsaadik armastavadki mind: nagu mõne tädiga jutud maha räägin, kohe astub kolhoosi... Hüvasti! Minu omad on juba kaugele ette sõitnud. Tea, mis nad veel ilma brigadirita valmis teevad...»

Dmitro ja Pidoprigora astusid külanõukogu suitsu-sesse ruumi. See oli inimesi täis. Kramovoi ümber tung-lsaid naised ja tema sõimas vastu samuti naiselikult — kõrge kiunuva häälega.

«Mitte nii ei pea naistega rääkima,» mõtles Dmitro rüüdeid lumest puhastades. «Kui sa tema peale häält tõstad, hakkab ta veel hullemini kisendama.»

Ta võttis taskust neljaks kokkupandud paberilehe ja astus laua juurde.

Aga Kramovoi otsekui valas Dmitrole ämbritäie külma vett kaela:

«Tõid avalduse või? Tahad kolhoosi pugada? Noh, eka vaatame. Võid koju minna. Kui sind vaja läheb, kutsume välja.»

Dmitrol läks silme ees mustaks. Ühe hoobiga olid rõõm ja helge meeleolu otsekui ära pühitud. Olid jäänud ainult näriv valu ja vihane nukrus. Ta tabas endal Pidoprigora kaastundliku, rahutu ning imestava pilgu. Taarudes väljus ta külanõukogust ja läks aeglaselt otse põllule...

Videvikus aga seadis sammud Otšerettide poole.

«Oo, Dmitro! Niisuguse halva ilmaga?» imestas ja rõõmustas Varivon.

Vassilina nõõpis häbelikult pluusi kinni — ta oli just poega imetanud — ja astus naeratavana, ilusana aeglaselt külalise juurde. Talvel, kui päevitus noore naise tõmmult näolt kaduma hakkas, sai tema värskel ilu veel märgatavamaks.

«Kus on tõde, Varivon?» Dmitro tõmbas raskelt hinge ja kerge virvendus käis üle tema kipras lauba.

«Mis on juhtunud, sõber?» Murelikult vaatas pere-mehe tema mustadesse silmadesse, milles nüüd midagi ei peegeldunud.

«Pole midagi, Varivon, istu...»

«On sul raske?» Varivon istus sõbra kõrvale, puudutades õlaga tema õlga.

«Ei, mul on kerge. Peaks mu vaenlastel nii kerge olema minu verd juua!» Ja Dmitro jutustas seltsimehele, mis külanõukogus oli juhtunud.

«Maksab endise eest kätte. Pika vihaga, kurivaim,» tähendas Varivon, kui oli asjaloo ära kuulanud. «Noh, sul pole põhjust muretseda. Ei tea, mis suur elukaa see Kramovoi ka ära ei ole! Ronib ülespoole nagu konn põõsale.»

«Tead, mul tuli niisugune iiveldus peale, nagu oleksin ma kärnkonna alla neelanud. Tema ütleb minule nagu mingisugusele lurjusele: «Tahad kolhoosi pugada?» Tuleb välja, et ma olen ühe pulga peal Vartšukiga, Dankoga? Neid ta pealegi veel kaitseb, nimetab kultuurseteks peremeesteks. Aga meie, tähendab, oleme räpased

isumatsid? Kus on siis tõde? Ja ta ei ütelnud seda mulle mitte niisama — süda aimab, et mitte niisama.»

«Olgu! Mis ta sulle ikka võib teha? Siputab soola saba peale?»

Ei Varivon eksis — Kramovoi võis siiski üht-teist teha.

Ohtul oli külanõukogu ja kolhoosi initsiatiivgrupi kindine pleenum, kus arutati kulakute eksproprieerimise küsimust. Petro Kramovoi närvises terve päeva, videvikus enne koosolekut aga kutsus kõrvale Grigori Ševtšiku.

«Kas tunnend Dmitro Goritsvitti hästi?» küsis ta sosinal.

«Tunnen nii, et paremini pole tarvis!» vastas Grigori ja tõmbus süngeks — ärkasid vana viha ning solvumistunne.

«Tema tuleb ka nimekirja võtta.»

«Goritsvit?» Grigori vaatas Kramovoile imestades otsa. «Ta on ju keskmik!»

Grigori silme ette kerkisid Dokia, Jugiina, Dmitro, ja millegipärast vaibus korraka tema viha.

«Mis kuradi keskmik!» krimpsutas Kramovoi nägu. «Ära sa kaitse kulakuid ühtigi! Tõelisi vaenlasi te ei näe, aga ausaid kultuurseid nõukogude peremehi ründate.»

«Dmitro ei tõrkunud ju vilja äraandmisel ega...»

«No mis siis sellest? Paljugi võis ka teisiti olla. Kas sa olid tema juures sulaseks?» Kramovoi jäi läbi uduste pilvede Grigorile ainiti otsa vaatama.

«Ei.»

«Kuidas ei?» ägestus Kramovoi. «Kipud kulaku saba-akuks! Aga kui ta peksa sai, kas siis töötasid tema juures?»

«Avitasin veidi majapidamises... Õppisin tisleri-tööd...»

«Tisleritööd... Kas ta maksis sulle?»

«Ma ju õppisin! Ta andis mulle tööriistu...»

«Ja ise räägid, et ei olnud sulaseks! Kui keegi hakkab täna Goritsvitti kaitsma, siis võtad sõna!» andis

Kramovoi juba käsu. «Pole vaja vaenlastega õrnalt ümber käia. Sinul on temast kahju, aga tema peasegu raius su surnuks. Tuleb aeg ja raiubki surnuks! Tema on niisugune... Ainult ilma väikeomaniku õrnatundlikkusega! Võta julgelt sõna, raba täie hooga, bolševistlikult. Ära ole toss!» Ja pöördus ära.

Nendele lähenes vana mesinik, suure habemega Marko Grigorovitš Sinitsa.

Marko Grigorovitš avas oma avara lumise lambanahkse kasuka hõlmad ja pani ettevaatlikult maha oma noorima lapse, seitsmeaastase tütre Solomia. Tüdrukuke vaatas julgete silmadega ringi ja astus Ivan Timofijevitš Bondari juurde.

«Milleks sina siia tulid?» torises see naljatoonil lapse peale.

«Isa kardab mind üksi metsa jätta. Aga mina ei karda.»

«Aga kui hundid kallale tulevad?»

«Peidan end ahju peale ja tõmban kasuka üle.»

«Aga kui nad ahju peale ronivad?»

«Lasen püssist,» ütles Solomia juba sosinal, et isa ebatõtt ei kuuleks.

Mesinik elas teistest eemal, metsas. Tal oli maja juures köögiviljaaiake ja suur rohtaed, mida igast küljest ümbritses võimas mets. Ja kuigi Sinitsal oli külasse üsna pikk tee, käis ta korrapäraselt kõigil koosolekutel ning tõi iga kord kasuka all oma Solomia kaasa. Pärast naise surma ei lahkunud Sinitsa enam tütrest, ükskõik kuhu ta läks. Ja enam kui üks kord oli juhtunud, et kellegi kõne ajal kostis üle terve ruumi lapsehääli:

«Isa, ma tahan magada!»

Ja naerulaine veeres tagumistest pinkidest otse kõnemehele.

«Mis sa nii mõttes oled, Grigori?» küsis mesinik Ševtšiku juurde astudes.

«Ah, niisama,» lõi see tõrjuvalt käega.

«Keegi tungis raskete saabastega su hinge? Näen juba, näen... Kas tõi mulle raamatu mesinduse kohta?»

«Unustasin. Homme toon,» vastas Grigori vastu tahtmist ja suundus ukse poole.

Tema viha Goritsviti vastu polnud aastatega lahtunud,

aga koosolekul ei tahtnud ta siiski sõna võtta. Ta püüdis mitmete segadikus selgusele jõuda, ent asjata, ainult pea hakkas valutama. Ta närvises ja oli enda peale vihane. Tundis, et teda tõugati ebaõigele teele, ja kõhkles. Vahetevahel sai viha temas võimust ja kuum kättemaksuha pani hinge kinni.

«Vabanen vaenlasest. Egas midagi, Dmitro võib ju isepoolset kulakutega kampa lüüa, tal on tühine asi oma haavlipdast teisele pihta pörutada...»

«Vale!» kostis teine mõte protesteerivalt. «Kas oled teinud midagi kulaklikku märganud? Ainult viha ässi-ah sind!»

Grigori läks õue. Lund pudenes kuumale laubale ja hakkas seal sulama.

Peade jäätunud tüved undasid madalalt ja tumedalt, hõlpsalt pilutuisk keerles ning silmuskles nukralt, nagu silmusklesid ning keerlesid mõtted peas.

Ühtäkki üsna kaua ringi, tuli ta külanõukogu tugevasti kütud ruumi tagasi. Tabas endal Kramovoi terava pilgu ja tõmbus üleni kõssi. Hinges tekkis nii vastik tunne, et kurku tõusis iiveldus.

Koosoleku juhatajaks oli Ivan Timofijevitš Bondar — tulevase põllumajandusliku artelli oletatav esimees —, kes juhtis Kramovoi. Kaua ning tuliselt kõneles ta kollektiviseerimisest ja kulakute eksproprieerimisest, käreles osavalt neid juuri, mis võisid tema joonele kahjustada olla.

Esimesena oli nimestikus Larion Denissenko. Mõned kahtlusnikud võtsid sõna. Arvamine oli üksmeelne.

«Kes on selle poolt, et selle kulaku varandus võõrandata?»

Üksmeelselt kerkisid käed peade kohale.

«Danilo Zajatšuk!» luges Kramovoi nimekirjast. Tema hõlpsal laubal paistsid tursunud sinised veresooned.

Käed tõusid kõrgemale.

«Dmitro Goritsvit!» sähvas Kramovoi kõlatult.

Tekkis surmavaikus. Siis kuuldas tagumistes pinkides murinat. Ivan Timofijevitš vaatas nõutult Kramovoile, kes tema nägu hakkas punetama.

Esimeses pingis hüppas püsti Varivon Otšeret ja, vaadatud millegipärast selja taha, kahmas mütsi peast.

«Mina pole nõus, tähendab!» teatas ta ja libistas pilgu üle presiidiumi liikmete.

Kramovoi kihvatas:

«Pole nõus? Arvad, et see on sul siin Poola seim? Seal võis üks šlahtitš hüüda: «Ne pazvaljam!» — ja otse nurja ajada. Aga sina pole šlahtitš, ja see koosolek pole seim. Siin otsustab rahva tahe. Inimesed teavad, kes nende vaenlane on. Neid ei saa klaasi viinaga ära osta nagu Goritsvit sind ostab ja müüb.»

«Ma pole libu, et mind osta saab!» kahvatas Varivon. «Kus nimekirjas on Vartšuk, Danko, küsin ma? Kes on siin mõttele tulnud keskmikkude varandust võõrandada?» ägestus ta otse laua juurde astudes.

«Keskmikkude?» vidutas Kramovoi silmi, hääldades seda sõna irooniliselt. «Keskmikud ei palganud sulaseid. Seltsimees Ševtšik, seleta kodanik Otšeretile, kuidas sa Goritsviti teenistuses selga küürutasid!»

Kõik jäid vait, otsisid silmadega Ševtšikut. Kramovoi isegi kummardus looka saali poole. Aga Grigorovitš polnud klubis.

«Ehmatas ära,» krimpsutas Kramovoi pahaselt nägu ent samas naeratas ja lisas teeseldult-lõbusa häälega:

«Ma unustasin hoopis, et saatsin seltsimees Ševtšiku tähtsa asja pärast kuhugi... Aga enne seda rääkis ta mulle ise, et oli Goritsviti juures sulaseks olnud, teinud tisleritööd ja tasu asemel andnud see talle kaks viletsat peitlit, et: säh sulle see, mis mulle endale ei kõlba. Talitas nagu tüüpiline ekspluateerija... Kes nüüd on selge, missugune kesmik ta on?... Ekspluateerija!» hüüdis ta ja pöördus Otšereti poole. «Te olete klassivalvsuse kaotanud, kodanik!» Ja tegi Bondarile ettepaneku: «Pane hääletamisele!»

«Ei pane!» ütles Bondar kindlalt ja raksas rusikaga vastu lauda. «Keegi pole minuga nimekirja täiendamise kohta nõu pidanud.»

«Kellele küll mõttesse tuleb kulaku sugulastega nõu pidada?» muigas Kramovoi õelalt. «Et talle enne õhtut teatataks, kuidas varandus kõrvale toimetada? Me saime aru, et teil on halvad sugulased.»

«Lubage mulle sõna,» palus Marko Grigorovitš.

«Palun, seltsimees Sinitša,» tõmbas Kramovoi näo

teise naerule. «Loodan, et teil kulakute vastu mingisuguseid sugulaslikke tundeid pole?»

«Mida pole, seda pole,» nõustus vana mesinik suurt laulat raputades.

«Ja ära puutu!» pomises Solomia läbi une.

Kartlikult kõlas pinevas vaikuses kellegi naer.

«Ma arvan,» hakkas mesinik kõnelema, «et Dmitrovi samavõrra kulak, nagu mina olen Türgi sultan!...»

Hüüd naersid kõik. Aga Kramovoi katkestas otsekohe ära.

«Külle üle te naerate? Oma mahajäämuse üle? Ma olen ausast töömehest seltsimees Sinitšast lugu,» hakkas ta naeratades kõnelema, püüdes koosolekut enda võitla võita, «aga alaliselt metsas elades on Marko Grigorovitš nagu üksik kivi ära sammaldunud, elu on temast mööda läinud ja ta ei suuda kõike mõista. Tuleb ajata tal sündmusi uut moodi mõtestada... Kulak pole mitte niisugune, nagu me oleme harjunud teda plakati- ja nägema: puss ja lühiraudne käes, hambad irevil, silmad punnis...»

Kramovoi kõneles pikalt-laialt, tõi näiteid, ründas perekondlikke sidemeid, mahajäämust, valvsuse nüri- tust. Viimaks lõpetas ta sarkastiliselt naeratades:

«Kuna koosoleku juhataja oma ülesannete täitmisest laiskus (sellest kõneleme teinekord pikemalt), panen teie hääletamisele.» Ja tundes, et kogu tema kõne- lusest hoolimata tõuseb vähe käsi Goritsviti vastu, muutis ta asja teisiti. «Kes on selle vastu, et Goritsviti kulaku varandus võõrandada?» küsis ta ja hakkas kulaku lugema: «Üks, kaks, kolm, neli... Ühesõnaga, vähemus... Lähme edasi!»

VII

Varivon tormas juba enne koosoleku lõppu Gorits- viti juurde. Üleni lumisena jäi ta lävele seisma ja trampis jalgu.

Teres magasid juba kõik. Dmitro parandas leisid.

«Lähme teisele poole,» osutas Varivon peaga. «On seal»

Ja Dmitro mõistis — oli juhtunud midagi hirmsat. Vaikides kuulas ta sõbra jutu ära, tõmbus näost valgeks, silmad läksid pärani. Aga juba tema esimesed sõnad panid Varivoni imestama:

«Kas jood minuga koos või kardad nüüd?»

«Mis mul karta? Ainult et nüüd ei ole selleks õige aeg.»

«Pole viga!»

Dmitro võttis kapist viinapudeli.

Kumbki jõi klaasitäie. Teatava kartusega vaatas Otse ret sõbra kahvatut nägu, teadis, et teisel sees kõik keeb ja aitab ühest sõnast, et Goritsvitti rööpast välja viia.

«Ega hullu tea, läheb veel Kramovoid varitsema. Lööb tolle pungsilma maha ja rikub ka oma elu ära. Halb veri on tal soontes,» mõtles Varivon ja küsis:

«Mis sa siis mõtled teha, Dmitro?»

«Mis ma mõtlen teha?» kordas Goritsvit otsekui unust ärgates. «Panen kohe hobused ette ja pörutan pealinna.»

«Otse pealinna?»

«Pean ma siis sinu Kramovoi juurest õigust otsima? See on meie vaenlane. Noh, viskame enne teekonda veel ühe napsi!»

Juba seistes kummutas Dmitro klaasi. See kõlles hammaste vastu, viinatilku langes särgile — käsi värises.

Kui ta hobuseid ette pani, tuli ema õue.

«Kuhu sa sõidad, Dmitro?» küsis ta murelikult, nähes, et pojaga on midagi halvasti.

«Oma saatust otsima, ema,» muigas Dmitro nukralt ja jutustas hingeldades kõik. «Näe leidus ometi kaini hing, himustab meie töö ning vaevaga kogutud varandusest. Safron Vartšukilt ja Dankolt kui kulakutelt ei võta varandust ära, vaid asus minu kallale.»

«Seda ei juhtu iialgi,» ütles Dokia nii rahulikult, et poeg isegi imestas. «Tõde on meie poolel. Sinule ei tee meie valitsus ülekohut. Kramovoi aga... Sõida, pojake!»

Ta suudles poega laubale ja ohkas.

Dmitro läks tagasi tarre ja astus voodi juurde, kus rahulikult naeratades magas Jugiina, puudutas kergelt huultega tema laupa, kohendas ohates naise laialivalgu-

nud juukseid, siis kummardus madalale hälli kohale ja valus.

Enne ise lükkas värava pärani, kaelustas veel kord peeda ja surus põse tema vastu.

Dmitro viskas kergesse, rautatud jalastega saani leivakoti ning püssi ja asus teele.

Ümberringi tuiskas ikka veel. Ja nüüd alles haaras teda selline piinav kurbus, selline valu, et oleks tahtnud kuumuli saani langeda, pea heintesse peita ja nutta, valjusti nutta, haliseda. Näis, et elu on iga silmapilk katkemas, ja saan, mis lendab mööda libedaid jalaseid, ei kannu teda mitte tumeda metsamüüri poole, vaid teise ilma, ja jalased ei krigise mitte külmunud hõlmel, vaid tema valutaval kehal. Külma käega pühkis ta higi laubalt, ohkas ja võttis oma tunded ning mured pihku nagu ohjad. Need panid vastu, raputasid teda nagu lumetorm raputab puud, painutasid maad ligi, täitsid pea sulatinaga. Aga tollest kriitilisest piirist, mil on lahtmine valjusti nutta, tollest valust, mis hinge otsekui sõruga künnab, oli Dmitro juba üle saamas.

Vastupanu tugevnes, mõistus selgenes. Suur, kisendav ülekohus pani teda oma elule tagasi vaatama, nägema seda, mis enne oli tähele panemata jäänud, seda, mis kadus nagu tulvavesi, pani hindama elu, nagu me näljajal hindame mõru musta leiva maiku.

Tema minevik voolas mööda kitsast jõesängi, ta polnud kunagi laiale laugmikule välja jõudnud. Ent ta armastas elu ja inimesi ja loodust. Kõik hea rõõmustas teda, teiste mured kurvastasid, ülekohus ärritas. Ta polnud rahulik, külm vaatleja, kes ei liiguta sõrmegi, et kedagi hädas aidata. Kui tema põllule oli ilmunud uus seemnesort, siis oli see aasta pärast ka juba naabritel olemas. Kedagi abistades ei nõudnud ta iialgi midagi vastu. Aga kes armastas tööd rohkem kui tema? Vaeva ja higi, viljapea lõhna ja viljatera maiku?... Ei, kui külarahvas oleks talle hinge vaadanud, oleksid nad mõistnud, et tema soovis inimestele head.

Ent tal on kinnine iseloom, ta pole neid, kes kergesti oma sisemust avab, kes inimestele meeldib. Ennast ümber muuta? On juba hilja... Aga et Kramovoi vaenlane on, selles ta ei kahelnud.

Metsas oli vaikne, ja süda läks pisut kergemaks. Järele mõeldes jõudis Dmitro otsusele, et tema mure on küll raske, aga mööduv. Ja otsustas, et pole mõtet esialgu hobustega mitmesaja versta taha kihutada, kui võib rajoonikomitee sekretäri juurde sõita.

«Räägitakse, et on arukas inimene. Vaatame järele,» mõtles Dmitro. «Võib-olla on temagi samuti paadunud nagu Kramovoi.»

Ta hammustas alumisse huulde ja tundis sellel jääkoorikut.

Üleni lumisena, pakasest tumedaks tõmbununa astus Dmitro rajoonikomiteesse. Ta tundis sisemist kõhedust, ent ühtlasi soojendas teda lootus.

«Küll on need kroonumajad vastikud, parem oleks, kui neid ei näekski!» ärkas temas talupoja ettevaatlikkus.

«Sekretäril on praegu tegemist. Nõupidamine,» ütles pikk masinakirjutaja püsti tõustes.

«Või nii!» Dmitro peatus ukse juures. «Millal ta vabaks saab?»

«Ei tea.» Masinakirjutaja silmitses umbusklikult lumist, norutujulist külameest, kes seisis, piits külmaal punetavas käes. «Mis asi teil oli? Isiklik? Täna pole isiklikes asjus vastuvõttu.»

«Ma tulin kaugelt.»

«See ei tähenda midagi. Täna vastuvõttu ei ole.»

«Noh, kui vastuvõttu pole, siis lähen ilma vastuvõtuta sisse.» Dmitro mõõtis pilguga naissekretäri ja sammus ukse poole.

«Ma ei las!» Masinakirjutaja astus talle kabinetiukse juurde ette.

«Mine õige, kullake, kõrvale, et pattu ei juhtuks. Nüüd pole maailmas niisugust jõudu, mis mind tagasi hoiaks,» ja ta vaatas neiule niiviisi otsa, et see kõrvale astus.

Dmitro vajutas järsult uksele.

Tubakasuitsuga täidetud kabinetis istus tõesti mitu inimest. Laua tagant tõusis rahulikult lüheldane heledajuukseline mees. Ta oli ukse taga toimunud jutuajamist vist kuulnud, ent tema tumerohelistes, muutuva

varjundiga silmades välgatas mitte pahameel, vaid lõbus uudishimu.

«Teie juurde ei lasta sisse.» Dmitro laskis piitsa langetada ja ootas, et kõik need magamatusest ning muredest väsinud inimesed hakkavad kohe tema peale karjuma.

Kes võib kokku arvata, kui palju keskmisel rajoonikomiteel noil rahutuil, kordumatuil aegadel magamata öid oli, kui palju ta jõudu kulutas, tervist kaotas!

«Tere päevast!» Rajoonikomitee sekretär väljus laua tagant ja ulatas käe. «Markov. Võtke istet.»

«Tervist, seltsimees!»

Pinevus lahenes kohe. Dmitro surus sekretäri kätt, vaatas kergenduse ning tänuga tema väsinud, ent lõbusate silmadesse ja alles nüüd märkas juuresolijate hääkel Viktor Sniženkot.

«Istuge, seltsimees.» Jälle osutas Markov vabale toolile. «Te tulete kaugelt? Kas väljas tormab? Küllap on need kinni tuisanud?»

«Kinni on tuisanud, jah,» vastas Dmitro, kaalutledes mõttes, kas sekretäri küsimustes pole mõnd pettust, sest värvalt hakkab inimene lihtsalt niisama rääkima ilmast, kui tal tegemist on; Dmitro mõõtis sekretäri oma mõõdupuuga.

Aga juba põrmukese aja pärast veendus ta, et kartused on asjatud. Sõrmedega lauale koputades kuulas Markov väga tähelepanelikult, esitas vahel harva küsimuse ja kuulas jälle, ning silmitses seejuures tugeva häälega talumeest, kes talle kohmakate, raskete, ent suate sõnadega avameelselt kõik südame pealt ära rääkis.

«Kas saite oma põllult häid saake? Kuidas on teie nimi?»

«Goritsvit.»

«Goritsvit?» kordas Markov ja jäi mõttesse.

Goritsvit! Selles nimes kõlas midagi tuttavat ja väga- väga kaugelt. Ent mis? ... Markov ei suutnud kuidagi meenutada. Ta süvenes mälestustesse ning samal ajal kuulatas Dmitro takerduvat, oskamatut juttu. Ja Goritsviti iga sõna, samuti nagu iga mälestus, mis Markovile meenus, äratas temas küllastaja vastu aina suuremat poolehoidu ning usaldust.

«Nii et te saite häid saake, ütlete?» kordas ta uuesti ilma et olekski mälestuste hulgast õiget lõnga välja tõmmanud, ilma et oleks tolle mehe poega ära tundnud, kes tema ja võitlejad sügisesel põllul päästis, üle Bugi viis ja jäädavalt hüvasti jättes lühidalt ütles: «Olen ise sõdur olnud!»

«Saime, jah. Kõige paremad meie külas. Inimesed kutsuvad mind naljatades agronoomiks. Ma armastan maad ja heidan vahel pilgu ka raamatusse.»

Dmitro tundis, kuidas tugevneb tema seesmine kontakt selle lüheldase valgeverelise mehega.

«Aga kas võite ehk veel suuremaid saake saada?»

«Miks mitte! Ainult taevasse ei saa tõusta...» Ta jäi toppama. Talle näis jämedusena see, mis ta ütelda tahtis.

«No vaat, seltsimees Goritsvit, siis hakkategi kolhoosipõldudel suuri saake kasvatama,» ütles rajooni komitee sekretär. «Hakkate inimesi õpetama, kuidas maad harida. Ja ise hakkate meie agronoomide, professorite juures õppima.»

«Ka professorite juures?» lõi Dmitro kahtlema.

«Ka akadeemikute juures,» naeris Markov. «Hea on ise õppida ja teisi õpetada.»

«Aitäh, et minust hästi mõtlete! Aga mina olen küll halb õpetaja. Ma ei oska inimestega ümber käia nagu teised. Ei oska rääkida.»

«Küll õpite, kui tõeline inimene olete, õpite. Te peate maailma avarama pilguga vaatama. Te olete juba kolhoosnik... Kas jääte kauaks siia? Tunni kahe pärast võiksin teie külasse sõita.»

«Vaata see oleks hea! Ma ootan!» rõõmustas Dmitro ja hakkas äkki naerma.

VIII

«Ema, teate, missugust und ma nägin!»

Jugiina hüppas naeratades voodist ja kummardus hälli kohale. Valgepäine Andriiko, tema rõõm, lamas, tillukesed käed rusikasse pigistatud, ja näis, nagu ei magaks ta, vaid mõtleks millegi üle pingsalt ning keskendatult järele. Tagasihoitud ärevusega vaatas Jugiina

poega ja arvas, et sel hetkel on ta haruldaset isa sarnane.

Veel mõne päeva eest kinnitasid kõik sugulased, et Andriiko on täiesti Dokia nagu, varem aga olid kõik ära märkinud tema üllatavat sarnasust emaga. Ja ainult Jugiina ise leidis pojas iga päevaga ikka rohkem isa poolt. Lapse ümmarguses suurelaubalises näos kerkis üha ikka järsemalt kongu ja tumenesid silmaterad, mis olid nii suured, et valgeid polnud peaaegu nähagi. Unustanud unenäo, seisis ema hälli kohale kummardunult, kuulatas poja hingamist ja püüdis ette aimata, kuidas kujunevad tema näos need jooned, mis esialgu veel arsti esile tungisid nagu esimene roheline paljal põllul.

Hetke pärast aga kujutles Jugiina rõõmsas erutuses Andrit niisugusena, nagu oli Dmitro tol suveööl põllul, kui nad esmakordselt kohtusid. Aastate eesriiet lahti lükkates voolas too unustamatu öö minevikust esile nagu õnni udust; noor kuu helises kõrguses ja puistas nii heldeks tähti, et neil ei jätkunud taeval kohtagi ja nad langesid maa peale, kaugetele teedele ning taliviljarõukudele; läbi paksu aastatekihi kandus Jugiinani isegi pärinate tervestegiv lõhn.

«Ema, vaadake, kui väga Andriiko praegu isa moodi on!»

Tares valitses hämarus. Härmatanud akendel värelesid tähtede vastuhelgid ja hommikuse tugeva pakase maalitud hõbelilled omandasid õrna kollakasroosa sära.

Dokia eemaldus ahju juurest, ja äkki märkas Jugiina tema silmis pisaraid, niisama helkivaid nagu sädemed aknalaasidel. Jugiina polnud ämma ialgi veel nutmas olnud.

«Ema, mis teil on?»

Ta sõöstis Dokia juurde, haaras oma soojade kätega tema karedate, paindumatute sõrmede ümbert kinni.

«Õnnetus on meid tabanud, tütreke, suur õnnetus!»

«Aga kus on Dmitro?» küsis Jugiina.

«Mõitis tõde otsima, otseteed pealinna... kaebust laadima...» Ja ta jutustas miniale, mis oli juhtunud.

«Kuidas siis nii? Ja minule ei lausunud sõnagi...» Ja Jugiina mõttesse ning hüüdis äkki: «Ema, mis see habematu inimene meist tahab?» Tema hääl värises.

Ta pani ruttu riidesse ja hakkas ka poega riietama.
«Kuhu sa lähed, tütreke?»

Ent Jugiina ei kuulnud enam Dokia sõnu. Ta võttis poja sülle ja astus kõhklematult ukse poole.

«Kuhu sa lähed, Jugiina?»

«Kuhu? Rajooni. Rajoonikomiteesse, ema... Miks te mulle ei ütelnud, kui Dmitro ära sõitis? Nüüd ei jõua talle enam järele. Jumalaga, ema.»

«Jäta Andriiko siia. Kuhu sa temaga niisuguses pakases lähed?»

«Temaga, oma pojaga, lähen kas või maailma lõppu. Jugiina suudles ämma huultele ja jooksis tarest välja.
«Jugiina!»

Aga see ei vaadanud tagasigi.

Uksest pahvas sisse keerlevat külma auru ja varsti seisis Dokia keset taret, ümbritsetuna külmast hallist udust; see kustutas akendel lõbusad koidulitrid.

«Dmitro läks pealinna, Jugiina rajooni — kuhu sa mina pean minema?...»

Kohe värava taga vajus Jugiina põlvini hange, kuni teeni jäid temast maha sügavad jäljed.

Aina lumi ja lumi. Kerge, kohev. See elustus koiduga, imedes oma sinasse rohelisi ja roosasid valguse täppe, mis langesid tee ääres kasvavate puude tagant.

Dmitro oli siit viimasena läbi sõitnud. Ja Jugiina astus ettevaatlikult jalasejälge-pidi, otsekui kartes sel lele haiget teha.

Laps ärkas ja hakkas nutma. Ema rahustas teda küll sõnaga, küll pisarate, küll õrnusega. Suutiski vaigistada. Pühkis laubalt lumehelveste külma vahu, läks edasi, longuspäi, üksildane nagu puu väljal.

Ta nägi ennast juba rajoonikomitees.

«Kui sinna jõuan, jutustan neile kõik ära, nii nagu on. Näitan oma käsi, oma last. Ja kes siis ei usu, et mul on ausad käed, ausad silmad, kes ei usu, et ma toitsin poega puhta emapiimaga ja et selles piimas pole tilkagi võõrast vaeva? Kõik jäävad uskuma, pojake.» Ta kummardus kibeda naeratusega lapse poole. «Meie oma võim ei tee meile liiga, Andriiko, ei tee liiga sinu isale, kes on püsimatult ja töökas nagu kevad ise. Kas kuuled, mu väike, mu rõõm?»

Laps kuulas tähelepanelikult neid sõnu; siis hakkas ta ennast äkki liigutama, püüdes käsi vabaks saada, naerata, avas suu ja väike aurupilv tõi ema külmunud laubale sooja. Jugiina rahunes äkki, ta nägu selgis, ainult üks jäätunud pisar roosatas rätikuotsa küljes.

Ikka samadesse mõtetesse süvenenult astus naine metsa. Ta tundis väsimust ja istus tee äärde lumme. Silmapilk valgus magus rammestus mööda keha laiali, tuli lahmine magada. Jugiina hüppas kohe üles.

«Ei tohi puhata!»

Ta läks edasi, vaevalt suutes last tuimaks jäänud käed hoida. Valu pärast olid käed kanged ja kippusid alla vajuma. Pakane tungis juba liigestesse ja torkis nööride nõeltega. Veel versta ära käinud, istus Jugiina jälle kannule ja hakkas külmast kanget nagu ning sõrmi hõõruda.

Eemalt kostis hobuste puristamist. Jugiina tõusis kiiresti püsti. Talle kihutas vastu kerge saan. Kutsar peatas järsult hobused, saan viitas ja jäi põiki teed seisma.

«Kuhu sa lähed, kullake?» küsis Viktor Sniženko imestades ja pühkis puhmas kulmudelt kahust härmast.

Ta oli juba eemalt märganud naist, kes tee ääres puhkas. «Niiviisi võib kergesti surmgi tulla!»

Jugiina silmitses tundmatu mehe reibast kõhna nägu. Tarkades silmades kaastunnet märgates punastas ta äkki ja tõstis millegipärast poja kõrgemale.

«Lähen tõde otsima,» vastas ta tasa.

«Illa istu meie juurde,» naeris vurrukas punapõseline kutsar. «Seltsimees Sniženko viib su meie kolhoosi. Seal algab meie tõde. Sellest peab aru saama. Sõidame, naise, — poole tunniga viime kohale. Ja määsi aga laps paremini sisse! Noh, nõus? Sõidame?»

«Ei, ma pean rajooni minema.»

«Rajooni? Milleks?» küsis Sniženko. «Kuhu sa niisuguse ilmaga tõttad? Vaata, hobustest tõuseb auru nagu udu, nad on väsinud. Ja sinul veel laps kaasas.»

«Küllap jõuan pärale.»

«Ei lase me sind kuhugi!»

«Või ei lase?»

«Kuule, kas sa tahad lapse ära külmetada või? Kas ma ei näe siis, kui väsinud sa oled? Ei lase — ja asi sellega.»

«Pole niisugust jõudu maailmas, mis mind tagasi hoiaks!» ajas Jugiina enese uhkelt sirgu, möödus saanist ning astus kõhklematult lumme.

«Kas sa pole viimati Goritsviti naine?» küsis äkki Sniženko, kellele meenus Dmitro ütlus.

«Aga kust teie teate?» Jugiina jäi seisma.

«Küllap tean!» naeris Sniženko lõbusalt. «Nägin sinu sõdalast. Vaat mis tähendab armastus!» pöördus ta kutsari poole. «Vaevalt sõitis mees kodunt välja, kohe naine kannul.»

«Ja armukade vist teine! Kohe vihastas...»

«Mis Dmitrole öeldi?» Jugiina seisis põlvini hanges.

«Et sa koju tagasi lähesid... Istu saani, muldu ei ütle ma enam midagi.»

Jugiina läks alandlikult saani juurde ega pööranud silmi kõrgelaubaliselt teeliselt. See aitas tal istet võtta, vaatas tähelepanelikult Andriikole, vidutas silmi.

«Nagu isa suust kukkunud... Sa ära muretse,» pöördus ta naise poole, «sinu kullake jõuab paari tunni pärast tagasi. Kõik on hästi! Ainult et aja teda inimeste sekka, aja kohe malgaga, et ta oma tarenurgas ei hapaneks. Tark inimene, aga on ennast oma majapidamisest sulgenud, istub nagu puuris.»

«Küll ta välja tuleb!» vastas Jugiina säravate silmadega. «Te ei tunne teda veel!»

«Tunnen, tunnen, territoriaalväe kogunemisel õppisin hästi tundma.»

«Ei, vähe teate temast.»

«Ühesõnaga — ühiskäendus. Sellest peab aru saama,» tähendas kutsar ja pilgutas härmatisest halli kulmu alla silma.

Nad sõitsid metsast välja. Lageda peal andis külma end rohkem tunda. Lumest paksud traadid heitsid üle hõbedase tasandiku valgeid sidemeid, telegraafipostid undasid tumedalt ja rahutukstegevalt. Teeristmel käskis Sniženko hobused peatada, võttis lambanahka kasuka seljast ja ütles:

«Pane pojale ümber.»

«Mis te nüüd...»

«Vasil Kallistratõtš,» pöördus Sniženko kutsari poole, «vii ta koju, ja hästi ruttu.»

Ta hüppas teele ja paljastas pea, et mütsilt lund maha raputada. Tuul kergitas tema käharate ruugete juuste alla.

«Minge ikka, head inimesed! Ma lähen siit jala koju,» ütles Jugiina. «Egas ma vigane ole, et minu pärast jätate inimesi ja loomi vaevama...» Ta tõusis saanis ja haaras käega ohiadest kinni.

«Istu, naine, ja ära räägi midagi,» ütles kutsar. «Meie inimesed teab, mis teeb, ja sina temast jagu ei saa. Osa-omadki on püüdnud... Jah, naine, esimees on meil hea mees. Mis sa's tahad... parteilane. Sellest peab aru saama!»

Panuliku pilguga saatis Jugiina Sniženko rühikat koju, kui see kuueväel kiiresti mööda tuisanud teed ühe küla poole läks.

Kui nad olid umbes kilomeetri ära sõitnud, pöördus kutsar Jugiina poole ja osutas piitsaga ettepoole:

«Veel mingisugune naine. Nähtavasti läheb ka tõde selgema... On juba elatanud, aga asus niisugusele teele.»

Jugiina kergitas ennast ja hüüatas rõõmsalt:

«See on ju minu ämm!»

Kutsar pahvatas laginal naerma.

«Vaat kus on ikka perekond! Hoiavad üksühest kinni nagu muinasjutus naeri kohta.»

Saan jõudis Dokia kohale.

«Hästi!» Jugiina hüppas saanist välja. «Sõidame koju. Hästi on hästi. Varsti jõuab ka Dmitro tagasi.»

Ta suudles ämma nii, nagu poleks nad mitu aastat erimeelselt näinud. Dokia nagu lõi särama.

«Ma ütlesin ju talle, et «meie tõde ei saa maa sisse jätta,» lausus ta naeratades ja kummardus pojapoja kohale.

«Istuge ometi saani, kuradi naised!» hüüdis kutsar. «Miting peab iga silmapilk algama ja hakatakse vaidlema, kas loomi ühistada või mitte.»

«Istuge, ema.»

«Ei, tütreke, sõida üksi.»

«Aga kuhu teie siis lähete?»

«Astun haiglasse sisse, külastan Svirid Jakovlevitši. Näe, küpsetasin talle pirukaid. Kes teab, kuidas nad seal toidetakse. Ega kodused pirukad kurja tee. Kui talle ikka küpsetab. Tõsi küll, eks naerab mu vähe hakkab tõrelema, et ma jalavaeva ei põlga. Noh, selle pole midagi, peaks ainult tema tervis mitte halvema minema.»

«Meie poolt Svirid Jakovlevitšile aupaklik tervitus. Ütelge, et aga rutem terveks saaks.»

«Kas teil on sugulane haiglas?» küsis kutsar kaudtundlikult.

«Sugulane jah,» vastasid naised ühest suust.

«Ka teie tahate Mirošnitšenko juurde minna? Pärast issanda nuhtlus kohe! Teie Mirošnitšenko muudab varem haigla MTJ-iks ja kihutab kogu meditsiinilise personalipaukuva pakase kätte.» Väike ümmargune naissanitar pööritas teeseldud ahastuses silmi ja lõi käsi kolku.

«Mis MTJ-iks?» kehtas Dokia nõutult õlgu.

Naissanitari näol vaheldus ahastusilme välkkudega heasüdamliku naeratusel.

«Mis MTJ-iks? Meie omaks, rajooni omaks. Inimene lamab alles haiglas, aga ta määrati MTJ-i juhatajaks. Nüüd on tal juba kolm koitu enne vareseid tuba rahvast tungil täis. Ülemarst helistas isegi rajoonikomiteesse, et haige rahule jäetaks. Kas arvate, et altari Mitte põrmugi! Muudkui tulevad, aina tulevad oma asjadega — lihtsalt hulluks võib minna, kuigi mina olen ükskord rahuarmastaja inimene. Mõni pistab suust kausta mingisuguste tähtsate paberitega nina alla, mõni teab mis kirja, mõni komandeeringu, mõni tšekid — ja lase aga kõik läbi. Ma hakkasin neid juba salaja salvestama, et ülemarst ei näeks, muidu paneb niisuguse kompressi, et aitab... Nüüdsama tuli üks puuraiuja ja palus nii väga, nii väga, et teda haige juurde lastaks. Minul on ju süda nagu vahast, muudkui läsen sinna. Näen, jäi teine kuidagi takerduma ja püüab küljelt nagu varblane märkamatuult mööda lipsata. Vaatan lähemalt — tal saag selja taga, kipub otse sellega haige juurde. «Mis arstiteaduslik leiutis see on?» küsin. «Jah,»

«...tööriist vestibüüli.» Jäi vaeseke seisma. Isegi higinäe tõmbus, pilgutab süüdlaslikult silmi. «Ei või! Seltsimees Mirošnitšenko käskis, et tuleksin saaga.» Ja jälle palus luba sisse minna. Jooksin Svirid Jakovlevitši juurde, aga temal juba sõnadki nii valmis seatud, et ta mind pehmeks teha: «Mariake, kallike, mu rõõmuraadnik, lase ta tööriistaga sisse! Me proovime siin uut tarvitust.» — «Aga kui ülemarst mind selle tarvitust viisi haiglast välja ajab?» küsin. «Siis hakkad minu juures MTJ-is tööle. Panen su kõige parema traktori peale.» Ja naerab. Neid traktoreid pole veel keegi inimesega näinud, aga tema juba annab kõige parema mulje! Lasksin puuraiuja sisse, ise aga valutan südant: kui ülemarst selle tarvitust viisi peale satub, on minu meditsiiniline karjäär läbi! Ta võtab mul pea maha.»

Dokia tõmbas kitli selga ja läks elava, jutuka Maria-ke saatel palatisse.

«Ho näete!» lõi naissanitar jälle käsi kokku. «Seltsimees haige, kes lubas teil haiglarežiimi rikkuda?»

«Mariake, linnuke, ära pahanda... Oo, tere päevast, Dokia!...»

Fahulist viili käest laskmata vaatas Svirid Jakovlevitš naistele lõbusalt, vandeseltslase ilmega otsa. Tema kolme näol olid higipiisad, tihedas raseerimata habemevõngastikus välgatas halli. Voodi juures seisid elatunud puuraiuja ja tumedajuukseline noormees. Toolil istas allapainutatult saag, ühes kohas terasepuruga kaetud Svirid Jakovlevitš viilis saehambaid maha. Naissanitar vangutas etteheitvalt pead ja jooksis koridori.

«Vaat kus haige!» ütles Dokia voodi juurde astudes. «Juba aeg aru pähe võtta, ega sa tita ole.»

«Aru, Dokia, me peame ehituse jaoks metsa maha võtma, puuraiujaid aga on nii vähe, et võib sõrmedel alla lugeda. Eks me siis mõtlesime väikese täienduse saaja — iga kolmanda saehamba teeme lühemaks. Paistab, et tühi asi, aga niisugune saag lõikab kaks korda kiiremini. Läheb hoopis libedamini, ei jää saepurusse kinni, ei hüppa... Ainult et hambaid tuleb niiviisi viimida,» pöördus ta puuraiuja poole ja voodist välja kallutades hakkas jälle viiliga tööle. «Vaat nii... Saa inimestega tuttavaks, Dokia. See on noor kunstnik Pavlo

Danilovitš Kremets. Tuli meile loomingulisse komanderingusse. Ja see on puuraiuja Demjan Petrovitš. Räägitakse, et ta võib öösel omaenda tares ära elada aga metsas mitte iialgi.»

«Sellepärast, et ma olen metsades sündinud ja kasvanud, uue tare aga lõin alles nüüdsama püsti, aina rändasin mööda võõraid nurki.»

Demjan Petrovitš naeratas, ise aga liigutas oma kühmakate armiliste sõrmedega ettevaatlikult viili.

«Oi, ülemarst tuleb!»

Mariake avas ukse, lendas palatisse, vaatas kõigile kohalviibijaile ehmunud silmadega ja hüppas kiiresti koridori.

Puuraiuja hammustas huulde ja pistis Svirid Jakovlevitši heakskiitva pilgu saatel sae voodi alla. Kunstnik ja Dokia istusid toolidele.

«Väike segadus. Vanamees on kange iseloomuga, ütles Svirid Jakovlevitš naeratades ja pöördus kunstniku poole: «Noh, mis teil uuemat on, Pavla?»

Kremets hakkas toolil nihelema. Tume puna tõusis tal meelekohtade poole.

«Kui teie juurde MTJ-i sattusin, hakkas nii palju mõtteid peas keerlema! Mõelda ainult: vangla asemel on traktorijaam. Teie asetäitja viis mind kambrisse, kus kunagi oli istunud Karmaljuk. Avab raudukse, selle taga on vili. Vili seal, kus enne liikus surm! See pole tavaline fakt, Svirid Jakovlevitš, see on, kui sügavamalt järele mõelda, meie uue elu olemus. Kas pole tõsi?»

«Just nii see on. Vaat kui uue MTJ-i ehitame, siis teeme vanglast muuseumi.»

«Õige, Svirid Jakovlevitš. Aga millal ma teid maalima hakkan?»

«Vaevalt nii pea. Ja mis tahtmine sul on inimest pildistada ja ka endale piina valmistada! Tead, mul on idee sõida Kamenets-Podolskisse, seal on muuseumis Karmaljuki portree, mille maalis Tropinin.»

«Kas arvate, et Tropinin? Spetsialistidel pole niisuguseid andmeid.»

«Otsigu paremini, kõik kõneleb selle poolt.»

«Huvitav! Kas olete mingisuguseid materjale uurinud?»

«Ei ole uurinud, aga ette on sattunud...»

Sel hetkel avanes uks ja ülemarst astus kahe meditsiini saatel palatisse. Tema selja tagant vaatas ehmunult Mariake, aga veendudes, et kõik on korras, muutus ta lõbusamaks ja hakkas askeldama.

«Aina koosolekud ja koosolekud!» torises arst. «Ma istun juba kolmkümmend viis aastat haiglas, aga niisuguseid patsiente, nagu sel talvel, pole veel näinud.»

«Ajalooline talv, Valerjan Orestovitš,» tähendas Mišutšenko.

«Haige, te ärge mind õpetage, tunnen ise poliitilist vajadust. Ajalooline... Aga kes teeb ajalugu? Inimesed. Terved inimesed, mitte haiged. Tuuakse siia haiged või haavatud, aga need põgenevad kitlites minema. Hakkavad ajalugu tegema või... või...»

Valerjan Orestovitš märkas põrandal rauapuru, kumardus ja tema aastate kohta ebatavalise väledusega tõmbas voodi alt sae välja.

«Maria Ivanovna!» käratas ta, nii et palat kajas.

Mariake vajus kohe longu ja, punetades nagu roos, lõi ehmunud silmad maha. Ta teadis väga hästi, et kui ülemarst isanime järgi kutsub, siis pole midagi head ees.

«Maria Ivanovna!» Arsti hallid juuksesalgud värisesid. «Kas te teete vähimatki vahet haiglapalati ja puu-koja vahel? Te olete kurjategija, parandamatu kurjategija! Ma annan teid kohtu alla! Teie kõik,» lõi ta meditsiinilõpetajate poole pöördudes ähvardavalt jalaga vastu maad, «olete mul haiglast hobusetalli teinud, lauda olete teinud!»

«Valerjan Orestovitš!» sõnas Mariake läbi pisarate.

«Vait! Või ei — rääkige, kuulame õige teie teaduslike argumente!» salvas vanamees.

«Mis teaduslikud nad siis on! Haige palus nii väga, nii väga, et talle saag toodaks... Tal on seda vaja täiuslikumaks, MTJ-i jaoks. Te ju, töötate laboratooriumis...»

«Küllalt juba minu harimisest! Mis te seal veel olete teinud mõtelnud?» pöördus arst oma rahutu patsiendi poole.

«Tahame metsavarumist kiirendada. Ma palusin vaag Maria Ivanovnat mulle abiiks olla. Suure vaevaga selts ta nii kaugele.»

«Vale! Ei usu, mitte ei usu! Te ütlete talle ainult ühe sõna — ja tema jookseb juba keksides kõike täitma. Mariake! Silmapilk korista saag ära!» käskis ülemarst ja väljus palatist.

Neiu suutis vaevalt naeratust tagasi hoida: arst kutsus teda eesnime-pidi, tähendab — kõueilm on möödas.

«Kukavka küla,» jätkas Svirid Jakovlevitš pärast arsti visiiti, «kus Tropinin Morkovi juures elas, seal Golovtšintsõ ja Tšornomlõni läheduses. Seal tegutsesid tol ajal Ustim Karmaljuk. Suurt kunstnikku, kes oli palju talupoegade portreid maalinud, pidi kuulsat meesumehe kuju loomulikult huvitama. Kas oled tähele pannud, kui väga Tropinini vana ja noore ukrainlaste portree sarnanevad Karmaljuki portreega, mis Prosharovi vangivalvurite käest Kamenetsi sattus? Niihää peapööre kui näoilme...»

«Svirid Jakovlevitš!» jooksis võidutsev Mariake palatisse. «Traktorid sõidavad meie MTJ-i! Terve kolon! Kõige esimese peal on minu vend Mihhailo. Istub seal nagu väejuht... Kõik jooksid vaatama. Isegi ülemarst ei kannatanud välja, tõmbas kitlihõlmad üles ja — ütle vale!»

Palatisse tungis traktorite mürin ja haige kolletanud põskedesse tõusis puna.

IX

Tädi Darkalt sai Marta Goritsvitte tabanud õnnelehest teada. Tema nägu tõmbus kohe kollaseks, ta hakkas raskelt hingama ja haaras kätega rinnust kinni.

«Mis on? Mis sul on?» ehmus Darka.

«Ei midagi...»

Marta tahtis kahvatute huultega naeratada, ent naeratus tuli häle, nagu hakkaks ta nutma.

«Oh häda küll! Vaata, mismoodi sa välja näed veretilkagi pole näos. Nagu surnu. Nähtavasti kurvaast senini tema järele?»

«Kurvaastan küll, tädi Darka!» ütles Marta ohates ja peatus ära.

«Ja mis kasu niisugusest armastusest on? Ainult piin ja muud midagi,» vangutas vanaeit pead.

Aga Marta ei kuulanud enam. Ta oli akna juurde istunud ja mõttesse vajunud, kannatades teise inimese suure pärast rohkem kui enda oma pärast. Silmi valgusid pisarad, ta pühkis neid masinliku käeliigutusega.

Talle jooksis punapõseline Niina, villane valge rätik käes.

«Ema, päästa mul rätik lahti!» ütles ta, punaseid külmetavaid käsi ette sirutades. «Miks sa nutad?»

«Ei!» sosistas ema ja vaatas ehmunult tädi Darka poole.

Ent see askeldas keedupottidega ega märganud noore tüdruku pisaraid.

Maale laskus hele, sinendav õhtu ning isegi läbi akna oli näha, kuidas lumel ehavalguse roosasid ja vabarnahtaseid pritsmeid helkles. Aknaruutude nurkades kasvas toredaid lilli, naabri aias koputas läbipaistev noor tüdruk rasketele kahustele okstele, raputas maha rohekas-õhust lumevahtu.

«Näha! Mõne sõnagi lauast!» piinles Marta.

Kui tädi Darkat poleks kodus olnud, oleks ta pisaratahtiselt voli andnud. Suutmata kauem valu tagasi hoida, tõmbas ta kiiresti punase poolkasuka selga, heitis suure laadulise rätiku õlgadele ja väljus tarest.

Abende all kostsid käskjalgade hääled:

«Hei! Kolhoosi koosolekule!»

«Täna jälle koosolek!» hüüdis keegi vastu.

«Arge muretsege — homme samuti!»

Keset täistuisanud tänavat paistsid selgesti nagu pilvi haka tumedat kogu.

«Aga millal riidet hakatakse välja andma? Muidu jäävad niiviisi püksid puruks.»

«Te võtke püksid maha, nagu too kulak, kes külaliste koosolekul tuld ei süüdanud!»

Vali naerulagin veeres üle hangede ja hääbus külmas õhus nagu kellahelin.

Ühaskõiksena Marta valu vastu käis elu oma endist

rada, ja Martal läks veel raskemaks. Aeglaselt saimustas ta klubi poole, kus tuled olid juba külalislahkelt süttinud. Sealt pöördus maantee poole, püüdes inimeste silme eest kõrvale hoida.

Ehmunult võpatles ja krudises lumi jalge all, tarade ääres olevatest kõrgetest sinistest hangedest kerkis õrna, läbipaistvat auru. Kiirest käimisest kipitas hige õlgadel.

Ja äkki kostis külanõukogu juurest tuttav hääl.

«Dmitro! ... Või tundus see ainult?»

Marta unustas, et teda võidakse näha, ja sööstis peaaegu joostes edasi.

Pimeduses hakkasid ähmaselt paistma hobused, kaks meest. Üks neist läks kiiresti külanõukogu poole, teine suundus saani juurde. Marta tundis Goritsviti ära kindla kõnnaku ja silueti järgi.

«Dmitro!» Naerdes ja ohates läks ta mehe poole.

«Marta!» peatus see imestades.

«Oh, Dmitro! Kuidas sul läheb? Kuidas lugu on?»

«Millest sa räägid?»

«Noh, millest siis ikka! Sinu ... murest.»

«Kõik on hästi, Marta.»

«Ma olen nii õnnelik, Dmitro.» Marta surus oma sõrjade kätega mehe suurt külma kätt. «Sa ei teagi, kui hea meel mul on! Juba üksnes see, et sa maailmas elad, on mulle rõõmuks. Kuidas ma täna piinlesin! Olen ju rumal, eks?»

«Aitäh, Marta! Kui ... hea sa oled! Istu peale, viin kohale.»

«Mis sa räägid, mis sa räägid!» Marta taganes ehmunult ja vaatas alles nüüd ettevaatlikult ringi.

«Kardad?»

«Sa oled veider, Dmitro, hoopis veider! Ma sõidaksin sinuga kas või maailma lõppu ega iitsatakski. Ma ainult ei taha tühje jutte. Ei taha enda pärast ega sinu naise pärast. Aga suudad sina's seda mõista? Sa peaksid ühe päeva minu elu elama! ... Hüvasti!»

Marta vaatas jälle ringi, surus ägedalt oma põse tema käe vastu ja eemaldus vaikivasse tänavasse.

Dmitro laskis hobustel sammu sõita ja ise vaatas lahkel pilgul kodukülas ringi, vaatas kallist lumega kaetud

maad enda ümber. Nagu taevas tähed särasid, nii ka tema hinges.

«Istu armsad, mu kullakesed!» lausus ta, ja ei tea, kas mõtles sellega oma perekonda, Martat või öötaeva avastatud, kus loendamatud tähed kirka säraga vilkusid.

Pärast läbielatud oli kõik talle mitu korda kallimaks ja armsamaks saanud. Uus õrna ja tugeva armastuse tunne tulvas nüüd tema argipäevadele, mis olid täidetud mure ja väikeste muredega. Hingevapustavad tunded ja mõtted, mis aastatega, sedamööda kuidas elu murest liigest kaugeneb, meid ikka harvemini ja harvemini külastavad, heitsid talle säravat valgust, nagu kinnaku selged kiired heidavad valgust öitsvale aiale.

«Ma nüüd hakkan alles tööle! Enda jaoks, teiste jaoks,» mõtles Dmitro ja tundis oma suurtes kätes maad vastu, otsekui suruksid need künnil juba adrakurjast.

Ta astus tarre. Ahjus põlev tuli pragises talle rõõmsalt vastu ja Andriiko naeris ning sirutas tillukesti käsi talle isa poole.

Alles hiljem, pimeduses tundis Dmitro pisarate soolast maitset naise silmadel.

«Kui sul on? Sa nutad?»

«Kas on rõõmu pärast, mu armas. Kui sa ära sõitsid, oleks nagu keegi mulle noaga rindu löönud.» Jugiina surus end tugevasti mehe vastu. «Noh, mis sulle siis veel ütelda? Kas seda saab üldse ära rääkida ...» Ja ta surus pea mehe kaenla alla.

«Tõttu oli ta niiviisi uinunudki nagu laps.»

«Ma nägin täna Martat,» sõnas Dmitro pärast mõtisklust ja jutustas tänaval kohtumisest, varjates naise ees ainult Marta sõnu selle kohta, et ta sõidaks temaga kas või maailma lõppu.

Jutustas ära ja jäi sisemise rahutusega ootama, mis naine ütleb.

Ta kuuleb juba häälest kõik, mida Jugiina püüab tema eest varjata. Kas suudab naine mõista, et ainult naise sõprus seob teda tema esimese armastusega, kas ta saab ehk pahaseks?

«Ta on tore naine, Dmitro, väga tore naine,» ütles Jugiina mõtlikult. «Miks sa teda meile ei toonud?»

«Mis sa veel välja ei mõtle!» imestas Dmitro.

Ent ta ei kahetsenud, et polnud Martat neile kutsunud: kes teab, mis Jugiina oleks mõelnud, kui ta tema tõesti kaasa oleks toonud? Ja mis oleks hakatud külas rääkima?

«Jutte ei maksa karta,» jätkas Jugiina, nagu oleks tema mõtteid aimanud. «Kui neid kuulata, siis peaks eluaeg hundina ulguma. Kurja keele eest ei pääse keegi kõige parem inimene kuhugi. Aga meil ei tarvitse rumalatest hoolida. Mina usun sind.»

«Vaata missugune sa oled!... Ja mina kartsin, et saad armukadedaks, et pahandan sind.»

«Kui sa oleksid varjanud, minu ees salanud, siis oleksin pahaseks saanud!»

«Väga?»

«Kui oleksin teada saanud, et mind petad, poleks enam päevagi siia jäänud, ehkki sind armastan. Oleksin su südamest välja kiskunud nagu Grigori, kogu armastuse oleksin lapsele andnud.»

Ta lausus need sõnad nii, et Dmitrost kuum hoog läbi käis. Grigori mainimine torkas teda ebameeldivalt.

«Mine ikka, Jugiina! Niisugusele asjale ei tohi sa mõteldagi! Ma tahan elu ära elada, mitte ära rikkuda!»

X

Hilja õhtul hiilis Kramovoi salaja nagu varas Vartšuki huutori poole. Tema põsed õhetasid, käed kiskusid riidekasse. Asja oli ta nagu poisike alandlikult rajoonikomitee sekretäri vihaseid sõnu kuulanud ja polnud ennast kaitsnud, vaid ainult oma «vigu» tunnistanud: «Töötasin, püüdsin. Tõendan ennastsalgava tööga, parandan puudused...»

Ta higistas ja alandas ennast Markovi ees, hinges aga oli valmis kägistama seda inimest, kelle eest midagi varjata ei saanud, kelle juures ei aidanud ilusad sõnad ei näiliselt aktiivne töö ega süü kiire ülestunnistamine...

Õues hakkas koer haukuma ja jooksis värava poole

hüües, nihkus võru mööda külmunud traati edasi ja astava valvuri jalad löid kõlavalt vastu pakasest kuulutatud väravat. Varsti tuli Safron välja ja viis hilise ööajal avarasse tuppa, kus istusid vana Sozonenko, Jankov Danko ja Karpo.

Kõrvaltoast tuli Krupjak, vidutades valguse käes hõlguvat Kõneosavusega edvistades hakkas ta jutustama oma mingist ammusest seiklusest, aga teised, kes olid vähikeseks ja tõsiseks jäänud, kuulasid teda poolikult: nad mõistsid, et kohe lausutakse siin teistsuguseid sõnu, mis nende kõikide ellu äkilise pöörde toovad, nagu kätkestamatu ratsanik äkilise tõmbega hobuse püsti tõstab ja ümber pöörab.

Kramovoi tundis endal raskeid, uurivaid pilke, aga ta vaikis, Krupjaki jutustust kõrvust mööda lastes. Viimase ei kannatanud Safron välja. Rusikas vastu lõuga surutud, lausus ta läbi hammaste:

«Petro, kuidas on? Ära viivita!»

«Püüdsin päästa, niipalju kui sain. Aga nüüd ei aita minu jõud enam. Homme tõstetakse üles teie kui kulade varanduse võõrandamise küsimus,» teatas Kramovoi ja vaatas esiteks Jakovi, siis kahvatanud Safroni poole. «Ma rääkisin teile: müüge talu ära või põletage ta, kurat võtaks, lõpuks maha, müüge kraam ära. Te ei võinud kuulda, aina istusite ja ootasite. Nüüd ongi see päev.»

«Aga kui nüüd kohe, juba täna maha põletada?» küsis Vartšuk.

Tema nägu oli kriitvalgeks tõmbunud. Nii valendavad põsed tõmmudel surnutel. Pigimustad vurrud tõstsid naha kahvatust veel enam esile.

«Nüüd on hilja. Pole vaja kuigi suurt tarkust taipamiseks, et meelega maha põletasite. Riputavad veel ühe paragrahvi külge.»

Ja Kramovoi jutustas kõik.

«Ah... küll on elu! Mis siis nüüd teha? Anna nõu, Petro, sul tark pea!» lausus Vartšuk käsutoonil ja mõtles vajudes hakkas kurje plaane hauduma.

Tema tumedad läiketa silmad kadusid hoopis kortsu- ja võrku, kokkupigistatud huuled kõverdusid, laubaurud vajusid kulmudele.

Kartusega vaatas Karpo isale, mõeldes: «Kui talle nüüd käppade vahele satud, kisub või lõhki.»

«Kust mina tean?» lausus Kramovoi ettevaatlikult ja mõtles: «Las parem Krupjak kõneleb nendega. See ei hoia keelt hammaste taga.»

Ja Krupjak hakkas kõnelema. Aga kuhu oli jäänud tema teatraalne poos, muretu naeratus! Iga sõna oli muutunud kaalukaks, langes raskelt, tabavalt.

«Halastamatu saatust murrab sisse. Nüüd ei saa ennast nagu rott jahusse peita, ei jõua ära oodata, ei kuri aeg mööda läheks. Valikut pole — jääb üle kuul või asumiseleaatmine. Tähendab, tuleb rahet kakelda, võidelda, mässu õhutada. Muidu satume suguse vikati alla, mis meid juureni maha niidab. Tuleb kõigi iseseisvuslaste, kõigi ustavate inimeste poole pöörduda, relvi hankida. Te ei kuulanud midagi kartsite...»

«Seni kui sa mässu õhutada, viiakse sind konvoi siin rajooni,» lausus Jakov Danko.

«Kindlasti viiakse. Istuge veel üks päev niivõrd halsege, niisutage oma varandust pisaratega!» süüdistas Krupjak õelalt ja jätkas: «Kuigi on hiljavõitu, peab siiski katsuma sündmustest ette jõuda. Tuleb rajooni komitee sekretär metsas kinni püüda. Ära tappa, lüüa peita. Seni kui uued ülemused tulevad ja asju arutama hakkavad, pöörab Petro kõik jälle meie kasuks.»

«Asjalik jutt!» noogutas Karpo heakskiitvalt pead ja hakkas kohe varitsusplaani välja mõtlema. Mõtiskluse hetkel omandas tema roosa täidlane nägu tabamatu sarnasuse isa näoga.

«Kuidas te arvate?» küsis Krupjak ja puuris teravaid kõõritavate silmade pilgu järgemööda kõigisse juuresolijasse.

«Nii teemegi. Ükspuha, tulgu siis võit või häving, ütles Jakov Danko karvaseid käsi rusikasse pigistades ja tema pikad liikuvad kulmud tõmblesid nagu tarakanid vurrud, laiade põsenukkide juures aga tulid nähtavalt lihasekühmud.

«Ainult niiviisi! Maha lüüa, hävitada kõik, mis teie ette jääb!» pahvatas Safron ja toetas küünarnukiga lauale.

«See on hädaohtlik asi, väga hädaohtlik!» vangutas Kramovoi pead. «Kukume sisse ja... Me mängime nendega...»

«Mis sina arvad?» pöördus Krupjak vaikiva Kramovoi poole, pühkides higi pealpool meelekohti tekkinud paljakutelt, mis kiiludena juustesse lõikusid.

«Ma ei tea kohe, mis öelda. Sina oled neis asjus ülematu autoriteet, taipad rohkem,» kiitis Kramovoi auhooli seltsimeest, et mässu organiseerimisest ettevõtte mõttes eemale jääda.

Krupjak ei vastanud, aga välgutas nii pilkavalt ja karjalt silmi, et Kramovoi mõistis — tema kiitus polnud Omeljani umbusku uinutanud. Ta tõmbas näole hirmu maski ja hakkas liialdatud tähelepanelikkusega kuulama varitsusplaani, mille Krupjak oli välja mõelnud.

«Hah, ma pean ruttama. Võib kergesti juhtuda, et mõni tuleb kohale, ja siis hakatakse kogu külas otsima.»

Kramovoi ohkas teeseldult ja jättis kiiresti kõikidega üheselt.

Peekojas jõudis Krupjak talle järele. Närvitsev Kramovoi tundis endal tema kuuma hingust. Sõna lausumata läksid mõlemad nagisevale täistuisanud trepile. Kramovoi justkui ähvardav sisin, kui Krupjak ütles:

«Ma nagu ei tunne sind ära, Petro. Värised oma naha pealt? Tead, mis ma sulle ütlen: kui hakkad kahekordset raamatupidamist harrastama, saad minult tina — ma küsi ei väärata. Ma pole uhke inimene. Sina igaüks peaksid seda teadma.»

«Kui kus kurat! Minu kahekordne raamatupidamine on meie ettevõtte jaoks nüüd rohkem väärt kui sinu valitud terroristlikud aktid. Küll sa näed, et sinulgi tuleb minu teele asuda.»

Kõike seda ütles Kramovoi allasurutud vihaga ja isegi siis pahasena, rasketest eelaimustest haaratuna minema.

Läheduses pragunes jäätunud puutüvi heleda plakuga. Kramovoi kargas ehmunult kõrvale, vajus vööni hange. Ta judises — teadis, et Krupjakil on tühi asi talle selga tulistada. Tõsi küll, praegu polnud see just

tõenäoline. Aga Kramovoi muutus äkki härdameelaseks tundis ennast märtrina, inimesena, keda polnud õigesti hinnatud, mõistetud...

XI

Külmas taevas pleegitas nähtamatu päike laialilõuatatud lõuendeid. Idas kerkis aeglaselt otse metsast ja kasvas suureks raske tume, sinkjashall, määrdunud-kollaste, heledate servadega pilv.

Kavatseti juba hommikul välja sõita, aga rajooni komitee sekretäri juurde hakkas inimesi voorima. Teda peeti kinni hilise pärastlõunani.

«On aeg teele asuda, Dmitro Timofijevitš,» ütles Markov, kui ta ühes meestega külanõukogust välja trepile tuli.

«Hilja juba, parem jääge ööseks siia,» soovitas Dmitro.

«Tõsi küll, on rahutu aeg. Metsadesse on hunte sihtinud. Ja ka kahejalgseid hunte roidab nüüd igal pool,» hakati ümberringi kõnelema.

«Maidanõs tapeti külanõukogu esimees.»

«Pogorelajas aga lõigati kaks kolhoosnikut tükkideks ja loobiti lumele laiali... Kulakud!»

«Ei, pole aega kauemaks jääda. Hüvasti, seltsimehed!»

Markov istus saani. Tema kõrvale mahutas end Ivan Timofijevitš.

«Kõike head teile!» kostsid hääled. «Saatke seltsimees Govorov siia! See on mees! Ühesõnaga öelda — kahekümne-viie-tuhande-mees!»

«Ta tuleb lähemal päevil,» töötas Markov.

Dmitro laskis hobused kohe hoogsalt traavima.

«Missugused ilusad pärnad!» osutas Markov lumest raskete puude rodule, mis kaugele silmapiiri poole ulatus. «Kas õitsevad hästi?»

«Õitsevad rikkalikult,» vastas Ivan Timofijevitš. «Suvel on kogu stepp pärnaõietee lõhna täis.»

«Aga kas mesilasi siia toote?»

«Ei,» vastas Dmitro ja vaatas lugupidamisega sekre-

täri otsa, «meil tegelevad inimesed mesindusega juba.»

«Kolhoos peab hakkama mesila peale mõtlema,» tähendas Markov. «Mesi voolab teil otse käeulatuses... Kuidas on enesetunne, Dmitro Timofijevitš?»

«Hii, nagu o'leksin uuesti maailma sündinud.»

Hämarus. Metsa kohal kasvas pilv aina suuremaks ja varsti hakkas lumerätsakaid sadama. Kaugus auras ja muutendas. Metsaserval kobas Dmitro oma püssi laadale, pani selle enda kõrvale ja enam ei huiganud labaste peale, vaid ainult ergutas ohjadega, nii et lumi nende selgadelt maha pudenes.

«Lund hakkab tulema, see on hea,» tähendas Omeljani Krupjak rahulolevalt ja müksas õlaga noort Vartšuki.

Karpo vankus korraks, kuid asus siis ise Omeljani kallale. Lüksid kokku nagu kuked. Hooga sööstis Karpo kummargil oma tugeva peenikeseninalise vastase peale, aga see kargas viimasel silmapilgul kõrvale. Vastuseisu teadmata kaotas Vartšuk tasakaalu, ent juba kukkumas oli paisumus ussina ja üsna maa ligi haaras kätte kasuka alt väljalibisenud lühiraudse austria püssi ning ajas enese sirgu.

«Pagana osav oled!» tähendas Krupjak. «Sul päris kassi jalad!»

«Kaske on mul jalgu alt ära lüüa,» kiitles Karpo. «Ma maadlesin juba kuueteistaastasena täiskasvanud noormeestega. Ja kuidas nad mind ka ei keerutanud, vahel loopisid üle pea, aga mina püsisin ikka jalul nagu vedrudel.»

Tee poolt astus nende juurde Jakov Danko, kõvade lambanahast labakutega potsutades. Tema suured käharad kastanpruunid kulmud olid härmatisest sorgus; pakane oli sarnaka näo ümmarguste valgete laikudega katnud, nagu on külmavõetutel, kui nad sooja ruumi viiakse.

«Mitte tühjagi pole teel näha. On vist mõtet muuta, ei sõida täna.»

«Küllap sõidab. Töö ootab teda. Ega tal üks küla ole, vaid terve rajoon,» kinnitas Krupjak.

Mustade, kohati kerge lumega kaetud puutüved taga noores punaka lehestikuga tammemetsas purist hobune ja löi pehmelt kabjaga vastu maad. Danko ja hobuste juurde, Vartšuk ja Krupjak aga teele. Need heitsid nad lumme, hakkasid suitsetama. Teisel maanteed paistsid ähmaselt veel kahe vandenõulaskogud. Need olid Prokop Denissenko ja Lifer Burenko. Esimene lumehelvest vilksatas silme ees ja langes kokkukeerdunud tammelehele, mis kummalt meenutas lapsepihku.

«Sa meeldid mulle, Karpo,» hakkas Krupjak kõnema. «Tõeline mees. Mees peab olema tugev, vihas halastamatu. Keegi ei halasta su peale, ole sa kas või püha apostel, kui sa ise endale küünarnukkide, küünide ja hammastega teed ei murra. Ainult meie pehmed intelligents jutlustab igasuguseid vooruslikke muudatusi ligimesearmastusest. Aga kus tont see armastus on? On niisugune võrdlemisi huvitav asi välja uuritud, kui aatomeid üksteisele lähendada, siis suure vahemaa peal mõjuvad külgetõmbejõud; kui vahemaa aga väheneb, hakkab mõjuma eemaletõukejõud. Nii on ka inimestega: nad on meile armsamad vahemaa takka, kui nad vähem segavad. Taimede, loomade ja inimeste elu aluseks pole mitte armastus, vaid jõud. Võitluses jääb peale tugevaim. Sellepärast tulebki maailmas olla tugevaim — mitte et sind armastataks, vaid et sind kardetakse. Me elame ainult üks kord, elult tuleb võtta kõik. Aga lihtsalt niisama sulle ei anta, tuleb endale võita, kuida — ja see on tugevaimate asi. Mina olen rändlinn, aga annan endast edaspidi veel teada. Meil läheb elu teineteist tarvis. Mäed ei saa omavahel kokku, inimesed aga küll...»

«Aitäh,» vastas Karpo tagasihoidlikult. Ta andestas nüüd Krupjakile isegi ülearuse lobisemishimu.

Sadu tihenes ja nad tõusid püsti, raputasid endalt lund maha.

«Katab meie jäljed kinni. Loodus on meie poolt rõõmustas Krupjak.

Tuisk ja tuul laskusid peaaegu üheaegselt metsa ja tammelehestiku kuiv kahin paisus ärevaks pomina.

«No küll on ilm! Ma ei ajaks koeragi niisuguse lumehelvestiga välja,» lausus nende juurde astunud Danko. «Kas meie piinale tuleb varsti lõpp?»

«Teises ilmas — põrgus või taevas,» muigas Krupjak ja äkki tõstis käe kõrva juurde ning kuulatas tähelepanelikult.

«Tulevad,» kinnitas Karpo ettepoole nihkudes.

«Peaks aga mitte mööda laskma!» ütles Jakov.

Hägune liikuv somp pimestas silmi. Isegi kahel pool teed kasvavad saja-aastased tammed olid nähtavad ainult ähmaste kontuuridena.

Mis seal puude vahel vilksatas?

Dmitro vihistas piitsa ja sel hetkel süttis metsas tihena tuluke, kõlas pauk. Hobused kargasid kõrvale, ent Dmitro suutis nad õigeaegselt peatada, taandas neid ja juhtis tee. Kostis veel üks pauk ja seejärel tulistas Markov nagaanist kaks korda metsa suunas. Dmitro andis ohjad Ivan Timofijevitši kätte, ise aga haaras püssi, toetas lae kõvasti vastu õlga ja, võtnud kirbule tulukese, mis tammikus uuesti sähvatas, tulistas kahe korda lasuga.

Liikuvast loorist kajas hirmus karjatus ja selles karjatuses oli midagi nii tuttavat, et tahtmatult tekkis mõte: «Kes see ometi on?» Kiiresti laadis Dmitro püssi uuesti ja tulistas taas pimedusse, milles jälle olid välgatanud kaks tulukest.

Äkki hakkas Ivan Timofijevitš oigama ja viskus tahapoole, ilma et oleks käe ümber mässitud ohje lahti lasknud. Metsikus kapakus väljasirutuvad hobused tõstsid järsu tõmmakuga veel kiiremini edasi, jõuetuks jäänud Bondar heideti üles nagu nukk ja kui Dmitro poleks teda toetanud, oleks ta saanist välja paisatud.

«Mis teil on?» Dmitro haaras äial õlgade ümbert kinni.

Ivan Timofijevitš vaatas vaikides väimehele otsa. Midagi hakkas tal rinnus pulbitsema, suust pritsis verd, valgus lõualt alla ja imbuis kiiresti kuue hõredasse kodukootud riidesse. Mõned lumehelbed langesid huultele ja kaotasid otsekohe kuju, sulasid veres.

Valu ja hirmuga laskis Dmitro haavatu saanipõhja

vajuda; ta ei kuulatanud enam ei metsa oigamist ega kaugeid pauke.

Kahvatu ja värisev Bondar avas silmad pärani — need olid halliks muutunud, olid täis piina. Ta tegi katset kõnelda, aga veri hakkas veel tugevamini pulbitsema ja voolas kobrutava vahuna lumistele õlgedele.

«Dmitro Timofijevitš, pane talle lund huultele,» käskis rajoonikomitee sekretär ja tõmbas endal pluusi seljast.

Masinlikult, ilma mõtlemata täitis Dmitro Markovi käsku. Haavatu suule vajutatud lumi imbus kiiresti verd täis, värvus roosaks.

Selle aja sees käristas rajoonikomitee sekretär karmesti oma alussärki ribadeks. Siis asus ta ise haavatut abistama.

«Äh, pole sidet!» vangutas ta pead, kui nägi läbiulatuvat haava.

«Mis?» Dmitro vaatas Bondari suurt käristatud haava ja tundis, et tal higi laubale tõuseb.

«Kuul on kopsust läbi tunginud,» ütles Markov sosinal. «Selle kuuli eest tasuvad kulakud meile kallilt. Juba täna öösel juurime nad külast välja.»

Sel hetkel komistas priipassihobune, vajus raskelt maha ja hakkas tõusta püüdes kapjadega pekslema, nii et sinine lumi tuiskas. Kobamisi leidis Dmitro kleepuva haava looma kaelal, rakendas ta kiiresti lahti ja kihutas üksijäänud aisahobusega edasi. Kaugel taga kostis nukrat, kutsuvat hirnumist, metsasügavusest aga vastas sellele hundi ulgumine.

«Ah, kahju, et ma hobusele lõppu ei teinud! Klauvad ta elusalt lõhki,» kahetses Dmitro ja kummardus haavatu poole. Oleks tahtnud näoilmeist näha, kas ta jääb ellu. Bondar oli Dmitrole nüüd ütlema palju kallimaks, lähedasemaks muutunud kui enne, otse nii, et hädusest pisarad silma tulid.

Ent Ivan Timofijevitši nägu oli kaetud musta vateeritud pihtkuuega. Palja pluusi väel istus Markov ebamugavalt saanis ja toetas haavatut mõlema käega. Tiibadena lehvisid tema taga katkirebitud särki kassid.

XII

Õudusega taganes Karpo Jakovist. Elatanud talumaha sarnakas, virildunud suuga nägu oli hirmsasti mustaks tõmbunud ja hakkas kohe verd täis valguma. Nagu pea oli nagu sõelapõhi haavleist läbi lastud, hambaharjad purustatud, nina lõhutud. Näol verd laiali hõõrutud, tahtis Danko midagi öelda, aga ei suutnud — tinahaavilid olid sügavale keelde tunginud.

«Aga ta oleks võinud ju mind niiviisi moonutada!» mõtles Karpo. Tema hinges liigatas rõõm, ehkki näol ei ilka veel õuduseilme. «Kuradi Goritsvit! Ei keegi muu kui just tema laskis inimese niiviisi auke täis. No kuul on ilka raske käsi!» Tal oli hästi meeles, kuidas Dmitro kättides iial märgist mööda ei lasknud.

Krupjak tuli higisena, vihasena tagasi. Kui ta Danko haavaid kuulis, hakkas ta peenike nina värisema ja silmad ahenesid veelgi. Tema järel jõudsid kohale ka teised kallaletungist osavõtjad.

«Mööda lipsas, saatanahing!» lausus Sozonenko ilma katkegi poole pöördumata ja jäi liikumatult seisma ning vaatama, kuidas rasked veretilgad Jakovi poolkasutajate veeresid ning sinkjashalli tuhmi lumme kukkusid. «O-o-o-oh, mha shuren, mu jum-mal...» võis moonutatud sõnadest vaevaga aru saada.

Haavatu silmad tõmbusid mustaks, meelekohtadel värisesid kiiresti kitsad kulmuotsad.

«Te ei sure, Jakov Pilipovitš,» ütles Krupjak, lähenedes talle pehmel kassisammul. «Ma viin teid niisugaste tohtrite juurde — mul on tuttavaid —, et kolme päeva pärast pole haavadest jälgegi. Teile tehakse plastiline operatsioon ja te muutute veel ilusamaks kui enne. Lähme saani juurde. Julgust, ärge araks lööge. Me võidame võitluse ja austame teid kangelasena.»

Tema kõne oli niisama pehme kui kõnnakki, aga Karpo, kellel oli terav kõrv iga intonatsioonimuutuse jaoks, võpatas tahtmatult, kui kuulis rääkija toonis varjatud valskust ja veel enamgi — vastikust, vihasust.

Ta tajus peaaegu kehaliselt tunnet, mis Krupjakki juhtis.

Metsas möllas lumetorm. Jalge all vilistas ja keerles tuul, puude ladvad kaeblesid tumedalt ning monotooniselt, hetkekski lakkamata nagu vaigistamatu valu. Eemal kaugel kostis võikalt-nukker hundi ulgumine ja kütivaistuga tundis Vartšuk ära üksiku hundi iseloomuliku ulgumisviisi.

«Haistis verd,» järeldas ta endamisi ja jälle käis tal külmavärin üle ihu mõtte juures, et Goritsvit oleks võinud ka tema vigaseks lasta nagu Danko.

Haige oigas ja taarus:

«O-oh! Mha shuren!»

«Päris häbi on teid kuulata, Jakov Pilipovitš,» kõnes les Krupjak. «Ega te laps ole, et nii kui verd nägite, kohe nutma. Kinnitan teile tõelise sõbra sõnaga, et kõik läheb hästi.»

Danko kattis näo kätega ja hakkas aeglaselt saani poole minema. Hetkeks jäi Krupjak temast maha, haaras tugevate kätega oma teokaaslastel kaela ümber kinni ning hakkas kiiresti kõnelema:

«Mehed, ta annab meid kõiki välja. Peab jäljed ära kaotama. Võtan patu enda peale.» Ja tardunult seismas jäänud salgakese poole tagasi vaatamata läks haavatule järele.

«Kuis siis nii?» vaatas Prokop Denissenko Vartšukile ara nõutusega otsa.

«Aga mis teha? Egas kõik pea trellide taga kõdnema. Tal on ju niigi surm varuks. Äh, ei vedanud!» lõi Karpo käega, kuulatades üha lähenevat hundi ulgumist.

«See... on tõsi...» pigistas Lifer endast vaevaga ja kogeldes välja.

Karpo sööstis hobuste juurde, tõi nad tammikust välja ja nägi sel hetkel, kuidas Krupjak haavatu kohmaka, raskjaks muutunud kogu taga pikkamisi käe nagaaniga kõrgemale tõstis ning silmad vidukile tõmbas. Alumine huul oli tal virildunud ja rippus lõdvalt.

Pauk polnud vali, see kõlas ainult nagu piitsalööök, ja Danko vajus näoli maha. Parema käega haaras ta südamest kinni, vasaku käe sõrmedega aga kraapis hobuse kusest soojenenud kleepuvat lund.

«Sõidame!»

Krupjak hüppas saani, tema häälel oli metalne kõla. Karpol käis värin üle keha ja ta mõtles kolmandat tundi.

«Hea, et minuga nii ei juhtunud! Hommikuks teevad hundid puhta töö, nii et kondikestki järele ei jää.»

Hilja öösel jõudis üleni lumine, väsinud, pettunud Karpo tagasi ja läks ilma koju sisse astumata isa hoonetisse.

«Noh, kuidas on?» küsis Safron, poja nägu ümmarguste uurivate silmadega puurides.

See tahtis vastata, aga külmast kanged huuled hakkasid värisema, ei kuulanud sõna. Ta pühkis labadaga üle huulte, kiskus kulmude küljest jääpurikaid lahti ja sirutas käe kapi poole, kus viin seisis.

Karpo jutustas, Safroni kiilukujuline nägu aga läks kahvatuks ning tõmbus kipra. Silmad klaasistusid ja nägid üha sügavamale vajuvat, suu tõmbles närviliselt.

Akki viskus ta tahapoole ja virutas pojale kondise pika kämbлага täie hooga vastu nägu. Teine löök tabas õngu — Karpo oli kõrvale karanud ja pigistas punetades käsi rusikasse.

«Te ärge kakelge!» sähvas ta kõlatult, hoiatavalt. «Mul on ka hing nii turris, et...»

«Teid lurjuseid ei pea mitte peksma, vaid päris maha lööma!» Safron kargas poja juurde. «Kas hakkad veel ka rusikatega ähvardama? Küll ma sul ähvardan!»

«Noh, aitab! Või tema satub marru! Kah sõjamees vajab!» Tugeva hoobiga lõi Karpo isa rusika kõrvale. «Eks sa läinud ise!» Viha pärast hakkas ta isa sinatama. «Äpardusi juhtub ju...»

«Va ristimata kuradid! Tobud! Äbarikud!» kisendas Safron, trampides jalgadega nagu tantsu juures; lilla- ja kollased kotid silmade all hüplesid. «Ise kaevate endale auk! Kas te ei taibanud siis palki põiki teele panna? Saan oleks kohe selle vastu puruks prahvatanud, oleks läinud nagu mürkseen. Oleksite pidanud hobused maha laskma!... Võta kohe tikud, et majast tuhkagi järele ei jääks! Las kaltsvatid soojendavad ennast tulekahjust, mitte minu varandusest!»

«No ei, mina ei hakka tulesüütajaks. Mul on veel vara oma nahka turule viia!»

«Ise panen tule otsa! Põletan kõik maha! Kõik, viimase pilpani!»

Safron haaras kummutilt tikud. Toos ragises ta käes, sellest pritsis valgeid pulgakesi.

Juuksed sassis, hirmuäratav, tormas ta särgiväel õue.

«Vaata kus vana tola!» vandus Karpo valjusti ja jooksis isale järele.

Tuul tõukas teda rindu, paiskas poolkasuka hõlmad lahti. Ja sel ajal hakkas koer haukuma, sööstis värava poole.

«Kes kurat seal öösel hulgub?» hüüdis Safron maru vihaselt ja pigistas rusikas tikutoosi.

«Tehke lahti! Kolhoosi valve!» kostis Grigori Ševtšiku külmetunud hää.

«Mis valve see veel on? Keda te tahate valvata?»

«Sinu vara, et enne hommikut ära ei kaoks. Ja ühtlasi ka sind,» lausus Stepan Kušnir lõbusalt.

«Minu vara?»

Vanamees pörkas tagasi. «Minu vara!» Need sõnad tabasid teda nagu nuiälöö, tabasid tugevamini kui teadmine, et tema, Safron, on juba vahi alla võetud.

«Ei mitte enam sinu, vaid meie, kolhoosi vara.»

Safron pillas tikud maha, jooksis majja, tõmbas selnalt berdanka, aga lävel püüdis Karpo ta kinni.

«Isa, ära tee rumalusi! On juba hilja!»

«Lase lahti, saatan!» sisistas Safron, pojale peale rõhudes. «Ma neile...»

«Mõttele minu peale, kui sul endast kahju pole.»

Karpo väänas isal käed lahti, tõmbas püssi ära ja lõi selle täie hooga pärapidi vastu läve. Puu raksatas, pörkas raua küljest lahti, ja äkki näis Karpole, et ta kuuleb jälle hundi ulgumist. Ta läks trepile ja sai oma eksitusest aru — vanamees nuttis seal.

«Ära nuta, isa,» astus Karpo hirmu ja haledust tundes tumeda väriseva kogu juurde, kes oli kummuli trepikäsipuu najale vajunud, võttis isal õlgade ümbert kinni, tahtis teda tuppa viia.

Safron kiskus enda lahti ja jooksis kähisedes ise majja. Seal haaras ta pingi alt kirve, aga sellegi tõmbas Karpo tal õigeaegselt käest, pigistades isa randmeid nii, et need ragisesid.

«Jäta järele! Jäta järele! Selle eest tuleb meil mõlemal tasuda... Aga me peame veel elama, oma aega aetama. Kas kuulete?» läks ta taas üle harjunud «teie» peale. «Me peame elama! Kõduneda jõuame veel.»

Noore Vartšuki nägu värises pingutusest; vaevaga hoidis ta isa käsi kinni.

Alles nüüd peatusid Safroni silmad pojalt. See aga rääkis edasi:

«Noh, saadavad teid mõneks ajaks välja. Tulete tagasi. Tulete minu juurde tagasi. Hakkame veel paremini elama. Aga kui kirvega virutate, oleme mõlemad kadunud hinged... Laske valve sisse, isa. Kannatage ära. Mina aga jooksen koju.»

Ta lükkas isa õue ja kadus ise lumetuisku.

Ou täitus kisa ja käraga. Et mitte kedagi kohata, hüppas Karpo üle tara ja pani joostes kodu poole.

Teeristmel pidi ta peaaegu jalust maha jooksuma mitme rätiku sisse mässitud naise.

«Kas sina oled või?» hüüdis ta, kui oli oma naise ära tundnud.

«Oh Karpo, Karpo!» hakkas see hädaldama. «Juba tuldi minu isa järele. Oh häda küll, nüüd saadavad ta kaugemale maale... Hobused ja härjad võetakse ära, adrad viiakse minema... Kõik kolhoosi. Ja millegipärast tuli miilits kohale. Läksid Denissenko poole.»

Karpo tardus paigale, naine aga hakkas jälle ohkima.

«Ära hädalda, selletagi on raske!» katkestas mees teda karmilt. «Kuidas sa nii paisunud oled?» küsis ta, heltnud veel korra pilgu uskumatult tüsenenud naisele.

«Kui isa juurde tuldi, tõmbasin endale kõik selga, mis sain — niikuinii võetakse ära. Ma päris leemen-
dan.»

Karpo noogutas heakskiitvalt.

«Kas rohkem kedagi pole puudutatud?»

«Kus sellega! Kõiki puudutati, keda Kramovoi kait-
ses... Oh häda, häda!...»

«Hea, et ma õigel ajal omaette hakkasin ja raha majapidamisse ei matnud,» mõtles noor Vartšuk ja karratas naise peale.

«Noh, ära virise! Ulub nagu surnu juures.»

Hetkeks kostis tuule kandel meloodilist kellukese helinat.

«Tea, kes see niisugusel ajal sõidab!»

Ilma et veel midagi oleks näinud, nihkus Karpo ettevaatlikult tara poole.

Mehe sügavates jälgedes komberdas alistuva koha maka varjuna naine. Rasked riided ja iiveldus vajutasid teda allapoole, uni tikkus peale.

«Kui saaks ometi muist kraami ära lumme visata, mõtles ta laisalt. Silmad kippusid kinni vajuma. «Aga kuidas seal meie omadel küll läheb?...»

Mahe kellahelin lähenes. Ei saanud aru, kas lendab see ühes tuisuga, või immitseb maa alt ja valgub lume all laiali.

Aeglaselt kerkisid pimedusest hobused esile. Nais, et nad võtavad kogu tänava enda alla, ja nägu krimpisutades taganes Karpo veelgi ning surus selja vastu tara, mille vahelt tuul torkivate joakestena läbi tungis.

Saan jõudis peaaegu Vartšuki kohale. Saanipea juures vilkusid kaks tulukest.

«No küll on tee,» kostis Vassili Karpetsi hääl.

«Vaevaline nagu üksiktaluniku elu,» naeris tema kaaslane.

Hääli ära tundes sai Karpo veel vihasemaks.

«Tuli siia meie õnnetuseks,» mõtles ta ja pühkis käega üle külma näo. «Nüüd ei liiguta Kramovoi sõrmeги.»

Kellukese eemalduv helin tungis tulena lumest läbi, kõrvetas Karpol jalgu, kajas valusalt külmetavais kõrvades.

«Kas see pole too, superfosfaaditehasest, kes meil hingata ei lasknud?» hakkas väsinud naine lumes rabelema.

«Tema jah. Nedrjomnõi. On vist kahekümne-viie tuhande-meheks hakanud. Toob meile õnnetust. Ah, põrgu võtaks!...»

Karpo tare välgatas kahe hundisilmaga. Hetkeks vilksatasid akendes katkelised varjud, näisid üksteisest kinni haaravat.

«Kes kurat seal jälle on?»

«Vist minu õed.»

«Mis neil vaja?» küsis mees kergendatult hinge tõmmates.

«Tassisid isa juurest ära kõik, mis kätte said. Siia on lähem... Oh, et me varem ei taibanud!»

Enne kui mees ja naine läveni jõudsid, kuulsid nad vihast naisekisa. Oljona trummeldas aknale ja nääklus vaikis. Toas vedelesid laual ja voodi all terved virnad hilpe ja nende juures seisis kaks naist ning puurisid teineteist vihkavate silmadega.

«Jagavad saaki,» taipas Karpo ja hüüdis:

«Te võiksite ometi isale süüa viia, kaarnad, muidu vaadake, et siit veel uperkuuti välja ei lenda!»

Tema astus esimesena õue, kops käes.

Tuisk oli lõppemas ja varsti lõi öö ümberringi rõõmsatest tulukestest särama. Külas ei magatud. Puhtaimasse lumelõuendisse rüütatud tared näisid koidu vastuvõtuks igas aknas tähe süütavat. Need pidulikud tulukesed tungisid naeltena Karpo südamesse.

Teeristmetest kaugelt mööda hiilides, vastutulijaid vältides jõudis ta klubini, kus maa peremeeste valve all istusid need, keda rahvas oli maa pealt ära ajanud.

Majatrepil välgatlesid plotskite tulukesed.

«Matvi, anna püss siia ja mine koju. Oled oma aja ära valvanud.»

«Ei, ma ei lähe ära... Ainult mõelda: seitsaadik kui ma hällist välja sain, kaelakandjaks hakkasin, on mu elu rikaste meelevalja all olnud. Lausa nagu koerad valvasid nad sind, Matvi, et sa silmapilguks puhkama ei istuks, päikesetõusu maha ei magaks, ülearust lusikatäit borši ei sööks. Ja oleksidki kuni vanadusepäravadeni valvanud, kuni sa, Matvi, oleksid kerjakoti küürus õlgadele võtnud. Ja pärast oleksid sind siis kulakute koerad valvanud, et sa kogemata sinna tallu ei astuks, kus sa oma jõuga teistel aitasid vara koguda... Nii et nüüd ma juba tahan neid valvata, neid peremehi-koeri.»

«Need pole koerad, Matvi, need on hundid!»

«Tõesti hundid! Sellepärast ongi neil õige tee põhja poole. See on üks mis kindel!»

«Aga kas nägite, kus Vartšukil võttis kohe upsakuse maha, nagu tuul oleks selle ära puhunud.»

«Vajus lonti. Otsekui juur võeti alt. Räägitakse, tal olevat peiduurgastest ei tea missugust kraami ja inventari leitud. Isegi traktorite tagavaraosi.»

«Nüüd läheb meil neid tarvis.»

Karpo ei sõandanud kompsu isale üle anda — kartis ennast inimestele näidata. Kõvaks tõmbunud pekk ripus raskelt käeotsas, aga Karpo keerles klubi ümber hommikuni, seni kui kulakud valve all linna viidi.

Isa läks esimesena. Näis, et Safron oli öö jooksul vanemaks ja lühemaks jäänud. Karpo tahtis tema juurde joosta, ent valvele pilku heites lõi kõhkleva. Segaselt tunglesid mõtted ta raskeks muutunud peas. Et mitte isa pilku kohata, surus ta ennast puu vastu.

Sel ajal kostis klubist Stepan Kušniri kärsitu hääl.

«Kupatage põrand keeva veega üle! Ja pingid samuti! Ja lükake aknad lahti, et kulakuhaisu sisse ei jääks!...»

Umbes ühe ööpäeva jooksul kiiluti Safron Vartšuki huutor inimesi, loomi ja igasuguse kraamiga koormatud saane täis. Kehvikute relvastatud valve all sõitsid kogu rajoonist väljasaatmisele määratud kulakud siia kokku. Nelikümmend seitse rikast perekonda tungles oma toitjate ümber või hoidus neist kõrvale, ja viimasel juhul sadas perekonnapeast lahtiütelnud naiste ning laste peale kohutavaid needusi ja sõimu.

Safroni jättis maha ka Gorpina Vartšuk. Külmal hommikul astus ta, pisarad silmis, oma endisse tagakambrisse ja pöördus GPU operatiivgrupi ülema poole.

«Mis te soovite?» Ülem osutas peanoogutusega toolile.

«Lahutage mind mehest ära.»

«Safronist?» küsis hallipäine ülem mõtlikult.

«Temast ikka, kellest siis muust!» ohkas Gorpina. «Ta on minust küllalt pisaraid ja verd välja imenud, rusikatega sõtkunud, piitsaga peksnud. Ma ei taha ka Siberis veel niiviisi elada.»

«Mees ei armastanud teid?»

«Mida ta peale rikkuse armastas? Näe nüüdki — teie lubasite seaduse järgi kolmkümmend puuda varandust kaasa võtta, tema aga oskas...»

«Ärge mulle sellest rääkige,» krimpsutas ülem nägu. «Kui oskas, siis oskas... Kas olete kindlasti otsustanud?»

«Nagu jumala kohtujärje ees.»

Ülem lehitses nimestikku, tõmbas Gorpina sellest maha.

«Olgu siis nii, minge...»

Ja nuttes, nagu Gorpina oli tulnud, nii ka väljus. Büsinas, loomade ja igasuguse majakraami keskel leidis ta oma saani, milles Safron liikumatult istus. Gorpina kummardas tema ees.

«Anna mulle andeks, Safron Andrijevitš. Elasin sinuga elu ära, nagu sa tahtsid ja käskisid, aga kauemaks ei jätku tervist...»

Safron kargas püsti, tõstis käe piitsaga, aga ei löönud, vaatas ainult naisele metsiku pilguga otsa, pöördus ära ja istus oiates saani, oma viimse, hoolikalt pakitud vara otsa. Vaikides pühkis Gorpina silmad käega kivi- vaka, möödus oma mehest, jäi värava juures seisma, vaatas tagasi. Tumedana küürutas Safron saanis, piits äral.

XIII

Huulal õhtul, kui lumel õrnalt helesinised, sinkjashallid, roosad ja tumedad värvitoonid helklesid, korstnatest kerkivad lõbusad suitsujoad aga endasse ehakuma imesid, saatis Mariika Dokiati teeristmeni. Bondari eide kollasest kõhnapoolsest näost, milles kipras huuled olid mureliselt kokku pigistatud, paistis nüüd vahu, suurenenud teradega väsinud silmad aga sarnasid ema silmadega, kes on äsja pärast pikka piina lapse sünnitanud. Ta nägi enda ees ikka veel mitte lund, vaid haigla valgeid seinu, ebatavaliselt kahvatut ivani ja tema iseloomulikku naeratust, mis närtsinud huuli vaevalt paotas.

«Oh, mul on nii hea meel, nii hea meel, et ma ei oska kohe üteldagi!» kordas Mariika juba ei tea mitmendat korda, ilma et oleks vaadanud, kas kaaslane teda kuulabki. «Kas usud, mu kallis: kui kuulsin, et ta on haavata saanud, jäin pimedaks. No nii pimedaks,

et ei suutnud oma tarestki välja tulla. Lähen taarudes, hoian seintest kinni... Mis Dmitro teeb?»

«Viis täna hobused kolhoosi, andis inventari ära.»

«Kuidas neil seal küll asi läheb?» ohkas Mariika. «Aga kui Grigorit näen, kratsin tal kurjalvaimul silmad peast välja. Küll on ikka inimesel häbematust! Ise käis veel Jugiinat kosimas! Ma taipasin kohe, mis marjukes see on. Sa ütle ka pojale, et ta teda õpetaks.»

«Milleks tüli alustada? Sa parem ära tuleta talle seda meelde — tead ju ise, missugune iseloom mu pojale on.»

«Miks ei tea!» Mariika silmad välgatasid, kongus nina külgedel värisesid kortsukesed. «Tal voolab soon-tes veri, mitte vesi. Mulle meeldivad ägedad rohkem kui tossikesed.»

«Ära kõnelegi! Iga kord kardan tema pärast...»

«Niisugune on ka minu Ivan,» ütles Bondari eit ainult selleks, et veel kord meest mainida. «Näe, haavasid teda, lasksid vigaseks, pidid peaaegu teise ilma saatma, aga kas arvad, et tema oma mõttest taganeb, kolhoosi sinnapaika jätab? Ei tule tal meeldegi! Hirvus kangekaelne ja äge teine! Peaks aga rutem terveks saama. Kui haiglast koju toon, hakkan tema eest nii hoolitsema, et tuuleõhkugi peale ei puhuks.»

«Aga tema naerab su veel välja,» vidutas Dokia silmi.

«Seda muidugi. On juba kord niisugune!» noogutas Bondari eit pead. «Mis sa talle ka ei teeks — olgu hästi, olgu halvasti —, tema leiab ikka, mille üle naerda. Kole norija! Hüvasti, kullake! Ütle Jugiinale, et homme korra meie poole tuleks, ja mitte ükski, vaid Andriga. Aga pangu laps hästi soojalt riidesse. Eks need noored emad ole ju teada!...»

Dokia läks kodu poole mööda vaikkeid, otsekui lummatud tänavaid. Aeg-ajalt sõitis hääletult mõni saan mööda, kukkus puult kerget lund, krigises tee kellegi saabaste all — ja siis oli jälle niisugune vaikus, et näis, nagu kuuleksid, kuidas pilvevari libiseb mööda rohekast kuuvalgusest üleujutatud köögiviljaaedu.

Vasakul küürutas tugevate najal nagu kerjuseit Grigori Ševtšiku tare. Ühest kostis lõhestatavate puuhalgude raginat. Riida juurde, mille kõrval Grigori puid

lõhkus, tuli vanaema Orina. Kulmu kortsutades pöördus Dokia mööda hangede vahele tallatud rada värava poole.

«Tere õhtust!»

«Dokia!» hüüdis vanaema Orina rõõmsalt.

Kirvest käes hoides tardus Grigori halu kohale.

«Miks sa siis ei tereta, noorhärja? Olen sinu silmis üga väikeseks jäänud? Või on ehk südametunnistus arganud?»

Dokia astus üsna Ševtšiku juurde. See viskas kirve käest, pöördus tulija poole, pühkis laubalt higi, võttis hämmelduses mütsi maha ja pani jälle pähe.

«Sa vaikid? Kas häbened või oled vihane, et tädi Dokiast ausa töö eest välja külma kätte ei kihutatud?»

«Anna talle, anna talle!» kostis vanaema Orina. «Meie õnnega noomisime ta juba nii läbi, et surmalaupäevani ei unusta. Mis sa teed ära? Suurest tarkusest läks päris lolliks.»

«Olen teie ees süüdi, tädi Dokia,» ütles Grigori tasa ja laskis pea norgu. «Kramovoi, kurivaim, eksitas mind, meelitas halva sõna välja.»

«Niil! Kui vana sa siis oled? Viie-aastane? Või kuue? Näe, ise juba isa, aga ikka elad teiste tarkuse järgi. «Eksitas!» Tähendab, sai eksitada. Maksad endise eest kätte? Näha, et sul on väiklane, kade hing...»

Ta noomis noormeest tasa, ruttamata, pööramata silmi tema tusaselt näolt.

«Mis ma pean teile siis veel ütlema? Mis möödas, seda ei saa tagasi tuua. Kui aeg tuleb, siis saate näha, et ma pole teile vaenlane. Hobune komistab neljal jalalgi.»

«Rumal kõnekäänd, käpardite ja logardite jaoks! Sa hakka veel inimese pead hobuse omaga kõrvu seadma... Kõike head, Orina!»

Kui Dokia enda järel väravat sulges, kuulis ta summutatud hääli:

«Oleme küll kaugele jõudnud! Häbi on inimesele silma vaadata.»

«Aitab juba... Noh, inimene libastas korra, laske tal ometi jalule tõusta!»

«Tõuse, tõuse, aga vaata, et sa uuesti nina lommi ei löö.»

Märtsi lõpus tuli pärast ilusaid, päikesepaistelisi ilmu äkki paks lumi maha ja jälle hakkas tarest taresse liikuma kuuldusi taeva karistusest ja uutest märkidest. Need kuuldused ja neile eelnenud pahempoolitsev lehmade ühistamine aitasid Deniss Baraboljal ja Jevsei Golovanil kahes piiriäärses külas kiiremini mässu tõsta.

Endised lootused talurahva äkilisele üldisele mässule olid hajunud nagu suits ja nüüd tuli vähemalt üksikute väljaastumistega luua välisriikides avalikku arvamust Ukraina viimaste sündmuste ümber. Seepärast ei kuulunud kahe spiooni plaanidesse mitte niipalju loomade tagasivõtmine ja endiste ühiskondlike hoonete põletamine kui otse piiril mässu demonstreerimine. Siin pidid eriti selleks kokkuaetud vurled kisa ja kaeve-tega Poola piirivalve poole pöörduma: «Poola, päästa meid ja meie lapsi! Välismaa! Tule valluta Ukrainat!»

See mäss ja tõenäoline tulevahetus Nõukogude piirivalvuritega pidid ajama jalule maailma ajakirjandusse ja saama kaugeleulatuvate sündmuste alguseks.

Ei Barabolja ega Golovan saanud sel ööl silma kinni. Piiriäärset tsooni ei või siiski võrrelda mõne metaa- kolkaga. Öues puristasid väikese saani ette rakendatud tublid hobused, peksid pehmelt kapjadega kohevat lund.

Koidu ajal küla ärkas, kostis uste ning väravate kriuksumist ja naised hakkasid esimestena luha poole, ühistallide poole liikuma. Nähti jooksmas sidepidajaid ja varsti ilmusid mehed välja. Üksteist julgustades hakkasid naised käratsema ning kiljuma. Ja kui rahvasumm tammi juurde jõudis, oli juba kogu madalik kisa täis.

Kolhoosi esimees kargas tarest välja, tahtis inimesi peatada, aga õhus hakkas kümmekond malka välkuma ja esimees jooksis ära jõe poole. Tema järel kostis haasetamist, vilistamist ja rahvahulk tormas tallide juurde.

Kui valvurid nägid, et kogu küla neile läheneb, jooksid nemadki ehmunult laiali, kuhu keegi sai. Rahvasumm vajus rüsinal lattidega piiratud koplisse ja sõb- tis kohe loomade juurde. Ning nüüd juhtus see, mida

Ei Barabolja ega Golovan polnud oodanud. Naised hakkasid oma Mankade ja Rjabuhhade juures halisema, nutma, nende viha kadus ja nad püüdsid ainult ühte — lehmad kiiresti lahti päästa ning koju viia. Naiste järel hakkasid ka mehed hobuste hulgast endi omi välja otsima; keegi ei hoolinud enam põrmugi mingisugusest vahtimaast, rahvahulk veeres laviinina külasse tagasi.

Barabolja ja Golovan tormasid talumeeste juurde, et mõjutada neid piiri poole suunduma, aga mehed pöörasid neist ära ja üks tüse talunik ajas isegi kahtlus- lavalt silmad pungi.

«Kes te õieti olete? Meie tunneme vähemasti loomade pärast hirmu, aga mille pärast teie? Ärge toppige oma nina võõrastesse asjadesse! Kui sind ei peksta, siis ära siputa jalgu!»

Sel ajal tulid künkal piirivalvurite kogud nähtavale. Kummargil jooksid nad rahvahulga poole, püssid käes. Inimeste vahel laveerides tormasid Barabolja ja Golovan nii kiiresti kui suutsid oma hobuste juurde. Piirivalvurid jooksid rahvahulga ümbert ringi ja sööstisid neile järele.

Benikaua kui Barabolja ja Golovan õuest välja sõitsid, olid kaks võitlejat teistest ette jõudnud ja ootasid neid juba tänava lõpus. Barabolja vibutas piitsa ja hobused panid kohe tuhatnelja ajama. Golovan nägi, kuidas üks piirivalvur põlvele laskus ja püssi palge tõstis. Kostis pauk, teine, kolmas. Äkki võpatas Barabolja, tõmbas pea õlgade vahele ja pööras hooga teise tänavasse. Pardaga lumme lõikudes lendas saan met- siku kiirusega edasi, tagapool aga jäi tulevahetus juba vaiksemaks.

Kui kuumaks aetud hobused tammikusse jõudsid, andis Barabolja nagu krimpsutades piitsa ja ohjad Golovani kätte.

«Mis sul on?» küsis viimane rahutust tundes.

«Bain vist pihta.» Ta viskas raske talupojakuue ja piitsaku seljast ning mõlemad nägid särgil vereplekke. Barabolja erinevais silmades tekkis valuilme.

«Ah, kui halval ajal sa haavata said! Ja kõik selle teatud stilisatsiooni pärast!» krimpsutas Golovan nagu.

Ta pidas hobused kinni ja kergitas ettevaatlikult

Barabolja särki. Pikliku, mitte kuigi sügava haava sinna olid riiete küljest tumedad kiud tunginud.

«Kuidas on?» tõstis Deniss silmad lootuse ja hirmuga tema poole.

«Tühi asi! Nädala pärast pole jälgegi järel. Peab kuskil peatuma, viina või joodiga puhastama...»

«Ainult mitte praegu,» vastas Barabolja tagasi vaadates. «Praegu anna hobustele piitsa!» Ja ägisedes istus ta saani.

Kõrguses nende kohal paistis metsa vahele pigistatud ribake sügavat kevadist taevast ja oli näha, kuidas päikesekiirtest läbilastud pilved mööda ruttasid.

Küladest eemale hoidudes ja jälgi segades sõitis Jevsei Golovan terve päeva mööda metsi ringi. Videvikus aga, kui äraaetud hobustel jälle rohelist vahtu nähtavale tuli, peatas ta nad metsavahimaja juures.

Nad leidsid tares ainult metsavahi naise.

«Kus siis peremees on?» küsis Golovan.

«Sõitis kursustele. Peab ülehomme tagasi tulema. Tema tahaks aina õppida,» naeratas elatanud naine usaldavalt.

«Kas lapsi on?»

«Poeg õpib tehnikumis, tütar juba õpetaja. Oleme vanamehega kahekesi jäänud.»

«Aga meil oli hull lugu — bandiidid tungisid kallale. Suure vaevaga pääsesime ära.»

«See on õige, meie metsadesse on jõuk ilmunud.»

«Minu seltsimehele lasti pihta.»

«Jumal hoidku! Mis te räägite!» kahvatas naine ja hakkas hädaldama. «Miks te teda siis tarre ei too? Jätsite külma kätte?... Peab ju ikka natuke mõtlema...»

Varsti lebas Barabolja juba puhtas toas, kõrges patjadega voodis. Metsavahi naine oli tema haava viinaga puhastanud ja sidus seda nüüd ettevaatlikult kinni. Denissi nägu oli selle päeva jooksul kolletanud ja pikaks veninud, silmade erinevus oli märksa vähenenud.

Golovan käis mitu korda metsas, kontrollis teid, aga kuskil polnud hingegi. Viimaks tuli ta tagasi ja heitis riidest lahti võtmata pikali. Pannud revolvri pea alla,

tahtis ta juba tule kustutada, kui voodist kostis Barabolja tasane hää:

«Jevsei!»

Heedes hinges mõttekaaslast, kes oli talle kammitada saanud, astus Golovan voodi juurde:

«Mis on, Deniss? Kas valutab?»

«Mitte väga. Võib taluda. Ma pean sinuga kõnelema, Jevsei.»

«Sul on ju raske, Deniss.»

«See pole tähtis. Homme on võib-olla veel raskem.» Ta pööras pead ja tema silmis tardusid kaks tillukest lausumist peegeldust, ent ta kustutas need kohe kipras lausudega. «Homme on vahest juba hilja.»

«Mine ikka, Deniss! Homme hoolitsevad sinu eest vagad isad kloostris...»

«Me ei tea veel, kuidas see öö möödub,» liigutas Barabolja kannatamatult kätt. «Kuula mind, Jevsei, ja ma lga sõna meele. Sina oled esimene, kellele ma oma suure plaani avaldan. Kõik, mis seni tehtud, on lapsemäng. Aga see tee tuli läbi käia, et jõuda... üldiselt. Kui mind enam pole, viid sa liitlasena mu ideed edasi, ja ma loodan, et me siis mõlemad pääseme ajast.» Barabolja niisutas keelega huuli ja naeratas. «Aga me ei lähe sinna mitte paraadukse, vaid tagaajajate kaudu. Niisugune on juba meie elukutse iseärasus.»

Golovan ei teadnud, mis niisugusest jutust arvata. On need nõrgenenud aju hallutsinatsioonid või peitub selle taga tõesti midagi suurt?

«Ma kuulan, Deniss.»

«Kuula! Maailma avalik arvamus, kõik meie peremehed murravad praegu kõige enam pead maailma ajaloo kardinaalse küsimuse kallal: kuidas bolševism hävitada? Meie sinuga mõistame, kui kasutud on visadus ja raev ja resoluutsus, millega igasugused väikekodanlased seda ideed käsitlevad. Meie sinuga seisame siin kõrgemal ning tunneme paremini maad, kus oleme sündinud ja kus tõenäoliselt sureme. Meie rahvas on niivõrd kannatlik, armastab niivõrd kõike oma, et selle tõttu talub kõik. Seda ei tohi tähele panemata jätta. Ka sõjaga ei saavuta midagi. Meie talumees on niisugune,

et kui tal ainult patune ihu kuidagi kaetud on ja leiva päts sekis, siis sõdib ta kas või viimse hingetõmbeni. Kui teda kollektiviseerimine ei murdnud, siis vaevalt kellegi sõjavägi murrab.»

«Noh, see on juba idealiseerimine!» Golovan puudutas tumedaid kastanpruune vurruharusid. «Sa unustad meie talumehe konservatiivsuse.»

«Ei, ma ei unusta seda, sellest ma elangi, aga seda toidust jääb iga päevaga ikka vähemaks, sest on olemas jõud, mis kogu rahva ühendas, ja seda jõudu kutsutakse nõukogude võimuks. Tähendab, tuleb sihtida otse selle südamesse. Ja ta tuleb õhku lasta mitte väljastpoolt, vaid seestpoolt. Sellega ma jõuangi oma plaani juurde. Seda võib nimetada geniaalseks provokatsiooniks, mis jätab rahva ilma juhtideta, hävitab kõik bolševismi fanaatikud ja selle toetajad. Aidaku meid Napoleoni ja Joseph Fouché vaim!»

Golovan aimas juba, mis Barabolja sõnade taga peitub, ta võpatas ja vaimustusejudin käis tal üle selja, Barabolja aga oli elavnenud ja kõneles juba kirglikult ning jõuliselt:

«Minu plaani tuum seisab selles, et lõhestada, purustada bolševismi ühtsus. Praegu nimetavad nad üksteist seltsimeheks, aga neid tuleb nii üles ässitada, et nad hakkaksid üksteisele kui vaenlasele vaatama. Terve agentuurivõrgu pingutuste abil peame koostama suurejoonelise dokumentide kogu kõigi bolševistlikuaju usutavaimate rakukeste kohta, alates Keskkomitee sekretäridest ja rahvakomissaridest ning lõpetades lihtsate küla aktivistidega. Ja siis langeb peata jäänud maa põlvili.»

«Ma nagu ei mõista hästi... Noh, koostame dokumendid, selgitame välja kõik bolševismi preestrid...»

«Aga mõne välismaise, kõige tõenäolisem, et Saksa luure seifides on nad üles märgitud meie... spioonidena. Edasi laseme asjast huvitatud isikutel need dokumendid ära varastada või fotografeerida ja siis, loodan, algavad sellel maal pärtliööd. Ja need lõpevad meie tulekuga.»

«Issand, kui kuradi kole ja kuradi võimas!» pahvatas Golovan. «Kas sinu arvestus on tõepoolest õige?»

«Tingimata õige!» Barabolja naeratas vaevaltmääratavalt. «Siin on kõik arvesse võetud, eriti Nõukogude sparaadi noorus, vilumatus. Ainult kümmekond aastat riikliku administratsiooni kestust — see on lapseiga, ja meie lööme tal kaheteralise mõõgaga jalad alt... Vaat selle plaani peadki sa üle piiri viima, kui mina sinu ei jää. Aga vannu, et sa minu nime ei unusta.»

«Ma vannun.» Golovan tõusis püsti.

«Nüüd aga magama!»

Golovan läks oma laudkoiku juurde, heitis pikali, aga ei suutnud uinuda ja oli veel kaua ärkvel. Eruutatud aju värises selle koletu plaani raskuse all. Nii-suguse plaani sõandas välja mõelda ainult vihasse lämbuva fanaatiku pea ja see plaan viib teda tõesti taga-uksse kaudu ajalukku, toob niihästi kuulsust kui ka raha. Miks ei võinud siis tema, Golovan, midagi taolist välja mõelda? Jälle peab ta võõralt laualt langevaid raasukesi korjama.

Puhtas külmas sinas valendasid veel tähed, kui Golovan ja Barabolja metsavahi õuelt välja sõitsid. Hobuste jalge all kõlises ja ragises noor jääkoorik, sisinal pihus-lusid lumehunnikud.

«Noh, mis sa mu plaani kohta ütled?»

«Hirmus jõud!» pöördus Jevsei tema poole. «Miks sa teda seni varjasid?»

«Ta valmis kaua. Kõigeks on vaja aega.»

Golovanil tekkis ebamugav tunne, jälle välgatas peas mõte, mis oli teda kogu öö piinanud. Ta vaatas tagasi ja andis hobustele piitsa.

Tunni aja pärast jõudsid nad metsajärve äärde, mille ääres oli mitu auku, — nähtavasti oli seal eelmisel päeval kalu püütud.

«Tore hommik!» tähendas Barabolja, märtsihommiku taeva muutlikku mängu vaadeldes.

Golovan pöördus jälle ümber. Deniss ei vaadanud tema poole. Siis võttis ta vargsi taskust püstoli ja ilma sihtimata tühjendas kogu pidemetäie oma mõttekaas-lase rinda. See hakkas korisema. Ehmunult söötsid hobused kiiremini minema. Neid tagasi hoides nägi Golovan, kuidas Barabolja jalg surmaheitluses välja sirutus. Et ennast mitte verega määrada, vedas ta oma

sõbra kättpidi jääaugu juurde. Ta purustas saapaga noore jää sinkjashalli kirme ja laskis väikese, ent raske keha järve. Siis lükkas saapaninaga vette ka lume, millel verelaigud laiali valgusid.

Nii oli Barabolja hirmus plaan teistesse kättesse üle läinud ja hakkas elama.

XIV

Otse enne varajaste viljade külvi ilmus Krupjak jälle noore Vartšuki tarre. Suudles peremeest ja täitis kogu toa külmetunud naeru ning enesekindlate sõnadega.

Karpo võttis külalise varjatud vaenulikkusega vastu, aga kui ta tema julgustavaid plaane kuulis, hakkas rahunema.

«Kevadel, niipea kui natuke soojemaks läheb — sa tead ju, missugused teed meil on —, saadab kapitalistlik ümbrus abi.» Krupjak hakkas naerma, rõhutanud sõnu «kapitalistlik ümbrus». «On kindlaid teateid. Ainult et me peame tegutsema, mitte istuma, käed rüpes, nagu pühakud. Kas kolhoosis on ustavaid inimesi?»

«Vähe küll, üsna vähe!»

«Need tuleb nii laiali paigutada, et nad kogu maja pidamist kontrolliksid. Peab nii-ütelda komandokõrgendikud kolhoosis enda alla võtma, teda seestpoolt laostama.»

«Kõrged kohad juba teiste käes.»

«Te töötate halvasti.»

«Aga kas teie abistasite meid? Töötasite meie jaoks mingisuguse plaani välja?» kargas Karpo Krupjaki kallale. «Teie töö pole krossigi väärt!» sisistas Karpo. «Te relvastasite meid ainult vihaga — seda jätkub ilma teietagi —, aga kus on tõelised teod? Olete ainult tapmiste ja tulesüütamistega hakkama saanud, see on kõik... Niiviisi mässas minu isagi enne kollektiviseerimist. Abi oli sellest nagu surnul kompressidest.»

Krupjak vangutas imestades pead.

«Sa oled ju vahva poiss!» ütles ta, kohe tooni muutes.

«Niisuguse kaadriga pöörame maa ümber!... Kas tallis on mõni meie meestest?»

«Ainult ühes.»

«Aga teises?... Ei ole? Noh, siis tuleb see, kus oma mäss on, ühes hobustega maha põletada. Kui kolhoosid vajadust ilma jäävad, on lahing pooleldi võidetud. Ma teeme seda kogu Ukrainas,» luiskas ta veenmiseks juurde. «Siin teed sina seda. Kas sa ei karda?»

«Kui niisuguse asjaga tegeled, eks siis pead valmis olema pead tulle pistma.»

«No ei, pead ära kunagi tulle pista. Näe, mina jäin peaaegu vahele, aga ikkagi suutsin välja lipsata.»

Ja ei tea mitmendat korda juba hakkas ta oma õnnestumistega hoopema.

Pärast õhtusööki heitis Krupjak kõrvalkambrisse, pani käed risti rinnale ja uinus kohe sügavasti. Tema avatud suu naeris isegi unes kavalalt ja kangekaelselt, nii et väiksed hambad paljastusid.

Karpo läks õue, tegi ringi ümber tare, vahtis ettevaatlikult tänavale.

Tumehallid puruksrebitud pilved jooksid ehmunult mööda madalat, raskeks muutunud taevast. Hakkas vihma sadama. Laisa sahinaga langes see niiskusest paisunud maale, ja näis, et puude taga varjas end keegi nägematu ning võimas nagu kevad ise. Karpo võpatas, ent hakkas siiski kangekaelselt edasi liikuma, ja vastassuunast kostis pimedus tasase kajaga.

«Kes seal on?»

«Jugiina! See olen mina, Varivon... Ärata ruttu Dmitro üles!»

«Oh, mis siis on?» Ehmunult surus noor naine end vastu akent.

«Tall põleb!»

Dmitro tõmbas mütsi pähe ja jooksis, pintsak käes, tänavale.

Niiske märtsiöö oli vastumeelselt kergitanud teravtipulise tulemütsi ja selle viltu lõõnud.

Pimedail tänavail kostis jooksvate inimeste rasket müdinat ja segaseid hääli. Varivon vajus kohe pimedusse ja Dmitro järgnes tema sammude müra peale.

See, mis nad nägid, ületas halvimaletusi oletused. Selgus, et tall oli seestpoolt kõvasti suletud, purjus tallimehed aga olid vaevaliselt ärgates võtme ära kaotanud — nad ei saanud ise välja tulla ega hobuseid välja lasta. Leekides lõõmavast hoonest kostis kisa ja hobuste hirnumist. Jõuliselt ja metsikult tagusid kabjad vastu tugevat seina. Kõvasti pinguletõmmasid nahksed päitseohelikud katkesid nagu bassikeeled.

See tume müra äratas Dmitro rinnas valusa vastukaja. Vihkavate silmadega vaatas ta inimesi, kes väliskese rühmana seisisid ja karjusid ning kätega vehkisid, aga midagi ette ei võtnud.

«Kas tulite pulmi vaatama? Või kino?» kisendas ta.

Aga seltsimees Nedrjomnõi, Stepan Kušnir, Grigori Ševtšik, Oleksandr Pidoprigora ja veel kaks kolhoosnikut kandsid juba rasket palki esimese ukse juurde.

«Noh, poisid, käed külge!» kamandas Varivon ja haaras kasetüvest kinni.

Mitu kätt haarasid rammi ja pörutasid sellega laudukse pihta. Lauad raksatasid nagu murtavad luud, värisesid, raksatasid uuesti. Purustatud uksepooled andsid vastu tahtmist järele, vajusid sissepoole, üks paiskus lahti.

«Hüpake kõrvale, seinte äärde!» hüüdis keegi.

Kolm hobust tormasid tallist välja ja kihutasid, pead püsti, pimedusse. Nende järel hakkas tulema suitsu ja sellest kargasid välja poolpimestatud, uimased tallimehed.

Varivon viskus esimesena kibedasse, kuuma hoovusesse. Tema järel jooksis Dmitro. Suitsus kostis jälle võimas müdin. Pimestatud hobune oli inimest haistnud, tormas tema juurde ja jäi korsates seisma. Dmitro püüdis ta ettevaatlikult ohelikupidi kinni, ja kui hobune end tema kohal tagumistele jalgadele püsti ajas, taltutas teda üleiniimliku pingutusega, tundes, kuidas õhuke, kuumenenud nahk käte all väriseb. Silmad kinni ning hingeldades lükkas ta hobust õlaga edasi ja hüppas välja.

Kui imetore on sinu niiske õhk, märtsiöö! Otsekui tervis ise voolab rindu, jahutab pead pärast talumatut

valu ja kuumust... Kui hea sa oled, külm vesi! Veel tahtigi pole sa nii elustav olnud!

Dmitro pistis oma pintsaku kiiresti veerenni ja sööstis vihasena, tugevana uuesti suitsusesse, sädemetepilvi süüdatakse talle.

«Elame veel, Dmitro?» Seltsimehe tugev käsi lõi talle otsa.

«Elame, Varivon!»

«Ära löika ohelikku kohe katki, enne rahusta teda natuke, muidu peksab ta pöörane sul kõik luud-kondid puruks.»

Talli teisest otsast kostsid otsekui jõe teiselt kaldalt Stepan Kušniri, Ševtšiku, Polikarp Sergijenko hääled.

Varivon isegi peatus hetkeks.

«Dmitro, kas Polikarp tõesti tulle tormas?»

«Tuleb välja, et nii on. Ühiselt pole mitte ainult isa kergem peksta!» vastas Dmitro.

«Oh, kulla rahvas, kus siis minu hobused on?» kostis suitsu tagant Pidoprigora kurb hääl.

«Ära raiska asjata aega! Nüüd on kõik meie omad,» kostis Kušnir valjult.

«Beda nüüd küll, et meie omad, aga mis siis, kui varasid ära põlevad? Need ju ka meie omad.»

Tallijooksmine läks ikka raskemaks ja raskemaks. Laegitsevad õletuustid kukkusid pähe. Sööd nõelasid vapuskutena põski, suits tungis kurku, ähvardas lämmatada ja veresooned meelegahtadel olid nii tursunud, et puhevil, et tundus, nagu peaksid nad iga hetk pingutusest lõhkema.

Dmitro tundis, kuidas käed puiseks muutuvad, nii et vaevalt suudavad hobuseid kinni hoida, kuidas jalad kipuvad risti käima, kuidas suitsust kibedad silmad kinni paistetavad.

Käigu väsimus kus kurat! Ta ei lähe ära, enne kui pole tallist viimast hobust välja toonud, või enne kui mõni palk või tala pole teda jalust maha löönud, tema pead purustanud. Et pärast poleks häbi inimestele silma vaadata.

Viimaks sõtkus üks hullunud täkk ta siiski enda alla. Dmitro haaras mõlema käega päitsetest kinni ja jäi herratõmbunult nende külge rippuma. Veel üks pingut-

tus — ja värske õhk puhatas näkku. Dmitro vankus tal läks silme ees mustaks. Kõrbenud juuksed ja kumud olid mustaks tõmbunud, kõvast ohelikurihmasi verisele lihale hõõrutud peopesad kipitasid valusalt. Põskedele olid üles ajanud kollased, pooleldi läbi paistvad villid.

Kellegi käed toetasid teda õrnalt ja asetasid ta naise keile heintele.

«Aitäh, seltsimees Goritsvit!» kuulis ta Nedrjomnõi häält. «Te tegite rohkem kui teie kohus oli.»

«Teile aitäh,» vastas Dmitro sosinal ja ulatas käe.

Kogu keha valutas ja kipitas. Ikka veel piinas suits mittenägevaid silmi. Aga valu kõrval tärkas rõõm.

Ilusad olete, märtsiööd, ilus on elu, kui teda selgete, ausate silmadega vaadata!

Dmitro ei näinud enam midagi. Aga isegi teadvust kaotades, kuhugi pimedasse kuristikku kukkudes tundis ta nii suurt rõõmupuhangut kui vahest mitte kunagi oma elus.

XV

Kõik olid juba laiali läinud, nagisedes oli ära sõitnud vanker, milles Dmitro palavikus vähkres, need aga, kes täna olid kõige rohkem töötanud, seisis ikka veel suitseva ahervareme juures. Läbielatu oli neid üksteisele lähendanud ja kõigest — jutust, liigutustest, erutusest — oli näha, et nad olid selle ööga kuidagi üldise massi hulgast esile kerkinud, nagu jões kärestik esile kerkib.

Üksinduses kasvab inimene märkamatuult nagu puu ja mõnikord kiiva; teiste inimeste hulgas arenevad mõistus ja meel kiiresti, iseloom kujuneb tugevaks ning enesekindlaks, millist iial pole isegi andekatel inimestel, kes elavad laiaast inimvoolust eemal ja seepärast sageli satuvad hingelistesse lahkkelidesse, vahel ka laostuvad sisemiselt.

Kuigi värskeil kolhoosnikutel raskelt lasus teadmine, et polnud korda läinud kõiki hobuseid päästa, oli siiski tänane ennastsalgav võitlus tulega igaühe hinge sügava jälje jätanud.

Nedrjomnõi tegi viimased korraldused ja käputäis kolhoosnikuid hakkas aeglaselt vaikselt hallile aovalgusele vastu minema.

«Sa panid mind täna imestama, Polikarp! Ma ei arvanud iialgi, et sa tulle tormad,» ütles Kušnir.

«Onu Polikarp tõi kangelaslikult hobuseid välja,» kinnitas Sevtšik.

Bergijenko kõhnavõitu nägu lõi särama. Ta tahtis naljaga vastata, aga midagi ei tulnud meelde ja ta lausis lihtsalt:

«Me päästisime ju oma vara.»

«Me peame kõik oma tallimehed tiheda sõelaga läbi sõeluma. Keegi neist kaevab meile auku. Selle töö peale paneme valitud inimesed,» lausus Nedrjomnõi mõttikult.

«Vanemaks tallimeheks peaks määrama Karpetsi. Inimene tunneb hobuseid, oskab neid isegi ravida. Ja siis veel sinu, Polikarp. Kas hakkad?» Kušnir pani käe Bergijenko õlale.

«Hakkan. No küll mina juba hoolega järele vaatan, nii et hiirgi talli ei pääse. Mäletan, mõisas olid kõik puustihädas: kes see piinab öösiti hobuseid, võtab viimse puunatukese välja? Koltšak laskis mind kutsuda. Valas mulle klaasitäie, endale klaasitäie, andis rubla avanssi, ja mina läksin ööseks talli magama. Öö jõuab kätte...»

«Onu Polikarp,» ei kannatanud Grigori välja ja turtas naerma, «Vassil Denissovits Karpets jutustas, nagu oleks see temaga juhtunud.»

«Karpets? Noh mis siis, temaga juhtus ja minuga juhtus. Meid mõlemaid peeti silmas kui paremaid tallimehi.»

Jutustaja kavalavõitu pilk kustus, näost aga õhkus sellist siirust, et näis, nagu usuks ta isegi oma väljaõeldist.

«Mis siis nüüd teha? Kas järelejäänud hobustega saame hakkama?» alustas Kušnir taas mõttikult. «Nii-või venib külv kuni lõikuseni.»

«Võib-olla aitab MTJ traktoritega?»

«Bivirid Jakovlevits peab välja aitama.»

«Natuke aitab, aga see meid ei päästa. Meil on

veel vähe traktoreid, kolhoose aga on rajoonis ilmatu palju.»

«Tuleb lehmad tööle panna. Kas või kergele tööle sõnnikut ja vilja vedama. Hobused aga jäävad ainult kündma,» pani Ševtšik ette.

«Lehmad?» kordas esimees küsivalt. «Poleks paha. Ainult et naised tõstavad niisugust kisa, et jookse või majast välja.»

«Mina toon esimesena oma lehma kohale, õpetan isegi ikkes käima. Naistele aga tuleb selgeks teha, et kui me ei külva, mida me siis sööme? Kas närime musta mulda või?» Grigori tundis uut jõu juurdevoolu, tema hääles kostis veendumus, et ta viib oma kavatsuse täide.

«See on hea mõte,» nõustus Kušnir. «Hakka lehma välja õpetama, Grigori. Me aitame.»

«Ja hakkangi, ehkki tean, et kulakud tublisti naerda saavad.»

«Hästi naerab see, kes viimasena naerab. Meie naerame viimastena, külakurnajatel on juba hambad tressil nagu surnupealuudel...»

Valgenes. Polikarp Sergijenko pöördus oma valgesse ja udust hämarasse tänavasse. Teeristmel võttis teda salvava naeruga vastu Mitrofan Sozonenko, kellelt Polikarp oli enam kui üks kord pidanud «kuni uudsenis laenama.

«Räägitakse, sa olevat kangelaseks hakanud, Polikarp? Olevat setukaid tulest välja tassinud? Kas endal ehk mõnd tarbeasja ära ei kõrvetanud? Vaata, et naine kihutab veel majast välja!»

Argus, mis aastate jooksul oli Polikarpi maa poole painutanud, summutas hetkeks temas juba tekkinud väarikustunde. Aga ainult hetkeks. Järgmisel silmapilgul ajas pahane Sergijenko kõhna selja sirgu ja süüvas kulakule sõnadega otsekui piitsaga:

«Mis sa hirnud, nii et tänav kajab? Võiksid parem minna taredesse protsente inimeste silmadest välja kratsima ja ajama klassivaenlase kontrrevolutsioonilist juttu kolhooside kohta — ühisest tekist ja muud kuradi jama.»

«Mis asja? Oled ogaraks läinud või?» Sozonenko tõstis imestunult ja ehmunult silmad, tedretähnide ka-

havalise tema näol tõmbus tumedaks. «Mis sa räägid?»

«Seda, mis sa kuuled!» Polikarp pöördus ära ja hakkas kodu poole sammuma.

Ääri kargas naine talle kallale, hakkas läbipõletatud, lahmasseks tehtud kuue pärast riidlema.

«Kõtt, Leksandra! Sinu pea seda ei jaga, naine!» karatas Polikarp ja võttis tütre sülle.

«Põletas kuue läbi! Ja ise üleni tahmane nagu tont. Kui ennast vähemalt puhtakski peseks. Vaata, sa oled ka Stepanida üleni ära määrinud.»

Aga tüdrukuke hõõrus end veel agaramalt isa musta vastu ja hüüdis emale:

«Ema, kas ma olen juba päris must? Mis? Kas passib mulle?»

«Jah sa viimane eputis! Vaat kui võtan rihma!» ütles kinnast vanem valgepealine Leonid ja sikutas õde särast ning püüdis näol ranget ilmet säilitada.

«Noh, aitab juba vallatusest! Pese ennast, Polikarp, ja istu lauda. Must teine nagu söepõletaja... Ja kes kurivaim sind siis otse elavasse tulle ajas!» torises Oleksandra.

«Aga kes oleks ilma minuta hobuseid päästnud? Igal pool on vaja peremehe silma... Jooksid kõik talli juurde kokku, kisavad, karjuvad, aga keegi ei tea, mis teha. Noh, mina käskisingi neid siis palgi võtta. Kohe nagu komandör käskisin. Ja kõik kuulasid sõna: Ševtšik, Kušnir, Goritsvit, Otšeret...»

«Võiksid juba parem wait olla, komandör!» naeris Oleksandra, kuna ta kopsikust vett mehele käte peale kallab.

«Ema, kas sa tõid palju hobuseid välja?» küsis Stepanida.

«Kõige rohkem,» kiitles Polikarp. «Ja sina tõreled minuga kuue pärast! Kui sa oleksid näinud, missugune Goritsvit tulest välja tuli... Kogu nägu ümberingi kõrbenud. Meie temaga töötasime kõige rohkem. Tõsi küll, tema pole nii väle...»

«Ah, mis sa lobised!» heitis Oleksandra käega.

Kaastundlik ilme, mis Goritsviti mainimisel tema näole oli tulnud, asendus jälle pilklikuga. Polikarp sai

isegi aru, et oli liiale läinud, ja pööras jutu asjalikult teisale:

«Nüüd saan mina kolhoosi vanemaks tallimeheks Vassil Karpets aga minu abiks.»

«Vaata, et ümberpöörduvalt välja ei tule.»

«Mis ümberpöörduvalt? Mind tahetakse juba juhataks valida. Niisuguste asjade eest... tead... Noh, mis sul seal on? Jälle lihata leem? Millal sa ometi midagi tarumat välja mõtled?»

«Eks siis, kui sa kolhoosi esimeheks saad...»

«Nähtavasti tulebki sinu leemel surra, sest ega see esimeheks saamine nii ruttu lähe.»

Esimestel päevadel ei tunnistanud Grigori Sofia, et ta harjutab lehma ikkes käima. Tõuseb teine koidu ajal, joob klaasi piima ja ruttab põllule.

«Miks sa nii vara lähed?» küsib naine imestades.

«On tegemist. Tead, missugune korralagedus seal vahel valitseb: mõni kündja ei hoolitse oma adra eest — täna künnab ühega, homme teisega. Tarvis inventar ette valmistada.»

«Aga milleks siis sepad on?»

«Sepad, sepad! Ega kõike või nende kaela ajada. Vast juhatuses tuleks küsimus üles tõsta, et igale kündjale saaks hobune ja ader kinnistatud, nii et neid iga päev ei vahetataks nagu laadal.»

Aga mõne päeva pärast sai Sofia ikkagi teada, kuhu Grigori hommikuti ruttas. Laupäeval, kui ta oli ahju ära kütnud, viis ta mehele lõuna põllule. Teadis, et esimene brigaad töötab Kadibkas, aga selgus, et seal Grigorit pole.

«Kuhu te mu mehe olete pannud?» küsis Sofia naljatades Vlass Svissikult, kes kummargil adra taga sammus.

«Tema ei künnu meiega.»

Vlass peatas hobused ja hakkas adralehte mullast puhastama.

«Kuidas ei künnu?» Sofia imestas ja isegi ehmus: kas pole ehk midagi juhtunud?

«Väga lihtsalt. Mine Medvežjale — ta harjutab seal lehma ikkes käima.»

Medvežjale, naine ei küsinud enam midagi ja jooksis Medvežjale.

Medvežjale, väikese jõe ääres, mis oli mulluseid kuivanud laudade risti-rästi täis, juhtis Grigori härjaiket kandma lehma. Naist nähes jäi ta hämmeldunult seisma. Sofia polnud neid naisi, kes on valmis igal võimalusel juhul mehe tuju rikkuma.

Lahke ja arusaaja naeratusega astus ta Grigori juurde, nagu oleks ammu juba kõigest teadnud.

«Kas arvasid, et ma sind üles ei leia? Et ma ei tea, mis sa teed? Istu, söö. Töö tõttu ei saa aega lõunatki süüa. Küll on mul sinuga häda!»

Grigoril oli hea meel, et naine, kes oskas mitte halvendada teistest terava, pilkliku sõnaga salvata, nii õigesti tema tööd hindas, pettuse pärast etteheiteid ei teinud.

«Noh, tead, sa oled täitsa tubli! Mul läks just parajasti köht tühjaks!» kiitis ta, kuigi polnud kavatsenudki süüa.

Nad valisid jõekaldal sobiva koha. Sofia laotas väikese linase laudlina laiali ja asetas enda mugavalt istuma.

«Kas lehmadega on raske?»

«Ei, iga asja juurde peab oskama asuda,» hakkas Grigori lõbusalt jutustama. «Looma peab õpetama heaga, karjaga ei saa. Esiteks kutsun teda niiviisi lahkesti — õhupidi, silitan, räägin temaga. Vaatad, juba ta sirutab kaela minu poole, siis hakkab mul käsi ja riideid hakkama. Niiviisi olemegi temaga lähemalt tuttavaks saanud. Nagu tütarlapsena pärast suudlust.»

«No küll võrdles!»

«Siis annan talle iket nuusutada. Ja siis: «Kael, kael, kael!» Tema pistabki kaela ikkesse. Tõsi küll, esiteks vaatab sulle nii üpris nukralt otsa justkui inimene. Rahustad teda, sügad rinna alt... Ja tead, ma olen lehele pannud, et loomad armastavad oma jälgedes katta. Teisel päeval panen nad juba tühja vankri ette. Lehmad nuusutavad maad; neil on hirm, nad astuvad ette, kartlikult. Siis viin nad eilse jälje peale. Loomad tunnevad oma haisu, muutub rõõmsamaks, läheb julgemini. Ja pärast vii juba, kuhu tahad — ei karda enam.»

«Näe, kus nad kudrutavad!» kostis nende kohal Stepan Kušniri hääl.

«Tulge meiega lõunat sööma!» kutsus Sofia ja tõusis püsti.

«Ei taha. Ja kas siis jätkub? Jätkub?»

«Küllap leidub.»

«Noh, siis tulen teile appi. Muidu ei saa päeva jooksul tunnikest aega, et koju sööma joosta... Grigori me tahame sind agrotehnilistele kursustele saata. Kas lähed?»

«Hea meelega!» vastas Ševtšik kõhklematult.

Sofia nägu muutus tusaseks.

«Kas need kursused kestavad kaua?» küsis ta silmi kõrvale pöörates.

«Kuus kuud. Õpib õigesti maad harima. See on tähtis asi!» sõnas Kušnir õpetlikult, kuna ta hoolega lusikat tarvitas. «Me peame agrotehnilisele liinile asuma.»

«See on tõsi,» nõustus Grigori. «Millal siis veel õppida kui mitte nüüd? Ma lugesin hiljuti Mitšurinist, ja nii kange tahtmine tuli maale õigel viisil käed külge panna, teaduslikult tema kallale asuda! Ära krimpsuta nägu, Sofia, — kui naistele kursused korraldatakse, ajan sindki majast liikvele.»

«Korraldatakse,» kinnitas Kušnir ja tõusis püsti. «Nüüd tuleb teadus talupoja juurde nagu kevad, ja nüüd ei lähe nad enam lahku... Kas see pole Goritsvit, kes seal sammub?» Ja vastust ootamata hakkas ta esiteks ühe käega, siis mõlemaga kannatamatult vehkima.

Dmitro peatus hetkeks ja suundus aeglaselt nõkku.

«Noh, kuidas on, kas kulnud kasvavad? Kasvavad? Näha on, et varsti oled mustakulmuline! No küll ikka ehtis su ära! Pole viga, elav ihu paraneb.» Kaastundlikult pead vangutades silmitses Stepan Dmitro kõrvaltada saanud nägu.

«Kasvab kinni,» lausus see lühidalt.

«Dmitro, me mõtlesime sind kursustele saata. Kas sõidad?»

«Vaatame. Mis kursused need on?»

«Arvepidajatele!» vastas Kušnir, tõstes süütu vaate Goritsvitile, ja pilgutas isä Ševtšikutele silma. «Hakkad

rahulikult arvelaual klõpsutama nagu rähn kuival puul: deebet-kreedit, deebet-kreedit, deebet...» Miks sa nii vihaselt vahid? Kas deebet ja kreedit ei tee sulle head meelt?»

«Tundku mõni teine nende üle head meelt. Et mina hakkaksin kontoris arvelaua taga konutama? Komöödia!»

«Sulle pole ka miski meele järgi. Noh, aga brigadiride kursused?» Kušnir vaatas kõigile kohalolijatele otsa.

«Kas on niisugused olemas?»

«On, on.»

«Vaata see on meele järgi...»

Juba tärkas varajane tatar ja nõgudes löid vahutama hetjapuu imeilusad õied, mis kord uimastavat lõhna, kord mõru mandli hõngu levitasid, kui külasse tuli tagasi Gnat Fesjuk. Tema kinnisel näol polnud näha ei mingi läbielatud ega rõõmu tagasitulekust. Nüüd jõudis ta oma küla põldude juurde, peatus piirivaiakese kohal, libistas pilgu üle maa, millele laskus juba sügav hämarus, ja äkki nägi, et tõuviljanurmest pole põllumäenraid. Nii kaugelt kui silm ulatus, ilutses ümberlingi õhtuvalguses sinakana paistev mahlakas tõuvili. Gnat tõmbas odravõrse üles — selle kaenlast langes vastepisar, juurelt aga valgus alla tilgake mahla. Gnat sõõrus varre pihkude vahel katki, hingas sisse noore raheluse lõhna ja läks vimma hoidudes edasi.

Põldudevaheliselt teelt sõitis vanker, kostis imestunud hüüd:

«Gnat, oled see sina, vennas?»

Gnat võpatas — vankris istus Karpo Vartšuk. Ta sähvas hobustele piitsa ja sõitis juurde, nagu rõõmsal naerul:

«Kas tõesti sina?»

«Tuleb välja, et mina.» Gnat kõrvetas Karpot pilguga, viimase silmis vilksatas hirmu vari, ja see ei jäädud Fesjukil märkamata.

«Istu peale, viin kohale,» kutsus Karpo rändurit käeülgutusega vankrisse.

Gnat hüppas vankriredelile, vaatas hobuseid.

«Viletsavõitu traavlid on sul.»
 «Egas need minu omad ole! Ühised!»
 «Kuidas ühised?» imestas Gnat.
 «Kas nüüd saab siis oma hobuseid olla? Ka mina olen nüüd kolhoosiusku läinud.»
 «Sa oled kolhoosnik?» imestas Gnat veel enam.
 «Töötan nende kurjadevaimude heaks,» sisistas Karpo ja andis hobustele vihaselt piitsa. Need tõmmatasid hakkasid korratult tammuma ja panid siis mööda veel tahenemata rattarööpaid ajama.
 «Mitte nii ei pea juhtima!» Gnat sirutas käed ohjades poole.
 «Õpeta tarka! Küll ma juhin neil nii, et nende hobused kronudega ei saa ei künda ega külvata!» urises Karpo kellelegi rusikat näidates.
 «Milleks sa siis sinna kolhoosi läksid?»
 «Häda ajas.»
 Kutsari kombel raputas Gnat korra uue ohje, hobused tundsid vilunud käsi ja hakkasid kiiremini jooksmas. Aga talle näis seda vähe ja ta sähvas neile veel kergelt piitsaga.
 «Nõõ, nõõ! Võõrad ju, ega ole omad!»
 Kiiremini kandusid mööda teeäärsed põllud, vankri põhjas põrises valjemini ader.
 «Oo, ma näen, sa pole vangiski hobusejuhtimist unustanud!» tähendas Karpo vaimustatult, kui hobused end välja sirutasid ja täie hooga kihutama panid.
 Gnat ainult muigas virilalt, tõusis püsti, haaras piitsa varre ülemise otsa pihku ja virutas jämedama otsaga Karpole kõigest jõust vastu pead, korra ja veel korra. Teine kargas ehmunult ja vihaselt üles, tahtis piitsa varrest kinni haarata.
 «Mis sa teed, lurjus?»
 «Pole midagi, vennas!» vastas Gnat ja lõi talle rusikaga rindu.
 Tasakaalu kaotanud Vartšuk lendas vankrist välja, prantsatas maha, hakkas oigama.
 Gnat ei vaadanud tagasigi, istus jälle vankrisse ja sundis ärritatud hobused tasasemale sõidule.
 Kodus leidis ta ainult ema eest — isa ja Justimku polnud veel künnilt tagasi tulnud. Kui Olesja poega

nägi, sööstis ta tema juurde, hakkas nutma, surus end värisedes tema rinna vastu.
 «Poeg, mu pojake!»
 «Oh, jätke, ema!» Esmakordselt nende kuude jooksul hiskus ta kõri krampplikult kokku. «Tulin ju tagasi...»
 «Jumal tänatud, jumal tänatud, et tagasi tulid! Ma käisin ju selle koletise juures...»
 «Kulnitski juures?» Gnat tõmbas kohe kulmud kortsu. «Ja mis ta ütles?»
 «Valasin tema ees pisaraid, tema aga pöördus ära nagu viimane lurjus.»
 «Heda poleks tarvitsenud teha.»
 «Sul hea öelda «poleks tarvitsenud». Ahvukaadid hirmutasid, et lähed Siberisse... Kes sind siis aitas?»
 «Isa aitas ennast.»
 «Kuidaviisi siis, pojake?» Ema pühkis silmi, mille ümber oli nende kuude jooksul kortsukesti tekkinud.
 «Siis, kui Kulnitski sõitis minult liigseid puudasid maha võtma, otsisin ma kutsari üles, sain temaga jutule. Näen, inimesel on hea meel, et ma tema pere-meest hirmutasin. See Kulnitski polnud talle iialgi head sõna lausunud, polnud kordagi selle eest hoolitsenud, et talle kõhutäis süüa anda. Noh, ma palusingi teda vajaduse korral tunnistajaks olla, et mul polnud padruneidki püssis, tahtsin ainult hirmutada. Asi läks kohutusse. Mu ainuke tunnistaja kutsuti välja ja tema ütles just nii, nagu vaja, et püss mul oli, aga ilma padruniteta. Niiviisi päästiski mu hinge... Aga kuidas teie nüüd elate?»
 «Nagu teised, nii meiegi. Isa künnab, külwab, ja mu-retseb — ega tea, mis edasi saab —, ja mina askeldan kodus. Ainult nüüd käisin mõni päev kartulit panemas.»
 «Kas inimesed ei vahi teie peale kõõrdi?»
 «Beni mitte. Isa sai koosolekul isegi kiita — ületab norme.»
 «Nüüd läheb kõik normi järgi,» lausus Gnat ebamääraselt. «Aga mis minu maaga, sai?» Ja tardus.
 «Võeti kolhoosi alla.»
 «Ja põllupeenrad künti üles?»
 «Künti üles. Ainult taliviljapõldudel on peenrad veel alles.»

«Nii. Kuidas Justimko elab?»

«Ei jää vanaisast sammugi maha. Päevad otsa on teemaga põllul ja öösel magab tema kaenlas.»

«Kas mind tuletas meelde?»

«Alguses tuletas küll, pojake, ja nuttis. Aga pärast jäi vaikseks.»

«Lähen neile vastu.» Ja ohates sammus Gnat värava poole.

Järgmisel päeval astus ta, kartus hinges, kolhoosi kontoris. Seal küürutas ainult Stepan Kušnir paberi palaka kohal, millele oli ohtrasti arvusid külvatud. Kušnir teretas Gnatti, pakkus istet ja küsis, nagu poleks midagi juhtunud:

«Sa tuled kolhoosiastumiseks sooviavaldust andma?»

«Kas mind võetakse siis vastu?»

«Miks mitte?»

«Ma olen ju ikkagi vangis istunud.»

«Ära osata sellega oma südant. Kui tahad ausalt tõeada — anna avaldus sisse.»

«Kas tõesti võtate vastu?»

«Võtame!»

«Andke mulle siis parem minu maa tagasi.»

«Kas tahad end kogu eluajaks meist eraldada?»

«Isegi ei tea, kui kauaks.»

«Noh, mis siis ikka, tahtmine on taevariik.»

Varsti eraldati Gnatile kui üksiktalunikule kolhoosi maade põhimassist kaugemal, halvema maa küljest kolm tiinu ja raevukalt hakkas ta seal taas oma paradiisi ehitama. Ja kaua veel häiris ning vihastas teda see, et Justimkot ei tõmmanud ei isa ega tema paradiisi poole.

Möödusid aastad, rasked ning keerulised aastad, mil meie maa ümber mässas kurjus ja viljal oli kulla hind, möödusid ränkade vigade ja julgete taotluste aastad, nad muutsid maailma ning inimesi, aga ei muutnud Gnatti. Endiselt sõi ta enda põllult saadud leiba, Justimko aga kolhoosipõllu oma, endiselt lämmatas Gnatti vaen kõige uue vastu, kuna tema ainuke poeg õppis koolis ja põllul armastust inimeste vastu...

XVI

Üha aeglasemalt liueldes langesid koiduaegses külmas õhus lõbusa sahinaga sinkjashalli lume räitsakad ja ilma tuuleta õõtsus aias kahuste okste raskeks muutunud kate. Koidueelses hämaruses, mil kõigi esemete siljooned on nii tajutavalt reljeefsed, näis, et mitte lumi ei lasku alla, vaid kergetiivuliste lindude parved lendavad puude suitsjassinistele haralistele kroonidele.

«Läki!» Dmitro vajutas kirve mugavamalt vöö vahele, võttis mõrra selga ja asetas jalad suuskade metallsidemetesse.

«Võtke mind kaasa!» Ruugejuukseline poisike lükkas sekoja ukse lahti, jooksis ilma palitut kinni nõõpimata kärmesti isa juurde ja tõstis suured mustad silmad lootusrikkalt tema poole.

«Kött, kribu, tarre! Jõel sööb haug su ära. Haarab ampait! kinni ja neelabki alla, nii et ainult saapad ja võõrihm järele jäävad,» manitses Varivon oma risti-poega.

«Neelab ta küll!»

«Andri, mis ma ütlesin!» lausus isa valjult.

Poiss jäi kohe mossi, tõmbas silmad vidukile ja pigistas huuled kokku.

Varivon vaatas poisi vihast nägu ja pidi laginal naerma pahvatama.

«Vaata, vaata — isa mis isa! Isegi sõõrmed värisevad nagu sinul,» sosistas ta.

Dmitro kõõritas üle õla poja poole, naeratas ja muutus kohe lahkemaks:

«Küll siis võtan, kui ilmad soojemaks lähevad. Noh, maras tuppa, enne kui pole ära külmanud!»

«Miks ma peaksin külmama?»

Andriiko vaatas isa poole nukrate silmadega, aga ilma ümber pöördumata laskis see end pisut ettepoole kummargile ja hakkas laiade sammudega kõrgest hängest üles rühkima. Kaks selget ühtlast jälge lõikusid lumme ja koiduvalgus täitis need kohe sinaga.

«Ära läksid!» hüüatas poiss kurvalt.

Kaua jälgis ta kaht väikest musta kogu, mis kord

nõgudesse laskusid, kord jälle küngastele kerkisid. Näis, nagu ei liiguks nad mitte Bugi poole, vaid tõusksid otse mööda lainelisi järsakuid pilvede kõrgusela sombusesse taevasse, mida juba lõhestasid tõusva pilvekese tuhmid kiired. Heitnud jonnakalt peaga, jooksis Andri tarre ja pidi eeskojas peaaegu ümber tõukama väikese terase õekese.

«Miks sa paljalt külma käes õiendad? Ma ütlen emale.»

«Ole õige vait! Kus tark väljas!»

«Aga kui külmetad?»

«Enne surma ei juhtu midagi.»

«Aga kui juhtub?»

«Olga!»

Andri lausus, selle sõna täpselt samasuguse häälega, nagu isa oli äsja tema peale käratanud.

Niipea kui Dmitro suuskadel liikuma hakkas, tundis ta nagu uue jõu juurdevoolu. Ja nüüd sõitis ta võimaa hooga kõrge Bugi-äärsest järsakust üles.

«Kuhu kurat sa kihutad?» hüüdis Varivon talle rahutust tundes järele.

Dmitro ei vaadanud tagasigi. Veel üks tõmme — ja ta seisis järsaku serval. Äkiline sein, mis helkis sõitjale graniidikärgedest, laskus otse tema jalge ees alla jõe äärde.

Siit oli näha madal Bugi-tagune, mis laius paljude kilomeetrite ulatuses teisel pool puhast, lumeta jääviiru. Taevas selle kohal näis palju kõrgem kui taha poole jäänud küngaste kohal.

Nagu linnulennult vaadatuna paistis all selgesti Iv-tšanka riskülik, mida igast küljest piirasid lund täistuisanud aiad. Küla keskel ulatus üle noore pargi saledate püramiidvõrade mitu kahekordset maja — kolhoosi kontor, kool, haigla, klubi —, ümberringi aga valendasid piki sirgeid tänavaid kolhoosnikute uued hooned nagu lelud. Üksteise järel kustusid heledad tulukesed. Eemalt näis see kõik nii kerge ja viirastuslik, et sarnanes pigem talvemaastiku kujutusega kui selle maastiku endaga.

«Huvitav! Ülejõe omadel on elekter,» mõtles Dmitro,

ühkides kulmalt üksiku lumehelbe ja nihkus pisut peale.

Enne seisis ta samal kohal, kus tema isal tuhande aastase kahekümnenadal aastal möödusid viimsed minutid.

Makke tõusis punetav turjakas Varivon ja vaatas pead ette painutades alla.

«Hh, küll on kole! Kui siit alla lendad, on puru taga!»

Ennustult heitis ta käed üles, nagu kukuks tõepoolest, ja järsult suuski ja kihutas naljakalt kükitades ühe huilates mäest alla, jõe poole. Kõrvalt vaadates võis arvata, et ta iga silmapilk kukub, nii kohmakalt talanaseeris ta pika mütavardaga, mis suusakeppidega täitis.

«Teeb vallatust nagu poisike,» muigas Dmitro ja hakkas seltsimehe järel alla laskuma.

Iga sammuga vajus selgesti nähtav külapanoraam teisel kaldal üha madalamale, nagu upuks lumme. Kui Dmitro jõe äärde jõudis, paistis eemal ainult veel hõbedane kirjatud aiamüür väravakaarega, mille taga teed painutatud tiibadena laiali paiskusid. Seal, kus vastastallas ümmarguse pesana esile ulatus, ilmus nüüd järpest selgemini nähtavale helesinine elektriiaam. Koiduvalgusega võisteldes helkis selle kohal viisnurkne täht.

Jõe keskel kärestiku kohal hakkas jää sisisema, kohinas ja murdus. Kui sõbrad üle Bugi jõudsid, sattusid nad luhale, mis oli kaetud kõva kuluga. Sel aastal oli olnud vihmane suvi, jõgi oli kaldad üle ujutanud ja kolhoos polnud saanud ädalat niita. Nii jäigi kõrge roheline hein öökülmade närvutada, talvepakase puudeta. Rohu sees lookles välguna jõesoon, jooksis noolena läbi kuivenduskraav.

«Proovime siin!» Varivon lõi kontsaga vastu jääd.

Dmitro viskas sooja kuue rohu peale maha, haaras mõlema käega kirve ja hakkas osavalt jäässe mõrra jaoks kiilutaolist auku raiuma. Väikesi jäätükke lendas igasse külge. Jäätolm pimestas silmi, torkis põski.

«Ha raiud nii vahvasti, et mulgi tuli tahtmine.»

Varivon asus seltsimehe asemele ja hakkas müta jaoks väikesi auke raiuma.

Kalameestel hakkas palav.

Harjunud liigutusega surus Dmitro mõrra ettevaatlikult läbi kitsa jääaugu ja laskis selle mudase põhjani. Varivon pörutas mütaga ja selle ümber lõi hall vahu keema ning pulbitsema. Erksalt kuulatas Dmitro, kas ei vasta mõrravars sellele erutava värinaga, kas ei pörka ehk väle haug lihtsasse püünisesse.

«Tõmba!» Varivon tardus pingsas ootuses. «Midagi ei sattunud sisse?»

Vaikides tõmbas Dmitro püünise põhjast üles, selle poolkuukujuline suu kerkis jääaugust esile. Lõbusalt vulisesid helesinised helklevad veejoad ja abajas helises nagu simbel. Mõrras lõi midagi sulpsu ja Varivon ei jäänud ootama, kuni vesi ära voolab, vaid pistis kätte sisse.

«Roosärg, Dmitro, roosärg!» hüüdis ta niisuguse võidurõõmuga, nagu poleks mitte kala kinni püüdnud, vaid õnne.

«Roosärg. Väikesevõitu,» kinnitas Dmitro, pigistades käes peopesataoliselt ümmargust kala.

«Tore algus. Pane õige veel! Mina hirmutan kaugel mast august.»

Ja Varivon haaras jälle müta.

Seekord sattus mõrda pikk ja libe vingerjas. Varivon haaras tal peast kinni, ja ta hakkas kohe peenelt ning haledalt kägisema, väänles kogu oma tumeda kehaga. Siis raiusid kalamehed jälle jää; nende näod kattusid vee ja higiga, käed tõmbusid külmast kangeks, aga kitsi veenõvake annetas neile oma rikkusest ainult kord ühe, kord paar vingerjat.

«Me ei sattunud õigesse kohta. Pole viga, küllap veel satume,» pörutas väsimatu Varivon jälle mütaga. «Noh, pane nüüd siia, Dmitro, ja mina hirmutan eemalt niisuguse kala üles, et mõrda äragi ei mahu. Siin püüakse lutsu, neil on just kudemise aeg. Aga sa tõmba püünise ühe hooga välja.»

Kuid ka uues kohas ei saanud nad midagi.

«See pole võimalik!» ei andnud Varivon alla. «Pööruta õige sina mütaga, Dmitro. Sa oled ju tuliõel, kalad kardavad niisuguseid. Aga minutaolisi lahkeid nad ei mastavad. Küll sa näed — kohe tuleb pool mõrda täis

Hah, tule välja, kalake, suur ja väikene, suur ja ikka suurem veel!»

Varsti tõmbas ta püünise välja ja lahutas käsi.

«Ei ole. Tähendab, sa löid valesti. Oota, teeme näe sinna augu, siis saame kõik kalad endile, nii et ei mahu kotti äragi, tuleb püksid maha võtta.»

Nad raiusid veel ühe müttamisaugu.

«Noh, kuule, nüüd ajan terve parve sinu peale!»

Ja ta ei jõudnud veel teist korda mütaga lüüa, kui mõrravars hakkas värisema, nii et värin kogu Dmitro kehasse edasi kandus. Viimane tõmbas püünise silmapilkselt välja.

Varivon hüüatas: «Oo!», viskas müta sinnapaika ja jooksis jääaugu juurde.

Mõrras pulbitses vesi. Suur haug peksis tähnilise sabaga nii tugevasti vastu mõrra külgi, et need välja-poolle paindusid.

«Noh, mis ma ütlesin?»

Varivon haaras suurest kalast mõlema käega kinni ja virutas selle jää peale.

«Vaata, misuke pörakas! See on sellepärast, et ma kogu aeg mõttes kordasin: «Tule välja, kalake, suur ja ikka suurem veel!» Pista jälle mõrd ruttu vette, Dmitro, muidu läheb hing kärsitusest lõhki... Vaata,» osutas Varivon äkki kalda poole, «mis kalamees see seal järsku äärel kõnnib?»

«Kes teda teab,» vastas Dmitro sinnapoole vaadates. «Mingisugune poisike.»

«Annan oma pea, et see on sinu kalamees.»

«Andri?»

«Kes muu? Kas tema võis jääda kalapüügile tulemata?»

«Küll ma tal tulen!»

«Ää ära nii väga ähvarda. Eks ta ole Goritsvittide loogu.» Ja Varivon viipas mütaga.

Välke must kogu hakkas kiiresti lähenema.

«Noh, kas mul polnud õigus?» küsis Varivon naerdes, kui Andri kartlikult isa poole piiludes samm aeglustas ja peatus halapaju põõsa juures, millel oli ebasobival ajal puhkenud õrnu hõbejassinakaid urbi nagu pritsmeid.

«Noh, tule juba, tule!» Dmitro vidutas silmi, tundes poisi üle head meelt.

Andri muutus kohe rõõmsamaks ja pistis kalameeste poole jooksmas.

«Kas palju püüdsite?»

Poisi mustades säravates silmades paistis uudishimu, punetav nägu tõmbus erutusest pingule. Riided olid üleni lumised.

«Mitu korda sa kukkusid, kui järsakust alla tulid?»

«Ainult üks kord. Oo, misuke haug!»

«Võta see õige ja lippa koju. Et selleks ajaks, kui ma tuleme, kõik valmis oleks.»

«Ma jooksen kiiresti!» Andri haaras mõlema käega kala ümbert kinni.

«Ainult ettevaatlikult!» hoiatas isa. «Keset jõge on jää õhuke, võib murduda.»

«Murdub ta küll!...»

«Pagana väle, paharet,» tähendas Varivon heakskiitvalt, eemalduvat poissi silmadega jälgides. «Ainult imemestepelglik, na sinutaoline. Vaat Olga — see on sul tubli tüdruk! Ei sel sõnadest puudu tule.»

«On sinusse läinud. Egas muidu alata sinu süles istu.»

«Läki kraavi juurde, Dmitro. Sinna võis ei tea kui palju kalu kokku ajada...»

Sahinal astusid sõbrad mööda külmunud rohtu ühe lase kitsa jääviiru poole, mida siin-seal ääristas läbi paistev pajuvõsastik. Dmitro tõmbas üles kuiva vintse rohukõrre, hammustas selle tugevate hammastega kätti ja märkamata vallutasid teda kauge suve poolel unustatud nägemused. Mälestused, mis olid vajunud südamesse nagu seeme vakku, kerkisid udust esile ja sulasid sellesse taas, äratades hinges ähmast rahutust ning kahetsust.

«Jänes, jänes!» Varivon viskas müta maha ja pidi jooksmas.

Tagumisi jalgu kõrgele üles visates kihutas jänes noolena Bugi poole. Nüüd ületas ta jõe ja kadus teisele kaldale. Jänes järel kerkis hundipaju kohale sädelev lumetolmu pilveke, pudenes pakasekirja habras kangas.

«Ah, kahju, et me püssi kaasa ei võtnud!» kahetses Varivon. «Siin on ilmatu hulk jäneseid.»

«Homme võtame.» Dmitro vaatas lumega kaetud kalast ja mõtles möödunud äikeselisele suvele.

«Homme? Kas mõtled jälle kalale tulla?»

«Ei.»

«Jäneseid lasta?»

«Ei.»

«Siis jalutada? Põldu vaadata?»

«Ei.»

«Ikka ei ja ei! Mis sa siis mõtled teha?»

«Midagi ikka mõtlen.»

Dmitro heitis pika pilgu madalikule, tõmbas üles veel ühe hapra kareda rohukõrre. Ja jälle haaras teda suvi mälestustega päikesepaistes sinavatest suvevihmadest. Ta isegi hingas sügavamalt — nii tugevasti tundus äikeselise hõngu.

«Ma paneksin su kujuks maantee äärde, Dmitro. See oleks sulle paras töö. Seal ei tarvitseks sul päeva jooksu sõnagi lausuda.»

«Ja mina määraksin sinu tsirkusesse. Anne läheb asjatult kaotsi.»

«Aitäh sellegi eest! Paremat pole sinu käest oodata.»

«Laval läheb sul vist päris hästi?»

«No ei, selle tegevuse tootan maha jätta! Pärast seda kui tolle õnnetu paksukese osa mängisin, ei saa külas enam sammu astuda. Isegi tema nurjatu nimi on mulle külge jäänud... Mis me siis homme teeme?»

«Niidame heina.»

«Ptüü!»

«Mis «ptüü»? Ma räägin tõtt.»

«Saab keegi sinult tõtt kätte!»

«Noh, siis katsu teistelt saada, kui minu oma ei meeldi,» vastas Dmitro järsult. «Vaata, kui palju siin head kraami kaotsi läheb,» osutas ta käega luhale. «Meil aga on lugu heinte poolest kehv! Ja veel teist niipalju läheb kaotsi, sest noor rohi ei suuda sellest padrikust läbi tungida, luht jääb paljaks, ja ega teda niitagi saa — vanad kõrred võtavad vikati kohe nüriks... Mida meil tänavu lautades loomadele alla pannakse?»

«Jah, selle poolest on olukord halb. Väga vilets ja

sugugi mitte heaperemehelik. Ja kõik sellepärast, et õlgi on vähe.»

Varivon taipas äkki, kuhupoole seltsimees sihib, ja lõi särana:

«Aga see on ju tõepoolest vahva, Dmitro! Saab alus-põhku, saab rohkem sõnnikut, ja loomadel on hea. Tore mõte, täitsa kolhoosniku kohane. Ainult mõelda, kui mitu korda on vesi üle kallaste tõusnud, luhta uhtunud ja sellele muda kandnud, ja alles nüüd tulime selle peale. Ja ega mitte muidu niisama.»

«Noh, läks loenguks lahti!»

«Kes sind siis veel harib?»

«Nii et miks ma siis alles nüüd sellele mõttele jõudsin?»

«Ahah, kas puudutas või? ... Aga vaat sellepärast, et inimesed on hakanud laiemalt mõtlema. Ka sinu silmas ring on avardunud ... No küll Kušnir rõõmustab! Hakkab rõõmu pärast kohe keksima. Aga tead,» Varivon vaatas ringi ja tasandas häält, «tarvis hästi vara niitma tulla. Muidu võib kergesti juhtuda, et mõni meist ette jõuab.»

Dmitro vaatas imestades seltsimehele otsa.

«Noh, kas kisub laia mõtte juurest jälle kitsama poole?»

«Kuhugi ei kisu mind,» tõrjus Varivon kärsitult käega. Aga tema silmad olid ahenenud ja neis vilkus kavaluse aim.

«Milles asi siis seisab? Las niidavad. Tööd jätkub kõigile. Mis sa muretsed?»

«Mitte selles pole asi, et jätkub,» hakkas Varivon järelemõttlikult rääkima. «Siin on tähtis see, et meie, tähendab, alustaksime esimestena. Algatus, initsiatiiv — see loeb midagi. Selle eest on suurem au ja rohkem lugupidamist. Pärast aga niitku, niipalju kui süda kutsus. Tähendab, meie läheme oma brigaadidega homme esimestena välja. Muidu — tead ju, misuke nobe rahvas meil on: sa ei jõua veel ringigi vaadata, kui juba kihutavad sust ette ... Inimesed ei püsi viimasel ajal enam paigal. Varem oli vahel nii, et ei jõua talvel mõnd tädi jalgupidi ahju pealt alla tirida, aga näe nüüd kihutab teine kõige paksemä tuisuga küla mööda ringi,

jätkab klubis, sõidab kõiksugu nõupidamistele. Ja habustega ära minegi, vaid anna auto ette ja otse sõna alla. Tähendasin kord oma Vassilinale, et ta võiks ka rohkem kodus istuda. Kus tema kohe mulle vastu, et «Kas sina, tarkpea, arvad siis, et kevad tuleb maikuus? Ta algab detsembris valge lumega. Ise veel brigadir!» Ja siis läks niisuguseks enesekriitikaks lahti, et mina vaatasin, kuidas hiljakesi mütsi kätte sain ja — tarest välja. Saad sa's naisest jagu, iseäranis kui tal õigus on? Liiga palju on neile õigusi antud!»

«Aga kevade kohta ütles ta hästi, et: «Algab detsembris valge lumega,» naeratas Dmitro. «Ja ma mõtlesin kohe: püüa see lumi põldudel kinni ja ta hakkab suvel mesise tatrana õitsema. Tead, kuidas tatar õitseb? Ornalt, nagu päikese tõus. Üleni otse keeb roosas vahus, ja mesilased sumisevad ta kohal, nii et lausa heliseb.»

«Millest sa veel peaksid mõtlema? Sa näed tatrast undki. Aga vaat rohu suhtes on sinu mõte õigem kui õige ... Ma imestan, et Ševtšik sinust ette ei jõudnud. Temal jääb harva midagi kahe silma vahele.» Varivon kõõritas pilkavalt sõbra poole.

Dmitro tegi kohe sünge näo, Varivon aga muutus veel läbusamaks:

«Nii et tatrapõld lausa heliseb mesilaste suminast, ütled sa? ... Aga kas seda oled kuulnud, mihukest kõla Prokop Denissenko naine on kogu külas helistanud? «Gloritsvit on hulluks läinud. Laseb suured terad viljasaalvest välja sorteerida. Just nagu ei saaks peenest tatrast samasuguseid pliine nagu jämedastki. Tahab nähtavasti ülemuse ees kannuseid teenida, sellepärast raiskabki asjata meie tööpäevi. Kah omateada agroom, ainult portfelli puudub.»»

«Küll ma talle, va kulaku-viripillile, näitan portfelli! Juba homme viskan brigaadist välja!» vihastas Dmitro veel enam. «Teenin talle, va laisale lollile, kannuseid! Niisugused nagu tema oma Prokopiga aina mõõdavad kõike pliinide ja kuklitega, oma täitmatu vatsaga. Tööle tulevad ainult suure sundimisega. Ja kui on tarvis ülarune kord selga küürutada, siis kohe kisa lahti. Aga näe kõõgilviljaaiaks haarasid endale nii suure maalah-

maka nagu teise inimese põld. Ja mees trügib aina niisuguse ameti peale, kus oleks kergem kolhoosi vara näpata. Küll ma ta veel käsile võtan, toon selle Kramovoi pailapse tembud lagedale!»

«Asi, millest rääkida!» lõi Varivon käega. «Laisk eit latras tea mis kokku ja sina juba märatsed! Ta näeb siamaani oma isa ja äia maast und. Sa näed ju ise, missugused silmad neil on, nii et vastik vaadata. Ainult kurjus on nendes ja ahnus ning tühjus. Ma lugesin kuskilt, et silmad on inimese hinge peegel. Ja tõsi ta on. Näe, panen siin inimesi tähele — kui kiiresti nad muutuvad. Oli, ütleme, lihtne töömees, keda keegi ei märganud, aga nüüd on niihästi kõnnakus kui silmade enesekindlust, jõudu, mõtet tunda. Ütle mis tahad, aga inimene on peremeheks saanud. Omandab väärikust, saab ühiskonna liikmeks. Varem painutas viletsus teda nagu kõrrekest. Käis teine räbalas justkui kerjus. Nüüd aga vaatad: on enese sirgu ajanud, korralikud riided selga pannud — päris Karmaljuk. On see õige, mis ma räägin?»

«Täitsa õige. Aga ma ei arvanudki, et sa inimesi nii tähele paned.»

«Kahju! Sa pole, tähendab, isegi oma sõpra õieti tähele pannud.» Varivon ohkas teeseldult ja vangutas pead.

Lühike talvapäev puudutas oma servaga vabarnapust loojakut. Päike paistis juba läbi härmatisega kirjatud aedade; tema kiirte taustal kerkisid puude kroonid tasandiku kohal nagu hõbedased vapid.

«Meie töö vapid,» mõtles Dmitro erutatult ja see ülev kujund sööbis kauaks tema mällu.

«Rohu suhtes tuleks Ivtšanka ja Ljubari kolhoosnikutele teatada: las niidavad samuti aluspõhuks. Võib-olla astume nende poole sisse?» pani Varivon Dmitrole ette, kui nad koduteele asusid.

«Võib kah. Aga enne teatame Ivtšanka omadele,» elavnes Varivon. «Ühtlasi vaatame, mis nad ka teevad, missuguste uuendustega kavatsevad meist ette jõuda. Noh, nendele ei jõua küll kuidagi järele. Püüa kuis tahad, murra pead kuis tahad, aga vaatad — juba on nad ette läinud. Hirmus raske on nendega võistelda, pä-

ris häda! Parema juba teistega sotsialistliku võistluse leping sõlmida.»

«Ütle, et on raske?»

«Ta veel küsib! Nagu sa ise ei teaks. Rändpunalipu peale olen ma juba lootusegi kaotanud. See seisab jäädavalt nende käes, justkui monument kohe.»

«Aitäh neile kas või sellegi eest, et sundisid meid pingutama. Näe, teistes külates on normipäev kerge nagu aganad.»

«Meie rajoon on keskmiste hulgas.»

«Kas küsimus seisab rajoonis? Põllutöös pole õiget korda. Kisa on palju: «Õnnelik elu, õnnelik elu!» osatäht Dmitro kedagi vihaselt. «Seda õnnelikku elu aga ei näidata ainult mõnes üksikus kolhoosis delegatsiooni. Ometi peab see nagu päike kõigile paistma. Veel hakkab suur ülekohus meie põllumehe vastu, aga kuidas seda juurtega välja kiskuda, mitte ei tea. Noh, tähtis!»

Ta kummardus ettepoole ja kihutas küla suunas.

Varivon ainult naeratas talle järele.

«Kust ta küll nii palju headust ja nii palju kurjust on võtnud? Mitte ei püsi vaos. Raske element. Sõbrustas siis niisuguse kurjavaimuga!» kiitis ta ennast ja ühtlasi naeris enda üle.

Videvikus, kui Varivon oli kiiruga õhtust söönud, rüületas ta kähku ja ütles Vassilinale:

«Sa mine üksi Goritsvittide poolt läbi, tulete koos etendusele, mina jooksen korra oma poiste juurde. On tähtis jutt!»

Kiiresti mööda tänavat sammudes silmas ta eespool läheldast sihvakat Leonid Sergijenkot. Leonid oli kolhoosis parim kutsar ja alaline osaline kõigis klubi lavastustes. Brigadir jõudis noormehele järele.

«Seltsimees Othello, kas ruttate kolmanda kiirusega oma Desdemonaga juurde?»

«Tervist, Varivon Ivanovitš! Nimetaksin teid Bulbaks või Falstaffiks, aga kardan, et pahandate,» vastas Leonid reipalt ja raputas heledaid kohevaid juuksesalke, mida juba kattis härmatis.

«Kindlasti pahandan ja sokutan sulle kõige viletsa-

mad hobused... Sinu jaoks on suur ülesanne, sellal mees Othello,» alustas Varivon häält tasandades. «Käisin täna Bugil, mõtlesin natuke kalu püüda...»

«Kas palju saite?»

«Oma puuda kaks ja vahest veel veidi ülegi,» ütles brigadir hullusti, ilma et oleks silmagi pilgutanud Leonid naeris.

«Mis sa hambaid irvid? Ei usu või?»

«Usun küll, ainult kahtlen.»

«See on kasvatuse viga... Nojah, tähendab, mul tuli mõte pähe aluspõhuks kulu niita, muidu rikub ta meil luha ära. Homme peab meie löögibrigaad koidu ajal luhal nõva ääres olema, nii et keegi, tähendab, meile ette ei jõuaks, et meie oleksime initsiaatorid, sest pean kahetsusega tunnistama — ma juba hoopis natuke mõne ees. See teeb ju pahameelt, kui mõni osav mees, ütleme näiteks Goritsvit, meie algatuse enese kätte haarab.»

«Seda ei juhtu eluilmaski!» hüüdis Leonid, kelle silmad põlema löid. «Ma teen kohe oma poistele niisugust sãru, et hommikul kuhjad kerkivad, üks teisest ilusam. Ei lase me kedagi endast ette jõuda. Aga see on teil tore mõte, Varivon Ivanovitš! Nüüd paneme lausa laulusõnade järgi oma hobustele heinu alla, nii et põlvini ulatub. Ma jooksen!»

«Jookse, Ljonja. Aga teata, tähendab, ainult nendele, kelle peale võib täitsa kindel olla. Lobisejatele mitte sõnagi. Ja vaata, et sa oma armastuse taha toppama ei jää.»

«Mis armastuse taha?» tõrjus Leonid kannatamatult. «Pole mul...»

«Võib ju olla, et pole,» ei hakanud brigadir vaidlema. «Ainult et ma nägin jõe äärest tulles Nadiika Kušniri. Sõitis jaama poolt.»

«Nadiika?!» hüüdis noormees.

«Kes siis muu? On teine nii ilusaks läinud, et ma lihtemast või pilt... Miks sa's nii ärevusse sattusid?» Ja naeratades lisas ta juurde: «Aga kui tahad, käime koos brigaadi läbi.»

«Ah, mis te nüüd, Varivon Ivanovitš, ma lähen ise! Aga kas te rääkisite tõtt?»

«Kõõminemise kohta?» küsis Varivon, tehes, nagu ei mõistaks ta.

«Ah ei! On see tõsi, et Nadia siia sõitis?»

«Tõsi mis tõsi. Küllap ootab juba pikisilmi. Mine, Ljonja!»

Helikopter läbikülmunud lumi hakkas Leonidi saabastele juba rudasema. «Niisugune olin minagi kunagi,» mõtles Varivon, kuna ta mõnuga rühikat noormees vaatles.

Kõik, mis oli noor, trotslik, lõbus, rõõmustas Varivoni südant. Ta nägi selles mitte ainult oma hiljutist noorust, vaid ka ümberringi kerkivat uut, head jõudu.

«Kui minu turjalt kümmekond aastat maha visata,» mõeldes ta naisele, «siis ei seisaks sinu ees mitte see moonakas, kes söömata Vartšukkide ja Denissenkode juures vikatiga vehkis, nii et uimaseks jäi. Sinu ees seisaks üllõpilane, komandör või näitleja.»

«Sa oled niigi igast näitlejast parem. «Bulbat»¹ ei tantsita vist teatriski nii hästi kui sina oma näitlejannaodega tantsisid,» naeris naine. «Ainult palun sind, ära mähki «Askelduses» kaasa. Sa teed rahvale liiga. Niisugused kui kähvad oma «brigaadis», selle asemel et öelda «rahvahulgad», naeravad inimesed nii pööraselt, et kukuvad või pinkidelt maha...»

«Ja keegi pole seda oma brigadirile pahaks pannud, ainult sina üksi oled niisugune norija... Kus mu silmad küll olid, kui ma su naiseks võtsin? Mitte ei saa aru... Aga eks ole tõsi, «bulba» tuleb meil toredasti välja?»

«Äärid ennast kutsutaksegi juba «bulbaks»...»

Järsu käänaku taga läks pimedamaks; siin langesid varjud otse tänavale ja kerge tuuleõhk puhus mustades ebaühtlastes kärgedes värelevaid sinakaid tulukesi lakkale.

Välkkesel vibukaarena kerkival sillal, mis teeäärt ühendas kõrge tammiga, tuli nüüd nähtavale sale tütarlapsekogu. Kummargil, et mitte kahuste okste ümberdusse kinni jääda, väljus tütarlaps helisevale teele. Ja kohe tõusis väreldes õhku laul, helde ja südamlük

¹ Bulba — kartul (ukraina k.). Siin on mõeldud samanimelise rahvatantsu.

nagu noorus ise. Näis, et ümberringi hakkasid puud ja lumi laulma, täitusid elavate helidega, läbipaistva tuulega ja õhtuvärvide iluga.

«Nadia!...» Erutuses jäi Leonid seisma ja võttis millegipärast mütsi maha. «Nadiika!»

Ja kõike unustades sööstis ta edasi.

Laul ja tütarlaps lähenesid talle, lähenesid ka suured külmakartmatud tähed ja kogu avar sõbralik maailm, kus kaval kuu lahketes lainetes sulistas, nii et kuldsed piisad laiali pritsisid.

Kui noormees tütarlapse juurde jooksis, ei kuulnud ta midagi peale oma südame tuksumise.

«Nadiika!»

«Ljonja!...» Neiu pöördus ehmunult ja rõõmsalt ümber, nii et rasked tumedad patsid lehvisid.

Jõulised käed tõstsid ta üles ja viivu pärast istus ta noormehe tugeval õlal.

«Oh, Ljonja!» hüüatas Nadiika ja hakkas naerma.

«Mis sul pähe on tulnud, et võõrastele õlgadele istuma ronid? Kus instituudikombed! Silmapilk tule allale urises Leonid range bassihäälega ja õõtsatas järsult.

«Oi, Ljonja!» Tütarlapse käed haarasid veel tugevamini ta kaela ümbert kinni.

Leonid pani oma kandami ettevaatlikult lumele maha ja naeratas.

«Tere!»

«Tere, mu kallis!»

Nadia mustad ripsmed kerkisid. Tema suured õnnelikud niiske läikega silmad vaatasid noormehele, nagu oskab vaadata üksnes noorus. Põskedel värisesid väikesed lohukesed otsekui kahe viljatera jäljed.

«Miks sa siis ei helistanud, kui jaama jõudsid? Oleksin sulle vastu tulnud nagu päikesele.»

«Linnas olid parajasti meie kolhoosnikud.»

«Kahju... Mäletad, kuidas ma möödunud aastal sulle järele sõitsin?»

«Mäletan, Ljonja. Tookord tõusis hirmus lumetuisk, päris torm! Päev oli pime nagu öö. Ma ei arvanud, et sa päralt jõuad.»

«Mina — ja ei jõua päralt? Ja kui ma veel sinu järele tulen?»

«Kus hooplega! Sa tõid tookord niisugused vildikud kaasa, et ma vajusin üle pea nende sisse.»

«Head vildikud olid, minu isa omad... Aga mäletad, kuidas me jaamast tagasi sõitsime?»

«Lendasime kiiremini kui tuul! Aga mäletad, kuidas sa sa tammiku kohal ümber läks?»

«Ümber läks? ... Ei, seda ma justkui ei mäleta.»

«Mäletad küll, sa ei taha ainult tunnistada. Ma tunnen sind.»

«No mis tahtmine sul on seda meelde tuletada, mida pole olnudki!... Aga tead, Nadiika, ma kohe ei saa uskuda, et see sina oled. Las ma ometi vaatan sind lähemalt. Oled tudengi leivakotil nagu kõhne-maks jäänud, pikemaks veninud ja veel ilusamaks saanud.»

Ta võttis tütarlapse ümbert kinni, suudles teda kaelale, põskedele, suudles ta lõhnavaid juukseid, millel veel sätendasid kahused härmatiselõngad.

«Kuidas ma su järele igatsesin, Ljonja!» lausus Nadiika tasa ja ta silmad muutusid kurvaks, põskedesse aga tõusis puna.

«Mina samuti, Nadiika. Viimastel päevadel ei leidnud enam kuskil rahu. Hakkasin isegi telefonineiusid meelitama, viisin neile pähkleid, et nad mitte isale ei teataks, kui sa helistad, vaid südame kommünikee minule sõnad annaksid. Sinu isaga läksime jälle riidu. Kardan, et ta niisugust väimeest lävelegi ei lase.»

«Mille pärast te siis temaga jälle tülitsete?»

«Elektrijaama pärast. Hirmus kitsiks on su isa läinud. Käisime talle peale, et ta saarel elektrijaama ehitataks, aga tema kartis kulusid, jäi Ivtšanka omadele lootma: et küll nemad ehitavad, siis saame meigi voolu. Hah, Ivtšanka omad ehtasid küll, aga väga väikese võimsusega teine. Siis hakkasime sinu isa sarjama. Mina nimetasin teda ägeduses ihnsaks rüütliks. Ta ei tere-tagi mind enam.»

«Pole viga, Ljonja, on mõnda aega vihane ja hakkab siis jaama ehitama. Ma tunnen teda... Aga kuidas sul appimine läheb? Õpid hooletult? Oled laisk? Küll ma su kätte võtan!»

«No nüüd on mul kontroll kaelas!»

«Ma tunnen su iseloomu. Matemaatika oled vist kõige viimaseks jätnud?»

«Ma ei armasta teda,» ohkas Leonid.

«Ilma matemaatikata ei saa sa komandöriks.»

«Ei-noh, ma saan tast ikka kuidagi jagu... On julge märgata, et asi hakkab nihkuma.»

«Seda märkad sa juba väga kaua!»

«Vaata kui sina mulle algebrat õpetaksid, Nadiika!... ja kujutletava õnne pärast tõmbas ta koguni silmad kinni.»

«Siis õpiksid selgeks?»

«Ma ei pööraks silmigi ära...»

«Algebralt või õpetajalt?»

«Mitte kummaltki, mitte kummaltki... Oh, Nadiika, ma pean veel oma kommunistlike noorte juures ära käima. Ma lippan kiiresti... Pärast lähme sinuga buugile. Mäletad, kuidas me mullu käisime? Oli sama sugune kuupaisteline öö. Mäletad?»

«Mäletan.»

«Seal müriseb nüüd ööd kui päevad elektrijaam, ei lase veel magada. Jaama kohal aga põleb punane täht. Kui seda näed, siis otsekui avaneksid su ees avarused, nii et Kremli tähed paistavad. Tead, nagu Lermontov! «Täht räägib tähega.»»

«Nagu süda südamega. Eks ole?» Nadiika pani pea Leonidi õlale. «Elektrijaam on abaja juures?»

«Nojah, seal, kus me kunagi paadi all vihmavarjus olime. Mäletad?»

«Tagasiteel aga läks paat kiires voolus kummuli ja me kuivatasime ennast kaldal lõkke juures.»

«Ei, seda ma nagu ei mäleta. Seda sa mõtled välja... Ma jooksen siis. Saadan sind teeristmeni. Oota mind seal.»

«Noh, nüüd hakkas kiirustama! Kas niiviisi igatsesidki minu järele?» Nadiika teeskles, nagu muutuks ta tusaseks, ja eemaldus Leonidist.

«Mul on poiste juurde asja. Homme läheme koidikul luhale heina niitma. Meie brigadir tuli sellele mõtle... Tore, eluline töö.»

Leonid ei pannud neiu vihast ilmet tähelegi ja viimane oli juba unustanud, et kavatses vihastada.

«Talvel heina niitma?! Ma tulen teiega kaasa! Hakka niituma!»

«Võiksid reisiväsimust puhata.»

«Küllap jõuan puhata. Mul on häbi oma kommunistlikest noortest maha jääda. Eks vist kõik tulevad minna?»

«Kõik. Ma äratan su varavalgel. Nagu vilja kokkupanekuka.»

«Ma tõusen ise.»

«Isel! Kas kõlbab siis teiselt inimeselt leivakannikat ära võtta? Ma tahan sinuga koos minna.»

«Siis tule. Ega sa ole unustanud, missugusele aknale kutsutada?»

«Kas seda saab siis unustada? Ma ei unusta seda surmatunnini.»

«Aga mäletad, kuidas isa sulle peale sattus, kui sõnaruudule trummeldasid?»

«Heinateo ajal?»

«Heinateo ajal.»

«Ei, ma justkui ei mäleta.»

Ja mõlemad pahvatasid valjusti naerma.

«Ei et homme lähme koos? Korda meie vannet.»

«Kus me ka ei oleks — ikka jääme ühte!» Ja Leonid kallistas tütarlast jälle.

Nad võtsid käest kinni ja hakkasid kõlavaid naeruhelmeid laiali puistates mööda sätendavat teed jooksmas. Kui keegi vastu tuli, läksid nad lahku, pärast aga võtsid jälle käest kinni. Äkki jäi Leonid seisma.

«Nadia, mulle näib, et minu vana tuleb. Tema jah! Peab ta just niisugusel ajal teele ilmuma! Täielik teadmatuse puudus...»

«Oi, Ljonja, jookseme tagasi!» Tütarlaps kahvatas.

«Aga võib-olla läheme vastu? Peab ju kord ka vanematele meie armastusest rääkima.»

«Ainult mitte praegu! Mul on häbi. Jookseme...»

«Ei, mine sina edasi, mina aga teen vahepeal ringi ja hüppan Karpetside juurde sisse.»

Noormees kadus nobedasti tarede taha, tütarlaps aga läks kõheldes edasi, sinna, kus ähmaselt paistis üksik kogu, kes pikka varju enda ees ajas.

Varivoni omast ei kohanud kedagi. Väledalt laskus ta puude vahelt alla jõe äärde ja jäi imestades jääle peatuma. Teisel pool kerkisid nõva ääres kolm kõrget heinakuhja, kaugemal luhal aga mustendas kaka rida niitjaid.

«Tere hommikust, Dmitro Timofijevitš!» tervitas teda Leonid Sergijenko naeratades. «Ka teie tulete niitma? Meie brigadiri poolt päris hästi välja mõeldud.»

«Tema mõtleb ikka hästi välja,» lausus Goritšev ebamääraselt.

Ja Leonid ei saanud aru, kas Dmitro hääles kõlas pilge või pahameel. «Nähtavasti pole rahul, et temal ette jõuti,» mõtles ta ja hakkas kuiva heina kokku rüsumat.

Kui Kušnir Varivoni tembust teada sai, noomis ta teda kolhoosi kontoris kaua ja ähvardas kõigest üldkoosolekul jutustada. Brigadir tunnistas oma eksimust puhtsüdamlikult üles. Päev hiljem aga ilmus rajooni ajalehes sõnum... Varivon Otšereti brigaadi initsiaalid. Kirjakandja tõi ajalehe otse luhale, kus juba kolme kolhoosi brigaadid töötasid, ja vaevalt naeru tagasi hoides kõneles päevakangelane imestunult ning nõrduvalt sõbrale:

«Mina küll aru ei saa, kuidas sind pole mainitud! Kõik teavad ju, et see sinu mõte oli, aga näe — ast minu kaela! Mille eest küll niisugune õnnetus ja au?!»

«Jäta juba, init-si-aa-tor!» venitas Dmitro pilkavalt.

«Pole midagi teha, vigu juhtub, seltsimees mõtlejal! Lähme õige korraks saarele, seal peaks minu arvates jäneseid olema... Aga kuule, Dmitro, kuidas sul enesetunne on? Kas väga närib südant? Mis?»

«Sa võiksid õige natuke aega wait olla, va käreks bulba!»

«Säh sulle, esine siis veel pärast seda lavall! Oma inimesed ei anna rahu. Noh, mina lähen ringiga ümber. Vaata, et sa mööda ei lase.»

Laulu ümisesdes läks Varivon suurte, raskete sammudega saare poole. Varsti kostis tema bassihääli kõr-

ge noores padrikus ja hakkas kajast tugevdatuna järsku kohal kõmisema.

Dmitro ei jõudnud veel püssi seljast tõmmata, kui juba jännes põõsastest välja kargas ja üle Bugi hüppas.

Veri tõusis kuminal meelekohtadesse, kõrvade taga hakkas pakitsema. Dmitro tulistas ilma sihtimata ja jätkis mööda. Siis ta peaaegu kukkus põlvele ja tulistas uuesti. Jännes lõi veidra kukerpalli, nii et valge vahualune välgatas, ja veeres kohmakalt mööda jääd edasi.

Dmitro sööstis tema poole. Ta libastas, ent säilitas tasakaalu ja hakkas veel kiiremini jooksmat. Alles siis, kui jaa sisinal paindus, märkas Dmitro eespool mõnd madalt säravat nooljat välku, mis üksteisest ette rutataks ja äärmiselt lõhestasid.

«Kärestik!» rabis teda äkki nagu nuialöökö pähe.

Ta tahtis peatuda, ent taipas kohe oma viga ja hakkas edasi jooksmat. Sel hetkel libises jää valju müraga jalge alt. Bugi kõrge kallas hüppas ülespoole ja kadus küti silmist. Dmitro sukeldus üle pea lainetesse, mis kõrvetasid keeva veena, ja samas tundis ta, kuidas voolus teda rindu tõukas.

«Kohe kisub jää alla...»

Elavnimliku pingutusega rebis Dmitro end külmast voolusest üles. Tema pea ja vasak käsi pörkasid ümberlendva jää vastu. Parema käsi aga libises mööda jääsugu krobelist äärt ja ilmus veepinnale. Samal ajal kui ta kõigest jõust võitles vooluse vastu, mis teda jääsuku kiskus, haaras ta kangestuvate sõrmedega jääservast kinni — ettevaatlikult, kergesti, et seda mitte ühe murda — ja tõstis pea veest välja. Ta hingeldas juba. Päike, puud ja kallas kõikusid, ent laskusid nüüd ühtki oma tavalistele kohtadele. Sõrmi kriimustades püüdis Dmitro välja pääseda, aga õhuke jää murdus ja ta vajus uuesti peaaegu üle pea jõkke. Veepinnale jäänud, haaras ta jälle krobelistest jääservast kinni ja ühe murdus see. Sõrmed kangestusid. Voolus keerutas raskeks muutunud keha, kiskus alla, sügavusse.

«Pea vastu, sõber! Tõmba ennast kätel üles!» kuulis Dmitro.

Aeglaselt vedas ta veepinnale käed, mis olid punased nagu keedetud vähid.

Jääl pikali, roomas Varivon tema poole.

Ta nagu oli muldhall, silmad läikisid niiskelt.

«Püüa!» hüüdis ta ja viskas uppujale vöörihma otsa.

Ent Dmitro käed olid nii kanged, et ei saanud enam sõrmi painutada. Kaela õieli ajades haaras ta hammas- tega soolakast, üleni higist läbiimbunud nahast tugevasti kinni, rebis end uskumatu jõupingutusega edasi ja Varivon tõmbas ta välja.

«Dmitro! Sõbrake...»

Otšereti valgeks tõmbunud paksud huuled värisesid mööda heasüdamlikku inetut nagu voolasid pisarad Kohmakate sõrmedega, millel nahk lõhenenud, kuidas ta Dmitrol kuue ja särgi seljast ning pusis kaua, enne kui sai nõrkenud seltsimehele oma poolkasuka pealt tõmmata.

Viivukese aega oli Dmitro otsekui tardunud või teadvusetu, ent siis tõusis jääl püsti ja jooksis taarudes oma suuskade juurde. Saabastes lirtsus vastikult vesi.

«Kuhu sa lähed? Pea kinni! Me viime su koju reega...» hüüdis Varivon tema taga ja ruttas särgi väel talle järele.

«Kuni sa hobuse ette saad...» kähises Dmitro kühmetunud häälega vastu.

Hüpanud suuskadele, kummardus ta ettepoole ja hakkas järsust kaldast jonnakalt üles rühkima. Tema järel tikkis vesi roosale lumele kaks kummalist kirja- joont. Kiri muutus iga sammuga harvemaks, ja juba kuulis Dmitro kõvaks külmunud riiete kobinat ning jäiste salkudena lauba kohal rippuvate juuste külma koputust.

«Millal minuga juba niiviisi oli?» Dmitro pures huult ja punakas õhuke jääkord raksatas hammaste all. «Olen üleni jääs.»

Ja ümberringi jäätudes, kangena nagu noor kane- pakane, kihutas ta kõigest jõust küla poole, mis oli tõstnud kullendavasse taevasse sinised suitsutornikesed.

XVII

Veel pooleldi magades tundis Dmitro, kuidas midagi tumedat tema kohale kerkis. Ta avas silmad, aga pigis- tas need päikesekiirte lõbusalt voogava valguse ees kohe jälle kinni.

«Oo, sa oled ju päris tubli! Ainult et nagu on, tähen- dah, kollaseks ja siniseks tõmbunud.» Voodi kohale kummardunud Varivon nägi laias haiglakitlis välja nagu suur kell. «Oled kõigi võimalike värvidega ehitud. Nägu tolle kunstniku palett, kes ätt Sinitsa juurde meelasse tuli. Nojah, ega sa pulma lähe. Kuidas enese- tunne on?»

«Pole viga. Ainult süda valutab vähekeese, seltsi- mees initsiaator.»

«See sõna meeldib mulle rohkem kui bulba või Fal- staff. Aga sina, tähendab, ära anna südamele voli, hoia ennast tervist. Ja-ah,» Varivon muutus äkki tõsiseks. «Krupoosne kopsupõletik pole naljaasi. Egas muidu teada, et jahimees ja kalamees võib kõigest ilma jääda. Ta võib isegi elust ilma jääda... Ah, Dmitro, mihukesi lutsu ma eile püüdsin! Kujuta ette, olid endale all veskitammi juures nurgakese leidnud. Seal tabasingi nad. Lähem koju ja ise imestan: hea saak, aga mina nagu ei tunnegi rõõmu. Muidu oli nii, et kui midagi lohkamat püüan, siis lasen kohe kas või tantsu. Nüüd on kott lutse täis, aga head meelt mitte mingisugust. Istusin ja jäin mõtlema: mis küsimärk siin on? Ja sain aru — sina puudud.»

«Kas püüdsid palju?»

«Puuda kaks,» vastas Varivon ilma järele mõtle- mata.

Dmitro hakkas naerma.

«Sa ei usu? Noh, võib olla, et kilo võrra vähem.»

«Aga tõsiselt?»

«Puudaosa ikka püüdsin.»

«Mitu naela sinu puudas siis oli?»

«Mitu? Kas sa ei tea, mitu?» Varivon tahtis solvuda, kuid mõtles ümber ja pilgutas silma. «Oli neid mitu oli, aga meile oleks suupisteks jätkunud.»

«No vaat, see on juba teine jutt!»

«On sul siis kahju, kui inimene natuke juurde liiab! Küll sa oled ihnus, Dmitro, nagu kõige viimane üksik talunik kohe. Küllap sul südagi ihnsuse pärast valutab.»

«Oh sind hoopeljat küll! Sa ütle parem, kuidas meil lumepeetamisega lugu on? Ainult räägi tõtt!» Ta vaatas uurivalt seltsimehele otsa.

«Poisid ütlesid, et viletsavõitu. See töö on meie rahvale harjumatu.»

«Ma ju teadsin, et sa midagi ära ei tee!» vihaslas Dmitro. «Rajoonikomitee sekretär käis minu juures päris järele. Ma ütlesin, et sul töö keeb. Aga sinul keevad lutsud pajas. Lutsud ja viinatops ei andnud aegamist? Sekretär on lumepeetamisest huvitatud, pöördub räägib sellest, tahab, et sinutaolised vedelvorstid saaksid, sinul aga ei jätku lutsude kõrval enam millegi jaoks aega.»

«No milleks sa nüüd, tähendab, särised nagu kadekas?» Varivon tõstis imestades silmad sõbra peale.

«Küll ma tean, milleks! Pärast, kui põud käes, hakkad sinagi hüppama nagu su lutsud pannil, aga sinu on hilja. Näed, kuidas päike juba paistab? Mis hõngu on põldudel tunda? Noh, tõmba hommikul õhku ninasse. Mille järgi lõhnab?»

«Kevade järgi,» nõustus Otšeret.

«Kevade järgi, kevade järgi,» osatas Dmitro. «Varsti hakkavad haugid kudema, ja jälle ei jätku mõnel brigadiril aega lumepeetamisega tegelda. Ei, võtku seda haiglat see ja teine. Juba homme lasen ennast välja kirjutada!»

Ta ajas end kõverdudes ja ägisedes üles ning laskis paljad jalad üle voodiääre alla.

«Sa oled ogaraks läinud, poiss! Ma ajan juba homme kõik meie brigaadid viimse meheni jalule. Kolme päeva jooksul paneme kõigile põldudele lumekogumiseks haod. Kas kuuled, va siiruvääriline tont? Heida juba voodisse, ilus poiss! Üleni roheline teine nagu kott. Kuidas see Jugiina küll sinuga elab, mitte aru ei saa. Kivist puuslikki jookseks su juurest juba teisel päeval minema. Ja mina, lollpea, pidasin poistega veel nõu, et sind esimeheks valida.»

«Küll ma sul nõu pean! Siin ei saa brigadiritöögagi hakkama... Nii et kolme päevaga teed siis kõik ära, brigadir?»

«Kui kus kurat! Hakkas külge nagu pigi!»

Varivon vihaslas äkki. Endamisi oli ta pärast Dmitro vastust arvamisel, et teine on talle lõpmata palju suure võlgu, ega oodanud niisugust musta tänamatust. «Küll on inimene!» mõlkus tal peas.

«Kas saad hakkama?» küsis Dmitro juba tagasihoidlikult.

«Hah, ikka üks ja seesama joru!»

«Tõtt räägid või?»

«Kas ma siis sinu arvates pillun tühje sõnu tuuldele või mis? Kui sa terve oleksid, siis, tähendab, räägiksin sinuga teisiti. Nüüd takistab mind arstlik režiim.»

«Hüva. Kolme päeva pärast tulen haiglast sinna vaatama.»

«Ja pärast jääd jälle kuuks ajaks maha? Kangelane!»

«Hoi ennast, kui sa sõna ei pea!»

«Kuule, kas sa siis tõesti oma sõpra ei usu? Mina, võiks öelda, tõmbasin su sellest neetud jõest välja, ja sa aga paistab nii, et ma ei oska hagugi põllule vedada, lumevärvavaid üles panna? Kohe vastik kuulata! Selleks pole suurt mõistust vaja.»

«Küllap Ivtšanka omadel seisab juba terve mets põllul, nii et ükski lumekübe minema ei veere?»

«Ma pole nii hoolega silmitsenud.»

«Küll sa siis silmitsed, kui tuul meie hanged mööda heppi laiali puhub!»

«No oled sina alles kiusakas! Justkui herilane. Ma ütlesin ju sulle...» sähvas Varivon südametäiega.

Dmitro vaikis veidi aega, jälgides päikesekiire laineid kedrust uue männilaudadest põranda vahakarva vahel.

«Kevad tuleb.»

Süda hakkas jälle valutama. Ta krimpsutas nägu ja hatis pikali. Varivon istus mõtlikult tooliservale.

«Mis on? Valutab?»

«Süda on kuidagi pakil, mingi kurivaim nagu pressib rängalt seal sees.»

«Tead, sa vihasta rohkem — võib-olla lastakse sinu just külvi-hoogtööks haiglast välja.»

«Kolme päeva pärast olen kodus. Ütle Jugiinale, et ta siia ei sõidaks.»

«Maria Ivanovna räägib, et sul tuleb veel paar nädalat siin lamada.»

«Ta võib veel hullematki rääkida — selle eest ta ju palka saab.»

«Noh, tee mis tahad, aga mina ütlen talle, et sinu järele valvataks, ja räägin ka, kuidas sa arstiteaduse sarjad. Maria Ivanovna on niigi meie küla meeste peanende püsimatuse pärast pahane. Juba Svirid Jakovitš kiusas teda igasugu katsetega, siis kui ta veel sanitar oli. Ühe sõnaga, ilma arsti loata ei vii sind keegi koju.»

«Sina viid.»

«Mitte mingi hinna eest! Ehkki sa õel oled, tahaksin ma siiski, et sa veel maa peal elaksid. Nüüd läheb ju aina elu poole!»

Dmitro naeratas — nii ütlevad talumehed rõõmsalt, kui pikk talv möödab on: «Nüüd läheb kevade poole!»

«See on õige sõna,» noogutas ta pead.

«Muidugi õige!» Varivon istus mugavamalt toolile ja jätkas: «Vaata kui inimene päevast päeva töötab, täheleb, alatasa oma töös ja tegevuses kinni on, siis näed, et kõik läheb lihtsalt, harjunud viisil. Noh, näed vaeva, sõitled laiskadega, ise püüad end eesrindlaste järel seada, et mitte maha jääda, lipitsed põllu ümber nagu tütarlapse ümber, püüad väikestviisi kalu, heidad väikestviisi nalja ja — peab pattu tunnistama — vaatad väikestviisi ka klaasipõhja. Aga kui ümber pöörduvad pilgu tagasi heidad, siis näed, et ohoh, missuguse teie me oleme ära käinud, missugustest mägedest üle saanud! Varem oli mul üksainus särk argi- ja pühapäevade jaoks, otse mädanes seljas ära, lagunes lõnghaaval koost, versta kaugusele vinas higest. Nii oleks mingi elugi Vartšukkide ja Denissenkode juures mädanenud nagu see moonakasärk. Keegi poleks head sõnagi lausunud. Oleks ära kärvanud, oleks öeldud: uus häda — pange kirstulaudade jaoks raha kokku. Aga nüüd olen ma peremees, elan inimeste hulgas... Väljas on veel

talv, aga mina valutan juba südant, aina mõtlen, kuidas saaks nii suure hirsisaagi, et kõik naabrid suudaksid ajaksid. Isegi unes näen hirssi. Terad on nagu valitud. Niidetud vili lebab põllul, kõik ümberringi lausuvad aina «ah» ja «oh». Sina samuti...»

«Kui põllul aina umbrohi sigib, küll nad siis «ah» ja «oh» hüüavad! Kuidas siis, lund peetati ju hoo-
guga...»

«Sina õige vait... Äh, ära rikkus tuju! Ei taha, täheleb, enam rääkidagi.»

Varivon isegi ohkas pahameele pärast. Silmades kuskil süra, kõne muutus aeglaseks, loiuks, näis nõrguvat ainult läbi ohete.

Dmitro tegi endale taltsutamatus pärast juba ettepaneku: inimese hakkas elust rääkima, õigesti rääkima, aga tema katkestas nii kohmakalt...

«Kas seemnekontrolli laboratooriumi juhataja juures käisid?» küsis ta pärast vaikimist.

«Käisin. Jooksin kohe pärast agitaatorite nõupidamist sinna. Sinu tatar on kõige kõrgema konditsiooniga. See on sul hea mõte. Ivtšanka kolhoosnikutel läksid sinu tatarseemneid nähes silmad põlema, ja nemad juba lausuvad asja, mõtlevad majanduslikult. Kui neile öeldakse jõuaksime! Ma ei hakka sind kiitma, aga niisugust tatart pole kellelgi.»

«Noh, või juba mitte kellelgi!» erutus haige ja puna nägu triipudena ta kollastele põskedele.

«Kas oled kuulnud, Dmitro, et Ždanovkas üks kolhoosnik, Danilo Navrotski, kasvatas uue rukkisordi? Terad on nii jämedad, et sääraseid pole ma eluilmaski näinud. Kanna neid või sülega, nagu puid. Need pole enam terad, vaid päris kaunad kohe.»

«Oh, kui saaks peotäie niisuguseid seemneid!» Dmitro näis kohe, tal löid silmad särama. «Katsete jaoks. Mida?»

«Ei saa,» vastas Varivon kindlalt. «Tal on seemet vaja. Osa külvas välja, osa jagas agronoomidele ja põlvundusbrigadiridele.»

«Aga võib-olla jäi õige pisut järele?» ei rahunenud Dmitro.

«Egas ta viimast sulle ära anna!»

«Ehk müüb näputäiegi, või vahetab minu talle vastu?»

«Rahast ära tee juttugi, aga vaat tatraga võib-olla meelitad ta ära. Ehk küll sedagi vaevalt — ei ta taha vist oma kõige kallimast aardest lahkuda, on ju mees.»

«Sul juba kõik teada?»

«Ei-noh, mitte veel kõik.»

«Äh, nüüd andsid mulle küll ülesande lahendada! Mis et on õel onu, ütled sa?»

«Täpipealt sinu moodi... Noh, mul on aeg minna. Mis sulle kaasa tuua?»

«Põika raamatukogusse sisse, ehk leidub midagi uut. Otsi Lössenkot! Lössenkot! Võta vaevaks pilku ajakirjadesse heita — ehk on mõni artikkel? See mees kirjutab huvitavalt, mõtleb avaralt.»

«Jah, tema pole neid, kes eluaeg mõne kitsa töö juures küürutaksid. Ta näeb avarat välja, näeb meid. Mis sulle veel tuua?»

«Küllast too kaera, seda, kus nõmmekaer sees on.»

«Kas tahad kaeraputru keeta? See on haigetele kasulik, kohe hakkad takka üles lööma,» elavnes Varivon. «Või mõtled triöörida?»

«Mõtlen jah.»

«Haiglas?» naeris Otšeret.

«Haiglas.»

Varivon väljus, seisis veidi aega õues ja vilistas mõtlikult. «Kuradi Goritsvit! Ja vägagi võimalik, et võtab kätte ja leiab viisi, kuidas vilja nõmmekaerast puhastada! Küll on häbi, kui haige sust ette jõuab! Mida peaks õige välja mõtlema?»

Ta asetas enda mugavalt saani istuma ja väledad hobused kihutasid temaga talveõhtu avaraisse, süüdatavasse kaugustesse.

Juba eemalt kostis brigadirile küllast vastu käre ja naeru — noorsugu lõbutses laial kuuteest läbilõigatud liuväljal. Uiskude all sahises ja kriiksus jää, kõrgelt kaldalt lendasid üksteise järel kelgud alla jõe, kihutas meeletult hundikoer, ja lummatult hõljus läbipaistev õhtu punapõskse nooruse kohal. Salgake poiste eest plehkupannud tütarlapsi jooksis naerdes tema poole.

«Varivon Ivanovitš!» tundis äkki üks neist oma brigadiri ära.

«Varivon Ivanovitš! Varivon Ivanovitš!» hüüdsid teised.

Mugavahääliselt vastas ümberringi kaja ja noored hakkasid teetammile. Enne kui nad brigadiri kohale jõudsid, asusid mõned tüdrukud ühte ritta ja hakkasid hõlpsalt, hoogsalt «bulbat» tantsima. Nüüd kummardusid nad «kartulit rohides», siis ajasid end uljalt sirgu ning hakkasid elava vanikuna noormeeste ja tüdrukute ümber põimuma, neid tihedasse puntrasse kokku suruma. Tohtu suur bulbapuhmas veerles brigadirini ja pudenenes siis kohe laiali.

«Aitäh meie bulbale, et ta nii lopsakas kasvas, ehkki, muidugi, sellepärast, et tänasel päeval...» Varivon tõusis saanis püsti ja võttis hämmeldunud kõnemehe poole.

Kõegi kärsitu, kes ei saanud naeru pidada, turtsatas, aga tugev rusikas peatas teda ettevaatlikult.

Varivon laskis pilgu üle kokkukogunenud noorte peale, kõhatas asjalikult ja jätkas:

«Õhelt poolt siiski, kuna... üldse ja eriti... aga teiselt poolt nagu poleks vigagi. Kuid õieti öelda võiks sellega lõpetadagi...»

Noored vastasid naeruga, heledasti kõlasid nende hääled läbisegi.

«Varivon Ivanovitš, kas ülehomme on proov?»

«Kuidas muidu! Aga selle teeme metsas.»

«See on tore!» hüüdis Stepanida Sergijenko ja naeris, sest ta oletas brigadiri sõnades uut riugast.

«Proov on metsas!» hakaü ümberringi kõnelema.

«Just nimelt. Laseme niisuguse proovi lahti, et kohe hakkab lõikuse järgi lõhnama: hakkame lumepeetamise jaoks hagu vedama.»

«Kas hobusemeestele teatada, Varivon Ivanovitš?» küsis Leonid Sergijenko ettepoole astudes.

«Kõigile, Ljonja, eriti Goritsviti omadele. Tead ju ise, et brigadir on haige. Aga teil, tütarlapsed, tuleb matto punuda. Ja punuge hästi ilusad nagu kaasavara pitsid. Või oskate te ainult tantsida ja uisutada?»

«Me oskame veel süüa ka,» vastas üks tüdruk kava-

lalt ja lõi silmad maha. «Oleme oma brigadirilt õppinud.»

«Oo, siis pole mul meie töö pärast muret! ... Noh, lennake liuväljale, linnukesed!»

Kui Varivon koju jõudis, otsis ta aidamehe üles ja hilja õhtul läksid nad kahekesi viljahoidlasse.

«Mis tuli sul nüüd takus on?» pahandas aidamees teel — brigadir polnud lasknud tal õhtustki lõpuni süüa.

«Tähtis ülesanne. Esialgu saladus. Aga riikliku tähtsusega asi.»

«Riikliku tähtsusega?» Aidamehe kortsus nägu, mis külma käes oli õhetama hakanud, venis imestuse pärast pikaks ja muutus kohe lahkemaks.

Kodus puistas Varivon seemned lauale ning silmitses kaua kaera ja nõmmekaera teri.

«Ei erine millegi poolest, tähendab, ei kuju ega suuruse poolest.»

«Mitte millegi poolest,» kinnitas Vassilina laua kohale kummardudes. «Ainult et nõmmekaer on karvakaer aga sile-sile.»

«Sile nüüd küll, aga miks triöör vahet ei tee? Ah, vilets masin! Tuleb, tähendab, midagi paremat välja mõelda.»

«Varivon Otšereti konstrueeritud aparaat,» naeris Vassilina.

«Just nimelt. Mida siin võiks leiutada? Istu, eideks, mõtleme järele. Üks pea on hea, kaks aga veel seda hullem.»

«Oh sind küll!»

«Kas su mees ei meeldi sulle?»

«Ära lora!»

«Aga sina meeldid mulle ikka veel. Nii kui silm mõne teise nooriku peale langeb, ikka tuled sinu meelde. Ei tea küll, miks see nii peaks olema? Eks sa ju noomi mind iga päev selle eest, et armastan oma perekonna üldkoosolekul sõna võtta?»

«Räägi aga, räägi — varsti äratad lapsed üles!»

«Hirmuta, hirmuta, nagu ma oma võsuke si ei tunneks! Nad on mul iga asja peale tublid: kui töötada — siis töötada, õppida — siis õppida, süüa — siis süüa.

magada — siis magada, nii et suurtükkidegagi ei ärata. Joonduvad, tähendab, oma isa järgi... Vassilina, laulame õige midagi, ah? Kui ma laulan, liiguvad mul mõtted kergesti, nagu mööda nägematut kanvaad. Võib-olla mõtleme kohe ka välja, kuidas nõmmekaerast lahti saada.»

«Mul on hääl ära, Varivon.»

«Mul on täna kõik sassis nagu Türgi medžlises... Noh, mis siis teha! Nuputa sina kah! Ma ei anna sulle niisugust rahu, enne kui meie leiutise idee pole lõplikult harmoonilist kuju omandanud, nagu õpetatud mehed jututavad... Ah, kui kahju, et sul hääl kähiseb. Vasta, et sa enam jões pesu ei loputa, muidu kaotad kiire hoopis ära! Mäletad, kuidas me pärast heinategu kullasse tagasi tulime? Kuidas laskime lahti laulu: «Oh sa tali, talveke...»»

Varivon astus raadio juurde.

«Jälle on lapsed siin urgitsenud. Tuleb nähtavasti äärmiselt appi võtta.»

Ta pistis käe laua alla, kus olid kuivad patareid, kontrollis käsikaudu kontakte ja muutus lõbusamaks.

Muusikavoog ujutas kohe kogu suure sooja toa üle ja kippus juba õigeavarustesse, mida täitis õhtulahtede, sätendava lume ning vetruva sinise tuule sümfoonia.

Vassilina astus tasa laua juurde.

«Tšaikovski...»

Varivon istus naise kõrvale. Jäi mõttesse. Sümfoonia oli juba eemale heljunud nagu ilus sügisene päev ja valjuhääldajast kostis tütarlapse laulu, tema aga toetas ikka veel kortsutõmmatud laupa käele. Mõtted riiendasid nüüd ainult servapidi laulu, kerkisid selle kohale, nagu rohelised võsud maa kohale.

«Kuule, anna mulle õige villane tekk,» pöördus Varivon äkki naise poole ja ruttas ise kannatamatult voodi juurde.

Ta laskis teki lauge kallakuga kirstukaanelt põrandale langeda, puistas villasele riidele kamalutäie teri ja tardus erutusest kahvatuna paigale ning vaatles pimevalt, kuidas kaer riiet mööda libiseb. Karvasele

pinnale jäi ainult mõni iva. Varivon kogus need karedate sõrmedega kiiresti kokku, tõstis valguse kätte ja hüüdis:

«Vassilina! Mitte ühtki kaeratera ei jäänud minu tööõõrile, ainult nõmmekaer!... Noh, mis sa Varivon Otšereti konstrueeritud triööri kohta ütled? Kas meeldib?»

«Meeldib,» vastas Vassilina nõmmekaera teri allistades.

«Aga kas leiutaja ise meeldib?» küsis Varivon. «Ja sa ei taipagi veel, mis nüüd tuleb lauale panna? Ei, sinu ei saa iialgi õiget perenaist, mitte iialgi... Kuidas ma nüüd oma leiutise peale patendi saaksin?»

Ja tema näol peegeldus nii intensiivne mõttegevus, et Vassilina laginal naerma pahvatas.

«Naera, naera, aga ehkki leiutis on algeline, tuleb temast kasu. Küll sa näed, sinu mehest kirjutatakse jälle ajalehes ja Dmitro läheb kadedusest lõhki... Noh, ma pean oma poiste juurde lippama!» lausus ta murelikult ja hakkas ennast kiiresti minekule seadma. «Täna vis öelda, et homme kõik haometsa läheksid.»

Vassilina sai aru, et mees kibeleb kõigile oma väljamõeldisest jutustama, ent ta vaikis: Varivon ei armastanud, kui keegi tema mõtteid ette ära arvas.

Kolhoosi kontoris kiitles Varivon kohe Kušniri oma katsega ja suurema veenvuse jaoks võttis pidulikult ühest taskust kamalutäie viljateri, teisest näputäie nõmmekaera. Kušnir rõõmustas, ent segas asjalikult mõlemad viljahunnikukesed ära ja kontrollis katsel oma kuue peal. Kui aga karedale tumedale riidele jäid ainult nõmmekaera terad, ei võtnud ta endale aegagi neid maha raputada, vaid jooksis kohe telefoni juurde ja helistas rajooni põllumajandus-osakonda.

«Seda võtet läheb kõigil, kõigil kolhoosidel vajal. Täiustame sinu algatust. Kui meie ei täiusta, siis teeb seda rahvas. See nõmmekaer on meil alaliseks pahanduseks. On mul õigus?»

«Kas te olete siis iial rääkinud midagi, mis õige pole?» liialdas Varivon oma esimehe teeneid ja, oodates kõnelust rajooniga, näitas end tagasihoidlikuna nagu noor tütarlaps, kes äsja on lülivanemaks saanud.

Kušnir heitis Varivonile imestava pilgu ja purskas hirsu naerma, saanud lausuda ainult:

«See Varivon teeb päris teatrit!»

«Mis teatrist te seal räägite?» kostis susinal telefonist ja Varivoni meel läks rõõmsamaks.

XVIII

Õuul lehkas palatis tugevamini kangete kuumutatud haktuuride järgi. Aeg-ajalt paiskus vaikusse mõne haige tume oie ja vaibus nagu sügisese laine kauge kohin.

Dmitrol polnud und. Ta hingas ahnelt sisse teravat haigialõhna, kuulatas tugevaid tuuleile, silme ette aga hakkas töörohke kevad.

Ta ootas seda nagu maa ise: aimas rõõmuga tema kerget pikki samme, ning muretses, süngestus teadmisest, et kuskil otse silmapiiril varitsevad suretavad öökülmad ja kuumad põuatuuled. Nad ei tunginud mitte ainult kolhoosimaadesse, vaid ka tema kehasse. Ja ta ohkas kergendatult, kui tumedad nägemused asendusid linna värelevate roheliste põlluavarustega, helesiniste linajärvedega, roosade tatrarättidega.

Aga kõige sagedamini pöördusid ta mõtted ikka ühe ning sama küsimuse juurde tagasi: missuguse rukki see Navrotski siis on kasvatanud?

«Need pole terad, vaid päris kaunad,» meenusid talle Varivoni sõnad ja silme ette kerkis põld nagu metsasalu: kõrged kõrred kõigutasid targalt vägevaid viljapüüdeid ja lasksid päikesevihma tungida otse juureni.

«Mis mees see Navrotski on? Kas oskab asjale õiget hoogu anda? Et viimati ei eralda ennast tillukestel katselappidel kogu maailmast nagu mõni laboratooriumitaru juhataja? Ei seda tohi olla! Mitte kuidagi.»

Dmitro puuris pilgu pimedusse ja püüdis selle mehe väljumist ette kujutada.

Võõras saatus moodustas juba nagu osa tema endast. Rõõmustav oli teada, et kuskil üsna lähedal, lumiste teede taga, töötab mõttekaaslane oma loova jõuga, oma elava mõttega.

Ja juba uinudes otsustas ta kindlasti, et sõidab Navrotski juurde.

«Vaatan õige, kuidas ta töötab, palun oma kolhoosi jaoks seemet. Olgu ta või viimane ihnuskoi, aga midagi ikka annab. Tingimata peab veidi andma!»

See mõte ei lahkunud Dmitrost uneski ja enam kui üks kord valgustas leebe naeratus ta higist niisutatud nägu.

Hommikul pärast einet astus ta õde-perenaise juurde. Õel olid heasüdamlikud laisad silmad, nagu tavaliselt on rahulikel tüsenenud inimestel.

«Paranete, Dmitro Timofijevitš?» küsis õde-perenaine lahkelt ja kaks kortsu tõmbusid tal huulte juurest lõua poole.

«Olen päris terve, Hanna Petrovna.»

«See on tore. Meie haiglas arstib Maria Ivanovna surnugi terveks.»

«Terve inimese aga teeb haigeks,» naljatas Dmitro kohmakalt.

«No seda ma küll ei oodanud! Teie, Dmitro Timofijevitš, pole vist päikesegagi rahul!» Õde-perenaine solvus ja pigistas huuled karmilt kokku.

See lihtne naine rippus kogu hingega haigla küljes. Kui kohale toodi raske, valust virildunud suuga haige, muutus Hanna Petrovna murelik nagu samuti selle haige näo sarnaseks. See-eest aitasid tema hellad, alati peenetundeliselt valitud sõnad valukortse haige näo siluda ja pehmeneda. Tema mees, vaikne arvepidaja maa tarbijate kooperatiivist, pidi tihti alandlikult poole ööni sinendavas koridoris seisma ja ootama, kuni naine oma tasase laulva häälega mõnd patsienti rahustab.

«Hanja, oled sa valmis?» küsis ta aralt, kui naine väsinud naeratusega palatist väljus.

«Tasa, Volodia!» vastas Hanna Petrovna sosinal ja tõstis sõrme huulte.

Ja ehmunult, ümmarguste silmadega vaatas mees koridoris ringi, mida talvelgi ehtisid õde-perenaise hoolsate täidlaste käte kasvatatud lilled. «Minu halastajaõde,» nimetas arvepidaja armastavalt oma naist, kelle üleolekut ta alati fundis...

«Hanna Petrovna, ma tegin ju nalja.» Dmitrol oli juba ebaõnnestunud teravmeelsuse pärast juba endalgi haib. «Tõsijutt, tegin nalja.»

«Kohmakas nali!»

«Olen nõus... Hanna Petrovna, andke mulle mu ülikond välja.»

«Mis see siis on, kah nali?» pahandas õde-perenaine uuesti.

«Ma pean tingimata linna minema. Tunniks ajaks...»

«On teil aru peas, Dmitro Timofijevitš?» Õe silmad läksid ümmarguseks.

«Nagu ikka oleks.»

«Minge palatisse ja oodake arsti visiiti.»

«Aga kas pärast visiiti annate?»

«Ei, te olete tõepoolest võimatu inimesel! Mis teil hanaast vaja on?» Hanna Petrovna võttis juba korraks ametliku tooni, ent ei kannatanud välja ja äkki sõnas:

«Ma lähen ise ja täidan teie ülesande.»

«Üksi te seda ei tee.»

«Miks?»

«Asi on siisugune...»

«Dmitro Timofijevitš, te varjate midagi. Te ei saa mind niikuinii petta. Ülikonda te ei näe, ütlen teile kategooriliselt. Meie haiglas täidetakse teenistuskohustusi täpselt.»

«Hanna Petrovna!...»

«Te hakkate juba pahaseks saama? Häbenege! Rohkem pole teil mulle midagi öelda?»

Heltnud Dmitrole range pilgu, pöördus Hanna Petrovna ära ja läks tüseda keha vaarudes vastuvõturuumi.

«Ebateadlikkus, milline ebateadlikkus!» sosistas ta.

«Niisugusele ei saa millegagi mõju avaldada,» mõtles Dmitro ja saatis valges kitlis laia kogu sünge pilguga. «Teenistuskohustused... Äh, ebateadlikkus! Mis siis nüüd teha?»

Jälginud, millal range, lüfike pesakonnana lumi-valge grupp — ringkäigul olev arst ühes saatjatega — sisse palatisse kadus, lipsas Dmitro kantseleisse. Varisevate kätega võttis ta telefonitoru ja palus ühendust garaažiga. Telefoni juures juhtus olema Oleksi-

jenko, rajoonikomitee sekretäri autojuht, ja Dmitri rõõmustas nagu laps.

«Sergi! Aita hädast välja,» ütles ta tasa torusse.

«A-a, Dmitro Timofijevitš!» tundis autojuht ta ära. «Mis teil seal lahti on? Kas toideti üle või ei anta suitsukraami? Seda asja saab parandada!» kajas mürisev naer.

«Ei, lugu pole selles. Mul... näpati ülikond ja palitu ära.»

«Näpati ära? No teate, ma tõmban öde-perenaise naha üle kõrvade! Sõidan temast kõnniteel autoga üle! Ma tambin ta peeneks!» Madal bassihääli torus hingeldas nördimusest.

«Noh, see tuleb kõik hiljem. Aga praegu too mulle siia mõni riidehilp. Ka saapad võta ligi.»

«Saapad varastati samuti ära? Noh, siis löikan ma ise teie peremeeste seljast rihmul!»

«Kas seltsimees Markov on kodus?»

«Sõitis oblastikomiteesse nõupidamisele.»

«Kas sa ei sõidutaks mind ühte külasse?»

«On see kaugel?»

«Kilomeetrit viisteist.»

«Kas tee on hea?»

«Uus maantee. Ždanovkasse.»

«Ždanovkasse? See on teises rajoonis. Ei, täna ma ei saa mitte kuidagi — mul on kohtumine.»

«Jäta see kohtumine kus seda ja teist!»

«Noh, Dmitro Timofijevitš, teilt ma seda küll ei oodanud. Aitäh, näitasite mulle sõbralikku poolehoidu! Andan õigesse kohta edasi.»

«Sergi,» lausus Dmitro peaaegu oigega, «siin on nii sugune asi... Seltsimees Markov ise kiidab meid, kui teada saab.»

«Kiidab?»

«Tingimata! Ühel katsetajal kolhoosnikul on uus rukkisort. Terad nagu tammetõrud.»

«Tohoh! Kahekümne minuti pärast olen kohal...»

Dmitro väljus kantseleist, hiilis ettevaatlikult peasissekäigu juurde ja peitis end tuulekotta. Auto tuutus tamist kuuldes avas ta välisukse. Majatrepist sammus

üles tugevakasvuline punetav Oleksijenko. Nägu laialaerul, kandis ta kaenla all riidekompsu.

«Kus on öde-perenaine? Kohe teen talle autojuhtimisteaduse põhialused selgeks!» rääkis ta bassihäälega, vaevalt ukseavast läbi trügides.

«Pärast, pärast, Sergi! Pane kõik siia ja hoia ust kinni, et keegi kurivaim meile peale ei satuks — ma mõtlen nimelt naisi.»

«Kas te hakkate siis siin välistrepil ümber riietuma?» Autojuhi kubanka nihkus kuklasse.

«Mille poolest see halb koht on?» Dmitro keksis ühel jalal, ajades pükse jalga.

Autojuht kõõritas tema poole ja pahvatas äkki naerma.

«Tasem! Sa müristad nagu kōu... Kogu haigla jookseb kokku.»

«Ma tahaksin ainult öde-perenaist näha. Kas tema on see, kes siin nii põhjalikku tööd teeb?»

«Tema jah. See on niisugune naine...» kinnitas Dmitro masinlikult, tõmmates saapaid jalga.

Aga Oleksijenko pahvatas uuesti naerma.

«No küll tüssasite mind!»

«Mis ma siis ikka tüssasin...» Dmitro ei teadnud, mis vastata.

Mõni minut hiljem olid nad juba linnast väljas. Päikesepaisteline talvapäev säras kogu oma ilus. Põllud rattasid kaugusse, sätendasid läbipaistva sinise õhu varelevaist jugadest. Näis, et kerge vihma lehvikud seisisid ilma alla voolamata lumetasandiku kohal, et hiljem, kevadel elustavate valingutena maa peale paiskuda. Teeäärsetelt puudelt tilkus kullakassinist vaha; murenenud lumi lebas nende all kargedena.

Eespool kerkis nõost nagu millegi põhjast üles küla, mida jõgi kaheks jagas.

Mõninga küsitlemise järel peatas Oleksijenko sõiduki uue maja ees. Nad olid vaevalt õue sõitnud, kui trepist jooksis väledasti alla lühikesekasvuline elatunud mees, kelle muldhallist, tervava lõuaga näost vaatasid kangekaelsed pruunid silmad.

«Palun kalleid külalisi tarre,» kutsus ta võõrad väärka kummardusega sisse.

Danilo Petrovitš Navrotski suur tuba oli raamatuid, kaste, lillepotte ja kausse täis kiilutud. Tõusmete rohelistes võsudes kerkisid õrnalt niiskest mustmullast, vaskkarva helgiga liivsavimulla kampadest ja tuhkhallist saviliivmullast, mis lõhnas metsajuurtest.

«Mu majapidamine ei mahu laboratooriumitarre ära. Pidin oma eide puhaskambrist välja suitsetama,» seletas Navrotski ja pöördus teise tuppa viiva ukse poole, hüüdes: «Perenaine! Otsi külalistele midagi lauale!»

Istunud laua äärde, vaatas ta kahe kõrge raamatu virna tagant välja nagu lind puurist.

«Suurem raamatukogu kui minul,» mõtles Dmitro, silmitsedes lugupidamisega massiivseid omatehtud raamatukappe.

Vestlus arenes sundimatult. Väikesekasvuline, kräbe Danilo Petrovitš hüppas nagu tiglits ühe kasti juurest teise juurde ja seletas, mis ning kuidas ta on külvanud, missugused katsed on läinud edukalt, milles teda on tabanud ebaõnnestumine. Tema jutt, millesse ta aegajalt poetas teaduslikke termineid, oli samuti kerge otsekui lind. Dmitro haaras sellest osavasti vajalikke andmeid ja kaalus mõttes, mida võiks Varivoni kaudu Grigori Ševtšikule edasi anda.

Aga niipea kui jutt puudutas rukist, muutus peremees ettevaatlikuks, süngeks, sõnad hakkasid venima aeglaselt, loiult.

«Kasvatasin paar puhma. Aga peab veel kontrollima, kas ehk ei lahkne. Mu katsed rukkiga on alles embrüonaalses seisukorras.»

«Danilo Petrovitš, näidake vähemasti oma rukki seemneid.»

«Jah...» jäi Navrotski jutuga toppama ja äkki sõnas lõbusamaks muutudes: «Külvasin nad sügisel maha.»

«Kõik külvasite maha?» küsis Dmitro umbusklikult ja silmitses uurivalt ilme muutust peremehe reipal näol.

«Mõni iva jäi järele,» vastas Navrotski vastu tahtmist ja tema kortsus laubale langes rahulolematuse vari. «Hoian neid nagu silmatera.»

«Laske ometi korra pilk peale heita!» ütles Dmitro elavamalt ja hakkas juba vihastama.

«Nad on kuskil poeg Juri käes, tema aga sõitis just ära kursustele.»

Ettevaatlik peremees kavaldas, Dmitro aga tundis ennast haiglase higistamise tagajärjel nõrkevat, kuulis meelega kohinat ja suutis end vaevalt tagasi hoida, et mitte mõnd ägedat ja õelat sõna sähvata.

Ta oli jutuajamist Navrotskiga teistsugusena kujutlenud. Uusi inimesi kohates ootas ta nendelt alati midagi erilist, mis tal endal vahel puudus, ja paljud neist muutusid eluajaks tema sõpradeks, isegi kui ta neid ainult üks kord nägi. Kui seevastu juhtus, et kohtumine tema lootusi ei täitnud, näis talle, otsekui oleks temalt midagi varastatud, ja ta tundis valusat pettumust.

«Danilo Petrovitš, ma näitan teile oma tatart. Ka misugune tera, et vii või näitusele.»

«Tatart?» muutus Navrotski tähelepanelikuks. «Aga kus ta on?»

«Kodus. Ma tulin siia haiglast.»

«Kodus...» Nüüd kõõritas peremees juba umbusklikult külalise poole. «Nii! Aga minu rukis on Juri käes, temal on sellega rohkem tegemist. Ta on brigadir. Ja veel missugune! Käis Moskvast, teisel üleliidulisel kolhoosnikute-lööktöölise kongressil.» Ja ilmselt soovides juttu teisale pöörata, hakkas poega kiitma.

Dmitro ägestus:

«Brigadir? Ja peidab teie eest viljaseemet? Võib-olla te peitsite inimeste eest ära? Peitsite ära nagu üksik-talunik?»

«Ah et mina olen üksik-talunik?» Navrotski viskus tahapoole, tema mullakarva nagu kattus esiteks punaste laikudega, siis hakkas pikkamisi kahvatama.

«Noh, mitte just üksik-talunik, aga mõned halvad udemed on ikka külge jäänud,» meenusid Dmitrole Viktor Snizenko ammulausunud sõnad.

«Minul... halvad udemed?» Navrotski oli solvan-gust lämbumas, tema silmad puurisid külalist oherditi.

«Kui lugu nii poleks, ega te siis ei eralduks inimestest ega piiraks ennast oma katselappidega. Tea mis

suur asi see on — kaagutada siin oma kausside juures nagu hauduja kana pesal!»

Dmitro libistas pilgu hooletult üle lilleliste vaabatud pottide.

«Ah et mina kaagutan kausside juures? ... Sina, sina, seltsimees, oled vulgaarne mehhanist!»

Dmitro vaatas imestades vanamehele otsa ja hakkas äkki naerma. Aga peremehel polnud naerutuju.

«Tema teeb mulle kausside pärast etteheiteid! Mina pidasin eidega päris lahingu maha, enne kui ta oma vara mulle katsete jaoks kasutada andis... Küllap sinul seisavad kõik kausid ilusti köögiriulitel reas. Või mina olen üksiktalunik! Aga kes sina oled? Kas sa mulle oma tatart näitasid? Tulid vanamehe juurde saladusi välja uurima? Mõtlesid mind tüssata? Viimase ära võtta? Oleme niisuguseid kavalpäid näinud! Ei ole sina esimene! Ei meeldi kausid, siis head teed! Mina sinu järele ei nuta!» Danilo Petrovitš hüples toas ringi ja tagus vihaselt rusikaid vastamisi. «Eit, jäta talitamine! Külalised ei jää lõunale. Neil on kiire! Oma kausside juurde!»

Sel hetkel paiskus uks lahti ja külma auru pilvede kannul vajus sisse lõbus, pakasest sinkjaspunane Varivon Otšeret.

«Alandlik tervitus Danilo Petrovitšile!» teretas ta peremeest aupaklikult. «Rõõmustav teiega tuttavaks saada! Väga rõõmustav!»

Navrotski pomises midagi arusaamatut ja tõmbas kää külalise tugevate sõrmede vahelt ära.

«Aga mulle näib, et siin on teaduslik diskussioon alanud?!» hüüdis Varivon.

«Jah, algas küll... ja lõppes kah,» ütles peremees, kes ikka veel ei suutnud rahuneda.

«Oo, teil on külaliseks tuntud brigadir Goritsviti!» lausus Varivon imestades, otsekui oleks alles praegu Dmitrot märganud. «Tähendab, novaator haistis novatorit. Kas teate, missuguse tatra ta kasvatas? Aga kihutas teie juurde õppima!»

«Kihutas jah... Aga kes teie olete?»

«Mina olen brigadir Varivon Ivanovitš Otšeret. Kas

van hirsi peal, spetsialiseerusin sellele alale. Aga midagi ei tule välja — sööme putru.»

«Otšeret? Seesama, kes talvel ädalat niitis?» küsis Navrotski kohe lõbusamaks muutudes.

«Seesama!» noogutas Varivon pead ja kõõritas pilkavalt sõbra poole.

«Kas tulid minu juurde kah seemneid tahtma?» küsis vanamees karmilt.

«Mis te räägite, Danilo Petrovitš!» imestas Varivon. «Mul polnud niisugust mõtetki. Milleks siis inimesele liiga teha? Teil ju esialgu seemneid veel vähe...»

«Bee on õige jutt. Aga kas teised saavad sellest aru? Tembeldasid mu kohe üksiktalunikuks. Mina astusin kolmekümnendal aastal esimesena kolhoosi, hakkasin esimesena siin agiteerima. Kulakud lasksid mul kõik aknad haavlipüssidest puruks. Kord, kui mind kodus polnud, täkkisid mu naise nugadega ära. Ja mind nimetatakse üksiktalunikuks! ... Ma olen valmis uue elu eest südame rinnust kiskuma!» Suutmata pahameelest võitu saada, tõstis Navrotski järjest enam häält, kasvas oma silmis aina suuremaks, võitles väljamõeldud vaenlastega aina raevukamalt.

«On veel ebateadlikke elemente,» lausus Varivon kaasatundvalt ja suutis ise vaevalt naeru tagasi hoida — ta oli Navrotski ja Goritsviti näaklemist ukse tagant kuulnud. «Et inimest aidata, selle peale ei mõtle keegi, aga tuju rikuvad kategooriliselt ära. Aga mina tõin teile kingituseks raamatu, Danilo Petrovitš.»

«Põllumajanduse alalt? Teadusliku?»

«Teadusliku,» vastas Varivon pärast väikest pausi.

«Bee on sinust tubli, Varivon Ivanovitš, väga tubli! Mis raamat see siis on?»

«Kaughübridisatsiooni alalt.»

«Tõsi?»

Peremees tardus paigale, tema suunurgad hakkasid rõõmsalt ja kuidagi naiselikult haledasti värisema. Isegi Dmitro heldis.

«Sulatõsi!» Otšeret võttis palitu põuetaskust väikese rohelistest kaantega raamatu.

«Varivon Ivanovitš, kullake!» Navrotski muutus

meeleliigutusest päris härdaks. «See pole raamat, see on unistus! Ma just kavatsen...»

Ta haaras kingituse mõlema käega ja surus selle vastu rinda.

Dmitro aga sirutus imestades ettepoole — vanamehe ärevusest värisevate sõrmede vahel tundis ta ära oma raamatu.

«Aitäh, aitäh!» Kui peremees oli kingituse märkamatult kuhugi pistnud, hakkas ta toas edasi-tagasi jooksma. «No küll olen seda raamatut otsinud! Tahtsin juba Kiievisse sõita, raamatukogusse istuda ja kaaneal kaaneni maha kirjutada... Tegid mulle tõesti teenet! Kuidas ma sulle siis oma tänu avaldan? Varivon Ivanovitš,» lausus Navrotski äkki resoluutselt, «annan sulle õige mõne tera oma rukkiseemet!»

«Ah, mis te nüüd, Danilo Petrovitš, pole vaja! Milleks teile liiga teha...»

Dmitro hakkas peaaegu oigama, tõmbus roheliseks, nihkus kannatamatult ettepoole, seltsimehele lähemale, ent see heitis talle silmanurgast hoiatava ja ähvardava pilgu.

«Ei, ei, sa ei tee mulle liiga, vaid valmistad rõõmu. Ma tean, missugustesse kättesse mu vili läheb! Nendes kättes ta ei voola laiali nagu vesi kamalus!»

«Mis tõsi, see tõsi. Aga...» tembutas Varivon aupaklikult.

«Võta ilma vastu vaidlemata!»

Kastide ja kausside vahel manööverdades läks vanamees nobedasti kapi juurde, aga siis tuli tal midagi meelde ja ta peatus.

«Aga kuhu see Juri nad peitis?»

Dmitro vajus oma toolil päris kokku.

«Ei, nad peavad kapis olema,» sõnas Danilo Petrovitš kindlalt ja hakkas sahistades ning kolistades mingisuguste pakikeste ja purkide hulgas otsima.

Hetke pärast astus ta, nagu rahunenud ja selginud, Varivoni juurde.

«Võta minu töö ja vaev, brigadir. Toogu ta sulle õnne. Annan viimased seemned ära, sest et usun sinusse.»

Näputäis suuri, kullakaid, õhkörnade udemetega kae-

tud teri langes Otšereti laiale peopesale ja neli pead kummardusid nende kohale, otsekui oleks see kullakäsi.

Esimesena virgus Danilo Petrovitš. Ta heitis külalistele niiskelt särava, unistava pilgu, taganes ettevaatlikult, paotas teise tuppa viiva ukse ja hakkas naisele tõrelema, ent tasa, et võõraid mitte ära peletada.

«Mis sa nii kaua kohmitsed, vanaeit? Näljutad külalised ära. Pane kähku lõunasöök lauale! Ja kas sul seal talvekindlatest ploomidest tehtud nalivkat leidub?»

«Kõike leidub. Ainult ära sina enam külaliste juurde mine, enne kui ma neid lauda pole kutsunud.»

«Miks nii?»

«Muidu muudad ehk veel kord käsku! Võtad kätte ja kariud jälle: «Külalised ei jää lõunale!»»

«Karjun ma küll!» ütles Danilo Petrovitš lepitavalt. «Sa ei teagi veel, mis inimesed mul külas on. Varivon Ivanovitš üksi on juba midagi väärt! Tead, mis ta mulle tõi?»

«Tean, mingisuguseid seemneid. Jälle lipitsed siin, et viimased kausid välja lunida? Meil tuleb varsti keedupottidest sööma hakata,» muigas perenaine pead vangutades.

Lõunalauas ei söönud peremees peaaegu midagi. Kummutas ainult aeg-ajalt kurku klaasi paksu ploomi-nalivkat, murdis tükikese leiba ja jälle süvenes kingitud raamatusse.

«Ei-noh, mõtelge ainult!» ütles ta äkki imestuse ja vaimustusega. «Mitmeaastane nisu. Mitmeaastane, seltsimehed!»

«Nagu inimene,» kinnitas Varivon.

«Noh, see on juba liialdus,» parandas Navrotski ettevaatlikult ja hüüdis jälle: «Missugused avarused meie sees on, süda ja käed tunnevad lihtsalt rõõmu! Mis kõik loodusega teha saab! Ah, peaks ometi kevade rutem tulema! Teed midagi head ning mõistlikku, ja tunned ennast nii õnnelikuna, nagu oleksid armunud... isegi päikest ei pane tähele.»

«Päris ogaraks oled läinud, vanamees!» Naine pigistas närisinud huuled halvaks panevalt kokku.

Danilo Petrovitš vaatas teda ja pöördus Varivoni poole:

«No küll tegid mulle head meelt! Kaughübridisatsioon! Mul on selles asjas mõned mõtted... Praktikal teooria juurde... Aga ütle, kust sa teada said, et mul just seda raamatut vaja on?»

«Olin laadal teie kolhoosnikutega koos. Tean isegi seda, et teid «mustkunstnikuks» hüüti.»

«See on ammune lugu...» Danilo Petrovitš muutus nagu tusaseks, ent äkki lõi tema nägu särama. «Teate, sõbrad, kirjutame õige Trofim Denissovitšile südamliku kirja ja palume, et ta meile natuke oma imettegevaid seemneid saadaks!»

Silmi vidutades vaatas Dmitro kavalalt Danilo Petrovitšile otsa. See mõistis tema pilku ning jäi vait.

«Ta saab palju seesuguseid kirju,» kahtles Otšeret.

«Palju? Aga meie kirjutame kahe kolhoosi, teie ja meie oma nimel. Kõigi allkirjade ja pitseritega. Ta täidab meie palve kindlasti. Varivon Ivanovitš, kas sinu käes läheb kirjutamine hõlpsasti?»

«Pole viga!» vastas Otšeret enesekindlalt ja heitis küsiva pilgu Goritsvitile.

Dmitro noogutas heakskiitvalt ja pühkis näolt higi piisku. Ta tundis ennast jälle halvasti.

«Lase inimestel ometi süüa! Küll on keevaline segas perenaine ennast vahele.»

Kõigist nurkadest langes juba pikki varje, kui külalised Danilo Petrovitšiga hüvasti jätsid.

«Sa too homme allkirjad siia, Varivon Ivanovitš, et asi rutem liikuma saaks,» ütles peremees külalisi ära saates Otšeretile.

Asetanud sõbra autosse, hakkas Varivon teda kurjasti hurjutama:

«Kes kurat sind haiglast siia ajas? Vaata, sa ju hõõgud üleni.»

«Jah, pea kumiseb natuke,» nõustus Dmitro. «Võib-olla ploominativkast?»

«Suurest tarkusest. Kah kõnemees väljas! Pidi pea-aegu kogu asja ära rikkuma. Mis ma ometi sinuga jändan, va karu? Panen ka ise imeks. Ega sa ei meeldi vist iseendalegi?»

«Minu arvates on väga halb, kui inimene iseendale meeldib.»

«Said jälle sõnasabast kinni, mõttetark!... Äh, tühi sinuga,» ütles Varivon teeseldud pahameelega. «Võta!» Ettevaatlikult tõmbas ta põuetaskust rätikunutsaku seemnetega.

«Varivon! Sõbrake! Aitäh!» Dmitro võttis kompsu-kese mõlema käega vastu. «Need seemned teevad mu terveks.»

«No näed! Ma oleksin nad sõbrale ilma igasuguste sõitudeta kätte toonud.»

«Sa hankisid nad siis minu jaoks?»

«Kelle jaoks siis veel? Mäletan, kuidas sa põlema läksid, kui ma haiglas sellest rukkist juttu tegin. Siis juba mõtlesin: «Muretsen sõbrale need seemned, teen talle head meelt...» Aga sõber tuleb rumalate sõnadega! Tahab Navrotskit hirmutada. Äh sind, vulgaarset mehhanistil!»

Ja nad pahvatasid lõbusalt naerma.

XIX

Kramovoi tuli autost välja ja pöördus juhi poole. Pärakesekiir peegeldus kahe helkiva laiguna tema prilliklaasidel.

«Kas munad pole katki läinud?»

«Siin on valmis munapuder, palun,» ütles autojuht ja naigas, kui teisele kaks pakki ning metallvitsaga kokkutõmmatud väikese puunõu ulatas. «Lõhnab mee järgi,» osutas ta silmadega puuanumale.

Kramovoi ei vastanud midagi. Ta võttis mõlemad pakid ja läks soliidsena, tüsedana oma maja poole, vehkides puuanumaga nagu papp viirukiastjaga. Väike andlikatusega telliskivimaja kerkis noore aia mustal taustal maaliliselt esile nagu valge puri.

«Välja nurus! Kuhu ta ka läheks, ialgi ei tule ilma saagita tagasi. Ime, et ta täna veel mõnd lindu kaasa ei toonud! On kogu auto ära reostanud, päris häbi sõitagi!» arises autojuht ja saatis tüsenenud ülemat pilguga, kuna ta autoga rajooni täitevkomitee garaaži poole pöördus.

Midagi endale habemesse ümisedes läks Kramovai aeglaselt mööda rohelist teed majatrepi poole, sammus kiviastmeist üles ja peatus värvitud ukse ees. Pakk pani ta külmale, rōskele kivile. Taskutest võtit otsides laskis peremees veel kord pilgu üle aia käia ja muheles. Niiskes ja soojas õhtuses õhus tundus noorte lehtede lõhna, klumpidel kerkisid madala rohu sees lihava vohumõõga paksud rohelised tutid...

«Ega ole midagi öelda, päris kena pesake on mul, mõtles Kramovoi ust avades rahuldusega.

Peremehe imestuseks ei lasknud võti end lukuaugus ringi keerata. Ta tegi veel kord katset ja vajutas õlaga vastu ust. Uks avanen poolpimedasse koridori.

«Võib-olla ei pannud ma tähele, kui lukust lahti keerasin?» vilksatas rahustav mõte ja ta astus söögitoa poole.

Ka selle ukse lukuaugus ei lasknud võti end keermata. Hirmust haaratuna vajutas Kramovoi vasklingi järsult alla ja tardus paigale — sinaka suitsu pilvedes istus laua ääres keegi mees.

«Kes on?!» kisendas Kramovoi ja taganes, pistes kätt tühja taskusse.

«Sa võtad külalisi halvasti vastu, Petro. Või ehmuksid tõesti? Oled muutunud araks nagu üleannetu kass. Ega sinust asjata räägita... Noh, tere, tere!»

Laua tagant tõusis lüheldane keskealine kitsa ninaga mees. Tema hallid, pisut kõõritavad silmad lõikusid teravate nurkadega ninajuuresse, otsekui valmistudes seda läbi pistma. Tarkades tähelepanelikes silmades välgatles ebaaus helk.

«Omeljan Krupjak! Sina?» tasandas peremees koha häält. «Aga mina arvasin, et sind pole enam ammu elavate kirjas.»

«Nüüd mitte Omeljan Krupjak, vaid Panass Motornõi,» tutvustas ootamatu külaline ennast. «Põllumajandusteaduste kandidaat, heinakasvatuse eriteadlane, aga peaasi — teie teadusliku uurimisjaama direktor. Palun lahkesti vastu võtta ja sõbralikult suhtuda!»

Külaline ja peremees suudlesid teineteist.

«Nii et sina arvasid siis, et minu luud-kondid on ammu kõdunenud?» jätkas Krupjak-Motornõi. «Ma

pole nii rumal, et enneaegu teise ilma kolida, kui pole veel õieti elada saanudki. Tõsi küll, kollektiviseerimise ajal pidin peaaegu teatavate organite kätte sattuma — ei maksa õhtusel ajal meelde tuletada! —, aga lipsasin välja nagu vingerjas võrgust. Ptüi, vastik on sellele mõeldagi!... Aitäh noorele Vartšukile, et tema juures uualuse leidsin. Aga kas vana Safron pole veel asumiselt tagasi tulnud?»

«Ei veel.»

«Pole viga, varsti on siin.»

«Kust sina tead?»

«Kogemata kuulsin.» Ta silmaterad välgatasid — näis, et valgus paiskus üle ninajuure ja ühendas kõõritavad silmad.

«Millal sa siis direktoriks jõudsid saada?»

«Põllutöö Rahvakomissariaadis on omad mehed. Aitavad mind raskest ajast üle. Ühesõnaga, on veel sõpru, kes niihästi hetmani kui direktoriumi ajal asju juhtisid. Meie read on tublisti hõrenenud. Küll on meid igasuguste kammidega kammitud, igasuguste sõeltega sõelatud! See-eest on aga need, kes püsima jäid, ka tõelised töömehed. Igaüks on kümnet väärt. Vanad tuusad. Kas mäletad meie ministeeriumi?»

«Muidugi mäletan,» pomises Kramovoi rahulolematult. «Noore ea patud.»

«Aga nüüd on vanaduse patud? Mulle meeldib rohkem too endine: laiad püksid, mütsilotid, romantika, preilid, preestritütred ja raha, raha! Tookord sai himu päis pidutseda!... Mida me kõike kokku ei kraapinud! Petljura kuulutas universaaliga, et kuld eemaldatakse käibelt. Noh, siis hakkasimegi kuldraha kümnekopikaliste vastu vahetama. Podoljes üksinda pumpasime hüglahulga välja! Ja veel Jekaterinoslavi kubermangu! Lausa kullavihma sadas. Jah, meie noorus oli tõesti kuldne. Elasin siis täie hooga. Mäletad, missugused hobused ma endale haarasin? Rikkusin nad Vinitsa taga ära, kui me punaste eest põgenesime. Kogu tee oli valget vahtu täis, aga ära päästsid mu. Sina olid siis juba Rovnosse jalga lasknud. Jõuan Rovnosse, aga minu sõber Petro Kramovoi on oma aaretega Kamenets-Podolskisse kihutanud. Sa olid ettevaatlik ja ihnus.

Oh, kui ihnus! Ikka kogusid mõisa jaoks.» Külaline vaatas lõbusalt ja pilkavalt peremehele otsa. «Võib-olla on kogutud kuld sul tänapäevani mõnes vaikus kohas varjul — ootab paremaid aegu?»

«Mis sa räägid, mis sa nüüd räägid!» vehkis Kramovoi kätega.

Ta läks üle toa, paotas ukse ja vaatas välja. Hetkeks peatas pilgu ka kuival õunapuul.

«Imelik asi — niipea kui varanduse õunapuul alla matsin, hakkas see kuivama. Kuld pole ju ometi tõk. Ja miks Krupjakile see kuld meelde tuli? Võib-olla on ta läbi põlenud ja täitsa ilma rahata? Noh, teadku, mina pole talle kassaks.»

Iga uue mõttega vihastas ta ikka enam ja veendus järjest rohkem, et külaline on suurt karjääri taga ajades tõepoolest karile jooksnud ning nüüd üsna tähtsusetuks isikuks muutunud.

«Küll sa oled arg!» vangutas Omeljan pead, kui peremees tuppa tagasi tuli. «See on vanaduse tunnus. Aastatega muutuvad inimesed vaiksemaks, või vastupidi — jutukamaks ja ihnsamaks, kartlikumaks. Kui ust lukust lahti keerasid, läksid sa päris kahvatuks! Aga mina avasin vana harjumuse tõttu ise sinu ministeeriumi.»

«Noh, ka sina oled vanemaks jäänud. Tõrised nagu puuämber hernestega,» mõtles peremees vaenulikult, valjusti aga ütles:

«Istu veidike, ma lähen teen süüa.»

«Tee, tee! Tõsi küll, ma õiendasin siin juba ilma sinu tagi. Ehtsa ukrainlasena pistsin kogu hapukoore kinni. Ah, küll on Podoljes hea hapukoor! Podolje — see on Ukraina ehe!» Krupjak veiderdas nagu tavaliselt.

«Keda ta nüüd mängib? Keda ta järele aimab?» püüdis Kramovoi meelde tuletada.

Ta tundis Omeljani juba väga ammu, see oli alati lobasuu olnud, ent Petljura rahandusministeeriumis omandas julge ja osava seikleja kuulsuse. Iseseisvuseliku direktoriumi ministeeriumi pugest ta pärast Skoropadski tagasiastumist. Libe, paljulugenud ja ülbe kulakuvõsu, kes käis ringi Setši laskurite mundris, revolver puusal, võitis kiiresti vara- ja rahaahnete valitsejate usalduse. Ta käitus nendega üliviiisakalt, oli

läpne ja kuulekas. Seljataga võis ta muide igaüht oma seaslastest salvavalt naeruvääristada ning laimata, et aga tema kohale asuda. Juhtkond, kelle iga oli üürrike nagu seentel, vahetus peaaegu üle päeva ja Omeljanil oli juhus mitutki rolli mängida. Aga ka siis jäljendas ta kõige andekamalt Andrijevskit, ainukest sotsiaalseisavuslast direktoriumi valitsuses. Krupjakki nimetati «väikeseks Andrijevsiks» ja ta oli selle hüüdnime peale uhke.

Kui Galiitsia setšlased «diktaator» Petruševitšiga saatsas Denikini poole üle läksid, Petljura aga, kes oli surmani ehmunud ülestõusust oma vägedes, Pilsudski juha alla põgenes, siis peitis ettevaatlik Kramovoi end Podoljesse, Krupjak aga astus jõugu hulka. Ent jõuga ei õnnestunud tal kuigi silmapaistvaks batkoks saada. Võimuahnet ja kangekaelset Krupjakki, kes ei lavatsenud oma keelt taltsutada, vihastas see kõige enam.

Aastad polnud Krupjaki loomust muutnud. Öhtu-öögi ajal kõneles ta pikalt-laialt ja nagu alati õpetliku ning võimuka tooniga:

«Meie pole sinu tööga mitte just väga rahul.» Ta vihutas seda «meie't», vihjates, et on jälle tõusuteel. «Nüüd on peaasi — majanduse õonestamine, põllumajanduse desorganiseerimine, kolhooside laostamine, nende diskrediteerimine talurahva silmis. Sinu töölaad aga on liiga leebe. Kolhooside heaolu tõus võib meil ühesuguse pinna jalge alt viia. Talurahvast peab kommunisteerimise vastu, nõukogude võimu ürituste vastu üles ässitama. Talumees jääb talumeheks, kääna teda kuidas tahad. Kui teda puudus pitsitab, siis hakkab ta virisema, rahulikumat kohta otsima. Märksistid ütlevad ju ise, et materiaalne baas on ideoloogia alus. Talumeest tuleb osavalt, taibukalt üles kütta...»

«Kütad sa ta küll üles!» osatas Kramovoi teda vihaselt. «Sul on hea rääkida — istud seal linnas raamatute taga ja hoolitsed oma karjääri eest! Seal on kergem silma paista. Tule, tööta ise külas. Nüüd ei istu sinu sees enam see tume, sõnakehv onu, kes kopika eest kakakümmend viis sügavat kummardust tegi ja tagurpidi ukse avas. Nüüd võib ta sinusuguse tarkpeaga,

kandidaadiga, mõneski asjas vaielda. Võta kas või see neetud Goritsvit. Kas mäletad?»

«Keda sa tahtsid kulakuna eksproprieerida?»

«Tema jah,» rõõmustas Kramovoi millegi üle ja võtnud prillid eest, pühkis taskurätikuga silmanurki. «Mina püüan teda teadusega mõjutada, tuubin ta sisse, et tuleb külvata sorditatart, tema aga tõendab mulle, et kohalikud liigid annavad selle maa peal paremat saaki. Ja tõendaski. Ei, vennas, kui sa nüüd piisalt kaugemale lähed kui vaja, oled kohe kadunud hing. Kui juba tegutseda, siis ainult seaduslikul alusel, leida seadustes, määrustes, direktiivides mõni pragu ja teha omamoodi. Nii näiteks, kui mingisugune korraldus tuleb, siis silmitsen ja uurin seda küll nii, küll naigast küljest, et kas saab ehk midagi meie ürituse jaoks välja kavaldada...»

«Noh, niiviisi sa küll palju ära ei tee!» naeris Krupjak.

«Aga mina ei kavatse oma pead silmusesse pista. Talumehed lämbusid verre, kui meie võim oli, naha lendas neil räbalatena püssivarraste alt. Ja mis me saavutasime? Torm pühkis meid ära, paiskas laiali kõigisse pragudesse. Peidame end nagu tarakanid põrandaliistude all. Seesama talumehenäss aga, keda me püssivarrastega peksime, peab nüüd sõprust akadeemikutega, istub valitsuses, on kogu maal kuulus. Ja isegi see, kes mahajäänud kolhoosides hädapäevi näeb, on arvamusel, et tema elab valesti, riik aga on õige. Otsi siin siis loogikat, materiaalist baasi, ideoloogiat. Mul pole suurt himu pead enneaegu silmusesse pista. Teise ilma sattumise kandidaadiks jõuan veel igal ajal saada. Pole suur au. See siin pole ataman Petljura vabariik.»

«Kes sind siis enneaegu põrgusse tahab saata?» Krupjak hakkas tõsiselt kõnelema, tema silmad tumenesid, omandasid keskendatud ilme. «Mäletad toredaid, karme sõnu: «Uju, sõua, elav hing; vaju põhja, koolnu»? Sina võid ujuda — ja eriti nüüd, kui meie kallas uduses Läänes jälle paistma hakkab. Kas tead, mis praegu Saksamaal ja Inglismaal toimub? Kui heita pilk kogu rahvusvaheliste sündmuste kerale, siis võib ütelda, et

meie lootus on jälle elustunud ja me peame aktiivsemaks muutuma.»

Krupjak kõneles kindlalt, täiesti rahuliku ilmega.

«Aga miks sa siis sellesse kolkasse direktoriks puged? Ei, midagi on juhtunud...» Ja siiski kuulas Kramovoi teda umbusklikult. Viimaks ei kannatanud ta viia ja küsis:

«Ma panen imeks, Omeljan: kuidas siis sina niisugusel vastutusrikkal momendil heinakasvatuse eriteadlaseks hakkasid? Rahvusvaheline kera veereb meie värga alla, sina aga...»

Kulaline vaatas peremeest vaevalt varjatud põlgusega.

«Mis? Sind närivad kahtlused?... Hakkasin heinakasvatuse eriteadlaseks sellepärast, et ka Podolje kindlustatud rajoon on ära heinatanud. Kas sa pole märkanud?» Väikese pausi järel jätkas ta juba rahulikult: «Sa teed õigesti, et nagu laevaohardi seadusi uuristad, ainult et su tegevus on liiga väikese ulatusega...»

«Eks vaatame, missuguseks sinu oma kujuneb. Nii pea kui ennast pisut rohkem avaldad, võid kergesti järelejuurde sattuda.»

«Või kohe jääkarude juurde! Mul on Põllutöö Rahvaministratsiast paber kaasas, et mulle jaama jaoks antaks kaks tuhat hektarit luhahainamaad.»

«Kaks tuhat?» kordas Kramovoi hämmastudes ja pani prillid ette.

«Kaks tuhat. Ja ole mureta, ma püüan selle maa niisilgi valida, et see võimalikult paljusid kolhoose puudutaks, nad ilma loomatoiduta jätaks. Siin ongi sul löök seaduslikul alusel. Pärast aga mõtleme jumala abiga veel midagi välja. Pea pole ju mitte ainult selleks, et paljaks hiilata,» ta tõmbas sõrmega üle palja peala. «Anname meestele need luhad kahasse niita. Ja meie mure on juba kaadri eest hoolitseda — et nad mitte ainult niita ei oskaks, vaid ka veel midagi muud teha... Luhtadelt langeb aga meilegi mõni kena kross saaki.»

«Dana hästi välja mõeldud! Heinte pealt võib tublisti teenida. Ainult... kas nad siin sinu jaama nurja ei aja?»

«Küll sa oled ettevaatlikuks muutunud, Petrol! Tere terviseks!» Nad löid klaasid kokku. «Sa kardad kõike!»

«Terviseks... See pole argus, vaid kaine mõistus. Siin rajoonis on siisugused töömehed koos, kes kellelegi armu ei anna. Küll on mul raske, väga raske! Lähedal vingerjana sõrmede vahel, pead iga oma sammuga ettevaatlik olema. Vahel esined mõne nende mehe juures olekul kõnega — ja imestad ise enda üle: räägid otsekui bolševike agitaator.»

«See on hea. Pahempoolse lausega saab kõige paremini igasuguse augu kinni mäsida. Ka mina tarvitan mõnigi kord seda meetodit. Mõjub väga hästi, eriti nende hulgas, kes ei armasta ennast teoreetiliste arutlustega just väga vaevata... Nii et talumes pole enam see, mis ta enne oli, ütled sa?»

«Ei, nüüd on ta hoopis teistsugune,» tuli Kramovoli endise teema juurde tagasi. «Millal ta ometi jõudis nii põhjalikult muutuda? Ma tunnen talurahva psühholoogiat hästi. Ja see kants on nüüd täielikult hävinud. Hõljuti avaldas sinne ajaleht lehekülje Ivtšanka kohta. Võtame ainult intelligentsi, kes on sellest külalt tulnud. Et mitte eksida, toon sulle lehenumbri.»

Ta läks teise tuppa ja tuli varsti tagasi kulunud kaustaga.

«Üks põhjarajooni sadamaülem,» Kramovoli tõmbas sõrme konksu, «üks. Üks professor, üks diplomaat, kolm teaduste kandidaati, neliteist agronoomi, kaks kümmend kuus komandöri, kuuskümmend kaks õpetajat, kaheksakümmend üheksa üliõpilast. Keskkoolis on kaks kaheksandat, kaks üheksandat ja kaks kümnendat klassi. Ja missugused majad on nad endale ehitanud! Suvilad, lihtsalt suvilad! Ja rahvas on nii ülemeelikuks läinud, et isegi laadale sõidab autodega. Mingisugune Solopi Tšereviki järglane sõidutab oma kaunitari vana autos, ja võib väga hästi olla, et unistab juba sõidu autostki...»

«Normipäev — üheksa kilo teravilja,» luges Krupjak üle laua.

«Kaheksa, ikka kaheksa grammidega. Siin on juba toimetused omalt poolt juurde lisanud!» Aga samas jäi ta toppama, mõistes, et selle parandusega ainult nõrgen-

dab omaenda argumentatsiooni. «Aga hein, aga lõunad, mesi ja kõik muu?... Aja siis pärast seda talumehega kokkantsel teemadel juttu! Ta võtab sul kraest kinni ja loimetab su üks-kaks-kolm miilitsasse... Tõsi küll, see on eesrindlik küla, aga teised püüavad sellesama poole.»

«Mingisugune küla ei meeldi mulle. Hea, et selliseid külasid on. Ei, siin ei hakka ma jaama jaoks maad eraldama, võtan mahajäänud käsile,» otsustas Krupjak, võttes ja tegi suu kohale ristimärgi. «Noh, ma pean veel mõneks päevaks kuhugi sõitma, siis lähen endale ülemusele esitlema. Mis sa arvad, kas ei saa jaama kaustasse võtta lihaülesostja Mirtšuki Bugi kõrgel kaldaalal asuvat maja?...»

XX

End püstitajavate pilvede vahelt murdsid läbi helevalged jõed. Üle küla lendas kurgede laul ja tegi südametunnistuse rahutuks. Loojaku ajal tuul vaibus. Teetammi kohal lõlкусid taevasinasse läbipaistvalt kollased, kevadiselt suitsjad puude kroonid ja punase loojaku värssed värvid hoovasid nende vahel, muutudes nagu kiire vool.

Dokia ühes miniaga tuli avaralt tuulest lõhenenud põlvilt mööda sissetallatud, veel nõtkuvat jalgrada. Kevadine päevitus oli Jugiina näo õhetama pannud. Tedre-kohtu ninajuurel polnud seetõttu peaaegu märgatagi, kuidas lahke läige aga näis tuhm nagu väga väsinud inimesel. Ometi ei tundnud noor naine ei väsimust ega seda mõnusat rammestust, mis kevadel jalad raskeks teeb ja neid tugevamini vastu maad surub. Ta kõndis nii kergelt, nagu poleks ei aastad, lapsed ega mured tema keha ja naeratlevat selget laupa puudutanud.

Maantee, mis nüüd oli kaetud sileda ja läikiva sinaka asfaldiga, hakkasid klõbisema hobusekabjad ning lähenev ühislaul paiskus üle teetammi, üle laia tänava ja voolas küla mööda laiali, nagu põldudel voolavad laiali lõhnavate märtsiaurude lained.

Üksi istun akna juures,

ootan oma meremeest.

Mustalt merelt tema sõidab...

Need olid töölt tulevad kündjad.

«Toredasti laulavad!» Dokia vaatas tagasi ja tema rangejooneline tüme nägu muutus lahkemaks, üle kortsude libises pehme vari.

Aeglase liigutusega kohendas naine musta, halliga läbipõimitud juuksesalku ja ainult üks märkamata jäänud karvake värises lauba kohal nagu üksik niitmata kõrs tuule käes.

Tänav aga mürises üha valjemini, nihkus laiemale, sattus hoogu ja kõrged tarad hakkasid pragisema nagu kitsavõitu särk tugevate noorte õlgade ümber.

Tema aga sõidab, ruttab
otse vaiksa Doonau juurde, hei...

... Ja kes võis arvata, et mõne aasta pärast enam kui üks nendest kündjatest läheb mööda äikeseradu ja sõidab tankidel lauludes ülistatud, ent mitte vaiksa Doonau juurde...

Õhtu rohekassinises säras tulid kolhoosnikud rates põldudel tagasi. Laul oli vajutanud nende tõmmudele nägudele mõtiskluse pitseri. Näis, et inimesed olid valitud, laiarinnaliste hobustega ühte kasvanud. Roheline võlvi all, mille moodustasid maantee kohal puude tihedad võrad, paistsid ratsanike teravalt joonistatud siluettid tohutu suurtena, otsekui pildil.

Laul katkes nukralt ülespaiskuva lõpuheliga. Hele vaikust — ja hääli, nalju, naeru paiskus vastu tärast, kõlas kajana vastu köögiviljaaedade tagant.

«Petro, vaata, vehib!»

«Kes?»

«Kõrb oma kärbitud sabaga.»

«See on sellepärast, et ta su ära tundis. Olgugi ei loom, aga temagi teab, kes kõige rohkem kündmata lappe jättis. Minu kõrb on nagu kvaliteediinspektor, paneb kõik tähele.»

«Kas ka seda tähele paneb, missuguse tütarlapse juures sa käid?»

«Tere õhtust, Dokia Petrovna, tere õhtust, Jugina Ivanovna! Kas superfosfaat toodi juba kohale?»

«Toodi küll. Autoga käidi Vinnitsas.»

«Tähendab, siis suhkrupeeti saab?»

«Vaatame järele. Rahvas räägib, et «kus on külvatud, seal kasvab, aga kus pole külvatud, seal vaevalt tärkab.»

«Kae, kui targaks inimesed on läinud!»

Tagapool kuuldus valju kabjaraudade klõbinat. Täies pühkuses hobuse seljas püsti, ratsmed vasaku käe ümber põimitud, kihutas galopis mööda Leonid Sergijenko. Hooged juuksed kord langesid ja pühkisid kõrget otsa-otse otse kulmude kohal, kord lendasid nagu kaks tiiba ühe kohal üles; väikesed teravad silmad särasid lõbust ja kangekaelsusest. Sinine satäänsärk oli kellana puhvil.

Dokia lõi käsi kokku.

«Vaat kus röövel! Kukub veel maha, lõhub enese ära.» Ja ta jäi seisma ega pööranud silmi pisut ettepoole kallutatunud noormehe turrast kehast.

«Mitte röövel, vaid Vorošilovi ratsanik,» kostis Stepan Kušnir, kes uljast ratsutajat samuti mõnuga vaatas. «Ei ta kuku. Niisugused ei kuku. Kui te oleksite näinud, mis vigureid ta võistlustel tegi... Tere õhtust!»

«Tere.»

Dokia silmitses kolhoosi esimeest vaenulikult. Viimane oli tema kohale jõudnud ja sammus nüüd aeglaselt naiste kõrval, vaadates kord miniat, kord ämma. Dokia tundis endal Kušniri uurivat pilku, ent läks omber pöördumata edasi, pea uhkelt püsti.

«Te olete ikka veel minu peale pahane, Dokia Petrovna.»

«Olen küll, Stepan.»

«Mnjaa...» venitas esimees nõutult. «Häda on teiega, ei saa kõigile meelega järgi olla. Niisugune on asi.»

«Aga milleks sa pead meelega järgi olema? Sa pole lapsehoidja, vaid peremees, tähendab, pead ka pere-mehelikult talitama.»

«Ma püüan, Dokia Petrovna, püüan.»

«Näha jah, et püüad! Sa peaksid inimesi, eesrindlasi segutama, aga sina kisud neid hõlmapidi tagasi, ei: ärge ükkuge. Ütle, kui sul aias paar noort õunapuud esimest korda õitsema hakkavad, kas sa tunned nende üle rõõmu või mitte?»

«Kuidas siis! Ühtelugu imetled neid, näitad naisele ja lastele.»

«No vaat! Aga kuidas sinul välja kukkus? Niipea kui minu Jugiina ja Sofia Ševtšiku lülid esimesele kohale tulid, kohe sokutasid neile kõige halvema maa. Ja ta had, et me sulle lahkelt naerataksime? Mitte see pole pahandav, et me vähem teenime, vaid see, et meil tahavad nüüd kõik esile tikkuda, parematega sama lausa taga istuda, mitte vaeste sugulastena nurgas konutada. Aga sina ei mõista inimeste uhkust. Ei, sa oled halb peremees. Tunned loomade pärast rohkem muret kui inimeste pärast. See ongi kõik. Võta heaks või pahaks, ma ütlesin seda ka sinu Olgale,» lisas ta juurde, nagu poleks märganudki, et viimased sõnad esimehe kohmetusse viisid.

Kui Stepan Kušnir teistkordselt, raskel kolmekümnes kolmandal aastal kolhoosi esimeheks sai, hakkas ta majandama tohutu energia ja... kitsidusega. Kolhoosi kontoris võis teda leida ainult hommikul ja hilisõhtul — päevad läbi oli ta põldudel, metsas, farmides, veskil, isegi öösiti käis oma valdustes ringi, kontrollis valvureid, tallimehi, härjakarjuseid. Ja häda lohakas või laisale, kui ta esimehe keelele sattus! Näiliselt süütute naljasõnadega noomis Kušnir inimese üldkoosolekul kõigi juuresolijate naeru saatel nii läbi, et polnud või maa alla.

Ja kõige imelikum oli see, et esimees ise kangesti kartis ülemuste laitust ja kuulas ülemaid ilma vastu vaidlemata, ehkki ta endamisi nendega alati nõus polnud. Ülemust peljates ei sallinud ta sugugi toimetust töötajaid, võttis neid vastu naeratava näo ja salajas vaenulikkusega.

«No vaata,» kaebas ta tavaliselt ajalehemeeste peale, «asjad ju lähevad praegu kenasti, päris kenasti kohe võiks öelda. Aga nende paberimäärijate ees tunned ennast nii, nagu võetaks sind päise päeva ajal ihualasti. Ihualasti! Poevad su hinge ja leiavad seal niisuguseid asju, et sa isegi ennast ära ei tunne. Ja kõike on hea tarvis ikka ruttu, ruttu, et tunni aja pärast juba ka hobused oleksid ette pandud.»

Muide polnud isegi korrespondentidel kerge Kuš-

niri kilest hobuseid välja kaubelda: sõiduhobused olid niisugustel juhtudel millegipärast alati väljas või haid.

Esimehe armastus hobuste, hiljem autode vastu oli uskumatu. Küll sai Polikarp Sergijenko kord tema kätt vatti, kui oli julgenud varsale oma tahtmise järgi sõitu panna. Kušnir oli tol ajal oblastikeskuses nõuandmisel. Külasse tagasi jõudnud, kargas ta kohe tallimehe kallale:

«Ho küll mõtlesid välja! See nimi passib hobusele nagu sadul sea selga. Kas sa mõistad, mis on hobune? See on ju jõud, ilu, see on meie leib. Vaata, kuidas ta pead hoiab! Tead sa, mis seltsimees Vorosilov ja seltsimees Budjonnoi hobuse kohta kirjutasid?»

Millegipärast olidki kolhoosi hobustel alati kaunikõlased, hellisevad nimed. Autod aga läikisid nagu tülid.

Reatalitajad, kes oma esimehe nõrkust tundsid, pöördusid samuti kord tema poole palvega, et ta mõne pörsa «võtaks ristikse». Aga Kušnir arvas millegipärast, et teda pigistatakse, ja sai tõsiselt vihaseks:

«Vaat mis tarkpead välja mõtlesid! Nii et mina pean niisugustele bobtšinskitele-dobtšinskitele nimesid välja mõtlema? Olete seal oma farmis laisaks läinud... Küll ma teile ohjad pingule tõmban, nii et kõik pilked unustate. Nõokige oma peigmehi, saatanahinged!»

Reatalitajad läksidki tühjal minema, aga kollektiivne sõudnimi «bobtšinskid-dobtšinskid» jäi välkkiirelt sõudastele külge ja levis kogu külas. Kui keegi halvasti ütles, võis isegi brigaadides kuulda: «Äh sa, Bobtšinski-Dobtšinski, küll!» ja seda peeti üheks kõige solvavamaks sõimusõnaks.

Ei maksnud katsetki teha Kušnirilt mõnd ülearust kapiikat välja pressida.

«Ma pole pank ega panga filiaal,» vastas ta. «Minu jaoks on ühiskonna raha, see ei salli individuaalset suhtumist nagu põld umbrohtu.»

Oli aeg, mil kolhoosi ümber trügis üsna palju kerge teenistuse ja mõnusa elu püüdjaid. Nende kohta kõneles Kušnir:

«See pole aktiiv, vaid kuradi parasiidid, vedelvors-

tid! Ja seni kui nemad siin trügivad ja artelli kühel ennast täis õgivad, pole head oodata. Söövad, joovad, varastavad, määndavad ära meie töö ja vaevaga loodud vara. Endale tassivad tsentnerite kaupa, normipäevade eest aga nõristavad grammiviisi.»

Ševtšiku abil õiendas ta säärase «aktivistidega» kürest arved.

Ja siiski tegi Kušnir kolhoosi majapidamise eest hoolitsedes mõnigi kord vigu. Nii oli ta nüüdki teinud kolhoosialduse eesrindlaste hästi haritud maad mahajäänutele anda, sest arvas, et eesrindlased seavad ka halvema maa korda. See talitusviis pahandas paremad lülid ja Kušniril tuli tublisti vaeva näha, et rahulolematust vaigistada.

«Ja mis sina ütled?» pöördus ta Jugiina poole, kui oli Dokia ebasõbralikud sõnad ära kuulanud.

«Teate isegi, Stepan Mihhailovitš,» erutus Jugiina, «et ta koguni näost kahvatuks läks ja põskedel hakkas värisema väikesed südamekujulised lohud, «et suure saagid ei tule kergesti, ehkki nad meile palju rõõmu teevad. Püüad vaevaga nende poole nagu kallite aaride poole. Raske töö ja higiga, kohe südamega kasvatasid neid suhkrupeete. Kogu suve küürutasid kõpla kohal, lähed enne päikest põllule. Ja kui sind toetatakse, abistatakse, sinu vastu huvi tuntakse, siis tahaks kõike veel paremini teha. Kui võtan näiteks oma endise majapidamise: eks me töötanud ju kõik suure hoolega, aga siiski ei tundnud ma iialgi seesugust rõõmu. Sinu hakatakse rääkima, su töö teeb inimestele head meelt. Kuigi me pole palju ära teinud, aga meil on juba hea tunne südames. Varem oli ainult üks rõõm — et kogusid hea saagi. Aga nüüd lisandus sellele veel muud: kogu rahvas kannab sind otse kätel, armastab, abistab ja sinu nõuannet võetakse kuulda. Peab logard, viimane päevavaras olema, et seda mitte mõista!»

«Aitäh, et sa oma esimehele niisuguseid aunimesi annad,» muigas Kušnir, kes muide väga hästi aru sai, et viimased sõnad tema kohta ei käinud.

«Oh, minge ikka! Kas teie kohta võib siis midagi säärast öelda? Igaüks teab, et te ood kui päevad jalg olete! Aga sellega tegite meile ülekohut, et teise ma-

adate. Noh, ja pahameel ei lähe ju kohe üle, eriti meie, naiste juures,» lõpetas Jugiina ja naeratas, otse-kohe enda üle nalja heites.

Heed sõnad viisid esimehe lõbusamasse tuju.

«Jah, ma olen süüdi,» nõustus Kušnir. «Nüüd aitan palju kui vänegi saan. Annan rohkem väetist. Jäägu mulle teisel puudu, aga teile annan julgusti üle normi. See oli väga õige, mis sa inimese rõõmu kohta ütlesid. Just nii see on. Kui mulle kolhoosi mahajäämuse pärast kallale tungiti, siis tundsin ennast kohe nagu kirves peksus. Tõmbad pea õlgade vahele ja tahaksid muutuda kivist tülukeseks, kas või varblase suurukeseks, et inimesed sind üldse ei näekski. Nüüd aga, kui me hakkame paremale järjele tõusma, jalgu alla võtma, vaatame lõbusamini ilma ja inimesi. Häälgi muutub sul rõõmumaks nagu diktoril, kes esimesena päeva alustab. Ja lõnnak kindlamaks. Juba naerad kerge südamega nende logardi üle ega karda teda läbi söimata... Mis teil veel vaja on? Mis on vaja?»

«Homme või ülehommene tuleb kanad mullustele peedistandustele viia.»

«Kes seda soovitas?»

«Ma käisin vanema agronoomi juures.»

«Vassiljevi juures? Hea agronoom. Südamlik inimene.»

«Tore inimene,» noogutas Jugiina. «Aina unistab sellest, et saaks ühes kolhoosis töötada. Saatis teile tervise ja tõreles, et te põldude libistamisega hilinete.»

«Teda kistakse igale poole. Küllap on nüüdki silmad magamatuses tursunud, punased nagu küülikul. Sel mehel pole kerge leib. Kui palju kulub päevi ainuüksi selleks, et kõik rajooni kolhoosid läbi sõita! Aga tema pole neid, kes vankris istudes põldudele vaatavad ja lahatusse telefoneerivad, teateid pärivad. — Miks ta siis käskis kanad nii vara välja viia?»

«Ütleb, et kanad aitavad kärsaklaste koldeid hävitada, ja peale selle, et kanad poori lehti ei söö, aga kahjureid püüavad.»

«Hüva. Homme saadan meistrid mulluseid kanakuute parandama, ülehommene aga viige linnud põllule. Teile annan kõigis asjus järele nagu hea väimees ämmale.»

«Pole midagi öelda, hea väimees küll!» naeratas Dokia, kes esimehe ihnsust tundis.

«Ärge enam mossitage, aitab juba! Kuulutan vahet rahu välja. Ega mul ole kerge kõige järele valvata. Ja kui siis veel oma inimesed hakkavad närima ja pehendamata... Kõike head teile!» jättis esimees naistest hüvasti ja suundus kolhoosi kontori poole.

«Vaata, kas see pole meie Andri, kes seal läbi kõigi viljaaedade kihutab?» ütles Dokia ja peatus. «No midugi. Vaat kus pöörane! Küllap käis jälle isa juures.»

Mööda looklevat rada, mahaniidetud maisivarte tühjuse vahel jooksis kiiresti väle poisike. Jugiina ruttas poja vastu.

«Ema! Isa ei tule nii pea koju. Ta läks ühes oma Varivoniga Bugile ahinguga kalu püüdma.»

«Küll on rahutud hinged! Ei puhka pärast töödki. Mis kala seal nüüd suurveega on?»

«Oo, tänavu püüavad kalamehed palju!»

Poisijõmpsika päevitunud nägu oli keskendatud, muutades silmades varjas end tagasihoitud rõõm niisama nagu isal ja isalt päritud kongnina voolitud sõõrmed värisesid kergelt.

«Kas sul häbi pole, Andri! Terve päeva jooksed pöududel ringi.»

Poiss vaikis põrmuke aega. Tema nägu muutus veel tõsisemaks, silmades kustusid heledad täpid.

«Ei, ema, ma läksin alles pärast lõunat.»

«Ja Olga unustasid ära?»

«Ei unustanud. Näe, missuguse vile ma pajukoorest löikasin,» naeratas Andri ja võttis taskust kahe poolega pajuvile. «Nüüd hakkame muusikat tegema. Kahju, et isa mind kalale kaasa ei võtnud.»

«Kus kalamees väljas! Sa pead veel supikausia kalu püüdma.»

Ema kaelustas poega, see aga tõmbus väärilt eemale ja ise vaatas ringi, et kas mõni ei juhtu nägema, kuidas teda kallistatakse nagu titat.

Seda, et ta pole enam väike laps, vaid soliidne, endast lugupidav mees, teadsid peale ema kõik — nii hästi koolipoisid kui õpetajad ja kalurid, eriti aga auto-

juhid. Ebateadlikult isa matkides kõndis ta külas niisuguse ilmeka ringi, et kõige hullemadki riiukuked ei suutnud temaga tüli norida. Ka isaga kõneles Andri sageli iseseisval järelemõtlikul toonil.

Märkanud poja suurt huvi autode vastu, astus Dmitro kooli kooli sisse, küsis õpetajalt, kuidas tema Andri suhtes.

«Väga hästi, Dmitro Timofijevitš. Suurepärane mälu. Ainult et ta on oma ea kohta liiga endasse süvenenud. Sellest, et ta autode ümber keerleb, pole viga. See on tal isegi kasuks. Võib-olla muutub inimeste seltsis suhtumiseks.» Õpetaja hakkas naerma. «Meil oli kord klassis niisugune juhtum. Ma seletasin tunni ära ja ütlesin: «Kas on selge, lapsed?» — «On selge,» vastavad kõik kooris. «Aga kes kordab?» Kõik jäid vaik. «Kes jutustab siis tundi?» küsin. «Mina!» tõstab Otšereti käsi. Vaatan, jõmpsika näos on nii palju lapse-liku rõõmu, lõbusat kavalust, kelmlikkust — lihtsalt äkki artist ei suudaks seda edasi anda. Ja äkki pahvatab mu õpilane särasilmil: «Aga minu ema küpsetas isaga kitsemurakapirukaid. No küll olid head!» ja istub oma kohale. See oli niivõrd ootamatu, et ma pidin lagi- nal naerma pahvatama. Klassis aga löid aknaklaasid valjust naerust värisevaks. Näen, ka teie Andriko tõstab käe ja ütleb ülitõsisel häälel: «Otšeret andis ebatäpselt vastust.» Tõusis püsti ja jutustas kogu tunni, ning veel niisuguste täiendustega, millest ma polnud sõnagi lau- sunud. «Kust sa seda kõike tead?» küsin. «Isal on raa- matud...» vastab ta.»

Kord pärast veerandaasta lõppu tõi Andri koju tul- le kaasa kotikese kompvekke ja küpsiseid. Jagas kõik vunde ossa, andis kodustele.

«Missugused hindad sul on, Andri?» tundis Dmitro huvi.

«Õhesugused.»

«Kuidas nii?»

«Kõik on «väga head».»

Teel kolhoosi kontoris nägi Kušnir äkki oma naist rüüganavast välja tulevat. Teeseldes, nagu ei märkakski, pöördus ta murelikult vastaskülge: praegu polnud tal

vähimatki tahtmist «koduse kontrolli» otsa sattuda. Ta ehk olekski saanud rohelisse, paplitega palistatud põik-tänavasse lipsata, aga sel hetkel tulvas sinna noorloomade kari; läikivate niiskete silmadega vasikad hejusid õõtsudes üksteise kannul otsekui kullakarva lained.

«Ilus noorkari,» mõtles esimees, kes oli tee ääres taganenud.

«Vaata ja tunne rõõmu, Stepan?»

Sihvakas mustasilmaline Olga Viktorovna astus mehe juurde. Rasked sinkjasmustad patsid kiskusid tema pead tahapoole ja sellepärast näis ta kõnnak alati uhke-kena.

«Tunnen rõõmu... Pane tähele, et aasta kahe pärast voolavad meil piimajõed.»

«Aga missugused need kaldad küll tulevad?» ütles naine nii, et Stepan hakkas kohe farmi ruttama.

«Sa mine koju, Olga. Ma pean siin veel üht asja kontrollima, tulen varsti.»

«Ehk käime koos ära?»

«Milleks siis koos? Ajame täna kuidagi ilma esimehe emandata läbi. Oled ju päeva jooksul küllalt põllu-vehkinud. Puhka,» pani ta suuremeelselt ette.

«Aitäh, mehekene! Kui annaksid mulle mõne parema põlluosa, siis poleks muud puhkust vajagi,» ütles naine pilkavalt ja vaatas mehele paljutähendavalt otsa.

«Millal te mu ometi rahule jätate? Ööd kui päevad üleni töö sees, magad nagu sõjas... Ja kodus pole sul ka mingit toetust. No mitte mingisugust!» ägestus Stepan. «Las valivad sinu esimeheks. Vaatame siis, kuidas sa töötad, missugust laulu laulad!»

«Mingisugust ikka laulan. Ei kaota vahest häält ega pead. Sinu panen siis lülisse ja kõige tihedama orasheinaga maa peale.»

«Palun väga! Kui uued valimised tulevad, sean sinu kandidatuuri üles.»

«Egas midagi, soovitus pole just kõige paremate hulgast, aga aitäh sellegi eest: oma inimene astub ikka oma inimese eest välja.» Olga naeratas ja surus end mehe käe vastu. «Stepan, sa võiksid pisut jälgida traktoristi, kes töötab otse Bugi ääres. Mees kavaldata-

kunnab madalalt, aga oskab oma tööd peremehe silma eest mõne sügava vaoga varjata.»

«Beda teen ma kohe!» muutus Kušnir lõbusamaks: ta polnud oodanud, et range naine ise ebameeldivat teemat vahetab.

«Aga mina astun farmi sisse. Mis sul sinna asja oli?»

«Mnjaa...» jäi esimees toppama.

«Aan aru. Tahtsid minu eest plehku panna?»

«Oli niisugune patune mõte!» nõustus Kušnir tusa-selt, naine aga pahvatas valjusti naerma.

XXI

Dmitro oli õlgadest laiust juurde võtnud ja isegi nagu pikemaks läinud, aga raskemaks polnud muutunud; endise kergusega hüppas ta maha ja pani käe hobuse lühikeseks põetud lakale. Täkk heitis peaga, vajutas mokad brigadiri õlale ja jäi liikumatult seisma, valge sukaga esijalg pisut kergitatud. Targale sinisele silmale langes kuldse võrguna pikkade ripsmete vari. Silmad vidukil, imetles Goritsvit hobust, see aga tonkis teda pehmete sametiste mokkadega kergelt õla ja rinna vahelisse lohku.

«Kuidas ta sinuga mängib! Mõnd teist ei lase ligigi,» lahendas vurrukas vanemtallimees Vassil Denissovitš Karpets juurde astudes.

«Kõik sellepärast, et Dmitro Timofijevitš loomi armastab ja neist lugu peab. Hobused tunnevad ta hääle järgi kilomeetri maa pealt ära. Neil on ju muusikaline kuulmine,» seletas Otšeret, kes talli lävele ilmus.

«Tean, tean!» lõi Vassil Denissovitš käega. «Sa ütle midagi uuemat.»

«Uuemat?» lausus Varivon teeseldud solvumisega. «Võiks ka uuemat, aga näe, pole aega, me läheme kalale.»

«Noh, sa kirjelda vähemalt lühidaltki, mõne sõnaga... Võib-olla proovid minu tubakat? See lausa tervia ise.»

Brigadiri meelitades võttis Karpets taskust uue tubakakoti. Kogu tallimehe nägu väljendas ainult kes-

kendatud tähelepanu, kavalad tulukesed silmis olid kustunud.

Vassil Denissovits polnud just suur kirjatark — ta luges vaevalt ajalehte —, aga tundis elavat huvi kõigi uudiste vastu.

Tema visa praktiline mõistus taipas kiiresti kõik, mis leidis kasulikku «ülitargas teaduses mõistusega olevuste kohta», nagu Karpets ise kõneles. Rasketel aegadel, kui vaenlase käsi enam kui pooled kolhoosi hobustest ära mürgitas, võttis Karpets esmakordselt üldkõne olekul sõna. Kahmanud peast mütsi, mis oli suur ja karvane nagu heinakuhi, tammus ta raskesti jalalt ja lale ja ütles:

«Eluaeg pole tarvis olnud inimeste käest kopikat paluda, aga nüüd palun ja ei häbene. Ei häbene,» kordas ta nagu kellelegi vastu vaieldes. «Visake siia, kui palju kellelgi võimalik on. Hakkan parisnikuks. Lähen hobuseid ostma.»

Kolhoosnikud vahetasid vaikides pilke. Kellel raha kaasas oli, need viskasid selle siinsamas high järgi haisevasse mütsi, enamik aga palus teda tarre sisse astuda. Ja järgmisel päeval hakkas tallimees küla mööda käima ning krosse koguma, mis tõelises peremehe võisid ainult nukraid mõtisklusi äratada. Kulakud teravmeelitsesid siis salvavalt:

«Karpets kogub kaltsvattidelt viimaseid krosse. Jätub parajasti piitsa ostmiseks.»

Vassil Denissovits aga hakkas kogutud rahaga laadalt laadale käima, kärnaseid ja halvasti toidetud hobuseid poolmuidu kokku ostma. Pärast ujutas neid iga päev kolmes tiigis, pesi roheline seebiga, määris kreemliiniga ja mingisugustest ravimtaimedest salvidega. Ja varsti põetas hobused terveks. Kolhoos sai hea voolu, Karpets aga pummeldas kogu oma preemia ühe öhtu jooksul tallimeeste ning sõprade seltsis maha ja pidi peaaegu naise läbi peksma, kui see püüdis teda manitseda.

«Sa oled rumal eit! No milleks mul raha vaja on? Raha võib igaüks teenida. Sa vaata siia — sinu mees on lehes kirjutatud. Näe, missugune kanglane ta sinu pildil on! Ja võidakse veel Moskva lehtedesegi pilt

panna. Nüüd kirjutatakse minust, nagu varem kirjutati ainult igasugustest tsaaridest ja ministritest. Isegi veel paremini. Ja sina... Nii kaua oled juba maailmas elanud ja ikka veel ei saa aru, mis asi see elu on! No kas võib siis niisuguse rõõmu puhul joomata olla?! Tead, et põllutöö rahvakomissar ise kavatseb minu juurde sõita?» kiitles hoogusattunud tallimees. «Arvad, et ma valetan? Vaata, et me veel vanas eas ei pea lahku minema...»

Niisugune oli tallimees Vassil Denissovits Karpets.

«Noh, jutusta siis!»

«Aga kes minu eest kalale läheb? Tõesti ei saa aru, mille eest teile nii palju normipäevi kirjutatakse? Ja veel koosolekul kiidetakse... Raamatuid te ei loe, uute mõtete vastu huvi ei tunne...» Otšeret jälgis silmanurgast tallimeest — ta teadis, millega võib inimest pahandada.

«Või ei tunne huvi!» solvus valusalt puudutatud Karpets.

«Aga teie rindel toimub nii mõndagi, vennas! Teadus...»

«Jah, teadus on suur asi,» nõustus Vassil Denissovits ja keerutas väarikalt karmi, otsekui vasktraadist pununud vurru. «Vaata sinulgi tungib see teaduslik taip välja nagu suits korstnast. Sa oled nupukas mees. Kahju, et sa tallimehena ei tööta. Usaldaksin isegi aastased varjad sinu hoolde. Sina saaksid hakkama,» kiitis Karpets diplomaatlikult Varivoni, et uurida temalt välja uudiseid õpetliku vestluse jaoks tallimeestega.

Aga Varivon võttis niisugust kiitust pilkena.

«Mis sa siis ikkagi uut oled lugenud, Varivon?» ei jäänud tallimees rahule.

«Ühelegi teisele ei lausuks ma, tähendab, mitte sõnagi. Aga teile, olgu pealegi, ütlen... Dmitro, mine too siia lakast meie kaluritarbed.»

«Kellele siis veel jutustada kui mitte minule!» Karpets võttis tahutud pakul mugavalt istet.

Luhtade poolt lähenes müürina õhtuhämarus, mis oli juba varjutanud kauge metsa. Õue sõitis valgete kottidega koormatud auto, paisunud pungade lõhnade hulka segunes jahu soe, magusavõitu hõng.

«Ma andsin teile hiljuti lugeda raamatu loomade kunstliku seemendamise kohta.»

«Seda küll, omajagu huvitav raamat.»

«No vaat, ühes välismaa ajakirjas on selle asja kohta veel huvitavamalt kirjutatud.»

«Välismaa ajakirjas? Kas sa ise lugesid?» kõõritas Karpets jutustaja poole, kelle kalduvusi ta tundis.

«Ei, mulle tõlgiti.»

«Tõlgiti. No-noh!» Vassili Denissovits nihkus lähemale, nii et tema kaabu äär kattis Varvoni nokkmüüri.

«Ma jutustan teile parem homme edasi, muidu läheb pimedaks, enne kui me jõe äärde jõuame.»

«Küllap jõuad õigeaks ajaks... Noh, mis selles ajakirjas siis on öeldud?»

«Üks õpetatud mees on otsusele jõudnud, et märad tähendab, poegivad liiga harva — tervelt üksteist kuuld tuleb varssa oodata.»

«Mitte vähem. Nii on juba looduse poolt seatud, ei hobune pole küülik.»

«Ja tema võttis nõuks seda aega kuidagiviisi lühendada.»

«Lühendada?» Karpets heitis umbuskliku pilgu jutustaja vidukil silmadesse, ent see jõudis kavalad tuleksed merevaigukarva silmades õigel ajal ripsmetega kustutada.

«Lühendada. Mis parata, teadus,» lahutas Otšerai käsi.

«Teadus — see on midagi niisugust...» nõustus tallimees kerge ohkega.

«Eks see õpetlane siis mõtleski välja säärase inkubaatori.»

«Inkubaatori?» muutus Vassil Denissovits tähelepanelikuks.

«Nojah, mitte just inkubaatori, aga midagi selletaolist. Ehitas sihukese hiiglama riistapuu.» Usutavuse suurendamiseks joonistas Varivon kätega õhus laia kaare. «Laskis selle hobuste inkubaatori käiku ja näe kolme nädalaga hakkasid varsad välja tulema. Ja iga sugust värvi. Tulevad kohe nagu rahad pangast.»

«Kas nad siis koorivad end nagu kanapojad munadest välja või?» päris Karpets visalt.

«Vaata seda ma küll ei tea, ja mida ma ei tea, seda ma ei räägi. Aga et varssu juba niisugustes inkubaatorites välja hautakse, see on kindel.»

«Võib ju olla, et on nii,» nõustus tallimees pead vanutades. «Aga vaat kui mõelda: luiskajatele pole inkubaatoritki vaja, siginevad ise.»

«Milleks ma peaksin luiskama! Ma ütlesin teile ju kohe, et sellest kirjutatakse välismaa ajakirjas. Mis tõde sa seal ootad! Nad võivad hullemaidki asju kirjutada...»

«Bee on õige... Aga kas sul mõnda meie ajakirja on?»

«Homme toon teile uue raamatu. Ma pole jõudnud veel ise läbi lugeda.»

«Vaata, et sa ei unusta! Muidu ei lase sind tallidele suurtükitle kauguselegi, kihutan piitsaga õuelt minema... Millest seal siis kirjutatakse?»

«Ukraina parimate tallimeeste kogemustest.»

«Vaata see sobib mulle!»

Nende juurde astus Dmitro ahingu, mõla ning laternaga ja Varivon jättis vana tallimehega hüvasti.

«Noh, kivi kotti... Too kalu kaasa, inkubaatori leiutajal!»

Brigadirid eemaldusid sinendavale väljale. Vassil Denissovits aga läks talli, mis oli läbi imbunud tugeva ammoooniumi ja hobusehigi lehest. Polikarp Sergijenko süütas laternad, pikas ja laias tallis hakkasid otsuma varjud.

«Ma lugesin täna üht raamatut.» Karpets peatus Sergijenko juures. «Parimate tallimeeste kogemustest. Huvitav.»

«Jutusta, Vassil.»

«Täna pole aega jutustada, tarvis koju minna.»

Ta hakkas murelikult värava poole astuma, aga õues sattus kellegi poolt mahavisatud päitserihma peale. Vihane Karpets läks talli tagasi ja kõnelust kuuldes peatus lävel. Polikarp jagas õpetusi nooremale tallipoisile, kes oli nüüdsama öisesse vahetusse tulnud:

«Bee pole õige, poiss, et sa kirjandusest ei hooli. Selle asemel et raamatu taga istuda, jooksed muudkui tütarlaste järel, sosistad neile luuletusi. Näe, meie Vas-

sil Denissovitšiga lugesime täna, kuidas paremad tallimehed hobuseid talitavad. Opetlik raamat...»

«Näe, kuidas inimene valetab, ja pole teisel häbipile imestas Karpets, unustades, mis ta ise viis minutit tagasi oli Polikarpile öelnud.

«Mina lugesin ju ka selle raamatu täna läbi. Noid toodi meie raamatukogusse tervelt kolm tükki.»

«Aa! Tubli poiss. Vaat see meeldib mulle. Nagu näha, saab sinust asja!» kiitis Polikarp.

«Seal kirjutatakse ka meie Vassil Denissovitšiat.»

«Kas tõesti?!» hüüdsid Sergijenko ja Karpets peaaegu üheaegselt.

Noormees vaatas imestades mõlemale otsa.

«Kuidas te siis niimoodi lugesite?»

«Ma vaatasin ainult mõne lehekülje läbi. Mis seal minust siis kirjutatakse?»

«Just esimestel lehekülgedel mainitaksegi teid...» ja talbates, milles asi seisab, naeris noorem tallipoiss valjusti otse vanameestele näkku.

«Mis seal siis kirjutatakse?» kordas Vassil Denissovitš kannatamatult.

«Noh sellest, kuidas te poolsurnud hobused terveks ravisite...»

«Teadus ei unusta midagi!» Karpets tõstis sügava mõtteliselt sõrme.

XXII

Mööda niisket luhta jõudsid Dmitro ja Varivon poolunise jõe äärde. Pehmelt paitas laine põõsaste noori võsusid; laineharjad olid punased, -põhjad aga tumesinised ja ainult käre vooluse kohal helkles vesi ikka veel tuhmides värvides. Kaldal oli tunda päeva jooksa soojenenud liiva peent, magedat lõhna, millesse segunes vetikate mõrkjat hõngu. Üle pea lendasid kerge vilistamisega noored piilpardid ja kõrkjastikust vastas rägapart käheda prääksumisega.

Keset jõge lõi kala sulpsu; laienedes levisid ringid kalda poole.

Väikese saare juurest eraldus lamedapõhjaline lootsik. Dmitro tundis ära selles istuva Grigori Ševtšiku.

Varivon päästis paadi vana pahkliku kännu küljest lahti.

Vee kohal hakkas õõtsuma laternavalgus, mõla lakas heledalt paadipära taga.

Pimedus tihenes iga hetkega, rippus ähvardavalt jõe kohal ja paat lõhestas juba õhtusi pilvi ning tähti, mõla taga aga põimus ning keerles veel kaua punane kedrus. Nad jõudsid vanasse jõesängi ega pääsenud pooleldi uppunud pajude rabisevast rägastikust kohe välja. Siin kerkis otse hundipajude kohal müürina tihe okasmets ja vesi oli kalda ääres must nagu tõrv.

«Dmitro, kas kavatsed tänavu enda jaoks metsas külvi teha?»

Varivoni sõnad kõlasid jõest tugevdatuina ootamatult valjusti ja kajasid isegi palust vastu; ehakuma ja plotski tuluke heitsid tema näole tuhmi valgust.

«Ei kavatse,» vastas Dmitro pärast vaikimist.

«Ettevaatuse mõttes poleks paha lapike külvata,» lausus Varivon paljutähendavalt.

Dmitro mõistis vihjet ja heitis sõbrale niisuguse pilgu, et see lepitaval toonil lisas:

«Võib ju juhtuda, et tänavu normipäeva eest vähem tuleb.»

«Ah, jäta põiklemine, ma näen sind läbi... Sa tead küll, et me teenime niihästi leiva kui leivakõrvase, ja pole põhjust metsavahte kummardada ning meelega anda... Sellest on vähe rõõmu: juhtus vahel, et vead vihkusid ja lööd silmad vastutulijate ees maha, otsekui oleks sul varastatud kraam vankril. Kui kolhoos kosus, saime ka meie jalad alla.»

«Õige,» nõustus Varivon, «ilma kolhoosita oleksime raisanud oma elu võõrastel põldudel ja võõra voli all. Hain seda oma naha peal tunda, kui moonakapõlve pidasin. Kuule, räägitakse, sa olevat jälle Kramovoiga karvupidi kokku läinud?»

«Võtaks seda kõvera pilguga kuradit see ja teine!» ütles Dmitro südametäiega ja haaras ahingu, ehkki laugmikuni oli veel tükk maad.

«Kas tohib ülemust niiviisi sõimata?» manitses Varivon liialdatud rangusega.

«Koera hanna alla kõlbab ta ülemuseks! Mina kihu-

taksin säärase kolme kanti kolhoosist välja, et ta lühikesi asjata segadusse ei viiks. Nii kui ta rääkima hakkab, pöörab mul kohe sees pahupidi.»

«Noh, rääkida ta oskab.»

«On, jah, selle oskuse ära õppinud. Ainult et mina ei saaks ei jahvataks, mina tunnen ühte — ta pole minu mees. Lausa inglise kõne, aga vanakurja hing.»

«Noh, nüüd sa küll liialdad! Ta on niihästi sulle kui külale tublisti meelepaha teinud, aga kui vaatad — mine nagu püüab, tungib kõigisse pisiasjadesse, võtab igal koosolekul sõna.»

«Ta on kaval! Oskab puru silma ajada. Aga seda sa pole tähele pannud, et see kaupmehehing kohtleb inimesi nagu tõeline härra? Kus ikka ülbust! Ta arvab tänapäevani, et ümberringi on ainult lollpead, armetud, viletsusest rõhutatud talumehed, tema aga on suur ja tähtis isik...»

«See joon on tal küll. Egas midagi, ülemus...»

«Mitte see ei pahanda mind kõige enam. Pahandab see, et temale pole midagi püha,» jätkas Dmitro. «Ja kui ta hakkab koosolekul rääkima armastusest oma maa vastu, kodumaa vastu, siis on see nii solvav, et ma lendan kuulina klubist välja. Ta räägib seda nii, nagu pilkaks kõike, mis meile on kõige kallim. Vormi poolest on kõik õige, sõnad on õigesti seatud, aga kõlavate fraaside taga pole muud kui tühjus. Ainult südamega mõistad, et siin on valskus.»

«Vahest ongi nii,» nõustus Varivon. «Ka mina olen enam kui üks kord tundnud, et kõige kallimast niivõrd rääkida ei tohi. Kõlab nagu pilge... Mille pärast ta sulle siis kallale tuli?»

«Tatra pärast. Talle pistis pähe, et ma peaksin oma brigaadi seemned teiste sortide vastu ümber vahetama. Ka siin on tal vormi poolest kõik korras: võitleks nagu saagi suurendamise eest, sorditatra eest. Tegelikult aga on kõik vastupidi. Mina valisin kohalikkudest sortidest seemned terahehaaval välja — need kasvavad meil paremini —, tema aga sunnib mulle teisi peale... Noh, siis läkski sekelduseks... Asjata nõustusin ma brigadiriga hakkama. Võtku seda brigadiriametit see ja teine! Poleks tarvis ennast ärritada, poleks muresid. Töötaksin

vähehaaval, tööpäevad mööduksid rahulikult — ja kõik oleks korras!»

«Hm... See pole sul kuigi kena jutt,» vangutas Varivon pead. «Kõige kergem on teiste selja taga konnata, raskustest kõrvale hoida. Aga sinul on patt nurka püüda: sa tunned maad nagu oma viit sõrme, kolhoosnikud peavad sinust lugu. Ainult et inimeste hulgas oled sa hirmus sõnakehv.»

«Jäta jutlustamine,» katkestas teda Dmitro, «ilma sinutagi on hing ära piinatud. Inimene sirutub rõõmu poole nagu idu päikese poole, aga tal puistatakse silmad hõõguvaid süsi täis... Tead, kui ta hakkas mulle moraali lugema, siis suutsin ennast vaevaga tagasi hoida, et talle mitte kepiga virutada!»

«See puudus veel! Sa hoia ennast ikkagi vaos, muidu võib kergesti juhtuda, et oma rumala iseloomu pärast satud kurat teab kuhu.»

«See Kramovoi heidab mulle teiste juuresolekul ette, et minul polevat agronoomilist haridust, ise aga taipab ta sellest teadusest niisama palju kui siga pühapäevast päevast. Oskab ainult ladusasti rääkida, see on kõik. Ja viib kavalasti kõik seadustega kooskõlla, lämmatab su tsitaatidega ära. Kui kõrvalt vaatad — arutab nagu asjalikult.»

«Millega see siis lõppes?»

«Ma kutsun teie laboratooriumitäre juhataja välja,» ütles Kramovoi. «Tema tõendab sulle, missuguseid sorte peab külvama.» — «Leidsite, keda välja kutsuda!» ütlen mina. «Ševtšik ihub minu peale ammust ajast hammast. Te pärige seemnekontrollijaamast järele...»

«Kas Grigori kutsuti välja?» tundis Varivon elavat huvi. Ta jättis isegi sõudmise järele ja surus möla tugevasti paadiparda vastu.

«Kutsuti küll.» Dmitro naeratas äkki. «Ta kuulas Kramovoi jutu ära, jäi üksisilmi vahtima seinu minu pea kohal ja hakkas lugema otsekui raamatust: «Meie piirkonnades on mõningaid kohalikke populatsioone, mis annavad märksa suuremaid saake kui tuntud liigid. Nendest me hakkame kõrgesaagilisi uusi sorte looma. Heltsimees Goritsvit on õigel teel...» Ise aga vahib nagu aeg üle minu pea... Noomis selle lurjuse tublisti

läbi! Ma ei oodanudki Grigorilt niisugust kaltsat. Tõmba tasemini kalda juurde! Ah, kurat! Sõua kergemalt!»

Pärast ettevaatamatut mõlalööki lõi haug eespool kõvasti lupsu ja häiritud veepind hakkas laterna värises levas kollakas valgusekumas virvendama.

Mõlema käega ahinguvart hoides silmitses Dmitri teraselt kaldaäärset veeriba. Nüüd vilksatas harevil juurte vahel must pikergune, ülespoole paksenev vari. Hinge kinni pidades nihkus Dmitro veidi ettepoole, taadus hetkeks ja äkki lõi ahingu välkkiirelt vette.

Pa-auh! kostis jõgi ehmunult.

Varivon kivistus paadipäras, surus pihkude poolt poleeritud mõla nii, et valus hakkas. Aeglaselt tõmbas Dmitro pika ahinguarre veest välja. Tume saba lõi vääneldes vastu vett ja Dmitro viskas ahingu ühes selle otsas oleva haugiga paadipõhja.

«Käes!» Varivon haaras haugi ja võttis selle osavalt teraskammi teravate piide otsast maha. «Kena purikas sattus! Sürita, Dmitro, et õnne oleks.»

«Pole vaja,» naeratas see ja pühkis laubalt külmi veepritsmeid ning higipiisku.

Jälle laksatas mõla vaevalt kuuldavalt ja paat liikus hääletult nagu vari piki kallast edasi. Laternatule nõrgad vastuhelgid õõtsusid veepinnal, valgustasid aegajalt pajuurbi ning rohututte. Möödus hulk aega, enne kui Dmitro leidis silmadega veel ühe suure kala ja virutas ahingu tugeva löögiga läbi kaldaäärsete põõsaste võrestiku. Aga seekord hakkas haavatud kala sügavuses rabelema, viskus kaldast eemale ja kiskus ahingut endaga kaasa. Paat õõtsatas ja üle parda paiskus laine.

«Kurat!» Dmitro tõmbas saaki tugevasti enda poole.

«Vaata see on haug!» hüüdis Varivon vaimustusega, kui mürakas kala hakkas sabaga nagu kopsikuga vett paadist välja loksutama. «Noh, sõua nüüd sina, Dmitri! Ma katsun ka kalaõnne.»

«Ei kannatanud välja?» naeratas Dmitro ja läks ettevaatlikult paadi keskkoha.

Paat hakkas õõtsuma ja kätega äärtest kinni hoides ronis Varivon Dmitro kohale. Viimane tõmbas paat korda mõlaga ja äkki märkas paadi poole ujuvat musta

pindlauda. Arvates, et see on palk, laskis Varivon ahingu hooletult vette ja äkki vajus paat tugevast tõukest viltu. Jõgi paugatas tumedalt ja võimsalt ning määratu suur haug sööstis noolena kiiresse voolu.

«Ah sa tont! No kes oleks võinud arvata!» vandus Varivon. «No küll oli alles haug! Lausa puutomp. Isegi hing jäi kinni. Usu siis veel! No kus seda võis aimata! See polnudki nagu kala, tähendab, see oli päris palk.»

Dmitrol oli luhtaläinud saagist kahju, aga ta hakkas sõpra rahustama:

«Ah, mis sellest siis on! Niisugune pörakas oleks võinud paadigi ümber ajada. Vaevalt oleksime suutnud teda välja tõmmata. Jätkub meile seda kraami veel eluks ajaks.»

«Niisuguse peale satud harva. Oh, misuke haug! See oli vast haugide haug. Kohe nagu palk!» Varivon ei suutnud kuidagi rahuneda.

«Varsti ütled, et oli tare suurune.»

Metsa taga sõitis paat mööda üleujutatud luhta ja vilkuvast laternatulukesest valgustatud kaharad rohututid ning vesirooside ümmargused lehed näisid liikuvat ja ülespoole kerkivat. Siin püüdis Varivon mõne ahvena ja paar väiksemat haugi.

Hilja öösel hakkasid sõbrad kodu poole liikuma. Paadist libisesid mööda mustendavad kaldad, vesi ohkas ja aitas tumedalt, tähed paiskusid laiali. Kogu see vaikselt jäänud ja rikas maailm hällitas mõtlikult Dmitro väsinud keha, rahustas südant, hajutas tüütavad mõtted ebaõnnestumistest. Ka sõnelus Kramovoiga kadus kaugusse, nagu too mädanenud viltuvajunud postijupp tammil. Ja argipäevased pisiasjad ei ummistanud enam hinge, vaid sellele avanes suur kaunis maailm.

«Millele sa mõtled, sõber?»

«Kuidas sulle ütelda...» virgus Dmitro. «Mitte millelegi ja kõigele. Juhtub vahel niisuguseid silmapilke. Kas sa pole märganud?»

«Juhtub küll. Kui palju tähti taevas on,» vaatas Varivon üles. «Ja nii vaikne, et külva või mooniseemet.»

«Varsti hakkab koitma. Ega me enam külasse lähegi. Magame keskuses, et homme mitte tööle hilineda.»

«Mina mõtlesin sedasama... Lähed külviga minu ette.»

«Pole just palju ette läinud. Kui viimati tatraga vahele ei jää. Tujukas taim nagu isemeelne tüdruk. Arvad teadvat, kuidas temaga ümber käia...»

«Tüdrukuga? Jah, see on terve teadus, iseäranis kui satub pirtsakas...»

«Ole õige vait, muidu vaata, et tõmban sul kalasabaga üle lobiseva suu! Üks asi teeb meeolehärrmi. Ma tean juba ette, et Kramovoi ei lase mul tatart külvata nagu kord ja kohus,» ütles Dmitro ja muutus jälle tusaseks.

«Miks siis nii?»

«Hakkab graafiku täitmist nõudma, peale pressima, et seeme rutem mulda visataks. Aga tatar tuleb, nagu sa ise tead, õigel ajal külvata, muidu ikaldub kuumuse ja põua tõttu ning kogu su töö on mokas. Siis läheb jorutamine lahti. Kramovoi hakkab närima sellepärast, et ma pole õigeid sorte külvanud. Ja tuleb välja, et mina olen suur süüdlane. Oh, kui see kurjavaimu loge leja meilt ometi ära viidaks!»

«Sa oled siis, tähendab, juba kõik läbi mõtelnud?» imestas Varivon. «Oled vist mõndagi raamatut sirvinud, kõikide tatrakülvajatega nõu pidanud?»

«Kuidas muidu! Kui külv sinu süü läbi hukka läheb, tüssad riiki ja teed ka endale kahju. Kuidas sa pärast inimestele silma vaatad, kui tead, et ei mõistnud kolhoosi vara hoida? Sellepärast peabki mõtlema saagile, mitte graafikule. Ma pole ju kolhoosis mitte «vihma-varjus» nagu, ütleme, Vassilenko, see spekulandihing. Mina pean siin elama. Nii et ka töötada tuleb mitte ükskõik kuidas, et aga päev õhtule saaks, normipäev kirja pandaks. Kuidas sina arvad? Kramovoil on vaja ainult seda, et oleks külvatud plaanis ettenähtud täht-aegadel, aga mina valutan südant saagi pärast...»

«Võtame kahekesi selle asja oma hoolde. Aga Kušnir vannub millegipärast Kramovoile alla.»

«Vannub alla, jah. Hea inimene, aga ei taha niisuguse ülemaga purelda. Eks sedasi ole rahulikum. Aga säärane rahu veab viltu... Varajased viljad loodan külvata enne kõiki teisi brigaade. Aga vaat tatraga on lugu keerulisem.»

«Mitmél tähtajal sa mõtled külvata?»

«Mitmél?» kordas Dmitro küsimust ja kortsutas laupa.

«Mitte kahel ega kolmel.»

«Siis neljal?» imestas Varivon.

«Ühel.»

«Mis sa räägid?» Varivon jättis isegi aerutamise järele. «Kes seda enne on kuulnud! Niiviisi võib kogu külv hukka minna.»

«Ah, Varivon! Üks mõte rikub kogu aeg mu rahu. Rikub niivõrd, et kui magama heidad, ei tule und silma, ja kui uinudki, siis näed ka unes ikka sedasama. Sa ütled — kolmel tähtajal! Ma tunnen seda tralli. See on nagu tolles jutus mustlasest, kellel oli kolm poega, ja kõik kolm oskasid ilma ette ütelda. Üks nendest arvas tingimata ära, mis tuleb — kas vihma, lund või ilusat ilma. Nii on ka tatraga — üks kolmest külvist toob kindlasti hea saagi. Aga see on ju pime õnn, pime nagu mutt. Niiviisi külvasid ka minu vanaisa ja vanavanaisa ja aina kummardasid ikoonide ees, et: «Kaitse, issand, vilja!» Me kõik mäletame, kuidas vanad inimesed kuuvalgel ööl, ise püksata, hirssi külvasid, et saak tuleks hea ja varblased teri ära ei nokiks...»

«Mäletad, kuidas Karpol, kui ta palja särgi väel seda agrotehnikat harrastas, püksid ära varastati? Pärast ei andnud teised mehele enam rahu...»

«Miks me peaksime siis tatart kolmel tähtajal külutama, viskama seemne hilisesse, kivikõvasse maasse, kui umbrohud on sealt juba niihästi niiskuse kui väetised välja imenud? Ma tahan ühel tähtajal külvata ja suure saagi koguda. Selles peab mulle agronoomia abiks olema, meteoroloogia aga peab ette ütleva, mis-augune ilm tuleb. Me oleme ju kolhoosnikud.»

«Selle asja üle tuleb pead murda!» noogutas Varivon.

Luhalt otse nende jalge alt paiskus üles väike parv parte ja tiibadega vaevalt helenevat pimedust lõhestades lendas jõe poole. Siis tõusid siksakjoones õhku kaks tikutajat, ja jälle laotus niiske avaruse kohal tähis-taeva vaikus.

«Kas kuuled, kuidas rohi kasvab?» küsis Dmitro ja peatas Varivoni vuliseva oja ääres.

Lillepärjakestena keerles vesi kallaste vahel, rutates Bugi poole.

Üsna maa ligidale kummardudes nägid sõbrad selgemini üle künka mineva kahe tee piirjooni, üksildast vaikivat tuuleveskit ja möldri tare tumedat siluetti. Päris maa juures muutus taevaskõrgus juba halliks nagu tuhk ja sädemekestena hõõgusid selles madalad tähed.

Libedas kotis nuuksatas raskelt suur kala, ja jälle tekkis nii tihe vaikus, et lõika või noaga. Aga selles vaikus tabas terane kõrv noorte idude liikumist, kui nad kulu laiali lükates mullast välja kerkisid.

Vaikselt, rahulikult ja võimsalt idaneb rohi. Nii kasvab laps esimeste kuude jooksul emaülas.

«Tänavu tuleb lühaniitude peale rohkem rõhku panna,» hakkas Varivon kõnelema. «Põllu eest oleme juba õppinud hoolitsema, aga heinamaa unustame ära. Normipäevade eest sai ainult mõne heinatuusti. Pidid äialt laenama, et lehma ületalve pidada. Aga nüüd on kuidagi piinlik laenata või osta — uhkus ei luba. Kas me oleme siis kerjused või? Kui, tähendab, mõistust jätkus hea viljasaagi saamiseks, siis jätkub ka selleks, et heinte eest hoolt kanda.»

«Vaata et viimati peame meie sinuga ka luhad oma hoolde võtma. Vassilenko armastab na rohkem klaaspõhja vaadata. Räägitakse, ta olevat mõnegi heinasaamalehe eest teistesse küladesse ära sokutanud. Vilets heinakasvataja.»

«Viina eest, tähendab, müüb enese kõigi karvadega ära. Väärtusetu inimene! Siia oleks vaja seesugust, kes armastaks heinamaad nagu, ütleme, sina oma tatart. Võib-olla Polikarp Sergijenko kõlbaks? Ta kütib lindsid ja vaatab ka töö järele. Pärast aga luiskab sulle suud-silmad täis!» naeris Varivon.

«Egas midagi, Polikarp näeb vaeva, püüab, on inimese sarnaseks muutunud, kuigi vahel villast viskab.»

«Mure teeb mustaks, häda halliks. Aga näe, kui asi paremuse poole läks, parandas ka Polikarp ennast. Ja missuguse poja on üles kasvatanud! Leonid mõtleb komandöriks hakata. Käib õpetajate juures, õpib...»

«Taibukas poiss, küllap saab jagu... Juba läheb valgemaks.»

«Kas laulame, Dmitro?» Varivon pani lühikese tugeva käe seltsimehe õlale. «Alusta sina.»

Üsna madalal luhtade kohal, et vaikseks jäänud maad mitte üles ehmatada, hõljusid koidule vastu kaks mõtleku häält:

Oh sa aed, minu aed, aed roheline,
miks õitsed nii vara, juba õisigi puistad maha?...

XXIII

Ohtul astusid Grigori Ševtšiku juurde laboratooriumitaresse sisse Marta ja rässakas poolküürus ätt Terenti. Pool eluaega oli Terenti kangastelgede taga koogutanud, meisterlikult linast riiet, laudlinu ja jämedat lõuendit kudunud. Vaevanõudev istumistöö oli ta silmad ära rikkunud, selja vimma vajutanud. Nii oligi ta siis vanas eas saanud valvuriks kolhoosi aias, kus nüüd Marta oli peaaegu täielik perenaine.

«Kas olete reisiks valmis, Marta Safronovna?» küsis Ševtšik. «Hommikul sõidame välja.»

«Olen juba kõik valmis seadnud. Peaks ainult varem teele asuma. Muidu jääme hiljaks.»

Marta istus laua taha, mis oli täis laotud kaste, kus eraldatud ruutudes idanes mitmesuguseid kultuure. Tare seinu ehtisid kolhoosi saakide parimad näidised. Toas lõhnas viljast ja magusast, soojavõitu õietolmust.

Ševtšik silmitses naist lahkelt ja uurivalt. Aastad polnud Martat vanemaks teinud. Ta oli ikka veel niisama sale ja ilus, ammune kurbus oli ta näolt kadunud ja kibeda ebakindluse ilme asendunud rahuliku väärkusega. Tema nägu oli nüüd hele ja punapõskne nagu vaikne sügispäev. Teda käisid kosimas oma küla mehed, mõned sõitsid kohale isegi rajooni kaugematest aulakadest, aga tema pühendas kogu oma armastuse ainukesele tütrele ega tahtnud meheleminekust kuulagi. «Aitab mulle. Ühte armastasin, enam ei tõmba üda kellegi poole. Aga niisama, ükskõik kuidas mehele minna — seda ei luba südametunnistus ega uhkus. Minu aeg on möödas, ära voolanud nagu kevadised veed...» rääkis ta omavahel tädi Darkale.

«Mis te brigaadis otsustasite?» küsis Grigori.
«Otsustasime osta ainult taliõunte sorte. Ja neistki kõige paremaid: jonathani, kalvilli, kuldparmenit, anoonovkat, pepingit.»

«Hea õun on kuldparmen. Helkleb üleni nagu kollane lausus ätt Terenti vahele. «Ja ärge ka renetti unustage.»

«Aga kui me neid sorte ei saa?»

«Siis ostame ploome ja niisuguseid õunasorte, millest head veini saab.»

«Otsige viktooriat. Tingimata. See on kõikide ploomide ploom.»

Ätt köhatas, astus seina juurde ja hakkas uut plakatit silmitsema.

Hommikul seadis Grigori end Sofia armukadedate pilkude all valmis kolhoosi kontoris minekuks, kus teda veoauto ootas. Mees tegi, nagu ei märkaks naiste meeleolu, naljatas muretult, naeris, visates kätel üles vanemat tütart Katerinat. Musta patsiga tüdruk kilkas vaimustatult. Ta sai ainult harva isaga vallatleda — too tuli ju koju üksnes sööma ja magama, muidu viibis alati kas põllul, kolhoosi kontoris või oma laboratooriumitares.

«Gritsko, kes peale Marta veel sõidab?»

«Mõned ikka veel. Autojuht ja Ivan Timofijevitš. Tõsi küll, tema läheb Vinnitsas maha...» vastas Grigori muretult.

«Marta...» sõnas Sofia ja ohkas.

«Mis sul on?» Grigori silmitses naist niisuguse süütu ilmega, nagu poleks ealeski kellesegi armunud olnud.
«Tahad, sõida kaasa? Autos ruumi jätkub.»

«Vaata, et kitsaks ei jää, kui mina kaasa sõidan!»

«Tee proovi, eks siis näe.»

«Ah ei, sõida ikka üksi... Ainult ära mulle ülekohut tee, Grigori.»

Ta astus mehe juurde. Umbusaldus ja pilge olid tema näost jäljetult kadunud, see väljendas nüüd ainult palvet.

«Mine'nd ikka! Kas sa siis ei tea, kellega ma sõidan? Niisugust juttu on piinlik kuulatagi.»

Grigori kallistas naist ja see surus end veel kõvemini tema vastu, uskudes ja ka mitte uskudes. Siis kummas-

das mees väikese voodi kohale, kus magas nende noorem tütar Ljuba, suudles tema niisket laubakest ja väljus tasakesi uuest avarast tarest, mis ikka veel lõhnas männi ja mõrkja haava järgi.

Auto möödus lilladest ja rohelistest põldudest. Kõikjal ümberringi oli näha inimesi, loomi, madalikul müüsesid traktorid, ülesküntud põllul kõndisid künnivaresed asjalikul ilmel. Liikuma hakanud maailm lendas kahe lõbusa helesinise tiivana õõtsudes auto järel.

Äkki silmas Marta Goritsvitti, kes aeglaselt külvi-
masina taga sammus. Arvatavasti märkas ka Dmitro teda, sest ta peatus hetkeks ja, pisut mõtelnud, viipas käega. Marta punastas nagu tütarlaps, piilus silmanurgast kaasasõitjate poole, et kas ehk need ei näe, kohendas rätiku alt väljatulnud juukseid ja tervitas. Dmitro seisis veel veidi aega ja hakkas siis ruttamatult mööda musta põldu sinendavasse avarusse liikuma. Marta aga vaatas veel kaua tagasi ja jälgis tema kõrget kogu. Tal olid pisarad silmis...

«Oh, küll ma olen ikka loll! No kas on maailmas veel teist niisugust lolli?» muigas ta nukralt. «Tänapäevani piinlen selle käes nagu plika.»

Marta tuletas kalli näo jooni ükshaaval meelde. Ja mida rohkem ta Dmitrole mõtles, seda selgemini kerkis tema ette kauge minevik ja tugeva noormehe kuju, ta mustade silmade uhke ning range läige, ta napp, kohmakas kõne, tugevad, suured käed. Aga lõpuks varjas väljaarenenud mehe kuju nooruki tema eest ära, noor Dmitro hakkas eemalduma nagu too üksildane külva-
jaal põllul.

«Nii kaob ka elu...»

Mõttesse süvenenult ta ei märganudki, et otsekui kogemata puudutas Ševtšiku käsi aralt tema kätt. Ühest Marta heledast, rahulikust pilgust jäi Grigori purju nagu veinist ja jälgis vargsi tema liigutusi. Ta oli juba varemgi tundnud, et Marta juuresolekul valdab teda raske erutus, ja kuigi ta püüdis ennast valitseda, elas ta siiski iga kohtumist läbi nagu pidupäeva.

Ohtu eel jõudsid nad Rahnõ külasse, Grigori tuttava veinimeistri Porfiri Tihhonovitš Lisnjaki juurde. Ševtšik lootis, et Lisnjak aitab neil hankida parimaid õuna-

sorte Vinnitsa oblasti kuulsas Oslamovo külas, kus üksnes aeda oli kuussada hektarit.

Vana täidlane hõredate hallide juustega mees, kes oli ammu leseks jäänud, võttis külalised lahkesti vastu ja hakkas askeldama — kattis lauda ning talitas oskamatult ahju juures. Marta asus märkamatult talle appi ja varsti olid kõik köögitoimetused tema kätte üle läinud.

«Kui meil ümberringi õitsema hakkab, siis ei saa arugi, kus taevas, kus aiad: taevas on valge, ja maa on valge, nagu oleksid pilved küla peale laskunud ja sinna jäänudki,» kõneles peremees laua taga. «Mis vein see on, Grigori?»

«Hea vein. Aga missugune — ei tea.»

Ta tühjendas klaasi aromaatselt rubiinikarva joogiga. «Sa ei arva iialgi ära. Karusmarjavein! Oma toodang Viisin «Ukrvintrest» — nemad seal ei jõua ära kütta. Aga tootma ei hakka. Nii ma elangi ülemustega: kostitan neid oma saadustega — joovad, kiidavad, ja sellega asi lõpebki. Õunapuid aitan teil hankida. Tutvustan sovhoosi direktoriga. Tema hakkab muidugi küttimisest rääkima. Sa ütle siis talle, Grigori, et oled ise ka kütt. Läheb kohe lahkemaks, hakkab igasuguseid lugusid jutustama, tuletab kindlasti meelde, kuidas ta järgemööda kaks rebast tappis ja lumes rõõmu pärast tantsis. Noh, ja siis on valmis sulle kõik andma. Teie terviseks, Marta Safronovna! Te olete südamlilik inimene. Ma sain seda häälest aru, kui te õunapuudest rääkisite. Nii võib rääkida ainult see, kes armastab inimesi ja loodust ja igasugust vilgast tegevust, kes elab inimlikult. Kas ma arvasin õigesti?»

«Õigesti arvasite,» vastas Marta eest Grigori.

«Armastus inimeste vastu on suur asi. Vaatad mõnikord: inimene logeles kogu eluaja, ja keegi ei mäleta teda hea sõnagagi, sest ta ei elanud mitte elule, vaid oma kõhule, tuhnis oma prahi hulgas nagu haisev rott. Oma lapski ei austa niisugust isa, ei pane tema hauale pärga... Näh nüüd, millest ma rääkima sattusin,» katkestas Profiri Tihhonovitš pead vangutades oma jutu. «Hakkan vanaks jääma...»

«Noh, teie, Profiri Tihhonovitš, elate veel mõnestki

noorest kauemini!» tähendas Grigori, kes hakkas purju jääma.

«Aga ilus aed üles kasvatada, õpetada noori tema eest hoolitsema — see on väärt asi.»

Marta kuulas hea meelega vana aedniku juttu, mõistes, et selle inimese sõnades ja mõtetes pole teesklust ega tüütavat õpetlikkust, mis on nii omane vanadele.

Järgmisel päeval vaatles Marta vaimustusega tohutu suurt aeda.

Õunu üksi tervelt kolmsada sorti! See ei mahtunud pähe. Marta kirjutas hoolega märkmikku kõik, mida kogunud aednikud rääkisid, püüdis hardusega iga nende sõna. Ja jälle vaatles ta suurte õnnelike silmadega õunapuude riiki, kaaludes, kuidas oleks kõige parem oma külas aeda istutada, kuhu paigutada karusmarjapõõsad, kuhu tarud.

Uued muljed, inimesed, ümbrus oli teda kuidagi märkamatult Grigorile lähendanud. Ta mõistis nüüd paremini seda tõmmut saledat meest, kes nii hästi laulis, kes oskas koosolekutel ladusalt kõnelda ja oskas ka töötada, istudes päevad ning ööd läbi oma katsete juures põldudel ja laboratooriumitares. Tõsi küll, see ilus mees on maias naiste hellitustele, aga ka naisteküttiks ei saa teda nimetada.

Külalised jätsid Lisnjakiga südamlikult hüvasti ja noori õunapuid täislaaditud auto asus tagasiteele.

Hoogjal, rohkete tähtedega öhtul jõudsid nad lagedale väljale. Juttu ajades võttis Grigori aralt kaaslaste sõrmed oma pihku. Marta ei pannud vastu, kuulas teda mõttelikult, selga kabiiniseina najale toetades. Tema vaimusilma ees põimusid kummaliselt läbisegi minevik ja tulevik: ta nägi noores aias oma Niinat ja Dmitrot ning tundis rõõmu selle üle, et elab inimeste keskel samaväärsena. Olgugi et tema isiklik elu kujunes rõõmutuks, olgu pealegi, et ta nooruses ei saanud õnnetunda, see-eest aga võib ta häbenematult inimestele silma vaadata, ei tarvitse oma südametunnistuse eest peitu pügeda. Marta ei elanud mitte enda jaoks ja sellest teadmisest ammutas ta oma rahu ning väärikuse.

Ebatavaliselt erutatuna, peaaegu tõelise armastuse hoos kummardus Grigori tema poole, tõmbas ta pea

enda ligi ja suudles juukseid. Marta lükkas tema käe rahulikult kõrvale, nihkus eemale ja ütles tasa:

«Aga mina arvasin alati, et sa parem oled.»

«Marta... Marta Safronovna, ma... tunnen teid vastu...» hakkas Grigori kogeldes rääkima.

Marta kuulas teda kaua, siis ütles järelemõttlikult ja valjult:

«Sa ei unustanud midagi, kui sa kõike seda rääkisid. Ainult see ei tulnud sul meelde, et sa kahe lapse isa oled. Mul on sinu pärast piinlik, Grigori. Sa soovasid ennast ja mind... Sa pole ju enam laps ja oled tark inimene, aga hing on sul tühiste asjade küljes kinni.»

Vaikides sõitsid nad küläni. Grigoril oli süüväärne tunne, nagu oleks talle inimeste juuresolekul näkku löödud. Ta valis kaua sõnu vastuse jaoks, aga ei suutnudki sobivaid leida. Marta ise päästis ta kimbatusest. Hüvasti jättes sõnas ta selge rinnahäälega, ilma vähimagi rahulolematuse või hukkamõistu varjuta, nagu poleks midagi juhtunud:

«Tule homme põllule. Plaanitseme, kuhu missugused sordid istutada. Head tervist!» Ja esimesena ulatas talle käe.

Sõnatu tänulikkusega vaatas Grigori talle otsa ja Marta kuju ei lahkunud ta peast, kuni ta jõudis koju, kuni naine talle ukse avas.

Lapsed magasid juba, Sofia aga ootas ikka veel Grigorit. Märkamatult heitis ta mehele tähelepaneliku ning uuriva pilgu ja rahunes, kui ei leidnud tema silmades neid iseloomulikke sädemeid, mis Grigoril alati reetsid, kui tekkis uus armulugu. Piiritult armastava naise armukadedus oli aidanud tal mehe hinge kõige salajasemaidki soppe tundma õppida. Grigori aimas ka ise ähmaselt, et naine tunneb teda paremini kui ta arvas. Tema aga ei mõistnud Sofiat just hästi ega püüdnudki õieti tema sisemaailma pilku heita. Naise armastust ja ustavust pidas ta endastmõistetavaks, tema muresid ning erutust aga kartis ega tahtnud nende kohta selgusele jõuda. Kõik selle jättis Grigori aja hooleks. «Küllap kuidagi rahuneb,» mõtles ta.

XXIV

Dmitro vihkas Karpo Vartšukki seniajani. Ja Karpo ise, kes oli töös laisk, aga osav mahhinatsioonide peale, millega midagi teenida võis, hoidus Goritsviti eest kõrvale ning katsus võimalikult vähe brigadiri teravate silmade alla sattuda. Kokkupuutumistel ilmutas Karpo suurt aupaklikkust, ent selle taga peitus pilge. Mõlemad mõistsid teineteist hästi, aga inimeste juuresolekul käitusid rahulikult.

Hommikul astus Karpo brigadiri juurde.

«Dmitro Timofijevitš, kas lubad mind huutorisse suviviljasiilu külvama?» küsis ta ja lükkas lopsaka tuleharva juuksesalgu laubalt tagasi.

«Mõida pealegi. Ainult et õhtuks oleks külv lõpule viidud. Egas homme hakka jälle hobuseid sinna kihutama.»

«Ülemuse sõna on käsuks,» lausus Karpo aupaklikult ja tema suunurgad tuksatasid pilkavas muiges.

«Kellega sa sõidad?»

«Ei tea isegi.» Teeseldud ükskõiksusega heitis Vartšuk pilgu külvajatele. «Võib-olla Kuzma Vassilenkoga?»

«Hobiv kaaslane!» sähvas Goritsvit irooniliselt. «Mõitke!»

«Paras paar,» naljatas Karpo omalt poolt lõbusalt.

«Oleme mõlemad tumedad vennad, ei kipu kõrgemale, ei aja au ega kuulsust taga. Oleks aga raha, kehakatet ja vahel harva pits viina.»

«Eina, vaeseke, ei saa ühtegi päeva ilma viinapitsita läbi.»

«Viinapits pole brigadir, see halastab ikka su peale.»

Vartšuk pilgutas Vassilenkole kavalalt silma, haarus odrakoti ja viis selle kõveratel jalgadel vaarudes vankri juurde.

Kui Vartšuk ja Vassilenko huutorisse jõudsid, ei jätanud nad vankrit mitte tee äärde, vaid juhtisid selle väikese järve kaldale, mis mustas künnimullas sätendas nagu roheline vaabatud kauss. Kisades tõusid vee kohale mõned kajakad. Nad hõljusid aeglaselt, teravad hõvaloogad helkisid päikeses puhta hõbedana.

Sõbrad puistasid terad külvimasinasse, tegid sultau.
«Mulle näib, et me külvame liiga tihedalt,» algas Vartšuk ääri-veeri. «Mis sina arvad?»

«Ega küll küllale kurja tee,» vastas Vassilenko, kes tema mõtet ei taibanud.

«Aga mina olen kuulnud, et kui hõredamini külvata, siis võsub taim paremini, saab rohkem niiskust ja valgust, seepärast tuleb pikem kõrs ja jämedam tera. Nii ütleb teadus!»

«See võib ju olla.»

Kuzma hakkas aimama ja jäi küsivalt Vartšuki otsa vaatama: kas temaga saab tõesti asju ajada või on deerib ainult niisama pinda? Siis võttis ta võidunud nokkmütsi maha ja päikese käes lõi läikima surnu kahvatu hiline paljak. See ulatus laubast lagipähe ja peatus seal haruldaselt tiheda tumeruuge juuksekaas ees, milles polnud ainsatki halli karva. Kuzma niisked, koeralikult nukrad pruunid silmad välgatasid kavalalt, alahuul kerkis ja kattis hõredate karvatüügastega kaetud ülemise huule.

Karpo nägi, et teine oli juba tema mõtet taibanud. See vaikne joodikunäss elustus tavaliselt ainult viina klaasi ees, eriti pummelustel. Oo, pummelustel muutus Kuzma lõbusaks ning teravmeelseks joomakaaslasteks ja naljahambaks! See vaikne, pikaldane, väliselt hea südamlilik, kuid tegelikult salalik mehekolask oli kolme hoosile juba tublisti kahju teinud, üsna rohkesti ühiskondlikku vara oli pooleliitrite eest tema käte läbi ära voolanud; kostituse eest esines ta isegi kohtus vale tunnistustega, kusjuures ta kurvalt, vanamehelikult pead vangutas ja peitis silmi oma küla inimeste eest, kelle peale oli valetanud. Nagu paljudel iseloomuta inimestel, nii puudusid ka temal igasugused moraalsed põhimõtted. Elas, nagu juhtus — hommikust õhtuni, ühest joomingust teiseni.

«Võib-olla peaksime meiegi hõredamalt külvama?»

«Aga kott tuleb juba enne ära peita!» Kuzma viis küsimuse kõhe praktilisele pinnale.

«Siiasamasse järve äärde matamegi maha!» Karpo läks koorma juurde, sasis kotist kinni, ägises korraks ja laskis koti ettevaatlikult, osavasti paremalt õlalt alla

java vao kõrvale maha. «Tore!» tähendas ta lõokese laulu kuulatades ja higist laupa pühkides.

Kuzma pomises midagi vastuseks ja kraapis mulda laiali — mustad nobedad käed töötasid nagu mutid. Isegi Karpo imestas: kust säärane väledus? Aga kui Vassilenko püsti tõusis, muutusid tema liigutused jälle lodevaks, jõuetuks.

Õhtu eel ilmus põllule Goritsvit. Kaua kõndis ta mööda nurme ringi, kummardus sageli üsna maa kohale, siis hakkas külvimasina järel sammuma.

«Kas te pole külvimasinat ümber seadnud?» küsis ta.

Kuzma tõstis nukrate silmade pilgu brigadirile ja raputas pead.

«Ei, nagu hommikul seadsime, nii lohistamegi kogu aeg,» vastas ta ja asus hoolega külvimasina seemnejuhet puhastama.

Brigadir vaatas umbusklikult Kuzmale otsa ja tõmbas lauba kortsu.

«Miks ta siis nüüd tihedamalt külvab kui sealpool ääres?»

«See pole võimalik!» vastas Karpo ohje käest visates. «Sulle ainult näis, Dmitro Timofijevitš.»

Goritsvit hakkas jälle keskendatud ilmel mööda põldu käima, ja neli silma puurisid teda hirmuga, kui ta selle koha juurde jõudis, kuhu kott oli peidetud, ning saapaninaga värskelt kaevatud mulda tonksas. Päeva-valgele tuli kollakas, vana peki karva kotiriie. Dmitro vihastas metsikult. Ühe tõmbega kiskus ta koti kündata maa peale välja ja lähenes külvajatele otsekui tume pilv.

«Ah niiviisi te külvategi, vaenlasehinged? Niiviisi näppate meie vara? Niiviisi...» kisendas ta vihast hambudes ja kõvu sõnaklompe kugistades.

«Anna andeks, Dmitro Timofijevitš! Paha vaim eksitas...»

Vassilenko viskas millegipärast mütsi maha ja hakkas silmi pilgutama; tema nägu tõmbus krimpsu nagu solvunud lapsel, paljas pealagi läks higiseks.

Karpo taipas kohe, et kui ta plehku paneb, annab brigadir ta kohtu alla, sellepärast jäi ta hobuste juurde ja needis endamisi kogu maailma.

Dmitro tormas piitsaga Karpo kallale. Karpo põikas kõrvale, jooksis paar korda ümber rakendi, aga Dmitro virutas talle üle külvimasina piitsaga mööda õigu. Nüüd unustas Karpo oma süü ja sähvas vihaselt oma korda brigadirile kantsikuga. Hetkeks pimestas viha ta mõistust, ta unustas ettevaatuse, ja sellest oli küllalt: brigadiri võimsad käed haarasid tal keha ümber kinni, kergitasid teda ning viskasid prantsatades vastu maad. Karpo kargas üles otsekui vedrudel ja kukkus jälle näoli maha — brigadiril oli raske rusikas nagu sepahaamer. Mustana, üleni mullasena paindus Karpo nagu kull põllu kohal looka, kargas kõrvale ja tormas piitsahoope tundmata tee poole nii kiiresti kui jalad võtsid.

Raevust kahvatuna astus Dmitro väsinult külvimasina juurde, vahtis vihaselt Kuzmad ja lausus läbi hammaste:

«Asu hobuste juurde, vilets vargahing! Ja liiguta ennast rutemini. Niisugust häbi pidid näha saamal! Mina uputaksin ennast häbi pärast ära, pooksin üles! Inimesel pole mingit uhkust. Ptüü! Anna niisugustele nurjatutele voli — ühe päevaga varastavad kogu kolhoosi lagedaks... Neetud vaenlased!»

Valmisolevalt kargas Vassilenko hobuste juurde, brigadir aga hakkas aeglaselt külvimasina järel sammuma.

«Kahju, et teine ära jooksis. Pagana väle. Noh, pole viga, küll kohus teda õpetab.» Huulde hammustades vaatas Dmitro vihaga Kuzma lõdvaks tõmbunud selga.

«Nüüd tuleb käsitsi nendes vagudes juurde külvata, kus need kurjadvaimud külvimasina ümber seadsid.»

Vaikides töötas Dmitro tühjaksjäänud põllul kuni hilise videvikuni. Järvele lendas väike parv noori piitparte, aga ehmunult söötsid linnud otsekohe tagasi. Kajakad olid rahule jäänud. Kaugel künkal puhkes roosina õitsele tuluke, selle kohal hakkas vilkuma täht. Alles siis panid mehed hobused ette ja sõitsid välja tee.

«Dmitro Timofijevitš, anna meile andeks...» palus Vassilenko.

Dmitro vaikis kaua. Aga kui uuesti kostsid palved ja ohked, vastas ta teravalt ning karmilt:

«Kui sa oleksid selle kotitäie minult varastanud, kogu aida tühjaks teinud, mu puupaljaks röövinud, siis võiksin sulle andeks anda. Aga see on ühiskonna vara. Niisuguseid asju võib ainult kohus otsustada.»

«Anna andeks, Dmitro Timofijevitš! Tootan, et terve eluaeg ei puuduta enam võorast kõrrekestki... Noh, inimene vääratas korra — ära teda siis lõplikult maha löö, lase tal ennast jälle parandada!»

«Mina sinu asemel ei raiskaks asjata sõnu,» lausus Dmitro süngelt.

«Kas sul siis tõesti pole halastust? Pole südant?» Vassilenko sirutus brigadiri käe poole.

Dmitro nihkus järsult eemale.

«Mis sa mu südame ligi tikud? Kui sulle voli anda, matakaid sa selle südame nagu tolle koti maa sisse, müüksid ära, jooksid kulakute sabarakkudega maha! Meie töötame parema elu heaks, võtame öödest lisa, aga ka teie ei maga — aina vaatate, kuidas saaks kolhoosist midagi varastada. Viletsa pooleliitrilise eest teete meid ja meie lapsi kerjusteks, müüte terve vara spekulantidele maha. Kogu hing on teil spekulantlikku kõntsa uppunud... Kui palju te juba üksi heinasaadusid olete ära müünud!»

«Oli niisugune patt,» noogutas Kuzma alandlikult pead.

«No vaat, jutustategi sellest koosolekul, palute inimestelt andeks.»

«Ma kardan, Dmitro Timofijevitš... Anna andeks!»

«Ära virise — ei sa mu südant härdaks tee!»

«Tõsi,» ohkas Kuzma. «Vaata sellepärast palungi. Noh, anna seekord andeks, ära räägi inimestele!»

«Vähe sellest, et ütlen — ma kirjutan veel leheski.»

«Mine ikka, Dmitro Timofijevitš! Tee, mis sa iganes tahad, anna kohtusse, ainult ära lehes kirjuta. Siis saab ju kogu rajoon minu häbist teada! Kogu rajoon! Anna andeks, palun jumala nimel. Jään sulle igavesti tänulikuks...»

Ja imestusega nägi Dmitro pisaraid Kuzma silmis, mis hirmust pärani olid.

Otse küla juures sattus neile jalgrattal vastu Karpo Vartšuk. Ta ruttas Kramovoi juurde nõu ja kaitset

otsima. Vihavaenuga vaatas ta Dmitro poole ja tõmbus küüru, surus veel ägedamalt pedaalidele. Raskelt keerlesid tema peas nukrad mõtted. Ta ei kahelnud Kramoi abis, seniks aga polnud tema, Karpo, nii rumal, et kolhoosnikute silma alla minna. Kuidagi veab läbi, kui tema asi pisutki selgeneb.

XXV

Külas ootas Dmitrot ebameeldiv uudis.

Kui ta avarasse vankritöökotta astus, kus igal pool olid hunnikus magusavõitu saepurulõhna levitavad küllud, rattapöiad, pakud, kodarad, tuli äi talle vastu. Ivan Timofijevitš oli viimaste aastate jooksul halliks läinud ja tüsenenud. Ta polnud kauaks esimehe kohale jäänud pärast kulakute tekitatud rasket vigastust oli ta asunud rahulikumale tööle — vankritöökoja juhatajaks; oli ehitanud toreda hautamiskasti kolmesaja rattapöia jaoks, valmistas tugevaid vankreid ning britškasid kolhoosile ja ümberkaudsetele küladele. Isegi teistest rajoonidest tuldi tema juurde rattaid ostma.

«Miks sa nii vihane oled?» küsis Bondar teretades.

«Ah, niisama.» Dmitro ei tahtnud isegi äiale jutustada, mis põllul oli juhtunud. «Kas parandasite vankri ära?»

«Ära parandasin. Tegin niisuguse niinekatte, et iga rakk läigib nagu kärg... Markov saatis sulle tervist.»

«Rajoonikomitee sekretär? Aitäh! Kas ta küsis midagi?»

«Ei, ütles, et läheb ära tööle teise oblastisse. Sai kõrgendust. Soovis sulle töös edu.»

«Halb lugu!» libises Dmitro huultelt.

«Mis siin siis halba on? Läheb oblastikomitee sekretäriks.»

Dmitro ohkas.

«Minu jaoks on halb. Ta oli meile suureks abiks.» Tahtmatult ohates istus Dmitro tahumata kasepakule.

«Jah, oli arusaaja inimene, oskas töötajaid hinnata. Näe, isegi minu rattameistreid tundis kõiki nimepidi. Tema pole neid, kes arvude ja paberite taga inimest ei näe,» tähendas Bondar.

«Kuidas ta meie kolhoosiga jändas, kui me mahajääjate hulgas olime! Ei see inimene endale armu andnud. Ilma temata poleks ma tänini brigadir olnud,» jätkas Dmitro mõtlikult. «Juhtus, et ajas sõbralikult juttu ja astus tarregi sisse. Aga isegi tõreldes ei alandanud inimest lial, ei tallanud teda porri, nagu mõned teevad. Oskas teise hinge sisse vaadata. Aga see on kõige raskesti, isa.»

Dmitro väljus. Mööda tänavat minnes süvenes ta mälestustesse — kerkisid esile ammumöödunud hetked, niihästi rasked kui rõõmustavad.

«Isa!» kuulis ta äkki.

Tare uksest jooksis Olga isale vastu.

«Ei ole mina!»

Dmitro haaras tüdrukukese kätele, pani õlale istuma ja suundus suurte sammudega, peaaegu joostes kodu poole.

«Aga miks te nii kauaks põllule jäite? Küll me ootasime...»

«Tarvis oli oder maha külvata.»

«Aga miks tähed meile järele tulevad?»

«Miks tähed meile järele tulevad?» Dmitro jäi mõtlesse. «Ei tea.»

«Mis?» küsis Olga umbusklikult. «Nii suur — ja ei tea! Noh, miks?»

«Sellepärast, et neil on jalad.»

«Ei ole, ei ole! Petate!» Ja hakkas tal õlal hüplema.

«Petan? ... Tule kohe maha!»

«Aga näe, ei tule!» Ta haaras veel tugevamini isa pea ümbert kinni. «Andri ütleb, et tähed on suuremad kui maa. Ta narrib mind, eks ole? Tähed on ju tillukesed nagu moonikompekid.»

«Muidugi narrib. Maailmas pole midagi suuremat ja paremat kui meie maa.»

«Ma ju ütlesingi Andrile, et ta valetab. Aga tema vihastab, karjub, et mina ei saavat millestki aru... Ja miks ometi suured alati väikesi petavad?»

«Kes sind siis veel petab?»

«Teie petate ja ema ka. Ema tõi leiba ja ütles, et sai selle jänese käest. Teie aga ütlete, et tähtedel on jalad. Ütelge veel ka, et nad kingades ringi jooksevad...»

«No küll on sädistaja! Kellelt sa selle lobisemist ometi pärinud oled?» Dmitro suudles tütart ja astus kummardudes tarre.

«Pole ma ühtigi sädistaja!» solvus Olga ja tõmbas punased huuled mossi. «Pean ma siis samasuguse hundi pojana ringi käima nagu Andri?»

«Kas võib niiviisi venna kohta rääkida?» ütles isa etteheitvalt, endamisi aga mõtles: «Mis siis, kui Andri tõesti saab samasugune sünge ja sõnakehv inimene nagu ma ise? See on halb. Nüüd kohe tuleb teda harjutada, et inimesi ei võõrastaks.»

«Küll tuled hilja, mehekenel!» Jugiina ruttas lauda katma.

Teiselt tarepoolet tuli Andri ja astus vaikides isa juurde.

«Istu siia, poeg, hakkame õhtust sööma.» Dmitro asetas ta enda kõrvale.

«Ma sõin juba,» vastas poiss lühidalt.

Isa vaatas tähelepanelikult poega.

«Jah, ei see ülearust sõna lausu,» mõtles ta.

«Dmitro, kas homme tuleb sulle vanker järele?»

«Tuleb küll. Koidu ajal.»

«Ma pean väetise ja puuri kanadega peedimaale viima.»

«Väetise võtan kaasa, aga kanad viigu mõni teine.»

«Miks?»

«Ma ei taha kanade kapral olla!»

«Sa oled veider, Dmitro! Kõik viivad ju nüüd kanu põllule.»

«Aga mina ei hakka nendega jändama! See on teie, naiste töö. Kui vanker siia tuleb, sõida ise oma kanadega, mina lähen jalgsi põllule.»

«Ja viingi ära! Teil tuleb oma koht kanadele loovutada, seltsimees brigadir.»

«Parem loovutada kui nende kõrval istuda... Noh, kuidas sinu peetidega lugu on? Kas külvasite nende alla otra?»

«Kohati on juba tärganud. Paari päeva pärast hakkame muldama.»

«Agronoom...» venitas Dmitro ja tõusis laua tagant.

«Pada sõimab katelt... Sind ennast kutsutakse tagaselt agronoomiks.»

«Isa, heitke meie juurde, jutustage muinasjuttu!» kutsus rahutu Olga isa.

Dmitro astus suure voodi juurde, heitis lastega sinna, võttis Andri ümbert kinni ja see surus end hellalt isa vastu.

«Jutustage... Ainult midagi väga jubedat, nii et ma peaksin hirmu pärast silmad kinni pigistama.»

«Isa on päevatööst väsinud, tema aga ei anna rahu,» lausus vend mõistlikult.

«Olge, pojake, ma tahan pärast tööd puhata. Parem kuulan, mis teie mulle jutustate.»

«Kas meie siis oskame? Ei meie mõista klimpi süüa, vaevalt veel leentki mõistame helpida,» naeris Olga ja tema väledad käekesed hakkasid nagu kaks loomakest isa juustes sagima.

«Kes siis veel oskab kui mitte sina, sädistaja?»

«Noh, jälle «sädistaja»... Meie ei tea midagi uut.»

«Nii et sina ei taha midagi jutustada? Noh, siis tee Andri mulle head meelt. Homsest päevast peale hakkab iga õhtu pärast tööd mulle midagi jutustama. Hüva, pojake?» Dmitro silitas poja pehmeid juukseid.

«Hea küll, kui te nii soovite,» vastas see väikese viivitusega. «Aga ma räägin seda, mis mind huvitab.»

«Mina hakkan ka jutustama, mina ka!» segas Olga end vahele. «Ma ei taha, et ainult Andri! Ma hakkan juba täna, kohe praegu peale... Andri, nihuta ennast!»

«Noh, ära karju! On aeg magama minna,» kostis Jugiina ja astus voodi juurde.

«Huvitav, mis Andri mulle homme jutustab?» mõtles Dmitro. «Imelik, et ta kohe nõus oli... Teadmishimuline poiss. No muidugi — täiesti isasse läinud,» heitis ta enda üle nalja. «Varivon püüab mulle järele jõuda. On aeg taliviljaorastele mineraalväetist anda. Peaks Ivtšanka omade juures ära käima. Nendega pole kerge võistelda... Äh, kui saaks kord jälle kalale minna!...»

Ja juba õõtsatas tuba nagu paat; avanesid rohelised kaldad, aerude taga hakkas vulksuma läbipaistvalt sinine vesi, mis karestiku kohal heledana voolas, järskude kallaste ääres aga tumenes...

Teraviljahoidlasse astudes tegi Grigori kange lõhn järgi kohe kindlaks, et läbikühveldamata vili on kopsu-
tama ja kuumaks läinud. Ta pistis käe sügavale vilja-
salve ja tõmbas otsekohe jälle tagasi — umbne kuu-
mus põletas sõrmi.

«Mille eest sa normipäevi saad?» kargas ta Prokop
Denissenkole kallale, kes hiljuti oli aidameheks pan-
dud.

«Selle eest, et ma peenarde juurde vaiasid lõõn ja
tabeleid üles riputan,» vihjas Prokop õelalt Grigori
katselappidele.

«Sa jäta oma kulakuloba pärastiseks.»

«Sa ära mind kulakuks sõima, muidu virutan...»
nähvas aidamees vastu ja tema lame ümmargune nägu
tõmbus tumedaks.

«Miks sa vilja läbi ei kühvelda? Tahad, et ära
põleks?»

«Ära kisenda! Pole tal kuradil häda midagi. Seemne-
vili ei põle, selle aga panevad loomad ka nii nahka.»

«Tahad loomi kopitanud viljaga mürgitada? Ma sulle
näitan! Lendad ühe hoobiga aidast, aga võib-olla kol-
hoosistki välja...»

«Vaata, et sinutaolised kärmed enne lendama ei
hakka! Ka minul leidub kaitsja.»

«Küll see vaikseks tehakse!»

Tulivihasena tormas Grigori välja ja suundus kol-
hoosi kontorisse, kusjuures ta endale habemesse
pomises:

«Valva kui palju tahad, õpeta kui palju tahad, aga
ikka saavad mõne jõledusega hakkama. Eks sa näe lü-
just, puged aidameheks! Kui talle voli anda, määndab ta
mitte ainult vilja, vaid kogu kolhoosi ära... Või jälle
see venimus,» meenutas ta oma sugulast Uljana Ševtšik-
kut. «Määrati kanalasse, linde talitama. Aga tema on
igavene käpard — kardab vette minna kanade'e kilp-
lutikaid koguma. Aga kui ma ähvardasin, et võtan töölt
maha, siis hakkas sugulust meelde tuletama... On nii
suguseid ilgeid inimesi!»

Samal ajal kui Grigori Ševtšik töötas laboratooriumi

tares, koondas enda ümber kõiki kolhoosi paremaid
lõude, ei unustanud ta igasse prakku külas pilku heita.
Tema teravat silma ja järsku sõna kartsid kõik, kes
endal vähimatki süüd tundsid.

«Sa ei tule varsti enam koju magamagi,» hurjutas
teda Sofia.

«Kui see vajalik on — ei tule kah. Kes siis minu eest
mu asju hakkab õiendama?»

«Sina tükid võorastegi asjade sekka.»

«Aga kas need pole minu omad? Minul on kõigega
ja kõigiga asja. Mina pole neid, kes ainult oma prao
vahelt välja vaatavad nagu tarakan. Kui kõik nii vaa-
taksid, saaksid vargad ja liigkasuvõtjad kohe vaba voli.
On veel küllalt sääraseid, kes hea meelega kogu meie
vara laiali tassiksid. Jah, kui tahad teada, isegi rahvus-
vahelised pesad, isegi need seiklejad, kes igal pool ässi-
tavad, see neetud fašistide sugu, kes välismaal on esile
kerkinud, — isegi see puutub minu elusse: ma pean
veel paremini meie riigi jaoks töötama. Eks ole tõsi?»

Ja mehe arutlustest kaasakistud Sofia nõustus kohe;
püüvava umbusu asemel tekkis tal huvi mehe poolt
avaldatud mõtete vastu. Ainult et Grigoril olid need
rängemad, karmimad, tema teadvusse kandudes aga
muutusid nad naiselikult luuleliseks, löid kirendama
Sofiale alati omase huumori sädemetest. Ja Sofia
oskas kolhoosnikutele, eriti oma lüli neidudele ja nais-
tele veenvalt, kujukalt seletada kõige keerulisemaid
kohti suure pingutusega läbiloetud rasketest, tarkadest
raamatutest.

Kolhoosi kontoris ei leidnud Grigori kedagi eest. Ta
mõtles järele, kuhu oleks parem minna — kas labora-
tooriumitarre või katselapile — ja läks põllule.

Läänest kerkis üles raske, must pilv. Ja niipea kui
ta oma suitsja servaga päikest riivas, hakkas vihma
sadamata, kergelt ja aralt, otsekui vaevalt pillikeeli puu-
dutades.

Nagu esimene eetrimürin raadios, nii lõi pragisema
kuum teepind, kohisema värske lehestik puudel; noorte
õunapuude valgendatud tüved hakkasid kõikuma ja
tõmbusid pruuniks. Vihm tugevnes, sai hoogu juurde;
esialgu kallas otse, peaaegu püstloodis, siis äkki paindus

laiaks tumehõbedaseks kaareks ja selle kahina melu diasse — «Kasvame, kasvame!» — tungisid ilmekalt kütremad kudrutavad helid: «Unda, tamm, unda, tamm...»

Grigori ootas pärna all, kuni vihm üle läks. Soojad vood otsekui pesid temalt pahameele maha ja maa jana ning lõbusana sammus ta kõige armsama maa lapi — rukki katsehektari poole, mille eest hoolitses Vassilina Otšeret.

Grigori hellitas ammu lootust koguda suurim rukki saak; teda ei rahuldanud parimad üleukrainalised saavutused. Tõsi küll, ta rääkis kõikidele, et tahab jõuda parima saagini rajoonis, naisele tunnistas, et taotleb esikohta oblastis, endamisi aga lootis rohkemat ja vähendas ulatust ainult selleks, et endale mitte häbi teha. Ta uuris hoolega kirjandust, pidas korduvalt nõu agronoomidega, käis seemnekasvatuse eriteadlaste juures ja hakkas iga päevaga ikka enam uskuma oma unistuse teostatavusse. Aga ei nõupidamistel ega koosolekutel lausunud ta sellest iial sõnagi. «Kui on tehtud, siis ütleme!»

Möödunud aastal pidas ta brigadiridele ja lülivanematele terve kursuse loenguid taliviljade saagikuse suurendamise kohta, ise aga võttis katsehektari oma šefluse alla. Veebruaris vedasid kolhoosnikud katsepõllule kakskümmend viis tonni sõnnikut, laotasid laiali, katsid lumega, et lämmastik ei haihtuks, aga kui lumi ära sulas, siis viskasid mulda peale. Aprillis saavutas Grigori, et põld künti nagu kesa traktoriadraga, mis oli varustatud eelkoorijaga. Pärast äestati maa põiki künnivagudele ja suve jooksul lasti kultivaatoriga kolm korda üle. Kesal polnud ainsatki umbrohtu. Enne kolmandat kultivaatoriga ülelaskmist külvati põllule mineraalväetised. Pärast äestati kaks korda ja külvati maha valitud Taraštšani rukis. See hakkas juba sügisel tihedasti võsuma, paistis teiste taliviljaoraste hulgas silma. Talvel pühendas lüli tublisti aega lumepaatamisele, kevadel aga, niipea kui lumi ära läks, rammutati tõusmeid hobusesõnnikuga. Täna kavatseti katselapile veel mineraalväetist külvata.

Grigori tundis eemalt Vassilina ära, kes pikkamisi

mööda põldu kõndis. Pärast vihma sätendas kogu nurm otsekui kalliskividest.

«Aga kus siis abilised on?» küsis Grigori tema juurde astudes.

«Lõid vihma kartma, jooksid laiali,» vastas Vassilina naeratades. «Aga minule ei tee vihm midagi.»

Vassilina tõmmu tedretähniline nägu oli nukker isegi siis, kui ta naeratas, sest suunurgad kooldusid järsult allapoole. Ja ainult silmad vaatasid selgelt ning elavalt mustade ripsmete ja kulmude alt, pehmendasid nukruse ilmet.

«Noh, siis aitan mina teil külvata. Kas lubate?»

«Ei luba.»

«Miks nii?»

«Kardan, et mees näeb — ta on mul armukade.»

Vassilina naeris tasa. Tema naer tuletas millegipoolt Martat meelde ja Grigori ohkas vaevaltmärgatavalt. Vaat kui saaks niiviisi rukki kohale kummarduda Marta kõrval, tunda sooja käe puudutust!

«Kahe päeva pärast tuleb põld ära äestada.» Grigori laskus kükakile ja kummardus lopsaka puhma kohale, pühkis sellelt käega sätendavaid piisku maha.

Siis tõusis ta püsti ja läks üle põldude Bugi äärde. Ta armastas õhtuti mööda vaikseks jäänud jõe kallast kõndida, laskuda paadis päri voolu ja siis visalt kiiretest voolustest ning keeristest välja sõuda.

Õhtul tuli mees Vassilinale järele.

«Noh, naine, sa kavatsed nähtavasti põllul ööd olla?» hüüdis ta juba eemalt, kui hobuseid kinni pidas.

«Ei kavatse.»

Vassilina võttis tühjad kotid ja läks põllupeenra juurde.

«Sa oled ju läbimärg. No kas niiviisi võib?» Häda, et sul hea mees on, teine peksaks läbi!»

Varivon haaras naise kätele, viis koorma juurde.

«Sa oled hulluks läinud! Inimesed näevad!»

«Las näevad. Kannan enda oma, mitte varastatut. Kes sind siis veel kallistab kui mitte oma mees? Noh, suudle, lollike, muidu viskan maha!»

«Lase lahti, lase lahti!» kõneles Vassilina, ennast veel tugevamini mehe vastu surudes.

Varivon asetask naise hoolikalt vankrisse, kattis ta märjad õlad oma kalevisse kuuega ja laskis tugevad isemeelsed hobused traavis minema. Ta armastas sõitma õpetada isemeelseid hobuseid, keda isegi tallimehed kartsid.

Lääs põles tumedas purpuris, põldude kohal rullus soe aur. Üle suurtee lendas hääletult tiibu liigutades öökull, ta silmad välgatasid nagu kaks tulukest.

«Hüü, kurat!» vandus Varivon. «Mis paha vaim sind siia tõi!»

Vassilina liigutas külmakartlikult õlgu, mees aga silmitses teda mõtlikult ja sõnas tasa:

«Kui sa märg poleks, laseksime laulu lahti, nii ei põld kajaks. Kata kõri kinni, hää hakkab kähisema.»

Teeristmel jõudsid nad järele pikale kõhnale viimas mehele, kes ettevaatlikult küla poole rühkis. Seljas rippus tal roheline pungil kott, vöö küljes kolmas metallkruus. Selles mustas kogus oli midagi tuttavat. Ja jalakäijast juba möödumas olles tundis Varivon teelise ära, või pigem aimas, kes see on.

«Tundsid ära?» küsis ta naiselt.

«Kas tõesti Vartšuk?» vastas see laupa kortsutades ja nihkus mehele lähemale.

«Tema jah... Ei saanud see uss ka kuskil otsa!»

«Varivon, vii kohale!» hüüdis Vartšuk kähedalt ja astus vankri poole; tema kortsuline nägu tõmbus naerule.

«Viin kohale — teise ilma,» lausus Varivon läbi hammaste ja ajas hobused traavi.

XXVII

Ilm oli muutlik. Maikuus läks ootamatult külmaks ja Dmitro keeldus kategooriliselt tatart külvamast.

«Ootan veel mõne päeva, nüüd aga lähen kesa kündma,» ütles ta Stepan Kušnirile.

«Ma ei teagi, kuidas siin talitada,» sõnas see kõhklevalt. «Külv tuleb õigeaegselt lõpule viia. Noh, tead ise, graafik... graafik!»

«Teie hoolitsete ainult graafiku eest nagu mõned rajoonivolinikud,» ütles Dmitro, vihjates Kramovoile.

«Mis sa mind volinikuga nõogid,» vihastas Kušnir. «Nii temale kui ka minule pressitakse peale, et külviga rutataks.»

«Ja tehakse õigesti. Ainult et kui me seemne külma mulla sisse viskame, on meie töö asjata raisatud.»

«Kas sina siis arvad, et ma pole selle üle mõtelnud? Aga häda seisab selles, et niisuguste mõtete eest võetakse kolhoosiesimeestel kraest kinni ja viiakse kaebeluse pinki. On see meeldiv?»

«Noh, mind te selle pingiga ei hirmuta. Mina ei külva.»

«Ühesõnaga, tee kuidas tahad... Mina tean ühte: sina külvad tatart, ja täna teatan rajooni, et sinu brigaad külvas üheksa hektarit.»

«Minu poolest kõlistage või oblastisse.»

Rahulolematuna väljus Dmitro.

«Poisid, võtke adrad, läki kesa kündma,» ütles ta õues oma brigaadile.

«Aga kuidas tatruga jääb?» tundis Karpo Vartšuk huvi.

«Ah sul on tatra järele isu?» torkas Dmitro.

«Mis te vana asja meelde tuletate, seltsimees brigadir!» tõmbus Karpo tusaseks, mõistes, et teine vihjas odravargusele. Ta teadis juba, et tema asi oli kohtusse antud. «Isa poolt teile tervisi.»

Murelikuna istus Dmitro vankrisse ja sõitis põllule.

Ohtu eel kihutas autoga tema brigadi juurde Petro Kramovoi. Ärritatuna ja vihasena ta ei astunud, vaid otses hüppas kabiinist välja.

«Mis sa siin omavolitsed?» kargas ta kohe brigadiri kallale. «Ajad külvihoo töö nurja? Tegeled kolhoosi õonestamisega?»

«Mina teen tööd,» vastas Dmitro süngelt ega vaadanud voliniku poolegi.

«Mis tööd?» Kramovoi silmad välgatasid kahjurõõmsalt. «Musta tööd! Kes käskis sind kesa kallale asuda, kui viljad on maha külvamata?»

«Mina praegu külvama ei hakka. Las pind soojeneb viieteistkümne kraadini, siis külvan.»

«Ei hakka? Ajad kogu kolhoosi töö nurja? Tahad veel oma süü teaduse kaela veeretada? Lähed kraadiklaasiga põllule? «Enne nigulapäeva ära tatart külva» — kas nii või? Ässitad inimesi üles? Annan su juba täna kohtu alla, kihutan kolhoosist välja, kulakute käsilane!» Dmitro kahvatas.

«Mina, mina olen kulakute käsilane?»

«Sina, sina!» suskas Kramovoi teatraalselt sõrmega, mitte märgates, et matkib Krupjaki žesti. Jälle ilmus tema näole kahjurõõmus naeratus.

«Mina olen kulakute käsilane?» kordas Dmitro ettepoole sirutudes. «Käi minema, uss, enne kui ma sinu turja vastu piitsa pole rebestanud ega piitsavart puruks peksnud! Käi minema!»

Ennast mitte enam valitsedes astus ta sammu ettepoole ja piitsa hoidev raske käsi kerkis pea kohale. Villinal põimus piitsapiug varre ümber ja hakkas kiiresti lahti hargnema.

Goritsvitil oli nähtavasti nii kohutav ilme, et Kramovoi kohe mõistuse pähe võttis. Tema põsed vajusid ripakile, huuled hakkasid tõmblema. Ta tormas ülepeakaela autosse ja hüüdis sealt:

«Juba täna, juba täna kihutan su kolhoosist välja! Bandiit!»

Auto hakkas mürisema, sõitis minema ja kadus varsti silmist. Tulivihasena löikas Dmitro piitsaga noore kolhoosivarre maha ja astus kiiresti adra juurde. Ta surus adra käepidemeid nii tugevasti, et ühenduspulk murdus.

«Kas tõesti viskab kolhoosist välja? Mis õigus tal olla on? Mis õigus tal on?»

Dmitro vajus mõtisklusesse ega märganud seltsimeeste kaasatundvaid pilke, ei ka seda, kuidas Vassilenko ja Vartšuk teineteisele irooniliselt silma pilgutasid.

Videvikus läks Dmitro külasse tagasi. Silla juures tulid talle Prokop Denissenko ja Vassilenko vastu. Aidamehe lame ja täiskuuna ümmargune nägu lausa säras, Kuzma huuled kõverdusid rahulolevas mulges.

Dmitro tahtis neist vaikides mööduda, aga Prokop astus talle häbematult teele ette.

«Oled oma aja ära teeninud, seltsimees agronoom? Ammu on aeg vanglas täisid sööta, oled juba ülearu targaks läinud.»

«Ära kaeva teisele auku!» lisas Vassilenko õpetlikult juurde ja vahtis Dmitrot jäiste silmadega.

«Säärane tühipaljas! Tunneb oma võidust veel mõnu!» mõtles Dmitro.

Ta mõistis alles nüüd, kuivõrd vale ettekujutus tal Vassilenkost oli olnud. See polnud kaugeltki mitte valkne, kahjutu joomar, kellena ta ennast alati näidata püüdis. Praegu seisis brigadiri ees kahjurõõmutsev vaenlane, kes oli suuteline noaga kallale tormama, kõvade räpaste küüntega kõrist kinni haarama.

Goritsvit ajas enese sirgu, tõstis käe, ja mõlemad kargasid kärmesti eemale.

«Hü-ü! Lollpea!» sõimas Prokop ja tasandas häält. «Meie tuleme tema juurde heaga, tema aga... Äh, sind määratsejat!... Dmitro,» ta vaatas ringi, «lepime kokku... Noh, ära marru mine, kuula enne ära. Tead sa, kuidas sisse lendasid. Siin pole vargus, vaid lõhnab poliitika järgi. Poliitika aga pole naljaasi.»

«Teadagi, poliitika...» vangutas Vassilenko pead ja ta nägu muutus kurvaks nagu alati.

«Mis te minult tahate?» küsis Dmitro, tundes, kuidas ta suu kuivaks tõmbub.

«Üsna vähe,» hakkas Prokop sosistama ja tema silmad keerlesid rahutult. «Me räägime Kramovoile augu pähe, et ta sind nii väga... ei pinniks. Noh, teevad mingisuguse otsuse — kurat temaga, ega see su küljest tükki ära võta. Aga sina muuda prokurörile odra kohta tehtud avaldust. Võib ju kenasti ära seletada... Hunt saab söönuks ja lambad jäävad alles... Noh, mis sa ütled? Hästi välja mõeldud?» Ja ta naeris.

«Ütlen nii, et sa kohe rabanduse saad!» Dmitro värises raevust. «Arvasid mu oma kamba hulka?»

«Noh, ära nina nii väga püsti aja! Kas oled meist parem või?» sisistas Vassilenko eemale põrgates. Tema nägu hakkas viha pärast tõmblema, silmad ahene-
sid.

«Ja sina, näru, pead ennast inimeseks?» kõlas äkki Oleksandr Pidoprigora hääl. «Me juurime su homme

nagu maruheina kolhoosist välja! Sinu järele aga pöördus ta Denissenko poole, «tunneb esimene plink kohtus juba ammu igatsust.»

«Siin üks ähvardas juba, aga nüüd kipub ise selle pingi peale istuma,» heitis Prokop põlgavalt üle õla.

«Lähme minu poole, Dmitro,» kutsus Pidoprigora. «Parajasti jõudis poeg Leningradist siia, tegi isale head meelt. Temaga saab paljustki rääkida. Tead, mis ta jutustab? Üleliidulises instituudis, kus taimedega tegeletakse, on ainuüksi nisust kolmkümmend tuhat proovi kogutud. Kõike muud aga nii palju, et ei jõua üles arvata. Sinna peaksime me sinuga sügisel sõitma. Pean ainult oma eite agiteerima... Sa ära väga mureitse,» rahustas ta süngelt brigadiri, «koosolekul kaitseme sind. Aga Prokop kukub sisse.»

Dmitrol värisid silmalaud. Ta jättis hüvasti ega läinud mitte koju, vaid põllule.

Õhtusel juhatusel koosolekul esines Kušnir aruandena külvi-hoogtöö käigu kohta ja seejärel tõsteti üles Goritsviti küsimus.

«... Huligaan ja ahnitseja, kui mitte salajane vaenlane,» kõneles Kramovoi. «Mida see tähendab, sellised mehed, kui niisugusel ajal kogu kolhoosi silma all, rajooni parteiorganisatsiooni silma all tatrakülv nurja ajada? See tähendab anda kõigile eeskuju: teha nagu tahetakse, mis tahetakse ja millal tahetakse, tekitada anarhiat, hävitada põllutööde plaanipärasus. Meie ees on klassivaenlase varjamatu rünnak. Ma teatan sellest täna rajooniajalehele ja prokuratuurile. Nüüd vangistatakse linnades igal pool vaenlasi. Tuleb lähemalt vaadata, miks on see Goritsvit nii pakil anarhismi täis, kust see tuleb ja mille järgi see lõhnab? Kui meie prokuratuuri röntgen tema sisemuse läbi valgustab, siis ei pääse ta vanglast, arvan ma.»

Juhatuseliikmed vaikisid. Mõeldi mitte niipalju Dmitrole kui linnas toimuvatele areteerimistele.

Kramovoi rääkis kaua ja tuliselt. Ähvardustest ja kõlavatest fraasidest ärahirmutatud Kušnir ei astunud brigadiri kaitseks välja, ehkki teadis, et Dmitro on võrratu töömees. «Klaarigu pärast ise asi ära. Oli tal siis tarvis seda kära tekitada!» mõtles esimees paha-

selt. «Oleks parem vaikinud. Aga ole lahke — tema ähvardab piitsaga, säärane riiukukk!»

Ootamata järsult astus Kramovoi vastu välja Grigori ševtšik:

«Ma ei tea Goritsviti huligaansusest midagi! Aga et ta keeldus niisuguse külmaga tatart külvamast, seda tegi ta õigesti.»

«Õigesti?» küsis Kramovoi kurikavalalt.

«Jah, jah!» ägestus Grigori. «On juba aeg õige saagi eest võidelda. Tatar pole ju kaer...»

«Kaitsete omavolitsejaid, ahnitsejaid?» Kramovoi lõi rusikaga lauale. «Ma näen, et kogu teie juhatus on meeskumusest nakatatud. Kuluks puhastustööd teha. Goritsviti sõbramees Otšeret on juba üksi midagi väärt! Noh, kirjuta, et Goritsvit kolhoosist välja heidetakse!» hakkis ta vaikseks jäänud sekretäri.

Hämmeldunult nihutas see paberi enda poole.

Kušnir, kes polnud rahul endaga ega koosoleku tulemustega, läks hilja koju. Kramovoi aga jäi veel kohale: pliitsiga lauale koputades andis ta telefoni teel lehelõimetusse edasi sõnumit Goritsviti pahandava käitumise kohta.

Varivon astus pärast koosolekut sõbra juurde sisse ja jutustas talle pehmendatud toonides sellest, mis oli juhtunud.

«Nähtavasti tahab ta vägisi, et pean talle lõpliku ja viimase õpetuse andma,» lausus Dmitro süngelt.

«Mida sa sellega siis tõendad? Sa ei tõenda midagi. Milleks kuradiks sul, tähendab, seda vaja on? Ära mõtlegi temaga oma käsi määrada! Ma tean, üldkoosolek ei kinnita otsust, käed ei tõuse sinu vastu.»

«Kellel? Vartšukil? Vassilenkol?...»

«Noh, need ei tule arvesse. See on pori, mis meie rätaste külge hakanud... Jumala veskid jahvatavad kõik hästi läbi, Dmitro. Ja kui hästi veel!»

«Ei, sõber, see vanasõna pole minu jaoks. Kramovoi tahab meie uhkust peeneks jahvatada, jalge alla tallata. Meie tõuseme maast, viletsusest, pimedusest, tema aga tahab meid alandada, tagasi sohu ajada. On see sulle selge?»

«Jumal seda teab, mis inimene ta on...»

«Ta tahab, et ma tema ees kummardaksin, lõmitaksin. Aga olgu ta või jumal ise, mina ei kummarda tema ees, kui tal õigus pole. Mis elu see siis niiviisi on? Meie töötame kõigest hingest, mingisugune vurle aga võid sind kolhoosist välja visata? Ega siis mitte ainult kolhoosist — ta tahab mu elust välja kiskuda. Kuhu ma ilma inimesteta lähen? Ja mis ma ilma inimesteta olen? Äh!...» Ja ta kattis väsinud, tumenenud näo kätega.

«Õige jutt, tähendab. On ju pahandav, tähendab, kui mingisugune mühakas sulle ausa töö eest näkku sülgas. Aga inimesed tunnevad ju sind, ei heida kolhoosist välja... Sa sõida homme rajooni.»

«Homme on pühapäev... Kahju, et seltsimees Markov pole. See oleks kohe taibanud, kumb meist teda otsib.»

«Kui Markov alles oleks, siis ta poleks sind puudutanud. Valis paraja momendi... Noh, hüvasti. Tule homme koos naisega meile külla. Vassilina igatseb teid taga, on mitu korda käskinud ütelda, et tuleksite. Varivon hoidis sõbra kätt kaua pihus. «Noh, pole viga, pole viga, ega Kramovoi meie saatuse üle ei otausta. Halb on ainult see, et sa piitsaga ähvardasid. Sa oled kohe nagu tuletikk, plahvatad silmapilk põlema. Vaikid, vaikid, ja siis äkki...»

«Kui ta poleks autosse hüpanud, oleksin temast upakuse välja peksnud.»

«Kurat teab, mis sa lobised... Ühesõnaga, tule homme meile. Mõtleme järele, mis teha, viskame, tähendab, paar pitsi. Ega Kramovoi ole veel see viimane instants, küllap leidub väljapääs...»

«See veel puuduks, et kõik voli tema käes oleks! Siis hüppa kohe, pea ees, vette... Äh, ma kardan, kas viimati lehte ei panda!»

Talle meenus, kuidas pisarad Vassilenko ehmunud, haledal näol helkisid, ja süda hakkas veel piinavamalt valutama. Rahulolematus, nõrdimus, viha mäslesid Dmitro võimsas kehas ja, kogunenud üheks kõvaks kannatuste tombuks, liikusid nii raskelt rinnus, otsekui kangutaks keegi neid solvatud ihust välja.

Ta püüab oma tahtmist läbi viia ja viibki. Aga kas

ta oma ausa töö eest siis niisugust tänu ootas! Millal ameti õpivad sääraseid juhid nagu Kušnir eesrindlasi mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes toetama?

«Kolhoosnikud nimetavad sind ju isaks, aga kas siis isa oma lapsest lahti ütleb, kui see on eksinud, valesti talitanud? Kas oled unustanud, et ma olen kolhoosile ainult head teinud? Ei ma enam nii loll ole: kui kolhoosi tagasi võetakse, hakkab töötama nagu kõik, aga brigadiriks ei lähe mitte kullagi eest. Sa ei tea, seltsimees Markov, mispärast mind välja visati? Jah, jah, visati välja nagu kärnane koer, nagu huligaan, nagu õõnestaja... Ah et mina olen õõnestaja?! Kui kõik niiviisi töö eest hoolitseksid, kõnniksime ammu põlvini viljas... Aga ilus on põllul kõndida, kui tatar õitseb! Lainetab roosas vahus, üleval aga väreleb tema kohal taevas, helistab kelluke...»

Ja imelik — mida enam Dmitro muretses, seda rohkem mõtles ta oma põldudele. Teadmine, et pärast tänast öhtut on ta juba poolenisti äralõigatud viilukas, astus tagasi ja esikohale kerkisid mõtted põllust, tööst, sest kõigi oma kavatsuste, tunnete, püüdlustega oli Dmitro jäädavalt seotud inimeste, kolhoosi külge, oli tugevamini kui varem seotud oma maalapi külge. See, mis mõni aasta tagasi oli olnud kauge, oli nüüd muutunud eluliseks, lähedaseks. Ja ta värises palja mõtte juures, et tuleb töötada üksikuna, kogu külast lahkus.

«Ei, sa ei saa oma tahtmist, vaenlane! Sina pole ainuke otsustaja!»

Ja jälle mõtles ta, ja tundis rahutust, ja jälle süvenes märkamatu oma brigadirimuredesse: nägi ennast põllul, inimeste hulgas, kuulis, kuidas valitud tatra-seeme ühtlaste ridadena sooja sõredasse mulda langeb.

Dmitro ei läinud järgmisel päeval Otšerettide poole. Ta teadis, et sõber katsub teda jälle hea sõnaga lohutada, musti mõtteid viinaklaasi ja laulude abil hajutada. Aga mis kuradi lohutust saab olla, kui su sisetunne on nii täielikult segi paisatud! Parem juba olla üksinda, kuskil metsas või põllul.

Ta viskas kaheraudse õlale ja läks köögiviljaaedu-

pidi metsa poole. Oli tahtmine minna otse Gorodištšesse pimedasse, metsa-kasvanud jäärakusse.

Luhaniitudel põlesid varsapõlve pimestavad ölekad kad kuldrahadena, vägihein kõigutas uhkeid punaseid päid, rohelised oblikad virvendasid. Metsas nilpas läbi paistev rohelusetuli juba saja-aastasi musti tammeid. Noore rohu hulka oleks nagu keegi kastet pritsinud — öitsesid valged lilled, tumedate südamekestena paistis metasküüslauk. Tuul paiskus puude ladvust alla, kõndis pehmelt maa kohal, keerles õitejärvedes ja kerkis jälle kohisevasse, pooleldi läbipaistvasse lehestikku.

Algul nägi Dmitro seda kõike nagu läbi udu, siis aga hakkas endale märkamata ahnelt vastu võtma värve, valgust ja hääli, kahinaid ning linnulaulu.

Keskpäevaks jõudis ta mesilasse, teretas Sinitsa-taati.

«Kas kostitada sind meega, brigadir? Astu sisse,» kutsus mesinik.

«Ma pole enam brigadir, Marko Grigorovitš.»

«Kuidas nii? Ütlesid üles? See pole sinu aastate hea!»

«Mulle öeldi üles.»

Ja Dmitro jutustas Sinitsale kõik ära. Aga see ainult naeris.

«Sa ütled, et peaaegu peksid ta läbi? Peaksid teda piitsaga harima. Ta õpetas ka mind: miks te mesilastele talveks igasse tarusse kuusteist kilo mett jätate? Peaks vähem jätma.»

«Ja mis teie vastasite?»

«Võib ka vähem,» ütlesin. «Kõike võib. Võib isegi kogu mee välja võtta. Iga peremees teeb omamoodi. Andke allkiri,» ütlesin, «et võtate kogu vastutuse enda peale, lööge pitser alla ja jätke minu kätte hoiule.» Kirtsutas teine ainult nina... Noh, lähme tarre. Sulle ei juhtu midagi halba, Dmitro, ja ükski tont ei viska sind kolhoosist välja.» Ettevaatlikult võttis Sinitsa oma tihedast habemest mesilase välja. «Eksisid ära? Noh, lenda, õnn kaasa. Kus ma ennast küll kriimustada jõudsin?» Imestades jäi ta vigast sõrme silmitsema. «Tuleb plaaster peale kleepida.»

Kogu Sinitsa tare oli läbi imbunud mee, vaha, sulra ja hapendatud õunte lõhnast. Akende vahel seinal rip-

pus Lenini portree — kingitus tuntud ukraina kunstnikult, kes möödunud suvel mesiniku juures elas ja maalima imeilusaid metsamaastikke, sügavaid kuristikke ning Gorodištšet.

«Ega sa pole näinud, missugune pilt minust, vanamehest, tehti?» Sinitsa võttis kirstust visandi.

Lõuendil säras päike rohust haljendavas ja keerispeaõitest sinendavas aias. Taru juures seisis naerata Marko Grigorovitš ja hoidis merevaigukarva raami käes. Halli habemesse oli mesilane kinni jäänud, suure laiaäärelise kaabu kohal aga rippus mitu punapõskset õuna.

«Miks te siis seinale ei riputa?»

«Mis sa veel välja ei mõtle! Kas siis selle kõrvale võib?» osutas ta peaga portreele. «Tuttavate ees võib veel kiidelda, aga seinale riputada...»

Vanamees ei teadnud, et pilt «Kolhoosi mesilas» oli välja pandud vabariigi pealinnas, kus ta köitis niihästi kunstihindajate kui ka laia publiku tähelepanu. Pildist vaatasid erksa pilguga maailma vana mesinik ja tema tütar.

Mehed jõid kärkekest keedetud meeveini.

«Aga kus Solomia on?»

«Õpib. Hakkab kooli lõpetama. Tark tüdruk. Õppimise eest saab aina viisi ja ka mesilas on kõik selge. Vaata, missuguse raamatukoguga ta mind premeeris. Selle tõi ta siis, kui ekskursiooniga Kiievis käis. Hirmus tragi teine! Oskas isegi ühe professori juurde pääseda, pidas temaga mesinduse kohta nõu. Pärast hakkasime kahekesi mesilat parandama, korraldasime oma majapidamise ümber. Ja mis sa arvad? Nagu poleks enam need mesilasedki — annavad rohkem mett, ja ka vaha saab rohkem.»

«Tõesti?» tundis Dmitro huvi ja unustas hetkeks oma mure.

«Tõsijutt! Mullu panid kõik imeks, et miks meie aias noored hübriidploomid nii silmapaistvat saaki annavad. Puud seisid lausa nagu sinkjashallid pilved. Aga mis me tegime? Niipea kui noored puud õitsema hakkasid, pritsisime neid suhkrusiirupiga. Muidu mesilased ei lenda just väga ploomipuu peale, siis aga olid kõik oksad

neid täis... Ühesõnaga, väga hea ploomisaak ja ka mesilased kosusid varajastel õitel — meeand oli parem kui ühelgi eelmisel aastal... Mesila on kolhoosi majapidamises tähtis asi, aga näe mõni mees ei taha seda. — Tuli kord üks säärane taibutu, varuja «Plodoovoštšist», minu juurde mett otsima. Aidamees Denisenko koperdas ühes temaga kohale, pärast tuli ka Kušnir — kartis nähtavasti, et ma sellele varujale ehk üles aru palju mett annan. Ja see «Plodoovoštši» mees selvas mind nii, et ma tahtsin tema peale juba mesilase pere välja lasta. Istub teine meeanumaga autosse ja ta õpetab: «Teie majapidamine on arhailine, vanaisa, elate viimseid päevi. Saksamaal toodetakse juba kunstmett. Mina tirisin meenõu autost välja ja vastasin: «Eks sa hankigegi endale kunstmett. Võiksin teile loonau pidada, et vaha läheb isegi lennukite jaoks tarvis, sellel on riiklik tähtsus, seltsimees Hruštšov ise on temast huvitatud, — ainult et teil on praegu arhailine pea, las saab enne kaineks.» Ja nii ta sõitiski ära, ilma et oleks midagi varunud. Kušnir pidi ennast lõhki naerma, tükis mind suudlema. Esimese hooga lubas isegi premeerida. Ega ta niikuinii ei premeerinud. Aga temale valmis tasin ma meehead — ta ei armasta kolhoosi varaga laiutada.»

Trotsliku vanamehe jutt tegi Dmitro meele rõõmsamaks. Peremees valas kummalegi veel ühe klaasi kesse.

«Sinu terviseks! Sa tööta hoolega, mõtle õigesti ja muretse vähem. Ei maksa pead norgu lasta. Ja sõida tingimata parteilise ülemuse juurde. Jutusta kõik ilusti ära, seleta, et saad suure tatrasaagi, ja usu — kõik läheb hästi. Ka mind hullutati mesilaga kaua, ei tahtnud pindala suurendada ega meetaimi külvata. Aga kas ma siis ilmaasjata metsas seemneid korjasin? Läksin parteijuhtide juurde. Kuulasid mu jutu ära. Vestlesime kaua, nad pärisid põhjalikult minu töö kohta järele ja tõid mu sõiduautoga koju, pärast aga tegid kellele vaja tule saba alla. Mõni meie laiskvorstidest sõimab veel tänini: «Va rahutu vanamees, ei püsi paigal.» Aga kuidas võib elav inimene rahulikult paigal olla? Ma lugesin, et feised mesinikud saavad kuus

puuda mett taru pealt, ja kaotasin täiesti rahu. «Kas sinu pea on siis tõesti rumalam kui teistel, vanamees? See pole võimalik. Riik seab mind eesrindlaseks, tähendab, pean püüdma.» Nii püüa ka sina tatraga. Vaat kui kõik niiviisi püüdma hakkavad, siis lähebki elu paremaks... Sa tahtsid Gorodištšesse minna? Mine, mine, homme aga sõida rajooni. On ju küll eemaspäev, aga see ei tähenda...»

XXVIII

Üleni tolmune, pingutusest ja vihast punane Oleksandr Pidoprigora komberdas hirmsasti vandudes keset tänavat edasi. Tantsiskledes ja tõrkudes, silmalvalgeid pööritledes tuli päitserihma-pidi tema järel otseselt vasest valatud täkk. Nüüd nõtkutas see tagumisi jalgu ja ajas end küünlana püsti, nii et kabjarauad voolitud jalgade all välkudena sähvatasid.

«Kas sa mõtled veel kaua tantsida? Pagana balleti!» manitses Oleksandr Petrovitš kurjalt hobust; ta suutis vaevalt päitserihma käes hoida.

Varivon, kes maja juures seisis, pahvatas valjusti naerma, kuigi ta süda oli väga raske.

«Balleti!» ja ta lükkas värava pärani.

«Varivon! Võta ta!» hüüdis Oleksandr Petrovitš riidetolmu pühkides. «Määrasin end temaga mustaks nagu tont tahmaga,» kaebas tallimees. «Vaata, hambad irevil va pöörasel! Pidi mul peaaegu kaela kahekorra käänama...»

«Ta on niisugune,» nõustus Varivon ja pani raske, tugeva käe hobuse seljale.

Loom kõõritas veripunaseid silmi ja pörkas eemale, tõmbas kaela kenusse, aga vähehaaval rahunes — tundis ära.

«Mis siin ometi sünnib, Varivon?» hakkas Pidoprigora rääkima; ta oli täku paugupealt unustanud. «Täna visati Goritsvit kolhoosist välja, homme visatakse sind, ülehommene aga kistakse ehk mind halle salkusid pidi välja nagu sibul peenrast? Kus see tõde siis on? Kes teda jalgadega tallab?»

Sõnad tulid kähinal Oleksandr Petrovitši kurgust ja ta ei märganudki, et tema kriimustatud kätel vereplahid esile tungisid. Varivon pidas imestuse pärast isegi hinge kinni — ta polnud seda rahulikku ja tasakaalukat inimest iial nii erutatuna näinud.

«Te tahate tõe...»

«Tõde, tõde!» osatas Pidoprigora. «Mis sa juhatuse tegid?» hakkas ta üle kuulama.

«Kaitseisin Goritsvitti,» tõmbus Varivon tusaseks.

«Kaitseid!» osatas Pidoprigora jälle. «Hoidku jumal säärase kaitse eest!»

«Mis siis mina võisin teha?»

«Sa võisid kõik teha! Viimseni võidelda! Kas sa ei oska rääkida või mis?»

«Ma rääkisingi.»

«Rääkisid! Aga mis on protokollis kirjutatud? Paber kannatab kõik välja, tema ei tunne häbi? Ma ei tea, kuidas sa tahad sõbrale silma vaadata. Mu poeg — ta tuli just Leningradist koju — räägib tõtt: igasuguste kivikildude järgi tunnevad inimesed täpselt ära, kus maal need kivid on olnud, kui vanad nad on, isegi mis sugune ilmastik nende peale on mõjunud. Aga meil on siinsamas kõrval elav inimene, on meiega koos üles kasvanud, ja meie ei või öelda, et ta õigesti elab ja mõtleb. Kui me hakkame inimesi nii vähe hindama, siis matakivad kanadki meid prahi alla. Näe, Prokop ja Kuzma juba valasid Dmitro poriga üle. Rõõmustasid, lurjusid! Kuule,» katkestas Pidoprigora äkki ise oma jutu. «kas sa ei mõtle rajooni sõita? Rajoon purustab ühe hoobiga kõik nende plaanid, ei lase inimesi teotada. Või ei teegi see sulle muret? Sa ei mõtle sõita?»

«Mõtlen küll. Ootan Goritsvitti. Leppisime kokku, et ta astub minu poole sisse.»

«Mina sinu asemel ei hakkaks aega viitma,» vangutas Pidoprigora rahulolematult oma salkus pead. «latu selle saatana selga — ja las käia MTJ-i! Ma jään sinu asemel su sõpra ootama.»

Hämmastuse ja vaimustuse pärast heitis Varivon ainult korraks peaga. Siis tormas tarre, ütles midagi naisele, hetk hiljem jooksis väravasse ja oli ühe hüppega täku seljas. See ajas end tagumistele jalgadele

püsti, sirutus noolena välja, kargas siis järsult kõrvale ja pani kihutama, nii et põrn undas nagu õõnes puu halva ilmaga.

End hobuse kaela vastu surudes lõhestas Otšeret mõnuga käredate kevadise tuule jugasid; mööda õrna kohelust kihutas kahvatu vari, elav nagu vesi käresiku kohal, ja püüdis asjatult ratsanikule järele jõuda.

Kotovskilaste mälestussamba juures sattus Varivon ootamatult esimehe peale, tahtis järsult põldudevahele teele pöörata, aga Kušnir tundis brigadiri ära ja viipas käega. Varivon sõitis tema juurde ja hüppas alumiinist huult hammustades hobuse seljast maha.

«Kuhu sa kihutad?» hakkas esimees paluvalt rääkima, endal süüdlaslik naeratus näol. «Kuhu?»

«Niisama... harjutan täkku,» jäi Varivon kogeleva. «See kurivaim viskas ennist Oleksandr Petrovitši maha, tappis inimese peaaegu ära. See pole täkk, vaid sius kurat! Ajan ta valgele vahule, küll siis kurjus välja läheb.»

«Muud sa ei mõtle midagi teha?» kõõritas Kušnir umbusklikult brigadiri poole.

«Ei midagi,» lausus Varivon kõhklematult ja tõstis selgete silmade pilgu esimehele.

«Mnjaa...» Kušnir astus brigadiri poole. «Noh, kui palju nii on, siis anna hobune siia, ma rahustan teda ise.»

«Vaadake, et teidki maha ei viska,» lausus Varivon nõutult ja tõmbas ratsutit hoidva käe eemale.

«Et ta pagan just siia pidi sattuma...»

«Viskab mu maha?»

«Ma ütlen, et see pole hobune, vaid tuline lohe! Minu jaoks juba nii maha prantsatada, et lausa suits lendas. Kondid huugavad veel praegugi nagu simbel.»

Et esimeest hirmutada, hakkas Varivon nägu krimpustades rinda hõõruma ja kohanes nii oma osaga, et tundis juba tõepoolest, nagu valutaksid tal kondid. Kušnir jälgis teda tükk aega tähelepanelikult ja umbusklikult ning muutus äkki lõbusamaks.

«Sa valetad, Varivon! Sind ei viska vanakurigi sadulaast maha. Ütle ausalt — sa kihutad rajooni?»

«Rajooni, jah!» Varivon imestas ja ohkas.

«Svirid Jakovlevitši juurde?»

Kušniri nägu oli juba laia naeru täis, aga Varivon silmitses teda ikka veel pisut pelglikult.

«Svirid Jakovlevitši juurde.»

«Noh, tubli poiss! Ammu oleks pidanud seda ütlemas! Aga tema muudkui teeb sõlmi nagu jänese esimese luu mega. See ajab päris vihale. Sa jutusta seal kõik puhtalt ära, nii nagu on. See Kramovoi on mul hinge sees söönud. Aina põriseb nagu parm kõrva ääres, varustassib kogu mee mesilast ära. Aga kui telefoniga pläristama hakkab, siis ei kannata isegi plastmass seda välja.»

Varivon heitis esimehele tänuliku pilgu.

«Kõik laon välja! Ja kui vaja, lisan veel juurdegi! Niisugust varju heitsid Goritsviti peale!»

«Noh, ära sa üleaurust ka lobise. Tunnen ju sind! Kušnir ähvardas sõrmega ja lisan juurde: «Tead, ma ei saanud öö otsa silma kinni. Kõik Dmitro pärast. Sõlmasin iseennast kõige hullemate sõnadega arguse eest. Isegi naisele jutustasin ära.»

«Siis oli, tähendab, kontsert!» pahvatas Varivon naerma.

«Oli küll,» tõmbus esimees tusaseks. «Peaasi — miks see sinu Dmitro kaklema kippus? Me muudame oma otsuse ära, aga Kramovoist peab lahti saama... Noh, head teed!»

«Aitäh!» Varivon surus esimehe kätt ja pani nagu noor tuul mööda teed kihutama.

XXIX

Nõos hakkas auto puhkima. Läbi hõreda roosa udu madalate lainete rühkis see vaevaliselt maanteel. Dmitro tõstis käe, aga autojuht raputas ainult pead ja sõitis mööda. Siis lendas kergelt nagu pääsuke teele uus must «MK»; lakeeritud autokerel nihkusid välja kiirelt edasi pärnade peegeldused, virvendas tumenenud taevas.

«Ei võta peale,» mõtles Dmitro, aga «hääletas» jällegi.

Auto hakkas peenikestel kivikestel nagu mahalangevad vihmavood sahistama ja peatus rohetava teeääre juures. Sõitja hüppas välja, õgvendas sirgeid laiu õlgu, vaatas huviga jalakäijat.

«Novobugovkast?» küsis ta ning raputas käharaid juukseid; kastanpruunid salgud lendasid üles ja langesid laubale.

«Novobugovkast.»

Dmitro omalt poolt silmitses sõitjat tähelepanelikult. See oli keskealine linlane rahuliku pikavõitu näoga, mida siin-seal viretasid esimesed kortsud. Elavate soonekestena lõikusid need teravalt kõrgesse laupa, andsid näole mõtliku ilme. Võõra sõnad olid lõbusamad kui ta välimus.

«Vist mõni teadlane,» mõtles Dmitro ja püüdis tundmatut nii silmitseda, et see tema tähelepanelikku ning nukrat pilku ei märkaks.

«Linna?» küsis sõitja.

«Rajooni,» vastas Dmitro.

«Egas midagi, istu sisse, viin kohale.»

Teeline istus autosse, vaatas kella, kortsutas laupa.

«Edasi, täiskäiguga!» käsutas ta juhti, nagu käsutavad laevakaptenid.

Õõtsudes hakkas autole vastu liikuma metsamassiiv, millest siin-seal sihid helesiniste lintidena läbi lõikusid. Puude vahel kerkis hommikupäike nagu laps kii-
gel.

«Kelle jaoks see on? Juhi jaoks?» küsis Dmitro häält tasandades ja osutas silmadega pudelit.

«Mitte kellegi jaoks. Meie juht ei joo,» naeratas auto peremees ja vaatas heledate hallsiniste silmadega rooli taga istuvat tõmmut noormeest.

See vangutas ainult kurvalt pead ja ohkas.

«Ma olen harva näinud autojuhte, kes ei joo,» tähendas Dmitro.

«Kuidas tõuvili haljendab! Lausa igihali!» ütles sõitja. «Aga milleks sa rajooni sõidad? Olete külvi juba lõpetanud?»

«Kas sellega!»

«Imelik...» vangutas sõitja laitvalt pead. «Oled kantseleimehi või?»

«See veel puudus!» Dmitro hakkas oma kohal isegi nihelema. «Mul on niisugune kantselei, et ei jõua kord dust ehani läbi käia.»

«Brigadir?»

«Brigadir.»

«Just õige aeg jalutuskäikudeks!»

Väike tõmmu autojuht ei kannatanud välja ja turtas endale pihku.

«Vaata, et sa läkastama ei hakka. Seda võib nooruse tõttu juhtuda,» ütles Dmitro kahvatades.

Autojuht heitis talle imestava pilgu, kihutas edasi ning ta õlad vappusid tagasihoitud naerust. Teeline silmitses uurivalt oma sõidukaaslast ja hakkas lahkemal toonil rääkima:

«Kas lähed asja pärast?»

«Viletsad on meie asjad.»

«Viletsad?»

«Viletsad ja kibedad, lausa nagu koirohuga leib. Olete kunagi söönud?»

«Olen selle peal üles kasvanud. Kuidas sind kutuvad?»

«Dmitro Timofijevitš. Aga teid?»

«Ivan Vassiljevits. Ja kes neid asju siis lahti harutama hakkab?»

«Partei.»

«Mis asi sul siis on?»

«Äh, ei taha rääkidagi!»

«On raske? Aga räägi ikkagi. Raamatutes kirjutatakse, et jagatud rõõm on kahekordne rõõm, jagatud mure pool muret.»

«Ei ma seda teiega jagada saa!» vastas Dmitro südametäiega, sest teelise vaenulik toon jutu algul oli ta vihale ajanud.

«Tõepoolest?»

«Kuidas siis! Teie olete inimene autos, istute aga sisse ja sõidate. Imetlete veidi aega põlde, viskate üles muse jaoks aruande valmis. Kui on keskmine külv, kirjutate te «hea», hea külvi aga upitate «väga hea». Meie aga peame tööd tegema...»

«Kas su mõõdupuu pole natuke napp?» Teeline ei solvunud, vaid naeris.

«Oleks hea, kui nii oleks!» lausus Dmitro juba rahumeelselt. Talle meeldis, et polnud kokku sattunud ägeda inimesega. «Pole arvatavasti neid, kes asjata bensiini raiskavad.»

«Sul on ikka päris suur mure südame peal?»

Ivan Vassiljevits rääkis rinnahäälega, ta tähelepanelikud silmad kord tumenesid, kord helenesid, juuksed langesid viinamarjakobarana noolsirgele kulmule.

«On küll!» ohkas Dmitro. «Aeti kolhoosist välja. Ja näe nüüd mine inimesi hullutama, nagu oleks neil ilma minuta vähe tööd...»

Dmitro vaatas uurivalt oma teekaaslasele otsa ja nähes, kuidas selle silmad tähelepanelikuks muutusid ning tumenesid, otsustas endamisi: «Arvab, et ma olen mõni ebakindel element. Kibedal tööajal longin mööda teid.» Ebameeldiv oletus mõjus Dmitrosse nii valusalt, et kõik muutus korraga vastikuks; oleks tahtnud põgeneda selle targa, läbitungiva pilgu, selle rinnahääle eest, mitte näha autojuhi pikaksveninud nägu.

«Mille pärast sind siis?...» Madal hää tungis hinge. «Sa võiksid vist päris hästi töötada.»

«Töötasingi ausalt. Mina ei oska ükskõik kuidas tööd teha. On suur õnn, kui oma töö üle rõõmu tunned, ei peida teda nagu varastatud asja inimeste silmade eest...» hakkas Dmitro valuga rääkima, aga jäi kohe vaht. — Milleks rääkida? Ta ei usu niikuinii. Arvab, et ma midagi varjan. Olgu pealegi...

«Võib-olla läksid ülemusega karvupidi kokku? Polnud neile meele järgi?»

Dmitro silmitses jälle umbusklikult Ivan Vassiljevitsi, see aga naeratas ja jätkas sõbralikult ning ilma ligasuguse pilketa:

«Inimene autos arvas õigesti?»

«Arvasite õigesti.»

«Kuidas see teil siis tuli? Ma loodan, et polnud isiklikud arved?»

Teekaaslane püüdis ettevaatlikult Dmitro iseloomu põhjani tungida. Ta ei pööranud silmi teise tuseselt, uhkelt näolt, mida päike oli juba kõrvetanud ja kevadised tuuled parkinud.

«Ei olnud isiklikud.»

Ka Dmitro uuris teekaaslast ega mõistnud veel, kuhu see sihib. Ent vaen tundmatu vastu oli juba kadunud.

«Ka mina arvan nii. Jutusta, Dmitro Timofijevitš, et piinast lahti saada.»

Kuidas ta seda ütles! Nagu oleks hinge sisse vaadanud!

Ja valutava südamega hakkas Dmitro jutustama. Ent Kramovoist rääkides ei pannud ta liiga paksult värve peale. Talumehelik ettevaatlikkus hoidis tagasi: «Kas teab, kuidas asi veel kujuneb?»

Ivan Vassiljevitsš kuulas tähelepanelikult, jälgis iga žesti, püüdis mõistatada, mis peitus poolikult öeldu või ettevaatlikult katkestatud lausete taga. Napid, kõva võitu sõnad avasid tema ees vähehaaval talumehe raske, sisuka elu, milles oli langusi ja tõuse, kaotusi ja otsejõute rööme, ränki ebaõnnestumisi ja uue töö luulet. Ja kui Dmitro kõige hellemat keelt puudutas — tatart kõnelema hakkas —, lõi Ivan Vassiljevitsš lausa särama. Ta kõõritas kella poole ja puudutas autojuhti õlast.

«Ära kihuta.»

Ja kuulas edasi.

«Põld on mul puhas ja must nagu hakk.» Osavõtlikkusest soojendatuna kõneles Dmitro juba rahulikult, ruttamata. «Kas tuleb kastet või udu — miski ei aja asjata ära: kõige esimestena külas viisime lumepeetamise läbi. Kuidas siis muidu! Ja kui mu tatar tärkab, siis — ole sa päevatööst nii väsinud kui tahes — ei saa teisiti, pead kaugeltki põllult teda imetlema tulema. Esimesed lehed on tal ju, teate, niisugused ümmargused, lohukestega, nagu väikesed südamed — hing tunneb lihtsalt rõõmu... Aga kui valmima hakkab, siis ujutab kogu põllu punaste voogudega üle, kaunistab tervet steppi. Mis stepist rääkida — ta võib inimese kogu elu kaunistada, kolhoosi jalule aidata. Mullu külasin katseks oma juurviljaaias tatart reavahedesse. Valisin seemned ükshaaval välja. Kerkisid niisugused varred, võsusid, heljutasid tähkasi — no lihtsalt lodjapuu, mitte enam tatar! Ja saaki sai — nagu kastet. Iga tera oli suur, läikivate tahkudega otsekui poolkalliskivil...»

Ivan Vassiljevitsšil jäi iga sõna sellest jutust meelde. Näis, et isegi silmad polnud tal enam terasekarva, vaid olid muutunud helesiniseks.

«Tubli! Kas sa agronoom Vorona tööd oled lugenud?»

«Ei. Millest seal räägitakse?»

«Ümbes sellest samast, mille üle sinagi mõtled. Ta tõestas teaduslikult, et valitud seemet külvates saab iga hektari pealt tavalisele saagile kolm tsentnerit lisa. Võtame näiteks «Ukrainka». Iga saja tera hulgas on kolmkümmend suurt, viiskümmend keskmist ja kaksikümmend viletsat, mis annavad hilised, viletsad tõusmed. Kas oled jõuliste tähkade hulgas kuivi näinud? See on surnud saak väljaarenemata seemnest. Lühidalt, kaksikümmend kilogrammi seemet läheb iga hektari pealt ilmaaegu kaotsi.»

«Kui palju miljoneid puudasid tuulde läheb!» Dmitro vangutas pead. «Tähendab, mitte asjata ei valinud ma tatraseemneid ükshaaval välja.» Esmakordselt ilmus tema huultele naeratus. «Ma unistan sellest, et kasvatada nii suur tera nagu sarapuu pähkel. Näen teda isegi unes...»

Ivan Vassiljevitsš kõõritas jälle kellale, kortsutas laupa, siis päästis rihmakese kiiresti lahti ja kell kukkus kergelt kuetaskusse. Juht peatas auto metssas.

«Dmitro Timofijevitš,» ütles Ivan Vassiljevitsš autost väljudes, «müü mulle oma tatraseemet.»

«Minge ikka!» hüüdis Dmitro ehmunult. «Nalja teete või? Mul on iga tera arvel. Ma ei müü teda kalliskivide eestki!» Innustuses polnud Dmitro märganudki, et auto peatus.

«Noh, siis anna muidu veidikesegi.»

«Ka muidu ei anna. Ma külvan nad kolhoosi maa-lapile. Muidu lähevad laiali...»

«Oled va ihnuskoi!» naeris Ivan Vassiljevitsš. «Noh, ehk vähemalt näitadki?»

«Miks mitte? Aga sügisel, kui saaki saan, annan teile natuke,» muutus Dmitro heldeks, olles lõplikult otsustanud, et tal on tegemist teadlasega. — Siiski ei anna mitte üht tera. Kasvatagu ise, mõtles ta.

«Aga kas sa mesilastele oled mõelnud?»

«Kuidas siis? Kui tatar õitsema hakkab, viime kõik tarud põllule. See on kindel asi. Mesilaste abil tolmustades saab kaks korda suurema saagi.»

Nad astusid metsa. Kaskede läbipaistvalt rohkeas leek valgus kohisedes jäärakutesse, kus helisesid raudsad ojad. All hakkas läikima ümmargune järv; hõbedakangidena löid kalad selles sulpsu, ja seepärast sarnanes kogu järvepind, mida katsid laienevad ringid, hiiglasuure kellamehhanismiga.

«Kas näed, kuidas ojad on järve tekitanud?»

«Näen.»

«Nii on ka sinu tatar üks ojake. Ta toidab teist, mee ojakest. Aga kui mesilad suurenevad, hakkavad ka need teistsugust saaki andma.»

«Õige,» noogutas Dmitro heakskiitvalt ja mõtles jälle: no muidugi agronoom.

«Kuidas sa kavatsed oma põldu külvata? Laiade vahedega?» jätkas väsimatu Ivan Vassiljevits küsimist.

«Ainult poollaiadega.»

«Miks?»

«Kolhoosnikud kardavad veel, ei ole niiviisi külvanud.»

«Aga kas sina kardad?»

«Ei. Ma kontrollin. Hirmu teeb see, et kui midagi juhtub, siis ajab Kramovoi kogu süü minu kaela. Dmitro tegi taas sünge näo. «Mind kisti nüüdki juba võiks öelda, juurega välja... Kahju, et ei ole niisugust aparati, mille abil saaks inimese hinge sisse vaadata ja ütelda: «Vaata see on täiskaaluline tera, need aga niisugused kõlkad, et loomalegi ei kõlba.»

«Noh, juureni on veel tükk maad. Kui see tõsi on, mis sa jutustasid, siis ei viska sind keegi kolhoosist välja.»

«Sulatõsi! Ja kui ma oleksin tõesti kahju tekitanud, kas ma oleksin siis võinud partei poole pöörduda?»

«Õige. Aga tead,» Ivan Vassiljevitsi silmad välgatasid lõbusalt, «sa pead koju tagasi minema ja tööle asumise — sõnavõtuks ette valmistuma. Peab niiviisi sõna võtma, et kuulajad kogu hingest tatra vastu hakkaksid huvi tundma.»

«Sõnavõtuks?» Dmitro kehtas hämmeldunult õlgu.

«Homme on rajoonikomitees tatra eesrindlaste nõupidamine. Räägid kolhoosnikutele oma mõtetest...»

«Mina olen, jah, see õige kõnemees! Ma ei saa inimeste ees kaht sõnagi lausunud.»

«Tõesti? Ei tahaks nagu uskuda.» Ivan Vassiljevitsi parem külm kerkis aeglaselt. «Nii mõtledki terve elu valkijana kolhoosis elada?»

«Eialgu ei kavatse kõnemeheks õppida.»

«Elu õpetab. Traktor, uus töö õpetas Paša Angelinat sõna võtma niihästi oma brigaadi koosolekul kui kogu rahva ees. Rääkis ta Kremlis hästi?»

«Hästi, aga egas igaühel seda annet ole.»

«Riikliku asja jaoks tuleb ka riiklik sõna. Aga sina hola pea rohkem püsti.»

«Teeksin seda hea meelega, aga mõni püüab mul kaela kahekorra käänata.»

«Murravad ise selle kallal kaela.»

«Oleks hea. Ainult et sageli vastutavad need pead, kes kõige rohkem mõtlevad ja vaeva näevad.»

«Millest sa räägid?» kortsutas Koševoi laupa ja jäi mõttesse, meenutades anonüümkirju, mis hiljuti ka tema pähe olid sadanud.

«Ma ei hakka kaugele minema, räägin oma põlluharijatest. Näe, Kramovoi ähvardab mind prokuratuuri röntgeniga läbi valgustada. Ta valgustas juba niiviisi läbi mu kauge sugulase Filimon Bezrodnõi, olgugi et päike oli selle juba ammu läbi ja läbi valgustanud.»

«Kes see siis niisugune on?»

«Endine Ljubori kolhoosi esimees. Temast sai tore peremees ja tal oli hea, helde süda. Eks kolhoos hakkandki tema all kasvama, lausa nagu veest kerkis üles. Riik sai, inimesed said, ja kuulsus ulatus kaugele. Aga näe, leidus ka tema jaoks kuri silm, valgustas läbi! Noh, ja siis laotigi kolhoosile kaela küll lisaplaanid, küll täiendavad, küll laenuplaanid. Bezrodnõi lausa ehmus — peremehest tahtsid ta kerjuseks teha. Palus pisarsilmi, et tema peale halastataks. Aga keegi ei halastanud, naersid veel: «Sina kannatad välja! Sul lai selg!» Ja ei märganud, et see selg juba vimma kisub, inimesed aga nurisevad. Mis see Filimon siis välja mõtles? Enne uut lõikust —

tookord oli hea viljasaak — riputas kontori seinale Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määruse tuhande üheksasaja kolmekümne kolmandast aastast, kus lisaplaanid ära keelati. Kirjutas selle asinakõrguste tähtedega, riputas raami sees üles ja selgitas inimestele, et see on seadus. Noh, tema juures pandi vili enne kokku kui teistel. Ka viljavarumisplaani täitsid nad esimestena. Filimon pani kõikide fondide jaoks vilja salve, ja siis ühel ööl, kui volinikku juures polnud, jagas kogu ülejäänud vilja inimestele normipäevade eest ära. Ühe normipäeva peale langes üksteist kilogrammi. Kui mõned aktivistid teda hoiatasid, vastas ta ainult: «Aga mina tahan, et ka talumees saaks sotsialismi näha!»

No küll köeti talle siis saun selle sotsialismi eest tulla seks! Vaevalt toibus. Pidi külast lahkuma. Pärast sukutati kolhoosile võõras, sõnakuulelik esimees. Tema kõlksutab seniajani keelt ja kuulutab aina õnneliku elu. Aga kolhoos on nii kaugele jõudnud, et me ühiselt aitame tal viljavarumisplaani täita. Kellel seda siis vaja on? Kas riigil, talumehel või sotsialismil? Ja kus on meil siis röntgen kogu meie majapidamise jaoks?»

Koševoi tõmbas näo päris pilve, kõhatas ja küsis alles veidi aja pärast:

«Kus see Filimon siis nüüd on?»

«Vinnitsas, kuskil transpordivooris nagu mõni hulkur, neab saatust: ta igatseb maa järele, tõelise töö järele.»

«Noh, ma toon ta maa juurde tagasi,» pomises Koševoi. «Mis aga vaenlastesse puutub, siis kuidas sulle öelda... Neid meil on, aga sageli mitte seal, kust neid otsitakse... Ei tohi unustada, et maailmas on niihästi Filimone, kelle leivast inimesed elavad, kui ka timukaid. Inimesed ootavad koitu, ka timukad ootavad teda. Ja neid, inimliha peale aplaid, on rohkem, kui vahel arvatakse. No näe, nüüd ajasid mu ärevile... Kolhoosi paneme su kindlasti tagasi. Ära muretse.»

«See oleks hea. Aga ükskõik — kuigi kolhoosi tagasi võetakse, brigadiriks ma enam ei lähe.»

«Hakkad desertööriks?» Teekaaslase hääl lõi äkki helisema. «Niipea kui vähe midagi on — kohe püüa

pöösasse? Mina arvasin, et sa tugevam oled. Tähendab, kolhoosist väljaheitmise otsust ei tehtud mitte asjata. Ma ei kadesta, kui sul nii arg hing on.»

«Mis te mulle hingest räägite... Teie ei tunne ei minu elu ega hinge.»

«Pole juhus olnud tutvuda. Ajalehtedes sinust aga veel ei kirjutata.»

«Varsti loete sealt minust,» naljatas Dmitro kibedalt.

«Arvan, et loeme. Aga sina mõtle selle üle järele, et ükski novaator pole veel teiste selja taha peitu pugunud. Brigadir-novaator — kuula ainult! — see kõlab ju lihtsalt nagu muusika! Kuulsust on teil palju...»

«Kuulsust palju, aga hullutamist veel rohkem.» Dmitro kõneles süngelt, ent kuulas tähelepanelikult.

«Kuidas? Kuidas? Kuulsust palju, aga hullutamist veel rohkem? See tuleb üles kirjutada. Ma tuletan sulle kord neid sõnu meelde.»

Ivan Vassiljevits naeris, paljastades rea puhtaid, tuhme hambaid, ja jätkas:

«Ma arvan, et sa arutled niiviisi ägedusehoos, kuni viha pole veel lahtunud. Aga kindlasti ei taha sa oma verise vaevaga loodud brigaadi mõne võõra kätte anda. Kes siis annab meeleldi käest põllu, mida ta on kasvatanud nagu last? Ei taha ära anda, süda kisub kohe valust kokku.»

«See on tõsi,» nõustus Dmitro.

Imestusega silmitses ta vestluskaaslase suurt naeratavat nägu, mis näis lausuvat: «Varja või ära varja ennast, aga mina näen sind läbi. Oled tusane? Noh, ole, aga ära töö pooleli jäta.»

«Kui palju tatart sa mõtled siis hektarilt saada?»

Dmitro kordas küsimust, teeseldes, et ei kuulnud:

«Hektarilt?»

Küsimus polnud just meeldiv. Iidsest ajast peale olid looduse tujud talupojale ettevaatlikkust õpetanud ja see ei lubanud inimestel saagilootusi väljendada.

«Hektarilt, hektarilt...» kordas Ivan Vassiljevits varjatud kavalusega.

«Hakkab tingimata objektiivseid põhjusi otsima, ilmade üle kurtma, et aga mitte täpset arvu öelda...»

«Kes seda'nd teab? Kui ei tule öökülmasid...»
«Ja kui päike liiga ei tee...»
«Näh-näh!» rõõmustas Dmitro, ilma et oleks irooniat tabanud.

«Noh, aga hea suvega?»
«Hea suvega on teadagi ka saak suurem.»
«Kui palju siis?»

«Kui palju? Kes seda's teab... Mullu oli rajooni keskmine seitse tsentnerit. Aga meie peaksime üheteistkümne peale pingutama.» Dmitro vähendas oletatavat arvu tublisti.

«Ja see on eesrindlaste saak? Nende saak, kellel seemneterad on nagu kalliskivid?»

«Noh, võib-olla tsentneri võrra rohkem. See oleneb sellest, missugune suvi tuleb,» püüdis Dmitro jälle vaeskest mängida — ta polnud põrmugi rahul, et jutt oli niisugusele libedale pinnale läinud.

«Aga Maria Opanassenko lüli kohustus kasvatama kakskümmend tsentnerit.»

«Opanassenko?»

«Opanassenko.»

«Tatart?»

«Tatart.»

«Kakskümmend?»

«Kakskümmend.»

«Noh, ega minagi vähem kavatsenud,» süüvas Dmitro.

Ivan Vassiljevitš naeris.

«Aga mõtlesid rohkem, tähendab?»

«Aitab sellestki.»

«Aitab?... Kui lugu nii on, siis lepime kokku: kõik, mis on üle kahekümne tsentneri, annad meile. Nõus?»

«Ma nagu ei ole niisugustest sotsialistlikkudest lepingutest kuulnud,» vangutas Dmitro pead ja ise naeratas, heites kõrvalt pilgu vestluskaaslasele.

«See näeb juureni ja veel mulla ning alusmulla sissegi. Niisugusele võiks mõne seemne anda.»

Järveäärse metsa varjus levis õrna piibelehe lõhna. Sakilised valged kellukesed raputasid endalt hääletult paksu kanget lõhna, ja nagu soe aur valgus see tuule-

tul metsalagendikul laiali, rippus väreleval terendusena püikesest valgustatud vee kohal.

«Siia ehitame puhkekodu,» ütles Ivan Vassiljevitš ja jäi seisma. «Kas oled kuulnud, Dmitro Timofijevitš, et see vesi on tervistav, radioaktiivne?»

«Olen kuulnud.»

«Siia hakkavad põllumajanduse eesrindlased sõitma puhkama, kogemusi vahetama, raamatuid lugema või ka lihtsalt mõnd head loengut kuulama. Istud näiteks öhtul naisega sõiduautosse ja kihutad siia.»

«Egas iga päev ülemus autoga vastu satu, et järve äärde sõidutada.»

«Sõidad enda omaga.»

«Need on kõik unistused, Ivan Vassiljevitš.»

«Aga kas sina elad siis ilma nendeta või mis? Inimene ilma unistusteta on nagu ööbik ilma hääleta. Sa unistad ju rekordilisest tatrasaagist?»

«Tatar pole kaugel. Selle unistuse võib silmusesse püüda nagu linnu.»

«Aga kas sa kõrgemale ei sihigi? Kas millelegi muule kui tatrale pole mõtelnud?»

«Kuidas nii! Olen mõtelnud.»

«Millele siis?»

«Ikka sellelesamale — rukkile.»

«Jutusta...»

«See...»

«Sa ära karda. Sinu saladusi ma välja ei anna, aga saan sind võib-olla aidatagi.»

«See on ju küll lihtne asi, Ivan Vassiljevitš, aga majapidamise jaoks, kolhoosi jaoks, tähendab, võiks tal siiski oma huvi olla. Kas olete põllul kahe viljapeaga rukist näinud? Meil öeldakse: «Niisuguse kõrre leidmine toob õnne.» Aga miks ei peaks tervel põllul niisugused kahekordsed viljapead kasvama? Ma arvan, poleks halb, kui meie maa saaks niisuguse saagiga hoo- beldal!»

«Hea mõte!»

«Mullu otsisin ühes lastega põllul kahekordseid päid. Leidsime vähekesi. Külvasin nad köögiviljaaeda, aga kas õnn tuleb, ei tea. Kui saaks teadlastega rääkida.»

«Ei, see brigadir võib suuri asju ajada. Misaugune lurjus ta kolhoosist välja viskab? Vististi ei sobinud iseloomud kokku...» mõtles Ivan Vassiljevits ja ütles «Seda võib. Teeme.»

Ivan Vassiljevits silmitses brigadiri peaaegu valmis- tusega. Nad vestlesid veel veidi kolhoosiasjadest, kala- püüdmisest, küttimisest, siis aga ütles «teadlane»:

«Sul pole mõtet praegu rajoonikomitee sekretäri juurde sõita. Me korraldame ise selle asja. Ma töotan rajoonikomitees. Sõidan tingimata teie poole, vaatan, missugused kalliskivid sul seal on. Läheme koos kalale. Kas võtad mu kaasa?»

«Tulge. Püüame niisuguseid havipõrakaid, et altah! Kui aga rajoonikomitees kõik hästi läheks...» heldis Dmitro.

«Ära muretse.»

Nad läksid teele tagasi, peatasid tamme juures vastu- sõitva veoauto ja Dmitro ronis sellesse.

«Nägemiseni! Tööta, Dmitro Timofijevits. Ja julgeati bolševistlikult!»

«Bolševistlikult, Ivan Vassiljevits!» Dmitro lehvitab mütsi ja endalegi ootamatult pahvatas: «Tulge tingi- mata. Olgu siis pealegi — ma annan teile sõrmkübara- täie tatraseemet.»

«Kas raha eest või muidu?» Pikk mees naeris, tuli aga sasis tema tihedaid juuksesalke.

«Hea sõna eest.»

Dmitro silme ees hakkasid jälle keerlema rohelistel põllud, mida siin-seal katkestasid aiad nagu valenda- vad saared.

«Egas midagi, peab paar päeva enne otsuse tegemist kodunt eemale hoidma. Sõidan õige Maidanõsse, vaatan, kuidas sugulased seal maja peavad.»

Teelahkmel hüppas ta autost ja suundus külavahe- teed kaudu Bugi ääres asuva huutori poole.

Põldudel künti, külvati; nõos asuval peedipõllul paistsid eredad seelikud — seal töötasid naised.

Ja esmakordselt viimaste aastate jooksul tundis Dmitro ennast raskelt süüdlasena. Oli kuritegu niisugu- sel kibedal tööajal mitte töötada. Kas ta oli kogu oma elu jooksul kunagi kevadel logelnud?

Ta pöördus järsult ümber ja sammus kindlalt oma küla poole. Ei, tema ei hakka desertööriks...

Aga alandatuna ja teotatuna küllasse tagasi minna oli ka raske ning valus.

«Mis siis teha? Sõita homme rajoonikomiteesse? Ja tahaks ka nõupidamisel ära käia. Äh, kui ei tarvitseks sõna võtta... Ja kui poleks seda kuradi lugu Kramo- volga...»

Loojak oli kündnud pilvedesse viltused tuhkhallid vaod; niipea kui need maad puudutasid, hakkasid nad mahedalt sinama; küntud põldudest kerkiv sinkjas- hall aur sulas varajase videviku varjudega ühte; musta valguna sihvatas üle põllu murelik kaaren ja äkki põi- kas ehmunult kõrvale — traktorilaterna kiir langes kuldse vihma viiruna tema tiibadele. Vähehaaval sütti- sid kõikjal tulede vihud ja masinate undamine põldu- del hakkas valjemini kostma.

Teel tuli nähtavale britška. Hämardus. Hobusekap- jade alt lendas kuldseid sädemeid. Tantsiskledes kihu- tasid hobused mööda. Kutsari kõrval istus vankris norguspäi Prokop Denissenko, tagapool militsio- näär.

Dmitro silmitses vagaseks jäänud Prokoppi ja mõis- tis kõik.

«Varas kiidab õnne, kuni kõis kaelas.»

XXX

«Dmitro! Tulid ometi! Ma tundsin sinu järele juba nii suurt igatsust, nagu poleks ei tea kui kaua sind näi- nud.»

«Ka mina igatsesin sind taga,» ütles Dmitro, võttis naisel käest kinni ja läks temaga pikkamisi taresse.

Jugiina aimas naiseliku vaistuga, millal ja kuidas peab mehega kõnelema. Et ta ei kuulunud nende tuge- vate, tahtejõuliste naiste hulka, kes võivad järsult kellegi meeolelu muuta, alistada endale lähedaste ini- meste mõtteid ja tahet, siis ei osanud ta abikaasa hinge üle valitseda. Tal oli lüüriline loomus, ta võis võõra mure pärast rohkem kannatada kui enda oma pärast.

Ta ei suutnud seda muret peletada, hajutada, ent ta leevendas lähedase inimese kannatusi siira, omakasu-püüdmatu kaastunde ja hoolitsusega. Igapäevases elus paistavad niisugused inimesed vähe silma, aga nende tagasihoidlik, rahulik sisemine valgus avaldab perekonnas alati head mõju.

Jugiina nägi, et mehe nägu oli selginenud, ent ta ei väljendanud ei sõna ega pilguga oma uudishimu. Nagu poleks midagi juhtunud, jutustas ta oma igapäevastest muredest, lastest, tööst peedipõllul, samal ajal aga kat-tis väledasti lauda õhtusöögiks.

«Olga painas täna hommikust saadik vanaema, ei muudkui jutustage ja jutustage mulle muinasjuttu — õhtul peab isale jutustama.»

«Aga Andri?»

«Ma ei arvanudki, et Andrist niisugune röövel kas-vab,» rääkis Jugiina ilma laitusega. «Kinnine teine. Käib ringi nagu poleks tal millegagi tegemist, ise aga peksis täna Mark Vassilenko läbi.»

«Kas tõesti?» imestas Dmitro. «Too on ju temast vanem, tugevam.»

«Nojah. Läksid kokku nagu kuked. Andri kakles nii, et veri väljas. Too nurjatu oli Katerina Ševtšikule kal-lale läinud. Andri astuski siis tüdruku kaitseks välja nagu päris noormees juba. Kärkisin temaga — vaikib, ei lausu sõnagi. Keskpäeval aga läks välja teele sind ootama. «Ma tulen isaga koos koju,» lausus. «Aga te ärge midagi kaklusest rääkige. Ma ütlen, et kukkusin puu otsast maha, kriimustasin ennast.» Pärast viia Varivon ta põllule kaasa — ta ei teekski muud kui käiks päev läbi traktori või külvimasina järel. Nüüd läksid veidi aja eest Olgaga minu vanemate juurde. Ema igatseb nii väga lapselaste järele. Viimati jätab ehk veel ööseks enda juurde... Ei, tulevad,» lisas ta aknast välja vahtides. «Vaata, kui tõsiselt Andri sam-mub. Täpipealt sina!»

«See-eest keerleb tütar nagu vurr. Nii keerlesid sina kunagi tantsus klubi juures...»

Olga jooksis isa juurde.

«Isa! Kas teid võeti juba kolhoosi tagasi?»

«Kuss!» tõmbas Andri teda selja tagant ja lisas soal-

nal: «Ära sa hakka teda täna muinasjuttudega tüü-tama!»

Olga oli puudutanud õrna kohta ja Dmitro kortsutas laupa, tõstis tütre vaikides kätele, viskas üles, nii et tüdrukuke vaimustuse ja hirmu pärast naerdes isa juustesalkudest kinni haaras.

«Vaat kus üleannetu,» ütles Andri, «ei taha muud kui kiikuda, küll kiigel, küll käte peal.»

«Aga kas sul on kade meel?» Olga näitas vennale keelt.

Kui Jugiina end pimeduses mehe vastu surus, ütles ta:

«Sa võiksid need päevad puhata, Dmitro. Oled selle kevadega nii kõhnaks jäänud, näost päris must... Kül-lap jõuad veel töötada. Silmad on väsinud nagu haigel. Võib olla, et sa pole veel tollest külmetusest täiesti paranenud?»

«Hea küll, hea küll,» nõustus Dmitro ja pani käe naise soojadele juustele, ent tema hääl väratas seejuures.

Endamisi otsustas ta kindlasti kohe hommikul luhale minna heinamaid puhastama. Seal ei näe teda keegi, seni kui otsus päralt jõuab. Kuidas siis ilma tööta olla? Päev venib aastapikkuseks ja mõtted piinavad nagu sääsed soos.

Lehmigi ei aetud veel välja, kui Dmitro juba kirve ja rehaga köögiviljaaedu-pidi Bugi poole sammus.

Sinkjashall hommikune udu veeres loiult mööda põldusid, tihenes luhtade kohal, jõe kohal aga seisis läbipaistmatu seinana. Ainult aerude sulistamise järgi võis aru saada, et keegi piki kaldaäärt sõudis, aga ei paati ega aerutajat olnud näha. Siis tõmbus tihe udu-linik roosakaks ja hakkas laiali valguma, paljastades veepinna hõbeleva virvenduse, kaldaäärse suitsja paju-võsa ja luhtade rohekassinise avaruse. Bug sarnanes hiiglasuure kalavõrguga ja selle võrgu igas silmas väre-les hele päikesevalguse täpp.

«Ka minu pahameel valgub laiali nagu see udu,» mõtles Dmitro kevadehommiku ilu imetledes. «Teisiti ei või ollagi. Mis elama on määratud, see elab. Millel on aeg õitseda, see puhkeb õitsele.»

Osavalt juuris ta mustunud, kõdunenud kände, raius kusalapuupõõsaid maha, silus rehaga noort rohtu, rehtis kulu välja. Päike paitas teda sooja käega ja häiris mõtted rahunesid vähehaaval. Aga teisel päeval ärkasid nad endise jõuga. Ja asi polnud mitte selles, et oleks tekkinud uus umbusaldusehoog juhusliku teekannalase vastu või kadunud usk oma seisukoha õigsusse. Ei, siin oli midagi muud. Dmitro ei mõistnud mitte koha, et teda lihtsalt tõmbas brigaadi poole, oma töö poole, millele oli ohverdatud nii palju hoolt ja jõudu. Hea oleks sammuda praegu külvimasina järel, istuda veidi aega põllupeenral ja kuulata sõnatult põlluharijate ruttamatuid jutustusi ning hingata sisse kibedat pinu-tagust ja kuumenenud maast auruvaid lõhnu, lausuda ise paar-kolm sõna ning astuda siis jälle mööda elavaid seemendatud vagusid; kuulata lõokeste hõbekõlalist laulu, kes näisid oma järsult painutatud tiibadega üle taevalaotuse tõmmatud keeli puudutavat.

Seda mõistes imestas ta: varem polnud teda ilal nii tugevasti inimeste poole tõmmanud. «Ega asjata räägita, et inimene hädas alati toetust otsib,» — nii seletas ta seda uut tunnet omamoodi. Aga see polnud täiesti õige — mitte ainult häda ei sidunud teda nüüd kolhoosnikutega. Sügavas mõtiskluses sammus ta mööda kallast. Soised madalikud läikisid nagu vikerkaarevärvilised naftalaigud. Seisva vee lompide vahel olid samaldunud urbsed mättad kareda tarna tuttidest turris. Üsna lähedal hakkas käriseva rukkirääk ja sõõrtat nähtavasti soosse — väike tumeroheline oja jooksis läbi rohu.

Jalge all visises ja siutsus tasakesi rohuvaip, sügavad saapajäljed nõrgusid kohe vett täis.

Dmitro silmitses kaua kehvi madalaid kaldaid. Äkki ta nägu selgis.

«Kogu madalikule tuleb tuhka külvata. Siis saab vast heina! Kasvab niisugune rohi, et mähiseb!»

Oli see mõte nüüd raamatutest loetud või agronoomilt kuuldud, aga äkki kehastus see elavaks ülesandeks. Ta nägi juba, kuidas tema brigaad ja Varivoni oma luhal tutilist pajuvõsa raiuvad, sellega kuivemad kohad katavad ja jändrikke ümmargusi tüvesid üles tõstavad.

«Tuhaküsimus tuleb viibimata käsile võtta. Talvel ei saa teda naistelt kätte, tormavad nagu kullaotsijad kulla kallale. Ei anna kübetki käest.»

Ja unustanud oma mure, elustus Dmitro jälle ja kujutles juba elavalt seda, mis alles äsja oli talle mõtetes avanenud.

«Kändude juurimine on muidugi ka väärt asi, aga maasügavusest viljasaak välja tuua...»

Ta kiitis ennast hea mõtte eest. Kogu see madalik oma mädavee loikudega ja roheliste, tarnaga kaetud mätastega oli talle juba niisama lähedane kui oma kätega ülesharitud põld.

Dmitro ei läinud lõunat sööma. Ta tegi üsna kalda äärde lõkke, viskas hõõgivate süte peale mõne suure kartuli ja hakkas kepi otsa pistetud pekitükki küpsetama. Siniseid piiritusena sisisevaid tilku kukkus sütele; tundus praelõhna.

Sel ajal kostis eemalt kaldale kabjaplaginat. Dmitro tõusis püsti. Kõrge hobuse seljas kihutas Varivon tema poole, ise peaaegu rohuni alla päindudes. Mütsi alt väljatulnud juuksekaht peksles ruske harjana laubal.

«Küll on tal ikka lahe elu! Küpsetab kartuleid, praeb pekki, naudib loodust... Lihtsalt kuurort!»

Ta pistis lühikesed tugevad sõrmed sõbra väljasirutatud kätte.

See vaatas uurivalt Varivoni otsa, mõistis, et too mitte asjata ei tulnud.

«Juurid kände? Oled nokitsemistöö peale üle läinud?» küsis Varivon ringi vaadates pilkavalt ja kõõritas sõbra poole. «Aga tead, brigadir, sinust on ajalehes kirjutatud.»

«Juba?» Dmitrol vajusid õlad alla, huuled tõmbusid kohe halliks nagu söed ahjus.

«Juba,» kinnitas Varivon kurvalt ja toetas rusika mureliku žestiga lõua alla. Ja äkki pahvatas naerma.

«Mis sul on?» vaatas Dmitro nõutult seltsimehe otsa. «Ja sina rõõmustad?»

«Miks ma siis ei peaks rõõmustama, seltsimees brigadir?» Varivon vangutas jälle kurvalt pead ja pahvatas jälle naerma.

Dmitro pöördus järsult ära ja hakkas vaikides pilg kallast minema.

«Kes oleks võinud arvata, et Varivon niisugune tühine lobasuu on! Mis temal häda! Ta on valmis kõige üle naerma. Et aga nalja saada, ei heida omaenda isegi armu. Säh sulle siis seltsimees!» mõtles ta kibedusega. Temas otsekui katkes midagi.

«Hei, oota!» hüüdis Varivon talle järele rutates. «Ära siis kohe keema mine!»

«Hoia õige eemale! Ilma sinutagi...»

«Küll on rumal inimene! Ma tõin sulle ju rõõmustava teate. Vaata, mis sinust on kirjutatud!» Varivon ulatas talle neljaks kokkupandud ajalehe.

Dmitro haaras selle, laotas lahti, libistas pilgu kiiresti üle esimeste veergude ja kiindus siis silmadega kirjutusse kolmandal leheküljel. Pealkirja «Brigadiri mõtted» all kirjutati seal, kui hästi tema brigaad olis sel kevadel töötanud ja kuidas ta kavatses suure tatra saagi koguda. Mainiti lumepeetamist, valitud seemneid, mesilasi. Dmitro imes iga sõna ahnelt endasse ja jättis tohutust rõõmust otsékui purju, muutus lõdvaks.

«Noh, tead, juhtub ikka imesid maailmas...»

Ta laotas imestades käsi, siis kaelustas ägedalt seltsimeest, suudles teda ja hakkas närviliselt naerma.

«Kuidas ma sulle nii armsaks olen saanud? Suudleb, tähendab, nagu tütarlast. Ei, vennas, suudlustega sa ennast lahti ei osta, see asi lõhnab preemia järgi.»

«Millega sind siis premeerida?»

«Kõigi sinu raamatutega, mis hirsid kohta kälvad! Ehmused, mis?»

«Nad on ju niikuinii talvest saadik sinu käes... Noh, maailm paistab kohe hoopis teistsugusena! Ja kes võib seda ometi kirjutada? Aitäh, Varivon!»

«Terviseks! Lugesin selle kõik läbi ja rõõmustasin nii, nagu oleks minust endast kirjutatud. Ei, veel enam — sinul on nüüd rohkem taset vaja kui minul.»

Sõbrad võtsid tule juures istet ja asusid sõrmi kõrvetades kartulite kallale.

«Artikkel artikliks, aga mis minust siis edasi saab?» kortsutas Dmitro äkki laupa.

«Kušnir käskis sind kas või maa alt üles otsida. Sõidad jalamaid. Tuleb hobune sulle ära anda nagu tähtsate tegelastele ja endal jala vantsida. Ei sobi brigadiri, kellest lehtedes kirjutatakse, hobusesaba taga kõndida. Ainult ole ettevaatlik — must on riugastega. Kui su maha viskab, siis kirjutatakse lehtedes juba teinuti: «Brigadiri langemine»... Sa rutta tatrakülviga... Rajoonist käis üks töötaja siin, kärkis Kušniri peale. Ja räägitakse, et Kramovoi ei jää meie küllasse volinikuks — võetakse maha.»

«Tõsi või? Vaat see on rõõmustav teade! No küll satusin oma õnneks ikka toreda inimesega kokku! Kullatükk, mitte inimene!»

Ja ta hakkas Varivonile Ivan Vassiljevitsšist jutustama.

«See on ju meie rajoonikomitee sekretär Ivan Vassiljevitsš Koševoi. Oh, küll sa oled ikka toru, no tähendab, päris toru! Ei taibanud, kellega sa sõidad.»

«Kas tõesti?»

«Ma ei arvanud iial, et sa niisugune toss oled.»

«Oleksin tahtnud näha, kui taiplik sa minu naha sees oleksid olnud! Hing oli murest kohe haige. Näe, ei tea endal süüd olevat, aga lähed inimeste ette, nagu oleks sul häbimärk küljes. Ütle mis tahad, aga kui me peame nüüd kolhoosist lahti lööma, siis on see niisama hea kui surm. Enne seda õnnetust ma ei tundnudki, kui palju sidemeid mind kolhoosiga ühendab.»

«See on õige, Dmitro. Nüüd on kõik teiseks saanud. Vaata kas või seda, missuguseks meie naised on muutunud! Varem oli nii, et kui kokku tulevad, siis peksavad üksteise üle keelt, keerutavad aina tühje jutte, ühe muna pärast on valmis üksteisel silmi välja kratsima. Kui normipäeva eest grammide viisi tasu sai, siis ei elanud ise ega lasknud meid elada, aina närisid. Nüüd aga vaata, et löövad meid veel ülegi. Unistavad juba aust ja lugupidamisest. Kas nägid, missugust rukist minu Vassilina koos Ševtšikuga kasvatab? Ma arvan, sellest kirjutatakse enam kui ühes ajalehes, isegi rohkem kui sinust. Fluilmas pole ma niisugust rukist näinud. Ja nüüd ei püsi see minu eit isegi pühapäeval enam tares... See on elu!...»

«Elu!» lausus Dmitro mõtlikult ja peaaegu ei kuulnudki enam seltsimehe juttu.

Oma rõõm vallutas mõtted.

«Leidub ometi niisuguseid inimesi!» mõtles ta tänu- tundega rajoonikomitee sekretärile.

Kõrges sinises taevas liikus kari valgeid kaharaid pilvi, kalda kohal säras pajude ja mägivahtrate läikiv lehestik, üle Bugi heidetud päikesetee aga helkles sula- hõbeda kangidena. Väikese küla kauged tared olid hanekarjana jõe äärde laskunud ja näis, nagu oleksid nad iga silmapilk valmis tiibu lehvitades lendu tõusma, et pimestavasse sinasse kaduda. Kui kauniks oli kõik ümberringi muutunud! Elu!

«Tead, Varivon,» ütles Dmitro ilma mõtlikku pilku Bugi-taguselt pööramata, «nüüd kogun ma niisuguse tatrasaagi, mäherdust sa pole uneski näinud. Andsin ju ometi parteile sõna.»

Varivon vaatas üksisilmi seltsimehele otsa. Iial varem polnud inimene ette hoobelnud — nähtavasti murdasid tunded läbi.

«Tähendab, viljapeast kamalutäis, vihust külimitu- täis?»

Dmitro noogutas. Ta kujutles juba selgesti, kuidas tatar mustade helmestena vakku langeb, kuidas põld roheliste südamekestega kattub ja õrnpunased õielehed viljalatvu õõtsutavad...

Õhtul läksid Dmitro ja Varivon kolhoosi kontoris.

«Tervist, tervist, riiukukk! Lugesin, kuidas sind aja- lehes ülistati, lugesin juba.»

Kušnir püüdis kohmetusetunnet rõõmsa naeratusega varjata. Lühikeste laiade sõrmedega surus ta tugevasti Dmitro kätt.

«Kas mitte teie ei esitanud materjali oma brigadiril kohta?» torkas Dmitro esimeest.

«Ah, ei maksa sellest rääkida!» Kušniri laiale tuu- lest pargitud näole langes vari. «Sa ei tea, kuidas mu süda valutab. Mul on väga hea meel, et kõik nii lõp- pes. No nii hea meel!... Egas nüüd muud, kui asu aga külvama. Ilm on ilus.»

«Hakkangi külvama, Stepan Mihhailovitš. Tulin teie juurde superfosfaati saama.»

«Kuidas?» tõstis Kušnir ehmunult pilgu. «Milleks sulle superfosfaati? Egas sa peeti külvat?» Kiire kõne ei sobinud tema laiakondilise, tugeva koguga.

«Külvan tatart.»

«No tead, tatra jaoks meile superfosfaati ei anta. Kas ei saa liiga rammus?»

«Rudjaki¹ jaoks on rammus, tatra jaoks mitte.»

«Mul ei ole superfosfaati. Palu või põlvili — ei ole! Annaksin hea meelega, aga ei ole!»

Alati varude eest hoolitseval esimehel muidugi oli veel väetist, aga ta hoidis iga kilogrammi: «Superfos- faat on nagu suhkur.»

«Ei ole, ütlete?»

Dmitro nihkus esimehe poole.

«Ei oie, jah, ei ole, ütlen.»

Kušnir tõmbus eemale, nii et lõi pea vastu kõrget toolikorju, ja kortsutas laupa.

«Tähendab, ei ole?»

«Ei ole, tähendab.»

«Aga kui otsida?»

«Suhkrupeedi jaoks pisut on. Viimased raasud, ainult luuaga kokku pühkida.»

«Tähendab, on?»

«Ei ole, ei ole! Tatra jaoks ei ole.»

«Hüva! Siis ma ei hakka külvama.»

«Kuidas ei hakka?» küsis Kušnir jahmudes. «Mis see tähendab? Sattusid ajalehte ja läksid kohe uhkeks? Ma pole sinult veel niisuguseid jõledaid sõnu kuulnud: «Ei hakka!»»

«Ei hakka. Otsige endale teine brigadir.»

Dmitro tõusis püsti.

«Varem sa külvasid ilma superfosfaadita? Külvasid või?» ägestus Kušnir.

Kuradi mees. Kangekaelne nagu härg!

«Kui varem oleksin saanud kolm-neli tsentnerit hek- tari pealt, poleks keegi mulle midagi öelnud — lihtsalt ei kasvanud hästi ja muud midagi. Aga nüüd andsin ma parteile sõna, sellest peab aru saama.»

«Kust ma sulle siis superfosfaati võtan? Kui mul

¹ Rudjak — peene-, kidurateraline tatar.

oma tehas oleks, siis kas või suple superfosfaadi, ma ei lausuks sõnagi, söö teda, joo — ma ei lausuks sõnagi! Muidugi kasvab tatar superfosfaadi peal hästi. Aga sina kasvata ilma selleta. Tead, kuidas sõdur kirvest suppi keetis?»

«Tolles sõduril oli pisut heldem perenaine, Stepan Mihhailovitš.»

«Hüva, hüva!» ütles Stepan südametäiega — ta mõistis vihjet. «Las ma olen pealegi ihnuskoi, aga superfosfaati ei anna. Ma sõidan rajooni, saan jagamiskava, siis võta või kõik.»

«Ei anna. Kui juba vihastas, siis ei anna,» mõtles Dmitro ja võttis pahameelt varjates kavaluse appi.

«Aga seltsimees Koševoi ütles, kui me temaga autos sõitsime, et te mind kindlasti abistate. «Niisugune esimees...» ütles ta.»

Dmitro kõõritas Varivoni poole. Tolles helkis merevaigukarva silmades naer, nagu aga oli endiselt tõsine.

«Tõesti?» Kušnir tardus ootuses, ent Dmitro vaikis.

«Jah, Stepan Mihhailovitš,» hakkas Varivon sekka rääkima, «rajoonikomitee sekretär on, tähendab, tatarast kõvasti huvitatud. Ka väetisest rääkis. Ja mainis teid.»

«Sa valetad, Varivon!» sähvas esimees kavaluseta koosmängu taibates, ent ei vihastanud: «Mehed püüavad kõigest väest.»

«Milleks ma peaksin valetama? Kas ma hakkan seda superfosfaati sööma või mis?»

«Valetad, valetad! Näen su näost, et valetad. Noh, kurat teiega!» andis Kušnir lõpuks alla. «Tule homme aita, Dmitro.»

«Aga kas jätkub?»

«Jätkub. Noh, võib-olla jääb natuke puudu,» märkas Kušnir äkki oma eksitust. «Küllap mõtleme midagi välja. Aga vaata, et hea saak oleks. Anname sinu kogemused kogu rajoonile teada, võib-olla kõrgemalegi. Kas uus ülemus ei pärinud meie kolhoosi kohta?»

«Päris.»

«Ahah... Millal sa superfosfaati külvad?»

«Otse enne seemendamist.»

«Nii et kavatsed siis hiljem ka veel väetada?»

«Kavatsen, kui tatar õitsema hakkab.»

«Noh, egas midagi, aga vaata, et kasvaks mis mühab.»

«See oleneb muuseas ka superfosfaadist...» Dmitro kõõritas jälle Varivoni poole. «Muidugi, kui ainult pühkmed järel on...»

«Pühkmed! Kuulge, mis ta räägib! Sa pole niisugust superfosfaati näinudki. Nagu sõre jahu, isegi ilusam,» leinnitas Kušnir ja pilget taibates vihastas jälle: «Käige kus kurat, olete mu hinge seest ära söönud! Kui teiega asju ajada, võtate viimased püksid jalast... viimased püksid... Kaduge siit, marss!»

Kui nad majatrepist alla jooksid, haaras Varivon seltsimehe õlgade ümbert kinni.

«Ma poleks iial arvanud, et sa nii osavasti valetada oskad. Kas minult õppisid?»

«Kellelt siis veel! Kas sinult võib midagi head õppida?»

«Ikka on tal vähe! Ahnepäits!... Läki minu poole liikusid tegema — artikli puhul ja superfosfaadi puhul. Vaata, kuidas ma sind toetasin, aga oleksin võinud kogu selle värgi ainsa sõnaga ära rikkuda. Näe, mis-ugune sõber sul on!»

«Mis sind rääkida... Kes koera saba kergitab...»

XXXI

Asumiselt tagasitulnud Safron Vartšuk toibutas ennast esimestel päevadel aina magamise ja söömisega. Vahel harva käis õhtul väljas tänaval, aga rääkis ettevaatlikult, vähe ja väga aeglaselt, otsekui iga sõna kaaludes. Tema sügaval asetsevad mustad läiketa silmad uurisid kõike tähelepanelikult ja umbusklikult.

Ta hindas elu, takseeris omamoodi inimesi, sai aru avalikest ja salajastest vedrudest, mis neid juhivad, mõistis raha ning jõukuse väärtust, aga see, mis nüüd külas toimus, hämmastas teda sügavasti ja tegi veel valvsamaks. See, et külarahvas üksmeelselt ja hästi kolhoosis töötas, kõrget vilja- ja suhkrupeedisaaki taotles, oli arusaadav: kõik olid veendunud, et aus kollek-

tiivne töö päästab nad igavesest puudusest. Tõsi küll, Safronile oleks hoopis enam meeldinud, kui see kolhoos oleks maha põlenud, maa sisse vajunud, aga tema jõud ei aidanud siin. Omamoodi mõistis Safron ka huvi teaduse vastu: tahavad kergema leiva peale saada, ega alati pea mulla ja sõnniku sees püherdama. Pooleldi mõistetav oli ka välimuse muutus, mis eriti noorte juures silma paistis: noormehed kandsid villaseid ülikondi, kroomnahast saapaid, neiud kingi, siidkleite. Tõsi küll, kolhoosnikud siunasid väikestviisi kaubandusvõrku — kaupudeleivat vähe —, aga kuskilt hankisid nad kõik vajaliku ja riietusid hästi. Kodukootud lõuendid olid täiesti kadunud. Keegi külas ei kudenud enam, teljed olid põletuspuudeks ära kasutatud. Leedriga värvitud jämeda kodukootud riide olid isegi vanakesed unustanud, nagu poleks kogu küla kümme aastat tagasi aina seda kandnud. Safron aga polnud kogu eluaja jooksul ära pidanud ühtki paari kroomnahast saapaid, polnud ostnud head kalevit; ta oli raha kogunud, maad juurde ostnud, majapidamist suurendanud; isegi Gorpinale, kui too noorem oli, andis ta harva ja vastumeelselt kleidi jaoks raha. Karpo oli teine asi: see oskas isa tagant näpata ja endale üht-teist soetada. Noh, mis siis, nähtavasti valitses nüüd niisugune mood, et üksteise ees uute riietega hoobeldi. Mõelda ainult: need, kes igavesti puudust kannatasid, kes varem enne uut lõikust külimitutäie jahu eest maani kummardasid, riietavad oma lapsi nüüd siidi, krepdešiini, niisugusesse kuradivärki, mida ei oska kaine peaga väljagi öelda...

Ent hoopis arusaamatu oli talle eesrindlaste oma kasupüüdmatu entusiasm. Nad tundsid suure saagi üle rõõmu mitte niivõrd sellepärast, et neile rohkem osale langes, kui sellepärast, et seda loeti saavutuseks, võiduks, kangelasteoks. Ja mingisugune Pol karp Sergijenko lausub uhkelt: «Töötame kodumaa hüvanguks, et rutem sotsialismini jõuda!» Kas ta sellest sotsialismist midagi taipab või ei, aga nina kasvab üle katuse. Ei, siin on ilmselt mingisugune kavalus, aga Safron polnud oma uuriva pilguga veel välja selgitanud, mis sugune.

Ta tegi katset sellest rahuliku, mõistliku Oleksandr Pidoprigoraga kõnelda — ja sai kõrvetada.

Kord kohtusid nad selgel tähtederohkel öhtul kolhoosi tiigi ääres. Said jutule. Ettevaatlikult uuris Vartšuk endist keskmikku, kes iga soonekesega maa küljes kinni oli.

«Vaatan neid meie inimesi — nad on hoopis teistsugused kui enne. Rahvas on paremaks läinud. Inimesed on hakanud rikkamalt, jõukamalt elama ja on ise nagu teiseks muutunud. Rikkus on ikka suur asi. On see tõsi, mis ma räägin?»

«Kuidas sulle ütelda...» Pidoprigora valis aeglaselt sõnu. «Mitte rikkuses pole minu arvates tõde.»

«Milles siis?»

Vartšuk imestas ja muutus tähelepanelikuks: vestluskaaslase hääles polnud kuulda seda argust, mille vastu kohmakad talupojamõtted endisel ajal komistasid. Pidoprigora jutt oli nüüdki kohmakas, ent oli muutunud kindlamaks, julgemaks.

«Võta meie endine elu. Oli rikkaid. Noh, et mitte naabritelt minna näiteid laenama, algame või sinuga. Ara pane pahaks. Sa suplesid jõukuses. Ja mis siis oli — kas sa muutusid sellest paremaks? Meie küll ei märganud, ja eks kõrvalt ole ju selgemini näha. Mida rohkem sa teenisid, seda suurem lurjus sa teiste vastu olid. Ja sina räägid veel rikkusest.»

«See on mineviku asi, ma lunastasin selle vaeva ja tööga,» lausus Safron süngelt. Ta kahetses juba, et oli jutuaajamist alustanud. «Kah agitaator väljas!»

«Noh, kas lunastasid või ei, kes seda veel teab! Lihtsalt meie riik halastas sinusuguste peale — võib ju olla, et ennast parandate. Selle eest kummarda tema ees sügavalt ja tööta nii, et sa mitte rikkuse eest ei hoolitseks, vaid ausale tööle käed külge paneksid. Kui aga tahad täit tõtt teada selle kohta, miks inimesed paremaks on muutunud, siis ütlen sulle: meie riik on kasvanud ja ka meid üles kasvatanud, on harimatud puudusekõidikuks kiratsevad talumehed kodanikkudeks teinud. Minu lastest on teadlased saanud — kas oled kuulnud? Varem tähendasid paar kronu minu jaoks kõige suuremat õnne, aga katsugu ma nüüd oma eidele

niisugusest õnnest rääkida — annab mulle potihargid vastu pead! Ei tähenda midagi, et kolmekümnendal aastal, kui ma kolhoosi astusin, needsamad potihargid mul seljas tantsisid, et ma sinna ei tikuks, ennast kolhoosi üles ei annaks. Äh, sa oled mõistmatu inimene! Kõrpinud nagu vana rakk. Minu poeg, kes Leningradis õpib, ütles õigesti: «Sipled kapitalismis nagu konna soos! See ongi sulle kogu sulatõde.»

Niisama arusaamatuks ja hoopis võõraks oli Safronile muutunud Marta. Ilma rõõmuta võttis ta teda vastu nagu poleks inimene mitte asumisel viibinud, vaid naaberküljas käinud. Vestles veidi aega tagasihoidlikult, siis esitas küsimuse:

«Kas mõtlete kolhoosi astuda?»

Isegi isaks ei nimetanud. Teadagi — kasulaps!

«Mis ma sinna otsima lähen? Minul ei kõlba seda risti seljas kanda. Raske ja häbigi on kummardada nende ees, kes minu ees kummardasid. Ma pole veel kogu oma uhkust jalge alla tallanud,» vastas Safron, ajas enda sirgu, nagu heites õlgadelt nägematu koorma, ja ta silmad tõmbusid uduseks.

«See ongi halb, et teie uhkus otsa ei saanud. On aeg vana unustada, ausa tööga oma patud lunastada.»

«Sinagi pead mind patuseks?»

Vanamehe hääl lõi värisema ja ta silmitses Martat vihaselt, ehkki oli külassee tagasi tulles kindlasti otsustanud mitte lasta end tülidesse kiskuda, olla lahke ja vaikne, hoiduda inimeste eest kõrvale.

«Pean,» vastas Marta kindlalt. «Inimesed andsid teile seaduse järgi kõik andeks. Hakake nüüd teistviisi elama.»

«Sa oled rumal, Marta!» Safron tahtis vanduda, ent hoidis ennast tagasi. «Taipad vähe inimeste elust. Ei kukk saa ööbiku kombel laulma hakata. Teadagi elab igaüks omamoodi: hobune tunneb oma latrit, mutt oma urgu, lind oma pesa. Ühe mõõdupuuga ei saa kõiki mõõta. Mina kasvatan õunu pigem endale kui kogu mustlaste leorile,» vihas ta salvavalt Marta kolhoositööle, aga pidurdas end kohe ja hakkas kõnelema taas mini, isegi lahkemalt. «Ma olen juba vana, pean suuremale mõtlema, mitte kolhoosile.»

Aga Marta tabas tema hääles võltse noote, jäi mõtlema ja enam peaaegu ei rääkinud temaga.

«Kasvatasin vaenlase üles... Ainult Karpo võib head meelt teha,» ohkas vanamees raskelt ja läks Gorpina juurde, kes oma seadusliku mehe samuti ilma rõõmuta vastu võttis.

Ometi ei pääsenud Safron päriselt kolhoosist mööda.

Kord õhtu eel sõitis rajoonist kohale Omeljan Krupjak. Teretas lõbusalt, hakkas avaras tares askeldama, täitis selle müraga, muretu naeruga. Seda rahutut, kiitlikku, näiliselt rumalavõitu inimest kõrvalt vaadates ei võinud kuidagi arvata, et välispidise sõnakõlksutuse taga peituvad peaaegu vaistlik valvsus, umbusk, külm julmus.

«Nüüd asun mõneks ajaks külassee elama,» hakkas Krupjak endast kõnelema. «Vaatasin oma katsejaama jaoks juba kohagi valmis: otse Bugi ääres, teie küla läheduses. Luhad niidetakse mul kahasse, hakkan lehma pidama, külma hapukoort ja kuumi vareenikuid sööma, ise nagu vareenik või sees ujuma. Direktor!»

Enesega rahulolevalt patsutas ta end kõhule ja pahvas naerma. Safron tundis isegi kadedust.

«Omeljan! Võta mind enda juurde, kas või majandusjuhatajaks. Valvan iga kõrrekese järele. Sinul on hea ja ka minule passib.»

«Ei, Safron Andrijevitš, sellest asjast ei tule midagi välja,» katkestas Krupjak teda juba esimeste sõnade juures ja tema tumedad kõõrsilmad tõmbusid kavalalt vidukile.

«Kardad?»

«Mina või? Kui kardaksin, siis ei mängiks ma tulega, aga te näete ju, et ma tantsin sütel ja esialgu läheb korda. Elan üsna kenasti ja kavatsen veel paremini elama hakata, täie hooga,» ning ta viipas maaliliselt käega.

«Ma näen, jah,» tähendas Vartšuk rahulolematult, «hakkad täie hooga elama, need aga, kes su päätsid, unustad ära.»

«Ärge vihastage, kullake,» muigas Krupjak, «vihas-

tamisest hakkab maks valutama. Ma soovin teile head. Minuga on ju lugu nii, et täna-homme saadakse teada — ja jälle: «Tõuse lendu, öökull,» laulis ta kähiseva tenorihäälega. «Te ei jõua minuga sammu pidada teine vanus, teised lood... Noh, hakatakse teilt pärimalikult kuidas te majandusjuhatajaks saite, missugused siseteadmed minuga olid, ja igasuguseid muid pisiasju, mis versta maa taha laagri järgi lõhnavad. Aga teie olete seal juba olnud...»

«See on õige,» nõustus Vartšuk ohates. «Egas midagi tuleb väikesel viisil kaupleva hakata. Ei taha enam vanas eas oma konte mööda maanteid loksutada.»

«Ma ei soovita. See on ebakindel asi,» sõnas Krupjak tõsiselt. «Igaüks võib norima hakata. Minu nõuanne on: astuge kolhoosi.»

«Aitäh! See passib mulle nagu köis kaela.»

Vartšuk kortsutas laupa ja sammus korra närviliselt üle toa. Lillad kotid silmade all võpatasid, neil paistsid läbi sinised soonekesed.

«Elus tuleb paljugi ette, mis meile meeltemööda pole, aga peab ära kannatama, kohanema, oma värvi muutma. Teaduslikus keeles nimetatakse seda mimikriks, kui tahad, et sind ära ei söödaks, maskeeri end ümbruse taoliseks. No mis teil maksab kolhoosis mingisuguseks valvuriks hakata... See on isegi päris kena: kõnnid öösel ringi, vaatad mõnuga tähti, taod loku lauda...»

Krupjak ei paistnud märkavatki, et vanamehele oli tume puna näkku tõusnud, et ta huuled värisesid, muutad hallisegused vurrud tõmblesid.

«Kuule, kas sa tahad mind pilgata või?» hakkas Saffron kähiseva häälega kõnelema. «Et mina, parim peremees külas, hakkaksin nüüd kaltsvattide lõbuks loku lauaga ringi käima? Oma südant hauda taguma? Ei, seda nad näha ei saa!»

«Inimene räägib asjalikku juttu, isa,» segas Karpo end vahele. «Ta toetab teid võimalust mööda. Niidate tiinu heinamaad maha, toote endale heinu või müüte ära. Töötada aga tuleb kolhoosis — niisugune on juba meie saatus.»

«Niidate nii palju kui tahate,» muutus Krupjak hel-

deks. «Aga saatuse kohta räägid sa rumalusi, Karpo. Saatus muutub varsti.»

«Seda kuulsin teilt juba kolmekümnendal aastal.»

Noor Vartšuk vaatas külalisele pilkavalt ja umbusklikult otsa ning kohendas silmadele langenud tulekarva kahlu.

«Kolmekümnendast aastast ei hakka me rääkima, aga praeguse olukorra seletan ma ära. Kuule, tarkpea, missugused reaalsed jõud on Läänes valminud.»

Krupjak hakkas paberilehele üsna osavalt Lääne-Euroopa kaarti joonistama. Karpo kuulas tähelepanelikult, aga Krupjakil ei läinud siiski korda tema umbusku hajutada.

«Elame-näeme. Esialgu aga oleme nagu vasikad sulus ja aina piilume, kas prokurör ei tule,» lõpetas ta, meenutades õnnetut odravargust.

«Sa oled lollpea!» vihastas Krupjak. «Kui nii hakkad arutlema, siis aetaksegi sind nagu vasikat tapale. Kõik tuleb ette läbi mõelda. Kuula, kuidas sa elama pead, missugust rada peab sinu elu minema...»

«Noh-noh, ennustage!»

Karpo kõõritas umbusklikult, aga kuulas edasi. Ka Saffron kuulas ja märkis endamisi, et Krupjak orienteerub uues olukorras tõepoolest üsna hästi, ainult et on liiga suur lobiseja.

Ja Vartšukil tuli võib-olla esmakordselt elus inimete ees sügavalt kummardada, ja enam kui üks kord. Väliselt alandlik, kuid hinges viha, põlgus ning solvatud uhkus, käis ta Bondari ja Kušniri, brigadiride ja lihtsate kolhoosnikute juures. Ainult Dmitro juurde ei läinud.

«Minu elu on nüüd teise pöörde võtnud,» rääkis Saffron kõikidele. «Häbi ja vastik on minevikule vaadata. Asumisel olles mõtlesin kõige üle järele, hakkasin ennast ümber kasvatama. Metsatööl sain lööklaheks. Hea töö eest vabastati ennetähtaegselt ja anti head dokumendid.» Ja ta näitas kõikidele võidunud paberid.

Enam kui ühe päeva käis ta mööda uusi taresid, vaatles imestuse ja vihavaenuga noori aedu, heledaid maju, laste rõõmsaid silmi. Ja vanamehele tundus, nagu pei-

tuks kõiges selles vältimatu ning halastamatu surma ähvardus.

Möödus tublisti aega, enne kui ta tõrksalt, vastu tahtmist kolhoosi võeti. Safron valis endale rahuliku töö — hakkas kalatiikide valvuriks. Toitis peegelkarpe, ajas neid ühest tiigist teise, puhastas vikatiga tiigipõhja vetikatest ja õhtuti näppas väikestviisi kalu ning viis koju. Aga ta ei kosunud rahulikust elust ega magusest karpkaladest — metsik kurbus ja vihavaen piinasid teda isegi unes. Tarvitses Vartšukil ainult oma endise maa peale vaadata, kunagisel oma põllul raskesti viljapead puudutada — ja minevik pani kogu ta hinge kihama, torkis seestpoolt siilina. Aga inimeste eest tuli oma muresid varjata. Ja ta varjas, peitis nad kord naeruse, kord mõistliku jutu taha, mis ei võinud kahtlusi äratada. Isegi, Denissenko ja Sozonenkoga rääkis ta ettevaatlikult, ei avaldanud neile oma mõtteid, pani kohtumistel rohkem rõhku topkatõstmisele. Ta jõi nüüd palju, aga viinauim ei teinud teda lõbusamaks; viina mõjul tusanes nagu veel enam, kattus vana inimeselike kortsudega.

«Tead, Dmitro, vana Vartšuk on nüüd hoopis teine inimene,» tähendas kord Varivon. «Ma rääkisin temaga...»

«Jäta juba! See pada lehkab eluaeg ühe ja sellesama keeduse järgi. Niisugused ei muutu. Kui on paras juhust, pistab sulle noa kuni käepidemeni rindu ega krimpautu nägugi.»

«Inimesi kasvatatakse ju ümber.»

«Kasvatatakse küll,» nõustus Dmitro meelsasti. «Aga Safron pole seda tõugu. Olen üsna rohkesti lugenud, inimesi jälginud, vaist on mulle korduvalt õigesti ütelnud, mis kellegagi edasi saab. Ümber kasvatada võib neid, kelles on ivakegi inimlikkust. Aga Safroni seob selle maailmaga ainult raha, kukkur. Raha eest oleks ta varemgi igaühel kõri läbi hammustanud ja teeb seda ka nüüd.»

«Sa laimad teda kurjuse pärast,» naeris Varivon.

Dmitro vihastas, kahvatas, siis punastas ega lausunud seltsimehele enam sõnagi: too ei mõista niikui nii.

Aga too oli ammu mõistnud; ta ainult narris sõpra, ja nüüd saavutanud, mis tahtis, silmitses teda leebe naeratusega:

«Pöörane, no küll on ikka pöörane!»

XXXII

Ivan Vassiljevitsš Koševoi heitis paksud kastanpruunid juuksed harjunud liigutusega laubalt kõrvale, andis paberid Krupjakile tagasi ja jäi mõttesse. Tema silmades polnud enam näha helesiniseid valgusepiisku, silmarterad olid muutunud raskeks, tinaseks nagu sügisene veel.

Krupjak mõistis, millele rajoonikomitee sekretär mõtleb, ja hakkas talle üksikasjaliselt tulevase tööst juustama, rõhutades selle ulatust ning tähtsust.

«Meie katsejaama ülesandeks,» kõneles ta enesekindlalt, «ei ole mitte ainult Podolje floora ja fauna uurimine, vaid ka kolhooside abistamine heinasaakide suurendamisel. Me kavatsame tööd arendada kõrgel teaduslikul tasemel...»

«Kas teile mitte liiga palju maad ei antud, seltsimees Motornõi, kuidas te arvate?» katkestas teda rajoonikomitee sekretär. «Katsejaama jaoks jätkuks väiksematki maa-alast.»

«Ei, ei! See pole kuidagi võimalik. Teadus ei lepi peenratega, vaid nõuab laia haaret,» ja Krupjak heitis käed teatraalselt üles. «Loodan, et meie juurde hakkab tulema inimesi kogu Podoljest, aga võib-olla kogu Ukrainastki.»

«See on hea. Aga kolhoosnikutelt nii palju maad ära võtta...»

«Mis te muretsete? Egas te enda oma...» hakkas Krupjak vastu vaidlema ja katkestas kohe.

Ta tundis peaaegu füüsilise raskusena endal sekretäri valvsat pilku ja mõistis, et too ei andesta talle neid sõnu ning peab need meeles.

Ta kirus ennast mõttes ettevaatamatuse pärast ja manas näole innustunud ilme.

«Saar aru, saar aru... Muidugi on raske kolhoosni-

kutele liiga teha, aga see on ju teaduse jaoks, nõukogude teaduse jaoks, mida meie, tagasihoidlikud teaduslikud töötajad, ustavalt teenime! Ja igal halval ajal on ka oma hea külg: see sunnib kolhoosnikuid lutsernistikut, timutit külvama.»

«Teil on huvitav teooria,» Koševoi silmitses Krupjakki pilkavalt, «ainult et see ei meeldi ei kolhoosnikutele ega minule. Me ei saa katsejaama jaoks nii palju maad anda. See tähendaks meie loomapidamine hädaohu viia.»

«Kuidas ei saa? See on ju põllutöö rahvakomissari...»

«Hea küll!» krimpsutas sekretär kannatamatult nägu. «Esitage mulle oma majapidamise perspektiivplaan ja tema agronoomiline põhjendus.»

Ta tõusis püsti, andes mõista, et vestlus on lõppenud.

«Väga hea! Esitan juba täna,» vastas Krupjak-Motornõi valmisolevalt, endamisi imestades, kust tunneb rajoonikomitee sekretär oskussõnu.

Koševoi tuli tahtmine projekteeritava katsejaama territorium üle vaadata. Juba autos istudes tegi ta kindlalt otsuseks põllutöö rahvakomissari juhendi vastu protestida. «Veel üks niisugune määrus — ja kogu rajoon jääb ilma heinamaata... Isegi farmide jaoks ei jätku heinu, kolhoosnikutest rääkimata. Missugused tarkpead selle ometi välja mõtlesid, et heinte külvamise katsete jaoks nii palju maad anda? Millega katsejaam selle üles harib?»

Auto sõitis mööda Bugi kallast. Paks roheline rohivaip kattis teed. Piki rattarööpaide sädelesid oma kollaste piiskadega vitspajud, mida õõtsutasid töökad meelased ja kimalased; piimalill oli ära õitsemas; uhked punetasid veriheina nupud. Paju otsast lendas alla must luitsnökk-part; lumivalged tiivääred löid päikese käes eredalt kiiskama ja kustusid väikesel saarel, mida tähnistasid setteliiva kollased paljakud. Lind polnud veel põõsastesse kadunud, kui valkjaspruun jänes, selg kõõrus, üle saare lippas, nii et üks valge kõrv peeglikesena välkus. Vee peal mustendas väike kaluripaati, mööda kallast sammus kogukaš mees ja näis, nagu läheks ta

otsa valgeid pilverahne täiskuhjatud taevasse. Kui auto tema kohale jõudis, tundis rajoonikomitee sekretär Goritsviti ära.

«Dmitro Timofijevitš! Mis sa luhal teed?» hõikas sekretär lõbusalt brigadiri ja tuli autost välja.

«Ivan Vassiljevits!» sööstis Dmitro tema poole. «Suur tänu teile!»

Mõlema käega surus ta tuliselt Koševoi kätt ja jäi valt, ehkki näis, et on vaja veel ainult üht pingutust — ja sõnad hakkavad voolama kergelt ning sujuvalt, nagu jutuajamises lähedaste inimestega. Juba mõnd aega tundis ta, et tal on sõnu tekkinud; ainult et hirm oli nendega inimeste ette välja tulla, nagu kunagi oli hirm suurvee ajal uppujale tütarlapsele Bugi appi hüpata.

«Suur tänu teile, Ivan Vassiljevits,» kordas ta uuesti.

«Pole tänu väärt. Kas tatra külvasid maha?»

«Külvasin. Praegu aga vaatasime seltsimees Otšeretiga heinamaid üle. Tahame need käsile võtta. Meil on heinast puudus.»

«Puudus?» küsis Koševoi ja jäi mõttesse. Aga ei lausunud katsejaamast sõnagi. «Heinamaad on hooletusse jäetud. Põllud hakkavad juba korda saama, aga heinamaad lamavad mahajäetutena nagu vaeslapsed.»

«Mina arvan sedasama. Neile tuleb heinaseemet külvata.»

«Oled sellest lugenud?»

«Olen lugenud. Olen agronoomiga nõu pidanud ja ise külvanud.»

«Aga tead, sinust saaks ju päris hea kolhoosiesimees. Mis sa arvad?»

«Minust?» Dmitro vaatas ehmunult rajoonikomitee sekretärile otsa. «Minge ikka! Mis esimees mina olen? See ajab isegi naerma... Ja teeb hirmu!»

«Teeb hirmu?»

«Või veel! Ma pole kartlikkude killast, aga sellest jagu ei saa. Puudub organiseerimisvõime, oskus inimestega sobida.»

«See on õpitav asi, arened.»

«Ei, ei, Ivan Vassiljevits!»

«Tähendab, see pole niivõrd mitteoskamine kui mitte-tahtmine? «Au on palju, aga hullutamist veel roh-

kem.»» tuletas sekretär pilkavalt naeratades meelde.
«Lülivanem Opanassenko on juba brigadir, võib keegi juhtuda, et sügisel valitakse esimeheks. Aga sina jääd istuma, kardan. Opanassenko laseb sind seemnete eest tänada.»

«Vili sattus headesse kättesse, mul pole kahju...»

«Ta jõuab sinust võistluses ette.»

«Vaevalt küll. Meie säilitasime pinnases rohkem niiskust. Ja mesilased on meil väledamad kui Bagrini omad.»

«Ka seda oled tähele pannud?» naeris Koševoi.

«Brigadir! See kõlab nagu muusika,» naeratas ka Dmitro. «Ehk astute minu poole sisse?»

«Vahest ka. Võib-olla loovutad mulle veel sõrmkübaratäie tatraseemet. See on sinul vist kõige suurem viljamõõt?»

Dmitro naeris. Ta oleks tahtnud Koševoiile midagi head, tähelepanuväärset ütelda, ent sisemisest pingutusest, kohmetusest aheldatuna vaikis.

«Aga kui inimene arvab, et ma lipitsusega talle ligi poen? Küllalt keerleb ülemuste ümber igasugu rämpsu, ajab omakasu huvides mesimagusat juttu,» mõtles ta.

«Kuidas brigaad töötab?»

«Pole viga. Seni pole keegi meist ette jõudnud.»

«Aga kas sa inimestele ajalehti loed? Raamatuid loed?»

«Raamatuid?» Dmitro ei tea, kuhu sekretäri uurivate silmade eest pugeda. Ei, ta mõtleb rohkem töö peale...

«See on väga halb, kui inimene oma põllulappi rohkem armastab kui kolhoosnikuid. Brigadir ei pea mitte ainult põldu harima, ta peab ka inimesi kasvatama. Ta pole mitte ainult peremees, ta on õpetaja. Sa arvad, et suure saagi jaoks on vaja ainult päikest, niiskust ja väetist? Peaasi — on vaja bolševistlikku kirglikkust. Ja rängalt eksib see, kes brigaadile vaatab kui inimeste rühmale, kes töötavad ainult normipäevade pärast. See on perekond, üksmeelne, kindla tahtega, loov, tööga ühteliidetud perekond, nagu on ühte liidetud luurajad rindel. Vähe on sellest, et sa ise õpid — peab ka in-

mesi õpetama, istutama neisse armastust raamatu vastu, kirgliku bolševistliku sõna vastu. Inimesed, kaadrid otsustavad kõik. Mäletad neid sõnu?»

«Mäletan,» vastas Dmitro ja hämmastus oma hinges selle üle, kui palju tähtsaid asju on tal tegemata.

Piinav auahne soov Koševoi silmis paremana näida asendus püüdega uute heledate horisontide poole, mis olid alles vaevu tajutavad, ent tõmbasid juba võimsalt ligi.

«Saad aru, Dmitro Timofijevitš: brigadir — see on ju isa ja komandör. Ja tema eelis on selles, et ta ei saa täiendust mitte enne lahingut, vaid õpib inimesi aastatega tundma, kasvatab nad ise üles. Aga kas sa võid praegu iga brigaadiliikme peale kindel olla nagu iseenda peale? Näe, sul on suur sõber Otšeret. Nisugustest sõpradest — õiglastest, tugevatest, uhketest, töökatetest, tarkadest — peab koosnema kogu su brigaad, kogu kolhoos. Saad sa aru, Dmitro Timofijevitš, mil määral see meid tugevamaks teeb, kuivõrd kogu meie elu sellest paremaks muutub?»

«Saan aru. Aitäh õpetuse eest! Ma ei lase seda tuulde minna.» Dmitro ajas enda sirgu ja vaatas otse Ivan Vassiljevitsi mõtlikesse silmadesse.

Järgmisel päeval tuli Krupjak rajoonikomiteesse ja tõi perspektiivplaani kaasa. Ivan Vassiljevits luges selle tähelepanelikult läbi, arvutas kaua midagi paberilehel ja siis ütles rahuliku häälega, mis ei sallinud vastuvaidlemist:

«Nüüd anname teile, seltsimees Motornõi, nelikümmend seitse hektarit luhahainamaad — täpselt nii palju kui te suudate üles harida.»

«Nelikümmend seitse?» hüüdis katsejaama direktor hämmastunult. «On see pilge?»

Ta kargas toolilt püsti.

«Nelikümmend seitse ja mitte vaksa võrragi rohkem. Meil pole õigust talitada maaga nagu Ohrim oma kuuega. Kui meie võimalused suurenevad, anname teile lisa. Sõitke homme ühes maavalitsuse esimehega oma maatükile ja asuge tööle. Soovin edu.»

«Ma olen sunnitud kirjutama...»
«Kirjutage. See on teie isiklik asi. Paberi võtta masinakirjutajalt.»

Sekretäri laup, mida kastanpruunid juuksed pooleldi varjasid, oli kortsu tõmbunud.

XXXIII

Grigori hakkas sageli katsejaamas käima. Algul kuulas ta suure usaldusega direktori iga sõna. Kahtlused? Krupjak purustas need hõlpsasti, kasutas osavalt taate, võrdlusi, analoogiaid ja fakte suurte teadlaste tegevusest.

«Teadus pole tallatud tee, kus kõik on selge ja kõige jaoks üks retsept. Kuula...» kõneles ta ja uimastas vestluskaaslast uute argumentidega.

Aga varsti jahutas ebameeldiv juhtum Grigori indu. Tekkis isegi kahtlustus — kõige tõenäolisemalt selle pärast, et asi puutus Ševtšikule väga kallisse töösse.

Kui rakis katsepõllul kõrsuma hakkas, lõi laboratooriumitäre juhataja kõhklema: kas maksab lopsakalt taimi veel lämmastikväetise ja kaalisoolaga rammutada? Ta küsis Motornõilt nõu. See kuulas teda tähelepanelikult ja raputas siis pead:

«Ei mingil juhul, ei mingil juhul! Teie rakis lamedub ega tõuse enam. Tuleb põld heinaks niita.»

Grigori kuulas sõna ja külvas põllule ainult superfosfaati.

Mõne päeva pärast, pühapäeval, astus ta uuesti katsejaama sisse. Direktorit polnud kohal.

«Noh, kuidas läheb, seltsimees ülemus?» Talle astus jalgteel lõbusalt vastu flooraspetsialist, pikk tõmmu Vassil Romanenko. «Kas me ei mängiks malet?»

«Pole aega,» lausus Grigori kõhklevalt.

«Kardad matti saada?» narris noor agronoom ja naeris. Tema naer oli nakkav.

«Too malenupud välja, seltsimees floora.»

«Vaata see on teine jutt, seltsimees ülemus.»

Nad heitsid jõe ääres rohule, kummardusid heatahtlikult nägeldes lakeeritud malelaua kohale ja süvenesid

aid mängu. Võitis Romanenko, kuigi mitte ilma vaevata, ja jälle hakkas sadama naljatlevaid torkeid:

«See pole nii lihtne kui katsepõllu eest hoolitsemine, seltsimees taimede ülemus. Magasid oma lipu maha? Vaata, et sa veel midagi maha ei maga... Noh, kas andsid rukkile lisaväetist?»

«Andsin. Ainult salpeetrit ja kaalit ei külvanud.»

«Miks?»

«Et ei lamanduks.»

«Kui ettevaatlikuks sa oled muutunud!» vangutas agronoom imestades pead. «Males on sul rohkem hoogu... Lämmastik oleks saaki just suurendanud.»

«Kas tõesti?»

«Ikka päris tõesti! Ma ütlesin ju sulle, et sa peale lipu veel muudki maha magad.»

«Seda soovitas mulle teie direktor.»

«Mina pole direktor,» kihvatas Romanenko, «aga säärase rumalust poleks ma iial soovitanud.»

Tema kelmika pilklikkuse oli otsekui tuul ära puhunud. Nägu oli nüüd keskendunud ja kangekaelne.

«Kas seltsimees Motornõi võis tõesti eksida?»

«Eksida?» kordas Romanenko küsimust ja näppis sõrmedega noort rohtu. «Siin võib midagi halvematki ilmsiks tulla kui eksitus...»

Jalgteel tuli Krupjak nähtavale. Ta silmitses vestlejaid kahtlustava pilguga. Talle ei meeldinud Ševtšiku sõprus agronoomiga.

«Sel rästapojal hoia aga kogu aeg silma peal. Miski pole talle meeltnööda, kõigega on tal tegemist. Alles tuleb kõrgemast koolist, pole jõudnud veel sulge minna, aga juba ärgitab maailmakuulsaid teaduse korüfeesid rünnata. Va kollanokk lõssenkolane! Ei, ta tuleb kuidagi märkamatuult jaamast minema saata,» mõtles Krupjak.

«Noh, tšempionid, kes kelle võitis? Võib-olla tahab mõni ka minuga jõudu proovida?» pani ta mängijate juurde astudes ette.

«Võib,» vastas Romanenko. «Kummast käest?»

«Paremast... Jälle on mul mustad!»

«Teie mängite alati mustadega,» tähendas Romanenko ja heitis kõrvalt pilgu direktorile.

«Ikka sellepärast, et minu töökaaslased mind kavaslasti tüssavad,» vastas Krupjak naljaga, ent märkis endamisi ära iga intonatsiooni agronoomi jutus.

«Vaevalt küll. Meil on direktor ikka kõige kavalam... Šahh teie kuningale, põgenegu.»

«Taganen,» vastas Krupjak.

«Pole midagi parata!»

«Äh, tegin vea!»

«See pole enam viga, see on midagi rohkem.»

«Üks ebaõige käik.»

«Minu arvates mitte üks, vaid kõik. Veel kord šahhis!»

«Ma olen kaotamas.» Krupjak hakkas närvitsema.

«Mida oligi tarvis tõendada!» naeris noor agronoom.

«Ei, lõhkeaine tuleb kaugemale ära peita,» otsustas Krupjak kindlalt. «See kollanokk pilkaja tuhnib kõik välja.»

Raske südamega läks Grigori kodu poole, ehkki ta ei teadnud, keda rohkem uskuda — direktorit või Romanenkot. Kuid kahtlused ei andnud rahu, hinge hülis aimus, et Motornõi mitte muidu niisama ei soovitanud salpeetrit külvamata jätta. Hiljem leidis Ševtšik oblasti raamatukogus vajalikku kirjandust ja vihastas lõplikult enda üle ning eriti katsejaama direktori üle, kui oli raamatuis lugenud, et lämmastikväetis oleks tera ainult tugevamaks teinud. Pärast seda piinles ta terve öö murede käes, ei maganud, hommik aga ehmatas ta peaaegu surnuks.

Koidu ajal löid läänetaevas kohuma määrdunud-kollased pilved. Helenedes kerkisid nad ikka kõrgemale ja äkki hakkas rahet rabistama. Külmad sarapuupähkli suurused raheterad sarnanesid surnud kala silmadega. Maa peale laotus valge liikumatu kate. Grigori riietus kiiresti, haaras mütsi ja tormas põllule. Ta peaaegu ei tundnudki seljale langevate raheterade tüütavat trummeldamist, kui mööda tühjaksjäänud tänavaid üha edasi jooksis, haaratuna hirmust ja lootusest: näis, et raheterad muutusid väiksemaks ja et pilve parema tülva poolt oli raju kahanemas.

Teeristmel jõudis Ševtšik järele väikesele naisekogule, kel oli suur presendist vihmamantel kuidagi

viisi selga tõmmatud. Naise kiires kõnnakus ja iseloomulikus peapöördes oli midagi tuttavat.

«Vassilina,» taipas ta ning küsis:

«Kuhu nüüd, perenaine?»

«Põllule.»

Nukralt vaatas Vassilina Ševtšikule oma ilmekate silmadega otsa. Noore naise nägu oli märg, tihe juuksekahtle kleepus lauba külge.

«Mis meie rukkist saab? Nii palju oleme vaeva näinud!»

«Ei tea... Rahe oleks nagu hõredamaks jäänud. Hakkab mööda minema!»

Kuni nad põllule jõudsid, selgines taevas, lõi külmalt sinama, ja äkki valgustas päike nurmi vikerkaarevärvilise säruga.

«Maas! Kõik maas!» hüüdis Vassilina valuliselt ja hakkas millegipärast põllult suuri raheterasid teele pühkima.

Külmad marmorjad kuulikesed põletasid ta käsi, nende puudutamisest jäi hing kinni.

Grigori oli keset põldu peatunud ja tundis, kuidas kogu keha valu täis valgus. Vili lamas maas, otsekui oleks keegi hiiglasuure rulliga sellest üle käinud. Grigori kummardus viljapeade kohale ja sõrmitses kõrsi. Need olid paindunud, aga mitte murdunud. Kohe lõi lootusesäde hõõguma.

«Meie rukis tõuseb veel üles,» rahustas Ševtšik Vassilinat.

«Tõuseb üles?» Naine vaatas Grigorile nutuste silmadega otsa.

«Tingimata. Kõrred on tugevad, pole murdunud. Lähme kontrollime mujal.»

Nad käisid põllul ringi ja silmitsesid peaaegu iga puhmast.

Päike aga soojendas järjest tugevamini; tõusis auru, alis virgus tuul ja kogu põld hakkas liikuma, kerkides roheline tulena.

«Vaadake!» hüüdis Vassilina vaimustatult ja jälle valgusid tal pisarad silma.

«Näen,» vastas Grigori rõõmsalt, kuulatades, kuidas sirguv vili ümberringi kahiseb. Ja ei kannatanud välja,

pidi hooprema: «Oled sa kunagi niisugust põldu näinud?»

«Ei ole näinud. Mu isa tuli üleeile metsast. Vaatas meie katsepõldu ja vangutas ainult pead. «Olen üha kaua ilmas elanud,» ütles, «aga niisugust imeasja pole näinud. See toob teile suurt lugupidamist. Riik aga võit isegi medalitega autasustada.»

«Noh, sellega läks ta liiale!» vehkis Grigori ehmunult kätega. «Su isa kiitis meid ülearu.»

«Ülearu, jah, kiitis,» oli Vassilina kohe nõus, ehkki tema näoilme kõneles midagi hoopis muud, nihkasti temale kui Grigorile arusaadavat.

Pärast läbielatud hirmu tundis ta nüüd suurt väsimust, aga ei läinud koju: tahtis oma silmaga näha, kuidas viimased rahest muljutud taimed üles kerkivad.

Varsti ilmus põllule Varivon. Juba eemalt hüüdis ta: «Kudrutate, vaenlasehinged?!» Ja lähemale jõudes pöördus naise poole: «Ma aimasin kohe, et sa kohtamisele jooksid. Vaata, et sa viimati piitsa maitsta ei saa.»

«Piitsal on kaks otsa,» kostis õnnelik Vassilina lõbusalt. «Vaata, missugune rukis meil on!»

«Suur asi see rukis... Viljapeast kamalutäis. Aga kas sa varsti õpid valmis kukleid kasvatama? Räägitakse, et Obodovi kolhoosis kasvavad köögiviljamaal veerandliitrised viinapudelid, varsti hakatakse ka pooleliitrisi kasvatama!»

«Aitab juba!» naeris Vassilina ja pani märja käe talle suule.

«Ei lase isegi lõpuni rääkida... Vaat mis tähendab naiste üheõiguslus!» vangutas Varivon pead. «On aeg koju minna. Grigori, oled sa niisuguse asja üle järele mõtelnud: kas saaks viljakõrt tugevamaks muuta, nii et ta oleks nagu pajuvits, — painduks, aga ei murduks?»

«Mõtlen selle üle!» lausus Grigori lühidalt. Ta jälgis lainete veeremist põllul, mis oli üle külvatud suurte merevaikkollaste tilkadega nagu marjadega.

Ruttamata sammul ja lähestikku, nii et nad teineteist õlaga puudutasid, läksid Varivon ja Vassilina küla

poole, Ševtšik aga kõndis veel kaua põldudel, hingas väse nurmede magusaid lõhnu.

Ohtul läks ta talli, vaatas hobused üle, vestles tallimeestega, siis suundus lehmalauda.

«Grigori, meil on täna rõõmupäev — Printsess tõi kaksikud!» teatas talle keevaline tugevakehaline Kilina Prokoptšuk.

«See on hea. Aga miks te sõnnikut välja ei vea? Boetate siin piima läheduses igasugust mustust ja kärkseid.»

«Ma olen kaks korda tallimeestele rääkinud, nad ei kuula mind.»

«Aga kas esimehele oled rääkinud?... Toredad vasikad!» Ta astus tõulehma juurde, kes äsjasündinud kaksikuid lakkus.

Inimene puudutas vasikat, ema hakkas haledasti ammuma, pungitas tema poole niiskeid, nukraid silmi.

«Ära nuta, ära nuta!»

Need olid väikesed kastepiisad argipäevade rohelistel lehestikul, ent Grigori ei saanud ilma nendeta läbi, nagu inimene ei saa läbi ilma leiva ja veeta. Pisimais päevamuredes korjatud kogemustest kujunes kaine suhtumine inimestesse ja töösse. Tekkis uusi kavatsusi ja nagu õhtupäike ühendasid need minevikku tulevikuga.

Kastest sinkjashalli oru kohal laskus õhtu üha madalamale, surus kuu otse katuste ligi.

Oja juures jõudis Grigori oma naisele järele. Sofia vaatas teda mõtliku pilguga ja hakkas sõnatult mööda purret minema, mis alla paindudes uinunud vee laskatusega äratas.

«Mis sa nukrutsed?» Ojast üle jõudnud, pani Grigori Sofiale käe õlgade ümber.

«Mul võeti täna kaks kõige paremat tütarlast ära,» ütles see tasa ja surus end mehe ligi.

«Kuidas võeti ära?» kihvatas Grigori.

«Ära siis karju! Nad pandi peedipõllule lülivane- maiks, öeldi, et mu tüdrukud on suureks kasvanud. Läksid tähtsama töö peale.»

«Või nii! Ja sa kardad, et ei saa nüüd hakkama?»

«Ah ei, küllap töö läheb. Aga mul on hinges niisugune tunne nagu emal, kes tütreid mehele paneb.

Rõõmustan ja muretsen ühekorraga — ära lendasid mu
tuvikesed... Homme lendavad uued kohale...»

Sofia häälgigi kõlas emalikult, selles oli samaaegselt
kuulda rõõmu ja kurbust...

XXXIV

Svirid Jakovlevitš ei varjanud oma heameelt, kui ta
õpilase Leonid Sergijenko täpseid vastuseid kuulas. See
aga tundis ise oma jõudu ja rääkis seepärast vabalt ning
julgelt, ilma pidurdamata, otsekui astuks rivis marši-
sammu mööda helisevat maad. Kustki olid tema häälede
ilmunud isegi soliidsed bassinoodid ja ta kasutas neid
eriti siis, kui rääkis trotskistidest, buhhaarinlastest ja
zinovjevlastest.

«Küllalt, Ljonja! Partei ajaloos on sul eksamil viis
kindlustatud. Tegid vanamehele head meelt,» lausub
Mirošnitšenko lõpuks ja tõusis laua tagant. «Õnn kaasal!
Saa heaks komandöriks. Vaata, et ükski uss meie
südame juurde ei pääseks.»

«Püüan, Svirid Jakovlevitš.»

«Tead, kui rahutu maailm praegu on.»

«Tean, Svirid Jakovlevitš.»

Nad vaikisid veidi aega.

«Sa ütled, et matemaatikaga on sul halvasti?»

«Ainult algebraga!» Leonid vaatas aknast välja ja
hüüdis imestunult: «Oi, Svirid Jakovlevitš, te ei saagi
enam puhata — läheb juba valgeks!»

«Kas tõesti? Säh sulle! Ei pannud tähelegi, kuidas õo
möödus... Mille pärast sa Kušniriga jageled?»

«Ta on ihnus rüütel. Te võiksite temaga rääkida, et
ta ei hoiaks kopika kokku seal, kus vaja pole. Meie,
kommunistlikud noored, tahtsime paremini korraldada
oleksime lootsikud valmistunud ja heina ühekorraga
varumispunkti toimetanud. Poleks tarvis olnud enne
lõikust hobuseid väsitada ega bensiini raisata. Kokku-
hoid kokkuhoiuks, aga ka laia haaret on vaja.»

«Õige, kommunistlik noor. Aga pane tähele, ta ei
anna tüdart sulle naiseks,» naeris Mirošnitšenko.

«Seda me veel vaatame,» sähvas Leonid ja punastas.

«Noh, poiss, mina sõidan traktorijaama, sina aga
mine koju puhkama.»

«Ei, ma lähen kolhoosi. Täna algab heinavedu.»

«Silmapiilk koju! Kas kuuled?»

«Kuulen!» raporteeris noormees pillikeelena sirgeks
tõmbudes ja samas küsis: «Te lähete nüüd traktori-
jaama ja heidate ka puhkama?»

«On jah õige aeg magamiseks! Mis sa veel välja ei
mõttele!»

«Aga mina olen ju teie õpilane! Kuidas mina siis
põhku poen?»

«Ma ei armasta sõnakuulmatuid õpilasi. Kuhu sind
sõidutada?»

«Põldudele. Talli.»

Rohelist koiduvalgust lõhestades liikus auto kergelt
mööda udust ja kastest niisket teed. Iga silmapilguga
läks valgemaks, värvid ja varjud vahetasid kohti; siis
purskasid korraga kiired esile ja silmapiiri kohal hak-
kasid kuldsete nõõride küljes kõikuma pilvparašütid.
Heledaks muutunud põld, millel tihedas viljas kaste-
helmed sätendasid, laulis maale tasa hällilaulu.

Ent maa oli juba ärkamas.

Viljade taga hakkas traktor bassihäälega mürisema
ja äratas emavuti. Puudutanud jalgadega sooje täpilisi
mune, laulis ta kellelegi unelaulu ja pööras halli pea-
kese imestades tee poole.

Leonid oli Svirid Jakovlevitšiga hüvasti jätnud ja
koju lipsanud, et teed juua. Aga sel ajal hakkasid kol-
hoosnikud juba põllule liikuma. Leonid haaras
leivaviilu, pistis algebra kaenla alla ja tänavale söös-
tes hüppas esimesse möödasõitvasse vankrisse.

Punane rätik peas, otsekui koit ise, läks põllule
lõlivanem, tema järel pudenes tolmusele teele tütar-
laste jalgade jälgi nagu lilli. Kaks juba elatanud bri-
gadiri lähenesid vaieldes ning kätega vehkides rohe-
lisele viljade tulvale ja sukeldusid otsekui jõkke —
aeg-ajalt lõi vilja kohal nokkmüts mustendama ja
kadus jälle. Laiadel luhtadel Bugi ääres lõgisesid esi-
algu otsekui rahulolematult vikatinoad, siis aga hak-
kasid niidumasinad ühtlaselt, rütmiliselt mürisema, nii
et punasesilmaliste tuukerpartide parved kalda juu-

rest eemale põgenesid. Üle luha kihutas auto tütarlastega nagu lillepeenar ja lai laul hõljus veel kaua tee lintide kohal.

«Jäin veidi hiljaks,» mõtles Ljonja ringi vaadates ja avas raamatu.

Hästitoidetud, siledad hobused jooksid juba mööda vetruvat luhateed.

«Taandatud ruutvõrrandi lahend võrdub poolega teisest koefitsiendist, mis on võetud vastasmärgiga pluss...» Seda me teame, kontrollis noormees ennast kusjuures ta ühe silmaga kõrvalt raamatusse pillus nagu lind. «Taandamata ruutvõrrandi lahend võrdub murruga... murruga...»

Ja matemaatikasse süvenedes ta ei näinudki, kuidas õõtsudes hakkasid vastu tulema esimesed heinakõrred, kuidas noormehed ja neiud üksteisele lõbusalt silma pilgutasid ning tema üle naersid.

«Hei, akadeemik, kui palju on a pluss b?» hüüdis kahekümneaastane hiiglane Prokoptšuk ja pahvatas bassihäälega naerma.

«A-a, see oled sina, kahekordistatud arv? ... Vaevalt hobused poevad niisuguse koorma all nahast väljalt!» leidis Leonid paraja vastuse.

«Aga mina olen kuulnud uut valemit,» kostis teisest vankrist tugev tenor: «Leonid pluss Nadiika võrdub kogu algebrast jagusaamisega.»

«See pole midagi!» ei rahunenud Prokoptšuk. «Ütelge parem: millega võrdub Leonid pluss Nadiika miinus Kušnir?»

«Armastus miinus pulmad!» kostsid poiste hääled.

«Pulmad miinus Kušnir!» naersid tütarlapsed heledasti.

Nüüd ühines üldise naeruga ka «akadeemik» ise.

«Hei teie, hulkliikmed, kukute koorma otsast alla ja lagunete algelementideks!» hüüdis Leonid kogu voorile.

Heinu pandi peale otse Ivtšanka elektriijaama juures. Uus hoone kerkis laevana päikesest valgustatud lainete sädeleva virvenduse kohal ja juba selle nägemine ühel tekitas Ljonjas halva tunde Stepan Kušniri vastu.

«Maha magasin, maha magasin!» osatas ta enda

mis esimeest. «Aga kui oleks meid noori kuulda võtnud, poleks maha maganud. Mis plaani sa nüüd ette näitad?»

«Onu Ljonja, võtke mind kaasa!» hüüdis Andriiko Goritsvit kõrge koorma juurde joostes.

«Säh sulle!» venitas Leonid, üllatatud sellest, et teda esmakordselt onuks nimetati. «Miks sa, üksliige, siis autode juurest ära jooksid?»

«Nad sõitsid juba enne koitu tehasesse. Kas võtate?»

«Tõmbame aga koormapuu kinni ja ronime üles. Aita!»

Ehkki poiss Leonidi hääles varjatud pilget märkas, haaras ta täitsa tõsiselt mõlema käega jämedast köiest kinni ja tõmbas seda Leonidi liigutuste taktis allapoole.

«Sina oled töömees!» kiitis Leonid. «Hobuste selga!»

Andri ronis nobedasti üles heintele. Nüüd laius tema silmade ees kogu Bugi-tagune.

«Onu Ljonja, te siis ei valmistanudki lootsikuid?»

«Ei valmistanud, pioneerikond,» tusanes see. «Aga vaat kutri saame varsti valmis. Hankisime juba ka väikese mootori ja puhastasime ära.»

«Tean, auto pealt. Aga kas mind juhtima õpetate?»

«Kuidas siis!» kostis Leonid niisuguse tooniga, et ei saanud aru, kas ta naljatab või räägib tõsiselt.

«Aitäh,» tänas Andri igaks juhuks ja jäi korraks vait, aga siis teatas kogeldes ning häbelikult: «Nadiikalt tuli telegramm — ülehommel jõuab päralt. Ivass kiitles mulle.»

Kõige raskem oli öeldud ja poiss tõusis, ilma et oleks kommunistlikule noorele vaadanud, täies pikkuses püsti ning silmitses helisevaid avarusi enda ümber.

«Andri, kontrolli mind algebras, jälgi neid reegleid sin,» tõmbas Leonid poisi enda poole.

Nad võtsid kõrvuti vankri esipoolele istet ja nende näod omandasid kohe keskendunud ilme.

Stepan Kušnir tuli hilja klubist koju. Ta oli rahul koosolekuga ja iseendaga.

«Noh, vanaeit, pane lamp põlema, pillasin raha maha!» ütles ta naerdes naisele. «Aga varsti süütame elektrivalguse. Kahju, et sa täna koosolekule ei saanud

tulla. Tead, minu plaan võeti ühel häälel vastu. Isegi Ljonka Sergijenko rääkis «poolt». Temast võiks peremees saada, kui ta alati nii väga oma projektide ja laiade haaretega ei hüppaks. Noh, ma tõin ka siin oma kolhoosile pisut kasu.» Kušniri silmad välgatasid trotslikult. «Postid toob meile Kvitšani kolhoos. Nii et oma metsa hoiame uute ehituste jaoks. Elektrivoolu aga pole Kvitšani omadele kahju anda. Ka oblastisse ei sõitnud ma ilmaaegu: mul on energeetikutega südamluk sõprus loodud. Võtsin värsket mett kaasa, ajasin kultuurset juttu. Nii kahmasingi seadmed Bagrini omadel otse nina alt ära.»

«Leidsid, millega hoobelda!» tähendas Olga Viktorovna laitevalt.

«Tean isegi, tean isegi!» ägestus Kušnir. «Aga kakskümmend viis korda seadmete järele sõita, ja veel nüüd, enne lõikust, see käib mul ka üle jõu. Ja mina pole süüdi, et bagrinlased niisugused käpardid on.»

«Või juba käpardid!» Olga Viktorovna vaatas umbusklikult mehele otsa. «Missugune aed neil on! Viiskümmend hektarit! Ja tiigid! Ja farmid!»

«See-eest on meil kõige paremad hobused üle rajooni! Ja vaatame veel, kellel suurem lõikus tuleb... Ei sinu meele järgi oska talitada! Sa pole naine, vaid revisjonikomisjoni esimees,» torises Kušnir ja veidi aja pärast ütles: «Ma tahan sinu lülist Ljudmila Tšebriku ära võtta.»

«Milleks seda veel?» muutus Olga Viktorovna rahutuks.

«Paneme ta linnufarmi,» hämmastas Kušnir naist.

«Linnufarmi me Ljudmilat ei anna. Temast sirgub eeskujulik peedikasvataja. Aasta pärast on niisugune lülivanem, et püsib alaliselt autahvilil.»

«Sinu jutu järgi on üks ikka teisest parem.»

«Nii see ongi. Kahju ainult, et esimees seda tähele ei pane.»

«Kuidas siis nii? Küllap minagi üht-teist näen...»

Jutuajamine naisega rikkus veidi Kušniri tuju, aga kui ta oli teise tuppä puhkama läinud, süvenes ta varsti innukalt uutesse majapidamismõtetest. Tema unistustel oli nüüd tugev põhi, all: generaator ja seadmed —

need polnud enam plaanid, ta oli neid hellalt oma kätega kontrollinud, nad ootasid kaldal oma aega. Nüüd võib unistustele täie voli anda. Tema polnud niisugune poisike nagu Leonid, et tühjal kohal... «Taganes ometi läna, sai aru, mis majapidamise õige juhtimine tähendab,» mõtles Kušnir rahuldatult. Hingepõhjas tundis esimees, et temagi oli Leonidile mõnes asjas järele andnud.

«Pea, pea! Mis see siis on?»

Aias krabisesid ettevaatlikud sammud, siis peatusid kaks varju õunapuu juures.

«Ljonja, on aeg koju minna.»

«Oota veidi. Las ma vaatan sind veel. Päril imelik — näib, et kogu elu aina vaataksingi sind.»

«Kes oleks võinud mõelda, et see röövel oskab nii õrn olla!»

Kušnir astus akna juurest eemale. Sõnu polnud enam kuulda, aga mõtete rahulik kulg oli häiritud. Kustki kerkisid pilvekesena imestuse, hõrduse, rahutuse tunded ja Stepan Mihhailovitš kaldus majapidamismõtetest kõrvale ning hakkas mõtisklema muu üle: kas tema tütar tõesti juba oma kevadele vastu läheb?...

Mõne aja pärast helises Nadia hääli valjemini:

«Mine, Ljonja! Isa ärkab varsti. Ta läheb enne koitu majast välja.»

«Noh, ja mis siis?»

«Kuidas «mis siis?»»

«Jäta juba see isaga hirmutamine! Me oleme temaga enam kui üks kord tülitsenud ja see on ainult kasuks tulnud. Ta on suurepärase esimees, arukas peremees, ainult laiemat haaret oleks vaja.»

Need sõnad purustasid kohe Kušniri lüürilise meeleolu.

«Vaata mis välja mõtles! Tuleb mind õpetama! Kah peremees!»

«Tänane elektriijaama ehitamise plaan on väga huvitav,» jätkas Ljonja. «Halb on ainult see, et vanamees siingi ei pidanud joont — pressis Kvitšani omadelt rohkem metsa välja kui vaja. Kuidagiviisi peab ikka nõõrida saama. Kaval, kaval,» naeris Leonid ega tundnud lase, et ta matkib Kušniri kõnelemisviisi.

Ja sel ajal kostsid aknast salvavad sõnad:
«Leonid Polikarpovitš, Leonid Polikarpovitš, kas pole aeg puhkama minna? Laiemast haarest jõuab päevalgi jutustada...»

XXXV

Krupjak tuli linnast süngena tagasi. Rajooni täitevkomitee presiidium oli tunnistanud tema töö eba-rahuldavaks, ja ranges otsuses oli näha mitte ainult Romanenko seletuste mõju. See oli teadusliku uurimise jaama direktori tegevuse lõpu algus. Asjade säärane pööre ei sobinud tema plaanidega sugugi. Krupjakile meenus jälle lõhkeaine ja ta otsustas sellest võimalikult ruttu vabaneda.

«Las Karpo peidab selle kuhugi ära.»

Õhtueelsed varjud langesid juba luhtadele, kui ta all-
mas madalikus Safroni kõrget kogu. Selg vimmas, riis-
sus Vartšuk väledasti heina kokku ja kandis seda sa-
dudesse.

«Küll on ikka palju maha niitnud!» Imestusega laskis Krupjak silmad üle loo käia, millele keegi nagu mee-
lega oleks hüppavaid ritsikaid külvanud. «Katkestab
enda ahnusest ära.»

«Kui te säärast kiirusest viimati haigeks ei jää,» ütles Krupjak Safroni teretades.

«Ei jää,» vastas Vartšuk enesekindlalt ja pühkis otsa-
esiselt jämedaid higipiisku. «Ma võiksin veel teist nii-
palju maha niita. Kui inimene rahalõhna tunneb, siis
tuleb jõudu nagu iseenesest juurde.»

«Teil on õigus. Te hakkate vanas eas niigi juba
jooksma. Nägin, kuidas te kord kalatiikide juurest siia
jooksite.»

«Tuleb joosta, et niihästi kaladega kui heinatööga
hakkama saada.» Safron tõmbus süngeks.

«Ütelge pojale, et ta minu juurde sisse astuks.»

«Millal?»

«Homme või ülehomme. Ainult õhtul.»

Aga Karpo ei tulnud ei neljapäeval ega reedel.

«Jälle ajab, reo, öösiti mingisugust äri. Mul endal
tuleb ohtlik koorem säärele vedada.»

Selle mõttega heitis Krupjak ilma riidest lahti võt-
mata süngi ja uinus varsti. Ta magas erksalt — aina
tundus, nagu kõnniks keegi akende all.

Ja äkki koputati aknale — otsekui lind oleks nokaga
toksinud. Krupjak veeres silmapilkselt voodist põran-
dale. Must käsi nagu kulli jalg ilmus sinisele ruudule,
varjutas kuuvalguse.

«Jooksen laboratooriumi ja — läbi akna Bugi äärde.»

Krupjak oli juba ukse juures, kui kostis hää:

«Tee lahti, Omeljan!» Inimene rääkis nii, nagu oleks
tal äkki kurk kuivaks läinud.

«Kramovoi.» Direktor isegi sülitas pahameelest. «Kes
kurat teda öösel siia ajas!»

Riividega registades avas peremees ukse ja öine küla-
line vajus raskelt eeskotta.

«Küll sa oled aga arg, oi kui arg!» naljatas Kramo-
voi rõõmutult, Krupjaki sõnu korrates. «Ma nägin,
kuidas sa nagu kimp voodist maha patsatasid.»

Krupjak muutus kohe süngeks. Talle ei meeldinud,
kui tema enesearmastust riivati.

«Kah uljaspea väljas!»

Ajas alahuule põlglikult ette, küsis:

«Aga mis see julge mees öösiti hulgub?»

«Häda sumu!»

Kramovoi vajus kotina toolile ja kattis näo kätega.
Kuukiire puudutust tundes nihkus ta pimedasse nurka.

«Mis on juhtunud?» küsis Krupjak rahutult, ilma
et oleks pööranud silmi külalise näolt, mis oli kolla-
seks tõmbunud nagu vana pekk.

«Koševoi võttis mind pihtide vahele. Sai paljudele
asjadele jälile... Täna heideti parteist välja. Kardan,
et tuleb veel halvematki.»

«Seal on see sinu kiidetud ettevaatlikkus! Kas komis-
tasid Goritsvitile?»

«Ilma tematagi leidis komistuskive. Sa ei tunne veel
Koševoid!»

«Natuke tunnen.» Krupjak jäi mõttesse. «Nüüd ei
saa sa rajooni püsima jääda.»

«Tean. Tulin sinu juurde nõu küsima.»

«Lähed mõneks ajaks metsa, kuni ma midagi pare-
mat välja mõtlen.»

«Kas või pörgupõhja!»
 «Ainult et seal tuleb töötada — kirvega vehkida.»
 «Kirvega?» Kramovoi kortsutas laupa. «Niisugune töö ei sobi minu kehaehitusega — võtab rasva maha.» Krupjak naeris.
 «See-eest ajad hunniku raha kokku! Seal on üks niisugune isevärki artell.»
 «Metskonnas? Škavarlõga juures?»
 «Tema juures jah. Kust sa tead?»
 «Kuulsin ühe kõrvaga.»
 «See on halb.»
 «Ära karda, kuulsin ustavatelt inimestelt. Škavarlõga juurde ma ei lähe.»
 «Noh, siis tuleb leida koht kaubandusvõrgus. Siit mitte väga kaugel on üks vaikne nurgake... Ma võiksin homme korra sinna sõita, aga olen kõik raha ettenägemata kuludeks ära raisanud.»
 «Mul leidub väheke. Aja see asi ainult rutem joonde.» Kramovoi viskas lauale mõne roheliseks tõmbunud kuldraha.
 «Need on maa sees olnud. Niiskuse lehk juures... Kas need pole ehk ministeeriumifondidest?» vidutas Krupjak silmi.
 Külaline nohises rahulolematult. Ta ei suutnud endale kuidagi andestada, et oli kogu paberraha uue maja ostmiseks ära kulutanud.
 Koiduajal läks Kramovoi maanteele, et juhusliku autoga uude mugavasse nurgakesse sõita. Kuid teeristmel laskus raske käsi tema õlale.
 «Te lähete vales suunas, härra Kramovoi!»
 Lähenes sõiduauto. Petljura ministeeriumi ametnik potsatas nagu kott istmele. Ta ei tundnud, kui auto sõitma hakkas. Kogu elu, kogu mõtete ja kavatsuste sogane keeris tõmbas teda tagasi, kiskus lootusetult alla mineviku mudasse...

XXXVI

Ivtšanka-poolisel kaldal pures Karpo keti lõiketangidega katki, tõukas paadi aeru abil kaldast eemale ja see hakkas loksuma paksul tõrvataolisel veel. Vas-

šilenko laskis aeru kohmakalt vette, nii et paadikülgtumeda pauguga vastu kajas, ja see heli hõljus veel kaua vee kohal.

«Tasem... va tohmakas!» sisistas Vartšuk, lõhestades aeruga ettevaatlikult poolunist laugmikku. Eespool helkisid hüdroelektrijaama tuled.

Valgustatud viire vältides liikus lootsik üsna kalda äärt pidi edasi. Vassilenko oli kõssi tõmbunud ja kuulatas rahunult iga heli.

«Li-li-li, li-lou,» laulis vesi lootsiku all ja valgus sisinal mööda kitsast suitsjas-sinkjashalli liivariba laiali.

Vaikseks jäänud kaldal lõhnas tugevasti heinte ja lilled järgi nagu enne vihma. Suuri kuhje ning lõbusaks ringtantsuks reastunud saadusid kerkis pidulikult esile ja ujus keereldes tahapoole. Luht näis vaikiva kiirevoolulise jõena.

Vaevaga pääsesid sõudjad üle leetseljaku ja randusid ettevaatlikult väikese, rohuga kaetud neeme juures. Otsekui taldrikul seisis sellel heinakuhi. Karpo jooksis kohe kuhja juurde ja tõmbas hanguga teravaotsalise kuhjapea maha. Hein hakkas liikuma, nagu oleks ta elus, sellest pahvas inimesele vastu lõhnavat soojust.

«Missugune hein! Pärisk tee!»

Karpo heitis hanguga — kuhjapea laotus lootsiku põhja.

Nagu kull viskus Vartšuk ikka jälle hooga kuhja kallale, lõhkus ja rebis seda laiali, ent ei unustanud seejuures siiski teraselt ringi vaadata. Ta ajas enese kuumaks. Pebred kleepusid higise naha külge, heina-seemned hammustasid nagu sipelgad, liikusid edasi, jooksid vöö alla kokku. Polnud aega ennast puhtaks raputada.

Otse silmapiiri kohal süttis välgukuma; kaugel välg ei murdnud pilvedest läbi, ainult tõstis need pimedusest esile, valgustas nende rebitud ääri. Kõu pomises midagi unisest peast, veeres maa peale ja uinus uuesti. Mingi kannatamatu pilvelapike puistas hooletult alla jämedaid piisku otsekui kamaluga viljateri; petetud kalad lõhestasid üha sagedamini musta laugmikku.

«Peaks aga mitte vihma tulema!» lausus Karpo murelikult, kui välk harutas pilve lahti nagu tugeva lambanaha.

«Ei tule, saame rahulikult ära müüa,» ütles Vassilenko kindlalt. «Viska keskele juurde.»

Ta hakkas tantsiskledes heinu maha tallama.

Mida kõrgemale heinavirn lootsikus kerkis, seda vähem rahutust tundis Vassilenko. Nüüd käsutas ta juba nii, nagu polekski see vargus. Otsekui kõik vargad, kartis ta kõige rohkem asja alustamist.

Veel üks löök — ja hang torkas pisut haudunud maasse. Karpo tõmbas viimast sületäit tugevasti enda poole, ent see pudenes laiali. Jälle jooksis ere kuma üle sinise taevapalaka ja lõi hangu harudel värelema. Välgu sulametall rebis pimedusest välja kauge metsamassiivi ja voolas siis jõkke. Pimestatud Karpo pöördus kõrvale ja pigistas hirmu pärast silmad kinni ning taganes: tema ees seisis raskelt hingates Polikarp Sergijenko. Selle nägu värises nõrdimusest ja vihast.

«Polikarp Javdokimovitš, see olete teie? ... Tere,» kummardas Karpo sügavalt ja pigistas kõvasti hanguvart käes.

Hirm vajutas küüned tema õlgadesse. Hiline keha jahenes, ei tundnud enam peprede torkimist.

Pimedusest vaatasid teda uue prokuröri halastamatud silmad.

«Isa mis isa!» sähvas Sergijenko vihaselt. «Tahad ka asumisel tema aset täita? Tema koht pole seal veel jah-tunud.»

Polikarpi iga sõna langes nagu kivi.

Vassilenko pugus heintesse peitu nagu soorott, Karpo aga astus Polikarpi juurde ja kummardas alandlikult kuivade kõrtega ülepüstitatud pea.

«Oled kõik vargakursused läbi teinud?» küsis Polikarp salvavalt.

«Tõsi ta on, Polikarp Javdokimovitš,» ohkas noor Vartšuk. «Isa õpetas mind, võtku teda tont oma tarkusega. Lapsest saadik õpetas varastama. Nüüd ei saa ennast enam teiseks teha. Olen kõike proovinud...»

«Me aitame sind,» töötas Sergijenko.

«Nüüd on minu elu teie kätes,» pomises Karpo.

Pääsemise otsinguil hakkasid mõtted viruna keerlema, aga keelelt langesid alandlikud, jõuetud sõnad, värelevad ja tahtetud nagu sügisesed lehed.

Karpo lootis nähtavasti tallimehe südant härdaks teha. Sergijenko muutus tähelepanelikuks, kuulas alandlikku, jõuetut juttu algul imestusega, siis katkestas järsult:

«Ära mängi lolli ega tallekest! Sinu kihvadest tuleb raipenhaisu nagu rebase urust.»

«Polikarp Javdokimovitš! Ma teen kõik, mis te tahate, annan kogu oma hinge.»

«Aga on sul üldse hinge? Huvitav oleks teda kaugetki vaadata. Porikämp on sul hinge asemel.»

«On ta misuke on... Ma maksan...»

«Kas hästi?»

«Hästi, hästi!» rõõmustas Karpo ja hakkas julgemalt rääkima: «Nii palju ei suuda te kolhoosis hulgal ajal teenida.»

«No küll sa oled ikka lurjus!» kainenestas teda tallimees. «Sa tahad siis ka inimese südametunnistust vargarahaga osta? Nagu sa kunagi meid selle raha eest kurnasid?»

«Polikarp Javdokimovitš! ...»

«Ole vait, raisk! Küll sa miilitsas räägid...»

Mõistnud, et Polikarpi ei saa enda poole võita, viskus Karpo äkki tagasi, mõõtis silmanurgast heidetud pilguga vahemaad Bugini ja tormas hanguga tallimehe kallale. See põikas väledasti kõrvale ja jooksis teise kuhja juurde. Karpo pöördus järsult ümber, et vastastele teiselt poolt vastu minna. Ta tahtis tappa ühe hoobiga — siis pole veriseid jälgi. Polikarp taipas vist tema kavatsust, sest ta hüüdis midagi ja jooksis kalda poole.

«Seda parem. Jookseb ise jõe poole,» rõõmustas Vartšuk ja sööstis järele.

«Söö, kurivaim, ja söögu sind vähid!» kisendas ta Polikarpile järele joostes.

Sel hetkel lõi keegi talle otsekui nuiaga pähe. Karpo pillas hangu maha ja hakkas luhal keerlema, ent püsis jalga del.

«Dmitro Goritsvit,» läbis teda oletus.

Ent välgusähvatusel seletas ta Polikarpi kõrval tema poega Leonidi.

«Nüüd on lõpp...»

Vartšukil tõmbus südame alt külmaks. Ta kummardus allapoole ja pani katsejaama suunas jooksu.

Heinatüükad torkisid jalgu, pebred tungisid puukidena higisesse ihusse. Jõelt kostis inimeste hääli, eespool ristusid ähvardavalt välgu.

Ja selles äikeselises maailmas näis Karpole kõik, kõik vaenulik.

Noore Vartšuki jäljed kadusid kauaks ajaks kõrvaliste metsateedele ja tihnikutesse. Sünge metsavahi Škavarlõga juures leidis Karpo külalislahke ulualuse ja tööd. Kui ta esmakordselt nägi metsavahi valvsat kõrget kogu ja rõõvellikku näoilmet, mõtles Karpo kartusega:

«Hoidku jumal sellega kitsal teel kohtumast... See on alles tüüp!»

Hommikul ärkas ta väikeses valgendamata toas, mis oli kuivanud vaigupiisku nagu täis pritsitud. Aknale koputasid aralt tatari vahtra oksad ja raputasid maapinnale ning ruutudele veel läiketut, tuhmi kastet. Laiadel pinkidel olid suured virnad haavalaaste.

«Kui palju neid on!» imestas Vartšuk ja kobas õhukesi kuivi liistakuid.

Teisel pool seina hüppas keegi paljajalu põrandale, haigutas mõnuga ja hüüdis väriseva tenorihäälega:

«Hei! Škavarlõga põhjapära, üles!»

Ka Karpo kargas üles, mõeldes muigega: «Škavarlõga põhjapära! Paremat ei oska välja mõteldagi!» Ja samas omandas ta nagu aupakliku ilme: lävele ilmua peremees ise, mingisugune tahutud pakuke käes. Tema lihavad, voltidest läbi õigatud põsed näisid pärast habemeajamist niisketena. Lõual tuli vana arm selgemini nähtavale.

«Magasid hästi?» ühmas ta ja keeras end kogu kehaga, hundi moodi.

Ta sulges hoolega ukse ja jäi harkisjalu keset tuba seisma, nagu sünge ning keskendunud.

«Nagu omas kodus,» vastas Karpo liialdatud tänuikkusega.

Peremees krimpsutas põlastavalt nägu.

«Kas lähed täna tööle või, samune, puhkad veel?»

«Samune» oli lausunud toonil, mis eemaldas iga-suguse mõtte puhkusest.

«Võib ka täna.»

«Ahah! Noh, vaata siia ja, samune, pea meeles!» Ta pani tahutud pakukese lauale. «Töö pole raske, ei nõua vilumust: hakkad haavapakukesi tahuma, pikkus kaheksakümmend viis sentimeetrit, laius kümme. Töö jaoks tuleb võtta puid, mille läbimõõt on vähemalt neli-kümmend sentimeetrit. Võta ainult sealt, kus pole oksakesi ega pehkinud südamikke. Siin on sulle näidis. Noh, aga et sa, samune, midagi ära ei rikuks, saadan sinuga alguses Mikola kaasa... Tasu on tüki pealt. Nii et... samune... pinguta ennast. Iseäranis nüüd — Issanda muutmise püha on ukse ees! Selge?»

«On selge,» noogutas Vartšuk, kuigi ei mõistnud, mis puutub siia Issanda muutmise püha.

«Kui sind keegi metsas töö juures näeb, siis ütle, et need lähevad... samune... tünnilaudadeks metskonna jaoks. Kas kuuled? Tünnilaudadeks!» kordas ta rangelt. «Mine, söö poistega — ja marss tööle.»

Pruukost pani Karpo imestama: supitaldrikuis auras liha, roosatasid koorega ülevalatud metsvabarnad, oli tükike värsket võid, keset lauda aga seisis savist piimapoti kõrval viinapudel.

«Niisuguse kosti eest nõõritakse kogu palk ära,» hindas ihnus Vartšuk roogasid umbusklikult. «Tuleb aegsasti välja uurida, mis ja kuidas. Võib-olla on see ainult peibutis.»

Mikolaga, püstninalise ärpleva mehikesega, kes väriseval tenorihäälel peremehe abilisi nõõkas, hakkas Karpo kiiresti sobima, aga esialgu ei pärinud temalt midagi.

Pärast pruukosti väljusid mõlemad metskonnast.

Väikese järve ääres lagendikul helisesid metsavahi puhtatõuliste lehmade kellad. Suur karvane lambakoer ei lasknud neid ei tihnikusse ega kõrge heinakuhja juurde.

«Elab nagu mõisnik!» mõtles Karpo kadedusega, kui

rõhkides ja kiunudes jooksis üle tee kari pooleldi metsistunud sigu.

Mida sügavamale nad metsa jõudsid, seda enam paistsid silma lohakus ja ebamajanduslikkus. Igal pool vedeles haralisi puulatvu, mustaks tõmbunud küttepuid virnu, haoriitu, haabade südamikke. Parasliidest kubisevad kooritud ja koorimata tüved mädanesid, kõdunesid, nakatasid tervet metsa.

Kirvesilmaga tüvedele koputades valis Mikola mõned haavad välja ja terav saag tungis sisesedes nende olavasse ihhu. Nad tükeldasid ja koorisid haavatüved. Oavasti puud lõhestades näitas Mikola, kuidas tuleb pakukesi välja raiuda.

«Mis te nendega teete?»

«Kas sa ei tea? «Samune» ei seletanud sulle?» Mikola muigas. «Toodame hõövlilaaste.»

«Milleks?» küsis Karpo, nagu poleks sellest kuulnudki.

«Kirikulilledeks,» naeris Mikola jälle. «Naised valmistavad nendest pühadeks lilli.»

«Ja teenite ka veidi või?» päris Vartšuk teeseldud ükskõiksusega.

«Nüüd lähevad meie asjad hästi. Pigistasime konkurentidel hinge kinni, tõstsite kauba hinda. Alguses oli raske rabelda, aga Škavarlõgal on ju nappu!»

«See on niisugune mees!» pomises Karpo kiita, et veel midagi kuulda saada.

«Hirmus kange ärimees,» elavnes Mikola. «Kraabib raha kas või maa alt välja. Kas sa ei näinud, missuguseid laaste me teeme? Välismaa pikkhõövlitega ei saa kaugeltki niisuguseid! See viiski meie konkurendid põhja. Nende pikkhõövlid võtavad ainult kuue-seitsme sentimeetri laiusi lint, meie aga tõmbame kohe kümne sentimeetri laiuselt. Küll ma pusisin, enne kui niisuguse riistapuu välja mõtlesin!»

«Kas tõesti ise mõtlesid välja?» küsis Karpo vaimustatud imestusega; tema toon meelitas jutukat meistrit kõnelema.

«Noh, ega ma'nd kõike ise välja mõelnud, aga oskasin osavasti ära kasutada.»

«Ja tegite parema kui välismaa oma?»

«Või veel! Ma õppisin seda võõramaa kraami töö juures tundma. Liigub mööda puud kohmakalt nagu tambits; niipea kui pisut soojem on — kisub kaardu, aga kui katsud kiiluga laastu paksust reguleerida — hakkab vibreerima. Ühesõnaga, vilets värk... Noh, sina tahu pakukesi, mina aga lähen hõövliterasid karastama. Ka peenike töö. Karastasin küll autoolis ja õlis, küll vees ja solaarõlis, kuni lõpuks peatusin viskosii-nil. Jah, tööta nüüd ausalt, kolme mehe eest, muidu viskab «samune» su välja. Kõige kibedam tööaeg on käes, varsti ei jõua neid laaste nii palju anda kui tahtakse.»

Laulu ümisedes läks Mikola metskonda, Vartšuk aga viskus nagu vaenlane haavatüvede kallale, mis tugevasti värske tiigikala järgi lõhnasid.

Täpselt pool kuud hiljem astus tema kambrisse Škavarlõga. Silmi vidutades mõõtis ta karmi pilguga räbalais, raseerimata töölist ja vangutas pead:

«Sina, samune, oled meist kõigist vähem metsas elanud, aga käid juba nagu päris metsavaim ringi. Vaata, et sa mu lehma ära ei hirmuta. Homme sõidate Mikolaga turule, viite laastud ära. Katsuge suures portsus lahti saada nendest, mis hallitama on läinud. Ja ostad ka endale üht-teist.»

«Mul pole raha,» lausus Karpo end viletsana näidates, et lõpuks ometi teada saada, kas ta oli üldse midagi teeninud: ta tundis ikka rahutust, et peremehe hea kost, mille juurde alaliselt kuulus ka viin, neelab kogu palga.

«Ei ole?» kortsutas peremees umbusklikult nägu ja istus, toetudes lauale, nii et see tema raskete käte all kääksatas. Siis hakkas ta aeglaselt kõnelema:

«Sa tead ju ise, et sel kuul rahandusinspektor meilt oma noosi võttis. Tubli nõõrija... Sinult arvasin... samune... kakssada rubla maha.»

Karpo kummardas isegi pea ette, nagu oleks löögi kuklasse saanud.

«Noh, ja kosti eest kakssada rubla,» jätkas Škavarlõga rahuliku häälega.

«Nelisada kuus!» — Sellele vereimejale tuleb veel juurde maksta! kohkus noor Vartšuk.

«Nelisada. Ja mitte kuu, vaid poole kuu eest.»

Karpo tõmbus roheliseks. Ta mõõtis peremehe maasiivset kogu vihkavate silmadega. No küll sattusin urkasse. Siin võetakse viimane nahk seljast.

Škavarlõga naeratas esmakordselt poole kuu jookaul ja viskas ilusa žestiga üksteise järel kaks rahapakki lauale:

«Ja see jäi sulle vaeva eest!»

«Kakssada rubla! Nelisada puhast kuus!»

Vartšuk muutus veel kord näost ja silmitses metsavahti sügava tänulikkusega.

«Ainult peida oma vara kuhugi kaugemale ära, muidu meie poisid, samune... koorivad su nobedasti paljaks.»

Karpo astus laua juurde ja laskus sellele nagu hau-duja kana poegadele — kummaski pakis oli tuhat rubla!

«Peremees, kullake...»

Suutmata oma silmi uskuda, haaras ta Škavarlõga kõva käe ja suudles seda.

Too pahvatas naerma, paljastades pikad tugevad hambad, mis tunglesid suus, nagu püüaksid nad üksteist välja tõugata.

«Kas mõjus? Tean, kellele maksan. Nüüd oleme konkurendid välja tõrjunud, elame nagu vürstid. Ja sa töötasid ka hoolsasti. Hävitasid terved hunnikud metsal!»

Erutatud Karpo jooksis Mikola juurde.

«Tee veerand liitrit välja,» ütles Mikola talle vastu võtuks, ise juba purjus.

«Teen,» muutus Vartšuk heldeks. «Mul on nüüd raha, nii et oi-oi-oi!... Kas laastud on tõesti nii kõrges hinnas?»

Mikola vaatas ringi ja ütles tasa:

«Hind on paslik. Autkoorem pakukesti toob... kolmkümmend tuhat rubla sisse.»

«Kolmkümmend tuhat!»

Mikola kõõritas Karpo poole:

«Vaata, et sa liiga palju ei lobise... Näe, kus rõõmustab nagu vasikas lõa otsas! Kas raha löi pähe?»

«Lõi jah!» nõustus Karpo rõõmsalt.

XXXVII

Põld oli halliks tõmbunud. Rasked viljapead paindu-sid alla ja kogu nurm, milles siin-seal helkis mooniõisi, kaldus lõuna poole. Kaugemal, rukkilainete taga, väris-tas tiivakesi juure lähedal sinendav kaer, hällis kuldne nisumeri...

Õhus tundus mägimündi ja vilja lõhna. Hirsipöörised kutsusid otsekui tütarlapsekäed kolhoosnikuid enda juurde. Ja kogu põld ohkas nagu õnnest vaikselt jää-nud kaunitar.

Viljarikas suvi annab põllumehele alati rahu ja ene-sekindlust. Niiviisi täidab ta viljapea täiskaalulise teraga. Ent Grigori oli just nüüd rahu ja hingelise tasakaalu kaotanud. Ta oli kõhnunud ja niisuguseks ihnuriks muutunud, et Vassilina silmitses teda imestuse ning pilkega.

Korra tõmbas Vassilina katsepõllult mõned viljapead.

«Igaühes on kuus-seitsekümmend tera. Mõnest vilja-peast näpitsesin kamalutäie teri kokku,» teatas ta rõõ-muga Ševtšikule.

«Terve kamalutäie?» küsis see ehmunult.

«Nojah,» kordas naine uhkelt — ta polnud teise intonatsiooni tähele pannud. «Lõikus on kohe laulu-sõnade järgi.»

«Kui igaüks kamalutäie teri lüüdis, siis ei jää põllule varsti ühtki viljapead,» hakkas Grigori kurjalt hurju-tama. «Siin on iga tähk kaalul. Vaata, et sa enam rukist ei puuduta! Küll ma juba ise kuidagiviisi välja arvestan, kui palju meie põld annab.»

Muide, Grigori vigurdas. Ta oli juba ammu välja arvestanud, et katsepõllu igal ruutmeetril on kuussada viiskümmend kuni kuussada kaheksakümmend vilja-pead. Rõõmsas ärevuses oli ta kaalutlenud, kui palju hektarilt saab, ent polnud oma avastusest kellelegi rää-kinud.

Kui Grigori kord nägi, et loomad olid tee ääres kitsa riba rukist maha tallanud, sai ta maruvihaseks. Esma-kordselt kuulis Vassilina tema suust sõimu ja läks eemale. Samal päeval piiras Ševtšik katsepõllu latti-dega, kodus aga ütles:

«Lähen ööseks põllule.»

«Milleks?»

«Pead ise taipama.» Ta otsis sobivaid sõnu, kartes et naine võiks midagi halba mõelda. «Täna on kellegi kuradi elajad poole meie põllust ära hävitanud.»

«Poole põldu!» kohkus Sofia.

«Noh, mitte just poole, pisut vähem,» ruttas Grigori teda rahustama, «aga igatahes tubli tüki põldu on ära sõtkunud. Süda valutab praegu veel. Otse enne lõikust võib mõni kulakuvärdjas kogu meie töö... Ma võtan haavlipüssi kaasa.»

«Mine,» nõustus naine. «Aga võta kuub selga.»

«Pole vaja. Ööd on nüüd soojad. Peakski põllul magama! Kuidas vutid häälitsevad! Lähme koos, mis?» Ta kaelustas rõõmsalt naist.

«Kui lapsi poleks...» ohkas Sofia.

Mehe lahke sõna rõõmustas teda nii, et ta alistuvalt tema juurde astus nagu laps isa juurde. Grigori suudles teda, kallistas ja väljus kiiresti. Tänavat ahistasid kahelt poolt viljapuud. Kõrvitsa kõva, karvane vars oli roninud tarale, sirutanud end puu peale ja oksal sigis valge vili, sellele aga oli end pesitanud kobar poolvalminud, veel helepunaseid kirsse.

Nüüd uppus kogu küla aedadesse. Eemalt sarnanes ta paksu lehtpuumetsaga. Ja teatava uhkusega mõtles Grigori, et siingi on tema osa — nendes punapõsksetes õuntes, saagika maa poole painduvais viljadega koormatud okstes, mis kolhoositarede akendele koputavad.

«Meie uue klubi ehitus on millegipärast pikale veninud... Jah, peab kontrollima, kuidas Safron seal tiikidel majandab.»

Muretsedes nagu alati «võõraste» asjade pärast, jõudis ta põllule ja kitsast põllupeenart piirav rukis kattis ta kohe kuldsete lainetega. Unustanud argipäevamured, vaatles Grigori erutusest niiskete silmadega uusi nurmi nagu oma lapsi, puudutas neid, naeratas rõõmsalt, kui ohted torkisid, tööst karedaid peopesi. Oleks tahtnud laulda, ent ta hoidis end tagasi ja hakkas kiiresti oma töötatud katsepõllu poole sammuma...

Sel päeval, kui lõikust alustati, saabus küllasse komis-

jon rajoonist. Alguses koristasiid naised kaks kaart üle kogu põllu käsitsi, siis aga sõitis kahe meetri kõrguse kollase müüri juurde viljalõikusmasin. Lõikeaparaat hakkas tärisema, suurepiilised rehad vehkima, heitsid pingutusest paindudes kõrrestikule sületäie vilja ja... üks neist murdus.

«Ei, niisugust rukist ma niitma ei hakka — lõhub kogu masina ära ja mina ei teeni poolt normipäevagi,» ütles Leonid Sergijenko raudsadulast alla hüpates.

«Kas lõikusmasin ei lähe läbi või?» küsis Grigori vaevalt naeratust tagasi hoides.

«Kus ta niisugusest müürist saab läbi tungida! Oigab ja ragiseb. Küll on ikka rukis! Siin ei pääse kombaingi läbi, tuleb poole heedriga lasta.»

«Ei, Ljonja, ka poolega ei lähe,» sõnas Vassil Prokop-tšuk. «Ainult veerandiga võib töötada.»

Ja selgus, et tal oli õigus.

Õhtuks levis erutav uudis kogu külas: katsepõld oli andnud kolmsada kaheksa puuda vilja!

Varivon ja Dmitro kohtusid põllul.

«Kas oled kuulnud?» küsis Varivon.

«Kuulsin,» lausus Dmitro lühidalt ja sammus oma tatra poole.

«Ja mis sa ütled?»

Otšeret silmitses tähelepanelikult seltsimehe nägu, püüdes kindlaks teha, kuidas too sellesse sündmusse suhtub, kas ei kadesta.

«Nüüd tuleb Ševtšiku kogemus brigaadi, suurele põllule üle kanda,» sõnas Dmitro rahulikult ja noppis sinise mägimündiõie. «Grigori on hästi töötanud. Tun-gis vapralt edasi. Mis sa arvad?»

«Muidugi!»

Varivon imestas: kas Dmitro on tõesti nii rahulik või ainult teeskleb?

«Mis sa vahid mind? Tahad teada, mis mu süda sees tunneb? Tea siis — ta rõõmustab, rõõmustab nii, nagu oleks minu brigaad selle saagi kogunud. Noh, mis sa hirnud? Mulle ei meeldi, kui sinus see vilets talupoeglik umbusaldus ilmsiks tuleb. Ei, sinu hinges pole veel kõik uueks kujunenud.»

«Pada sõimab katelt... Kas ise oled minust palju

ette jõudnud? Kes tükki Kramovoid piitsaga õpetama? ... Noh, hüva, räägi edasi.»

«Ja räägingi, seltsimees initsiaator. Sa tead, et ma maatööd kõigest hingest armastan, mul on maa jaoks nagu eriline vaist. Eks see vist olegi see, mida kirjanikus keeles talendiks nimetatakse. Aga kas arvad, et ma inimesi vähem armastan? Ma ei oska seda ainult näidata, mul on raske inimestele lähedale pääseda. Ka siin on vaja suurt oskust või erilisi omadusi. Sa oled mulle tihti seltsimatuse pärast etteheiteid teinud. Arvad, et seda oli kerge kuulata? Tean isegi, et minu loomuses on midagi niisugust. Aga jutt pole mitte sellest ... Mina sain ka rasketel aegadel suure hädaga ikka kuni uudseleivani läbi. Meil oli väike töökas perekond, oli õpitud amet. Mina teenisin alati nii palju kui elukulus. Aga kui raske oli mul vaadata inimesi, kes leivatüki eest või, õigemini öelda, kulaku õlikoogi eest oma tervist hävitasid. Vaatad mõnd inimest — on teine nagu kullatükk, ilus, töökas, iga asi edeneb käes, aga viletsus ja puudus kurnavad ta ära, kisuvad õlad küüru — ja inimene on otsas, saab su silma all hukka ... Mõnigi kord ei läinud mul sellepärast toidupala suust alla. Oleks mul jõudu olnud, oleksin vist päikese maale lähemale tõmmanud, et inimesi soojendada. Aga millega saime mina või sina aidata? Mitte millegagi. Meil polnud jõudu. Aga nüüd on. Nüüd me võime teha kõik, millest paremad inimesed iidsest ajast peale on mõetlenud. Võime võita puuduse ja nälja. Meie sinuga pole lapsed, me teame, kui palju meil on veel mahajäänud kolhoose ja kolhoosnikuid, kui palju on veel niisuguseid, kes rohkem varandust hävitavad, kui nad teenivad! Ja kui palju on tarvis õpetada, et kollektiivne töö saaks nendele niisama lähedaseks asjaks nagu meie sinuga. Ševtšiku katsepõllu saak — see on ju tõeline agitatsioon kolhoosi heaks! Siia peaks kokku koguma kõik mahajäänud artellide esimehed, kõik, kes teiste sõnade järgi aina kordavad: «Vaat kus ikka enne elu oli ...» ja neile näitama, kuidas tuleb töötada!»

«Niisuguseid töötajaid oleks üsna hea ka sinu tatrapõllule tuua. Näe, kuis ta ilutseb! Seda ei jõua kohe ära vaadata!»

Varivon kummardus tumenenud kõrre poole.

«Ära ainult üles kisu,» hoiatas Dmitro. «Ma ei või näha, kui taime mõttetult vigastatakse ... Ka minu tatrapõllule võiks muidugi ... See pole ju lihtsalt minigisuguse Goritsviti saak. Ilma kolhoosita poleks ma võinud niisugust saaki uneski näha. See on, kui teada tahad, eesrindlaste, nõukogude patriootide avar nurm. Selles tuleb nähtavale elu, rahva võimsus. Nüüd ei ütle meil enam keegi: «Varem oli ...» Aga kui me mahajäänute hulgas olime, kui igapäeva päeva eest kriipsuke tabelisse kirjutati, kes siis nii püüdis nagu nüüd? Igal pool on vaja korda ja ausat tööd. Tõeline bolševistlik töö — see on meie elu. Äh, sa ei mõista, mis mu hinges toimub! Ega ma seda esimest päeva endaga kannan, aga näe, ei oska väljendada ... No vaat, jälle sa naerad, pagana Falstaff!»

«Ja näe, mina annan sinu mõtte oma brigaadile edasi. Valin näiteid, teen vajalikud järeldused, ja sina kuulad, suu ammuli.» Varivon naeris. «Sa ei oska ju koosolekul paari sõnagi ladusalt lausuda. Äh, kui sul oma tarkuse juures ka veel keeleosavust oleks, noh, kas või pooltki nii palju kui mul ... Aga oma rahva virgutan ma tegutsema ...»

«No ei!» taipas äkki Dmitro. «Kui lugu juba nii on, siis räägi sellest mõlema brigaadi — sinu ja minu oma — koosolekul. On tarvis ainult kõik nii ette valmistada, et meie omad pääseksid esimestele kohtadele kogu oblastis. Mis sa arvad, kas jätkub jõudu?»

«Peab jätkuma. Aga siis lükkame juba koosoleku kuni lõikuspeoni edasi ... Kas sa ülehommie agitaatorite nõupidamisele sõidad?»

«Mõtlen sõita.»

«Aga millal sa ise agitaatoriks hakkad?» Varivon vabises pealekippuvast naerust ja astus sammu tagasi.

Aga Dmitro kortsutas ainult kulme.

«Varivon Ivanovitš! Varivon Ivanovitš!»

Künkalt jooksis nende poole väike kärmas Boriss Zarudnõi. Ruuge, päikesest pleegitatud juuksetutt lehvits tema tõmmu lauba kohal. Noormehel oli uus ülikond seljas.

Varivon pani laginal naerma. Dmitro vaatas teda küsiva pilguga.

«Kuidas kaubavahetus läks, kas edukalt?» küsis Ot set naeru pärast peaaegu nuttes.

«Ja kuidas veel!» vastas Boriss trotsliku tenorih llega ja hakkas samuti naerma.

«Tähendab, kuub anti tagasi?»

«Anti tagasi. Ja õunu anti tee peale. Ja veel missuguseid õunu! Maitske.»

Ja jälle naersid mõlemad laginal.

«Jutusta oma seiklusest, Dmitro Timofijevitš k ulab.»

«Jah...» l i poiss kõhklema. «Ta räägib veel mõnele ära, siis ei saa k las enam liikudagi, naeravad välja. Vaata, et Kušnir ajab veel koosolekul h bipuna palgesse.»

«Dmitro Timofijevitš ei räägi kellelegi. Kas sa ei tunne siis teda?»

«Olete kahekesi millegagi hakkama saanud? Noh, räägi, räägi. Rihm tunneb ammu igatsust sinu selja järele...» muigas Dmitro.

«No muidugi!» ohkas Boriss ja piilus kavalalt Ot seti poole. «Jutusta siis veel! Ei leia mingit toetust.» Aga ise kibeles kangesti kogu lugu arukale brigadirile välja laduma. «Noh, teate isegi, et meie brigaad võitleb suure hirsisaagi eest. Meil kasvasid niisugused pöörised, et aina vaata — ei mahu peopesasse ära, rohkem viht kui pööris... Ja äkki kuulen, et Bagrinis kasvatab laboratooriumitare juhataja uut hirsisorti. Kihutasin sinna, aga see juhataja — Fjodor Hmara — mõõtis silmadega minu viletsapoolset kasvu, küsis, kas ma pole koolipoiss, aga hirsile ei lasknud l hedalegi. Pilkas veel mu uut  likondagi: «Kas teil kolhoosis on kõik niisugused peigmeespoisid, väikesed ja puhtas riides?» küsis. Säärane  el onu! Noh, eks ma oleksin pidanud seejärel koju tulema ja kõik oma brigadirile ära jutustama. Aga ei, kurat kiusas mind seda hirssi otsima hakkama.

Ootasin  htut, kuni Hmara kuhugi ära läks, ja — köögiviljaaeda. Hiilin läbi aia, vaatan, seal on ühe  unapuu otsas õunad — no otse nagu kokkuostupunktis, mitmesuguse kujuga, mitut värvi ja mitmes suuruses.

«Ehee,» mõtlesin, «siin tegelevad inimesed nähtavasti vegetatiivse hübridisatsiooniga.» Ja ma ei tea isegi, kuidas see tuli — viskasin kuue maha, ja puu otsa. Vaevalt jõudsin üles ronida, kui kuulen sellist kena h  lekest: «Kas teil häbi pole, seltsimees? Nii suur, ja ronis aeda!» Vaatasin alla, seal seisab neiu ja hoiab käes minu uut kuube, siidvooder väljapoole. Siis lendas mu müts maha ja mina selle järel. Libisesin puu otsast alla, tahtsin õrna vestlust alustada, aga tütarlaps ei usu ühtki minu sõna ja vaatab ilmse kahtlustusega. Huuled teisel mossis. «Miks te häbi koju j tsite, seltsimees?» ütleb. «Kas teile tõesti harilikest õuntest ei jätku, et katsepuu otsa ronisite? Kuue pärast rääkige isaga,» ja lõi ukse plauh! mu nina ees kinni.

Minu meeleolu langes «muutliku» peale. Noh, aga ma ei jäänud siiski norgu, konutan rehe juures, pean kogu aeg maja silmas. Veidi aja pärast tuleb mu kaunitar välja, läheb, l psik käes, lehma l psma, naeratab endamisi millegi üle,  miseb isegi laulukest. Nähtavasti ei tunne mingit südametunnistuse piina minu kuue pärast. Niipea kui piim l psiku põhjas sisisema hakkas, lipsasin majja. Vaatan siia-sinna — kuube pole kuskil. Tõmban nagu varas isegi kummutisahtlid lahti, aga seal on ainult naiste kraam.  kki kostavad ukse taga sammud. Ma vajusin päris kõssi, kui link l ksatas, — ja vupsti! voodi alla. Laman, pean hinge kinni. Tuli sisse mingisugune noormees, istus pingile, surus n o vastu akent ja hakkas mingit kurba laulu laulma, nii et isegi minu meel nukraks läks. Varsti tuli ka tütarlaps tagasi. Algas  hkamine, suudlemine. Kuulen, poiss kaebab Fjodor Hmara peale. «Tähendab, samasugune lugu,» mõtlen, «nagu meie Leonid Sergijenkol Kušniriga.» Neil oli lahkuminek teaduslikul alal — hübridisatsiooni küsimuses, ja näe vanamees ei taha oma Mariat Levkole naiseks anda. Tüdruk soovitab oodata, kuni isa rahuneb. Kuid vanamees ei anna järele, poiss aga tahab tema kiuste jalamaid abielluda ja teeb isegi m rsjale etteheiteid, et tollel olevat iganenud vaated isiklikule elule. Ja äkki kostavad trepil jälle sammud.

«Oi,» hüüab Maria, «isa tuleb! Levko! Kuhu ma su panen?» Endal aga hääl väriseb nagu pillikeel. Levko

viskub siia-sinna ja — ka voodi alla, pidi mulle peaaegu otsa lendama. Fjodor Hmara tuleb sisse ja hüüab juba lävelt: «Maria! Too meie märkmed välja. Siia tuli üks teaduslik töötaja. Tunneb huvi uute katsete vastu.» — «Te kihutage temagi laboratooriumitarest välja...» — «Oh ei, see on mitšuurinlane, mitte mõni tühipaljas.» — «Ahaa, ta läheb kohe minema,» mõtlen ma ja hakkkan kaaluma, kuidas kindlustada endale Levko toetus. See aga vahib mind nagu sõnn — küllap vist pidas võistlejaks. Vanamees võttis paberid, ja mina hingasin juba kergemalt. Aga näe, justkui kurjast — äkki jookseb koer tuppa. Hõõrub end peremehe jala vastu, jääb kuulatama, liigutab karvaseid kõrvu — ja «auh-auh». Ma pole veel eluilmas niisuguseid salakavalaid koeri näinud. Kargab voodi juurde, haugub, vahib voodi alla. Siis rapsab mul jalast kinni ja paneb lõrisema! «Maria!» karjub Hmara. «Mis seal on?» Vaatas voodi alla ja haaras roobi. «Noh, kangelased, tulge välja!»

Ronisime välja, ei raputanud ennast puhtakski. «A-a-a!» hüüab tema. «Peigmeespoisid? Ma panen teid kohe roobiga paari!» ja vehib ahjuroobiga. Aga kui niisugune mees korra virutab, siis on lõpp! Ma unustasin selles olukorras isegi oma kuue. «Fjodor Petrovitš!» hüüan. «Ma jutustan teile kõik ausalt ära.» — «Noh, eks kuulame siis, kuulame kõnemeest,» ütleb ta, paneb ukse riivi ja jääb ise läve juurde seisma.

Mina jutustan, temal aga lähevad silmad ikka vihasemaks ja vihasemaks, ja kui ma õunapuud mainisin, läks teine päris keema. Aga siis hakkasin kohe hirsist kõnema, jutustasin meie pööristest. Näen, inimene muutub leebeks. «Kas sa ei luiska?» küsib. Vandusin kõikide kultuuride nimel. «Noh,» ütleb, «siis too paar pöörist siia, ja kui nad on lõne väärt, saad kuue kätte.» Ja andiski tagasi... Kutsus teid külla, Varivon Ivanovitš. Hea inimene...»

«Aga kas sa palju juurde luiskasid, Boriss, kui hirsist jutustasid?»

«Nojah, ega päriselt ilma loova fantaasiata läbi ei saanud,» vastas poiss poolhäbelikult. «Kas lähete siis Hmara juurde?»

«Tingimata. Dmitro, kas tuled kaasa?»

«Miks mitte!»

«Aga tead, sa vali mõned paremad tatrapuhmad välja. Egas või tühja käega külla minna.»

«Tatar ju hakkab alles tera looma. Võib-olla oodata, kuni ta valmib?...»

Hilja õhtul sammus Grigori rõõmust, tervitustest ja tänuavaldustest joobnuna Bugi poole. Higi ja viljaohed torkisid magusalt keha, kottide tassimisega ärahõõrdu nud käed kipitasid. Oblastikomitee sekretär oli tervituse saatnud, Koševoi tänas. «Teha kogu küla eesrindlikuks, esimeseks oblastis. Et inimesed tuleksid meie juurde vaatama, kuidas me elame, õpiksid meilt,» mõtles Grigori uhkelt ja nägi juba enda ees uusi maju, nägi igas majas seda, millest oli unistatud juba maa-harimisühistu aegadel.

Oh, kuis nurm lõi tuules helama, niitjad tulevad terava sirbiga...

Tasa saatis ta laulu heljuma kitsale rajale, mis eraldas jõge päeva jooksul soojenenud nisust.

Varsti süttisid Grigori kohal ja all tema jalge ees suured tähed. Kaldaäärne rohi sosistles uniselt, kuskil järsaku all nuuksatas unes vesi. Grigori heitis selili, pani pea kätele, jäi vaatama puhtasse kõrgesse taevasse. Olles jahtunud, kavatses ta juba suprema minna, kui allpool, katsejaama juures, kostsid kellegi ettevaatlikud sammud. Ta kergitas ennast, vaatas sinna poole.

Kõrgelt kaldalt laskus ettevaatlikult inimene, mingi tume komps, nähtavasti kott, seljas.

«Motornõi,» mõtles Ševtšik. «Mis ta seal teeb?»

Talle meenus kohe kõik see halb, mis ta katsejaama direktorist teadis: Romanenko põgusad vihjed, peksumasina juures möödamindes lausunud sõnad, halb nõu- anne väetamise suhtes. Ärganud kahtlustused tugevnesid veelgi, kui all hakkas kolisema paadikett.

Varsti läks Krupjak jaama tagasi. Grigori hingas kergendatult: «Inimesel tuli lihtsalt tahtmine paadiga sõita.» Aga hetke pärast ilmus direktori kogu jälle nähtavale, ja jälle kompsuga. Grigori mõtles: «Mida peaks ta ometi niisugusel ajal kandma?»

Seekord askeldas Krupjak kauemini. Kaldal rabisea liiv, miski kopsatas vastu paadi põhja. Direktor läks jälle jaama tagasi. Grigori aga sööstis paadi juurde. Kobades tundis ta õhukesest riidest kottide all ära kaka ühesuurust kasti. Lõi kõhklema, siis tõmbas ühe nendest ettevaatlikult välja, puudutas sõrmega kastilaua külge kinnitatud juhtme painutatud otsa, ja äkki talpas. Ta läks ärevuse pärast isegi higiseks ja hakkas lauda lahti kiskuma. Võttis kastist väikese kangi välja.

«Seda ma arvasin. Tool! Ah sa uss!»

Jälle kostsid kaldal ettevaatlikud sammud. Grigori tõmbas paadiketti järsult enda poole ja lõi aerud vette.

«Kes seal on?» kajatas pimedus ehmunult vastu.

Ševtšik sõudis kõigest jõust teise kalda poole.

Kõlas pauk ja kuul sulpsatas paadinina juures vette.

«Täpselt laseb, lurjus,» mõtles Grigori. «Kui ainult kaldale jõuaks!»

Ja ta rebis metsiku jõuga aerusid, summutades nende laksumisega uue paugu heli.

Jälle vopsus läheduses kuul, siis raksatas kuivalt paadiparras. Grigoril tõusis külm higi otsaette.

Veel üks jõupingutus — ja paat sahistas mööda karedat tarna, lõikus kaldasse.

Grigori hüppas välja ja surus end kergendustundega vastu sooja, piiritult armastatud maad.

XXXVIII

Dmitro oli murest mustaks tõmbunud.

Sadas vihma. Abitult võpatledes kummardusid viljapead otse maani, suurytee kohal paindusid halliks tõmbunud puud, vihases yahus keesisid küürukiskuvad ojad. Ainult Dmitro ei tõmbunud küüru.

Tumenenud laotuses paiskusid pilvedest välgud esile nagu suured kalad õhtustest järvedest. Välgusähvatuste kumas sammus Dmitro ühelt põllult teisele. Tema silma all varises terye tema töö kokku, varisesid kõik lootused saagile. Ta teadis: valminud vili ei tõuse enam, see tuleb võimalikult ruttu maha niita; viljapea pole juur — vastu maad surutuna, hakkab ta kohe mädanema.

«Vaevalt suudab kombain lamandunud varsi haarata. Tuleb vikatid võtta.» See mõte piinas Dmitrot järelejätmatult.

Tema kulmud kõverdusid valuliselt. Ta ei tundnud, et temalt aina voolab ja voolab veeniresid. Ta silistas tahulisi viljapäid sõrmedega ja sosistas oskamatult õrnu sõnu nagu kunagi haige poja hälli juures. Siis ajas ta enda järsult sirgu ja sammus küla poole.

Kolhoosi kontoris ei leidnud Dmitro kedagi eest. Tema jalgade juurde tekkis kohe loik ja korraarmastaja valvur silmitses brigadiri rahulolematult.

«Mis sul on, Dmitro Timofijevitš? Oled täna nagu endast ära, ei leia kuskil rahu?»

«Hauas saab rahu,» lausus Dmitro külmalt ja silmitses valvurit vaenulikult: «On põllult eemale jäänud, siis ei mõista enam inimesi. Priisöödik.»

Sõitmisega rikutud, veest üleujutatud tänavaid pidi läks ta oma brigaadi kolhoosnike juurde. Rääkis napi-sõnaliselt, rangelt:

«Hommiuks rehavikatid¹ valmis seada. Tarvis on vili päästa. Naised hakaku sidemeid tegema.»

Ja juba Bondari majale lähenedes kuulis ta läbi vihmamühina, kuidas pinnivasarad vikatite pihta koputasid.

Ivan Timofijevitši polnud kodus. Mariika andis väimehele kuivad riided, siis hakkas ahju juures askeldama.

Vihm mühises lakkamatult. Aknaruudud värisesid, aeg-ajalt voolas neisse kooljalikult-sinist sära ja selle valguses oli näha, kuidas taevas kuhjusid rasked pilvede mäed. Virila muigega astus Dmitro raamatukapi juurde. Avas raamatu, mille punasel köitel polnud midagi kirjutatud. Selgus, et see oli äia päevaraamat. Uudishimu sai kõigist kõhklustest võitu.

«Kui siin on midagi isiklikku, siis ma ei hakka lugema,» rahustas Dmitro end.

Juba esimene lehekülg hämmastas teda. Selge käe-kirja jämedavõitu põim hakkas temaga elaval häälel

¹ Vene keeles грабли — vikat ühes selle külge kinnitatud pikapiilise rehaga. (Tõlkija.)

kõnelema. Tuule mühin ja vihma tume pomin vaibusid märkamatuks tema teadvuses ja loovutasid koha teistele muljetele.

27. jaanuaril

Koosolek oli äge, trotslik, lõbus. Minule kui parteiliikmele kahekordselt meeldiv: siin on nüüd massilise poliitöö vili — armastus eesrindliku sotsialistliku agrikultuuri vastu ja püüd seda omandada. Juhatuserahvas andis Kušnirile pisut pihta. Ta oli veel eelmisel päeval väga rahul oma plaaniga: sügisel küntud põllud niiskuse säilitamiseks kevadel kolme päevaga üle libistada.

«Kas pole vahva?» kiitles ta minu ja Ševtšiku ees. «Arvestasin kõik ise välja. Istusin öö läbi, pliiats käes, nagu ajaraamatukirjutaja Nestor.»

«Aga võib-olla ei võtnud uus Nestor kõike arvesse?» küsisin. «Kontrollime õige veel korra.»

«Pole vaja, pole vaja! Kui ainult koosolekul läbi ei kukutata... Kus seda enne on nähtud — kolme päevaga nelisada viiskümmend hektarit üle libistada?...»

Kušniri kartused osutusid õigeks. Tema plaan kukkus siiski läbi. Tõendati, et sügisel küntud põllud võib... kahe päevaga üle libistada.

«Kas pole vahva?» küsin temalt pärast koosolekut.

«Vahva! Kuule, kas õige sina mängisid mulle selle vingerpussi, mis?» Ta naerab. «Sain peapesu. Ja põhjusega: ära mõtle kavalusi välja. Läki sauna, Ivan Timofjevitsš.»

«Peapesu jätkama?»

«Ei, vanu kujutlusi maha nühkima. Aur ja vesi aitavad. Mul on pärast sauna pea alati värske nagu õun.»

«Läki. Aga ära siis pahanda: peksan kohe hommikuni sinu enesekindlust kahe vihaga...»

1. veebruaril

Täna jõudis Marta Safronovna aianduse eesrindlaste nõupidamiselt tagasi. Ta oli kogu Kiievi rajooni läbi sõitnud, linnalähedase tsooni parimais kolhoosides käinud.

«Mis te pealinna kohta ütlete?» küsisin. «Kas Kiievi ümbruses on viljakas maa?»

«Ei,» ütles ta ja naeratas. «Vürst Vladimir ei olnud põllumees, asus liivastele aladele. Aga nüüd kasvatab liivgi vilja. Ja teate, mis mind väga erutas: tulisel liival kasvatatakse viinamarju!»

«Noh, kas Bugi-äärne liiv on halvem?»

«Hakkame ka siin viinamarju kasvatama.»

Las kasvatab. Viinamarju ja viinamarjakasvatajaid.

6. veebruaril

Dmitro on tubli poiss. Alles tuli haiglast tagasi, aga juba kõnnib põldudel nagu kurg. Tema massiividel on rohkem lund kui mujal.

«Ta varastab meilt! Pühib kõik maad lausa lumest puhtaks,» kaebab viienda brigaadi brigadir.

«Ei pühi puhtaks, vaid meelitan külla.»

Visa inimene! Kontrollis kogu seemne veel kord läbi ja viis ülimasse külvikonditsiooni. Ja küll ma ta rääkima panen! Las õige jutustab esiteks agroringis, kuidas paremini lund kinni pidada... Ta taipab neid asju. Arvestab isegi tuule suunda talviste lumetuiskude ajal.

Brigaadides ja lülides tuleb tõsiselt kõnelda sellest, et kõiki saagitõstmise võimalusi silmas peetaks. Muidu haarame ühest-kahest lülist kinni, muu aga unustame ära. Sellest siis tulebki, et maa ei ava meile kõiki kullasooni ja -soonekesi.

8. veebruaril

Kuulasime Sviridiga raadiost laulu. Seal on niisugused sõnad:

Kõik, mis ilmas parim,
lõpeb lauluga.

«Hästi öeldud, aga vananenud,» ütles Svirid. «Meil mitte ei lõpe lauluga, vaid algab kõik, mis on parim elus...»

Meenus, kuidas me kodusõjas «Internatsionaaliga» rünnakule läksime.

Erilise erutusega kuulasime seejärel Punast väljakut ja «Internatsionaali»...

Õues hakkasid sammud müdisema. Läbimärg Ivan Timofijevitš astus tuppa ja põrandale tekkis kohe läikivaid lombikesi. Dmitro pani päevaraamatu vastu tahtmist kõrvale.

«Mariika, on sul vahetuseks kuivi riideid? Olen märg nagu rääbis.»

«Mõni ime märjaks saada! Poole ööni väljas. Mitte ei tule õigel ajal koju! Küllap istusid jälle nõupidamisel?» hakkas Bondari eit harjunud viisil torisema.

«Vankritöökojas.»

«Seniajani töökojas?! Mõtlesite jälle mõne uue riistapuud välja?»

«Tegime rehavikateid. Vihm tõi niitjatele tööd juurde.»

«Sa peaksid mul sirpi teritama, on teine roostest juba täkkeline.»

«Ehk lähed siduma?»

«Mis veel! Kas noored oskavad siis sirbiga ümber käia? Nendel on aina masinad olnud, ei ole ju millegi najal õppidagi saanud. Minule aga on naljaasi suur hulk niisugust talivilja sirbiga maha lõigata. Säh, pane teised riided selga.»

Väimeest nähes elavnes Ivan Timofijevitš:

«Ivan Vassiljevits tuletas sind meelde! Noh, tule valguse kätte. Kuulsin, missugune kõla sinu brigaadi kohta käib! Sa teed õigesti, Dmitro.»

«Mis Koševoi ütles?»

Ütles, et me niidaksime lamandunud vilja rehavikatinga, millel on üks raudpii. Neljapiilised ei võta lamandunud kõrsi.»

«Siingi pani tähele!»

«Pani tähele... Tal tuli meelde, kuidas sa talle kord niitmisest jutustasid. Ta loodab, et sinust saab kõige parem niitja.»

«Kolhoosis?»

«Ei.»

«Rajoonis?» imestas Dmitro.

«Oblastis.»

«Ohoo!»

«Ehmusid?»

«Ah ei.» Dmitro jäi mõttesse, tundis sooja värinat

üle keha käivat. «Aga siin on, mille üle järele mõtelda.»

«Mõttele, senikaua kui ma riideid vahetan. Või kavatsed sa nii kaua mõtelda, kuni vili koos on?»

«Alati pead sa inimest torkama!» astus Mariika väimehe eest välja.

«Hee! Enam ma ei tee.» Ivan Timofijevitš taganes naljaks, Dmitro aga naeratas.

«Ma pean löömeisterdama, isa,» ütles ta vaikimise järel.

«Säh sulle brigadiri!» imestas äi. «Millega sa siis mõtlesid homme põllule minna? Ülemusekohase tähtsa näoga?»

«Vana rehavikatiga... Ma ei taibanud. Aga nüüd tuleb uue üle järele mõtelda, et oleks mulle jõukohane. Meetrit kolm ja pool pikk. Et tuleks kaar, mis kaar on.»

«Läki töökotta.»

Bondar ja tema järel Dmitro suundusid ukse poole.

«Sa ei vahetanud riideid, vanamees?» kargas Mariika mehe kallale.

«Äh, ära kära! Saan niikuinii uuesti läbimärjaks... Noh, Dmitro, meisterdame sinuga niisuguse rehavikati, et kõik ainult käsi lahutavad.»

«Võiksite vähemalt midagi kuuma rüübata!» hüüdis nõutu Mariika neile järele.

«Pärast, eit, pärast!» kostis Ivan Timofijevitši hääl juba eeskojast. «Vihm on järele jäänud, ka pilvi on vähem. Noh, vaatame, mis sellest asjast tuleb. Teeme löe, et oleks nagu viiul.»

Tähed sirasid juba kastetilkadena, kui Dmitro äiaga töökojast väljus. Nõgudes laulsid ojakesed melodiliselt. Nad uhtusid pimedust laiali ja maa kohale kerkisid tuhkhallid koiduviirud.

Oli päikesepaisteline hommik. Mööda kõrget siniseks pestud taevast ruttasid pilvetutid. Heledail nurmedel vilkusid harvad varjulaigud, hõljusid kaugusse ja sulasid metsasaarekestega ühte.

Noored kombainerid askeldasid masinate juures, seadsid heedrit kõige madalamasse asendisse. Reguleerisid viljaniitjatel segmente, et need hästi sõrmeplaatilede liibuksid, teritasid varunuge. Kui nad uue reha-

vikatiga Goritsvitti silmasid, pahvatasid kõik koon. laginal naerma. Sepikojast jooksid sepad välja ja naersid samuti, nii et kõhud kõveras.

«Goritsviti agregaat!»

«Kas on viljaviskajaga niidumasin või tuuleveski — mitte ei saa aru!»

«Kui palju sa mõtled niita, Dmitro Timofijevitš?»

«Te ajate endid oma viljaniitjal higiseks, enne kui mulle järele jõuate,» ütles Dmitro möödudes.

«Hakkame võistlema!»

«Võib.»

«Sa ära vähemasti löega pilve lõhki aja, muidu hakkab jälle vihma sadama.»

Kui Dmitro oli oma brigaadi laiali paigutanud, lähenes ta valmisvaadatud maatükile.

Kuldsetel päikesepaistelistel tasandikel kirendasid juba kolhoosnikute kogud, õhku täitis lõbus töömüra. Ümberringi õitsesid naiste ja tütarlaste eredad kleidid. Turtsudes ja pritsides kihutas mööda vihusidemeid täislaaditud auto; kuskil kaugel vaheldus peenike vikatilaul lõokese lõõritamisega. Otse silmapiiri kohal laotus valge pilvede leer, nende valgel taustal hõljus mööda kombain.

Eredalt ja mahlakalt sööbisid Dmitro mällu selle suvehommikuse pildi julged värvilaigud.

Mõnutundega tõmbas ta käed taha ja vilinal tungis rehavikat lamandunud viljakörte tihnikusse. Nurm ohkas, välgutas unisest peast heledaid kasteripatseid; kaar õõtsatas, langes niitja kõrvale. Taas sähvatas vikat sinise välguna ja kustus viljas. Terve elav vihk varises rehalt põllule.

Hoogsalt, lõbusalt liikus Dmitro edasi. Raugeks muutunud pilvede kortsulised varjud jõudsid talle vaevalt järele. Värske tuuleõhk puhus niitja ruugete pleekinud juuste ümber, päike mängis tema tugevail pingutatud kätel, lihaselised õlad ja kael helkisid pronksina, näo keskendunud ilme aga oli juba naeratusse laiali valgumas.

Vikat välkus ja laulis. Ja brigadiri süda laulis samuti. Kõigest oli näha, et tema töö toob rõõmu ja annab õpetust mõnelegi kolhoosnikule.

Päikesekiirte voogudes langes vili ühtlaste kõrgete kaartena ja nendest kerkis õrna magedavõitu lõhna.

Niitja kohal säras keskpäevane päike...

Videvikus mõõtis arvestaja kõikide juuresolekul Goritsviti poolt niidetud maatükki ja teatas tõsiselt:

«Dmitro Timofijevitši agregaat niitis poolteist hektarit.»

«Hea seegi,» lausus Dmitro niitjate tervitusi vastu võttes.

XXXIX

Rong lähenes kodulinna ja Leonid ei suutnud pilku ära pöörata aknast, suitsjate, päikesevalguse täppidest ülekülvatud kuuskede sätendusest. Mürisedes eemaldus tahapoole raudsild, sinise taeva taustale joonistusid superfosfaaditehase ranged kontuurid. Rida suitsunud korstnaid toetas pilvi, mis marmorrahnudena rippusid jõe kohal.

«Na-dii-ka, Na-dii-ka, Na-dii-ka,» koputlesid rattad.

Ja Leonidi süda kiskus äkki valusalt kokku. «Aga mis siis, kui ta ära sõitis?» Ja kohe vastas endale: «Ei või olla... Nii kui pärale jõuan, ehmatan teda: «Olen kadunud, kukkusin ikside-igrekitega läbi...» Hetkeks omandas noormehe nagu kurva ilme, ent samas valgustus see õnnelikust naeratuselt. «Kuidas siis nii, Ljonja?» küsib ta ehmunult. «Aga kas mina süüdi olen, et siisugune õpetajanna sattus?» Vaevalt erutust tagasi hoides silmitses ta mõttes armsama kauget kuju. Ja samal ajal paistsid talle kuskil sinise laotuse taga suure pealinna tuled, naeratasid uued noored sõbrad, vaatasid hallipäised teadlased noorust uurivalt ja lootusega. Leonid nägi end kord sõjakooli seinte vahel, kord piiril, kord sünges sõjakumas. Ta muutus nende päevade jooksul isegi ilusamaks. Ja astudes ei tundnud maad enda all.

Vagunist hüppas ta esimesena välja.

Tema ees kerkis tellinguis uus vaksal, mida täitis müra ja tütarlaste laul. Eriti üks hääl erutas Leonidi — nii laulis Nadiika. Temal ei surunud end isegi kõige nukramad laulud haavatud linnuna sügisese kõrrepõllu

vastu. Noorest mõttest uhutuina tardusid need vaid hetkeks mõtisklusse; nii jookseb ujuja järsakule, et seejärel hoogsamalt viskuda jõkke, õppida tundma jõeavaruste laiust ja sügavust ning ujuda välja päikesepaistele kaldale.

«Ljonja! Ljonja!»

Võimsate õlgadega inimvoolu laiali lükates jooksis tema poole naeratav Vassil Prokoptšuk. Nüüd pidi ta ühe kaht kohvrit kandva naise jalust maha jooksmas, haaras selle siis kätele, keeras enda ümber ringi ja pani ettevaatlikult maha.

«Vabandage, naiskodanik...»

Naine pööritas esialgu ainult ehmunult silmi, ent mõistis kohe, milles asi seisab, ja hakkas naerma.

«Aitäh tasuta karusselli eest!»

Murelik Vassil ei pöördunud ümbergi.

«Tervist, Ljonja! Ma teadsin ju, et sa täna tuled! Süda aimas! Eriti selleks pidasin auto kinni. Meil oli konverents. Noh, kuidas tervis on?»

Mitte tervis ei huvitanud Prokoptšukki. Ta tahtis ja ühtlasi kartis küsida, kas seltsimees oli eksamitel läbi saanud. Leonidi näost ei võinud midagi välja lugeda.

«Vassil,» küsis Leonid tasa, «kas Nadiika on kodus?»

«Sõitis ära,» vastas Vassil. «Rong läks kahe tunni eest.»

Leonid tusanes.

«Ei saanud läbi,» otsustas Prokoptšuk.

«Aga kas meie Stepanida on tagasi?»

«On küll. Sai konkursil läbi. Pääseb ülikooli. Vaat missugune õeraasuke sul on...» Ta jäi toppama: teadusest peab ettevaatlikumalt rääkima, et Leonidi mitte liiaks solvata. «Noh, ja meil on ka lõbus. Mis asjad siin kõik käigus on! Grigori Ševtšik olevat ordeni saamiseks esitatud, räägitakse. Goritsvit teeb tatruga lausaimet. Marta Safronovnal aga on aed kohe nagu tähistaevas. Varsti hakkame esinema uues klubis.»

«Olete tublid!»

«On vist läbi saanud,» mõtles Vassil ja muutus lõbusamaks.

«Küll meil kodus on vist suur rõõm! Isa satub kindlasti ärevusse.» Leonid elavnes, kui ta kujutles, kuidas

vanamees naabreid lõputute jutustustega terroriseerib.

«On läbi saanud, on läbi saanud,» otsustas Vassil lõplikult.

«Ljonja, kas ka sulle võib õnne soovida?»

«Võib.»

«Võib? Miks sa siis vaikid? Piinab hinge seest ära! Ah sind, «akadeemikut», küll!»

Ja ta kaisutas seltsimeest nii tugevasti, et sellel isegi roided ülespoole kerkisid.

«Sa lämmatad ju ära!»

«Lämmatangil... Sa ei võinud siis seltsimehele kohe head meelt teha? Pole siin Stepan Kušniri sind kaman-damas! Ljonja,» küsis ta saladusliku ilmega, «kui palju on a pluss b?»

Mõlemad pahvatasid naerma.

«Kas kirjutasid algebra kelleltki maha?»

«Kujutle, et minult kirjutati maha.»

«Kujutlen. Igaühele kolmest üks, teeb kokku kolm, «rahuldav». Nii või?... Aga mind saadetakse agroomiakursustele.»

«Kelle hooleks sa Olga jätab?»

«Olen ise talle šefiks, sõidame koos. Sinul on raskem asi, tuleb ühest pealinnast teise telegramme saata: «Armastan koma suudlen punkt suren SOS...»»

Nad astusid auto juurde.

«Valvel!» komandas Prokoptšuk kõuehäälega. «Seltsimees «akadeemik» tuli võitjana tagasi meie vägede asukohta... Ei mingisuguseid kaotusi peale südamealaste...»

Kommunistlikud noored tormasid Leonidi juurde ja hakkasid teda üksteise võidu kaisutama, nii et ta ei jõudnud tervitustele ja küsimustele vastata.

Talle tehakse ettepanek sõita kabiinis, ent ta on ühe hüppega autokastis.

Noormeeste lõbusad käed põimuvad tugevasti ühte ja laulu hõljutades viib auto noored laia maailma...

Õhtu külvas äsjaküntud põldudele kamalutäisi suuri tähti. Aedades värisesid õrnalt niisked õunad ja tuuleõhu kergest puudutusest langes puudelt kastepiisku.

Hing pilgeni täis lootusi, tegi Leonid külas aeglaselt

hüvastijätku-ringkäiku. Pärast kommunistlikest noortest lahkumist oli ta otsustanud need kohad läbi käia, kus tema töö ja noorea unistused lõikusid kuldsete viljapeadena otse taevasse, vennastusid avarate põldudega, vulisesid viljavoogudena. Tema ees olid uued tunded, uued teed, ja kõrgendikult vaadatuna paistis teistsuguses, selgemas valguses kogu minevik, kõik see, mis hea külvina oli langenud sooja, elavasse mulda.

Orust kostsid muusikana kõrvu hääled:

«Otšeretil on hirsski nagu kõrkjas¹.»

«Nüüd elab maa teiste seaduste — bolševistlike seaduste järgil!»

Kuis oli tee tähtede all heledaks muutunud!

Leonid jõudis Kušniri talu juurde, ronis üle heleda kaseplangu ja peatus õunapuu all, kus ta enam kui üks kord oli oma Nadiikaga kohtunud.

«Kuidas saatus meid ka laiali ei paiskaks, me oleme alati koos,» meenus talle nende töötus.

Kikivarvule tõustes nägi ta laua taga Kušniri. Esimehe lai nagu oli täis kortsuvagusid, käte vahel hoidis ta ettevaatlikult suurt paberilehte. Äkki tärpanud poolehoiuga tundis Leonid selles näos ära, õigemini aimas seal Nadiika kalleid jooni.

«Ta on ju ka minule isa,» sai Leonid esmakordselt uuest tundest teadlikuks. «Kui astuks õige vanamehe poole sisse? Aga kas ta siis taipab? Viskab veel välja. Tuletab kõiki mu sõnu meelde. Äge inimesel!... Aga ta võeti ju täna parteisse vastu! Tal on pidupäev,» meenus Leonidile ja ta sammus kõhklematult tare poole.

Kui uks kriuksatas, ei tõstnud Kušnir peadki, uuris niisama keskendunult oma pabereid edasi.

Kolhoosi esimehe suurel kirjutuslaual seisid kaks kõrget vaasi — üks puraste jorjenite kimbuga, teine... elektripirniga.

«Lubage tähtsa päeva puhul õnnitleda!» kõlas pillikeelena pingul olev nooruslik hää.

«A-a, see oled sina, Ljonja?» Laiaõlaline Kušnir tõusis laua tagant. Tema kulmud liigatasid imestunult, huuled väratasid. «Aitäh! Soovin ka sulle õnne. Istu,

¹ Otšeret — kõrkjas.

istu, viida natuke aega... Aga Nadiika sõitis ära,» ütles ta käsi lahutades.

«Tean. Ma tulin teie juurde.»

«Kas on autot vaja? Ma tegin juba korralduse. Tunnan sinu uhkust — ise sa paluma ei hakka. Arvad ikka, et esimees on va ihnusko. Aga ega ta enda jaoks püüa. Tänavu sõidad veoautol, aga võib kergesti juhtuda, et tuleval aastal toome sind juba sõiduautoga kohale.»

«Ma ei tulnud auto pärast. Tulin hüvasti jätma.»

«Hüvasti jätma?» imestas ja rõõmustas Kušnir veel enam. «Ütlen eidele kohe, et ta midagi välja mõtleks.»

Ta jooksis teisele tarepoolele, tuli varsti tagasi ja osutas uhkelt käega lauale:

«Näed, missugused talumajade projektid? Hankisin nad Kiievi linnanõukogust, meie oma on hirmus raske liikuma panna. Ma ei saa enam magamagi minna, enne kui pole nendesse pilku heitnud. Vanaeit hakkas juba torisema. Aga üleeile tabasin teda sellesama pealt. Nüüd on vait... On keni majakesi, kolme-neljatoalisi. Ainult niisuguseid nüüd hakkamegi ehitama... Homme kinnitame juhatuses kategoorilise keelu ilma projektita kas või lautagi ehitada. Küllalt on juba kolhoosiküla autoriteeti õõnestatud! Meil tuleb ta nagu mängukann. Teie, rõõvlite jaoks ehitame staadioni — taguge oma jalgpalli. Ainult tingimusega, et mitte oma väravast palle välja kiskuda... Vaata korraks seda plaani. Ons see tare? See on ju lausa pilt.» Ta eemaldus lauast ja jäi imetlema. «Aga plankusid me ei ehitata, vaid istutame maja ümber sireleid või akaatsiaid. Selle mõtte peale tuli Marta Safronovna.»

«Asjalik ja... luuleline.»

«Nüüd asume alles hoogsalt ehitama! Meil on palju võimalusi. Laseme käiku telliskivitehase. Savi on meil nagu või...» Esimees jäi äkki toppama, sest talle meenus, et telliskivitehase suhtes oli Leonid juba ammu koosolekutel kõnelnud; ta heitis kõrvalt pilgu noor-mehele, ent nägi ainult pärani avatud silmi.

Mustasilmaline sihvakas Olga Viktorovna tõi õhtusöögi ja veini sisse.

«Sa ehk paneksid plaanid kuhugi kõrvale,» pöördus ta mehe poole. «Nad ei saa silmapilgukski rahu.»

«See on tõsi,» nõustus Kušnir. «Niipea kui mina uksest väljas olen, keerleb naine nende ees justkui peegli ees. Mõtleb aina oma täiendusi välja. Talle ei meeldi selles projektis aknad, olevat liiga väikesed. «Tahan niisuguseid,» ütleb, «et neisse mahuks pool maad ja veel kolmveerand taevastki.» Vähemaga ei lepi kuidagi.»

«Kuula nüüd teda! Räägib veel hullematki kokku,» muigas Olga Viktorovna. «Näe,» osutas ta elektripirnile, «kes teab, millal see elekter veel tuleb, aga temal juba sihuke bukett laual! Räägib, et see elektripirn andvat talle iga päev virgutust.»

Olga Viktorovna istus Leonidi juurde. Tema silmad vaatasid noormeest emaliku hellitusega.

«Noh, meie partei auks!»

Kušnir tõstis klaasi, tühjendas selle ja kargas jälle laua tagant välja. Ta oleks tahtnud paljugi jutustada sellele kangekaelsele noormehele, oma tulevasele väimehele, kes Stepani arvates teda ikka veel ei mõistnud ega hinnanud tema hoolitsust kolhoosi eest. Aga Olga Viktorovna ranged pilgud peatasid teda. Seepärast ei läinud Kušniril isegi hüvastijätkuks korda endast nii jutustada, nagu oleks tahtnud.

«Nüüd aga joome siberlaste terviseks, Ljonja! Nad on jõudnud heade saakideni, neid võib kadestada. Hakame nendega võistleva... Äh, sõbrake, küll meil tuleb alles elu! Aga mis sina sellest aru saad, kui oled alles kahekümne-aastane ja elad, võiks öelda, täielikus pansionis... Kuulasin eile astronoomi loengut. Pani teine meid imestama: ütleb, et valgus tuleb tähtelt viiskümmend aastat maani. Ja mis siis? Kellelgi pole sellest kergem. Aga näe Kremlist voolab meile kakskümmend aastat valgust — ja kogu meie maa on sellest õitsele löönud. Vaat see on astronoomia... Olga, kas sa nõiud ikka veel plaani kohal?»

«Aga tead, Stepan, uute tarede katused tuleb kõik helesiniseks värvida või eterniidiga katta.»

«Milleks seda veel?»

«Et oleks mõhus vaadata. Need mustad katused teevad ainult meeie nukraks.»

«Kas nägid, kuidas keelepaelad lahti läksid?» pöör-

dus Kušnir Leonidi poole. «Ja mina veel mõtlesin, et milleks ta neid kunstialaseid raamatuid uurima hakkas.»

«Ainult selleks hakkasingi,» andis Olga Viktorovna pilklikult vastuseks. «Ons halb, kui aedades nagu roheliste kallaste vahel katused helesiniste tiigikestena helkima löövad?»

«Nagu lina õitseks,» haaras praktiline Stepan mõttest kinni. «Jah, Ljonja, sinu ämmast saab asja...» ja Olga Viktorovna karmi pilgu all jäi ta järsku vait.

Leonid tuli hilja koju ja uinus kohe. Ta ei kuulnudki, kuidas ema tema kohale kummardus, kuidas akna taga raskelt maha potsatas valminud õunu, kuidas tütarlapsed laulsid armastusest.

Noor uni laotas silmapiirile tohutu suure linna kontuurid ja Leonid läks uue küla tänavaid mööda pealinna.

Suured aknad, mis haarasid endasse poole maad, helkisid koidukullas, sirged asfaltteed lendasid äsjakündud põldude vahel kaugustesse.

Kogu eilne augustiõhtu möödus uuesti tema eest. Isegi hääled orust kostsid jälle tema kõrvu.

Siis hakkas põldude kohal lumi keerlema ja ümberingi muutus kõik valgeks, sätendavaks, vaikseks.

Nüüd tuli ta oma sõpradega jõe äärde. Kerge lumi lõhnas märtsikuu hommikukülmadest ja märtsipäikesest.

«Poisid, on juba aeg päikest noodaga püüda,» lausus ta üsna silmapiiri äärele lähenedes.

Ja noori hääli kuulnud päike kerkis majesteetlikult helesinise tee kõrge harja kohale ning ujutas kuldse suurveena kõik üle. Lume all hakkasid kohe kudrutama ojakesed, siis löid varajasel rohelusel siniste välkudena värelema vood ja seejärel purskas kõigil teedel, kõigis külades esile lillede tulv.

Tema suur perekond ruttas avaratele põldudele. Viljapuude õitelumi kattis üleni selle teed ja tütarlaste patsides mänglesid õunapuu õielehed. Siis ilmusid nähtavale punapõksed õunad nagu leevikeste parved, ploome sadas sinkjashalli vihmana... Ja ainult tõelist vihma ei tulnud ikka veel. Päike oli kõik pilved ümber

sulatanud, kuumusest lämbudes sirutas viljapea oma sooje lapsekäsi inimeste poole, palus kaitset ja päästmist.

«Pererahvas, pöörake jõgi põldudele!» kostis kuskilt Kušniri võimukas hääl.

All hakkasid mootorid undama ja vesi tõusis mööda soojendatud torusid ülespoole, tulvas nurmedele, hakkas mühisema kõigil põlluavarustel, ei möödunud ühestki kõrrekesest. Õnnelik viljapea kummardas inimese ees igasse külge...

«Tõuse üles, Ljonja! Hakkab koitma...»

SISUKORD

<i>Esimene jagu. Meie maal</i>	7
<i>Tõlkinud ptk. I—XIII V. Paas</i>	
<i>ptk. XIV—LXII R. Paavel</i>	
<i>Teine jagu. Elu pole lapsemäng</i>	351
<i>Tõlkinud J. Kurfeldt</i>	

Михайло Стельмах
БОЛЬШАЯ РОДНЯ
I

На эстонском языке
Оформление А. Коэметса
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja F. Kõlli
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja A. Tõnisson
Korrektorid A. Kalberg ja H. Kull

Ladumisele antud 8. II 1962. Trükkimisele
antud 22. III 1962. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
poognaid 40. Formaadile 60×92 kohaldatud
trükipoognaid 32,8. Arvutuspoognaid 33,7.
Trükiarv 10 000. Tellimise nr. 532. Trükikoda
«Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind rubl. 1.20